

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

ÇANAKKALE SAVAŞI'NDA 14. ALAY

DOKTORA TEZİ

M. Mutlu KARAKAYA

Öğrenci No: 2902110002

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ

İstanbul 2017

Tez Onayı

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Anabilim Dalında 2902110002 numaralı Mürvet Mutlu KARAKAYA'nın hazırladığı "Çanakkale Savaşı'nda 14.Alay" konulu DOKTORA TEZİ ile ilgili Tez Savunma Sınavı, İstanbul Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca 05.04.2017 günü saat 15.30'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin*Kabulü*.....ne* OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA kabulüne karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof.Dr.Ali Fuat ÖRENÇ	Kabul	<i>[Signature]</i>
Prof.Dr.Mustafa BUDAK	Kabul	<i>[Signature]</i>
Prof.Dr.Fatmagül DEMİREL	Kabul	<i>[Signature]</i>
Doç.Dr.Fatih M. SANCAKTAR	Kabul	<i>[Signature]</i>
Doç.Dr.Ali SATAN	Kabul	<i>[Signature]</i>

“Doktora tezi olarak sunduğum “Çanakkale Savaşı’nda 14. Alay” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.”

15 Şubat 2017

M. Mutlu KARAKAYA

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10145717
Yazar Adı / Soyadı	MÜRVET MUTLU KARAKAYA
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 13742410372
Telefon	5322137379
E-Posta	mutlu_karakaya@yahoo.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Çanakkale Savaşı'nda 14.Alay
Tezin Tercümesi	14th Regiment in Çanakkale (Gallipoli) War
Konu	Tarih = History ; Türk İnkılap Tarihi = History of Turkish Revolution
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Doktora
Yılı	2017
Sayfa	404
Tez Danışmanları	PROF. DR. ALİ FUAT ÖRENCİ 50737484604
Dizin Terimleri	Birinci Dünya Savaşı= ; Çanakkale Savaşı=Çanakkale War ; Mustafa Kemal Atatürk=
Önerilen Dizin Terimleri	Conkbayırı Muharebesi Bombasirtı siper savaşı
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 22.04.2020 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum. NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

22.04.2017

İmza:.....

ÖZET

Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay

M. Mutlu Karakaya

Çanakkale Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'nın bir cephesi olarak dünya ve Türkiye tarihinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Buna karşın hakkında yapılan araştırmalar nitelik ve nicelik olarak yetersizdir. Bu önemli tarihi vakaya ait gerçeklerin daha fazla açığa çıkarılması amacıyla bugüne kadar akademik olarak yeterince çalışılmamış bir alanda, bir mikro tarih çalışması yapılması hedeflenmiştir. Bu açıdan bakıldığında savaş içinde çok etkin birimler olan alaylara dair bir çalışma yapılması uygun görülmüştür. İncelenecek birlik olarak 14. Alay'ın seçilme nedeni savaş içinde çok önemli mevkilerde yer alması ve önemli taarruzlar sırasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün kumandasında bulunmasıdır. 30 Nisan 1915'te savaş alanına giren ve akabinde 1 Mayıs taarruzuna Mustafa Kemal komutasında, merkez birliği olarak katılan 14. Alay, büyük kayıplarına rağmen Bombasirtı'ndaki yerini korumuştur. Savaş alanının Anzak kuvvetlerine en yakın siperlerinde devamlı çatışmalar arasında iken, başka bir büyük taarruz olan 19 Mayıs taarruzunda da yine taarruz mevzinin tam göbeğinde yer almıştır. Çanakkale Savaşı içinde lağım taarruzlarının başlaması anlamında ilk olan 29 Mayıs taarruzu doğrudan 14. Alay tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonra Bombasirtı'ndan ayrılarak, Ağıldere mevkisinde görevlendirilmiştir. Conkbayırı Muharebesi sürecinin 6 Ağustos'ta başlamasıyla, 14. Alay'ın birlikleri, 1. Tabur Conkbayırı'nda, 2. ve 3. Taburlar Asmadere ile Abdurrahman Bayırı'nda olmak üzere ayrılmışlardır. Conkbayırı'nda 14. Alay'ın 1. Taburu, düşmanı karşılayan ilk birlik olmuştur. 21 Ağustos'tan sonra savaşta çok önemli bir etkinliği kalmayan 14. Alay, 30 Ekim'de cepheden ayrılma yürüyüşüne başlamıştır. Bu çalışmada bütün bu sürece 14. Alay cephesinden bakılarak muharebelerin gerçekleşmesi, başarısızlık nedenleri, komutanlar hakkındaki pek çok bilgi, belgelerle desteklenerek ilk defa ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Çanakkale Savaşı, Conkbayırı Muharebesi, 14. Alay, Mustafa Kemal Atatürk, Bombasirtı, siper savaşı.

ABSTRACT

14th Regiment in Çanakkale (Gallipoli) War

M.Mutlu Karakaya

Çanakkale War has a very important place in the history of the world and Turkey as a frontier of the First World War. However researches done about it are limited in quality and quantity. In order to make the facts of this important historical event more open, it is aimed to carry out a micro-history study which has never been studied in academic terms. From this point of view, it was deemed appropriate to carry out a study on the regiments, which are very effective units in the war. As the unit to be investigated, the reason for the election of the 14th Regiment is that it is located in very important positions during the war and that it is in command of Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Republic of Turkey, during some important offensive. The 14th Regiment, which entered the battlefield on April 30, 1915 and subsequently joined the May 1st offensive under the command of Mustafa Kemal as a central force, maintained its position in the Bombasirtı despite its major losses. While the regiment was in the nearest trenches to the enemy and under the constant fight with them, it was again in the center of the territory in another major offensive, the May 19th attack. After that the attack of May 29th, which was the first in Çanakkale War to mean the beginning of the attack of mine tunnels, was carried out directly by the 14th Regiment. Later on, the regiment left Bombasirtı and was assigned to Ağildere position. With the beginning of the Battle of Conkbayiri on August 6th, the troops of the 14th Regiment separated as the 1st Battalion in Conkbayiri, the 2nd and 3rd Battalions in Asmadere and Abdurrahman Bayiri. The 1st Battalion of the 14th Regiment in Conkbayiri became the first force to meet the enemy. The 14th Regiment, which did not have any significant activity in the war after 21 August, began its frontal separation march on October 30th. In this study, the whole process was examined by the 14th Regiment's point of view for the first time by supporting the documentary about the realization of the battles, the causes of failure, and information about the commanders.

Key Words: World War I, Çanakkale War, Gallipoli War, Conkbayiri Battle, Chunuk Bair, 14th Regiment, Mustafa Kemal Atatürk, Bombasirtı, Quinn's Post, Trench War.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ÖNSÖZ.....	xii
TABLO LİSTESİ.....	xiv
KISALTMALAR.....	xvii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

14. PİYADE ALAYI'NIN KURULUŞU, ORDU TEŞKİLATI İÇİNDEKİ YERİ VE FAALİYETLERİ

1.1. 14. Piyade Alayı'nın Kuruluşu.....	16
1.1.1.1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda 14. Piyade Alayı'nın Faaliyetleri.....	20
1.1.2. İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde 14. Piyade Alayı'nın Ordu Teşkilatındaki Yeri ve Faaliyetleri.....	21
1.1.3. Balkan Savaşı'nda 14. Piyade Alayı'nın Faaliyetleri.....	25
1.2. Birinci Dünya Savaşı Arifesinde Osmanlı Ordu Teşkilatında Gerçekleşen Düzenlemelerin 14. Piyade Alayı'na Etkileri.....	29
1.2.1. 1913 Yılında Ordunun Yeniden Yapılanması ve 14. Piyade Alayı'nın Konumu.....	30
1.2.2. Birinci Dünya Savaşı'nın Başlaması.....	35
1.2.3. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na Girerken 14. Piyade Alayı'nın Durumu.....	38
1.2.4. Çanakkale Savaşı Sürecinde 14. Piyade Alayı'nın Teşkilat Yapısı ve Görev Bölgeleri.....	42
1.2.4.1. 14. Piyade Alayı'nın 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk) Bey Emrinde Cepheye Girişi.....	47
1.2.4.2. Ağıldere Mıntıka Kumandanlığı'nın Kuruluşu.....	52

1.2.5. Çanakkale Savaşı'nda 14. Piyade Alayı'nın Kuruluşunda Yer Aldığı Ordu, Kolordu, Tümen Komutanları.....	61
1.2.5.1. Çanakkale Savaşı'nda 5. Ordu Komutanı.....	61
1.2.5.2. Çanakkale Savaşı'nda 2. Kolordu Komutanları.....	62
1.2.5.3. Çanakkale Savaşı'nda 3. Kolordu/Kuzey Grubu Komutanları.....	63
1.2.5.4. Çanakkale Savaşı'nda 15. Kolordu Komutanları.....	64
1.2.5.5. Çanakkale Savaşı'nda 19. Tümen/Anafartalar Grubu Komutanı.....	64
1.2.5.6. Çanakkale Savaşı'nda 5. Tümen Komutanları.....	65
1.2.5.7. 5. Müretteb Tümen ile 14. Piyade Alayı'nın Dahil Olduğu 5. Tümen'in Farkı.....	68
1.2.5.8. 5. Tümen Birliklerinin Yeniden Biraraya Gelmesi.....	69
1.2.5.9. Çanakkale Savaşı'nda 9. Tümen Komutanları.....	70
1.2.5.10. Çanakkale Savaşı'nda 4. Tümen Komutanları.....	71
1.2.6. Çanakkale Savaşı'nda 14. Piyade Alayı Komutanları.....	72
1.2.6.1. Çanakkale Savaşı'nda 14. Piyade Alayı Birliklerinin Komutanları.....	76
1.2.6.2. 14. Piyade Alayı Birlik Komutanlarından Bir Portre: 1. Tabur 4. Bölük Komutanı Hasan Cevdet Efendi (Temizkanlı, 1884-1939).....	77
1.3. Çanakkale Savaşı'ndan Sonra 14. Piyade Alayı'nın Görevlendirildiği Cepheler.....	86
1.3.1. 14. Piyade Alayı'nın Kafkas Cephesi'nde 16. Kolordu Komutanı Albay Mustafa Kemal (Atatürk) Bey Emrindeki Faaliyetleri.....	87
1.3.2. 14. Piyade Alayı'nın Irak Cephesi'ndeki Faaliyetleri.....	89
1.3.3. 14. Piyade Alayı'nın İstiklâl Harbi'ndeki Faaliyetleri.....	91

İKİNCİ BÖLÜM

ÇANAKKALE SAVAŞI SÜRECİNDE 14. PİYADE ALAYI'NIN DURUMU VE FAALİYETLERİ

2.1. Kara Harekâtı Öncesinde Bölgenin ve 14. Piyade Alayı'nın Durumu.....	95
2.1.1. 25 Nisan 1915'e Kadar Gelibolu'daki Türk Kuvvetlerinin Dağılımı İçinde 14. Piyade Alayı'nın Vaziyeti.....	96
2.1.1.1. Liman von Sanders'in Yerleşme Planlarını Değiştirmesi.....	98
2.1.1.2. Çıkarma Mahalli Hakkında Alman ve Türk Komutanların Strateji ve Tahminleri.....	99
2.1.2. İtilaf Devletleri'nin Kara Harekâtı Planları.....	101
2.1.2.1. Çıkarma Yapılabilecek Bölgeler.....	103
2.1.2.2. Kabatepe'nin (Kuzey Cephesi'nin) Önemi.....	105
2.1.2.3. Kabatepe Harekât Planının Son Hali.....	106

2.2. Kara Harekâtı'nın İlk Günü (25 Nisan 1915) ve 14. Piyade Alayı.....	107
2.2.1. Çıkarmanın İlk Saatleri.....	109
2.2.2. 5. Ordu Komutanı Sanders'in Çıkarma Günü Faaliyetleri.....	110
2.2.3. Öğleden Sonra Savaşın Gidişatı.....	112
2.2.4. 26 Nisan 1915 ve Sonrasında Devam Eden Muharebelere 14. Piyade Alayı'nın Katılımı.....	114
2.3. 14. Piyade Alayı'nın 1 Mayıs 1915 Taarruzu'na (Arıburnu Muharebesi) 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal (Atatürk) Bey Komutası Altında Katılımı.....	118
2.3.1. Arıburnu Muharebesi'nin Başarısızlık Nedenleri ve Kayıpları.....	126
2.3.2. Siper Savaşı ve 14. Piyade Alayı Siperlerinin Önemi.....	129
2.3.3. 2 Mayıs 1915'ten İtibaren Savaşın Gelişimi ve 14. Piyade Alayı'nın Durumu.....	132
2.4. 19 Mayıs 1915 Taarruzunda 14. Piyade Alayı.....	143
2.4.1. 19 Mayıs Taarruzunun Başarısızlık Nedenleri ve Kayıplar.....	156
2.4.2. 20 Mayıs Sonrasındaki Gelişmeler ve Ateşkes Görüşmelerinde 14. Piyade Alayı'nın Rolü.....	165
2.4.2.1. Muharebe Esnasında İlk Kez 14. Alay Tarafından Yapılan Ateşkes Görüşmeleri.....	167
2.4.3. Lağım Savaşlarının 14. Piyade Alayı Cephesinde Başlaması.....	169
2.5. 14. Piyade Alayı Tarafından Gerçekleştirilen 29 Mayıs 1915 Tarruzu.....	171
2.5.1. 29 Mayıs Taarruzunun Başarısızlık Nedenleri ve Kayıplar.....	180
2.6. Haziran-Temmuz Aylarında Cephede Durum ve 14. Piyade Alayı'nın Faaliyetleri.....	183
2.6.1. İngiltere'nin Cephede Kullandığı İki Önemli Silah Çeşidi.....	198
2.7. Çanakkale Savaşı'nın Dönüm Noktası Ağustos 1915 Muharebelerinde 14. Piyade Alayı'nın Faaliyetleri.....	200
2.7.1. İngilizlerin Yeni Çıkarma ve Taarruz Planı Hazırlıkları.....	200
2.7.2. Tarafların Çıkarma Yerinin Belirlenmesi Hakkında Strateji ve Tahminleri.....	202
2.7.3. 6 Ağustos Muharebesi'nde 14. Piyade Alayı Taburlarının Görev Yerleri ve 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal (Atatürk) Bey Emrindeki Faaliyetleri.....	206
2.7.4. 7 Ağustos'ta 14. Piyade Alayı Taburlarının Conkbayırı'nda Mustafa Kemal (Atatürk) Bey ve Asmadere'de Cemil (Conk) Bey Emrindeki Faaliyetleri.....	212
2.7.5. 8 Ağustos ve Conkbayırı Tepesi'nin (Conktepe) İşgali Meselesinde 14. Piyade Alayı.....	219
2.7.6. 9 Ağustos Conkbayırı ve Anafartalar Muharebelerinde 14. Piyade Alayı'nın Vaziyeti.....	228
2.7.7. 10 Ağustos Conkbayırı Süngü Hücumu Sırasında 14. Piyade Alayı'nın Vaziyeti.....	230

2.8. 14. Piyade Alayının Abdurrahman Bayırı'na Çekilmesi ve Çanakkale Cephesinden İstanbul'a Dönüşü.....	232
--	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

14. PİYADE ALAYI'NIN ÇANAKKALE SAVAŞI'NDA GÖREV YAPTIĞI MINTIKALARDA ASKERİ VE LOJİSTİK DURUM

3.1. Cephedeki Askeri Kuvvetlerin Mukayesesi.....	238
3.1.1. İtilaf Kuvvetleri'nin Kuzey Cephesi'ndeki Askeri Gücü.....	238
3.1.1.1. İtilaf Kuvvetlerinin Destek Unsurları.....	241
3.1.2. 5. Ordu'nun Kuzey Cephesi'ndeki Askeri Gücü.....	242
3.1.2.1. Kuzey Cephesi Kuvvetleri İçinde 14. Piyade Alayı'nın Durumu.....	243
3.1.3. Nisan 1915'te Arıburnu Bölgesi'nde Bulunan Kuvvetler.....	245
3.1.4. Mayıs 1915'te 14. Piyade Alayı ve Çarpıştığı Anzak Birlikleri.....	249
3.1.5. Haziran–Temmuz 1915'te 14. Piyade Alayı ve Karşısındaki Anzak Kuvvetlerinin Durumu.....	254
3.1.6. Ağustos 1915'te 14. Piyade Alayı ve İki Ayı Mevzide Çarpıştığı Anzak Birliklerinin Durumu.....	254
3.2. Çanakkale Cephesi'nde 14. Piyade Alayı Lojistik Hizmetlerinin Yürütülmesi.....	259
3.2.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı'nın ve 5. Ordu'ya Bağlı 5. Menzil Müfettişliği'nin Kuruluşu.....	260
3.2.2. 14. Piyade Alayı'nın Asker İkmâli.....	263
3.2.2.1. Subay İkmâli.....	264
3.2.2.2. Er İkmâli.....	265
3.2.2.3. 14. Piyade Alayı Askerlerinin Kökeni.....	267
3.2.3. 14. Piyade Alayı'nın Lojistik Destek Kolları ve Lojistik Madde İkmâli.....	272
3.2.3.1. Yiyecek-Yem Maddelerinin İkmâli.....	273
3.2.3.2. Giyim-Kuşam Maddelerinin İkmâli.....	280
3.2.3.3. Yakıt- Akaryakıt Maddelerinin İkmâli.....	281
3.2.3.4. İstihkâm ve Muharebe Malzemelerinin İkmâli.....	282
3.2.3.5. Cephane İkmâli.....	285
3.2.4. Ulaştırma ve Haberleşme Kolları Lojistiği.....	288
3.2.5. Sağlık ve Veterinerlik Hizmetleri.....	295
3.2.6. 14. Piyade Alayı Askerlerinin Moral Durumu.....	302
SONUÇ	308

KAYNAKÇA	314
EKLER	328
ÖZGEÇMİŞ	404

ÖNSÖZ

“Çanakkale Savaşı’nda 14. Alay” konulu tez çalışmasının amacı, Çanakkale Savaşı’nın bilinmeyen yönlerini mikro düzeyde bir çalışma yaparak ortaya çıkarmak olmuştur. Bu açıdan askerî bir birim olarak ilk defa bir alay, akademik bir çalışmada inceleme konusu olarak seçilmiştir. Bugüne kadar alay bazlı bir çalışma yapılmamasında, askerî arşivlerin sivil araştırmacıyla olan irtibatının etkisi olduğu gibi, askerî literatürde alayın küçük bir birim olarak görülmesinin de etkisi olduğu düşünülmektedir. Oysa, Çanakkale Savaşı incelediğinde, alayların savaştaki etkinliği açıkça görülmektedir. Özellikle de Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün bu cephede çok önemli görevler üstlenmesine, kendisi tarafından komuta edilen alayların savaşı inceleyen kitaplarda sıklıkla söz konusu edilmesine rağmen, bu güne kadar alay bazlı bir çalışma yapılmaması büyük bir eksikliklerdir. Atatürk’ün komuta ettiği alaylardan olan ve Çanakkale Savaşı’nın herhalde en bilinen alayı, gazi ve şehitleriyle tarihe geçen 57. Alay’dır. 57. Alay’ın bile arşivlere dayalı akademik bir çalışmaya konu olmamasına karşın, yine Atatürk’ün komuta ettiği bir başka alay olan 14. Alay’ın, bu çalışmada akademik inceleme konusu olarak seçilmesi savaşın bilinmeyen pek çok yönünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Önünde hiç bir örnek olmayan bu zor yolun seçilme nedeni, bilinmeyeni ortaya çıkarma arzusu olmuştur. Bu açıdan incelememiz bir başlangıçtır. Temenimiz bundan sonra bu alandaki çalışmaların devam etmesidir.

Sadece Çanakkale Savaşı tarihinin yazımında değil, Askerî Tarih ve Harp Tarihi anlamında da ilk defa yapılmış olan alay düzeyindeki bir çalışmanın hem de askerlik mesleğine uzak biri tarafından yapılmasının güçlükleri kolayca tahmin edilebilir. Bunun da ötesinde ortada baz alınacak herhangi bir araştırma örneği yokken bir araştırma yapmaya başlamak, başlı başına bir mücadele gerektirmektedir. Bu mücadelenin kolaylaşması arşivlerden çıkacak belge miktarıyla yani çalışmanın orijinalliğinin yükselmesiyle doğru orantılıdır. Bu açıdan bakıldığında dayanılan belgelerin büyük çoğunluğu ATASE arşivinden elde edilmiştir. Yaklaşık üç yıllık bir dönemi kapsayan ATASE’deki çalışmamızın başlaması ve bitmesi arasında geçen süre zarfında belge temini kuralları değişmiştir. Önceleri ekrana yansıtılan belgelerin sayısı konusunda bir kısıtlama bulunmamaktayken, CD’ye sadece 200 adet belge kayıt ettirilebilmekteydi. Bu nedenle son ana kadar belgeleri almamak, mümkün olduğunca ekrandan okumak ve araştırma biterken en önemli görülen belgeleri seçmek gerekiyordu. Çalışmamızın asıl olarak sürdüğü 2014 ve 2015 seneleri bu şartlar altında geçmiştir. 2016’dan itibaren ise yeni bir belge isteme sistemi geliştirilmiştir. Buna göre yine yaklaşık üç aylık bekleme süresi ile bir defada sadece 30 dosya incelenmesi isteği yapılabilir, fakat çıkan bütün belgeler CD’ye kaydettirilerek alınabilir hâle getirilmiştir. Bu yeni sistem çalışmamızın sonuna rastladığı için hangisinin daha iyi olduğuna dair net bir fikir oluşturulamamıştır. Ancak bundan daha önemlisi belgeleri ele almaktan öte, ilgilenilen bütün belgelerin içeriğini katalog taraması esnasında anlayabilmektir. Çünkü böylece “nokta atışı” yapılarak arşivden doğru belge talep edilebilecektir. Bunun sonucunda da hem araştırmacı hem de arşiv çalışanları için zaman ve iş gücü kazancı sağlanacaktır.

Ancak ATASE arşivinde, özellikle BDH kataloğunun dosya bazında hazırlanmış olması nedeniyle, her bir dosyanın içinde bulunan çok sayıda belgenin içerdiği bilgilerin katalog taraması sırasında anlaşılması imkânsızdır. Örneğin; 14. Alay'ın bağlı olduğu 5. Tümen'in harp ceridelerinin bulunduğu 4805 no'lu klasör 20/07/330 ile 30/10/334 zaman aralığında 30 zarf (dosya) içinde 140 belge içermektedir. Bunların içinde 14. Alay ile ilgili bir belge olup olmadığı arşiv memurları tarafından tek tek gözle taranmaktadır. Bu yöntemde gözden kaçma ihtimalinin olmasının yanı sıra, içinde uygun belge olmayan bir klasörün de incelenmesi, yani büyük bir zaman ve iş gücü kaybı söz konusu olmaktadır. Bu nedenle ilgili kataloğun en kısa zamanda belge bazında tasnif edilebilmesi en büyük temennimizdir.

BDH kataloğuyla ilgili bir başka güçlük, doğrudan 14. Alay ile ilgili olarak karşımıza çıkmıştır. Bu katalogda bir bölüm 14. Alay'a ayrılmış durumdadır. Ancak bu bölümün "2. Ordu 16. Kolordu 5. Tümen 14. Piyade Alayı" olarak başlıklandırılması başlıbaşına bir sorunun habercisidir. Çünkü 14. Alay 16. Kolordu emrine Çanakkale Savaşı sonrasında geçmiştir. Yine de bu başlık altındaki klasörler içinde Çanakkale Savaşı ile ilgili bazı belgeler bulunabilmiştir. Bunun haricinde Çanakkale Savaşı sırasında, 14. Alay'ın bağlı olduğu tümenler, Şimal (Kuzey) Grup Komutanlığı, Anafartalar Grup Komutanlığı, hatta 5. Ordu başlığı altında bile taramalar yapılmıştır.

Bahsi geçtiği gibi araştırmacıların olduğu kadar arşiv personelinin de yoğun olduğu ATASE'de, çalışmalarım sırasında gösterdikleri güler yüzlü yaklaşımları için ATASE Arşivi çalışanlarına çok teşekkür ederim.

Yine çalışmalarım esnasında yararlandığım ve bu süre boyunca hiç bir yardım isteğimi geri çevirmeyen Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına özellikle Sayın Fuat Recep nezdinde çok teşekkür ederim.

Aynı süreçte manevi destek vererek bu çalışmayı bitirmemde katkısı olan oğlum ve eşime çok teşekkür ederim.

Tez konumuza karar verme aşamasında böyle önemli bir konuyu seçmemi sağlayan ve çalışmamız boyunca iyi niyetiyle her zaman destek olan, yol gösteren, yanlışlarımı düzelten danışman hocam Sayın Prof. Dr. Ali Fuat Örenç'e de ayrıca çok teşekkürlerimi sunarım.

Mutlu Karakaya

Beşiktaş, 2017

TABLO LİSTESİ

Tablo G.1. Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu'nun Kuruluş Yapısı.....	11
Tablo G.2. Osmanlı Ordusu'nun 1843 Yapısı.....	12
Tablo G.3. Osmanlı Ordusu'nun 1848 Yapısı.....	13
Tablo G.4. Osmanlı Ordusu'nun 1869 Yapısı.....	13
Tablo 1.1. 1891'de 14. Piyade Alayı'nın 2. Ordu Kuruluşundaki Yeri.....	19
Tablo 1.2. 1908'de 14. Piyade Alayı'nın 2. Ordu Kuruluşundaki Yeri.....	21
Tablo 1.3. Osmanlı Ordusu'nun 1911 Yapısı.....	22
Tablo 1.4. 1911'de 14. Piyade Alayı'nın 1. Ordu Müfettişliği Kuruluşundaki Yeri.....	23
Tablo 1.5. Osmanlı Ordusu'nun 1913 Yapısı.....	31
Tablo 1.6. 1913'te 14. Piyade Alayı'nın 1. Ordu Müfettişliği Kuruluşundaki Yeri.....	31
Tablo 1.7. 6 Eylül 1914'te 14. Piyade Alayı'nın Ordu Kuruluşundaki Yeri.....	40
Tablo 1.8. 8 Şubat 1915'te 14. Piyade Alayı'nın Ordu Kuruluşundaki Yeri.....	42
Tablo 1.9. 19 Nisan 1915'te 14. Piyade Alayı'nın 5. Ordu Kuruluşundaki Yeri.....	46
Tablo 1.10. 5 Mayıs 1915'te 14. Piyade Alayı'nın 5. Ordu Kuruluşundaki Yeri.....	49
Tablo 1.11. 17 Mayıs 1915'te Kuzey Grubu'nun Yapısı.....	50
Tablo 1.12. 21 Haziran 1915'te 14. Piyade Alayı'nın 5. Ordu Kuruluşundaki Yeri.....	52
Tablo 1.13. 6 Ağustos 1915 Tarihinde Beşinci Ordunun Nizam-ı Harbi.....	54
Tablo 1.14. Ağustos 1915 Başında Olduğu Belirtilen 5. Ordu Kuruluşu.....	55
Tablo 1.15. 8 Ağustos 1915'te 14. Piyade Alayı'nın 5. Ordu Kuruluşundaki Yeri.....	56
Tablo 1.16. 21 Ağustos 1915'te 14. Piyade Alayı'nın Anafartalar Grubu İçindeki Yeri.....	59
Tablo 1.17. 29 Ağustos 1915'te 14. Piyade Alayı'nın 5. Ordu İçindeki Yeri.....	60
Tablo 1.18. Çanakkale Savaşı'nda 5. Ordu Komutanı.....	62
Tablo 1.19. Çanakkale Savaşı'nda 2. Kolordu Komutanları.....	63
Tablo 1.20. Çanakkale Savaşı'nda 3. Kolordu/Kuzey Grubu Komutanları.....	63
Tablo 1.21. Çanakkale Savaşı'nda 15. Kolordu Komutanları.....	64

Tablo 1.22. Çanakkale Savaşı'nda 19. Tümen/Anafartalar Grubu Komutanı.....	65
Tablo 1.23. Çanakkale Savaşı'nda 5. Tümen Komutanları.....	66
Tablo 1.24. Çanakkale Savaşı'nda 9. Tümen Komutanları.....	70
Tablo 1.25. Çanakkale Savaşı'nda 4. Tümen Komutanları.....	72
Tablo 1.26. Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay Komutanları.....	74
Tablo 1.27. Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay 1. Tabur Komutanları.....	76
Tablo 1.28. Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay 1. Tabur Bölüklerinin Komutanları.....	77
Tablo 1.29. Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay 2. Tabur Komutanları.....	85
Tablo 1.30. Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay 2. Tabur Bölüklerinin Komutanları.....	85
Tablo 1.31. Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay 3. Tabur Komutanları.....	86
Tablo 1.32. Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay 3. Tabur Bölüklerinin Komutanları.....	86
Tablo 2.1. 19 Mayıs 1915 Taarruzunda Kayıplar.....	162
Tablo 2.2. 19 Mayıs Taarruzunun Erken Saatlerinde 5. Tümen Zayıyatı.....	163
Tablo 2.3. 14. Piyade Alayı'nın 23 Mayıs 1915 Öğlenden 24 Mayıs 1915 Öğlene Kadar Gerçekleşen Zayıyatını Gösteren Cetvel.....	164
Tablo 2.4. 14 Haziran 1915'e Kadar 14. Alay Zayıyatı.....	183
Tablo 2.5. 14. Piyade Alayı'nın Savaş Alanında Verdiği Şehitlerin Mevkilere Göre Dağılımı.....	234
Tablo 3.1. Avustralya ve Yeni Zelanda (ANZAK) Kolordusu Kuruluşu.....	240
Tablo 3.2. 5. Tümen'in Kara Harekâtı Öncesinde Asker Sayısı.....	244
Tablo 3.3. 5. Tümen'in Kara Harekâtı Öncesinde Teçhizat Durumu.....	245
Tablo 3.4. 3 Mayıs 1915'te 4. Avustralya Tugayı'nın Mevcudu.....	250
Tablo 3.5. 19 Mayıs Taarruzuna Katılan Birliklerin Mevcudu.....	251
Tablo 3.6. 16 Mayıs 1915'te Avustralya Tugaylarının Mevcudu.....	252
Tablo 3.7. 14. Piyade Alayı Askerlerinin Kökenleri.....	268
Tablo 3.8. 14. Piyade Alayı Birlik Komutanları ve İdari Kadrosunun Kökenleri.....	270
Tablo 3.9. 9-15 Mayıs 1915 Arasında 14. Piyade Alayı Yemek Listesi.....	276
Tablo 3.10. 23 Mayıs-10 Haziran 1915 Arasında 14. Alay 3. Tabur 12. Bölük Yemek Listesi.....	276
Tablo 3.11. 14 Piyade Alayı'nın Cephane Durumu.....	286
Tablo 3.12. 14. Piyade Alayı'nın Çanakkale Cephesi'nden Çekilme Yolu.....	291

Tablo 3.13. 10 Eylül 1915'te 14. Piyade Alayı'nın Çeşitli Muhabere Araçları Mevcudu ve İhtiyacı.....294

Tablo 3.14. 14. Piyade Alayı Yaralı Askerlerinin Aktarıldığı ve Şehit Olduğu Hastaneler.....298

KISALTMALAR

A.:	Alay
A.e.:	Aynı eser
a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
a.g.t.:	Adı geçen tez
A.y.:	Aynı yer
ANZAK:	Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu
ATASE:	Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi
ATA-ZB:	Atatürk-Ziraat Bankası
AWM:	Australian War Memorial
B.:	Bölük
B:	Receb
BDH:	Birinci Dünya Harbi
Bkz.:	Bakınız
BN:	Belge numarası
BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bs.:	Basım
C..AS.:	Cevdet Askeriye
C:	Cilt
Çev.:	Çeviren
D:	Dosya
Der.:	Derleyen
DH.MKT.:	Dahiliye Mektubi Kalemi
DİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DMA:	Deniz Müzesi Deniz Tarihi Arşivi
Ed.:	Editör
F.:	Fırka
F:	Fihrist
G:	Gömlek
Gnkur.:	Genelkurmay
HAT:	Hatt-1 Hümayun
Haz.:	Hazırlayan
İ.AS.:	İrade Askeri
İ.DH.:	İrade Dahiliye
İ.HB.:	İrade Harbiye
İSAM:	İslam Araştırmaları Merkezi
K:	Kitap
KKK:	Kara Kuvvetleri Komutanlığı
Kls:	Klasör
Kol:	Koleksiyon
M:	Muharrem
MKA:	Mutlu Karakaya Arşivi
MSB:	Milli Savunma Bakanlığı
MSBA:	Milli Savunma Bakanlığı Arşivi
R:	Rebi'ülahir
Ra:	Rebi'ülevvel
s.:	Sayfa
s.y.:	Sayfa numarası yok
S:	Safer
S.:	Sayı
Ş:	Şaban
T.:	Tabur
T.C.:	Türkiye Cumhuriyeti

t.y.:	Tarih yok
TSK:	Türk Silahlı Kuvvetleri
TTK:	Türk Tarih Kurumu
V:	Volume
vb:	ve benzeri
vs:	vesaire
Y..MTV.:	Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y..PRK.ASK.:	Yıldız Askeri Maruzat
y.y:	Yayın yeri yok/ yayıncı yok
Yay. haz.:	Yayına hazırlayan
Z:	Zilhicce
Za:	Zilka'de

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'nın İngiltere tarafından açılmış cephelerinden biri olan "Çanakkale Cephesi", pek çok yerli araştırmacı tarafından "Çanakkale Savaşı" olarak anılmaktadır¹. Bunun sebebi Çanakkale'de yaşanan her biri, bir diğerinden daha kritik ve daha stratejik, deniz ve kara muharebeleri bütününe, Türk ve dünya tarihi açısından önemlidir. Bu önemi vurgulamak üzere "Çanakkale Cephesi", "Çanakkale Savaşı" olarak anılsa da ana bağlamının Birinci Dünya Savaşı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Çünkü bazen, içeriği tam olarak anlaşılmadan, yanlış yaklaşım ve yorumlara sebep olan "Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmedik ama yenilmiş sayıldık" cümlesinin gerçekliğinin en önemli dayanağı Çanakkale Savaşı ve Çanakkale Savaşı'nda Türk askerinin ortaya koyduğu büyük kahramanlık ve başarıdır.

Çanakkale Savaşı'nın, Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli parçası olduğu, İtilaf Devletleri arasında yapılan gizli anlaşmalardan kolayca anlaşılabilir. 1913'ten itibaren başlayan pazarlıklar sonucunda Mart 1915'te Rusya, İngiltere, Fransa, boğazlar ve Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki bölüşümde anlaşmaya varmışlardı. Bu anlaşmaya göre Boğazlar bölgesi Rusya'ya bırakılmıştı. Ancak buna rağmen İngiltere'nin Çanakkale'de bir operasyon düzenliyor olması Rus komuoyunca hayretle izlenmekteydi². Nisan 1915'te bu üçlü anlaşma ve paylaşımlara İtalya da dahil edildi. Ekim 1916'da son şeklini alan ve İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması, buna tepki olarak Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu bölgelerini de almak istemesi, İtalya'nın da ek isteklerde bulunması, Birinci Dünya Savaşı'nın "Şark Meselesi'ni bitirmek üzere"

¹ Necdet Hayta, Tugay S. Birdurak, "Çanakkale Savaşı'nda İtilaf Devletlerinin Sivil Hedeflere Yönelik Saldırısı", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl: 2015/1-2, C:14, S:27-28, s.141; Mehmet Ali Bingöl, "Rus Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı", (T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006), [s.y.]; Carl Mühlman, **Çanakkale Savaşı**, Çev.: Sedat Umran, 9.bs., İst., Timaş, 2009, [s.y.]; Müller, **Çanakkale Harbinde Lağım Muharebesine Dair Elde Edilen Tecarib**, Dersaadet, 1332, Matba'a-i Askeriye, [s.y.]. Bu kaynakta görülen harp kelimesi, savaş karşılığında olduğu için örnekler arasına alınmıştır.

² Mehmet Ali Bingöl, a.g.t., s.76-88.

çıkıldığı iddiasını³ doğrular niteliktedir. Savaşı yerinde izleyerek gözlemlerini aktaran bir gazeteci olan Bartlett de Çanakkale Savaşı'nın aslında bir haçlı seferi olduğunu ısrarla vurgulamıştır⁴. Boğazlar bölgesinin “kalpgâh” niteliğini çok önce görmüş olan Napoleon'un ortaya attığı “*Bütün mesele İstanbul'a kim hakim olacak*”⁵ sorunsalının cevabı, Çanakkale'nin İstanbul'a varan yoldaki önemini vurgulamak üzere “*Kilitbahir'e egemen olan İstanbul'a sahip olur*”⁶ şeklinde verilebilir.

Çanakkale Savaşı'nın bu önemine rağmen üzerinden yüzyıl geçtiği halde hâlen gün yüzüne çıkarılmamış pek çok yönü bulunmaktadır. Bu noktada çeşitli başlıklar altında Çanakkale Cephesi'ni konu alan kırktan fazla tez hazırlandığı belirtilmelidir. Yakın zamana kadar Çanakkale Cephesi'yle ilgili çalışmalar, deniz veya kara muharebelerinin genel anlamda incelenmesi ve savaş anlatımı şeklinde yapılmıştır. Bu çalışmalar içinde daha spesifik sayılabilecek ilk çıkarma gününü, Arıburnu ya da Anafartalar Muharebeleri'ni anlatan çalışmalar yapılmışsa da bunlar da yine genel savaş anlatımı olarak kalmışlardır. Bu nedenle bu çalışmaları makro tarih kategorisinde ele almak doğru olacaktır. Ancak bu açıdan Mustafa Kemal Atatürk'ün hakkını, bir tarih yazıcısı olarak da teslim etmek gerekmektedir. Çünkü cephenin kapanmasından çok kısa süre sonra hem Arıburnu hem de Anafartalar Muharebeleri'ni ayrı ayrı ve belgelerle desteklenmiş halde yazarak bugüne aktarmıştır.

Günümüze yaklaşırken ise Çanakkale Cephesi ile ilgili akademik çalışmalarda bir çeşitlenmeye gidildiği görülmektedir. Örneğin sadece savaşa katılan komutanların incelenmesi, ya da sadece Rusça kaynaklarda yer aldığı şekliyle Çanakkale Savaşı veya savaşın Avustralya gazetelerine yansımaları gibi inceleme

³ Cezmi Eraslan, “I. Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrasında Osmanlı Devleti”, **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti**, Ed.: Ali Arslan, Mustafa Selçuk, İst., Kitabevi, 2015, s.13. Bu konuda daha ileri giden bir görüşe göre Birinci Dünya Savaşı'nı “Osmanlı Veraset Savaşı” olarak anmak da mümkündür. Sean McMeekin'den alıntı için bkz.: Ali Satan, **100 Soruda I. Dünya Savaşı**, İst., Rumuz Yayınevi, 2014, s.18. Buna karşılık Osmanlı İmparatorluğu'nun bu süreçteki durumunu en aza indirgeyerek anlatan araştırmacılar da mevcuttur. Örneğin bkz.: James Joel, **The Origins Of The First World War**, Ed.: Harry Header, 2.edition, Newyork, Longman, 1992, s.199-229.

⁴ Ellis Ashmead Bartlett, **Çanakkale Gerçeği**, Çev.: Yüzbaşı Rahmi, Haz.:Muzaffer Albayrak, 5. bs., İst., Yeditepe Yayınevi, 2007, s.46, 77, 99.

⁵ S. Murat Hatip, “Birinci Dünya Harbi Çanakkale Savaşları'na Genel Bakış ve Az Bilinenler Çanakkale Savaşı Denizde mi Kazanıldı?”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Yıl:13 (Bahar 2015), S:18, s.162.

⁶ Zekeriya Türkmen, **Çanakkale 1915 Türk Ordusunun Kara ve Hava Harekatı**, 2.bs., Ank., Berikan Yayınları, 2010, s.22.

konuları dikkati çekmektedir. Ancak bunlar da savaşın bütününe yönelik olması nedeniyle makro bazda yapılan çalışmalar olarak nitelendirilebilir. Bunlar arasında konuyu oldukça sınırlandıran iki çalışma dikkati çekmektedir. Bunlar, 5. Ordu'nun lojistik faaliyetlerini inceleyen bir araştırma ile lojistiğin de bir alt kolu olan 5. Ordu'nun iaşe durumunu inceleyen araştırmalardır. Yine görüldüğü gibi bu çalışmalar da Çanakkale Cephesi'nin bütününe, 5. Ordu'nun geneline yönelik çalışmalardır.

Dünya tarihindeki önemi nedeniyle böyle bir savaşın çok daha farklı yönlerden ele alınmasının gerekliliği açıktır. Çünkü bir yandan yapılacak her bir tahlil gelecekte alınacak kararlara ışık tutarken, diğer yandan da ortaya çıkacak yeni bilgiler vasıtasıyla tarihin yeniden ve en doğru şekliyle yazılması da söz konusu olacaktır. İşte bu çalışma ile yapılmak istenen de Çanakkale Savaşı'nın mikro bir alanda incelenerek bugüne kadar gözden kaçmış veya hiç bilinmeyen gerçeklerin ortaya çıkarılması olmuştur.

Doktora tezimiz için konu bulmak amacıyla araştırmalar yaparken, 14. Alay'ın dikkatimizi çekmesi anlamında “kader ânı” olarak nitelendirilebilecek bir durum yaşanmıştır. Evde bulunan bazı eski belge, defter vs. incelenirken bunların arasında bulunan küçük bir cep defterinin aslında bir “Savaş Günlüğü” olduğu anlaşılmıştır. Bu günlük Çanakkale ve Doğu Cephelerini içermektedir. 14. Alay mensubu bir subay olan Hasan Cevdet Temizkanlı tarafından yazılan günlük okunduğunda 14. Alay'ın, Çanakkale Savaşı içinde ne kadar önemli görevler üstlendiği fark edilmiş ve bunun üzerine gidilmesi fikri doğmuştur. Bunun üzerine askerî kaynaklardan yararlanılarak yapılan ön araştırmalarda 14. Alay'ın bahis konusu edildiği, ancak görev yaptığı mevzilerin önemine rağmen yüzeysel olarak geçildiği, verilen az miktarda bilginin bu alayın yaptıklarının önemini yansıtmadığı görülmüştür. Bugüne kadar, 14. Alay'ı bir tarafa koyarsak, 14. Alay'dan tanınırlığı daha fazla olan diğer alaylardan hiç birinin bir çalışmaya konu olmamasının harp tarihimizin önemli açıklarından olduğu düşünülmektedir. Ancak çalışmamızın son dönemine rastlayacak şekilde, inceleme teknik ve yöntemi bizim çalışmamızdan daha farklı olsa da alay bazında hazırlanmış iki çalışmanın yayımlandığı belirtilmelidir. Bunlardan biri Çanakkale Cephesi'nde görev yapmış olan 42. Alayı

inceleyen bir kitap⁷, diğeri Makedonya cephesi ile ilgili olarak 177. Alayı konu eden bir makaledir⁸.

Elimizde var olan bütün bu bilgilerin ışığı altında çalışma zeminini hazırlayabilmek için önce kapsamlı bir kaynak taraması yapılmıştır. Tarama sonucu Çanakkale Savaşı ile ilgili araştırmalar, kitaplar, makaleler, günlükler, hatıralar vb.'den elde edilen bilgiler kronolojik olarak bir araya getirilmiş, sonrasında elde edilen bu bilgileri genişletmek, bunun sonucunda da var olan az miktarda bilgiyi desteklemek ya da tam aksine, farklı bir görüş ortaya koymak üzere arşivlerde araştırma yapılmaya başlanmıştır. Arşiv çalışmalarında yol alınıp belli miktarda belgeye ulaşıldıktan sonra çalışmamızın yazım aşaması başlamıştır. Çalışmanın yazıya dökülmesiyle birlikte yine bazı eksikler, çelişkiler vb. daha net biçimde ortaya çıkmıştır. Bunları gidermek için tekrar arşivlere gidilmiş, yeni belgeler aranmış, başvuru kaynaklarına dönülerek kontroller yapılmış ve sonuçta çalışmamızın bittiği güne kadar ulaşılabilen belgeler doğrultusunda en doğru bilgiler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda kullanılan ana kaynak niteliğindeki belgeler şu kurumlardan elde edilmiştir:

Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE): Askerî Tarih ve Harp Tarihi anlamında en önemli kurum olan ATASE'de yapılan katalog taraması sonucunda, Birinci Dünya Harbi (BDH) ve Atatürk (ATA/ZB) koleksiyonlarında yer alan dosyalardan çalışmamızla ilgili olabileceği düşünülenler tarafımızca seçilerek, tek tek fişlere yazılmak suretiyle arşiv şefliğine incelenmek üzere teslim edilmektedir. Çalışma süresince çeşitli defalar tekrarlanan bu işlemde arşiv çalışanları tarafından "14. Alay" anahtar kelimesi ile 1330-1332 tarih aralığında yapılan incelemeler sonucunda uygun görülen belgeler arşiv bilgisayar ekranına yüklenmiş ve okumamıza açılmıştır.

Asker söz konusu olduğunda akla gelmesi gereken ikinci arşiv Milli Savunma Bakanlığı Arşivi'dir. Ancak bu arşiv sivil araştırmacıya kapalıdır. Sadece ailevi bağ varsa ilgili kişinin dosyası taranmakta ve uygun görülen belgelerin fotokopileri aile

⁷ Ahmet Diriker, **42. Alay Gelibolu 1915**, İst., Scala Yayıncılık, 2016, s.17-165.

⁸ Zekeriya Türkmen, "Büyük Harpte Makedonya Cephesinde Osmanlı Ordusu 20. Kolordu ve Bağlı Birliklerinin (Takviyeli 177. Piyade Alayı) Makedonya Cephesindeki Mücadelesi, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl:2015/1-2, C:14, S:27-28, s.211-232.

bireyine verilmektedir. Bir doktora araştırması yaptığımızı belirterek birkaç kere başvuruda bulunmamıza rağmen alabildiğimiz bilgi **Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri**'nde aynıyla yer alan 5. Tümen Komutanı Hasan Basri'ye ait bilgiler ve **Şehitlerimiz** kitabı içinde de var olan 14. Alay şehitleri listesi ile kısıtlı kalmıştır. Ancak çalışmamız içinde önemli bir ana kaynak olarak kullandığımız **Kıyamet Koptuğunda Hasan Cevdet Bey'in Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü**'nün yazarı Hasan Cevdet Temizkanlı'nın kızı Birsen Melek'in başvurusu üzerine 14. Alay 1. Tabur 4. Bölük komutanı Hasan Cevdet Bey ile ilgili çeşitli belgeler tarafımıza iletilmiştir.

Kızılay Arşivi de önemli bilgiler elde edebilme ümidiyle başvuru alan bir arşiv olmuştur. Kızılay Arşivi'nde doğrudan orjinal belge incelemeye sunulmaktadır. Bu nedenle inceleme bir gözetmen eşliğinde yapılabilmektedir. Ancak bu arşivde 14. Alay ile ilgili hiç bir bilgiye ulaşılamamıştır. Örneğin; Kızılay Arşivi belge listesinde yer alan “esir veya kayıp osmanlı subaylarına ait cetveller” taranmış, 650 kişi içinde 14. Alay'a dair bir kayıt bulunamamıştır. Aynı şekilde “Çanakkale Muharebelerinde esir düşen ve şehit olan askerlerin listesi” incelenmiş, ancak yaklaşık 2000 kişi için hazırlanan bu liste Fransızca olduğu için emin olunamasa da 14. Alayla ilgili bir kayıt olmadığı kanaat getirilmiştir. Herhangi bir bilgi bulunabilecek bir başka kaynak olarak “esir Osmanlı askerlerine aileleri tarafından gönderilen para makbuzları” düşünülmüş, ancak incelemeler esnasında bu makbuzların üstünde de sadece rütbe ve isim olduğu, bu kişinin hangi birlikten olduğuna dair bir bilgi bulunmadığı görülmüştür. Bu nedenle Kızılay Arşivi'nden sadece bir kaç tane belge alınarak genel destek amaçlı bilgi elde edilmeye çalışılmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, belgeye çok kolay ulaşılabilen, çalışma sistemini oturtmuş bir arşiv iken, bu arşivde sıklıkla çalışanlar tarafından hem konu hem de tarih olarak çalışmamıza yönelik belge bulunmadığı tahmin edilebilecektir. Ancak yine de 14. Alay'ın tarihçesini de incelediğimiz için Osmanlı Arşivi'nden de bazı belgelere ulaşmamız mümkün olmuştur. Ayrıca komutan atamalarıyla ilgili olarak bir kaç adet irade-i seniyye'ye de rastlanabilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi başvurulmak istenen başka bir arşiv olmuş, ancak bu kuruma nasıl başvurulacağı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Deniz Müzesi Tarihi Deniz Arşivi, denizcilikle ilgili belgeleri içerdiğinden, lojistik anlamda askerin

ulaşımı ile ilgili bilgiler bulunabileceği düşünölmüş ancak yapılan taramada bir sonuç alınamamıştır.

Yukarıda bahsi geçen arşivlerden elde edilen belgeler haricinde, günlükler de ana kaynaklarımız arasındadır. Burada günlük ve hatırat arasındaki farkı ve önemi belirlememiz gerekmektedir. Günlükler olayın olduğu devirde ve olayı bizzat yaşayan kişi tarafından yazıldığı için çok önemli bir ana kaynaktır. Tamamen o anın etkisiyle oluşmuş görüşleri yansıtır. Bu noktada yazılanların sübjektif olduğu da mutlaka göz önüne alınmalıdır. Çanakkale Savaşı ile ilgili olarak Türkler tarafından yazılan ve bugüne kadar yayınlanan günlüklerin sayısı 19'a ulaşmıştır. Bunların hemen hepsi 14. Alay'a ait bilgi barındırıp barındırmadığını anlamak amacıyla incelenmiştir. Bu açıdan en önemli ana kaynağımız **Hasan Cevdet Bey'in Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü** olmuştur. 14. Alay'ın çok önemli ama bir o kadar da unutulmuş bir alay olduğunu fark etmemizi ve araştırma konumuzu belirlememizi sağlayan bu günlük, içinde önemli bilgiler barındırmaktadır. Bu bilgilerin çoğu çalışmamız içinde irdelenmiştir.

Diğer yandan hatırat farklı bir kategori oluşturmaktadır. Bizzat Çanakkale Savaşı'nda bulunmuş bir kişi burada yaşadıklarını sonradan kaleme almış ise bunları hatırat olarak isimlendirmek gerekmektedir. Hatırat sonradan yazıldığı için olayın gerçekleşmesi ile kişinin bunu yazıya dökmesi arasında geçen süre zarfında öğrenilenler, o olayın yarattığı sonuçlar gibi etkenlerle gerçekler değiştirilerek ya da unutulmuş olduğundan farklı şekilde aktarılabilir. Bu nedenle hatıratı yazanın sorumlu davranması gerektiği gibi okuyanın da eleştirel bir açıdan yaklaşması gerekmektedir. Tespitlerimize göre Çanakkale Savaşı ile ilgili Türkler tarafından yazılan hatıratı içeren kitapların sayısı 29'la sınırlı kalmıştır. Çalışmamız içinde kullanılan bu tip kitapları da nitelikleri itibarıyla birinci el kaynak saymamız mümkündür. Buna en güzel örnek Mustafa Kemal Atatürk'ün yazdığı **Arıburnu Muharebeleri Raporu** ve **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**'dir ki bu kitaplarda 14. Alay'dan sıklıkla bahsedilmektedir. Ancak diğer yanda örneğin Liman von Sanders'in **Türkiye'de Beş Yıl** adlı hatırasında Çanakkale Savaşı'nın oluşuyla ilgili hiç bir belgenin kitapta yer almaması dikkat çekicidir.

Bütün bunların haricinde pek çok kaynak kullanılarak oluşturulmuş inceleme/araştırma eserleri de söz konusudur. Bunlar içerisinde en önemli ve büyük yeri ATASE tarafından yayınlanan incelemeler tutmaktadır. Bir başka inceleme

çalışması General Patton tarafından gerçekleştirilmiştir. General Patton'ın Çanakkale Savaşı'nı "Gelibolu Savunması" başlığı altında incelemesi ve irdelemesiyle ilgili çalışmasının çevirisi Kıbrıs'ta görevli muvazzaf bir subayımız tarafından yapılmıştır⁹. Bu çeviri kitabın üzerinde durma sebebimiz piyasade bulunamayacak bir kitap olmasıdır. Kitap, Çanakkale Destanı Tanıtım Merkezi'ne bir ziyarette bulunduğumuz sırada tesadüfen elimize geçmiştir. Aslında bir iç yayın olarak düşünülebilecek bu çok faydalı çeviri, ilgili çevrelere dağıtılırken bizim de orada bulunmamız sebebiyle elde edilmiştir. General Patton'ın daha yarbay iken Çanakkale Savaşını inceleme konusu yapması ve bundan dersler çıkarması, sahip olduğu ünde Çanakkale Savaşı'nın da payı olduğunu düşündürmüyor değildir.

Çalışma sürecinde yararlanılan eserler için en fazla başvuru, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi olmuştur. Harbiye Askeri Müze Kütüphanesi de çalışmamız için önemli bir veri kaynağı olmuştur. Diğer yararlanılan kütüphaneler İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Taksim Atatürk Kitaplığı ve Bahçeşehir Üniversitesi Kütüphanesi olmuştur.

Konunun çok spesifik olmasına ve tamamen iç kaynaklara yönelik bir konu olmasına rağmen, 14. Alay'ın karşısında bulunan kuvvetler dolayısıyla 14. Alay ile ilgili bir bilgiye ulaşılabilmesi ümidiyle yabancı kaynaklar da incelenmiştir. Başta Australian War Memorial olmak üzere, İngiltere'den National Archives, Imperial War Museum, Amerika'dan Library of Congress internet siteleri üzerinden taranmıştır. Ayrıca İngiliz gazeteleri tamamen internet üzerinden incelenebilir durumda olduğu için British Newspaper Archives'a ve bu kaynakta bulunmayan The Times gazetesi için de kendi internet sitesine üye olunmuştur. Ancak konunun Türk ordusunun küçük bir birimine yönelik olması nedeniyle yabancı kaynaklardan yararlanma kısıtlı kalmıştır. Bulunabilen bu kısıtlı ve genel amaçlı bilgiler çalışmada aktarılmıştır. Bazı yönlerden ana kaynak bazı yönlerden birinci el kaynak sayılabilecek, Avustralya resmi tarihçisi Charles Bean tarafından yazılmış **The Story Of Anzac** bahsedilmesi gereken önemli bir yabancı kaynaktır. İlginçtir ki bu dev eser ülkemiz araştırmacılarının birkaçı haricinde hiç kullanılmamıştır. Çalışmamızda alıntılara çokça yer verdiğimiz **The Story Of Anzac**'ta, doğrudan 5. Tümen ve 14. Alay'dan ismen bahsedilerek yer verilmiştir. İki ciltte yaklaşık 1500 sayfa içinde 5. Tümen'in 30 sayfada; 14. Alay'ın, 12 sayfada bahsi geçmiştir. Diğer pek çok Türk

⁹ George S. Patton, **Gelibolu Savunması**, Çev.:İlker Can, [y.y.], [y.y.], [2016].

tümeni ve alayının bahsi geçmekle birlikte bunlar bir kaç sayfa ile sınırlı kalmıştır. **The Story Of Anzac**'ta en çok bahsi geçen tümenlerden biri olan 19. Tümen, yine 30 sayfada anılmıştır. 57. Alay'dan ise 39 sayfada bahsedilmiştir. Ancak konu içinde de yeri geldiğinde bahsedildiği gibi, yabancı kaynaklarda ister kitap ister gazete olsun Türk tarafını ilgilendiren çatışmaların veya bu çatışmalara dair günlerin hemen hemen hiç bahsinin geçmediği dikkati çekmiştir. Örneğin büyük kayıplı ama düşmanı yerine çivileyen 1 Mayıs taarruzu detay verilmeyen günlerdendir. Conkbayırı Muharebesi de neredeyse sadece Yeni Zelanda askerlerinin Conktepe'ye çıkıp oradan boğazı görmeleriyle sınırlı olarak anlatılmaktadır. Bu durum, İngiliz kaynaklarının savaşı her yönüyle değil, sadece kendi bakış açılarıyla yansıttıklarını düşündürmektedir.

The Story Of Anzac'ın eşdeğeri olarak görülebilecek Çanakkale Cephesi'ni üç ciltte yaklaşık 1200 sayfada ele alan **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi** adlı ATASE yayını ve İngilizlerin resmi tarihçisi, aynı zamanda Gelibolu'da bizzat bulunmuş General Aspinall-Oglander tarafından kaleme alınmış **Çanakkale Gelibolu Askeri Harkâtı** isimli kitapların da çalışmamız için önemli faydaları olmuştur. Bunlar haricinde kullanılan kitap, makale gibi kaynakların bazılarında 14. Alay, bazılarında da 5. Tümen olarak rastlanılan bilgiler değerlendirmeye alınmıştır. Daha önce bahsi geçtiği gibi sepesifik bir konu olması nedeniyle önemli bir başvuru kaynağı olan gazetelerden doğrudan 14. Alay ve hatta tümen bazında bir bilgiye ulaşamamıştır. Bu nedenle gazetelerden genel bilgilere destek amacıyla yararlanılmıştır.

Kısaca kaynaklarından ve bu kaynakların nasıl kullanıldığından bahsettiğimiz çalışmamızda öncelikle belgeler, sonra belgelere dayalı kaynaklar ve savaşı bizzat yaşayanların aktardıkları ile 14. Alay tarih sahnesindeki yerini almış, bu bilgiler ikinci el kaynaklar ve inceleme/araştırma çalışmalarıyla zenginleştirilmiştir.

Sonuçta, böyle bir araştırmanın yapılmasıyla 14. Alay'ın yer aldığı ve hatta konum olarak merkezde ve yönetim olarak ön planda olduğu 1 Mayıs, 19 Mayıs taarruzlarının yanı sıra kaynaklarda pek yer almayan fakat lağım savaşlarını başlatmasıyla savaş taktiği açısından çok önemli bir değişimi getiren 29 Mayıs taarruzunun detaylarıyla ortaya konması mümkün olabilmiştir. Ayrıca İstanbul'un kaybının, savaşın İttifak Devletleri aleyhine bitmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesi anlamına geleceği için büyük önem taşıyan Conkbayırı Muharebesi'nin en

başında ve tam içinde olan 14. Alay'a dair bilgilerin açığa çıkması tarih yazımı açısından büyük önem taşımaktadır. 14. Alay hakkında bir başka ilginç bulgu ise, 14. Alay'ın Mustafa Kemal Atatürk'ün aslı olarak kumandasında bulunan alaylar haricinde en yakın çalıştığı, sıklıkla kumandası altına aldığı ortaya çıkmasıdır.

Tez konusunun tarih bilmi açısından önemi bu şekilde belirlenmesinin yanı sıra inceleme tekniği açısından da harp tarihi anlamında önemli bir adım atıldığı düşünülmektedir. Çünkü ilk defa askeri bir birim olarak bir alay akademik çalışmaya konu olmuştur. Osmanlı Ordusu'nda 1827'den itibaren alaylara bölünmüş yapı kurulduktan sonra idari, lojistik ve harekât anlamında temel birim alay olarak kabul edilmiştir¹⁰. Her ne kadar zaman içinde bu yaklaşım tümen ve daha üst birimlere kaydıysa da, özellikle Çanakkale Savaşı'nda alayların etkinliği ortadadır. Bu doğrultuda düşünüldüğünde bugüne kadar askeri birim olarak "alay" konulu çalışmaların yapılmamış olması açığı umarız bundan sonra yapılacak çalışmalarla kapanacaktır. Bu çalışmaların yapılamamasının önemli bir nedeni askerî arşivlerin sivil araştırmacıya tamamen açık olmamasıyken diğer bir nedeni de askerî yapıda alayın küçük bir birim olarak görülüyor olmasıdır.

Yukarıda bahsedilen çalışma sürecinden geçtikten sonra ortaya çıkan çalışmamızın 14. Alay ile ilgili bölümlerine başlanmadan önce, askerî tarihe dair kavramsal bir çerçeve oluşturabilme amacıyla Osmanlı Ordusu'ndaki yeniden yapılanmalar neticesinde ordu teşkilatının değişimi, bir askeri birim olarak alayın ortaya çıkışı ve bu sürecin 14. Alay'la ilişkisi, giriş mahiyetinde aşağıda incelenmiştir.

Avrupa'nın reform ve rönesans devirlerini geçirip, büyük bir gelişme atağına kalktığı dönemde, Osmanlı İmparatorluğu da bünyesindeki bir takım yanlışlıkları görerek, özellikle askeri alanda modernizasyona gitmek suretiyle bazı çözümler bulmaya çalışıyordu. Bu süreçte 1699 Karlofça Antlaşması bir buhran dönemine girildiğini göstermesi bakımından bir dönüm noktasıydı. Bundan sonra girilen pek çok arayış özellikle yabancı danışmanlar aracılığıyla sürdürülürken, ilk ciddi ve fiili çare arayışı, 18. yüzyıl sonlarında Nizam-ı Cedit ismiyle ortaya konmuştur. III. Selim (1789-1808) tarafından yürürlüğe konulan bu ıslahat hareketinin kelime anlamı yeni

¹⁰ Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset Ordu ve Toplum (1826-1839)*, İst., Kitabevi, 2009, s.268; Suat İlhan, *Piyade Alayı Lojistik Muhtırası*, Ank., Gnkur. Basımevi, 1973, s.4.

düzendir. Geniş anlamıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nu bilim, teknik, uygarlık olarak Avrupa'daki gelişmelere ortak edecek siyasi, idari, mali, askeri reformlar bütünü ifade eden bu yeni düzen, dar anlamıyla yani askeri düzenlemelerle sınırlı kalmıştır¹¹. Bu askeri düzenlemeler içinde yapılan en somut hareket, 1794'te Levent Çiftliği Kanunnamesi'nin çıkarılması olmuştur¹². Bu kanun yeni bir ordunun kurulacağına habercisidir.

Nizam-ı Cedit ordusu bir ocak şeklinde kurulmuş ancak çeşitli sebeplerle gelişmemiş ve devamlı olamamıştır. Kabakçı Mustafa isyanıyla 1807'de kaldırılmak durumunda kalmıştır¹³. Ancak askeri düzenin mutlaka değişmesi gerektiği çok açıktı. Bu nedenle, bu kez var olan sistemin içinde bir ocak olarak Sekban-ı Cedit adıyla yeni bir birlik kurulmuştur¹⁴. Bu birlik sistemin dışında, yeni bir yapı olmadığı için o kadar büyük bir tepki de çekmemiştir. Burada önemli olan devletin bir değişim gerektiği konusundaki ısrarından vazgeçmemiş olmasıdır.

Kısa bir süre sonra bir devrin kapanması olarak tanımlanabilecek en büyük reform hareketi II. Mahmut'un (1808-1839) padişahlığı döneminde gerçekleşmiştir. Yine bir ayaklanmaya kalkışan Yeniçeri Ocağı, 15 Haziran 1826'da tamamen kaldırılmış ve yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adı verilen bir ordu kurulmuştur. Bu yeni ordu ilk başlarda aylıklı erat ve subaylardan oluşan 12.000 kişilik bir birlik halindedir. Bu birlikte günümüzün ordu yapısına benzeyen bir teşkilat yapısı oluşturulmuştur. Buna göre 12.000 kişi sekiz tertibe ayrılmıştır. Tertip

¹¹ Kemal Beydilli, "İslahat", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C:19, İst., Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, 1999, s.182-184; Kemal Beydilli, "Nizam-ı Cedit", **DİA**, C:33, İst., Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, 2007, s.175. Reformların genelde askeri olarak ortaya çıkması aslında Osmanlı devlet yapısında bu kurumun ne kadar önemli olduğunun da bir göstergesidir. Bir görüşe göre; zaman zaman ortaya çıkan merkezi devlet bunalımları sırasında oluşan feodal ataklar her zaman merkezin üstünlüğü ile son bulmuştur. Bunun en büyük etkisi ordudur. Ancak ordu ile sınırlı kalan reformların devlet açısından olumsuz bir sonucu da vardır. Ordu her zaman iktidara en ciddi muhalefet odağı olmuştur. Bkz.: Mevlüt Bozdemir, **Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları**, Ank, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s.43,67.

¹² **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)**, C:3, K:5, Ank., T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, 1978, s.161; Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye:Askerlik**, Ank., İmge Kitabevi, 2008, s.91. Osmanlı İmparatorluğu'nda kara kuvvetlerinin gelişimine dair bir özet için ayrıca bkz.: Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", **Dünya Savaş Tarihi Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, Ed.: Gültekin Yıldız, İst., Timaş, 2003, s.35-77. Bu dönem için yapılan araştırmalar sırasında **Osmanlı Ordu Teşkilatı** s.34'de ordunun ilk defa olarak alay, tabur, bölük düzeninde kurulduğu belirtilmişse de bu bilgiye diğer kaynaklarda rastlanılmamıştır. Genelde, modern askeri yapının Asakir-i Mansure-yi Muhammediye ile kurulduğu kabul edilmektedir.

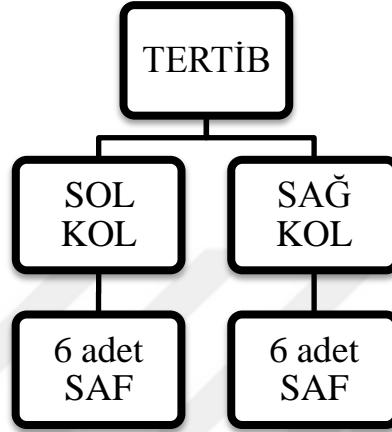
¹³ Kemal Beydilli, "Nizam-ı Cedit", s.177.

¹⁴ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)**, s. 163-166.

yapısı günümüzde, alay karşılığı olarak görülebilmektedir. Bu düzende tertipler sağ ve sol kollara ayrılmaktaydı. Her bir kol da saflara bölünmekteydi. Bu kol ve saflar ise yine günümüzün tabur ve bölük yapısını karşılamaktaydı¹⁵.

Tablo G.1.

Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu'nun Kuruluş Yapısı*

* Kaynak: [Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908), s. 190.]

Bu dönemde 1827'den itibaren tabur ve bölüklerin yanısıra üç taburdan meydana gelen alaylar da ordunun teşkilat yapısına girmiştir¹⁶. Daha sonraki yıllarda 1832'den itibaren iki alaydan oluşan liva (tugay) ve iki livadan oluşan fırka (tümen) yapıları da kurulmasına rağmen temel idari ve harekât birliği alay olarak kabul edilmiştir¹⁷.

Bu dönemde ordu ikiye ayrılmıştır. Avrupa yakasında konuşlanan orduya Hassa Ordusu, Anadolu yakasında konuşlanan orduya Mansure adı verilmiştir. Rütbelerde de düzenleme yapılmış, yeni oluşturulan Seraskerlik makamı ve mareşallik rütbesinden sonra; ferik, mirliva, miralay, kaymakam, binbaşı, sağ kolağası, sol kolağası, yüzbaşı, mülazım, baş çavuş, çavuş, bölük emini, onbaşı ve er

¹⁵ Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.266; *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)*, s.189-192; Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s.98; Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", *Dünya Savaş Tarihi Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, s.52-53. 14. Piyade Alayı'nın ordu teşkilatı içinde aldığı yeri aktarabilmek amacıyla bu ve bundan sonraki kuruluş tabloları mümkün olan en sade şekilde verilecektir.

¹⁶ Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.266; Abdülkadir Özcan, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye", *DİA*, C:3, İst., Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, 1991, s.457.

¹⁷ Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s.268.

olarak devam eder hale getirilmişti. 1834'te Harbiye Mektebi'nin kurulması, redif¹⁸ yapısının oluşturulması ve ordunun adının Asakir-i Nizamiye olarak değiştirilmesi yine önemli gelişmeler arasındaydı¹⁹.

1839'dan sonra Tanzimatla beraber ordu biraz daha gelişmiştir. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda askerlikle ilgili değişiklikler yayınlandığı gibi ordunun kuvvetlendirilmesi için de yeni bir düzenlemeye gidilmiştir²⁰. 1843'teki yapıya göre Tanzimat ordusu şu şekildeydi:

Tablo G.2. Osmanlı Ordusu'nun 1843 Yapısı*

Ordu	Merkezi
1. Ordu/Hassa Ordusu	İstanbul
2. Ordu/ Dersaadet Ordusu	Üsküdar
3. Ordu/Rumeli Ordusu	Manastır
4. Ordu/Anadolu Ordusu	Harput (Elazığ)
5. Ordu/Arabistan Ordusu	Şam

*Kaynak: [Osmanlı Ordu Teşkilatı, s.36; Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908), s. 201.]

Bu yapı içerisinde 1. Ordu'ya bağlı yedi alay, 2. Ordu'ya bağlı altı alay, 3. Orduya bağlı yedi alay, 4. Ordu'ya bağlı altı alay ve 5. Ordu'ya bağlı altı alay mevcuttu²¹.

1843 yapısında, 1848'de bir değişiklik gerçekleştirilerek 6. Ordu kurulmuştur. 6. Ordu'nun kurulmasıyla diğer orduların görev alanları da değişmiştir. Buna göre oluşan değişiklik aşağıdaki tabloda aktarılmıştır:

¹⁸ Redif kuvvetler bir çeşit ihtiyat ordusudur. Beş yıllık muvazafılık dönemini bitirenler yedi yıl da redif olarak kalırlar. Bkz.: **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)**, s. 202. Redif teşkilatını bir Alman yüzbaşı olarak Osmanlı Ordusunda danışmanlık yapmaya gelen Moltke kurmuştur. Bilgi bkz.: Jehuda L. Wallach, **Bir Askeri Yardımın Anatomisi**, Çev.: Fahri Çeliker, 2.bs., Ank., Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Bşk. Yayınları, 1985, s.9-19; Veli Yılmaz, **1nci Dünya Harbi'nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, İst., [y.y.], 1993, s.33-35; Fatih Yeşil, "Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar", **Dünya Savaş Tarihi Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**,s.88. Moltke daha sonra Alman Genelkurmay Başkanı olmuştur.

¹⁹ T.C.Milli Savunma Bakanlığı, **Osmanlı Ordu Teşkilatı**, Ank., [y.y.], [t.y.], s. 34-36; Abdülkadir Özcan, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye", s.457-458.

²⁰ Musa Çadırcı, **a.g.e.**, s.49. Bu tarihten itibaren "nizamiye askeri" kavramı kullanılmaya başlanmıştır.

²¹ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)**, s. 201.

Tablo G.3.

Osmanlı Ordusu'nun 1848 Yapısı*

Ordu	Merkezi
1. Ordu	İstanbul
2. Ordu	Şumnu
3. Ordu	Manastır
4. Ordu	Erzincan
5. Ordu	Şam
6. Ordu	Bağdat

*Kaynak: [Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908), s. 202.]

1869'a gelindiğinde önemli bir değişiklik altı orduya bir ordu daha eklenerek ordu sayısının yediye çıkarılmış olmasıdır. Ayrıca 4. Ordu'nun merkezinin değiştiği gözlenmektedir. Bu değişikliklere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo G.4.

Osmanlı Ordusu'nun 1869 Yapısı

Ordu	Merkezi
1. Ordu/Hassa Ordusu	İstanbul
2. Ordu/Tuna Ordusu	Şumnu
3. Ordu/Rumeli Ordusu	Manastır
4. Ordu/Anadolu Ordusu	Erzurum
5. Ordu/Suriye Ordusu	Şam
6. Ordu/Arabistan Ordusu	Bağdat
7. Ordu/Yemen Ordusu	San'a

*Kaynak: [Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908), s. 206-207.]

Bu ordu yapısı içindeyken, halen yedi ordunun her biri kendi içinde, en fazla yedi tane alay bulundurmaktadır. Alayları numaralandırma sisteminde değişiklik olmadığı ve bu yapının 1876'ya kadar sürdüğü yine salnameleri takip ederek anlaşılabilmiştir²².

²² Salname-i Askeriye 1293, İst., Ceride-i Askeriye Matbaası, 1293, s.38-39.

1876'dan sonra 1888'e kadar askerî salname bulunmadığından bu aradaki yapı ancak askerî kaynak kitaplardan incelenebilmektedir. Buna göre 1877'de de 1869'daki yapının korunduğu tespit edilmiştir. Burada Çanakkale Savaşı ile ilintili olarak dikkati çeken bir bilgi Akdeniz Boğazı'nın [Çanakkale Boğazı] 1. Ordu etki alanı içinde olmasıdır²³.

1827'den itibaren kurulduğu bilinen, 1843'ten itibaren de örneğin; 1. Ordu'da 7 alay, 2. Ordu'da 6 alay gibi bilgilerle ordu kuruluşlarında yer aldığı açıkça görülen alayların, numaralandırma sistemine dair bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle 1827-1865 arasında alayların numaralarını tespit etmek mümkün olamamıştır. Ancak örneğin 1843 yapısı ele alındığında ve alaylar tek tek sayıldığında, 1. Ordu'da 7 alay, 2. Ordu'da 6 alay varsa toplam 13 alay etmektedir. Bu durumda 14. Alay'ın 3. Ordu teşkilatı içinde kaldığı sonucuna varılabilir. Böyle bir tahminin doğru olup olmadığını kontrol edebilmek amacıyla Osmanlı Arşivi'nde bir çalışma yapılmıştır. Yapılan tarama sonucunda 1827-1836 arasındaki belgelerde "Ondördüncü Alay" ismine rastlanmıştır. Örneğin; 24 Temmuz 1827 tarihli yani tam da yeni teşkilatın oluşturulduğu döneme ait bir belge, "Ondördüncü alay'da" miralay olan bir askerin başvurusunu içermektedir²⁴. Benzer şekilde Asakir-i Mansure dahilinde olduğunu ve Edirne'de bulunduğunu vurgulayarak 14. Alay'dan bahseden 22 Haziran 1832 tarihli bir belge daha bu konuya örnek gösterilebilir²⁵. Ancak ordunun 1865-1876 arasındaki teşkilat yapısı salnamelerden incelendiğinde, yukarıda tahmin üzerine oluşturulan sıra numarasının takibi sisteminin olmadığı görülmüştür. Ayrıca Osmanlı Arşivi'nde de 1836'dan sonra 1884'e kadar²⁶ 14. Alay ismi geçen başka belgeye rastlanmamıştır. Bu iki veri bu dönemde 14. Alay'ın varlığı konusunda şüphe yaratmaktadır.

Buradaki askerî kaynaklar ile belgeler arasındaki çelişki iki yönden ortaya çıkmaktadır. Birincisi; dönem hakkında yeterli bilgi olmamasıdır. Bahsi geçen 1827-1865 dönemine ait yeterli bilgi ve araştırma bulunmadığı için dönem hakkında ancak

²³ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)**, s. 208-210.

²⁴ BOA, **HAT**, 298/17691, (29/Z/1242, 24 Temmuz 1827). Ayrıca bkz.:BOA, **HAT**, 309/18250 (29/Z/1251, 16 Nisan 1836). Bu belge için bkz.: Ek-1.

²⁵BOA, **C..AS..**, 965/41992, (23/M/1248, 22 Haziran 1832). Ayrıca bkz.:BOA, **C..AS..**, 517/21594 (8/Ş/1247, 12 Ocak 1832). Bu belgeler ile askerî kaynaklardaki bilgilerin çelişkisi askeri tarih alanında daha çok araştırma yapılması gerektiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmıştır.

²⁶ BOA, **İ.DH..**, 933/73964,(06/S/1302, 25 Kasım 1884). Bu 1836'dan sonra ulaşılabilen tek belgedir.

tahminler üzerinden bir karara varılmaya çalışılmaktadır. Yukarıda görüldüğü gibi alay numaralandırma sistemi bilinmediği için “biribirini takip eden numaralandırma sistemi varsa” şeklinde düşünülüp 14. Alay’ın 3. Ordu içinde yer aldığı tahmin edilmektedir. Ancak bu sistem yoksa 14. Alay’ın da var olmaması gerekmektedir²⁷. Buna karşılık bu döneme ait belgelerde 14. Alay ifadesine rastlanmaktadır. Ancak bunun redif alayı vs. olup olmadığı konusunda da bir veriye ulaşılamamıştır.

Bu konuda ikinci zorluk; döneme en yakın tespit edilen bilginin tahmini durumu doğrulamamasıdır. 1836’ya en yakın tarihli ana kaynak 1865 Salnamesi’dir. 1865 askerî salnamesi incelendiğinde bu dönemde var olan altı ordu içinde (bkz.: Tablo G.3) rütbe dağılımlarını gösteren tablolarda örneğin, piyade miralaylar tablosunda, alaylar her bir ordu içinde birden başlayarak en fazla yediye kadar numaralandırılmıştır²⁸. Bundan sonra örneğin 1876 Salnamesi incelendiğinde de aynı şekilde, yedi ordunun içinde sayıları en fazla yediye kadar çıkan alaylar bulunmaktadır²⁹.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan bütün bu nedenler, yetersiz bilgiler ve çelişkiler nedeniyle, 1827’den sonra her ne kadar alaylara dayalı bir yapı oluşturulduysa ve bazı belgelerde 14. Alay adına rastlandıysa da bunun Çanakkale Savaşı içinde yer alan 14. Alay’la bir bağlantısı olduğunu iddia etmek doğru olmayacaktır. Bu sonuca ulaşılmasının tek sebebi numaralandırma sisteminin uygulanıp uygulanmaması değildir. Burada önemli olan ordunun kuruluş düzenidir. İleride görüleceği gibi tezimizin konusunu oluşturan 14. Alay’ın içinde bulunduğu yapı, 1881’de Osmanlı Ordusu’nda farklı bir kuruluş düzenine geçme kararı alınınca ortaya çıkacaktır.

²⁷ Konu hakkında yeterli araştırmanın olmamasının sebebi askerî arşivlerdeki belgelere ulaşım zorluğu olduğu kadar, bugüne kadar konunun açıklığa kavuşturulması ihtiyacının da doğmamış olmasıdır. Böylece çalışmamız başlangıçta hiç düşünülmeyen bir konuda da çalışma yapılması için bir yol açacaktır.

²⁸ **Salname-i Askeriye 1282**, İstanbul, Mekteb-i Harbiye-i Şahane Matbaası, 1282, s.46-48. Salnamelerin de güvenilirliği tartışılabilir ancak şu an için eldeki tek kaynak olması nedeniyle bu bilgiler üzerinden bir sonuca varmaya çalışılmaktadır.

²⁹ **Salname-i Askeriye 1293**, s.38-39.

BİRİNCİ BÖLÜM

14. PİYADE ALAYI'NIN KURULUŞU, ORDU TEŞKİLATI İÇİNDEKİ YERİ VE FAALİYETLERİ

14. Alay'ın kuruluşu Osmanlı ordusunun modernleşme tarihiyle neredeyse paralel ilerlemiştir. Bu nedenle Osmanlı ordu yapısındaki değişikliklere kısaca değinildikten sonra hangi aşamalardan geçilerek modern bir yapıya sahip bir ordu kurulduğunu ve bu gelişim içinde de Çanakkale Savaşı içinde yer almış olan 14. Alay'ın nasıl oluştuğunu kavramak kolaylaşacaktır. 14. Piyade Alayı'nın ortaya çıkış süreci takip edilirken Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde ve hatta savaş başladıktan sonra ordu bünyesinde gerçekleşen yeniden yapılanmalar içinde 14. Alay'ın yeri, bağlı bulunduğu tümenlerin sıklıkla değişimi gibi konular da, böyle bir savaşa hazırlıksız yakalanmanın bir göstergesi olarak karşımıza çıkacaktır.

1.1. 14. PİYADE ALAYI'NIN KURULUŞU

14. Alay'ın Osmanlı ordu teşkilatı içinde ilk ortaya çıktığı tarih 31 Kânun-ı Evvel 1296 olarak tespit edilmiştir¹. Miladi olarak 12 Ocak 1881'e denk gelen bu tarih² Osmanlı ordusu için çok önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemin başlangıcıdır. Çünkü 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra 1880'den itibaren, orduyu düzenlemek ve kuvvetlendirmek için yeni bir atılım yapılmasına karar verilmiştir. Bir yandan önemli reformlara sahne olan bu süreç, bir yandan da Osmanlı İmparatorluğu'nu I. Dünya Savaşı'na kadar götüren bir süreç olmuştur.

¹ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi** [Kurum Nüshası], TSK414, [Ankara] , [Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları], 1973, s.1.

² Metinde verilen bütün tarih çevirimleri Türk Tarih Kurumu'nun Tarih Çevirme Kılavuzu'na göre yapılmıştır. Tez metninde geçen tarihler o dönemde kullanılan ve orjinal metinlerde yer alan Rumi veya Hicri tarihlerdir. Yanlarında parantez içinde verilen Miladi tarihler açıklama ve takip kolaylığı amacıyla Tarih Çevirme Kılavuzu kullanılarak çevrilmiştir. <http://www.ttk.gov.tr>. Ancak bazen belgelerde veya metinlerde tarih, gün ve ay verilmeden sadece yıl olarak belirtilmektedir. Bu gibi durumlarda Rumi ve Miladi takvim yılları birebir örtüşmediğinden yıl veya ay kaymaları olabileceği göz önüne alınmalıdır.

1880'den sonra yapılacak düzenlemeler için önce Fransa'ya başvurulmuştur. Ancak Fransa yardım için bir heyet göndermemiştir³. Bunun üzerine Fransa'ya bağımlı kalmamak için Fransız modeline uygun teşkilatlanma terk edilerek Alman modelini uygulamak üzere bir politika geliştirilmiş ve ordunun ıslahı için Alman yardımı istenmiştir⁴.

Bir takım yazışmalar ve sözleşmeler neticesinde Albay Kaehler başkanlığında dört kişilik bir subay heyeti 1882'de İstanbul'a yollanmıştır. Bu heyete bir süre sonra, 1883'te katılan kurmay yarbay Von der Goltz, Kaehler ölünce general rütbesi verilerek heyet başkanlığına getirilmiştir. Goltz Paşa'nın en önemli işi askeri okullar müfettişliği olmuş, daha sonra Genelkurmay İkinci Başkanı yapılmıştır⁵. Bu süre zarfında harbiye de okutulmak üzere 4000 sayfa kitap ve broşür yayınlamış⁶ ve gerek bu eğitimden geçerek yetişen subaylar gerekse beraber görev yaptığı arkadaşları üzerinde büyük bir etki, saygın bir imaj bırakmıştır⁷. Goltz Paşa, Osmanlı ordusunda var olan yedi ordulu yapıyı korumuş ancak bunların birlik kuruluşlarını değiştirmiştir. Buna göre kolordular sadece savaş durumunda oluşturulurken, barış durumunda ordu, tümenlerden, tümenler ikişer tugaydan (liva), tugaylar da ikişer alaydan oluşmaktadır⁸.

³ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)**, s. 211.

⁴ Jehuda L. Wallach, **a.g.e.**, s.24. Veli Yılmaz, **a.g.e.**, s.26; Cengiz Okman, "İkinci Meşrutiyet Dönemi Dış Politika Ortamı ve Askeri Yapının Evrimi", **Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Ank., Genelkurmay Basımevi, 1989, s.25. Cengiz Okman makalesinde bu duruma önemli bir eleştiri getirmiştir. Okman'a göre askeri yapı oluşturulurken yapılan en önemli hata, bir devletin ilişkisinin geliştirilmesi için o devletin askeri yönelişinin benimsenmesi gerektiğinin zannedilmesidir. Oysa Avrupa'ya bakıldığında orada da etkileşimler olmuş ama her ülke kendi yapısına uygun bir temel üzerine bunu inşa etmiştir. Örneğin İngilizler ve Fransızlar da Almanlar'dan çok şey almıştır. Ancak İngiltere'ye bakıldığında deniz stratejisini hiç elden bırakmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ise üç tarafı deniz olmasına rağmen tam bir kara ordu teşkilatı olan Almanya'dan aldığı modeli yapısal bir değişim olarak görmüş, çok yönlü düşünmemiştir. Almanya'nın iki dünya savaşını da kaybetmesini bir kara ordusu olmasına bağlayan bir görüş de öne sürülmektedir. Bkz.: Cengiz Okman, **a.g.m.**, s.32.

⁵ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)**, C:3, K:6, Ank., T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, 1971, s.113. Detaylar için bkz.: Jehuda L. Wallach, **a.g.e.**, s.31-71; Veli Yılmaz, **a.g.e.**, s.39; **Goltz Paşanın Hatırası ve Hal Tercümesi**, İst., K.K.K. İstanbul Askeri Basımevi, 1953, s.14. Goltz Paşa 1. Dünya Savaşı sırasında yine Türkiye'ye gelerek Osmanlı Ordusu'nda üst düzey görevler almıştır. Bkz.: **Goltz Paşanın Hatırası ve Hal Tercümesi**, s.31-36. Jehuda L. Wallach, **a.g.e.**, s.166-169.

⁶ İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, 3. bs., İst., İletişim Yayınları, 2002, s.113.

⁷ Erol Akcan, "Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi", **Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle II. Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu**, [y.y.], [y.y.], 2013, s.18-29.

⁸ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)**, s. 212.

14. Piyade Alayı'nın bu düzenlemeden önce oluşturulduğu düşünülmektedir. Bu döneme ait salname bulunmadığından, ATASE arşivinde mevcut 14. Piyade Alayı tarihçesinde yer alan kuruluş tarihi doğru kabul edilmek durumunda kalınmıştır⁹. Ancak burada da bir tarih çevrimi hatası olduğu tespit edilmiştir. Buna göre 31 Kânun-ı Evvel 1296 olarak belirtilen kuruluş tarihi 13 Ocak 1880 olarak çevrilmiş ve bu tarihte 14. Piyade Alayı'nın 2. Ordu, 4. Tümen, 7. Tugay altında kurulduğu belirtilmiştir¹⁰. 31 Kânun-ı Evvel 1296, Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu'na göre 12 Ocak 1881'e denk düşmektedir¹¹. Ancak hangi tarih doğru olursa olsun 14. Piyade Alayı'nın, 1882'de Alman danışman heyeti gelmeden önce kurulduğu sonucuna ulaşılmaktadır. 1880 ordu kuruluşunun değişiminde bir dönüm noktası olarak kabul edilirse bu tarihten sonra 14. Alay ile ilgili bulunabilmiş en eski belge 1 Mart 1881 [29/Ra/1298] tarihini taşımaktadır¹².

14. Piyade Alayı kurulduğunda alay merkezi Dimetoka olmuştur. Alayın 1. Taburu Edirne'de, 2. Taburu İşkodra'da, 3. Taburu Gümülçine'de, 4. Taburu Gelibolu'da¹³ bulunmaktadır. Daha sonra 1886'da Alay karargâhı Edirne'ye alınmıştır¹⁴. 1888'de 14. Piyade Alayı'nın, 2. Ordu, 4. Fırka (tümen), 7. Liva (tugay) altında konumlandığı 1304/1888 askeri salnamesinden açıkça tespit edilebilmiştir¹⁵.

Bundan sonra 14. Alay, 1891 teşkilatı içinde askeri kaynaklardan net bir şekilde takip edilebilmiştir. Buna göre 14. Piyade Alayı 2. Ordu bünyesinde yer

⁹Bu tarihi doğrulamak için Osmanlı Arşivi'nde araştırma yapılmış ancak konuyla ilgili bir bilgiye rastlanamıştır.

¹⁰ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.1, Ek-1 [s.y.].

¹¹ 31 Kânun-ı evvel 1296 Hicri takvimde 10 Safer 1298'dir. Bu üç tarih Düstür'dan takip edilerek kuruluş kanununa ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak sonuç alınamamıştır. Bu tarihlerde askeri düzenleme ile ilgili bir kanun Düstür'da bulunmamaktadır. Bkz.: Mehmet Hakan Sağlam, **I.Tertip Düstür Kılavuzu (Osmanlı Devlet Mevzuatı) 1839-1908**, İst., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2006, Mehmet Akman, "Tanzimattan Cumhuriyete Osmanlı Hukuk Mevzuatı I, I. Tertip Düstür'un Tarihi Fihrist ve Dizini", **Türk Hukuku Tarihi Araştırmaları**, S:3, (Bahar 2007), s.67-208; **Düstür (zeyl 1,2,3,4)**, İst., [y.y.], 1299-1302.

¹² BOA,İ..DH., 824/66374, (29/Ra/1298, 1 Mart 1881). Osmanlı Arşivi'nde 14.Alay'a dair tarama yapıldığında daha eski döneme ait olarak en son 1836'da 14. Alay'dan bahseden bir belge görülmüştür. Bkz.:BOA, **HAT**, 309/18250 (29/Z/ 1251, 16 Nisan 1836). Bu belgeden ancak 45 sene sonrasında 1881 tarihli belgeye ulaşılabilmiş olması ilginçtir. Bu 14. Alay isminin kullanılması açısından eski belgelerde bir "kullanım hatası" yapıldığının göstergesi olarak yorumlanmıştır.

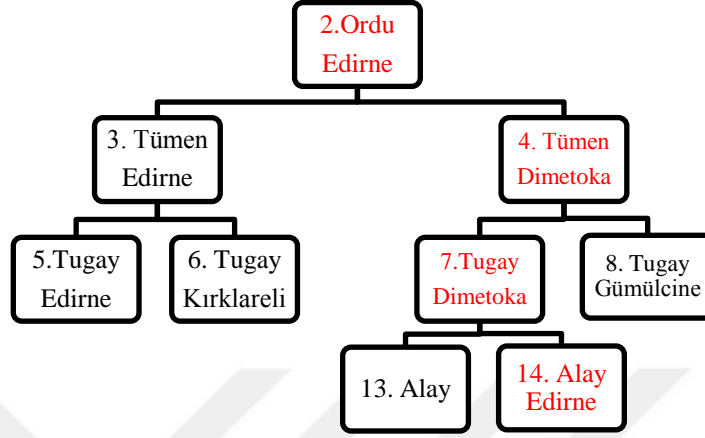
¹³ İlgili belgeler için bkz.: BOA, **Y..PRK.ASK.**, 102/35 (15/B/1312, 12 Ocak 1895); BOA, **Y..PRK.ASK.**, 143/102 (23/R/1316, 10 Eylül 1898); BOA, **İ..AS.**, 28/71 (29/Ra/1317, 7 Ağustos 1899).

¹⁴ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.1, Ek-1 [s.y.].

¹⁵ **Salname-i Askeriye 1304**, İst., Matba-i Ceride-i Askeriye, 1304, s.232-240.

almaya devam etmiştir. Bu tarihte 2. Ordu içinde 14. Alay'ın yerini gösteren şema aşağıda Tablo 1.1'de görülmektedir¹⁶.

Tablo 1.1.
1891'de 14. Piyade Alayı'nın 2. Ordu Kuruluşundaki Yeri*

* Kaynak: [Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908), a.g.e., s. 215. Bu şemada 14. Piyade Alayı'nın yeri, kaynakta verilen bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur.]

Şemadan da anlaşılacağı gibi tarihte var olan 1881'deki başlangıç kurulumu 1891'e kadar hiç değişiklik olmadan gelmiştir. Bu arada gerçekleşen tek farklılık alay merkezinin 1886'da Dimetoka'dan Edirne'ye taşınmasıdır.

Bu dönemde Goltz Paşa 1896'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak Almanya'ya dönse de¹⁷, kaldığı süre zarfında yaptığı çalışmalar, reformlar ve ortaya koyduğu fikirlerle yarattığı "Goltz efsanesi", 1897 Osmanlı-Yunan savaşını kazanacak kadar Osmanlı ordusuna katkıda bulunabildiği yargısını oluşturmuştur¹⁸.

¹⁶ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908), s. 215-217. Bu tip kuruluş şemaları, ilgili kaynaklarda çok daha detaylı verilmektedir. Ancak bu çalışmada sadece 14. Piyade Alayı'nın yerini gösterecek şekilde şemaların basitleştirilmesi tercih edilmiştir. Bu nedenle de şemalarda nişancı, topçu, istihkâm, ulaştırma vb. birlikler veya diğer alay, tugay vs. detaylandırılmamıştır.

¹⁷ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), s.113, Goltz Paşanın Hatırası ve Hal Tercümesi, s.19; Jehuda L. Wallach, a.g.e., s.68; Veli Yılmaz, a.g.e. , s.40. Bu iki kaynakta ise dönüş tarihi 1895 olarak geçmektedir.

¹⁸ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), s.113; Erol Akcan, a.g.m., s.18.

1.1.1. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda 14. Piyade Alayı'nın Faaliyetleri

16 Nisan 1897'de Yunanlıların sınır tecavüzünde bulunması üzerine başlayan savaşta¹⁹ 14. Piyade Alayı, Alasonya Ordusu²⁰ içinde 1. ve 2. taburları ile yer almıştır²¹. Bu sırada 14. Piyade Alayı'nın 3. Taburu Ortaköy'de, 4. Taburu'nun bir birliği Midilli'de olmak üzere diğerleri Gelibolu'daydı²².

Alasonya Ordusu 1., 2., 3., 4., 5., 6. ve 7. Tümenlerden oluşmuştur. 14. Alay da 4. Tümen altındadır ve 2. Ordu'dan tertip edilerek tugay kuruluşuna girmiştir²³. Fakat savaşın ilerleyen zamanlarında ihtiyaç nedeniyle 5. Tümen'in emri altına girdiği de görülmektedir. Bu dönemde 5. Tümen ise 3. Ordu'nun bir tümeniydi. Çarpışmalar sırasında nizamiye tugaylarından biri, diğer tugayı beklemeden yalnız başına savaşa girince büyük kayıp verilmiştir. Bu nedenle 4. Tümen birlikleri kısmen 2. Tümen'e kısmen de 5. Tümen'e dağıtılmış ve 4. Tümen lağvedilmiştir²⁴. Böylece 14. Alay'ın savaş içinde ilerleyen zamanlarda 5. Tümen altında gözükmemesinin sebebi ortaya çıkmaktadır. Savaş Osmanlı Ordusu'nun uzun süredir beklediği bir başarıyla sonuçlanmıştır. Ancak antlaşma aşamasına karışan büyük devletler, durumu Yunanistan lehine çevirmişlerdir.

Bu savaşa Nuri Paşa Tugayı ile katılan 14. Piyade Alayı taburları, 6 subay şehit, 3 subay yaralı, 37 er şehit, 140 er yaralı olmak üzere 186 kayıpla en çok zayıfatı

¹⁹ Metin Hülagü, **Türk Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2001, s.73.

²⁰ Tam adı Alasonya Taarruz Ordusu'dur. Şark [Doğu] Ordusu olarak da anılmıştır. Kumandanlığında bu savaş sonunda "Gazi" unvanı alacak olan Edhem Paşa bulunmaktadır. Bkz.: Metin Hülagü, **a.g.e.**, s.56-57, 107.

²¹ BOA, **Y..PRK.ASK.**, 123/45 (27/Za/1314, 29 Nisan 1897).

²² ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.2. 4. Tabur'un bir bölüğünün Midilli'de olduğu 1892'den itibaren görülebilmektedir. Bkz.:BOA, **DH.MKT.**, 2015/60 (5/R/1310, 27 Eylül 1892); BOA, **BEO**, 130/9742 (9/C/1310, 29 Aralık 1892). Gelibolu için bkz.: BOA, **İ..AS.**, 28/71 (29/Ra/1317, 7 Ağustos 1899). 3. Tabur'un Ortaköy'de olduğu ise 1891'den itibaren takip edilebilmektedir. Bunun için bkz.: BOA, **Y..MTV.**, 51/4-001 (2/Za/1308, 9 Haziran 1891).

²³ **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, Ank., T.C. Gnkur. Bşk.lığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, 1965, s.60; ATASE, **14.Piyade Alayı Tarihçesi**, s.2.

²⁴ **1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, s.38, 106, Kuruluş 5-B [s.y.].

vermiştir²⁵. Savaştan sonra 14. Alay, yine savaş öncesinde olduğu gibi 2. Ordu 7. Liva (Tugay) altındaki yerini almıştır²⁶.

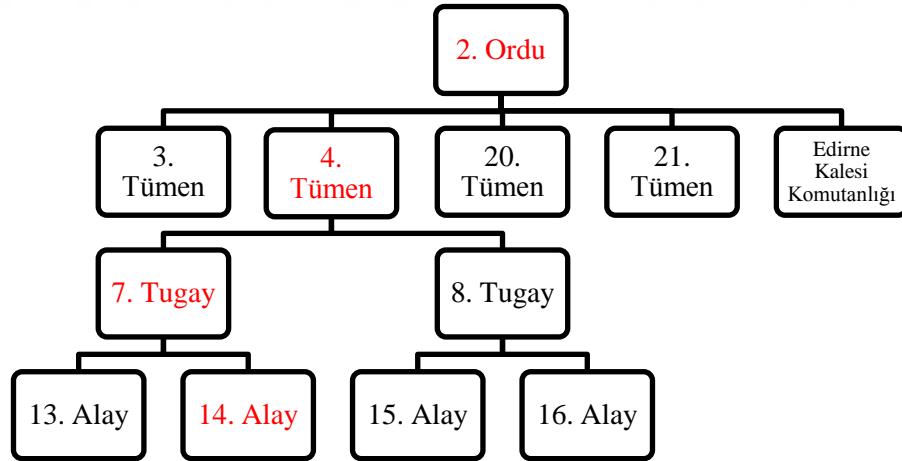
1.1.2. İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde 14. Piyade Alayı'nın Ordu Teşkilatındaki Yeri ve Faaliyetleri

1908'de Meşrutiyet'in ikinci kez ilanı sonrasında orduda kapsamlı bir tensikat uygulanmış ise de, 14. Alay'ın ordu içindeki yeri açısından temelde bir değişiklik olmamıştır. Yine 2. Ordu, 4. Piyade Tümeni, 7. Tugay altındaki yerini korumuştur.

1909'da ise Goltz Paşa tekrar gelmiş ve bu defa da yine çok yararı görülecek numune alaylarının kurulmasına öncülük etmiştir. Numune alayları çeşitli sınıf ve silahların eğitiminde birlik sağlamıştır. Bu alaylarda görev alabilecek Türk subayları Harbiye Nezareti tarafından seçilmektedir. Ancak sayı yetersiz kalınca, Goltz Paşa Almanya'dan 14 subay getirmiştir. Daha sonra 1912'ye kadar 41 Alman subayın geldiği, 1914 başında ise 40 ilâ 70 arasında bir sayıda oldukları bilinmektedir²⁷.

Tablo 1.2.

1908'de 14. Piyade Alayı'nın 2. Ordu Kuruluşundaki Yeri*

*Kaynak: [Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), a.g.e., s.121-122, Kuruluş 2, [s.y.].]

Bu dönemdeki en önemli yapısal değişiklik 1910'da çıkarılan Teşkilat-ı Askeriye (Esasiye) Nizamnamesi ile gerçekleştirilen reformlarla oluşmuştur.

²⁵ ATASE, 14. Piyade Alayı Tarihçesi, s.6.

²⁶ BOA, İ..AS., 30/3, (04/B/1317, 8 Kasım 1899).

²⁷ İlber Ortaylı, a.g.e., s.125. Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), s.145. Veli Yılmaz, a.g.e., s.44.

Genelde kaynaklarda “1910 Kuruluşu” olarak geçen bu yapı aslında 1911’de yürürlük kazanmıştır. Bu nedenle 1911 Kuruluşu demek daha doğru olabilir²⁸. İşte bu kuruluş içinde 14. Piyade Alayı’nın konumu da oldukça farklılaşmıştır. Dönemin başlangıcında pek fazla değişmemiş olan ordu yapısı artık çok daha farklı bir yapıya dönüşmektedir. Bu, orduda meşrutiyetten sonra yapılan ilk yeniden yapılandırma’dır.

1910’da nizamnamesi hazırlanan ve 1911’de gerçekleştirilen yapıda Goltz Paşa’nın etkisiyle her bir piyade tümeni üç piyade alayından oluşacak şekilde standartlaştırılmış, iki tugay-iki alay’a dayalı sistem bırakılmıştır. Aslında bu iki tugay-iki alaylı sistem Avrupa sistemi olsa da, Birinci Dünya Savaşı’nda bütün Avrupa orduları tugaylı sistemi bırakıp, alaylı yapıya geçmişlerdir²⁹. Böylece Goltz Paşa askeri sistemdeki öngörüsünü Osmanlı ordusuna yansıtmış ve uygulamaya koymuştur.

Bu dönemde öncelikle belirtilmesi gereken değişiklik Ordu Müfettişlikleri’nin oluşturulmasıdır. Buna göre dört Ordu Müfettişliği bulunmaktadır. Ayrıca Arap yarımadasındaki bazı eyaletler ve Afrika’da Trablusgarp için bağımsız daha doğrusu doğrudan Harbiye Nezareti’ne bağlı Kolordu ve Tümenler bulunmaktadır³⁰. Böylece 1911’de oluşturulan dört ordu ve merkezleri aşağıdaki tabloda aktarılmıştır:

Tablo 1.3.
Osmanlı Ordusu’nun 1911 Yapısı*

Ordu	Merkez
1. Ordu	İstanbul
2. Ordu	Selanik
3. Ordu	Erzincan
4. Ordu	Bağdat

*Kaynak: [Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), s.147.]

²⁸ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), s.146.

²⁹ Edward J. Erickson, *Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu*, Çev.: Tanju Akad, 2. bs., İst., Kitap Yayınevi, 2003, s.29.

³⁰ Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), s.147.

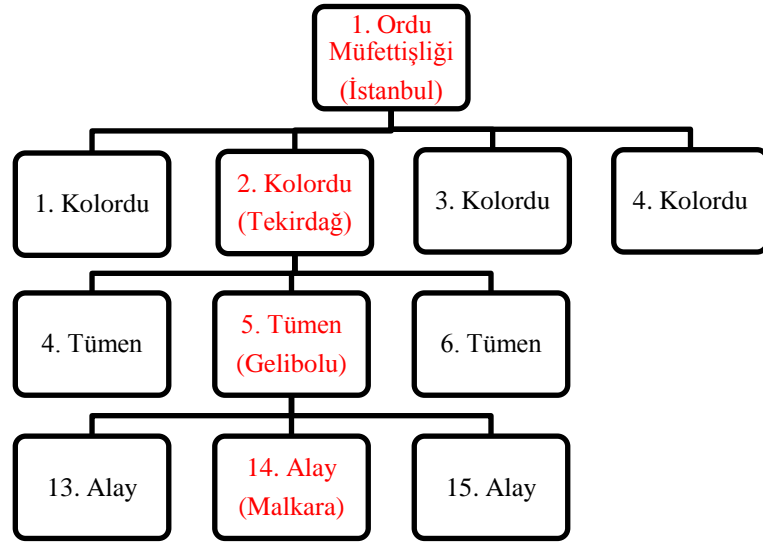
Bu yapıyı oluşturan 1. Ordu'nun etki alanı İstanbul, 2. Ordu'nun Rumeli, 3. Ordu'nun Doğu Anadolu iken, 4. Ordu'nun etki alanı Suriye, Irak , Arabistan olacak şekilde geniş bir bölgeye yayılmıştır³¹.

Bu yapı içinde 14. Alay, 1. Ordu Müfettişliği altında yer almıştır. 1. Ordu Müfettişliği dört kolordudan oluşmaktadır. Bu dört kolordunun her biri numaraları 1'den 12'ye kadar giden tümenleri üçer üçer paylaşmaktadır. Bu tümenlerin altında da alaylar vardır. Bu yapı içinde 1911'de 14. Alay, 1. Ordu Müfettişliği, 2. Kolordu, 5. Tümen bünyesinde yer almıştır (Bkz.: Tablo 1.4). Ayrıca 2. Kolordu'ya bağlı bölgeler içinde Çanakkale Boğazı Muharebe, Tenvir (aydınlatma), Torpil Bölükleri ve Çanakkale Boğazı 3., 4., 5. Topçu Alayları bulunduğu belirtilmelidir³².

Bu yapıyla beraber 14. Alay'ın, Çanakkale Savaşı'nda bulunduğu yapıya girdiği görülmüştür. Bu nedenle tarihçesinin bu noktadan itibaren başlatılması da düşünülebilir. Ancak buradaki yeniden yapılanmanın bütün Osmanlı Ordusu açısından geçerli bir değişiklik olduğu ve alay bazında bir çalışmanın ilk defa yapıldığı düşünülerek en doğru yaklaşımın, süreci en baştan ele almak olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 1.4.

1911'de 14. Piyade Alayı'nın 1. Ordu Müfettişliği Kuruluşundaki Yeri*

* Kaynak: [Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), s.148, 162, Kuruluş 7/B, [s.y.].]

³¹ A.e., s.159; Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", Dünya Savaş Tarihi Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918, s.54-57.

³² Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), s.146-149.

Bu yapı içinde 1. Ordu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa, 2. Kolordu Kumandanı Şevket Turgut Paşa iken, 14. Alay Kumandanı olarak da Albay Hasan Hüsnü yer almıştır³³. Buradaki önemli bir tesadüf ise bu dönemde 5. Tümen'in komutanının Esat Paşa olmasıdır³⁴. 1911'de 14. Alay'ın bağlı olduğu 5. Tümen'in komutanı olan Esat Paşa, daha sonra 1915'te 5. Tümen Çanakkale Savaşı'na katıldığında bağlı olacağı 3. Kolordu'nun komutanı olacaktır.

1911 kuruluşu oluşturulurken 14. Piyade Alayı'nın 1., 2., 3. Tabur'larını, 4. Kolordu'nun 11. Tümen, 32. Alay, 1., 2., 3. Taburları; 4. Taburunu ise 3. Kolordu'nun, 9. Tümen, 27. Alay, 1. Taburu oluşturmuştur³⁵. Alıntı yapılan kaynakta bu dağıtımın sebebi açıklanmamıştır. Ancak ordu yapısının tamamen değişmesinin buna neden olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan dikkati çeken bir başka eksiklik ise ATASE tarafından hazırlanan tarihçede bir tablo halinde 14. Alay'ın taburları verilirken 4. Tabur'dan bahsedilmemiş olmasıdır. Tarihçeye göre 1. ve 3. Taburlar Alay karargahının da bulunduğu yer olan Malkara'da iken, 2. Tabur Havran'dadır³⁶. Ancak 4. Tabur listede yer almamıştır. Bundan dolayı 1911 kuruluşunda fiilen 4. Taburların kurulmadığı sonucu çıkarılabilir.

Bu arada 1912'de olduğu belirtilen bir düzenleme ile 2. Kolordu karargâhı ile beraber 14. Alay karargâhı da Maydos'a [Eceabat] alınmıştır. Bu yer değişikliğinin yanı sıra mülga 5. Tugay'ın 9. Alay 2. Taburu, 14. Alay'ın 1. Taburu'nu; mülga 4. Tugay'ın 8. Alay 4. Taburu, 14. Alay'ın 2. Taburu'nu oluşturmuş, 14. Alay'ın 3. Taburu kadro halinde kalmıştır³⁷. Ancak yine kaynakta bu düzenlemenin 1912'deki Balkan Savaşı ile bir ilgisi olup olmadığı veya ondan önce ya da sonra olduğuna dair bir açıklama bulunmamaktadır. Balkan Savaşı'ndaki büyük kayıplar düşünüldüğünde bu düzenlemenin savaşı sonrasında yapılmış olması gerektiği sonucuna varılmıştır.

³³ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, Ek-1 [s.y.].

³⁴ **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, Yay. haz.:İhsan Ilgar, Nurer Uğurlu, 2.bs., İst., Örgün Yayınevi, 2004, s.5.

³⁵ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, Ek-1 [s.y.].

³⁶ Burada bahsi geçen Havran'ın Balıkesir'in ilçesi olan Havran olduğu sanılmaktadır. Ancak bu konuda farklı uygulamalara da rastlanmıştır. Örneğin; 1912'de 14. Alay'ın bir taburu Yemen'e gönderilmiştir ya da 2. Kolordunun bazı birlikleri İzmir'de olabilmektedir. Hatta etki alanı Rumeli olan 2. Ordu'nun bir tümeni Beyrut, Şam , Halep'e gönderilmiştir. Bkz.: ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, Ek-1 [s.y.]; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)**,s.159-162.

³⁷ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, Ek-1 [s.y.].

1.1.3. Balkan Savaşı'nda 14. Piyade Alayı'nın Faaliyetleri

1912'de Balkan Savaşı'nın çıkmasında Balkan Devletleri'nin kendi aralarındaki paylaşım ve egemenlik problemlerinin yanısıra, Büyük Devletlerin, özellikle de Rusya ve Avusturya'nın bölge üzerindeki emellerinin de önemli payı olmuştur. Bu doğrultuda Balkan Devletleri arasında ikili dostluk ve ittifak antlaşmaları yapılmaya başlanmıştır. Balkanlar'da ıslahat bahanesinin ardına sığınan başta Karadağ, sonrasında da Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan, göz diktikleri bölgelere özerklik verilmesini isteyen bir nota sonucunda Osmanlı Devleti'ne savaş açmışlardır³⁸.

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı için iki ordu oluşturmuştur. Bu ordulardan Şark (Doğu) Ordusu aynı zamanda Trakya Ordusu, Garp (Batı) Ordusu da Makedonya Ordusu olarak iki farklı isimle anılabilmektedir. 14. Alay'ın dahil olduğu 1. Ordu Müfettişliği bütünüyle Şark Ordusu'nu oluşturmuştur³⁹.

14. Alay, 1 Ekim 1912'de, 5. Tümen'den, 5. Tümen de Şark Ordusu kuruluşunda bulunan 2. Kolordu komutanlığından seferberlik emri almıştır⁴⁰. Buna göre, "1. Ordu Müfettişliği'ne bağlı bütün nizamiye ve redif birliklerinin seferber hale geçtikleri ve bunun en kısa sürede tamamlanması" emredilmiştir. 14. Alay bu emri aldığı anda 1. ve 3. Taburları Bolayır'daydı. Ancak 2. Tabur isyan nedeniyle Yemen'e gönderilmişti. Bu arada isyan bastırıldıysa da 2. Tabur kendi Kolordu bölgesine dönmemiş, 8. Ordu emrinde Trablusşam'da kalmıştı⁴¹.

³⁸ Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih 1789-1960**, Ank., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1975, s.332-339; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-2001)**, 7. bs., İst., Der Yayınları, 2008, s.504-513; Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", **DİA**, C:5, İst., Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, İst., 1992, s.23-25.

³⁹ Richard C. Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, Çev.: M. Tanju Akad, İst., Homer Kitabevi, 2003, s.30; Kazım Karabekir, **Günlükler**, Haz.:Yücel Demirel, C:1, İst, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s.1912; Gustav von Hochwachter, **Balkan Savaşı Günlüğü "Türklerle Cephede"**, Çev.:Sumru Toydemir, 2.bs., İst., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 7.

⁴⁰ Richard C. Hall, **a.g.e.**, s.30. Bu eserde 2. Kolordu komutanı Şevket Turgut Paşa'dan, Mehmet Turgut olarak bahsedilmektedir.

⁴¹ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.7. Bu durum ordu teşkilatındaki yetersizliği göstermek açısından iyi bir örnek oluşturmaktadır. Ayrıca bu konuda çeşitli kaynaklarda varolan çelişkili bilgiler askerî tarihimizin daha çok incelenmesi ve araştırılması gerektiğine de örnek oluşturmaktadır. 6. Tümen komutanı Miralay Süleyman Şakir Bey'in hatıratında 1912'de 14. Alay'ın iki taburunun Suriye'de olması nedeniyle sadece beş bölüğünün olduğundan ve kuvvet dengesini sağlayabilmek için 17. Alay'ın 3. Taburu'nun 14. Alay'a verildiğinden bahsedilirken (Bkz.: **Miralay Süleyman Şakir Cepheden Hatıralar: Altıncı Fırka Çanakkale Harbinde**, Haz.: Servet Aşar, Hasan Babacan, [y.y.], Vadi Yayınları, 2006, s.21.), Şark Ordusu komutanı Abdullah Paşa'nın hatıratında 5. Tümen'in 8 taburu olduğu, bunun ikisinin Yemen'de bulunduğu, bu taburların seferberlikten sonra getirilebildiği

9 Ekim'de Tekirdağı'na hareket emri verilen 14. Alay, 16 Ekim'e kadar Tekirdağı'nda toplanıp, 20 Ekim'de de Kavaklı'ya intikal etmiştir. Burada 2. Kolordu'nun ihtiyatı olacakken, Bulgar Ordusu'nun taarruzu neticesinde cepheye girmiştir. Şark Ordusu 23 Ekim'de Bulgar ordusuna yenilerek geri çekilmeye başlamıştı. Bu çekilmenin nedeni İstanbul tarafından anlaşılamadığı gibi, çekilme çok düzensiz yapıldığından firarların da önüne geçilemiyordu. Bu nedenle Meclis-i Vükela'dan ricat ve firara mahal bırakılmaması ve firar edenlerin de Çatalca'dan öteye geçmeden yakalanması hususunda bir kararı çıkmıştı⁴². Bu çekilmeyle beraber 14. Alay da Karaağaç sırtlarına yerleşmiştir. Bu sırada çeşitli gözcü, keşif vb. vazifelerini yerine getiren 14. Alay'ın 1. Tabur'u, 29 Ekim'de Lüleburgaz Muharebeleri sırasında ihtiyata çekilmiş durumdaydı. İşte burada başlayan çatışmalar esnasında redif birlikleri bir anda kaçmaya başlamıştı. Bu kaçışın tek nedeni disiplinsizlik olarak belirtilmekteydi. Ancak bu durum bulaşıcı olmuş ve bütün hat geri çekilmeye başlamıştı. 30 Ekim'de tekrar toparlanabilen birlikler 14. Alay komutanı Hasan Hüsnu Bey'in komutasına verilmiştir. 5. Tümen komutanı Haşim Paşa'nın bu çekilme sırasında şehit olduğu ise ancak ertesi gün anlaşılmıştır⁴³. Ancak Abdullah Paşa'nın ifadesine göre 5. Tümen muharebe hattına geldiğinde başında hiç bir komutan yoktu ve bu nedenle firarı önleme vazifesi kendilerine kalmıştı ama bir kısım askeri çevirebilseler bile hepsine yetişmeleri mümkün değildi⁴⁴. Abdullah Paşa'nın anlattıkları 5. Tümen komutanı Haşim Paşa'nın daha önce şehit olduğu ihtimalini akla getirmektedir.

30 Ekim gecesi 2. Kolordu'nun 17. Kolordu'ya yardım etmesi emri gelince Topçu Köy'e gidilmiş ve 14. Alay burada ileri karakol görevini üstlenmiştir. 1 Kasım'dan itibaren de 5. Tümen olarak 3. Tümen'in solunda muharebeye girilmiştir. Ancak ertesi gün bu defa da 3. Tümen'in 7. Alayı mevzilerini bırakarak geri çekilmeye⁴⁵ başlamıştır. 5. Tümen yerinden kıvıldamamıştır ama gece kolordudan

aktarılmıştır. Bkz.: **Abdullah Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı ve Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı**, Çev.: Hülya Toker, Sema Demirtaş, Mustafa Toker, İst., Alfa-Arşiv Yayınları, 2012, s.34.

⁴² **Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları 1 (Balkan Wars In Ottoman Documents)**, İst., Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2013, s.218-221.

⁴³ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.11-13.

⁴⁴ **Abdullah Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı ve Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı**, s.233.

⁴⁵ Richard C. Hall, **a.g.e.**, s.38-43. ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.14. Tarihçede Osmanlıca'dan çeviri yapıldığı için metinde kaçma ifadesi kullanılmıştır. Ancak bunun ricat karşılığında kullanılıp kullanılmadığından emin olunamadığı için geri çekilme olarak verilmiştir.

Çatalca savunma hattının gerisine hareket emri gelmiştir. 3 Kasım'da gelen bu emre göre ordu ricat edecektir. Aslında bu emir Başkumandan Vekili Nazım Paşa'dan gelmiştir. Çünkü geri çekilme düzenli bir şekilde yapılır ve Çatalca'da bir savunma hattı kurulursa mevzinin korunabileceği düşünülmüştür⁴⁶.

Bundan sonra Çatalca Muharebesi'ne kadar uzanan yaklaşık iki haftalık zaman zarfında 14. Alay'ın teşkilat yapısında önemli bir değişikliğin gerçekleştiği görülmüştür. Kastamonu Redif Alayı, 14. Alay'ın emrine verilmiş ve alayın adı "Mürettep 14. Alay" olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklikle beraber savunma bölgesi de Mahmut Paşa tabyası ile Mahmudiye Karakolu tabyasını kapsayan bölge olarak belirlenmiştir. Alay komutanı Albay Hasan Hüsnü Bey, Mahmudiye Grup Komutanı olmuştur⁴⁷. 5. Tümen Komutanlığı'na vekâlet eden paşa kendi tümenine gidince Hasan Hüsnü Bey, Tümen komutanlığına tayin edilmiştir⁴⁸.

17 Kasım'da başlayan Çatalca Muharebesi düşmanın çekilmesiyle sona ermiştir. 25 Kasım'da ise ateşkes emri gelmiştir. 5 Aralık'ta Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ile mütareke imzalandığı, diğer yandan Yunan ile harbin devam ettiği bildirilmiştir⁴⁹.

3 Aralık 1912'de gelen emirle 14. Alay'ın Komutanı Yarbay Hamdi Bey olmuştur. Aynı gün Çatalca Mütarekesi imzalanmıştır. Bu esnada alaya takviye yapılarak asker mevcudu arttırılmıştır. Buna göre 484 mevcutlu 1. Tabur'una 359 mevcutlu Kastamonu redif taburu verilerek mevcudu 843'e, 507 mevcutlu 3. Tabur'una ise 354 mevcutlu Taşköprü redif taburu verilerek mevcudu 861'e yükseltilmiştir. Hatırlanacağı gibi Alay'ın 2. Taburu Yemen'e gitmiş ve oradan dönüşte Trablusşam'da kalmıştı. Bu nedenle 2. Taburu teşkil etmek üzere de 739 mevcutlu Ayancık taburu 14. Alay'a verilmiştir. Böylece 14. Alay üç taburlu bir alay haline gelmiştir. Fakat ateşkes döneminde yeni bir oluşuma gidilerek Çatalca Müfrezesi kurulmuş ve 14. Alay'ın 1. Taburu bu müfrezeye ihtiyat olarak verilmiştir. Diğer iki tabur Hamidiye tabyasında bırakılmıştır. Kısa süre önce 14. Alay komutanı

⁴⁶ Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları 1 (Balkan Wars In Ottoman Documents), s.246-249.

⁴⁷ ATASE, 14. Piyade Alayı Tarihçesi, s.15-16.

⁴⁸ Mahmut Belig Uzdil, **Balkan Savaşı'nda Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı**, Yay. Haz.: Özlem Demirdeğen, Nurcan Aslan, Ank., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2006, s.11. Bu kaynaktaki bilgiye göre Hasan Hüsnü 4 Aralık 1912 itibarıyla 5. Tümen Komutanı olarak görülmektedir.

⁴⁹ ATASE, 14. Piyade Alayı Tarihçesi, s.16-18.

olan Albay Hasan Hüsnü ise artık 5. Tümen komutanlığının yanısıra Çatalca Müfrezesi komutanlığını da yürütmektedir. Bu sırada Elbasan Müfrezesi de emrine verilmiştir. Bu müfrezenin emrine 14. Alay'ın 3. Taburu verilmiştir. 3. Tabur bütün bölükleri ve bir Kürt gönüllü taburu ile Basıktepe, Kabaktepe, Elbasan, Kaztepe, Çiftetepe bölgesini tutmaktaydı⁵⁰.

Cephede bu gelişmeler yaşanırken İstanbul'da İttihat ve Terakki, Babiâli baskını ile hükümeti ele geçirmişti. Bu yeni hükümet 30 Ocak 1913'te verdiği bir nota ile Londra Barış Konferansı sonuçlarını kabul etmediğini ilan etmiş ve böylece 3 Şubat 1913'te cephede çatışmalar yeniden başlamıştı⁵¹. 18 Mart 1913 günü Çatalca Müfrezesi'ne saldırı emri gelmişti. Bu emirle, 14. Alay'ın önemli başarılar kazanacağı bir taarruz hareketi başlamıştı. Müfrezenin İnceğiz-Kadıköy hattına taarruz etmesi kararı alınmıştı. Bu sırada Bulgar kuvvetleri de Elbasan'a şarapnel yağdırmaktaydı. Piyade muharebesi başladıktan bir süre sonra Hristiyan Yenicesi kuzeyindeki dağ bataryası da ateş açınca Bulgarlar kaçmış, 14. Alay taburları da hemen bu mevzileri işgal etmişti. Bu başarı dolayısıyla Kadıköy'ün iki kilometre kuzeydoğusundaki tepeye 5 Mart Tepesi (Rumi takvime göre 5 Mart 1329) adı verilmiştir⁵².

Ancak cephedeki Osmanlı birliklerinde 25 Mart'ta yine ani bir çekilme başlamıştı⁵³. Bunun sonucunda 14. Alay'ın 3. Taburu çok zor durumda kalmıştı. Bu nedenle bölgeye hakim tepeye çekilme kararı alınmıştır. 18 ve 25 Mart'ta gerçekleşen bu iki çatışmada 14. Alay çok kayıp vermiştir. 3. Tabur Komutanı, 3. Bölük Komutanı, 2. Bölük Komutan Vekili, 1., 2., 3. Bölük teğmenleri yaralı, bir harbiye son sınıf öğrencisi şehit olmuştur. Toplamda 1. Tabur'dan dört er şehit, bir astsubay ve beş er yaralı, 3. Tabur'dan ise 37 er şehit, 48 er yaralı, 3 er kayıp olarak bu taarruzlar son bulmuştur⁵⁴.

Bu kayıplardan sonra Elbasan Müfrezesi emrindeki 1. ve 3. Taburlar Mahmudiye Tabyası'na çekilmiştir. 2. Taburu oluşturan Ayancık Taburu çekilip yerine Karamürsel Taburu verilmiştir. Ancak bu yeni tabur gelinceye kadar sıcak ve

⁵⁰ ATASE, 14. Piyade Alayı Tarihçesi, s.18; Rifat Uçarol, a.g.e., s.517.

⁵¹ Rifat Uçarol, a.g.e., s.522-523; Richard C. Hall, a.g.e., s.106.

⁵² ATASE, 14. Piyade Alayı Tarihçesi, s..20-21.

⁵³ Richard C. Hall, a.g.e., s.117.

⁵⁴ ATASE, 14. Piyade Alayı Tarihçesi, s.26.

hastalıktan perişan olmuş ve mevcudu 900'den 500'e düşmüştür. Bu taburun da alaya katılmasından sonra 14. Alay'ın 8 Temmuz'daki mevcudu şöyledir: Karamürsel Taburu ve 11. Makineli Tüfek Bölüğü dahil olmak üzere 57 subay, 2229 muharip er, 418 muharip olmayan er, 2250 tüfek, 358 sandık piyade fişegi, 285 hayvan⁵⁵.

Balkan Savaşları ardından 30 Mayıs 1913'te Londra Antlaşması imzalanmasına rağmen gerginlikler ve çatışmalar bitmemiştir⁵⁶. Ancak Bulgarların üst üste yenilgileriyle iyice zayıflaması ve Midye-İnos [Enez] hattını boşaltacakları haberi gelince Osmanlı Ordusu 12 Temmuz'da ileri harekâta başlamıştır⁵⁷. 16 Temmuz'da, 5. Tümen Ergene boyuna yerleşmiştir. 22 Temmuz 1913'te Kırklareli ve Edirne'nin alındığı haberi geldiğinde, 5. Tümen Tekesuyu sırtlarına yerleşmiştir. 14. Alay ise Poloz bölgesinde tahkimata başlamıştır. İki hafta içinde bir tümene yetecek kadar tahkimat tamamlanmıştır. Savaşın bu aşamaya gelmesinin ardından Eylül 1913'ten itibaren orduda terhisler başlamıştır. Yenice ve Kavaklı köyleri civarı 5. Tümen'e verilmiş ve birlikler bu bölgeye yerleşmiştir. 29 Eylül 1913'te İstanbul Antlaşması ile Balkan Savaşları sona ermiştir⁵⁸.

Yukarıda kısaca değinildiği gibi 14. Alay gerek 1897 Osmanlı-Yunan, gerek Balkan Savaşları'nda kritik görevler üstlenmiştir. Bu mücadelelerde kuşkusuz alay mensuplarının tecrübeleri ve muharip kabiliyetleri artmıştır. Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin son büyük mücadelesi olan Birinci Dünya Savaşı'nda da 14. Alay başta Çanakkale cephesi olmak üzere diğer cephelerde de önemli mevkilerde görevler üstlenmiştir.

1.2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ARİFESİNDE OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA GERÇEKLEŞEN DÜZENLEMELERİN 14. PİYADE ALAYI'NA ETKİLERİ

1913'te Balkan Savaşları bitip Birinci Dünya Savaşı başlamadan hemen önce ordunun bir kez daha yeniden yapılanma sürecine girdiği görülmektedir. Bu süreçte artan bir şekilde Almanya ile işbirliğine girilmiş ve bunun neticesinde, Alman

⁵⁵ A.e., s., s.27.

⁵⁶ Rifat Uçarol, a.g.e., s.524-527; Richard C. Hall, a.g.e., s.134-157.

⁵⁷ Richard C. Hall, a.g.e., s.157.

⁵⁸ ATASE, 14. Piyade Alayı Tarihçesi, s.27-29; Rifat Uçarol, a.g.e., s.530-545.

danışmanlar, kurmaylar ordu içinde görev almaya başlamışlardır. Bu açıdan Çanakkale cephesinin tartışmalı konularından biri de bu cephedeki Alman etkisinin ne kadar olduğudur⁵⁹.

Bu çalışmayla 14. Alay için bir Alman etkinliği olup olmadığının ortaya konulması bu tür tartışmalara ışık tutacak nitelikte olacaktır. Gerek bu bölümün ileriki başlıklarında ve gerekse ikinci bölümde detayıyla aktarılacak olsa da burada kısaca belirtmek gerekirse; 14. Piyade Alayı'nda hiç bir Alman asker veya subay yer almamıştır. Öte yandan Çanakkale Savaşı'nda bağlı bulunacağı birimler açısından, 5. Tümen'in komutanlığını bir süre Sodenstern'in yaptığı, 9. Tümen'de de Kannengiesser'in sadece bir gün komutasına girdiği ve cephenin tümünden sorumlu olan 5. Ordu komutanının da Liman von Sanders olduğu belirtilmelidir⁶⁰. Bu üst düzey ve kısa süreli etkileşimler haricinde 14. Alay açısından Almanlarla bir etkileşime rastlanmamıştır.

Savaşın geneline bakıldığında da yine üst düzey bazı komutanlar haricinde Çanakkale cephesinin kara savaşlarına katılmak üzere sadece 200 kişilik bir Alman birliği gelmiş, bunun mevcudu kısa süre içinde 40'a düşmüştür⁶¹. Ordu içinde var olan Alman komutanların verdikleri kararlarla yararlı veya zararlı olup olmadıkları ise ancak savaş günleri incelenerek anlaşılabilir.

1.2.1. 1913 Yılında Ordunun Yeniden Yapılanması ve 14. Piyade Alayı'nın Konumu

Balkan Savaşı'ndan ağır yenilgi ve kayıpla çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nda orduda yeniden yapılanma çalışmaları doğrultusunda kısa süre içinde Alman askeri heyetlerinin ordudaki faaliyetlerinin arttığı görülmektedir. Ancak bu Alman heyetleri faaliyetleri geçmeden önce de Osmanlı Devleti bünyesinde bir takım çalışmalara

⁵⁹ Necmettin Alkan, "Alman Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı", s.899-935, (Çevrimiçi) <https://www.academia.edu>, 20 Ocak 2017; Ellis Ashmead Bartlett, **Çanakkale Gerçeği**, Çev.: Yüzbaşı Rahmi, Haz.: Muzaffer Albayrak, 5.bs., İst., Yeditepe Yayınevi, 2007, s.55. Bu konuda ayrıca Carl Mühlman, Mehmet Şevki Yazman, Jehuda L. Wallach, Veli Yılmaz'ın kitapları incelenebilir.

⁶⁰ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)**, s.197-198.

⁶¹ Veli Yılmaz, a.g.e., s.12-121; Mehmet Şevki Yazman, **Bir Subayın Kaleminden "Türk Çanakkale" Cephaneniz Yoksa Süngünüz Var**, Yay. Haz.: Tuncay Yılmaz, İst., Yeditepe Yayınevi, 2008, s.14. Mehmet Şevki Yazman kitabında bu birlikteki Alman askerlerin durumunu anlatan anekdotlara da yer vermiştir.

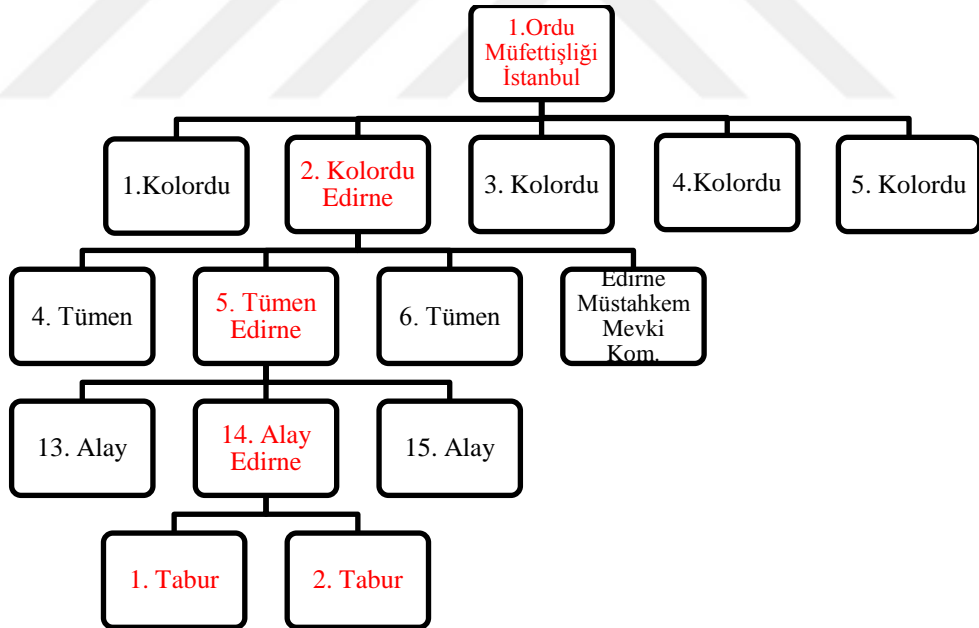
başlandığı, Teşkilat-ı Umumiye-i Askeriye Nizam-ı Harbleri'nde bulunan ve ordu yapısını düzenleyen bir nizamnamenin çıkarılmasından anlaşılmaktadır.

Tablo 1.5.
Osmanlı Ordusu'nun 1913 Yapısı*

Ordu	Merkezi
1. Ordu Müfettişliği	İstanbul
2. Ordu Müfettişliği	Şam
3. Ordu Müfettişliği	Erzincan
4. Ordu Müfettişliği	Bağdat

*Kaynak:[Osmanlı Ordu Teşkilatı, s.159.]

Tablo 1.6.
1913'te 14. Piyade Alayı'nın 1. Ordu Müfettişliği Kuruluşundaki Yeri*

* Kaynak: [Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), s.200-211, Kuruluş 12. Bu kaynakta 14.Alay iki taburlu yapıda gösterilmesine rağmen yukarıda tarihçeden aktarılan bilgilerden de anlaşıldığı gibi fiiliyatta üç taburlu yapı kurulmuştur. 1913 Nizamnamesi'nin 12. maddesinde de piyade alaylarının, iki, gerektiğinde üç taburlu kurulabileceği belirtilmiştir. Bkz.: Osmanlı Ordu Teşkilatı, s.152-153.]

Teşkilat-ı Umumiye-i Askeriye Nizamnamesi'nin padişah tarafından imza tarihi 10 Kasım 1913 (28 Teşrin-i evvel 1329)'tür⁶². Bu nizamnameyle kara ordusu Harbiye Nezareti'ne bağlı dört ordu müfettişliği olarak düzenlenmiştir. Bu orduların kuruluşunda yer alan oniki kolordudan başka doğrudan Harbiye Nezareti'ne bağlı 7. Kolordu (San'a) ile Asir ve Hicaz Tümenleri de bulunmaktaydı⁶³. Bu kapsamda 14. Alay'ın dahil olduğu 1. Ordu Müfettişliği beş kolordudan oluşmaktaydı. Bunlar içinde 14. Alay, 2. Kolordu'nun emri altındaydı. Aşağıdaki Tablo 1.6'da görüldüğü gibi 14. Alay'ın pozisyonu 1911'deki emir-komuta zincirinden farklı değildi. Ancak bu tip büyük yapılanmalarda ordunun diğer kollarında değişiklikler olabileceği unutulmamalıdır. Bu değişikliklere çalışma konumuzu aştığı için değinilmemiştir. Ancak Çanakkale Savaşı içinde 3. Kolordu'nun ve Çanakkale Savaşı'nın deniz muharebeleri döneminde de Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın çok büyük önemi olduğu için, bu iki birliğin ordu kuruluşu içindeki yerine bakmakta fayda olacaktır.

Barış kuruluşu olarak anılan 1913 yapısı içinde Çanakkale bölgesinin savunması 3. Kolordu'daydı. 3. Kolordu; 7., 8., 9. Tümenler ile Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nı bünyesinde bulundurarak, Kolordu merkezi Kale-i Sultaniye (Çanakkale) olmak üzere, Tekirdağ, Gelibolu ve Balıkesir çevresinde etkiliydi. 3. Kolordu da, 14 Alay'ın bağlı olduğu 2. Kolordu gibi 1. Ordu

⁶² **Osmanlı Ordu Teşkilatı**, s. 147-161. Bu kitapta orijinali yayınlanan nizamnamenin sonunda 28 Teşrin-i Evvel 1329 (10 Kasım 1913) ve 11 Muharrem 1332 (10 Aralık 1913) tarihleri görülmektedir. Kapakta ise 28 Teşrin-i Sani 1329 (11 Aralık 1913) tarihi bulunmaktadır. Bunların biri imza, diğeri yayın tarihi olarak düşünülebilir. Gerek hicri ve rumi tarihlerin birbirini tutması nedeniyle ve gerekse genel kabul görmüş kullanıma göre nizamnamenin yürürlük tarihi 11 Aralık 1913 olarak kabul edilmiştir. Bkz.: **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)**, a.g.e., s.199. Gültekin Yıldız, "Kara Kuvvetleri", **Dünya Savaş Tarihi Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, a.g.e., s.58. Bu tarih itibarıyla Liman von Sanders ve heyeti gelmeden nizamname çıkmış durumdadır. **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**'nde nizamnamenin uygulanmaya başlanması, ordu kuruluşunun yayınlandığı 14 Şubat 1913 olarak verilmiştir. Bu bilgi, bazı eserlerde nizamnamenin yayın tarihi olarak ele alınmasına neden olmuştur. Bkz.: Stanford J. Shaw, **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu**, C:1, Çev.:Beyza Sümer Aydaş, Ank., Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s.112; Mehmet Beşikçi, "Balkan Harbi'nde Osmanlı Seferberliği ve Redif Teşkilatının İflası", **Türkiye Günü**, S:110 (Bahar 2012), s.27-43.

⁶³ **Osmanlı Ordu Teşkilatı**, a.g.e., s.149-167; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)**, a.g.e., s.199; Stanford J. Shaw, **a.g.e.**, s.133. Ancak bu kaynakta 3. Ordu'nun merkezi Erzurum olarak gösterilmiştir. Bu bilginin ya 9. Kolordu merkezi ya da seferberlik durumu ile karıştırıldığı zannedilmektedir.

Müfettişliği'ne bağlıydı⁶⁴. Tam olarak Çanakkale Boğazı'nın savunması ise Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'ndaydı.

Çanakkale Müstahkem Mevkisi daha 1658'de Asya yakasına Seddülbahir, Avrupa yakasına Kumkale kalelerinin yapılmasıyla tahkim edilmeye başlanmıştı. Daha sonra 1800'lerden itibaren Nara-Bıgali, Çimenlik-Namazgâh gibi yine boğazın iki yakasını karşılıklı savunmaya yarayacak tabyalar oluşturulmuştu. Yukarıda bahsi geçen 1913 kuruluşunda da bu dönemden kalan eski kaleler ile üç ağır bir orta topçu alayını bünyesinde barındıran 2. Ağır Topçu Tugayı Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın bünyesine verilerek Çanakkale Boğazını koruması sağlanmıştır. Topçular Seddülbahir, Kilitbahir, Çanakkale ve Bolayır'da konuşlanarak boğazı savunmaya hazır hale gelmişlerdir. Yunan savaş gemilerinin hareketlenmesi nedeniyle Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı en erken seferberlik emrini alan birlik olmuştur. 31 Temmuz 1914'ten itibaren savunma planları faal hale getirilmiştir. Ayrıca 2 Ağustos 1914'te genel sefreberlik ilan edildikten sonra Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı doğrudan Başkomutanlığa ve 9. Tümen fiilen Müstahkem Mevki Komutanlığı'na, ancak teknik olarak 3. Kolordu'ya bağlı hale gelmiştir⁶⁵.

Bu tarih itibarıyla 14. Alay'ın Trakya bölgesinde ancak bölgenin kuzeyinde Edirne tarafında konuşlandığı, 3. Kolordu'nun ise daha güneyde Çanakkale civarında bulunduğu görülmektedir. Balkan Savaşı sonunda Kırklareli tarafında bulunan 5. Tümen birlikleri, 1. Dünya Savaşı'nın hemen başında Edirne'ye gelmiştir. Buradaki yerleşime göre 14. Alay'ın taburları Uzunköprü yakınlarında olacak şekilde 1. Tabur'u Demirtaş'ta⁶⁶, 2. Tabur'u Sinekli'deki ordugâhta, 3. Tabur'u 5. Tümen

⁶⁴ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, C:5, K:1, Ank., Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2012, s.18-19; **Osmanlı Ordu Teşkilatı**, s.158-159, 186-188.

⁶⁵ Edward J. Erickson, **I.Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu**, Çev.: Kerim Bağrıaçık, İst., İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s.31-35; **Osmanlı Ordu Teşkilatı**, s.186-187; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.20-24. Burada bulunan eski tabyalar ve müstahkem mevkilerin silahlanması çalışmaları için bkz.: Metin Tuncel, "Çanakkale", **DİA**, C:8, İst, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, 1993, s.197-199; Metin Tuncel, "Çanakkale Boğazı", **DİA**, C:8, İst, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, 1993, s.199-203; Cezmi Eraslan, **II.Abdülhamit'in Çanakkale Savunması**, İst., Yitik Hazine Yayınları, 2014, s.18-25.

⁶⁶ 19 Nisan 1915'te 5. Tümen'in Depo Alayı da halen Demirtaş'ta bulunmaktaydı. Bkz.: Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.208.

karargâhının da olduğu Karaağaç'ta bulunmaktadır⁶⁷. Ayrıca 2. Kolordu ve dolayısıyla 5. Tümen de Edirne ve civarında konuşlanmıştır⁶⁸.

Bu dönemde 14 Ekim 1913'ten itibaren 14. Alay Komutan Vekili Abdülkadir Bey olmuştur. Abdülkadir Bey öncelikle 12 Ocak 1914'ten itibaren 14. Alay Komutan Yardımcılığı'na getirilmiştir⁶⁹. 4 Ağustos 1914'te ise bir süreliğine 14. Alay Komutan Vekilliği yaptığı bilinmektedir. 14. Alay komutanlığına atandığı dönemde binbaşı olan Abdülkadir Bey, 19 Eylül 1914'te 18. Alay Komutanı olmuştur⁷⁰. Ancak bu atanma tarihi, Milli Savunma Bakanlığı'ndaki şahsi dosyasında 13 Mart 1915 olarak görülmektedir⁷¹. Bu tarih farklılığının sebebinin komutanlığa vekâleten atanması ile asaleten atanması arasında geçen süre olabileceği akla gelmektedir.

Aynı süreçte başarıları nedeniyle iki rütbe verilerek mirliva yapılan Enver Paşa, 3 Ocak 1914'te Harbiye Nazırı olmuştur. Aynı zamanda Başkomutan Vekilliği ve Genelkurmay Başkanlığı görevlerini de yürütmeye başlamıştır⁷². Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı olmasıyla beraber orduda büyük bir tasfiye hareketi başlar. Böylece yaşlı ilerlemiş, alaylı askerler, yetersiz görülenler ordudan ayrılmak durumunda bırakılmıştır⁷³. Ancak Liman von Sanders'e göre bu Enver Paşa'nın rakiplerini yok etme operasyonudur. Bu süreçte emekliye sevk edilen bu subayların sayısı 1100 olmuştur⁷⁴.

Aynı süreçte 27 Ekim 1913'te yapılan bir anlaşma ile Liman von Sanders ıslah heyetinin başkanı ve 1. Kolordu'nun Kumandanı olarak 14 Aralık 1913'te İstanbul'a gelmiştir⁷⁵. İlginç olan bu dönemde donanma ıslahı için İngiliz Amirali

⁶⁷ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.30.

⁶⁸ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.18.

⁶⁹ Hülya Toker, **Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri (Belge ve Fotoğraflarla)**, Ank., Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, 2014, s.24.

⁷⁰ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.32, Ek-3, [s.y.]; **Miralay Süleyman Şakir Cepheden Hatıralar: Altıncı Fırka Çanakkale Harbinde**, s.25.

⁷¹ Hülya Toker, **a.g.e.**, s.24.

⁷² Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1908-1923)", **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Yay. yön.: Sina Akşin, 10. bs., İst., Cem Yayınevi, 2008, s.53; Edward J. Erickson, **Size Ölmeyi Emrediyorum!**, s.21-22.

⁷³ Sina Akşin, **a.g.m.**, s.53.

⁷⁴ Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Yıl**, Çev.: Eşref Bengi Özbilen, 2.bs., İst., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, s.15; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.17.

⁷⁵ Veli Yılmaz, **a.g.e.**, s.46-47.

Limpus ve Jandarma ıslahı için de Fransız General'i Mujen'in Osmanlı Devleti bünyesinde çalışıyor olmasıdır⁷⁶.

Liman von Sanders'in İstanbul'un güvenliğinden sorumlu 1. Kolordu komutanı olarak gelmesi yabancı ülke temsilcilerinin tepkisiyle karşılanmıştır. Bu nedenle anlaşma gereği yapılması beklenen rütbe artımı 14 Ocak 1914'te yapılarak ferik (korgeneral) olması sağlanmıştır⁷⁷. Böylece ilk defa orduda doğrudan komutan olarak görev alan bir yabancı olarak Sanders kısa süre içinde 1. Ordu ve daha sonra da 5. Ordu komutanı olmuştur.

1.2.2. Birinci Dünya Savaşı'nın Başlaması

Birinci Dünya Savaşı'nı oluşturan nedenleri anlayabilmek için, dünyanın ve özellikle Avrupa'nın 1870'lerden itibaren geçirdiği siyasi, ekonomik ve toplumsal evreleri takip etmek gerekmektedir⁷⁸. Fransız ihtilalinin geliştirdiği milliyetçilik akımının bir sonucu da 1870'de İtalyan, 1871'de Alman birliklerinin kurulması olmuştu. Böylece dünya siyasal düzeni yeni bir evreye geçmişti. Bu yeni devletlerin, yani İtalyan ve Alman krallıklarının kurulması, o zamana kadar denizlerdeki üstünlüğüyle sömürgeleşmesini yayan ve çok güçlenen İngiltere'nin ve İngiltere kadar olmasa da etki alanları geniş olan Fransa ve Rusya'nın karşısına rakipler çıkması anlamına geliyordu. 1871'de Alman birliğini kuran Bismarck, 1872'de "Üç İmparator Ligi" adı altında Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Fransa'ya karşı bir işbirliği sağlamıştı. Ancak 1877-78 Osmanlı –Rus Savaşı'nın Balkanlar'daki Rus etkinliğini arttırması nedeniyle bu işbirliğinin Avusturya-Macaristan ve Rusya kısmını bozuldu. Fransa'yı yalnız bırakmayı kafasına koyan Bismarck 1881'de Rusya ve Avusturya-Macaristan'ı tekrar yakınlaştırarak ikinci Üç İmparator Ligi'ni oluşturdu. Bunun da bozulması birincisi gibi Balkanlar nedeniyle oldu⁷⁹. Bu beraberliğin yürümeyeceği anlaşıldıktan sonra Almanya'nın kurmayı hedeflediği yeni birlik, Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda en önemli adımlardan biri olmuştu. 1881'de Fransa'nın Tunus'u himayesine almasıyla planları bozulan

⁷⁶ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)**, s.194. Liman von Sanders Fransız generalden Baumann olarak bahsetmektedir. Bkz.: Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.23.

⁷⁷ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)**, s.194; Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.12-14.

⁷⁸ Halûk Ülman, **Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve Savaş**, 3. bs., Ank., İmge Kitabevi, 2002, s.35.

⁷⁹ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.160-208.

İtalya, Almaya'nın yanında yer aldı ve 1882'de Avusturya-Macaristan ile beraber bu defa "Üçlü İttifak" kuruldu. Romanya da 1883'te gizli olarak bu ittifaka katıldı⁸⁰.

Bu süreçte Bismarck'ın ihtiyatlı ve sessiz büyüme politikasına karşın, 1888'de II. Wilhelm'in tahta çıkmasıyla durum değişmişti. II. Wilhelm, özgüveni, Alman gücünü büyük "gürültüyle" ortaya koyması ama daha önemlisi, Almanya'yı denizci bir devlet haline getirmek istemesi ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinde nüfuz sağlamaya çalışmasıyla İngiltere, Fransa ve Rusya'nın tepkisini çekiyordu⁸¹. Bunu fırsat bilen Fransa, Rusya ile 1894'te Almanya saldırısına karşı yardımlaşma temeline dayanan bir antlaşma yaptı. Buna karşılık İngiltere ilk olarak 1902'de Japonya ile anlaştı⁸². İngiltere'nin bundan sonra 1904'te Fransa (entente cordiale), 1907'de de Rusya anlaşmaya varması ile dolaylı bir işbirliği oluşmuş ve "Üçlü İtilaf" kurulmuş oldu⁸³. Böylece Birinci Dünya Savaşı'nın blokları ortaya çıkmış oluyordu.

Bazı akademisyenler Birinci Dünya Savaşı'na giden süreci Alman birliğinin kurulmasıyla başlatırken, bazıları da 1904'ten itibaren başlatmaktadır. Sürecin başlangıç noktasının tespiti sebeplerin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Burada detayına giremeyecek kadar girift olan savaşın sebepleri az ve öz biçimde milliyetçilik akımları ve ekonomik çıkarlar yani manevi ve maddi sebepler olarak özetlenebilir. İşte bu sebeplerin birikimi 1904-1914 arasındaki on yılda sorunlara yol açmıştı. Bu sorunlar bazı batılı yazarlar için 1911'e kadar Fransa'nın Fas'ı almak istemesi ile ortaya çıkan bunalım ve 1912'den itibaren de Balkan Savaşı olarak kısıtlı bir biçimde görülse de⁸⁴, bu arada gerçekleşen 1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i, 1911-12'de de İtalya'nın Trablusgarp'ı (Libya) iltihak etmesinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir⁸⁵. Bütün bu ciddi sebepler bir tarafta dururken savaş, 28 Haziran 1914'te Princip adlı bir Sırp milliyetçisinin Saraybosna'da Avusturya-

⁸⁰ B. H. Lidell Hart, **History of the First World War**, London, Pan Books, [t.y.], s.2-3.

⁸¹ B.H. Lidell Hart, **a.g.e.**, s.4-6; Halûk Ülman, **a.g.e.**, s.209-210; Norman Stone, **Birinci Dünya Savaşı**, Çev.: Ahmet Fethi Yıldırım, İst., Doğan Kitap, 2010, s.24.

⁸² Halûk Ülman, **a.g.e.**, s.222; B.H. Lidell Hart, **a.g.e.**, s.8.

⁸³ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.213-232.

⁸⁴ Pierre Renouvin, **Birinci Dünya Savaşı 1914-1918**, 3. bs., Çev.: Adnan Cemgil, İst., Altın Kitaplar, 1982, s.111-140. Bu görüşün tam aksi sayılabilecek şekilde Balkan Savaşları'nın Büyük Devletler arasında çatışma çıkmadan atlatıldığını belirten araştırmacılar da vardır. Bkz.: James Joll, Gordon Martel, **Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?**, Çev.:Orhan Dinç Tayanç, İst., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s.266.

⁸⁵ Bu çerçevedeki kısıtlı sayıdaki görüşlerden biri Sean McMeekin'e aittir. McMeekin İtalyan ve Balkan Savaşları'nın Birinci Dünya Savaşı'nın ön hazırlığı olduğunu belirtmiştir. Alıntı için bkz.: Ali Satan, **a.g.e.**, s.18.

Macaristan veliahtı Arşidük Ferdinand ve karısını öldürmesi üzerine karşılıklı ultimatolar, seferberlik ilanları sonucunda önce Avusturya'nın Sırbistan'a 28 Temmuz 1914'te, sonra da Almanya'nın Rusya'ya 1 Ağustos 1914'te savaş ilan etmesiyle başlamıştır⁸⁶. Ama Princip bile yakalandıktan sonra “Ben yapmasam bile Almanya başka bahane bulacaktı” diyecek kadar gelişmelerin farkındaydı⁸⁷.

Sırayla Almanya'nın Fransa ve Belçika'ya, İngiltere'nin Almanya'ya, Avusturya'nın da Rusya'ya savaş ilan etmesiyle Avrupa'ya yayılmış, Japonya'nın 23 Ağustos'ta Almanya'ya savaş ilan etmesiyle de bir dünya savaşı haline gelmiştir. Ancak Japonya Pasifik Okyanusu'nda gözüne kestirdiği Alman sömürgelerini işgal edince kendi savaşını bitirmiştir⁸⁸. Savaş Avrupa'da iki ana cephede başlamıştır. Bunlar Doğu ve Batı Cephesi olarak adlandırılmıştır. Doğu Cephesi, Almanya'nın doğusunda Avusturya ve Polonya'ya bakan kısmında Galiçya'yı da içine alarak Balkanlar'a doğru uzanan bir alanda Rusya ile; Batı Cephesi, Belçika ve Fransa topraklarında, Almanya'nın Fransa ve İngiltere'ye karşı verdiği mücadelelerle sürmüştür⁸⁹.

İlerleyen süreçte savaşın Avrupa cephelerinde kilitlenmesi nedeniyle bir çıkış yolu aranmakta, bu doğrultuda yeni katılımlar gerçekleşmekte, bu da yeni cephelerin açılmasına neden olmaktadır. Bu noktadaki en önemli faktör Osmanlı İmparatorluğu'ydu. Hatta Birinci Dünya Savaşı'nın “şark meselesini” bitirmek üzere ortaya çıktığı yapılan tespitler arasındadır⁹⁰. 2 Ağustos 1914'te Almanya ile bir ittifak antlaşması yapan Osmanlı İmparatorluğu, 29 Ekim'de Goben (Yavuz) ve Breslau'nun (Midilli) Odessa, Sivastopol ve Novorosisk'i bombalamasına kadar tarafsızlığını korumuşsa da, bu olaydan sonra savaşa katılmak durumunda kalmıştır. Böylece savaşta umduğu başarıyı elde edemeyen Almanya için, cephelerin çoğalması, özellikle Rusya'nın gücünün bölünmesi, ulaşım gücünün yok olarak ihracatının engellenmesi ve müslüman nüfusun Osmanlı İmparatorluğu sultanı, padişah-halife'nin yanına çekilmesi gibi sonuçlarla büyük avantaj sağlayacağı

⁸⁶ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.413-415. Halûk Ülman, **a.g.e.**, .s.17.

⁸⁷ Norman Stone, **a.g.e.**, s.33.

⁸⁸ Fahir Armaoğlu, **a.g.e.**, s.416.

⁸⁹ B.H. Lidell Hart, **a.g.e.**, s.50,67.

⁹⁰ Cezmi Eraslan, “I. Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrasında Osmanlı Devleti”, **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti**, s.13.

düşünülmüştür. Hatta Osmanlı'nın savaşa girişi Alman diplomasisinin büyük başarısı olarak görülmüştür⁹¹. Bu doğrultuda Osmanlı topraklarında, Kafkas (Doğu) ve Kanal (Sina) Cepheleri ile İngilizler tarafından Çanakkale ve Irak Cepheleri açılmıştır. Savaşın ilerleyen zamanlarında Osmanlı askerinin faaliyet gösterdiği cepheler hem yayılmış hem de çoğalmıştır. Bu nedenle Galiçya, Romanya, Makedonya, Yemen-Hicaz, Filistin, Suriye ve hatta İran ile Libya'yı sayarak pek çok cephede savaşıldığı belirtilmektedir⁹².

Mayıs 1915'te İtalya'nın İtilaf Devletleri yanında savaşa katılımının, daha sonra Rusya'nın savaştan çekilirken itiraf ettiği Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımı üzerine olan gizli antlaşmalar neticesinde gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. Bulgaristan, Ekim 1915'te İttifak Devletleri lehine; Romanya Ağustos 1916'da İtilaf Devletleri lehine savaşa katılmıştır⁹³.

1.2.3. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na Girerken 14. Piyade Alayı'nın Durumu

Osmanlı İmparatorluğu tarafından 3 Ağustos 1914'te seferberlik ilan edilmesiyle beraber derhal bir Başkomutanlık Vekâleti Karargâhı oluşturulmuştur. Ardından ordu müfettişlikleri kaldırılarak ordu komutanlıkları kurulmuştur. Bu yeni kuruluşa göre üç ordu bulunmaktaydı ve 14. Piyade Alayı 1. Ordu, 2. Kolordu, 5. Tümen kuruluşundaydı⁹⁴.

⁹¹ B.H. Lidell Hart, **a.g.e.**, s.133.

⁹² İbrahim Yıldırım, "Çanakkale Muharebeleri Otto Liman Von Sanders ve Mustafa Kemal", (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2015), s.74; Ali Fuat Örenç, **Yakınçağ Tarihi [1798-1918]**, İst., Atı Yayınları, 2012, s.241; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.6; Ali Satan, **a.g.e.**, s.67-223.

⁹³ Savaşın sonuna doğru Rusya'da 1917'de patlak veren Bolşevik isyanı Rusya'yı fiilen savaşın dışına çekmiş, Kasım 1917'den itibaren bu çekilme resmileşmiştir. Bir yandan bu boşluğu doldurmak ve bir yandan da Almanya'nın tacizlerine karşılık vermek isteyen Amerika Birleşik Devletleri, Nisan 1917'de Almanya'ya savaş açmak suretiyle savaşa katılmıştır. Amerikan kuvvetlerinin çarpıştığı topraklar kuzey Avrupa ile sınırlı kalmıştır. Savaşın sonuna gelindiğinde ise bazı hesaplar neticesinde Yunanistan Haziran 1917'de İttifak Devletleri'ne savaş ilan etmiş ve sonuçtan pay almaya hazır duruma gelmiştir. Eylül-Kasım 1918 arasında sırayla Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Alman İmparatorluğu'nun yenilgiyi kabul etmesi üzerine ateşkes antlaşmaları yapılarak savaş bitirilmiş, sonrasında yine her bir ülkenin şartlarına göre barış antlaşmaları düzenlenmiştir. Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi ile savaşmayı bıraktıktan sonra, Sevr Antlaşması adıyla yapılmaya çalışılan sözde barış, gerçekte imparatorluğun ölüm fermanı olan antlaşmaya itiraz eden tek ülke olmuştur. Bu itirazı Kurtuluş Savaşı ya da İstiklal Savaşı adlarıyla bilinen bir başka savaş sürecine dönüşmüş, bunun sonucunda da Türkiye Cumhuriyeti doğmuştur.

⁹⁴ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)**, a.g.e., Kuruluş 18, [s.y.].

Çanakkale'nin stratejik önemi nedeniyle önceden 3.Kolordu'ya bağlı olan Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, seferberlik kuruluşunda aynen 1.,2.,3. Ordular gibi doğrudan Enver Paşa'ya bağlanmıştır⁹⁵. 3. Kolordu 7., 8., 9. Tümenlerle Tekirdağ, Çanakkale, Balıkesir bölgesine yayılmıştır⁹⁶. Böylece seferberlik ilanıyla beraber bu iki komutanlığın Çanakkale Savaşı'nın geçeceği bölgede bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlara en yakın durumda olan askeri kuvvet ise 2. Kolordu ve dahilinde bulunan 14. Alay'dır. Seferberlik emri ordunun daha küçük birimleri açısından da bir değişiklik getirmiştir. Buna göre taburlar artık dört bölükten oluşacaktır⁹⁷.

Harbiye Nezareti'nin 2 Ağustos 1914'teki emriyle Liman von Sanders 1. Ordu Müfettişi olmuştur⁹⁸. Seferberlik ilanıyla müfettişlikler kaldırılınca Liman Paşa doğrudan 1. Ordu komutanı pozisyonuna gelmiştir. 10 Ağustos 1914'te Yarbay von Sodenstern 5. Tümen komutanı olarak atanmıştır⁹⁹. Bu atamanın yanı sıra 10 Ağustos 1914 itibarıyla 14. Alay komutanı da Yarbay Ahmet Tevfik Bey olmuştur¹⁰⁰. Bu süre zarfında 16 Ağustos 1914'e kadar 14. Alay'ın Karaağaç'ta olduğu¹⁰¹, bu tarihten sonra Demirtaş'a geçtiği tespit edilmiştir¹⁰².

Ancak 2. Ordu'yu İstanbul'a gönderen bu düzenlemenin akabinde Irak ve Suriye cephelerinin tamamen savunmasız bırakıldığı görülünce 6 Eylül 1914'te yeni bir yapılanmaya gidilir. Burada 14. Alayın pozisyonu değişmemiştir. Fakat zayıf kalan bölgeyi güçlendirmek için 4. Ordu'ya kuvvet kaydırılması kaçınılmazdır. Aşağıda konumuzla ilgili kısmı görülen kuruluşun, burada görülemeyen kısmında Çanakkale, Karadeniz [İstanbul] Boğazı, Çatalca, İzmir Müstahkem Mevki

⁹⁵ **A.y.**

⁹⁶ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.20.

⁹⁷ **A.e.**, s.41; ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.30.

⁹⁸ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.40.

⁹⁹ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, Ek-3, [s.y.]. Edward J. Erickson, **Size Ölmeyi Emrediyorum!**, s.31. Daha sonra güney grubuna giden ve dizinden yaralandığı için görevinden alınacak olan Sodenstern'in yerine 5 Mayıs 1915'te Albay Weber gelecektir. Bkz.: Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.104.

¹⁰⁰ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.31.

¹⁰¹ ATASE, Koleksiyon (Kol):**Birinci Dünya Harbi (BDH)**, Klasör (Kls):5315, Dosya (D):1, Fihrist (F):001-002; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:1, F:001-005; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:1, F:001-023.

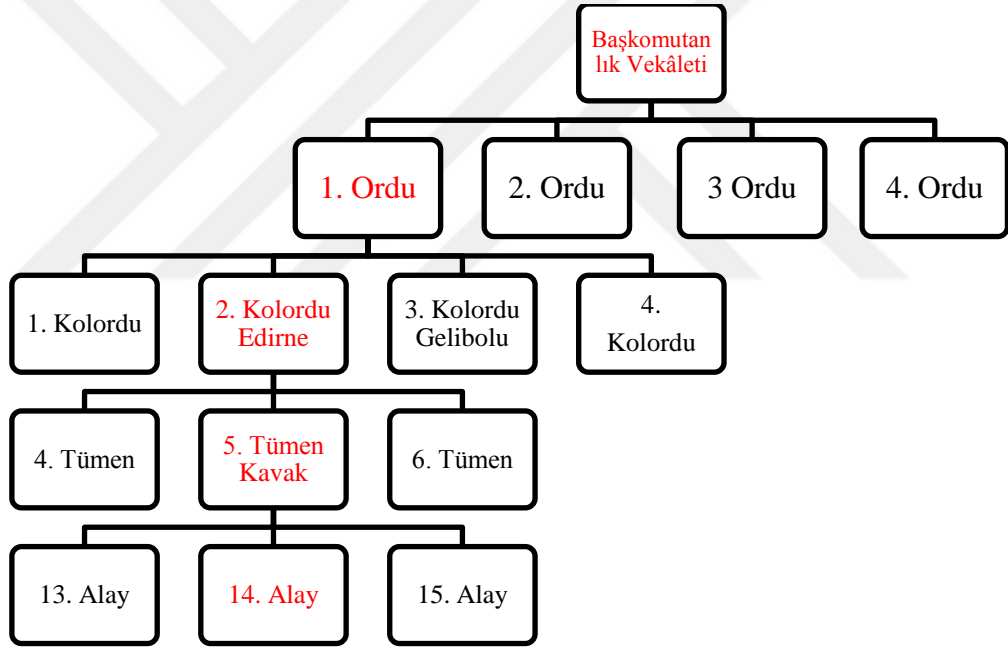
¹⁰² ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:1, F:001-033; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:1, F:001-052.

Komutanlıkları, Donanma Komutanlığı ve bazı bağımsız tümenlerin doğrudan Başkomutanlık Vekâleti'ne bağlandığı bilgisi yer almaktadır (Bkz.: Tablo 1.7).

Bu oluşumda zayıf bölgelere kaydırılan kuvvetler arasında 8. Tümen'in Sina-Filistin Cephesi'ne gönderilmesine özellikle dikkat çekmek gerekmektedir. Çünkü Çanakkale Cephesi'nde 8. Tümen'in açığını kapatmak üzere kurulmasına başlanan 19. Tümen ve kumandanlığına 20 Ocak 1915'te atanan¹⁰³ Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk) Bey¹⁰⁴ daha sonra Çanakkale Savaşı'nın gidişatında çok etkili olacaktır. 19. Tümen kuruluşunu tamamladıktan sonra 3. Kolordunun genel ihtiyatı olmak üzere 25 Şubat 1915'te Maydos'a gelmiştir¹⁰⁵.

Tablo 1.7.

6 Eylül 1914'te 14. Piyade Alayı'nın Ordu Kuruluşundaki Yeri*

* Kaynak: [Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), s. 227, Kuruluş 18, [s.y.].]

¹⁰³ Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I, Yay. haz.: Muzaffer Albayrak vd., Ank., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2005, s.15.

¹⁰⁴ Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, bu aşamada henüz yarbaydı. 1 Haziran 1915'te Çanakkale Cephesi'nde iken albay olmuştur. Bu nedenle tezimiz içinde tarihsel sürece aykırı bir bilgi vermemek için "Mustafa Kemal Paşa" veya "Atatürk" olarak anılmamıştır. Ancak bundan daha önemlisi Atatürk'ün Çanakkale Savaşı içinde Anafartalar Muharebesi ile beraber halk arasında "Anafartalar Kahramanı" olarak tanınmaya başlamasıdır.

¹⁰⁵ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, a.g.e., s.88-89; Edward J. Erickson, Size Ölmeyi Emrediyorum!, s.107.

Şubat 1915'te Osmanlı ordusu yine bir değişim geçirmekteydi. Dünya Savaşı eşiğinde yaşanan bu kadar çok değişim aslında Balkan Savaşı'nda yaşanan sıkıntıların bir yansımasıydı. Ordudaki hiç bir asker benzeri bir dönemi yeniden yaşamak istememekteydi. 1 Mayıs taarruzundan önce Mustafa Kemal Bey'in kurmaylarına yaptığı konuşmada sarf ettiği aşığıdaki sözleri bu hissiyatı çok iyi yansıtmaktadır:

“İçimizde ve kumanda ettiğimiz askerlerde Balkan hacaletinin [utancının] ikinci bir safhasını görmektense burada ölmeyi tercih etmeyenlerin bulunacağını kat'iyen kabul etmem. Şayet böyleleri olduğunu hissederseniz derhal onları kendi ellerimizle kurşuna dizelim.”¹⁰⁶

Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi Balkan Savaşı sırasında yaşananların bu defa tekrar etmemesi için komutanlar her türlü motivasyon yöntemini kullanmaktaydı. Ancak bunun yanısıra kuruluş düzeninde de ardı ardına değişiklikler gerçekleşmekteydi.

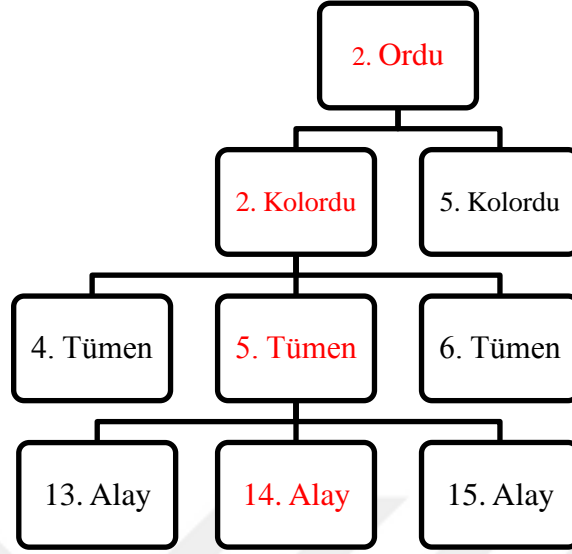
Eylül 1914 düzenlemesinin ardından 8 Şubat 1915'te orduda tekrar yeniden yapılanma gidiliği dikkati çekmektedir. Buna göre 14. Piyade Alayı'nın ordu kuruluşundaki yeri değişmiştir. Bu yeniden yapılanmada sadece 14. Alay'ın yeri değişmemiştir. Orduda çok kapsamlı bir değişiklik yapılmıştır. Ancak araştırmalarımız sırasında bu değişikliğin neden yapıldığına dair bir açıklamaya rastlanmamıştır. Sadece, kuruluş şemaları verilerek değişimin gösterildiği tespit edilmiştir. Buna göre 2. Kolordu artık 2. Ordu bünyesine verilmiştir. Dolayısıyla 5. Tümen ve 14. Alay da 2. Ordu bünyesine girmiştir. Burada alayların üç taburlu yapıda olduğu görülmektedir. Oysa daha önce bahsi geçtiği gibi dördüncü taburların kurulması emrinin Ocak 1915'te geldiği hatırlanacaktır¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Ruşen Eşref Ünaydın, **Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal İle Mülakat**, İst., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s.42.

¹⁰⁷ Bu konuda farklı bir uygulamaya 1913 kuruluşu incelenirken de rastlanmıştır. O konu ile ilgili olarak da 2 taburlu yapı kurulmuşken fiiliyatta 3 taburlu yapıya dikkat çekilmişti.

Tablo 1.8.

8 Şubat 1915'te 14. Piyade Alayı'nın Ordu Kuruluşundaki Yeri*

* Kaynak: [Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), s.228, Kuruluş 20, [s.y.].]

1.2.4. Çanakkale Savaşı Sürecinde 14. Piyade Alayı'nın Teşkilat Yapısı ve Görev Bölgeleri

14. Alay'ın Birinci Dünya Savaşı'na katılımı Çanakkale Cephesiyle olmuştur. 18 Mart 1915'te Birleşik Donanma'nın Çanakkale Boğazı'nı geçmek üzere zorlamasından ve başarılı olamamasından önce bazı çatışmalar olmuş, hatta ilk şehitler verilmiştir. İşte bu çatışmalar sırasında 5 Mart 1915'te, 5. Tümen'e hareket emri verilmiştir. Bunun hemen ardından 7 Mart'ta alınan bir emirle 5. Tümen'e olası bir Saroz çıkarmasının engellenmesi görevi verilmiştir. Bunun üzerine 5. Tümen, 10 Mart 1915'te 14. Alay'a Keşan'a gelme emrini vermiştir. 12 Mart 1915'ten itibaren 14. Alay Evreşe'de (Kadıköy) kıyı gözetlemesi görevini üstlenmiştir¹⁰⁸.

ATASE arşivinde incelenen belgelerde 11 Mart 1915 [26/12/330] tarihinde yazılmış bir harp ceridesinde 14. Alay'ın yeri "Bayramiç köyü hemen civarında" olarak belirlenmiş ve bundan sonra yazılan harp ceridelerinde "ikamet mahalli"

¹⁰⁸ ATASE, Kol: **BDH**, Kls: 4805, D: H4, F: 001-027; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H4, F:001-027a; ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.33; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.126. Bu emir 3.Kolordu Komutanlığı tarafından geçilmiştir. Ancak bu tarihte 14. Alay'ın halen 2.Kolordu'ya bağlı bir birlik olması iki kolordunun birbirini desteklediğini göstermektedir. Liman von Sanders aynı tarihlerde 2. Kolordu'nun Edirne'den Çatalca'ya çekilmek istendiğini, bu uygulama boğazın savunması için büyük hata olacağı için Alman mercilere başvurduğunu, belki de bu sayede yanlışlığın önlendiğini iddia etmiştir. Bkz.: Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.81.

Bayramiç olarak kaydedilmiştir¹⁰⁹ (Bkz.: Ek-2). 19 Mart 1915 [6/1/331]'ten itibaren ise ikamet mahalli Yeniköy olarak görülmeye başlanmıştır¹¹⁰.

Bu süreçte her yıl 18 Mart'ta "Çanakkale Zaferi" olarak yıl dönümü kutlanan çok önemli bir deniz savaşı gerçekleşmiştir. İngilizler Çanakkale Cephesi'ni açarken asıl güvendikleri donanmalarının büyük deniz üstünlüğüydü. Ancak "yenilmez armada" olarak anılan İngiliz donanması, bu savaşta özellikle Osmanlı topçusu ve mayın birlikleri tarafından hezimete uğratılmıştır. Denizde umduğunu bulamayan İtilaf Devletleri, Çanakkale'nin önemi nedeniyle bu cepheden vazgeçememiş, bu defa donanmalarıyla destekledikleri ordularını bir kara savaşı yapmak üzere Gelibolu'ya çıkarmışlardır. Tezimiz kapsamında bu kadar önemli bir deniz muharebesinin ele alınması mümkün değildir. Ancak çok kısa bir özetle bu zaferi anmak yerinde olacaktır.

31 Temmuzda verilen erken seferberlik emri ile hazırlanmaya başlayan Çanakkale Müstahkem Mevkisi'nde topların düzenlenmesi ve bataryaların olabildiğince çoğaltılması, elde olan gambot, torpidobot, muhrip vs. ile bir hafif filo kurulması, mayın hatlarının oluşturulması gibi faaliyetlerin yanı sıra 19 Eylül 1914'te bir de "boğazı zorla geçme hareketine karşı savunma tatbikatı" yapılmıştır. Böyle bir harekâtın yapılacağıının ilk belirtisi 3 Kasım 1914'te gelmiş, İngilizler boğazın girisindeki tahkimatları bombalamışlardır. Bu olay bir yandan da İngiltere ve Fransa'nın 5 Kasım'da Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan edeceğinin habercisi olmuştur. Rusya 2 Kasım'da savaş ilan etmiş durumdaydı. 12 Kasım'da Osmanlı İmparatorluğu'nun da bu devletlere savaş ilanıya, zaten fiilen başlamış olan savaş resmen de başlamış oldu. Bundan sonra Çanakkale Cephesi'nde özellikle 17-18 Şubat 1915 günlerinde Birleşik Filo'nun faaliyetlerini arttırması boğaza bir taarruz olacağını göstermiş ve gerçekten de Amiral Carden yönetimindeki filo 19 Şubat'ta harekâtına başlamıştır. Ancak hareket tam bir fiyasko ile sonuçlanınca biraz daha farklı bir taktikle bir deneme daha 25 Şubat'ta yapılmış, bu defa tabyalara ateş yağdıran filo bataryalara epeyce zarar vermiş ve Seddülbahir ile Kumkale'de bazı birliklerini karaya çıkınca bir sonraki tarruz için ümitlemişlerdi. Bundan sonraki günlerde Birleşik Filo neredeyse her gün kıyılara ateş yağdırmış ancak yine de Carden'in planı bir sonuca ulaşmamıştı.

¹⁰⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H4, F:001-033a; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H4, F:001-034.

¹¹⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H4, F:001-044a.

Bu planın işe yaramamasına rağmen İngiltere'den büyük bir taarruzla denizden geçilmesi konusunda ısrar edilince, planı işe yaramayan Carden rahatsızlanarak görevinden ayrılmış, donanmanın başına Amiral de Robeck getirilmiştir. 18 Mart 1915'te döneminin en güçlü 16 savaş gemisiyle saldıran birleşik filo, günün sonunda üçü batmış, üçü ağır yaralanmış durumda altı gemisini devre dışı bırakarak boğazdan çekilmiştir. Erenköy koyunda filonun manevra yaptığı alana kıyıya paralel döşenen mayınların verdiği büyük zararın yanı sıra Türk topçusunun üstün performansı da bu büyük zaferde önemli yer tutmaktadır¹¹¹.

İtilaf Devletleri Donanması'nın uğradığı hezimetten sonra bununla yetinmeyeceklerini, mutlaka karadan bir harekâta girişeceklerini düşünerek Çanakkale'deki birliklerin güçlendirilmesine karar verilmiş ve yeni bir ordu kurulmuştur. Bu 5. Ordu'dur. Başkomutanlık, 24 Mart 1915'te Mareşal Liman von Sanders'i 5. Ordu Komutanı olarak atamıştır¹¹². Ertesi gün gelen emirde 9. Tümenin de dahil olduğu 3. Kolordu, 11. Tümen, 5. Tümen, jandarma alayları ve 64. Piyade Alayı'nın 5. Ordu emrine verildiği bildirilmiştir¹¹³. Böylece 5. Tümen'in dahilinde olan 14. Alay da 5. Ordu emrine girmiştir. Bir sonraki gün gelen emirde 1. Süvari Tugay Karargâhı, 7. ve 13. Süvari Alayları, 3. Nizamiye Tümeni de 5. Ordu emrine verilmiştir. Ayrıca Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı ile de etkileşimli çalışılması emredilmiştir. 5. Tümen ve 14. Alay'ın 5. Ordu emrinde olduğuna dair Liman von Sanders'ten gelen emir 26 Mart 1915 [13/1/331] tarihli belgede yer aldığı şekliyle aşağıda verilmiştir. (Bkz.: Ek-3)

“ Tarihi, dakika, saat: 13/1/331 [26 Mart1915]

saat 1 sonra

İkamet mahalleri: Yeniköy

Beşinci Fırka Kumandanlığı'na

Beşinci fırka beşinci ordu nizam-ı harbine girmiştir. Ordu karargâhı Gelibolu'dadır.

Beşinci Ordu Kumandanı

¹¹¹ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.58-188.

¹¹² Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.193.

¹¹³ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, Belge no:2129, S:88(Ağustos 1989), s.18-19.

Ancak bu emrin öncesinde 5. Tümen'in, 3. Kolordu emrine verildiğine dair bir belgeye daha rastlanılmıştır. 23 Mart 1915 tarihli bu belgeye göre İngilizler tarafından Saros körfezine yapılabilecek bir çıkarma harekâtına karşı 5. Tümen, Başkumandanlık Vekâleti'nce 3. Kolordu emrine verilmiştir¹¹⁵. Bunun akabinde, ertesini gün, yeni bir ordu kurularak 5. Tümen'in bu orduya doğrudan bağlanması bu sırada ordu teşkilatı içinde yaşanan karmaşayı gösteren örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

14. Alay'ın 5. Ordu emrine girdikten sonraki pozisyonu 28 Mart'tan 4 Nisan'a kadar olan süreç için fırka emrileri ve harp ceridelerinden takip edilebilmiştir. Buna göre gerek 5. Tümen'in ve gerekse 14. Alay'ın yerleşim yeri halen Yeniköy olarak görülmeye devam etmektedir. Raporlardan anlaşıldığı kadarıyla yapılan iş, Saroz Körfezi'ndeki İngiliz donanmasına ait gemilerin faaliyetlerini gözlemlemek ve bu bölgedeki konumlarını ayarlamaktır¹¹⁶. Bu günlerde 5. Tümen ve 14. Alay'ın yerini gösteren 31 Mart 1915 [17 Mart 1331] tarihli krokide daha önce ikamet mahalli olarak sözü geçen Kadıköy, Bayramiç ve Yeniköy'ün birbirlerine göre olan konumları da kesin olarak görülebilmekte ve ne kadar yakın olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz.: Ek-4)

Daha önce ordu kuruluşlarını incelerken bahsi geçtiği gibi, 5. Tümen 2. Kolordu emri altındaydı ve yanında 4. ve 6. Tümenler bulunmaktaydı. Liman von Sanders bu son emirle beraber 4. Tümeni de 5. Ordu'ya dahil etmek istemiş ancak umumi karargâhtan olumsuz yanıt almıştır¹¹⁷.

¹¹⁴ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H4, F:001-051.

¹¹⁵ ATASE, Kol:BDH, Kls:4799, D:2, F:001.

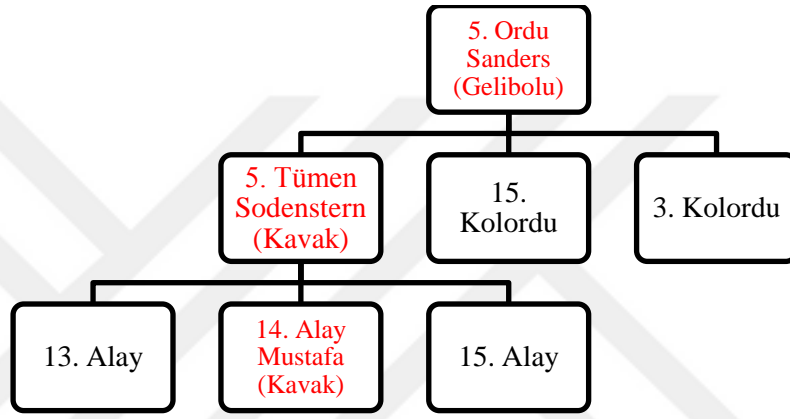
¹¹⁶ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, *a.g.e.*, s.203; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:4, F:002-003; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:4, F:002-003a; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H4, F:001-053a; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H4, F:001-054; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H4, F:001-054a; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H4, F:001-055; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H4, F:001-55a; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-004.

¹¹⁷ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, *a.g.e.*, s.193-200. 5. Ordu'nun başlangıçta sadece 5. Tümen'den oluştuğunu söyleyen bir kaynak da bulunmaktadır. Üstelik bu bilgiyi veren kişi Liman von Sanders'in emir subayıdır. Bu durum Çanakkale Savaşı hakkındaki yayınlardaki bilgi karmaşasına ve kaynakların iyi okunması gerekliliğine uygun bir örnek oluşturmaktadır. Bkz.: Erich R. Prigge, *Liman von Sanders'in Emir Subayı Binbaşı Erich R. Prigge'nin Çanakkale Savaşı Günlüğü*, Çev.: Bülent Erdemoğlu, İst., Timaş, 2011, [s.51].

Aşağıdaki kuruluş şeması 25 Nisan yani kara savaşlarının başladığı tarihten bir hafta öncesine aittir. Bu yapıda 5. Tümen ve dolayısıyla 14. Alay, doğrudan 5. Ordu'ya bağlanmış durumdadır. Şemanın alıntılandığı kaynakta alaylar üç taburlu gösterilmiştir. Oysa 14. Piyade Alayı tarihçesinde, 14. Alay Harp Ceridesi'nden alındığı belirtilerek, 14. Alay'ın 14 Ocak 1915'te 4. Tabur kuruluşunu tamamladığı ve 4.Tabur komutanı olarak da Yüzbaşı Mahmut Nedim'in atandığı bilgisi verilmiştir¹¹⁸.

Tablo 1.9.

19 Nisan 1915'te 14. Piyade Alayı'nın 5. Ordu Kuruluşundaki Yeri*

* Kaynak: [Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, Kuruluş 12, [s.y.]. Erich R. Prigge, **a.g.e.**, s.60.]

Birkaç gün sonra 23 Nisan'dan itibaren yapı aynı kalmakla beraber Seddülbahir kesiminin güney bölge, Arıburnu kesiminin kuzey bölge olarak anılmasına karar verilmiştir¹¹⁹.

Yine tam 23 Nisan'da İngiliz komutanlar yapacakları çıkarma gününü 25 Nisan olarak belirlemişlerdi. Denizden İstanbul'a geçemeyen İngiltere ve Fransa, 25 Nisan'da Gelibolu'ya asker çıkararak Kilitbahir platosunu almayı ve böylece İstanbul yolunu garantilemeyi düşünmüştür. Bu doğrultuda eş zamanlı olarak bazı aldatma çıkarmalarının yanı sıra Seddülbahir tarafında beş noktadan ve Kabatepe olarak planlanıp Arıburnu'nda gerçekleşen çıkarmalarla yarımada'yı ele geçirmek üzere

¹¹⁸ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.32.

¹¹⁹ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915-04 Haziran 1915)**, C:5, K:2, Ank., Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2012, s.208.

harekete geçmişlerdir. Böylece Çanakkale Savaşı'nın kara muharebeleri bölümü başlamıştır.

1.2.4.1. 14. Piyade Alayı'nın 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal (Atatürk) Bey Emrinde Cepheye Girişi

Tam olarak kara savaşlarının başlamasından önceki gün yani 24 Nisan 1915'te, 5. Tümen karargâhıyla Yeniköy'den Eksamil'e (Ortaköy) taşınırken, 14. Alay da Kavaksuyu'nun doğu sahilinde ordugâh kurmak üzere emir almıştır¹²⁰.

Bu arada 3. Kolordu'dan bir emir daha gelmiştir. Bu emirde 14. Alay'ın, 19. Tümen emrine girdiği bildirilmiştir. Böylece 14. Alay, 1 Mayıs taarruzunda yer almak üzere Bomba Sırtı'na doğru yola çıkmıştır¹²¹. Tarihçede bu emrin tam olarak hangi gün alındığı belirtilmemiştir. Ancak 3. Kolordu'dan emrin gelmesi, kuruluş düzeni ve 14. Alay'ın 1 Mayıs taarruzuna yetişmesi gibi olayların akışı nedeniyle 28 Nisan 1915'te çekilen çok sayıda telgraftan¹²² biri olduğu tahmin edilmektedir. Bu tahmini destekleyen bir başka bilgi de Başkomutanlık tarafından 5. Ordu'ya gönderilen bir telgrafta 15. Tümen'in yola çıkarıldığı bilgisinin yanısıra 5. Tümen'in de Maydos'a kaydırılması emrinin verilmesidir. Bu telgraf da 28 Nisan'da çekilmiştir¹²³. Buna karşılık Liman von Sanders anılarında, 26 Nisan'da, 5. Tümen'e üç taburunu Maydos'a gitmek üzere Şarköy'e göndermesi talimatını verdiğini aktarmıştır. Ancak bu anlatım içinde tarihlerin biraz karıştığı anlaşılmaktadır. Çünkü 27 Nisan'da Maydos'a doğru yola çıkmaları istenen 5. Tümen birliklerinin, 26 Nisan "erken saatlerde" doğrudan güney cephesine gönderilmesi mümkün gözükmemektedir¹²⁴. Kesin olarak 30 Nisan'da savaş hattına giren 14. Alay, saat 05.00'da Kocadere'nin batısına ulaşmış sonra da Bombasırtı'na yerleştirilmiştir. 15.

¹²⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:4799, D:4, F:008.

¹²¹ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Yay. haz.: Suat Akgül, Hülya Toker, Sema Demirtaş, Ank., ATASE Başkanlığı Yayınları, 2011, s.52-54; ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.33. Kaynakta bu bilginin yanısıra, gelen emirde sağ kanat müfrezesine 19. Tümen, merkez müfrezesine 5. Tümen, sol kanat müfrezesine de 16. Tümen adı verildiği de belirtilmiştir. Ancak bu, 1 Mayıs taarruzu için doğru bilgi değildir. Bu emir aynı cümle ile 19 Mayıs taarruzu için yazılmıştır.

¹²² Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.93-97. Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.98.

¹²³ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.96.

¹²⁴ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.97-98.

Alay biraz daha güneydeki önceden 125. Alay'ın bulunduğu mevzide, 13. Alay ise ihtiyatta tutulmuştur¹²⁵.

Alayın cephede iştirak ettiği çatışmaların detayları ikinci bölümde aktarılacaktır. Ancak bu noktada 14. Alay'ın Çanakkale Savaşı'na katılımının 19. Tümen ve Yarbay Mustafa Kemal Bey emri altında 1 Mayıs taarruzu ile olduğu vurgulanmalıdır¹²⁶. 14. Alay birlikleri, 1 Mayıs'tan itibaren harp ceridelerinde buldukları mevkiyi Arıburnu olarak yazmışlardır¹²⁷.

5 Mayıs 1915'te cephedeki birliklerin kuruluş düzeni değişmiştir. Durumun gidişatı Arıburnu'ndaki kuvvetlerin çoğalmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler o güne kadar fiilen bölgenin komutanlığını yapan ancak henüz yarbay olan Mustafa Kemal Bey'den daha üst rütbeli Ferik (Tümgeneral) Esat Paşa'nın bölgedeki kuvvetlerin komutanlığını üstlenmesini gerektirmiştir. Ayrıca durumun ciddiyeti bütün Gelibolu Yarımadası'ndaki kuvvetlerin düzenlenmesini sonucunu da doğurmuştur. 5 Mayıs 1915'teki düzenleme ile 5. Ordu dahilindeki kuvvetler 4 bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerdeki birlikler Anadolu Grubu, Güney Grubu, Kuzey Grubu, Saros Grubu olarak adlandırılmıştır. 14. Alay bu yapı içinde, 5. Tümen'e bağlı olarak, Kuzey Grubu'na dahil olan Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı'nın emri altına girmiştir. Bu yapı içinde Arıburnu Kuvvetlerini 15 Mayıs 1915'e kadar Mustafa Kemal Bey yönetmiştir¹²⁸. Böylece 14. Alay cepheye ulaştığı 1 Mayıs'tan 15 Mayıs'a kadar Mustafa Kemal Bey komutası altında kalmıştır.

Tablo 1.10'da görülen yapı içinde var olan Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı isminin sadece fiilen kullanıldığı buna kolordu tarafından onay verilmediği belirtilmelidir. Ayrıca 16 Mayıs'tan itibaren de bu yapı bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde değiştirilmiştir. Ancak üst mevkiler Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı unvanını onaylamasa da astların kullanmakta olduğu görülmüştür. Buna

¹²⁵ Kadri Perk, "Çanakkale Savaşları Tarihi II. Ve III. Kısımlar Büyük Harpte Çanakkale", **Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı**, S:56, 1 Mart 1940, s.61; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.52-54.

¹²⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:4, F:006; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.97.

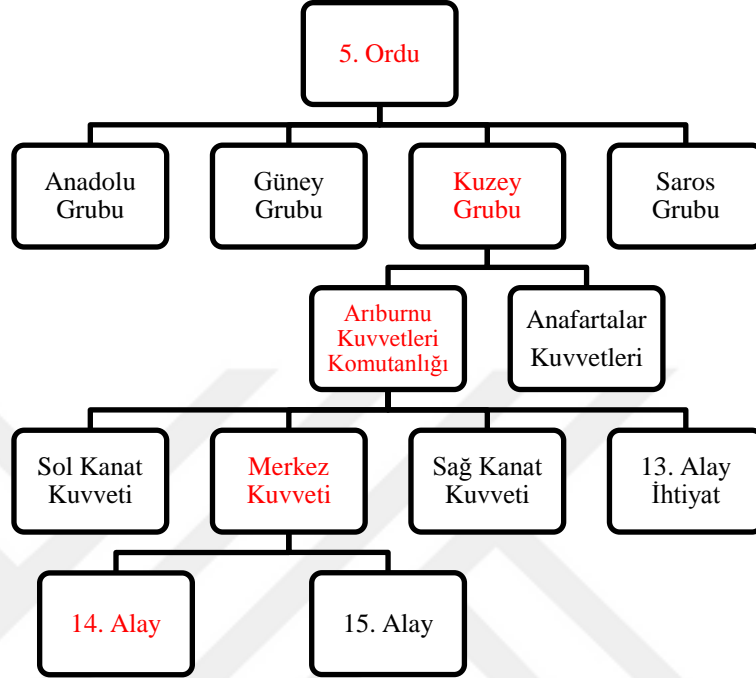
¹²⁷ ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D:H1, F:001a.

¹²⁸ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.111-113. Esat Paşa'nın da Arıburnu Grup Kumandanı olarak anıldığı fotoğraf için Bkz.: Ek-5.

örnek olarak 14. Alay kumandanı Ali Rıfat'ın "Arıburnu Kuvvetleri Kumandanlığı'na" yazdığı bir yazı gösterilebilir¹²⁹.

Tablo 1.10.

5 Mayıs 1915'te 14. Piyade Alayı'nın 5. Ordu Kuruluşundaki Yeri*

* Kaynak: [Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**,s.112, Kuruluş 11, [s.y.].]

Kara savaşları bütün şiddetiyle sürerken 16 Mayıs'tan itibaren, Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı'nın işlevsizleştiği anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Bey'in de belirttiği gibi, yukarıda gösterilen şemada 5 Mayıs'tan itibaren uygulanan yapıya kolordudan bir onay gelmemiştir. Bu sadece fiilen gerçekleştirilmiş bir yapıdır. 19. Tümen komutanı Yarbey Mustafa Kemal Bey'in yönettiği bu kuvvetler bir tümen komutanının yöneteceğinden fazla miktarda, neredeyse kolordu seviyesindedir. Bu nedenle Mustafa Kemal Bey, Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı gibi bir unvanı kullanmak durumunda kalmıştır. Bu yapıya kolorduca onay vermemenin yanısıra gelen cevapta sadece Arıburnu bölgesinin 19. ve 5. Tümenlerle tutulacağı bildirilmiştir¹³⁰. Bu cevapta sadece tümen adlarının geçirilmesi "Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı" mevkisini tanımamanın bir başka şekilde ifade edilmesidir. Ayrıca kolordu tarafından kuzey grubu içindeki kuvvetlerin bölgeleri belirlenmiştir. Bu yapı

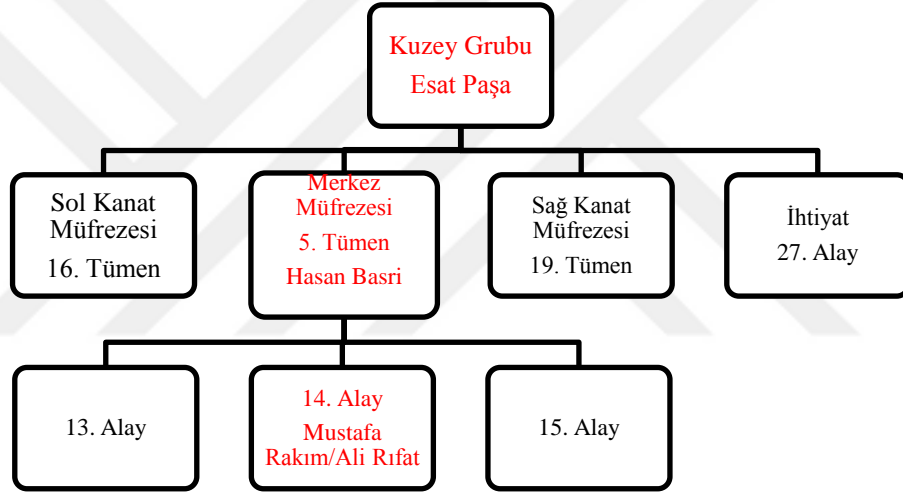
¹²⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:003.

¹³⁰ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.75.

içerisinde Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı adında bir birim yer almamıştır¹³¹. Bu bilgilere dayanarak 17 Mayıs'taki teşkilat yapısı için Tablo 1.11 oluşturulmuştur.

Böylece bu bölgedeki komuta kademesinin netleşmesi 17 Mayıs'ta gerçekleşmiştir. Bu tarihte Esat Paşa karargâhını Kemalyerine taşımış, Mustafa Kemal Bey 14. Alay'ı da içine alan bir veda ve teşekkür konuşması yaparak komutayı Esat Paşa'ya bıraktığını bildirmiş ve karargâhını Conkbayırı'na yakın bir mevkiye almıştır¹³². Aynı gün 5. Tümen Komutanı Yarbay Hasan Basri Bey de kendi tümeninin komutasını almak üzere Arıburnu'na gelmiştir¹³³.

Tablo 1.11.
17 Mayıs 1915'te Kuzey Grubu'nun Yapısı*

*Kaynak: [Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.98.]

Esat Paşa'nın bildirdiği yapı bu iken, bir başka kaynakta 5., 16., 19. Tümenlerin yanısıra 3., 7., 9. ve 15. Tümenlerden bazı birliklerle Gelibolu Jandarma Taburu'nun da yapıya dahil olduğu bilgisi yer almıştır. Ayrıca 77. Alay'ın bir tabur ekşiğiyle Kabatepe Müfrezesi'ni, 45. Alay'ın 3. Taburu'nun da Kumtepe Müfrezesi'ni oluşturduğu bilgisi verilmiştir¹³⁴. 17 Mayıs'ta Esat Paşa'nın emirleri doğrultusunda oluşan bu yapıya 18 Mayıs itibarıyla 2. Tümen de katılmıştır. 2.

¹³¹ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.112.

¹³² Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.113.

¹³³ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.97.

¹³⁴ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.112.

Tümen'in taarruz bölgesi "Kanlısirt, Kırmızısirt üzerinden Yeşiltarla istikameti" olarak belirlenmiştir¹³⁵.

Yukarıdaki şemada görüldüğü gibi 14. Alay Komutanı olarak iki isme yer verilmiştir. Çünkü 1 Mayıs'tan beri Merkez Kuvvetleri Komutanı olan 14. Alay Komutanı Ali Rifat Bey yerine 14 Mayıs ile 18 Mayıs arasında Binbaşı Mustafa Rakım Bey vekil olarak gelmiş ve 17 Mayıs'taki bu son düzenleme ile 14. Alay komutanı yine Yarbay Ali Rifat Bey olunca, Mustafa Rakım Bey 18. Alay'a tayin edilmiştir¹³⁶.

25 Nisan'da başlayıp Mayıs ayı boyunca tüm şiddetiyle devam eden çarpışmalardan sonra, Haziran ve Temmuz ayları göreceli olarak daha sakin geçmiştir. Gerçekte bu sakinlik olaylara dışardan bakan kişiler için söz konusu olabilir. Çünkü cephede her gün büyük bir mücadele olmaktadır. Bu durumu Mehmet Şevki Yazman anılarını aktardığı kitabında çok güzel ifade etmiştir. Cephedeki asker bir bombardıman atlattıktan sonra, gazetelerde çıkacak haberleri bekler, o korkunç günün nasıl anlatılacağını okumak isterken, gazetede çıkan yazı o gün cephede sadece "aralıklı, hafif topçu ateşi" olduğundan bahsetmektedir¹³⁷. Aynı şekilde Kuzey Grubu'nda "durumun gayet iyi"¹³⁸ olduğu günlerde ordu kuruluşu Tablo 1.12'de olduğu gibi gerçekleşmiştir.

¹³⁵ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.102; **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.111. Esat Paşa'nın hatıralarından oluştuğu belirtilen bu kitap çok dikkatli okunmalıdır. Çünkü metin sadece Esat Paşa'nın anlattıklarından oluşmamaktadır. Metin aralarında kitabı hazırlayanların yorumları ya da başka bilgi aktarımları da bulunmaktadır. Burada aktarılan konuda olduğu gibi bazı hatalar da dikkati çekmektedir. Bu konuyla ilgili olarak; Esat Paşa tarafından 18 Mayıs'ta verilen emir, Rumi tarih aynen alınarak 5 Mayıs 1915 olarak aktarılmıştır.

Bu konuda verilebilecek bir başka bilgi 2. Tümen'in 13-16 Mayıs arasında tüm birlikleriyle Akbaş'a gelmiş olduğudur. Bkz.: Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.119.

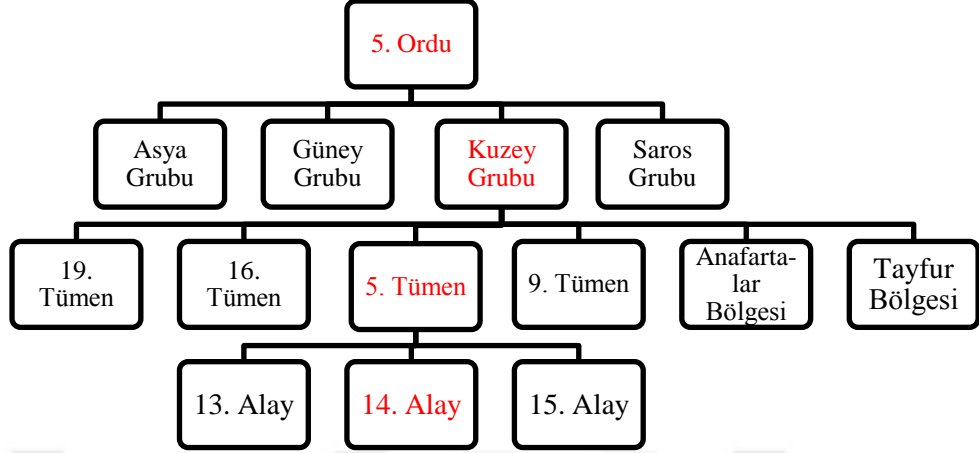
¹³⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D:H1, F:001-001a; ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D:H1, F:001-002; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.75; Hasan Cevdet Temizkanlı, **Kıyamet Koptuğunda Hasan Cevdet Bey'in Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü**, Haz.: Mutlu Karakaya, İst., Yeditepe Yayınları,2015, s.22; Hülya Toker, **a.g.e.**, s.457.

¹³⁷ Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.414.

¹³⁸ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915-09 Ocak 1916)**, C:5, K:3, Ank., Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2012, s.143.

Tablo 1.12.

21 Haziran 1915'te 14. Piyade Alayı'nın 5. Ordu Kuruluşundaki Yeri*

*Kaynak: [İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915-09 Ocak 1916)**, C:5, K:3, Ank., Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2012, Kuruluş 7, [s.y.]. Kuzey Grubu için aynı kuruluş 19 Haziran için de geçerlidir. Bkz.: İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, Kuruluş 5, [s.y.].]

1.2.4.2. Ağıldere Mıntıka Kumandanlığı'nın Kuruluşu

Mayıs ayı çatışmalarının bitmesinden sonra Kuzey Grubu Kumandanlığı 2 Haziran'da 5. Tümen'i geriye çekmeye karar vermiştir. 5.Tümen'in çekildiği bölgeleri 57. Alay teslim almıştır¹³⁹. Ancak 14. Alay birlikleri zaten 30 Mayıs'tan itibaren geri çekilmeye başlamıştır. 1 Haziran'da gelen bir emirle 14. Alay, Kolordu ihtiyatı olmuş, yeni ordugâhı da Matik deresi olarak belirlenmiştir¹⁴⁰.

Aynı tarihte 1 Haziran 1915'te Mustafa Kemal Bey, Albay rütbesine yükseltilmiştir¹⁴¹. Ancak bu sıralarda Esat Paşa ile arasında başlayan Sazlıdere bölgesinin sınırının ve durumunun ne olacağı konusundaki yazışmalar uzadıkça uzamıştır. Bu yazışmalar Esat Paşa tarafından hoş karşılanmamış ve sonunda 10 Haziran'da doğrudan Kuzey Grubu'na bağlı, Sazlıdere'yi içine alan "Ağıldere Mıntıkası" kurulmuştur. Bölgedeki kuvvetler kendi tümeninden ayrılarak kolorduya

¹³⁹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.57; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.115.

¹⁴⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D:H1, F:001-003a; ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D:H1, F:001-004.

¹⁴¹ Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu, **Atatürk'ün Silah Arkadaşları-Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri**, Ank., Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 1999, s.4.

bağlanmıştır¹⁴². Bu tarih itibarıyla adı geçen kuvvetlerin hangi kuvvetler olduğuna dair bir belirti yoksa da 20 Haziran 1915'e ait bir belgede bölgenin 19. Tümen ile arasındaki sınırları belirlenirken Keskin-tepe'nin "Ağıldere Müfrezesi" sınırları içinde kaldığı belirlenmiştir. Bu yazının 14. Alay'a gönderilmesinden bölgenin 14. Alay sorumluluğunda olduğu anlaşılmaktadır¹⁴³. Bunu doğrulayan 24 Haziran tarihli bir başka yazışmada da 14. Alay'ın Ağıldere mıntıkasında bulunduğu bildirilmektedir¹⁴⁴. Temmuz ayından itibaren yapılan yazışmalarda 14. Alay komutanı Ali Rıfat Bey'in "Ağıldere Mıntıkası Kumandanı" olduğu ve taburlarının da bu bölgeye yayıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca Ağıldere Mıntıkası Kumandanlığı içinde 14. Alay 1. Tabur 2. Bölük'ün "Damakçılık Müfrezesi" adıyla görev yaptığı anlaşılmıştır¹⁴⁵.

Ancak bu dönemde 1 Temmuz'da 5. Tümen'in güney grubuna katılması emri gelmiştir¹⁴⁶. Bölgedeki durumun hassasiyetini anlatan yazışmalar sonucunda hemen ertesi gün 14. Alay'ın tümen ile hareket etmeyeceği, Ağıldere mıntıkasında kalacağı ve doğrudan kuzey grubu emrine gireceği bildirilmiştir¹⁴⁷. Buna rağmen 12 Temmuz'dan itibaren elde edilebilen yazışmaların yine 5. Tümen komutanlığı ile yapıldığı dikkati çekmektedir¹⁴⁸. Arşiv belgelerinden tespit edildiği kadarıyla Temmuz ayında 14. Alay karargâhı Abdurrahman bayırında olmak üzere, 1. Tabur Yaylatepe'de, 1. Bölük Halid ve Rıza Tepe'sinde, 2. Bölük Damakçılık Müfrezesi ismiyle Damakçılık'ta, 3. Bölük Yaylatepe'nin kuzey batısında, 4. Bölük Çatlakdere'de konuşlanmışlardır¹⁴⁹.

1 Ağustos'tan itibaren 14. Alay komutanı Ali Rıfat Bey'in yine Ağıldere Mıntıkası Kumandanı unvanıyla bu defa Asmadere'den yazdığı görülmektedir. Aynı dönemde 2. Tabur komutanının da Yaylatepe'den yazmaya başlamıştır¹⁵⁰.

¹⁴² Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.114-119; **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.132-136.

¹⁴³ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:017.

¹⁴⁴ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:018.

¹⁴⁵ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:2, F:010-001a.

¹⁴⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001a.

¹⁴⁷ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001-002; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:020.

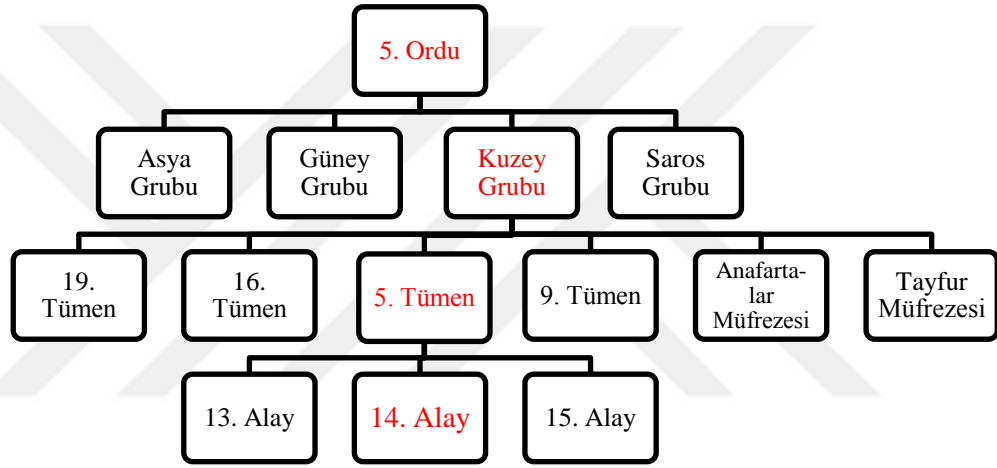
¹⁴⁸ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001-023.

¹⁴⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:2, F:012-004; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001-002a.

¹⁵⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001-072; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001-072a.

Bundan sonraki süreçte Kuzey Cephesi'nde ikinci devre denilebilecek çarpışmalar Ağustos ayıyla başlamıştır. Bu dönemde İtilâf Kuvvetlerinin saldırıları Conkbayırı ve Kocaçimen Tepe hedef olmak üzere 6 Ağustos 1915 günü Kanlısirt çarpışması ile başlamış, Anafartalar çıkarmaları ve bunlara bağlı olarak oluşan Anafartalar Muharebeleri ile devam etmiştir. Bu nedenle Ağustos ayı boyunca 5. Ordu'nun kuruluşu çeşitli değişikliklere uğramıştır. Ağustos ayına ait kuruluşlardan ilki Tablo 1.13'te gösterilmiştir.

Tablo 1.13.
6 Ağustos 1915 Tarihinde Beşinci Ordunun Nizam-ı Harbi*

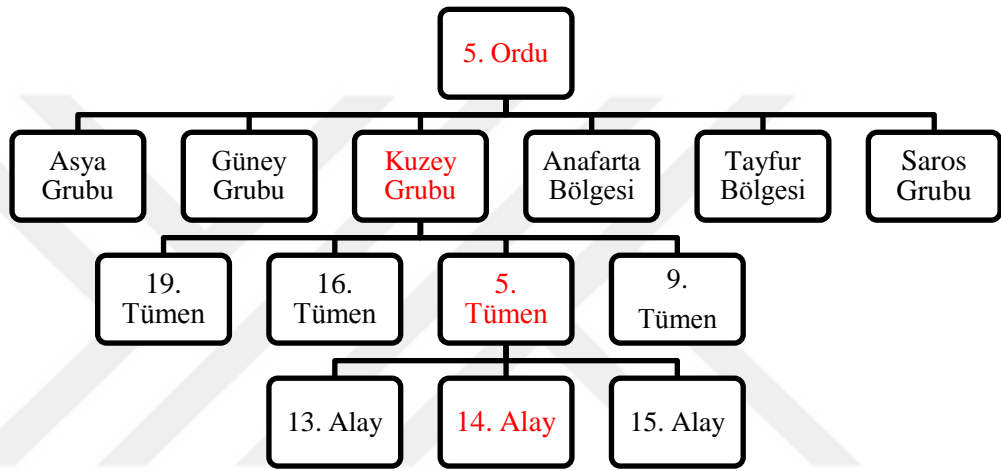
* Kaynak: [ATASE, Kol: **BDH**, Kls: 4558, D: 6, F: 002.]

Haziran'dan Ağustos'a uzanan Tablo 1.12 ve 1.13'te görülen kuruluş yapıları arasında sadece "Anafartalar Bölgesi" adının "Anafartalar Müfrezesi" olarak değiştiği dikkati çekmektedir. Dolayısıyla bu süre zarfında aynı yapının korunduğu anlaşılmaktadır. Aynı süreç için belirlenebilecek bir istisna yukarıda bahsedildiği gibi 5. Tümen'in güney grubuna katılma emri gelince 14. Alay'ın kısa bir süre doğrudan kuzey grubu komutanlığına bağlanması olmuştur¹⁵¹. Bunun haricinde 8 Ağustos'ta Anafartalar Grup Kumandanlığı kuruluncaya kadar Tablo 1.13'teki yapı geçerli olmuştur.(Bkz.: Ek-6)

¹⁵¹ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:3, F:001-002.

Ancak bu konuyla ilgili olarak askerî kaynak kitaplardan birinde Tablo 1.14'te görülen kuruluş yapısına rastlanmıştır. Bu yapı “Ağustos başı” olarak tarih vermeden yansıtılmış ve ilgili tümenler Kuzey Grubu’na bağlı iken Anafarta ve Tayfur Bölgeleri doğrudan 5. Ordu’ya bağlı gösterilmiştir. Tablo 1.13’de verilen 6 Ağustos kuruluşuna dair bir belge mevcut iken Tablo 1.14’teki yapıya hangi tarih itibarıyla ve nasıl ulaşıldığı anlaşılamamıştır.

Tablo 1.14.
Ağustos 1915 Başında Olduğu Belirtilen 5. Ordu Kuruluşu*

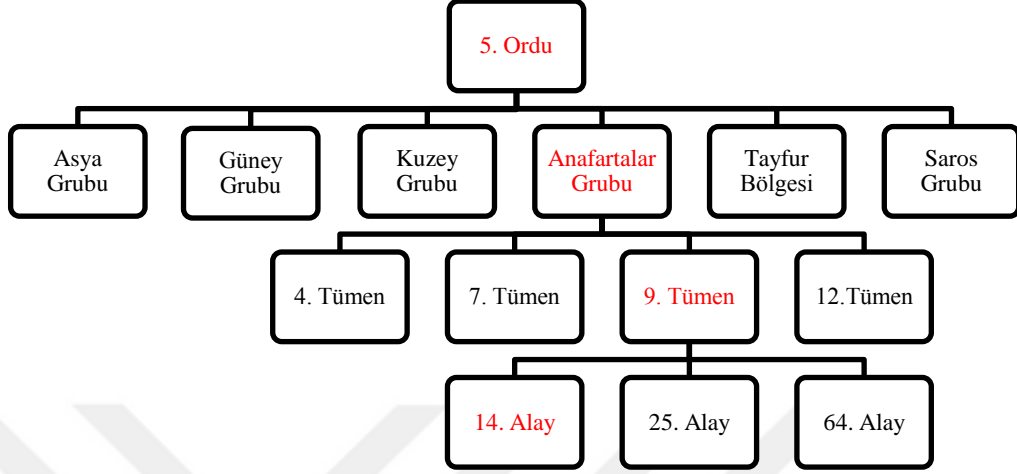

*Kaynak: [İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., Kuruluş 8, [s.y.].]

Ağustos başında yaşanan karışık günlerin yapısını özetlemeye çalıştığı düşünülen bu tablonun ne 6 Ağustos öncesinde ne de 8 Ağustos sonrasında uygulandığı zannedilmektedir. Ancak bazen de belgeler arasında kendi konumuzla ilgili olarak da rastladığımız gibi bir gün içinde verilir, değiştirilen emirler neticesinde böyle bir yapı kurulmuşsa bu belgenin orjinalinin meydana çıkması gerekmektedir. Bu nedenle çalışmamızda Tablo 1.13’te verilen 6 Ağustos kuruluşundan sonra durumun gidişatı ciddileşip, düşmanın Anafartalar’da kapsamlı bir çıkarma yaptığı anlaşılınca 8 Ağustos’ta Anafartalar Grup Kumandanlığı kurularak Tablo 1.15’teki yapı oluşturulduğu kabul edilmiştir. Bu yapıda 5. Ordu’nun bölgeye yayılımı ve grupların hepsinin doğrudan Liman von Sanders’e bağlanması dikkati çekmektedir.

Tablo 1.15.

8 Ağustos 1915'te 14. Piyade Alayı'nın 5. Ordu Kuruluşundaki Yeri*

* Kaynak: [İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., s.335, 344; Cemil Conk, **Çanakkale Conkbayırı Savaşları**, Ank., Erkânıharbiye Umumiye Riyaseti Harp Tarihi Dairesi Yayınları, 1959 , s.18; Hasan Cevdet Temizkanlı, a.g.e., s.56. Bu tablo adı geçen kaynaklardaki bilgiler doğrultusunda oluşturulmuştur. Anafartalar Grubu'nun bu kuruluşuna 9 Ağustos'ta 8. Tümen de eklenmiştir.]

Bu süreçte “Anafartalar Bölgesi”, “Anafartalar Müfrezesi”, “Anafartalar Grubu” olarak çelişkili görülebilecek isimler kullanılmıştır. Hatırlanacağı gibi Anafarta ve Tayfur bölgeleri için ilk çıkarma gününden itibaren kurulmuş müfrezeler bulunmaktaydı¹⁵². Başlangıçta Anafarta Mıntıka Komutanı Yarbey İrfan'dı. Sonrasında 18 Haziran'dan itibaren kuruluş yapısı değişse de bu tarihte atanan Yarbey Wilmer, Ağustos'ta Suvla'dan İngiliz çıkarması başladığında da Anafarta Müfrezesi'nin komutanı olarak görevinin başındaydı¹⁵³. Bu unvan yazışmalarda “Anafartalar Mıntıkası Kumandanlığı” olarak geçmekteydi¹⁵⁴. 8 Ağustos'tan itibaren de birliklerin bu bölgede yoğunlaştırılması ve çıkarmaya karşı durulması için 14. Alayın da dahil olduğu Anafartalar Grubu Komutanlığı kurulmuştur. Bu kuruluşların

¹⁵² İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., s.36.

¹⁵³ Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, Yay. Haz.: Suat Akgül, Hülya Toker, Sema Demirtaş, Ank., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, 2011, s.7; **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.132; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., s.251.

¹⁵⁴ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001-042a.

hepsi aynı bölge için oluşturulan, ancak barındırdıkları birlik sayıları farklı olan yapılardır.

Çelişkili gibi görülen bu mntıka komutanlıkları isimlerine doğrudan 14. Alay ile ilgili bir örnek de verilebilir. 4 Temmuz 1915'ten itibaren takip edilebilecek şekilde 14. Alay komutanı pek çok yazışmada "Ağıldere Mntıkası Kumandanı" olarak anılmaya başlanmıştır¹⁵⁵. Ancak buna karşın örneğin 24 Temmuz tarihli bir belgede "14. Alay kumandanı"¹⁵⁶ veya 7 Ağustos tarihli bir belgede bölgede bulunan kuvvetin adının "Ağıldere müfrezesi" olarak¹⁵⁷ geçtiği görülebilmektedir.

Ağustos başında da Ağıldere'de yer alan 14. Alay birliklerinden 1. Tabur Yaylatepe-Keskintepe bölgesinde ileri karakol, 2. ve 3.Taburlar Asmadere tarafında Kocaçimentepe yakınında konuşlanmıştır. Bu kısa süre zarfında 5. Tümen emri altındayken 6 Ağustos'ta İngiliz çıkarması ve taarruzları başlayınca 14. Alay'ın da durumu seri biçimde değişecektir.

Yukarıdaki kuruluş tablolarında açık ve sade bir biçimde gösterilmeye çalışılsa da 14. Alay için 6, 7, 8 Ağustos günleri oldukça yoğun geçmiştir. Bu günlere dair 14. Alay birliklerinin bulunduğu mevkiiler, emir aldıkları komutanlar muğlak bilgiler arasından anlaşılmaya çalışılırken bazı eksiklikler olduğu dikkati çekmiştir.

Buna göre en başta açığa kavuşması gereken bilgi 14. Alay'ın bu dönemde 1. Taburu'nun, 2. ve 3. Taburlar'dan ayrı bölgede görevlendirilmiş olmasıdır. 14. Alay 1. Tabur, 6 Ağustos 1915 akşamı 19. Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal Bey'in emrine girmiştir¹⁵⁸. 1. Tabur'un görev yeri boşalınca buraya önce 3. Tabur sonra da 2. Tabur getirilmiştir. Bu iki birlik halen 5. Tümen emri altındadır¹⁵⁹. Bu sırada olayların gelişimi üzerine geri çağrılan 1. Tabur, Mustafa Kemal Bey tarafından yeniden Anafartalar Bölgesine, ancak bu defa Conkbayırı'nda görevlendirilerek yollanmıştır. 14. Alay 1. Tabur, 7 Ağustos'ta Conkbayırı'na gittiğinde, hemen hemen aynı saatlerde bölgeye varan ve yeni görevlendirilmiş olan 9. Tümen'in emrine

¹⁵⁵ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001-008.

¹⁵⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001-049.

¹⁵⁷ ATASE, Kol:BDH, Kls:4568, D:54, F:001-44.

¹⁵⁸ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.130; Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.13; ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.37; Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.54.

¹⁵⁹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.320.

girmiştir. Fakat hemen o gün, aynı saatlerde 9. Tümen komutanı Kannengiesser'in yaralanması neticesinde 14. Alay [bütün birlikleriyle], 4. Tümen Komutanı Yarbay Cemil'e (Conk) bağlanmıştır¹⁶⁰. 8 Ağustos sabah saat 09.00'da gelen bir emirle ise Yarbay Cemil Bey komutasındaki 9. Tümen'le beraber 14. Alay'ın da dahil olduğu kuvvetler ve Anafartalar Müfrezesi, Anafartalar Grubu adını alarak Albay (Ahmet) Feyzi Bey'in komutasına verilmiştir¹⁶¹. Ancak aynı gün akşam 21.50'de yayınlanan bir emirle Anafartalar Grubu Komutanı Albay Mustafa Kemal Bey olarak değiştirilmiştir. Fakat bu komutan değişikliğinin de tümenlere ulaşması 9 Ağustos sabahı 04.10'u bulmuştur¹⁶². Böylece 14. Alay iki gün geçtikten sonra yeniden Mustafa Kemal Bey'in emri altında, ancak bu defa 9. Tümen birliği olarak bulunmaktadır¹⁶³. Bundan sonra 8 Ağustos'tan itibaren 2. ve 3. Taburlar, 18 Ağustos'tan itibaren de 1.Tabur, 4. Tümen emrine girmiş ve bu durum 14. Alay cepheden çekilinceye kadar böyle devam etmiştir¹⁶⁴.

Aşağıda Tablo 1.16'da görülen kuruluş içinde 14. Alay'ın iki taburlu yapıda olduğu ifade edilmekteyse de¹⁶⁵ orjinal belgeye baş vurulduğunda 14. Alay'ın 1. Tabur'unun varlığını koruduğu ancak 2. ve 3. Taburları'nın 6 Ağustos'taki baskın nedeniyle müretteb hale geldiği anlaşılmıştır. Bu dönem için geçerli bir başka bilgi 4. Tümen'in, 21 Ağustos'ta gerçekleşen 2. Anafartalar Muharebesine fiilen katılmamış olmasıdır¹⁶⁶. Dolayısıyla 14. Alay'ın bundan sonra bir etkinliği görülmemiştir. Etkin

¹⁶⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:4568, D: 54, F:001-44; Cemil Conk, **Çanakkale Conkbayırı Savaşları**, Ank., Erkâniharbiye Umumiye Riyaseti Harp Tarihi Dairesi Yayınları, 1959, s.18; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.329. Savaş şartları içinde fiilen 4. Tümen komutanı emri altına giren 14. Alay (özellikle 1. Tabur) halen 9. Tümen birliğidir. Bunu destekleyen bir bilgi de Hasan Cevdet Efendi tarafından verilmiştir. 12 Ağustos günü notlarını yazarken "9. Tümen'e bağlı olduğumuzdan" şeklinde bir açıklamayla bir komutan değişikliğinden bahsetmiştir.

¹⁶¹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.332-334. Aslında Anafartalar Grubu'nun kuruluşu 5. Ordu tarafından 7 Ağustos akşamı saat 22.10'da duyurulmuştur ancak tümenlerin grup emrine girdiğini belirleyen emrin gelişi ertesi gün olmuştur.

¹⁶² İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.338-339.

¹⁶³ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.348.

¹⁶⁴ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.40; Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.57-58. Hasan Cevdet Efendi günlüğünde 24 Ekim 1915'te 16. Tümen emrine girdiklerinden bahsetmişse de şimdilik bu bilgiye dair bir doğrulama yapılamıştır. Bu tarih artık cepheden çekilmeye çok yakın ve savaşa aktif olarak dahil olunmayan bir zamandır ve 30 Ekim 1915'te geriye hareket emri gelmiştir. Bkz: Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.73-74. Bu nedenle bulunan mevki nedeniyle kısa süreli bir emir-komuta ilişkisi olduğu düşünülebilir.

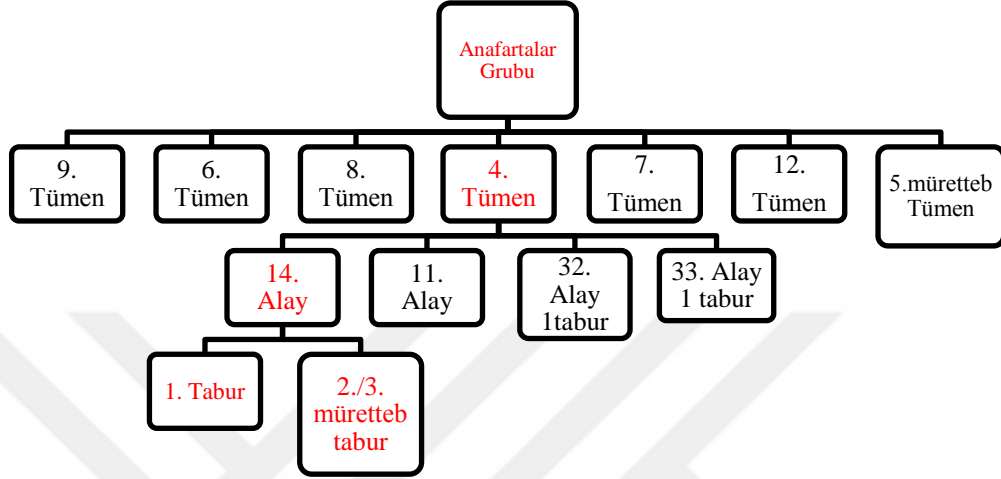
¹⁶⁵ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.402.

¹⁶⁶ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.39-41; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.415.

olmasa bile bölgede varlığını sürdüren 14. Alay, 29 Ağustos'tan sonra Anafartalar Grup Komutanlığı bünyesinde 15. Kolordu altında bulunan 4. Tümen teşkilatında yer

Tablo 1.16.

21 Ağustos 1915'te 14. Piyade Alayı'nın Anafartalar Grubu İçindeki Yeri*

*Kaynak : [İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., Kuruluş 12, [s.y.]; ATASE, Kol:BDH, Kls:4558, D:6, F:002-01 için bkz.:Ek-7; ATASE, Kol:Atatürk-Ziraat Bankası (ATA-ZB), Kutu:42, G: 5, BN:5-6; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:42, G: 5, BN:5-6a; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:42, G: 5, BN:5-15a.]

almıştır. 15. Kolordu, 5. Ordu'nun ilk kuruluşunda Çanakkale'nin Asya tarafında görevlendirilmiş bir kolordu iken, zamanla Anafartalardaki birlik sayısı artınca, aşağıda yer alan Tablo 1.17 'deki şemada görülen teşkilat yapısı uygun görülerek kuzey cephesine getirilmiştir. Hatta 28 Temmuz 1915'te Albay Mustafa Kemal Bey 15. Kolordu Komutanlığı'na atanmışsa da¹⁶⁷, çalışmamızın İkinci Bölümü'nde detayıyla görülecek olan, şiddetli ve İstanbul'un kaderini belirleyen Ağustos muharebelerinin başlamasıyla kurulan Anafartalar Grubu nedeniyle bu kolordu hiç gündeme gelmemiştir. Bu dönemdeki muharebelerin tamamlanıp durumun sakinleşmesinden sonra 15. Kolordu'nun kuruluş şemalarında yer aldığı görülmektedir.

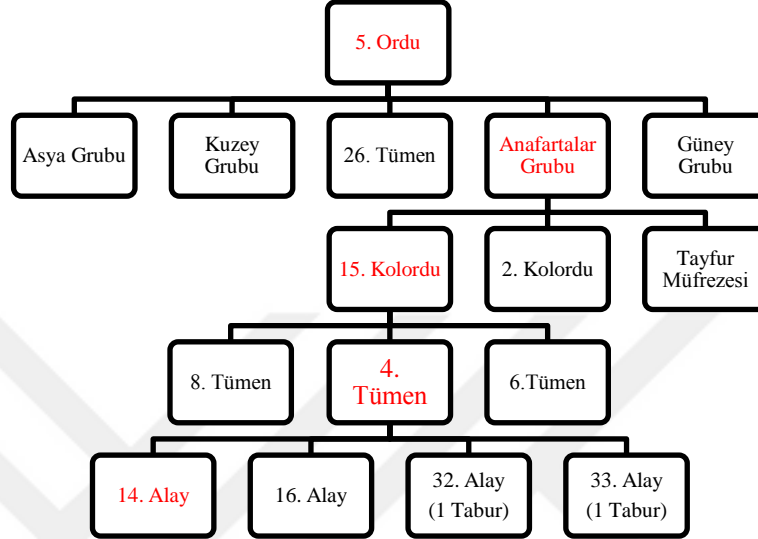
Aşağıdaki şemadan da anlaşıldığı gibi 14. Alay cepheden çekilmeden hemen önce 4. Tümen komutasında olduğu sırada, kısa bir süre 15. Kolordu kuruluşuna girmiştir. Ancak bu konuyu doğrulayan herhangi bir belgeye tesadüf edilememiştir.

¹⁶⁷ Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu, a.g.e., s.4.

Cepheden çekilme aşamasında önce 4. Tümen, 3 Ekim 1915'te Kuzey Grubu emrine girmiş, bundan sonra 5. Tümen eski alaylarını yine bünyesinde toplamaya başlamıştır¹⁶⁸.

Tablo 1.17.

29 Ağustos 1915'te 14 Piyade Alayı'nın 5. Ordu İçindeki Yeri*

*Kaynak: [İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., Kuruluş 13, [s.y.].]

Fiilen orada bulunan Hasan Cevdet Efendi de günlüğünde 30 Ekim 1915'te hareket emrinin geldiğini, 31 Ekim'de Yalova köyüne ulaştıklarını, 16 Kasım 1915'te de Harmanlı Köyü'ne geldiklerini yazmıştır¹⁶⁹. Bu hazırlıkların veya harekete geçiş tarihinin taburlar ile alay karargâhı arasında farklı zamanlarda gerçekleşiyor olması olasılık dahilindedir. Fakat Hasan Cevdet Efendi'nin verdiği bilginin, askeri kaynaklar tarafından doğrulanması sonucunda 5. Tümen'in bütünüyle 30 Ekim'de Keşan'a hareket ettiği anlaşılmıştır¹⁷⁰.

¹⁶⁸ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., s.436. Bu konuda başka bir bilgiye **14. Alay Tarihçesi**'nde rastlanmıştır. Buna göre 14. Alay 1 Kasım 1915'ten itibaren 5. Tümen emrine girerek cepheden çekilme hazırlığına başlamış, 3. Kasım'da mevzilerini 47. Alay'a teslim etmiştir. Bkz.: ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.41. Ancak bütün diğer bilgiler karşılaştırıldığında bunun mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

¹⁶⁹ Hasan Cevdet Temizkanlı, a.g.e., s.76.

¹⁷⁰ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., s.436.

1.2.5. Çanakkale Savaşı'nda 14. Piyade Alayı'nın Kuruluşunda Yer Aldığı Ordu, Kolordu, Tümen Komutanları

Muhtelif kaynaklarda hem 14. Alay komutanlarının, hem de 14. Alay'ın bağlı olduğu daha üst düzeydeki komutanların atamalarında çelişkili tarihler ve isimlere rastlanmıştır. Bu durum kuşkusuz Çanakkale Savaşı'nın geçtiği zor şartlarla bağlantılıdır. Gerek savaş şartları altında kayıt tutma zorluğu, gerekse tutulabilmiş kayıtların arşivlerde tasnifsiz durumda beklemesi, isim-tarih eşleştirmelerini yapmayı güçleştirmiştir. Bahsi geçen zorluklara rağmen orjinal kaynakların rehberliğinde üst veya alt kademe olarak 14. Alay ile ilgili komutanlar belirlenmeye ve görülen çelişkiler açıklanmaya çalışılmıştır.

14. Alay'ın Çanakkale Savaşı'na dahil olduğu 30 Nisan gününden itibaren bu cepheden çıkıncaya kadar 5. Ordu kuruluşu altında olduğu malumdur. Cepheye gerçekleşen çatışmaların durumuna göre komutası altına girdiği sırayla 19. Tümen, 5. Tümen, 9. Tümen ve 4. Tümen komutanları da burada listelenmiştir. Bu tümenler vasıtasıyla bağlı olduğu Kolordu komutanlıkları da değişmiş ama en uzun süreyi 3. Kolordu Komutanlığı altında geçirmiştir. Ancak Çanakkale Cephesi'ne girerken ve buradan ayrılırken 2. Kolordu bünyesinde yer almıştır. Daha sonra, 14. Alay komutanları için bazı çelişkiler tam olarak aydınlatılamasa da mümkün olduğunca gerçeğe yakın bir sıralama yapılmaya çalışılmıştır. En son olarak da 14. Alay bünyesindeki tabur ve bölük komutanları tespit edilebildiği kadarıyla aktarılmıştır.

1.2.5.1. Çanakkale Savaşı'nda 5.Ordu Komutanı

24 Mart 1915'te 5. Ordu kurulduğunda 5. Tümen ve dolayısıyla 14. Alay doğrudan 5. Ordu komutanına bağlı olacak şekilde bu kuruluşta yer almıştır. 5. Ordu ise kurulduktan sonra Çanakkale Savaşı boyunca sadece Liman von Sanders'in komutasında olmuştur. Liman von Sanders 14 Aralık 1913'te bir askeri danışman heyetiyle geldiği İstanbul'da çeşitli görevlerden sonra Çanakkale cephesinde bulunmak üzere kurulan 5. Ordu'nun komutanı olmuştur. 5. Ordu, düşmanın çekilmesiyle 9 Ocak 1916'da yayınlanan bir emir ile Çanakkale Cephesi'ni boşaltmaya başlamıştır¹⁷¹.

¹⁷¹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.462.

Tablo 1.18.

Çanakkale Savaşı'nda 5. Ordu Komutanı

Tarih	İsim	Unvan
24 Mart 1915 – 24 Şubat 1918	Liman von Sanders	General/Komutan ¹⁷²

30 Nisan 1915'te cepheye girip, 30 Ekim 1915'te çıkıncaya kadar 14. Alay'ın bağlı olduğu ordu 5. Ordu olmuştur. Sanders ise 5. Ordu komutanlığını 24 Şubat 1918'e kadar sürdürmüştür. Bu tarihte atandığı "Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı" olarak 31 Ekim 1918'e kadar Türkiye'de kalmıştır¹⁷³.

1.2.5.2. Çanakkale Savaşı'nda 2. Kolordu Komutanları

14. Alay, Çanakkale Cephesi'ne girme emrini aldığı anda 2. Kolordu'nun kuruluşundaydı. Çanakkale Savaşı sürecinde başka birliklerin emri altına girdikten sonra cepheden çekilirken tekrar 2. Kolordu emri altına girmişti. Bu iki süreçte de 2. Kolordu komutanı Faik Paşa'ydı. Çolak namıyla tanınan Faik Paşa tecrübesi, yiğitliği, ataklığıyla ün salmıştı¹⁷⁴.

Faik Paşa, Çanakkale Savaşı sürecinde Güney Cephesi'nde 28 Haziran-3 Temmuz arasında sağ kanat komutanlığı, sonra Asya Grup Komutanlığı yapmış, 4 Ağustos'ta yine Güney Cephesi'nde ve tekrar 2. Kolordu Komutanı olarak bulunmuş, sonunda 7 Ağustos itibarıyla Saros Grubu Komutanı olmuştur¹⁷⁵. Aynı süre zarfında 29 Ağustos 1915 tarihinden başlayacak şekilde 2. Kolordu Komutanlığı'na Alman Albay Nikolai vekâlet ettiği tespit edilmiştir. Ancak Nikolai'nin vekâleti Enver Paşa'nın isteğiyle başlamışsa da¹⁷⁶ sona eriş tarihi

¹⁷² Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, Belge no:2129, S:88(Ağustos 1989), s.18-19; İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi**, Ank., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, s.150-151; Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.265.

¹⁷³ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.9, 265, 422.

¹⁷⁴ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.160. İzzettin Çalışlar, **On Yıllık Savaşın Günlüğü**, Yay. haz.:İzzettin Çalışlar, İsmet Görgülü, İst., Güncel Yayıncılık, 2007, s.142,177. Aynı dönemlerde 2. Kolordu, 2. Ordu emri altındaydı. 2. Ordu Komutanı Vehip Paşa da bir müddet Güney Cephesi Komutanlığı yapmıştır. Bkz.: İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.102, 220, 434; Hülya Toker, **a.g.e.**, s.399.

¹⁷⁵ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.183,220,261,370.

¹⁷⁶ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, Ek-17.

belirlenememiştir. Aynı şekilde Faik Paşa'nın da yeniden 2. Kolordu Komutanı olarak atanma tarihi belli değildir.

Tablo 1.19.

Çanakkale Savaşı'nda 2. Kolordu Komutanları

Tarih	İsim	Unvan
29 Kasım 1914 -?- 30 Ağustos 1916	(Ahmet) Faik	Tuğgeneral/Komutan ¹⁷⁷
29 Ağustos 1915-?	Nikolai	Albay/Komutan Vekili ¹⁷⁸

1.2.5.3. Çanakkale Savaşı'nda 3. Kolordu/Kuzey Grubu Komutanları

14. Alay, Anafartalar Grubu kuruluşuna girdiği 8 Ağustos 1915'ten 3 Ekim 1915'e kadar olan süre dışında Çanakkale cephesinde bazen doğrudan, bazen de 5. ve 19. Tümenler kuruluşu altında olacak şekilde 3. Kolordu veya Kuzey Grubu yani Esat Paşa komutası altında olmuştur. Çatışmaların hafiflediği, cephenin kapanmasının yakın olduğu dönemde Esat Paşa 1. Ordu Komutanlığı'na tayin olduğu için yerine 15. Kolordu Komutanı Ali Rıza Bey gelmiştir¹⁷⁹. Ancak bu arada Ali Rıza Bey ile Yakup Şevki Bey'in hangisinin, ne zaman vekil ne zaman komutan olarak atandığı hususunda karışıklıklar mevcuttur. 14. Alay açısından irdeleme yapılacak olursa bu karışıklığın olduğu dönemde 21 Ağustos'tan itibaren Anafartalar Grubu Komutanlığı altındadır yani Kuzey Grubu ile bir irtibatı bulunmamaktadır.

Tablo 1.20.

Çanakkale Savaşı'nda 3. Kolordu/Kuzey Grubu Komutanları

Tarih	İsim	Unvan
6 Ocak 1914 - 12 Ekim 1915	Esat (Bülkat)	Tümgeneral/Komutan ¹⁸⁰

¹⁷⁷ Hülya Toker, **a.g.e.**, s.34. Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.194, Ek-1; ATASE, Kol:BDH, Kls:2000, D: 452, F:001-002; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D: H11, F:001-012.

¹⁷⁸ İzzettin Çalışlar, **a.g.e.**, s.144; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.428.

¹⁷⁹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.437.

¹⁸⁰ Hülya Toker, **a.g.e.**, s.171.

15 Ekim - 21 Ekim 1915	Yakup Şevki (Subaşı)	Albay/Komutan Vekili ¹⁸¹
11 Kasım 1915 - 11 Mart 1917	Ali Rıza (Sedes)	Albay/Komutan ¹⁸²

1.2.5.4. Çanakkale Savaşı'nda 15. Kolordu Komutanları

29 Ağustos 1915'ten itibaren Başkomutanlık Vekâleti'nin emriyle yapılan düzenlemede Anafartalar Grup Komutanlığı kuruluşunda, 15. ve 2. Kolordular yer

Tablo 1.21.

Çanakkale Savaşı'nda 15. Kolordu Komutanları

Tarih	İsim	Unvan
25 Temmuz-19 Ağustos 1915	Mustafa Kemal (Atatürk)	Albay/Komutan ¹⁸³
29 Ağustos-21 Ekim 1915	Ali Rıza (Sedes)	Albay/Komutan ¹⁸⁴
21 Ekim 1915-18 Kasım 1916	Yakup Şevki	Albay/Komutan Vekili, Komutan ¹⁸⁵

almıştır. Bu tarihten itibaren 3 Ekim'de 5. Tümen kuruluşuna geçinceye kadar 14. Alay, 4. Tümen emrinde olarak 15. Kolordu'nun kuruluşunda bulunmuştur. 15. Kolordu'nun bu dönemdeki komutanı eski 8. Tümen komutanı olan ve bu dönemde "Kocaçimen Mıntıkası Kumandanı" olarak da görevlendirilen Albay Ali Rıza Bey'dir¹⁸⁶.

1.2.5.5. Çanakkale Savaşı'nda 19. Tümen/Anafartalar Grubu Komutanı

Kuruluş sürecini daha önce gördüğümüz 19. Tümen'in komutanı Mustafa Kemal Bey, 14. Alay'ın Çanakkale muharebe alanındaki ilk komutanı olmuştur. 1-17

¹⁸¹ ATASE, Kol:BDH, KL:4805, D: H9, F:001-008; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D: H9, F:001-009; Hülya Toker, **a.g.e.**, s.542.

¹⁸² Hülya Toker, **a.g.e.**, s.116. Ancak Ali Rıza Paşa'nın 24 Ekim 1915'te "Şimal Grubu Kumandanı" olarak imzaladığı bir belge mevcuttur. Bkz.: ATASE, K:BDH, KL:4805, D:H9, F:001-010.

¹⁸³ Hülya Toker, **a.g.e.**, s.5,7.

¹⁸⁴ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.428; İzzettin Çalışlar, **a.g.e.**, s.144,152.

¹⁸⁵ Hülya Toker, **a.g.e.**, s.542; İzzettin Çalışlar, **a.g.e.**, s.155.

¹⁸⁶ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.428. ATASE, K:BDH, KL:4796, D:3, F:50.

Mayıs 1915 arasında Mustafa Kemal Bey'in komutası altında kaldıktan sonra, 17 Mayıs değişikliği ile yine 5. Tümen altındaki yerlerini almışlardır.

Tablo 1.22.

Çanakkale Savaşı'nda 19. Tümen/Anafartalar Grubu Komutanı

Tarih	İsim	Unvan
20 Ocak - 10 Aralık 1915	Mustafa Kemal (Atatürk)	Yarbay/Albay/ Komutan ¹⁸⁷

Daha sonra Ağustos'ta İngilizlerin Anafartalar ve Arıburnu çıkarmaları sırasında bölünerek kullanılan 14. Alay birliklerinden 1. Tabur, 6 Ağustos akşamından itibaren yaklaşık 12 saat boyunca Mustafa Kemal Bey'in yani 19. Tümen'in emrine girmiştir. Bu sırada yaşanan hızlı gelişmelerden sonra 8 Ağustos'ta, 4. Tümen birliği olarak tekrar Mustafa Kemal Bey'in ancak bu defa Anafartalar Grup Kumandanı olarak komutasına girmiştir.

1.2.5.6. Çanakkale Savaşı'nda 5. Tümen Komutanları

5. Tümen, çalışmamız konusu kapsamında olmasa da, 14. Alay'ın asıl olarak kuruluşunda bulunduğu tümen olması ve komutanlarının tespiti açısından çok muğlak bilgiler bulunması nedeniyle detayıyla inceleme ihtiyacı doğmuştur.

5. Tümen'in komutanı Sodenstern'in 29 Nisan 1915'e kadar bu görevde kaldığı pek çok hatırat ve resmi yazışma ile bilinmektedir¹⁸⁸. Buna karşılık İsmet Görgülü'nün **On Yıllık Harbin Kadrosu** adlı kitabında 25 Nisan'da Hasan Basri'nin 5. Tümen komutanı olduğu bilgisi verilmiştir¹⁸⁹. Ayrıca Sodenstern'den sonra kısa süre de olsa Kannengiser'in 5. Tümen komutanı olduğu bilgisi de atlanmıştır. Albay Kannengiser 5. Tümen kumandanlığı görevini 48 saat gibi çok kısa bir süre devam ettirmiştir. Cephenin çok önemli taarruzlarından biri olan 1 Mayıs taarruzu öncesinde 29 Nisan'da bölgeye gelen Kannengiser, Mustafa Kemal

¹⁸⁷ **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, s.15; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.456.

¹⁸⁸ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.98; Erich R. Prigge, **a.g.e.**, s.90; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.208; ATASE, Kol:BDH, Kls:4799, D:4, F:008. Arşivde von Sodenstern imzalı belgelerde en geç tarih 24 Nisan 1915 olarak bulunabilmiştir. Sadece Mehmet Şevki Yazman 28 Nisan'dan itibaren Güney Cephesi'nde görevli olduğunu belirtmiştir. Bkz.: Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.284.

¹⁸⁹ İsmet Görgülü, **a.g.e.**, s.96.

Bey'den birliklerinin komutasını alamamıştır. Çünkü o tarihte, bu önemli taarruz planı itibariyle bölgedeki bütün birliklere Mustafa Kemal Bey komuta etmektedir. Mustafa Kemal Bey, Alman ordusunda yarbay olan, Türk ordusuna gelince albay rütbesine getirilmiş, bölgeye yeni atanmış, cephenin durumuyla ilgili hiçbir bilgisi olmayan bir kişiye değil bütün birlikler, sadece 5. Tümenin komutasını bile vermek istememiştir. Oysa Kannengiesser, rütbesinin albay olması nedeniyle bölgedeki bütün birliklerin kumandasını eline alabilecek durumdadır ve bunu da talep etmiştir. Ancak Mustafa Kemal Bey'in bu isteği kesinlikle reddetmesi sonucunda birkaç gün bölgede oyalanan Kannengiesser, sonunda Liman von Sanders tarafından 9. Tümen komutan yardımcısı olarak başka bir göreve tayin edilmiştir¹⁹⁰.

Tablo 1.23.

Çanakkale Savaşı'nda 5. Tümen Komutanları

Tarih	İsim	Unvan
10 Ağustos 1914 – 29 Nisan 1915	Sodenstern	Albay/Komutan ¹⁹¹
30 Mayıs-2 Nisan 1915	Kannengiesser	Albay/Komutan ¹⁹²
14 Mayıs – 20 Haziran 1915	Hasan Basri (Somel)	Yarbay/Komutan Vekili ¹⁹³
20 Haziran - 15 Ağustos	Hasan Basri	Yarbay/Komutan ¹⁹⁴

¹⁹⁰Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.65-67; Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.222-224.

¹⁹¹ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, Ek-3, [s.y.]; Edward J. Erickson, **Size Ölmeyi Emrediyorum!**, s.31; Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.104; Kadri Perk, **a.g.m.**, s.63.

¹⁹² Hans Kannengiesser, **Çanakkale'de Türklerle Beraber**, Çev.:Mehmet Serez, İst., Timaş, 2009, s.123-124; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.65-67; Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.222-224, 284.

¹⁹³ BOA, **İ.HB.**, 170/19-001, (2 Şaban 1333, 15 Haziran 1915); Hülya Toker, **a.g.e.**, s.204. Komutan vekili olan Hasan Basri'nin ATASE'de bulunan 19 Mayıs 1915 ve 30 Mayıs 1915 tarihli belgelere "5. Tümen Kumandanı" olarak imza attığı tespit edilmiştir. Bkz.: ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4799, D: 4, F:009-09; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D: H5, F:001-030. Ancak aşağıdaki dipnotta da görüldüğü gibi asleten tayini 20 Haziran'da gerçekleşmiştir.

¹⁹⁴ BOA, **İ.HB.**, 170/19-002, (7 Şaban 1333, 20 Haziran 1915); Hülya Toker, **a.g.e.**, s.204. Ancak bu kitapta Hasan Basri Bey'in 20 Haziran'dan 13 Aralık 1915'e kadar 5. Tümen komutanlığında kaldığı gibi yanlış bir bilgi olmasa da yanlış bir görünüm bulunmaktadır. Çünkü Hasan Basri Bey bu arada tam olarak belirlenemeyen bir tarihte 11. Tümen komutanı olarak tayin olmuştur. Hasan Basri'nin 11. Tümen'den sonra 4 Aralık 1915'ten itibaren 15. Tümen Komutanlığı'na atandığını bildiren bir irade-i seniye için bkz.: BOA, **İ.HB.**,178/25-002, (5 Safer 1334, 13 Aralık 1915).

1915	(Somel)	
15 Ağustos- 3 Ekim 1915	Wilmer	(Müretteb 5. Tümen) Yarbay/Komutan ¹⁹⁵
?? Ekim 1915	Ali Rıfat	Yarbay/Komutan Vekili ¹⁹⁶
3 Ekim - 18 Kasım 1915	Hasan Basri	Yarbay/Komutan ¹⁹⁷
20 -24 Ekim 1915	Albrecht	Yarbay/Komutan ¹⁹⁸
18 Kasım – 4 Aralık 1915	Ali Rıfat	Yarbay/Komutan Vekili ¹⁹⁹
4 Aralık 1915 – 18 Ocak 1916	Refet	Albay/Komutan ²⁰⁰

İngiliz birliklerinin 6 Ağustos'ta birkaç koldan başlayan saldırıları esnasında 5. Tümen birlikleri çeşitli tümenlere dağıtılmış durumdaydı. Bunlar içindeki 14. Alay'ın durumu konu anlatımı içinde detayıyla aktarılmıştır. Bu süreçte 14. Alay önce 9. Tümen'in, sonra 4. Tümen'in emri altına girmiştir. Diğer taraftan 5. Tümen'in diğer alayları olan 13. ve 15. Alaylar da 16. Tümen emri altındaydı²⁰¹. Bu durumda bütün birlikleri elinden alınmış olan 5. Tümen komutanı ve erkânını, Anafartalar Grup Kumandanı olarak yola çıkan Mustafa Kemal Bey, Matik Deresi'nde 5. Tümen karargâhında bulmuştur. Mustafa Kemal Bey buradaki duruma

¹⁹⁵ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.395,436; İsmet Görgülü, **a.g.e.**, s.91.

¹⁹⁶ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H9, F:001-021. Bkz.: Ek-8.

¹⁹⁷ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.436; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H11, F:001-007a.

¹⁹⁸ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H9, F:001-008; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H9, F:001-009.

¹⁹⁹ ATASE, K:**BDH**, KL:4805, D:H11, F:001-007a; ATASE, K:**BDH**, KL:4805, D:H11, F:001-014a. Bu tarihteki kuruluş için bkz.: Ek-9. Ali Rıfat'ın , Refet Bey'in komutan olduğu tarihten sonra 11 Aralık'tan 27 Aralık'a kadar çeşitli belgeleri Komutan Vekili olarak imzaladığı görülmüştür. Bkz.: ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H11, F:001-012a; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:20, F:002-001; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:20, F:002-009; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:20, F:003-001. Ancak tabloyu daha fazla karıştırmamak için gösterilmemiştir.

²⁰⁰ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D: H11, F:001-012. Tez konusu Çanakkale Cephesi olduğu için tarih sıralaması burada sonlandırılmıştır. Ancak Refet Bey'in 5. Tümen komutanlığını doğu cephesinde de sürdürdüğü bilinmektedir. Bkz.: ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D: H17, F:001-010; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D: H20, F:001-002.

²⁰¹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.314-315; Haluk Oral, **Arıburnu 1915**, İst., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.326.

çok şaşırmıştır. Çünkü bir ölüm kalım muharebesi devam ederken üst düzey bir komuta heyetinin burada işsiz durumda beklemekte olduğunu görmüştür. Bu nedenle Mustafa Kemal Bey bu grubu Anafartalar Bölgesi'nin sağ kanadına göndermiştir²⁰². Hatta Fahrettin Altay bu konuyu daha da açıklayarak “5. Fırka erkân-ı harbi Yüzbaşı Arif'in 9. Fırka emrine verildiğini” söyleyerek 5. Tümen'in silindiğini belirtmiştir²⁰³.

1.2.5.7. 5. Müretteb Tümen ile 14. Piyade Alayı'nın Dahil Olduğu 5. Tümen'in Farkı

5. Tümen'in bu “yok” oluşundan sonra yani 8 Ağustos'tan 15 Ağustos'a kadar geçen süre zarfındaki bir tarihte, Anafartalar Grubu'ndan bazı kuvvetler Alman Wilmer Bey'in emrine verilerek müretteb bir tümen oluşturulmuş, bu birliğe Müretteb 5. Tümen ismi verilmiş ve karargâhı da Turşun'a alınmıştır. Bunları aktaran bizzat savaş alanında Anafartalar Grubu erkân-ı harbiyesinde bulunmuş olan Yarbay Hayri Bey'dir. Hayri Bey, 1919'da Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde verdiği bir konferansta Müretteb 5. Tümen'in 17 Ağustos'taki kuruluşunu da aktarmıştır. Burada görev alan birlikler 1. Alay, 127. Alay, 19. Alay ile Gelibolu Seyyar Jandarma Müfrezesi ve birkaç küçük birliktir. Müretteb tümenin erkân-ı harbi, 5. Tümen'in de erkân-ı harbi olan Arif Bey'dir. Ancak bunun haricinde Müretteb 5. Tümen ile 14. Alay'ın dahil olduğu 5. Tümen arasında hiç bir benzerlik yoktur²⁰⁴ (Bkz.: Ek-10, Ek-7). Müretteb 5. Tümen 3 Ekim 1915'te 11. Tümen adını almıştır²⁰⁵.

Bundan sonra normal şartlarda Wilmer Bey'in 11. Tümen komutanlığını devam ettirmesi beklenirken, bunun daha sonraki bir tarihte gerçekleştiği bir irade-i seniye'den anlaşılmıştır. Bu irade-i seniye'ye göre Wilmer Bey 4 Aralık 1915'ten

²⁰²Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.22.

²⁰³ Aktaran için bkz.: Haluk Oral, **a.g.e.**, s.328. Bunu destekleyen bir bilgi de Cemil Conk tarafından verilmiştir. 7 Ağustos'ta Conkbayırı'na 9. Tümen karargâhı'na geldiğinde 5. Tümen kurmayı Arif Bey'i [Ayıcı Arif] burada gördüğünü belirtmiştir. Bkz.: Cemil Conk, **a.g.e.**, s.19. Arif Bey ile ilgili bir bilgiye Çanakkale Savaşları ve Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı'nın yaptığı bir araştırmada rastlanmıştır. Bu araştırmaya göre Kireçtepe Şehitliği civarında yapılan bir kazıda 5. Tümen Karargâhı ve Arif Bey Çeşmesi'ne ait kalıntıları bulunmuştur. Bkz.: <http://catab.kulturturizm.gov.tr/TR,162177/5-tumen-karargahi-ve-arif-bey-cesmesi-bulundu.html> 1Kasım 2016. Bu buluntuların Müretteb 5. Tümen ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Çünkü tez çalışmamız kapsamında yaptığımız araştırmalarda 5. Tümen'in Kireçtepe'de karargâh kurduğu bilgisine rastlanmadığı gibi, Arif Bey'in de 5. Tümen komutanı Hasan Basri Bey'in kurmayı olduğu bilinmektedir. Arif Bey Çeşmesi'nin orijinal hâli için bkz.: Ek-11.

²⁰⁴ Hayri Bey, **Çanakkale Cephesi Anafartalar Grubu Muharebatı**, İst., Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası,1336 [1920], s.56-61.

²⁰⁵ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.436.

itibaren 11. Tümen komutanlığına atanmıştır. Aynı irade-i seniye’de yer alan “11. Tümen kumandanı kaimekam (yarbay) Hasan Basri Bey’in de 4 Aralık’tan itibaren 15. Tümen kumandanlığına tayin edildiği” bilgisi bu süre zarfında yani 3 Ekim’den 4 Aralık’a kadar Hasan Basri Bey’in 11. Tümen komutanı olduğunu düşündürmektedir²⁰⁶. Ancak bu tahminin de çelişkili olduğu aşağıda başka belgelerde tesadüf edilen bilgiler vasıtasıyla açıklanacaktır.

1.2.5.8. 5. Tümen Birliklerinin Yeniden Biraraya Gelmesi

3 Ekim’den sonra 5. Tümen yine ortaya çıkmış ve eski birlikleriyle toplanmış, 30 Ekim’de Gelibolu yarımadasından ayrılmıştır²⁰⁷. Ancak bu süreçte komutan isimlerinde yine bazı karışıklıklar söz konusudur. Bu konudaki karışıklığın komutan veya komutan vekili olmaktan kaynaklanmadığı belirtilmelidir. Çünkü komutan vekili olanlar imzalarının yanında bunu açıkça belirtmişler ve yukarıdaki listede de bu unvanla yer almışlardır.

29 Ekim 1915 tarihli bir harp ceridesinde bulunan 5. Tümen’in geri çekilme planını açıklayan yürüyüş emrinde ve daha sonra yolda iken 17-18 Kasım’da verilen bazı emirlerin altında 5. Tümen komutanı olarak Hasan Basri’nin imzası bulunmaktadır²⁰⁸. Bu bilgiler doğrultusunda 5. Tümen’in yeniden biraraya gelişiyile tümen komutanının da yine Hasan Basri olduğu kanaati kuvvetlidir. Ancak diğer yandan, yazım tarihi belge üzerinde kayıtlı olmayan fakat 29 Ekim’e ait harp ceridesinin bulunduğu dosyada yer alan, 5. Tümen kuruluşunu gösteren arşiv belgesinde Ali Rifat Bey, 5. Tümen komutan vekili olarak gözükmektedir²⁰⁹. Ayrıca hatırlanacağı gibi Hasan Basri’nin 4 Aralık’tan itibaren 11. Tümen’den 15. Tümen’e tayin olduğunu belirten bir Padişah iradesi olduğu da tespit edilmişti. Bu belge Hasan Basri’nin 4 Aralık’tan daha önceki bir dönemde 5. Tümen’den ayrıldığını göstermektedir. Bu belgelerden yola çıkarak 18 Kasım- 4 Aralık arasında Ali Rifat’ın 5. Tümen komutan vekili olmasına bir açıklama getirilebilmektedir.

Ancak bu süreçte bir de Albrecht isimli bir Alman subayın ortaya çıkması pek kolay açıklanamamaktadır. Çünkü bilinen tek Albrecht, Fevzi Çakmak Paşa’nın

²⁰⁶ BOA, İ.HB., 178/25-002, (5 Safer 1334, 13 Aralık 1915).

²⁰⁷ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., s.436.

²⁰⁸ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H9, F:001-015; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H11, F:001-007a.

²⁰⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H9, F:001-021.

erkân-ı harbidir ve o da bu süre zarfında hep aynı görevde kalmıştır²¹⁰. Oysa 20-24 Ekim 1915 arasında Albrecht'in 5. Tümen Komutanı olarak, Şimal Grubu Komutanlığı'na, Beşinci Ordu Menzil Müfettişliği'ne ve Anafartalar Grubu Komutanlığı'na yazdığı belgeler bulunmaktadır²¹¹.

Bu arada gerçekleşen bütün komutan değişikliklerinden sonra Refet Bey'in 5. Tümen komutanı olduğu ve olduktan sonra da bu görevi doğu cephesini de kapsayacak şekilde uzun yıllar sürdürdüğü tespit edilmiştir. Ancak Ekim, Kasım ve Aralık aylarının 5. Tümen için çok karışık geçtiği anlaşılmaktadır. Bu karışıklıklar hakkında verilebilecek bir başka örnek de belgelerde yer alan isimlerin bir tarihte "komutan" iken daha sonraki bir tarihte "komutan vekili" olarak gözükmeleridir. Bütün bu çelişkili bilgilere rağmen eldeki bütün veriler bir araya getirilerek Tablo 1.23 oluşturulmuştur.

1.2.5.9. Çanakkale Savaşı'nda 9. Tümen Komutanları

14. Alay, 7 Ağustos sabahı 9. Tümen emri altına girmiş²¹² ve 13 Ağustos'a kadar 9. Tümen dahilinde²¹³ kalmıştır. Fakat ilk gün yani 7 Ağustos'ta 9. Tümen komutanı Kannengiesser yaralanarak savaş alanını terk etmek zorunda kalınca bütün 9. Tümen birlikleri ile beraber bir günlüğüne 4. Tümen komutanı emrine girilmiştir. Tam bu yaralanma olayı sırasında, 25. Alay kumandanı da yaralanınca tümen

Tablo 1.24.

Çanakkale Savaşı'nda 9. Tümen Komutanları

Tarih	İsim	Unvan
8 Haziran - 7 Ağustos 1915	Kannengiesser	Albay/Komutan ²¹⁴
8 -12 Ağustos 1915	Potrich	Yarbay/Komutan ²¹⁵

²¹⁰ İsmet Görgülü, **a.g.e.**, s.82.

²¹¹ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H9, F:001-008; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H9, F:001-009.

²¹² Cemil Conk, **a.g.e.**, s.18.

²¹³ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.57.

²¹⁴ Hans Kannengiesser, **a.g.e.**, s.179, 209; Cemil Conk, **a.g.e.**, s.18; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4568, D:54, F:001-043a; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4568, D:54, F:001-044.

²¹⁵ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.336; Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.56.

komutanı, 25. Alay birlikleri ile beraber 14. Alay 1. Tabur'u 64. Alay komutanı Servet Bey'in emrine vererek sol cenah mıntıkası adıyla bir mıntika oluşturmuştur²¹⁶.

Hemen akabinde 8 Ağustos'ta saat 14.00'da 9. Tümen komutanlığına atanan Potrich ile, 14. Alay Anafartalar Grubu altında yerini almıştır. Yarbay Potrich demiryolu şubesi müdürü iken bu göreve atanmıştır²¹⁷. Akşam saatlerinde yine üst düzey bir komutan değişikliği yaşanarak Anafartalar Grup Kumandanlığı'na Mustafa Kemal Bey atanmıştır. Bu tarihten itibaren cepheden çekilinceye kadar 14. Alay üst düzey komutanlık olarak Anafartalar Grubu ve Mustafa Kemal Bey'e bağlı kalmıştır.

Potrich'in 9. Tümen komutanlığından 12 Ağustos'ta alınışı ve yerine 33. Alay kumandanı Sabri Bey'in atandığı ise ancak Hasan Cevdet Efendi'nin notları ile belirlenebilmiştir²¹⁸. Buna karşılık kaynaklarda en erken tarih olarak 21 Ağustos itibarıyla 9. Tümen komutanlığında Yüzbaşı Sabri'nin bulunduğu tespit edilebilmiştir²¹⁹. 12 Ağustos'ta Potrich'in 9. Tümen kumandanlığından alınmasıyla 1. Tabur da Asmadere'ye 14. Alay'ın bulunduğu mevkiye gönderilmiş ve böylece alayın bütün birlikleri biraraya toplanmıştır.

1.2.5.10. Çanakkale Savaşı'nda 4. Tümen Komutanları

7 Ağustos'ta sabah (yaklaşık saat) 08.00'de 9. Tümen emrine verilen, fakat 9. Tümen kumandanı yaralanınca yaklaşık üç saat sonra 11.00 civarı 4. Tümen kumandası altına giren 14. Alay, aynı günün akşamı saat 22.00 civarında Anafartalar Grubu'nun kurulmasıyla, 9. Tümen dahilinde 4. Tümen komutasında olmak üzere

²¹⁶ Hayri Bey, **Çanakkale Cephesi Anafartalar Grubu Muharebatı**, s.48. Bu kaynakta açıkça belirtilmese de bu emri verenin Hulûsi Bey olduğu düşünülmektedir. Çünkü Kannengiesser yaralanınca kumandaya vekâlet etmiştir. Bkz.: Cemil Conk, **a.g.e.**, sf.19; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4568, D:54, F:001-044.

²¹⁷ **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.293. Bu kısa süre zarfında yani 7/8 Ağustos sürecinde, Kuzey Grubu tarafından bölgeye yollanan 8. Tümen'in bir süreliğine Conkbayırı'ndaki birlikleri emri altına aldığı ifadelerine bazı kaynaklarda rastlanmıştır. Bkz.: **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.293; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.344. Bu durumda 14. Alay 1. Tabur çok kısa süreliğine 8. Tümen emri altına girmiş olabilir. Esat Paşa Conkbayırı'ndaki çok sayıda ve farklı tümenlere ait birliklerin birbirine karışmasını önlemek amacıyla bu görevi 8. Tümen komutanı Albay Ali Rıza Bey'e vermiştir. Ancak diğer yandan Albay Potrich'in Ordu Kumandanlığı yani daha üst düzey tarafından görevlendirilmiş olması nedeniyle, 8. Tümen, 14. Alay'ın bağlandığı birlikler arasında değerlendirilmemiştir.

²¹⁸ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.56. Potrich'in 9. Tümen komutanlığından alınmasının, 10 Ağustos'taki düşman bombardımanıyla tümen karargâhının yerle bir olması nedeniyle geriye çekilmesi ve bir gün sonra ortaya çıkmasıyla ilgisi olduğu açıktır. Bkz.: İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.348.

²¹⁹ İsmet Görgülü, **a.g.e.**, s.91.

Ahmet Feyzi Bey'in emrine girmiştir. Bu durum 8 ağustos'ta 9. Tümen'e Potrich'in atanmasına kadar sürmüştür.

Tablo 1.25.

Çanakkale Savaşı'nda 4. Tümen Komutanları

Tarih	İsim	Unvan
2 Ağustos-1 Kasım 1915	Cemil (Conk)	Yarbay Komutan ²²⁰

Potrich'in 9. Tümen komutanlığından alınması ve 14. Alay'ın 13 Ağustos'ta Asmadere'de bütün birliklerinin birleşmesinden sonra 4. Tümen birliği haline gelip gelmediği konusunda kesin bir kanıt bulunamamıştır. Bunu düşündüren sebep bu bölgede 4. Tümen'in etkin olmasıdır. Buna dair bir bilgiye ancak 18 Ağustos itibarıyla ulaşılabilmektedir. 14. Alay tarihçesinde, 14. Alay'ın 4. Tümen emrine 18 Ağustos'ta gelen bir emirle girdiği bilgisi yer almaktadır²²¹. Ayrıca Hasan Cevdet Efendi de günlüğünde ilk defa 18 Ağustos'ta 4. Tümen Kumandanlığı'ndan emir aldığını belirtmiştir²²². Bu tarihten sonra savaşta fiilen görev almayan 14. Alay ve 4. Tümen çekilme emri gelinceye kadar Anafartalar Grubu altında verilen görevleri yapmakla iktifa etmişlerdir.

1.2.6. Çanakkale Savaşı'nda 14. Piyade Alayı Komutanları

Çanakkale'de kara çıkarması başladığı sırada ve sonrasında cepheden çekilinceye kadar uzun bir süre 14. Alay komutanı Yarbay Ali Rıfat olduğu halde, daha öncesinde 5. Ordu kurulup, 5. Tümen 5. Ordu emrine verildiği sırada 14. Alay'ın komutanı Mustafa Bey'dir. 14 Mayıs 1915'te cepheye ulaşan üsteğmen Hasan Cevdet Efendi de kendisinin 14. Alay'a verildiğini ve bu alayın kumandanının Binbaşı Mustafa Bey olduğunu belirtmiştir²²³. Ayrıca **Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri** adlı eserde de Mustafa Rakım'ın 16 Mayıs 1915'te 14. Alay'a Komutan Vekili olarak atandığı belirtilmiştir²²⁴. Bu konuda

²²⁰ Cemil Conk, **a.g.e.**, s.2.

²²¹ ATASE, TSK 414, **14.Piyade Alayı Tarihçesi**, s.40.

²²² Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.58.

²²³ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.22.

²²⁴ Hülya Toker, **a.g.e.**, s.457.

ayrıca 29 Mart 1915 tarihli bir belgenin “14. Alay Kumandanı Mustafa” olarak imzalanmış olduğu görülmüştür²²⁵. Bu tarihler arasında Yarbay Ali Rıfat’ın 14. Alay komutanı olarak görülmesinin bir çelişki yarattığı düşünülebilir²²⁶. Ancak 23 Kasım 1914’ten beri 14. Alay’da bulunan Mustafa Rakım, 22 Nisan 1915’te 5. Depo Alayı’na tayin olmuş ve bu tayinle beraber Ali Rıfat 14. Alay Komutanı olmuştur. Daha sonra Çanakkale’deki ihtiyaç nedeniyle depo taburlarındaki askerler bu cepheye çekilmeye başlayınca 5. Depo Alayı 13. Tabur komutanı Hasan Cevdet ve diğer askerlerle beraber Mustafa Rakım da yeniden bu cepheye sevk edilmiştir²²⁷. Böylece Mustafa Rakım’ın daha önce 14. Alay’da görev yapması neticesinde, Yarbay Ali Rıfat, birliklerin yeni düzenlemesi ile Merkez Kuvvet Komutanı olunca Mustafa Rakım da 14. Alay’a komutan vekili olarak atanmıştır²²⁸. Daha sonra 17 Mayıs’ta yeni kuruluşla beraber komutanlar kendi alaylarına gönderilince Merkez Komutanı olan Ali Rıfat 14. Alay’a gelmiş, Mustafa Rakım da 18. Alay’a tayin edilmiştir²²⁹.

Mustafa Rakım’la olan görev değişimini açıklayabildiğimiz Ali Rıfat’ın komutanlığı sürecinde, çeşitli kaynaklarda tespit edildiği kadarıyla araya giren iki komutan daha bulunmaktadır. 18 Mayıs’tan itibaren komutayı alan Ali Rıfat’ın bu görevde olduğu, kumandası altındaki 1. Tabur 4. Bölük komutanı Hasan Cevdet Efendi tarafından da doğrulanmıştır. 11 Haziran’da cephe gerisinden bir olayı aktaran Hasan Cevdet Efendi “alayımız kumandanı kurmay yarbay Ali Bey” şeklinde bir ifade ile Ali Rıfat’ın halen bu görevde bulunduğunu belirtmiştir²³⁰.

²²⁵ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D: H4, F:001-054; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H4, F:001-053a.

²²⁶ İsmet Görgülü, **a.g.e.**, 86; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.99; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.75.

²²⁷ MSBA, [t.y.], Hasan Cevdet Efendi’nin Mülazım-ı Evvel Kaydı.

²²⁸ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5316, D:H1, F:001-001a.

²²⁹ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.127; **Miralay Süleyman Şakir Cepheden Hatıralar: Altıncı Fırka Çanakkale Harbinde**, s.249.

²³⁰ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.38.

Tablo 1.26.**Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay Komutanları**

Tarih	İsim	Unvan
14 Ekim 1913- 9 Ağustos 1914	Abdülkadir	Binbaşı/ Vekili ²³¹ Komutan
10 Ağustos 1914 – 13 Mart 1915	Abdülkadir	Binbaşı/ Yardımcısı ²³² Komutan
10 Ağustos 1914-?	Ahmet Tevfik	Yarbay/Komutan Vekili ²³³
23 Kasım 1914-?	Mustafa (Rakım)	Binbaşı/ Vekili ²³⁴ Komutan
29 Mart - 22 Nisan 1915	Mustafa (Rakım)	Binbaşı/ Komutan ²³⁵
22 Nisan - 14 Mayıs 1915	Ali Rıfat	Yarbay/ Komutan ²³⁶
14-18 Mayıs 1915	Mustafa (Rakım)	Binbaşı/ Vekili ²³⁷ Komutan
18 Mayıs - 1 Ağustos 1915?	Ali Rıfat	Yarbay/ Komutan ²³⁸ (Ağıldere Mintika Komutanı)
?-14 Temmuz 1915-?	Reşit	Binbaşı/ Vekili ²³⁹ Komutan
8 - 10 Ağustos 1915?	İsmail Hakkı (Oktürk)	Binbaşı/ Komutan ²⁴⁰

²³¹ Hülya Toker, **a.g.e.**, s.24. 4 Ağustos 1914'te de Abdülkadir Bey komutan vekili olarak görülmüştür. ATASE, TSK 414, **14.Piyade Alayı Tarihçesi**, EK-3, Muhtelif Tarihlerde 14. Piyade Alayı ve Bağlı Bulunduğu 5. Tümen Komutanları Listesi.

²³² Hülya Toker, **a.g.e.**, s.24; **Miralay Süleyman Şakir Cepheden Hatıralar: Altıncı Fırka Çanakkale Harbinde**, s.25.

²³³ ATASE, TSK 414, **14.Piyade Alayı Tarihçesi**, s.31, EK-3, Muhtelif Tarihlerde 14. Piyade Alayı ve Bağlı Bulunduğu 5. Tümen Komutanları Listesi.

²³⁴ Hülya Toker, **a.g.e.**, s.457. Bu kaynakta Mustafa Rakım olarak geçmekte ise de gerek Harp Ceridelerindeki imzasında gerekse Hasan Cevdet Efendi'nin günlüğünde sadece Mustafa ismi görülmüştür.

²³⁵ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D: H4, F:001-054; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H4, F:001-053a; Hülya Toker, **a.g.e.**, s.457.

²³⁶ İsmet Görgülü, **a.g.e.**, 86; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.99; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.75.

²³⁷ Hülya Toker, **a.g.e.**, s.457; ATASE, TSK 414, **14.Piyade Alayı Tarihçesi**, EK-3, Muhtelif Tarihlerde 14. Piyade Alayı ve Bağlı Bulunduğu 5. Tümen Komutanları Listesi. Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.22. İlk iki askeri kaynakta 16 Mayıs 1915 tarihi verilmişse de olayı bizzat yaşayan Hasan Cevdet Efendi'nin verdiği 14 Mayıs 1915 tarihi kabul edilmiştir. Bu tarihler arasındaki farkın tayin ve devir-teslim alma tarihleri arasındaki fark olduğu zannedilmektedir. Bu konuda bkz.: ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5316, D: H1, F:001-001a; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5316, D: H1, F:001-002.

²³⁸ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D: 3, F:001-073.

²³⁹ ATASE, TSK 414, **14.Piyade Alayı Tarihçesi**, EK-3, Muhtelif Tarihlerde 14. Piyade Alayı ve Bağlı Bulunduğu 5. Tümen Komutanları Listesi. Tarihçede böyle bir kayıt olmasına rağmen 14 Temmuz'a ait arşiv belgelerinde Ali Rıfat Bey'in komutan olarak imza attığı tespit edilmiştir. Bkz.: ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:3, F:001-028.

(şehit)		
21 Ağustos 1915?	Reşit	Binbaşı/ Komutan ²⁴¹
?- 18 Ağustos – 18 Kasım 1915	Ali Rıfat	Yarbay/ Komutan ²⁴²
1 Ekim 1916?	Ali Rıfat	Yarbay/ Vekili ²⁴³ Komutan

Ayrıca 14. Alay tarihçesinde 18 Ağustos'ta Ali Rıfat'ın görev başında bulunduğu belirtilmiştir²⁴⁴. Diğer yandan iki ayı biraz geçen bu süreçte, hem Binbaşı Reşit hem de Binbaşı İsmail Hakkı'nın isimleri 14. Alay komutanı olarak bazı kaynaklarda görülmüştür. Ancak tabloda da görüldüğü gibi Binbaşı Reşit komutan vekili olarak isimlendirilmiştir. Çünkü Binbaşı Reşit'in 10 Temmuz 1915'te 14. Alay 1. Tabur komutanı olarak geldiği bilinmektedir²⁴⁵. Diğer yandan alay tarihçesinde Reşit Bey'in aynı göreve 14 Temmuz'da atandığı belirtilmiştir²⁴⁶. Reşit Bey'in aynı gün itibarıyla tarihçede 14. Alay komutan vekili olarak da görülmesi, Ali Rıfat'ın geçici bir görevle başka bir yerde bulunduğu şeklinde değerlendirilmiştir.

Bir diğer isim olan Binbaşı İsmail Hakkı'nın ise 8 Ağustos'ta komutayı Yarbay Ali'den aldığı ve 10 Ağustos'ta şehit olduğu İsmet Görgülü'nün **On Yıllık Harbin Kadrosu** isimli kitabında yer almıştır. Nedeni ve kaynağı belirtilmese de böyle bir eserde bir belge görülmeden bu notun düşülmeyeceği zannedilmektedir. Ayrıca İsmail Hakkı ile ilgili bilgiye **Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri** adlı kitaptan da erişilmiştir. Ancak 8 Ağustos'ta Conkbayırı'nda çatışmaların en yoğun olduğu günlerde 14. Alay adına yapılan

²⁴⁰ Hülya Toker, **a.g.e.**, s.247; İsmet Görgülü, **a.g.e.**, s.88-90; Zekeriya Türkmen, **a.g.e.**, s.65. Bu isimin var olduğu hiç bir belge görülemedi.

²⁴¹ İsmet Görgülü, **a.g.e.**, s.91.

²⁴² ATASE, TSK 414, **14.Piyade Alayı Tarihçesi**, s.40; ATASE, Kol:BDH, Kls:4796, D: 3, F:6-1; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H11, F:001-007a.

²⁴³ ATASE, TSK 414, **14.Piyade Alayı Tarihçesi**, EK-3, Muhtelif Tarihlerde 14. Piyade Alayı ve Bağlı Bulunduğu 5. Tümen Komutanları Listesi.

²⁴⁴ ATASE, TSK 414, **14.Piyade Alayı Tarihçesi**, s.40.

²⁴⁵ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.48.

²⁴⁶ ATASE, TSK 414, **14.Piyade Alayı Tarihçesi**, s.37.

yazışmalarda 14. Alay kumandanı olarak Ali Rıfat'ın isminin geçtiği net olarak tespit edilmiştir²⁴⁷.

1.2.6.1. Çanakkale Savaşı'nda 14. Piyade Alayı Birliklerinin Komutanları

Yukarıda açıklanmaya çalışılan 14. Alay komutanlarının isimleri ve görev sürelerindeki karışıklık gibi konular, alaydan daha küçük birimlerin komutanlarının tespitindeki zorluk konusunda bir ip ucu verecektir. Aşağıda görülecek olan sınırlı sayıdaki isimler, yine sınırlı sayıdaki arşiv belgesi ve kaynak kitaplar üzerinden gidilerek bulunmaya çalışılmıştır. Bu askerlere dair başka her hangi bir bilgiye ulaşılamadığı için sadece tablo halinde isimler verilmiştir. Bunun tek istisnası Hasan Cevdet Efendi'dir. Kendisiyle ilgili bilgiler detayıyla aktarılacaktır. Ayrıca taburlara ait bölüklerin komutanları için de ATASE Arşivi'nde araştırma yapılmış ve çok kısa bir döneme ait olarak tesadüf edilen, bölük komutanlarının yazdığı raporlardan elde edilen isimlere aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir²⁴⁸.

Tablo 1.27.

Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay 1. Tabur Komutanları

Tarih	İsim	Unvan
29 Mart-10 Temmuz 1915	Ali Rıza	Yüzbaşı/ Komutan ²⁴⁹
10 Temmuz - 7 Ağustos 1915 (?)	Reşit	Binbaşı/ Komutan ²⁵⁰
12 Ağustos - 4 Eylül 1915	Hasan Cevdet	Yüzbaşı/ Vekili ²⁵¹ Komutan

²⁴⁷ Cemil Conk, **a.g.e.**, s.45; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.333; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4568, D:54, F:001-48. Bu çelişkili bilgiyi açıklamanın tek yolu Ali Rıfat Bey'in MSB'deki dosyasına ulaşabilmektir. Ancak yapılan başvurumuza bir cevap alınmamıştır.

²⁴⁸ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D: 2, F:010-001; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D: 2, F:010-001a; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D: 2, F:011-001; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D: 2, F:011-001a; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D: 2, F:010a.

²⁴⁹ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D: H4, F:001-055; Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.22.

²⁵⁰ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.48. Reşit Bey'in gelişi Hasan Cevdet Efendi tarafından 10 Temmuz olarak belirlenmişken 14. Alay Tarihçesinde 14 Temmuz olarak aktarılmıştır. Bkz.: ATASE, TSK 414, **14.Piyade Alayı Tarihçesi**, s.37. 7 Ağustos için bkz.: Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, a.g.e., s.131; Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.14. Reşit Bey. Çanakkale Cephesi'nden çekilirken Ekim 1915'ten sonra Doğu Cephesi'ni de kapsayacak şekilde 14. Alay komutanlığına terfi etmiştir. Bkz.: ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H9, F:001-021.

Tablo 1.28.

Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay 1. Tabur Bölüklerinin Komutanları

Tarih	İsim	Unvan
14-25 Temmuz 1915	Osman	Yüzbaşı/ 1. Bölük Kumandanı ²⁵²
21-25 Temmuz 1915	Muhlis	Üstteğmen/ 2. Bölük Kumandanı ve Damakçılık Müfrezesi Kumandanı ²⁵³
21-23 Temmuz 1915	Ahmet Hamdi	3. Bölük Kumandanı ²⁵⁴
14 Mayıs 1915-18 Ocak 1916	Hasan Cevdet	Üstteğmen/Yüzbaşı 4. Bölük Kumandanı ²⁵⁵

**1.2.6.2. 14. Piyade Alayı Birlik Komutanlarından Bir Portre:
1. Tabur 4. Bölük Kumandanı Hasan Cevdet Efendi (Temizkanlı,
1884-1939)**

Tez konumuzun ortaya çıkmasına ilham veren günlüğün sahibi ve 14. Alay'ın birliklerinde komutanlık yapmış olan Hasan Cevdet Efendi'nin hayatından kesitler sunmak istememizin bir sebebi askeri tarih ve harp tarihi olarak bakıldığında alay tarihi olarak yaptığımız bu ilk mikro incelemenin daha da mikro bir alana taşınabileceğini göstermektir. Askerlerin hayatı, özellikle de askerliğini “on yıllık savaş” sürecinde geçirmiş olanların hayatı hem askeri tarih hem de harp tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Hasan Cevdet Efendi'nin, gerek günlüğünde gerekse elimizdeki diğer belgelerinde yazdıkları sayesinde geleceğe aktardığı bilgiler, hem elimizde varolan bilgileri doğrulamaya hem de yeni bilgilerin araştırılmasına vesile olmuştur.

²⁵¹ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.56,64.

²⁵² ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:2, F:002; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:2, F:014-001.

²⁵³ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:2, F:014-001a.

²⁵⁴ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:2, F:012-004.

²⁵⁵ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.22-79.

Hasan Cevdet Efendi'yi tezimiz kapsamına almamızın ikinci sebebi ise 14. Alay'ı canlı hale getirmektir. Bu ve bunun gibi çalışmalarda anlatılanlar veya nutuklarda "bu vatani kurtaranlar" ve benzeri ifadelerle anılan kişilerin hepsi gerçektir. Acısıyla tatlısıyla bir hayat geçirmişlerdir. Ancak özellikle Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki süreçte zor bir dönem yaşamışlar, kimileri buradan gazi olarak çıkmış, kimileri ise şehit olmuştur. Hasan Cevdet Efendi'nin hayatına dair detaylara girmek bu dönemi somutlaştırmak, olayları kitap sayfalarından gerçek hayata taşımak anlamında yardımcı olacaktır. Bu dönemde yaşayan aynı süreçlerden geçmiş pek çok kişi olduğu kolayca tahmin edilebilir. Aşağıdaki hayat hikayesi okunduğunda genç yaşta annesiz ve babasız kalan bir askerin nasıl yetiştiği, askerlik hayatında hangi evrelerden geçtiği ve bu vatani kurtaranlardan biri olurken neler yaşadığı görülecektir.

Hasan Cevdet Efendi (Bkz.: Ek-12) kendi el yazısıyla tuttuğu ve bazı önemli olayları kaydettiği not defterinde doğum gününü 30 Ağustos 1300 (11 Eylül 1884) olarak belirtmiştir²⁵⁶. 1898'de Kuleli Mekteb-i İdadi-i Şahanesi'ne girmiş ve buradan da imtihanlarını vermek suretiyle 1901'de Mekteb-i Fünun-ı Harbiye'ye naklolmuştur. Harbiye'de piyade sınıfı eğitimi alan Hasan Cevdet Efendi 19 Nisan 1904'de (6 Nisan 1320) yani 20 yaşında iken mezun olmuştur. (Bkz.: Ek-14)²⁵⁷.

Hasan Cevdet Efendi 1904'te mülazım-ı sani (teğmen) olarak mezun olduktan sonra 3. Ordu'ya sevk edildi. Selanik'te bir süre Redif Fırkaları Müfettişliği Erkân-ı Harbiye Mülhahlığı'nda, bir süre de inzibat zabıtlığı'nde bulundu. 1905'te yeni

²⁵⁶ Mutlu Karakaya Arşivi (MKA), Hasan Cevdet Efendi'nin Not Defteri-1, [t.y.], s.7. Milli Savunma Bakanlığı Arşivi'ne (MSBA) yapılan başvuru ile elde edilen safahat belgelerinin birinde doğum yılı 1299 görülmektedir. Bu tek belgenin yeni Türkçe ile yazılmış olması ve diğer belgelerde 1299 tarihinin görülmemesi nedeniyle burada bir tarih çevrimi hatası olma ihtimali bulunmaktadır. (Bkz.:Ek-13) Ayrıca Beşiktaş Nüfus Müdürlüğü'nde bulunan kaydına göre 19 Haziran 1300'de (1 Temmuz 1884) doğmuştur. Ancak eşinin doğumunda 1 Temmuz olarak görülmesi nedeniyle bu kaydın da güvenilir olmadığı anlaşılmıştır. Harp Okulu diplomasında bulunan doğum yeri kaydı Süleymaniye olduğu için Fatih Nüfus Müdürlüğü'ne gidilmiş ancak hiç bir yardım elde edilememiştir. Hasan Cevdet Efendi'nin babası Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane mezunu bir cerrah olan Naim Efendi'dir. Annesi ise aile içinde anlatıldığı kadarıyla saraydan çıkmış bir Çerkez kızı olan Hatice hanım'dır. Hatice hanım'ın doğumu ve ölümü hakkında bir bilgi yoksa da babası Naim Efendi'nin 5 Teşrin-i evvel 1307'de (17 Ekim 1891) öldüğü bilinmektedir.

²⁵⁷ Metnin ilerleyen bölümlerinde görüleceği gibi Hasan Cevdet Efendi gerek Çanakkale Savaşı'nda gerekse İstiklal Savaşı'nda inkılâp tarihinin tanınan simalarıyla omuz omuza çarpışacaktır. Bir kıyas imkanı yaratmak için örneğin; Mustafa Kemal Atatürk 1902'de, Esat Bülkat 1887'de, Harp Okulu'nu bitirmişlerdir. Ekte görüldüğü gibi Hasan Cevdet Efendi'nin Harp Okulu diploması elimizde olmasına rağmen Kara Harp Okulu'na başvurulduğunda kendisi bir bilgi bulunmadığı cevabı gelmiştir. Hasan Cevdet Efendi'nin bundan sonraki askerlik hayatına dair bilgiler kendisinin kaleme aldığı çeşitli raporlar, muamelat-ı zatiye (özlük işleri) kayıtları, tuttuğu günlükler ve arşiv kayıtlarından öğrenilmiştir.

kurulan Selanik Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi'ne öğretmen olarak tayin edildi. Sonrasında Onsekizinci Nişancı Taburu'na nakledildi. 1906'da ise Kasaba (Turgutlu) Redif Taburu Depo Memuru oldu²⁵⁸.

Ancak bundan sonrası Hasan Cevdet Efendi için roman gibi devam edecek hayatının başlangıç noktasıydı. Sınıf arkadaşlarından biriyle künyesi karıştırılmış ve İstanbul'a çekilmişti. Bu yanlışlığı açıklamak istediği Zülüflü İsmail Paşa tarafından bir türlü randevu verilmemiş ve bu süre zarfında açığa alınmıştı. Tayin edilebilmek için çok defalar baş vuruda bulununca Zülüflü İsmail Paşa haspedilmesine karar vermişti. Bu nedenle Bekir Ağa Bölüğü'nde otuz üç gün hapis yattı. Sonunda yanlışlık anlaşılmış olacak ki 1907'de İzmit Redif Taburu 2. Bölüğü'ne tayin olundu²⁵⁹. Kendisi, burada üç ay hizmet ettiğini belirtmiştir²⁶⁰.

1908 senesinde kendi ifadesiyle “ilan-ı hürriyeti müteakib”²⁶¹ İstanbul'da 1. Alay 4. Tabur'a tayin olmuştur. Ancak yine kendisinin “otuz bir hadisesi” olarak bahsettiği 31 Mart Vak'ası gerçekleşince Hasan Cevdet Efendi kendini o havaya kaptırarak Selanik'e firar etmiş ve Hareket Ordusu'na katılmıştır. Selanik'ten İstanbul'a Patiça (?) ve Sandanski çeteleriyle beraber gelmiştir²⁶². Bugünleri 24 yaşında iken geçiren Hasan Cevdet Efendi bu hareketli dönemler için sadece bu kadar bilgi aktarmıştır. Aynı dönem için resmi bir kayıt olan Safahat Cetveli'nde ise İstanbul'a Selanik Redif Taburu ile geldiği belirtilmiştir²⁶³.

²⁵⁸ MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı, [t.y.]. Aynı dönem için Milli Savunma Bakanlığı Arşivi'ndeki (MSBA) Hasan Cevdet Efendi'nin Safahat Cetveli'nde “46. Alay 1. Tabur Turgutlu debboy memuru” olarak tayini 2 Temmuz 1321 (15 Temmuz 1905), Selanik Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi'ne tayini 1. Kânun 1322 (14 Aralık 1906) olarak belirtilmektedir. Yani iki belge arasında bir takdim-tehir yanlışlığı var gibi gözükmektedir. Ancak yine hem MSBA'nde bulunan diğer bir belge olan Mülazım-ı Sani kaydındaki ve hem de kendi yazdığı Muamelat-ı Zatiye kaydındaki bilgiler elimizde olduğu için esas olarak bu kayıtlar kabul edilmiştir. MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Safahat Cetveli, [t.y.], sf.1.

²⁵⁹ MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı.

²⁶⁰ MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Mülazım-ı Sani Kaydı, [t.y.].

²⁶¹ II. Meşrutiyet dönemi kastedilmektedir. II. Meşrutiyet 24 Temmuz 1908'de ilan edilmiştir.

²⁶² MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı. MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Mülazım-ı Sani Kaydı. Ayrıca bkz.: **Enver Paşa'nın Anıları (1881-1908)**, Yay. haz.: Halil Erdoğan Cengiz, İst., İletişim Yayınları, 1991, s.128. Bu kitapta Enver Paşa çetelerden bahsederken konuyla ilgili şu bilgiyi vermiştir: “...Santralist Partisi reisi Sandanski Efendi ile Pasiçe(?) Efendi ve rüfekaası geldiler.”

²⁶³ MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Safahat Cetveli, sf.1.

Hasan Cevdet Efendi anlatımına 1909 senesinde İstanbul Arnavutköyü Jandarma Takım Kumandanlığı'na tayin edildiğini belirterek devam etmiştir²⁶⁴. 1910'da ise Arnavutluk isyanı üzerine 3. Alay'ın 1. Bölüğü ile Arnavutluk harekâtına katılmıştır.

Milli Savunma Bakanlığı Arşiv kayıtlarına göre 16 Mart 1910'da mülazım-ı evvel (üstteğmen) olan Hasan Cevdet Efendi bu terfinin akabinde 1911'de İzmir'deki 2. Alay'ın 4. Bölüğü'ne tayin oldu²⁶⁵. Bir müddet Aydın havalisinde eşkiya takibinde bulundu. Çakırcalı'yı takip eden müfrezelerle beraber çalıştı²⁶⁶. 1911 yılı içinde iken taburu ile İzmir'e gelerek, taburun 1., 2. ve 4. Bölükleriyle Marmaris yoluyla Rodos'a geçti. "İtalya Harbi" (Trablusgarp Savaşı) başlamış, bu nedenle İtalya adayı işgal etmişti. Burada 16 gün harp ettikten sonra silah ve diğer ihtiyaç maddelerinin bitmesi nedeniyle birlik olarak teslim olmak durumunda kalındı. Esir olarak Sicilya adasına götürüldü. Yedi ay esaretten sonra terhis olarak 18 Mayıs 1912'de Akka yoluyla İzmir'e geldi²⁶⁷.

Bu arada içinde bulunduğu 2. Alay, yapılan değişiklikle 16. Alay olmuştu. Alayıyla beraber Kırkkilise'ye (Kırklareli) geldi. Burada 2. Ordu emrinde yeni kurulan 2. Küçük Zabit Numune Talim Taburu 2. Bölüğü'ne tayin oldu²⁶⁸. Tarih 19 Nisan 1914 idi. Kısa bir süre sonra "Büyük Harp" yani Birinci Dünya Savaşı başlayacak ve Osmanlı Devleti de seferberlik ilan edecekti. İşte bu seferberlik ilanından hemen sonra Hasan Cevdet Efendi'nin kıtası depoya tahvil edildi, kendisi

²⁶⁴ Büyük ihtimalle ilk evliliğini de bu sırada yapmıştır. Bu evliliğinden Mütayemmen isimli bir kızı olur. Ancak karısı kızını dünyaya getirirken vefat eder. İkinci evliliğinde, birinci evliliğinden olan bu kızı ile iyi ilişkiler devam ettirilmişse de bu dönemdeki özel hayatına dair hiç bir bilgi bugüne aktarılmamıştır.

²⁶⁵ MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Safahat Cetveli, sf.1.

²⁶⁶ Bu tarih Çakırcalı Mehmet Efe'nin öldürüldüğü tarihe denk düşmektedir. Ancak ölümün Hasan Cevdet Efendi'nin takibi sırasında gerçekleşip gerçekleşmediğine dair elimizde bir bilgi yoktur.

²⁶⁷ MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı; MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Mülazım-ı Evvel Kaydı, [t.y.]; MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Safahat Cetveli, sf.1. Ayrıca bkz.: Ali Fuat Öreç, **Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada**, İst., Doğu Kütüphanesi, 2006, s.161-164.

²⁶⁸ Numune alayları II. Abdülhamit döneminde talim terbiye amacıyla kurulmuştur. Bkz.:Suat Zeyrek, "I. Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Askerinin Talim-Terbiyesi Ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme", **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, S:1 (2012), s.284.

5. Depo Alayı 13. Tabur kumandanı oldu²⁶⁹. Bu sırada 13. Depo Taburu Tekirdağ'da bulunmaktaydı²⁷⁰.

Görülen lüzum üzerine Hasan Cevdet Efendi, sekiz zabıt ve Alay kumandanı Kaymakam (Yarbay) Mustafa Bey ile beraber Çanakkale cephesine gönderildi. Çanakkale cephesinde tayin olduğu bölükle ilgili dört ayrı belgede üç ayrı bilgi bulunmaktadır. MSBA Safahat Cetveli'nde, 14. Alay 3. Tabur 3. Bölük; MSBA Mülazım-ı Evvel Kaydı'nda, 14. Alay 1. Tabur 3. Bölük; MKA Muamelat-ı Zatiye Kaydında, 14. Alay 1. Tabur 4. Bölük ve kendi yazdığı savaş günlüğünde 14. Alay 1. Tabur 4. Bölük olarak yer almaktadır. Bunlardan birincisi resmi bir kayıttır. Bu nedenle tayininin resmen 14. Alay 3. Tabur 3. Bölük olarak yapıldığı ancak savaş mahalline varınca ihtiyaca göre bir dağıtım yapıldığı düşünülebilir. İkincisi kendisi tarafından daha sonra beyan edilmiş bir bilgidir. Yanlış hatırlama veya yazma suretiyle bir farklılık oluşması ihtimal dahilindedir. Ancak sonuncusu yani 14. Alay 1. Tabur 4. Bölük bizzat kendisi tarafından ve savaş alanında yazıldığı için fiili durumu belirtmesi açısından doğru kabul edilmek durumundadır²⁷¹. Bunu doğrulayacak başka belgeler de ATASE araştırmaları sonucu bulunmuş ve konu içinde aktarılmıştır²⁷².

Hasan Cevdet Efendi'nin savaş sırasında yaşadıkları konu anlatımı içerisinde yeri geldikçe detaylı olarak ele alınacaktır. Ancak şu anda; 15 Mayıs 1915'te sipere girdiği, savaş sırasındaki bir taarruzda vücudunun dokuz yerinden yaralandığı, 14 Eylül 1915 yüzbaşılığa terfi ettirildiği ve bir kıta harp madalyası aldığı, 30 Ekim 1915 Çanakkale Cephesi'nden ayrıldığı bilgisi yeterli olacaktır²⁷³.

Çanakkale Savaşı'nın sonlarına doğru 5. Fırka'nın (Tümen) cepheden çekilmesiyle Hasan Cevdet Efendi'nin birliği de 18 Ocak 1916'da Maltepe, İstanbul'a geldi. Maltepe'de sadece sekiz gün kaldıktan sonra Kafkasya cephesine

²⁶⁹ MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı; MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Mülazım-ı Evvel Kaydı. MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Safahat Cetveli, sf.2. Yukarıdaki metinde 5. Depo Alayı olarak geçen bilgi Safahat Cetveli'nde 13. Alay olarak görülmektedir. Burada büyük ihtimalle 13. Tabur yanlışlıkla 13. Alay olarak yazılmıştır.

²⁷⁰ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.208.

²⁷¹ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.26.

²⁷² Çanakkale Savaşı sırasında zaman zaman 1. Tabur Kumandanlığı'na vekâlet eden Hasan Cevdet Efendi, sonraki dönemlerde 1. Tabur Kumandanı da olacaktır. Bkz.: ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, Ek-3.

²⁷³ MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı, MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Mülazım-ı Evvel Kaydı; Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.74.

hareket edildi. Bu sefer de 27 Ocak 1916'da İstanbul'dan yola çıktıktan elli iki gün yani yaklaşık iki aylık bir yolculuktan sonra 19 Mart 1916'da Bitlis'e varıldı. Böyle uzun bir yolculuktan sonra Bitlis'e varılır varılmaz hemen cepheye girildi. Bitlis'in Ruslar'dan geri alınışının onurunu o da yaşadı. Daha sonra bu cephedeki başarıları nedeniyle Gümüş Liyakat Muharebe Madalyası ile ödüllendirildi.

Ancak Kafkas Cephesi'ndeki görevi bununla bitmedi. 5. Fırka 14. Alay 2. Tabur Komutanı iken Ermeni harekâtına katılmak üzere Bayezit'e geldi²⁷⁴. Kolordu Kumandanı Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın emri²⁷⁵ ve Fırka Komutan Vekili Bekir Sıtkı Bey'in seçimi ile iki zabıt, bir başçavuş, onüç çavuş ve onbaşı maiyetiyle kuzey Kafkasya'yı teşkilata memuren kıtasından ayrıldı. Kafkasya'ya geçince Başnoraşin'e yerleşti. Beş ay boyunca müslüman göçmenlerin teşkilatı ve diğer bazı işleri ile uğraştıktan sonra, 11. Kafkas Fırkası'nın gelişi üzerine görevine son verildi. Rumiye'de kendi fırkası olan 5.Fırka'ya katılarak 14. Alay 5. Bölük kumandanlığı'na tayin oldu²⁷⁶. Ancak bu arada önemli bir not olarak Hasan Cevdet Efendi'nin görevinin zorluğunun yanı sıra tifüs olduğu ve onbeş gün boyunca baygın yattığı da zamanın şartlarını açıklamak açısından aktarılmalıdır²⁷⁷. Kafkasya'da iken Fırka'sının Şahtahtı'na geldiğini haber alan Hasan Cevdet Efendi rapor vermek üzere buraya gittiğinde bizzat komutanı tarafından "iyi değilsin yat, dinlen" şeklinde uyarısı sırasında kendinden geçmiş ve o yatıştan ancak onbeş gün sonra gözlerini açabilmiştir²⁷⁸.

Bu zor dönem için ve özellikle de 1916 ve 1917 senelerindeki harpte gösterdiği iyi hizmetleri ve gayreti vurgulanarak bir harp madalyası verildiği kendisine dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa imzasıyla bildirilmiştir²⁷⁹.

²⁷⁴ MKA, Hasan Cevdet Efendi ile İstanbul Merkez Komutanlığı Arasında Yapılan Yazışma,1937, sf.1.

²⁷⁵ MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı. Ancak aynı emir MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Yüzbaşı Kaydı'nda "Bayezid Mıntıka Kumandanlığı'nın 17 Mayıs 332 tarihli ve mahrem 292 numrolu emriyle" olarak yer almaktadır.

²⁷⁶ MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı; MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Yüzbaşı Kaydı, [t.y.].

²⁷⁷ MKA, Hasan Cevdet Efendi ile İstanbul Merkez Komutanlığı Arasında Yapılan Yazışma, sf.1.

²⁷⁸ Goltz Paşa'nın Bağdat'ta 16 Nisan 1916'da yani hemen hemen aynı tarihlerde tifüsten öldüğü hatırlanırsa hastalığın ciddiyeti daha iyi anlaşılacaktır. Bkz.: Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi**, C:3, İst., Nehir Yayınları, [1990], s.236.

²⁷⁹ Bu belgede Hasan Cevdet isimi Hüseyin Cevdet olarak geçmektedir. Osmanlıca yazımda bu iki isim arasındaki tek fark, harfin altına konulan iki noktadır. Bu nedenle bir yazım hatası yapıldığı düşünülmektedir.

Kafkas Cephesi'ndeki görevini de tamamladıktan sonra Yüzbaşı Hasan Cevdet Efendi fırkasıyla beraber Irak Cephesi'ne gönderildi. Kiyare civarında El-Maber sırtlarında İngilizlerle yaptıkları muharebede düşman kuvvetlerinin çok fazla olması sebebiyle alayın üç taburuyla beraber 30 Ekim 1918'de²⁸⁰ esir düştüler. Basra Makene(?) Üsera Garnizonu'na gönderildiler. Sekiz aydan fazla burada esir kalan Hasan Cevdet Efendi bu garnizondan 22 Haziran 1919'da firar etti. Firardan yaklaşık iki buçuk ay sonra geldiği Mardin'de 1 Eylül 1919'da kendi fırkası olan 5. Fırka'ya teslim oldu²⁸¹.

Bundan sonra bu esaret hiç yaşanmamış gibi herşey kaldığı yerden devam etmeye başlamıştı. Hasan Cevdet Efendi 35 yaşında bir yüzbaşı olarak yine 14. Alay'ın bu sefer 10. Bölüğü'ne tayin oldu. Daha sonra fırka kumandanının gördüğü lüzum üzerine Urfa Jandarma Tabur Kumandanlığı'na tayin edildi. Böylece Hasan Cevdet Efendi artık İstiklal Savaşı cephelerinde bulunmaya başlamıştı. 6 Nisan 1920'de Kıdemli Yüzbaşı oldu ve Ayıntab (Antep) Cephesinde bulunan 5. Fırka komutanının tayiniyle 14. Alay'ın 2. Tabur'una komuta etmeye başladı. Burada Fransızlarla savaştı. Daha sonra kolordu halinde Garp Cephesi'ne hareket emri geldi. Yunanlılarla yapılan Sakarya Muharebesi sırasında 30 Ağustos 1921'de Güzelce Kale kuzeyindeki sırtlarda yedi yerinden yaralanarak Kırşehir Hilâl-i Ahmer hastanesinde üç ay yattı. Hastanede olduğu süre içinde 12 Eylül 1921'de taltif olarak binbaşı olduğu kendisine bildirildi. Askeri Safahat Kaydı'nda bu rütbesinin 1 Eylül'den itibaren geçerli olduğu görülmektedir²⁸². Bu cephedeki yaralanmasından sonra kendisine kalan bir âraz sağ kulağının duymamasıydı²⁸³.

Hastanedeki üç aylık tedaviden sonra üç ay da geri hizmette bulunması önerildiğinden 1 Aralık 1921'den itibaren Beyşehir Ahz-ı Asker Riyaseti (Askere Alma Başkanlığı) emrine tayin edildi. Fakat bir süre sonra başlayan ileri harekât nedeniyle 30 Ağustos 1922 tarihli Müdafa'a-yı Milliye Vekâleti emriyle muharebe ihtiyatı olarak Konya'da Depo Kıta'atı Müfettişliği emrine verildi. Sonra tekrar Müdafa'a-yı Milliye Vekâleti emriyle 11 Ekim 1922'den itibaren Erdek Askere

²⁸⁰ Bu tarihin Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarih olduğuna dikkat çekmek isteriz.

²⁸¹ MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı. Bu kaçış sırasında Hasan Cevdet Efendi'nin yalnız olup olmadığına ve hangi vasıtaları kullandığına dair bir bilgi bulunamamıştır.

²⁸² MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı; MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Binbaşı Kaydı, [t.y.]; MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Safahat Cetveli, sf.2.

²⁸³ MKA, Hasan Cevdet Efendi ile İstanbul Merkez Komutanlığı Arasında Yapılan Yazışma, sf.1-2.

Alma Başkanlığı'na nakledildi. 15 Eylül 1923'te Erdek Askerlik Şubesi kapatılınca 17 Eylül 1923'te Bandırma Şubesine tayin edildi²⁸⁴. Bandırma Askerlik Şubesi Başkanı iken Çanakkale Bomba Tepesi'nde ve İstiklal Harbi sırasında Güzelce Kale'de yaralanması dolayısıyla sol koluna iki adet şerit takılması hakkında bir bilgilendirme yapıldı²⁸⁵.

Konya, Erdek, Bandırma, Bergama derken sıra Edremit'e gelir. Hasan Cevdet Efendi Edremit'e 4. Fırka dahilindeki 58. Alay'ın 3. Tabur komutanı olarak tayin oldu. Sonrasında 30 Ağustos 1929'de Kaymakam (Yarbay) olduktan sonra yine Edremit'te Askerlik Şubesi Reisliği yaptı. 11 Temmuz 1932'de İstanbul'da Beyoğlu Askerlik Şubesi Reisi oldu²⁸⁶. Bu yıllar arasında, Türkiye'yi kuran, bu uğurda canını ortaya koymaktan çekinmemiş insanlar için en büyük onurlardan birine layık görüldü. 21 Şubat 1927'de Kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ile taltif edildi²⁸⁷ (Bkz.: Ek-15).

30 Ağustos 1934'te Miralay (Albay) olduktan sonra son görevi olan 1. Tümen Askerlik Dairesi Reisliği'ne başladı. Bu sırada 15 Kânun-u Evvel 1935'te (15 Aralık 1935) Temizkanlı soyadını aldı²⁸⁸. Bundan sonra yapılan bazı yazışmalarda savaşlar sırasındaki yaralanmaları, bunların kendinde bıraktığı arazlar ve ciddi bir kalp rahatsızlığı olan anjin dö puatrin'den bahsettiği ve yeniden bir tetkik istediği görülmektedir²⁸⁹. Bu yazışmalardan emekli olmak istemediği gibi bir izlenim edinilmişse de gerçek tam olarak bilinmemektedir. Neticede 29 Ağustos 1937'de emekli olmuştur. Emeklilik bilgisini içeren dilekçe o dönemde Cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal Atatürk, Başvekil İsmet İnönü, Milli Müdafa Vekili Kazım Özalp'in onayına sunulmuştur.

²⁸⁴ MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı; MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Binbaşı Kaydı. MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Safahat Cetveli, sf.3. Bütün bu atamalar arasında 1 Mayıs 1338'de (1 Mayıs 1922) Kadriye Hanım ile evlendi. Bu evliliğinden de Orhan isiminde bir oğlu ve Fatma Birsen isiminde bir kızı oldu. Kızının kızı yani torunu Mürvet Mutlu Karakaya'dır.

²⁸⁵ Nusret Baycan, "Türk İstiklal Harbinde Terfi veya Takdirname İle Taltif Edilen Subaylar", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S:25 (Kasım 1992), s.153.

²⁸⁶ MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Safahat Cetveli, sf.3.

²⁸⁷ Ekte görülen belge orjinal belge değildir. Çünkü 1974'te yapılan bir yazışmadan anlaşıldığı kadariyle belgenin orjinali kaybedilmiştir. Bu sonradan gönderilen İstiklal Madalyası berati yerine geçebilecek yeni Türkçe bir belgedir.

²⁸⁸ MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Not Defteri-1, s.7.

²⁸⁹ MKA, Hasan Cevdet Efendi ile İstanbul Merkez Komutanlığı Arasında Yapılan Yazışma, s.1-2.

Bundan sonra huzurlu bir emeklilik hayatı yaşayabilecek olan Hasan Cevdet Temizkanlı emekliliğinden 20 ay sonra bir Cuma günü 14 Nisan 1939'da geçirdiği kalp rahatsızlığı sonucunda hayata gözlerini kapattı. Bugün kabri Zincirlikuyu Mezarlığı'ndadır. (Bkz.: Ek-16)

Böylece Çanakkale Savaşı sırasında 14. Alay'ın 4. Bölük komutanı olan zaman zaman da 1. Tabur komutanlığına vekâlet eden Hasan Cevdet Efendi'nin hayatı bir örnek olarak incelendikten sonra diğer birliklerin komutanlarının isimleri ulaşılabildiği kadarıyla aşağıdaki tablolarda aktarılmıştır.

Tablo 1.29.

Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay 2. Tabur Komutanları

Tarih	İsim	Unvan
?-3 Mayıs-1 Ağustos 1915-?	Cemal Bey	Binbaşı/ Komutan ²⁹⁰
?-10 Ekim 1915-?	Sami Bey	Komutan ²⁹¹
??	Mehmet Rıza	Yüzbaşı/ Vekili ²⁹² Komutan
10 Ekim 1915	Hasan Cevdet	Yüzbaşı/ Vekili ²⁹³ Komutan

Tablo 1.30.

Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay 2. Tabur Bölüklerinin Komutanları

Tarih	İsim	Unvan
?-8 Mayıs 1915-?	İsmet	Üstteğmen/ Komutan ²⁹⁴ 2. Bölük

²⁹⁰ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:6, BN:6-14a; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:8, BN:8-20. ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001-072.

²⁹¹ Hasan Cevdet Temizkanlı, a.g.e., s.71.

²⁹² T.C. Milli Savunma Bakanlığı, Çanakkale 1915, Ank., [y.y.], [t.y.], s.126.

²⁹³ Hasan Cevdet Temizkanlı, a.g.e., s.71

²⁹⁴ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:8, BN:8-20.

Tablo 1.31.

Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay 3. Tabur Komutanları

Tarih	İsim	Unvan
22 Mayıs-20 Aralık 1915	Mahmut Nedim	Komutan ²⁹⁵

Tablo 1.32.

Çanakkale Savaşı'nda 14. Alay 3. Tabur Bölüklerinin Komutanları

Tarih	İsim	Unvan
4 Mayıs 1915-?	Mustafa Nezihi	Üsteğmen/ 4. Bölük Komutanı ²⁹⁶

Bütün bu açıklamalardan sonra görüleceği gibi arşivler tam anlamıyla açılmadıkça bilgilerin tespit edilmesi ve doğrulanması çok zor olmakta ve hatta bazen de hiç gerçekleşmemektedir. Bu konu başlığında ele alınmış olan 14. Alay'a ait komuta sisteminin ortaya çıkarılma çalışması bu zorluğa iyi bir örnek teşkil etmektedir.

1.3. ÇANAKKALE SAVAŞI'NDAN SONRA 14. PİYADE ALAYI'NIN GÖREVLENDİRİLDİĞİ CEPHELER

Çanakkale Cephesi'ndeki zorlu mücadelesini bitiren 14. Alay, 30 Ekim 1915'te İstanbul'a hareket emri almıştır. Yürüyerek gerçekleştirilen bu yolculuk dinlenmelerle beraber bilfiil otuz beş gün sürmüştür. Arada bir buçuk ay kadar Harmanlı'da konaklanmış, hem dinlenilmiş hem de talim ve tatbikatlar yapılmıştır. Maltepe'deki ordugâha 18 Ocak 1916'da varan alaya burada bir hafta dinlendikten sonra bu defa Kafkas Cephesi'ne gitmek üzere yola çıkma emri gelmiştir²⁹⁷.

²⁹⁵ ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-002a; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 6, F:001-11.

²⁹⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D:H1, F:001a.

²⁹⁷ Hasan Cevdet Temizkanlı, a.g.e., s.79.

1.3.1. 14. Piyade Alayı'nın Kafkas Cephesi'nde 16. Kolordu Komutanı Albay Mustafa Kemal (Atatürk) Bey Emrindeki Faaliyetleri

Doğu Cephesi olarak da anılan Kafkas Cephesi en çok Sarıkamış Harekâtı'yla bilinse de bütün doğu sınırına yayılan bir şekilde Ruslar ve Ermenilerle yapılan muharebeleri içeren bir cephe'dir. 1916 Nisanı'nda Trabzon'a kadar gelen Ruslar bütün Doğu Anadolu bölgesini işgal etmiş vaziyetteydiler. 1917 Kasımı'nda ise Rusya'da Bolşevikler iktidarı ele geçirincede savaştan çekilmişlerdir. Bu süre zarfında bölgede görevlendirilen 14. Alay yine çok etkin faaliyetlerde bulunmuştur.

Muş ve Bitlis'in Rusların eline geçmesi nedeni ile bu işgale direnebilecek Bingöl'deki zayıf müfrezelerin takviyesi için 25 Ocak 1916'da 5. Tümen bölgeye tayin edilmiştir²⁹⁸. 14. Alay Tarihçesi'nde yer aldığı şekliyle 26 Ocak'ta, Hasan Cevdet Efendi'nin günlüğüne göre ise 27 Ocak'ta Haydarpaşa'dan trenle hareket edilmiştir. Bu bir günlük fark haricinde günlük ve 14. Alay tarihçesi neredeyse birbirinin aynı olacak şekilde ilerlemektedir.

Haydarpaşa'dan hareket edilirken alayın mevcudu şöyledir:

Kırk bir muharip, on bir muharip olmayan subay; 1.809 muharip, 697 muharip olmayan er; 2.094 tüfek, üç makineli tüfek, 539 hayvan.

14. Alay İstanbul'dan çıktıktan otuz yedi gün sonra Mardin'e varmıştır. Alay buradan Bitlis'e devam etmiş, yedi gün sonra Siirt'e, ertesi gün de Ziyaret'e ulaşmıştır²⁹⁹. 14. Alay, 20 Mart'ta Lerd köyündeki mevzileri teslim almıştır.

Bu arada on gün önce Bitlis Ruslar tarafından işgal edilmiş durumdadır. Bu nedenle bölgedeki kuvvetlerin idaresi için bir komutan atanmak istenmiş ve Albay Mustafa Kemal Bey'de karar kılınmıştır. Çanakkale Cephesinden sonra 16. Kolordu'yla Edirne'de bulunan Mustafa Kemal Bey, 10 Mart 1916'da doğu cephesine tayin edilmiştir. 27 Mart'ta Diyarbakır'a geldiğinde kendine verilen raporda 14. Alay'ın Zavyayisor'da, ileri birliklerinin ise Lerd ve Dükan'da olduğu

²⁹⁸ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 2. Ordu Harekâtı 1916-1918**, C:2, Kısım:2, Ank., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, 1978, s.38-39.

²⁹⁹ Bu yolculuk yapılırken geçilen Afrin, Resülâyın gibi yerleşim yerleri 100 yıl sonra günümüzde yine savaş alanı durumundadır.

bildirilmiştir. Burada 16. Kolordu'nun kuruluşunda 14. Alay'ın dahil olduğu 5. Tümen'in yanısıra Çapakçur (Bingöl) Müfrezesi ve Van Gölü Müfrezesi bulunmaktadır. Mustafa Kemal Bey'in gelmesiyle beraber 14. Alay Bitlis'e doğru ilerlemeye başlamıştır. Bir hafta içinde Şeyh Cuma Ruslar'dan arındırılmıştır³⁰⁰.

Hava şartları çok kötü de olsa 14. Alay, Bitlis'e doğru ilerleyişini sürdürmüş ve Bitlis boğazını tutmuştur. 9 Nisan 1916'da 1. Tabur Şavur Kalesi'ni ele geçirmiştir. 7 Ağustos 1916'da Bitlis, 13 Ağustos'ta da Tatvan geri alınmıştır. Bu bölgede de 14 Alay'ın oldukça etkin olduğu görülmektedir. Hatta tarihçede, doğu ve güneydoğu Anadolu'ya yayılan geniş bir alan içinde devamlı bir hareket ve çatışma durumu anlatılmaktadır. Buradaki çatışmaların aşırı soğuk ve kar yağışı altında yapıldığı da unutulmamalıdır. Kar yağışı zaman zaman o kadar yoğun olmaktadır ki bir arkadaşını ziyarete giden Hasan Cevdet Efendi yirmi metrelik mesafeyi bile yürüyememiştir³⁰¹. Bu cepheyle ilgili bir başka bilgi Çanakkale Cephesi'nde 1. Tabur Kumandanı olarak görülen Binbaşı Reşit Bey'in, 6 Mart 1918'de 14. Alay Kumandanı olmasıdır. Bu cepheden çekilirken 14. Alay'da elli subay, 1.210 er, 206 hayvan kalmış durumdadır³⁰².

İlerleyen zamanlarda 14. Alay doğu cephesinin bir başka bölgesine tayin edilmiştir. Bu bölgede Azerbaycan bölgesinde gerçekleşen İran Harekâtı'na da katılmıştır. Esasen bu harekât Ermeni ve Nasturi "eşkiyaya" karşı düzenlenmiştir. 13 Haziran 1918'de, bu Ermeni ve Nasturi kuvvetleri 5. Tümen cephesini yararak Çulfa civarındaki Ermeni kuvvetleriyle birleşmek istemişlerdir. Azerbaycan'ın elimize geçmesi ve Tebriz'e güvenli bir yol açılması için çok önemli olan bu muharebede Ermeniler durdurulmuş, takviye kuvvetlerin gelmesiyle de geri atılmış, Rumiye gölüne doğru çekilmeye mecbur edilmişlerdir. Ancak yine de Ermeni kuvvetler, 4. Kolordu'nun iki katı mevcuda sahiptir³⁰³. Bu arada Hasan Cevdet Efendi de 2. Tabur Komutanı olmuştur³⁰⁴. Hasan Cevdet Efendi, Kolordu Kumandanı Ali İhsan (Sabis)

³⁰⁰ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 2. Ordu Harekâtı 1916-1918**, s.39-48; Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.84-86; ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.42.

³⁰¹ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.130.

³⁰² ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.59-60.

³⁰³ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekâtı**, C:2, Ank., TC Genelkurmay Başkanlığı, 1993, s.531-532; ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.60-63.

³⁰⁴ MKA, Hasan Cevdet Efendi ile İstanbul Merkez Komutanlığı Arasında Yapılan Yazışma, sf.1.

Paşa'nın emri³⁰⁵ ve Fırka Komutan Vekili Bekir Sıtkı beyin seçimi ile iki zabıt, bir başçavuş, onüç çavuş ve onbaşı maiyetiyle kuzey Kafkasya'yı teşkilata memuren kıtasından ayrılmıştır. Kafkasya'ya geçince Başnoraşin'e yerleşir. Beş ay boyunca müslüman göçmenlerin teşkilatı ve diğer işleri ile uğraştıktan sonra, 11. Kafkas Fırkası'nın gelişi üzerine Hasan Cevdet Efendi'nin görevine son verilmiştir. Bunun üzerine Rumiye'de kendi fırkası olan 5.Fırka'ya katılarak 14. Alay 5. Bölük kumandanlığı'na tayin olunmuştur³⁰⁶. Rumiye 29 Temmuz 1918'de ele geçirilmiştir³⁰⁷.

Bu süreç gerek 14. Piyade Alayı mensubu Hasan Cevdet Efendi'nin yazdıklarından, gerekse 14. Alay tarihçesinden takip edilse de **Osmanlı Ordu Teşkilatı** isimli kitapta 14. Piyade Alayı'nın varış zamanı belli olmamakla beraber Aralık 1917'ye kadar Filistin Cephesi'nde bulunduğu belirtilmiştir. Ancak bunun yanısıra aynı kaynakta Kafkas Cephesi'nde Eylül 1915-Temmuz 1918 arasında ve Irak Cephesi'nde Ağustos 1918-Ekim 1918 arasında bulunduğu da belirtilmiştir³⁰⁸. Tarihlerdeki çelişki nedeniyle diğer kaynaklardan yapılan detaylı incelemeler sonucunda edinilen bilgiler dolayısıyla 14. Alay'ın Filistin Cephesi'nde bulunmadığı Kafkas Cephesi'nden sonra Irak Cephesi'ne geçtiği anlaşılmıştır.

1.3.2. 14. Piyade Alayı'nın Irak Cephesi'ndeki Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa katılımıyla, İngiltere tarafından stratejik önem taşıdığı düşünülerek açılan iki cepheden biri Irak Cephesi'ydi. Basra'dan yaptıkları çıkarma ile Kut-ül Amare'ye kadar ilerlemiş ancak burada yaptıkları taarruzda büyük bir yenilgiye uğrayarak çekilmek ve biraz direnseler de sonunda teslim olmak zorunda kalmışlardır. Bu önemli yenilginin üstüne gitmeyen Osmanlı Ordusu Irak'ta başka bir faaliyete kalkışmayınca, İngiltere bölgeye tekrar kuvvet yığarak Mart 1917'te Bağdat'ı almıştır. Bundan sonra cephedeki en önemli gelişmeler yine 14. Alay çevresinde gelişmiştir.

³⁰⁵ MKA, , Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı. Ancak aynı emir Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, Hasan Cevdet Efendi'nin Yüzbaşı Kaydı'nda "Bayezid Mıntıka Kumandanlığı'nın 17 Mayıs 332 tarihli ve mahrem 292 numrolu emriyle" olarak yer almaktadır.

³⁰⁶ MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı; MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Yüzbaşı Kaydı.

³⁰⁷ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.63.

³⁰⁸ **Osmanlı Ordu Teşkilatı**, s.123-140.

5. Tümen 6. Ordu'yu desteklemek üzere Irak Cephesine gönderilmiştir. Alay, 21 Ekim 1918'de Erbil'e varmıştır. 6. Ordu tarafından burada 5. Tümen'in 13. ve 14. Alayları ile altı toplu bir dağ bataryası eşliğinde Kuvva-yı İmdadiye adında bir müfreze oluşturulmuştur. Bu müfrezenin komutanı 13. Alay komutanı Yarbay Sıtkı Bey'di. Amacı ise Şirkat'ta sıkışan, irtibat ve çekilme yolları kesilen Dicle Grubu'na yardım etmektir³⁰⁹.

24 Ekim'de Erbil'den yola çıkan müfreze Diyala nehrinin sol kıyısındaki Keyyare sırtlarında Dibke'ye yerleşmiştir. Fakat Dicle Grubu, 28 Ekim'de Şirkat'ta kuzeyden ve güneyden büyük bir İngiliz kuvveti tarafından kuşatılmış durumdaydı. Grup komutanı Yarbay İsmail Hakkı Bey, İmdat Kuvveti'nin geldiğini haber alınca kuzeye doğru çekilmeyi planlamıştır. Ancak neden olduğu bilinmeyen bir şekilde bu planını aniden değiştirip, yerinde kalarak savunma yapmaya karar vermiştir. Bu, çok yanlış sonuçlar doğuracak bir karar değişikliğiydi. İngiliz kaynaklarına göre 30 Ekim'de bütün Türk cephesinde beyaz bayrak sallanmaktaydı. Bölgeye ulaşmaya çalışan 14. Alay'ın 1. ve 2. Taburları, 13. Alay'ın 28 Ekim'de esir düştüğünü öğrenince bulunduğu bölgeye tutunmak istedi. Ancak dört bir taraftan İngilizlerce çevriline topluca esir edilmişlerdir³¹⁰. Bu olayın 30 Ekim'de yani Mondros Mütarekesi'nden bir gün önce olması kaderin kötü bir cilvesiydi. Hasan Cevdet Efendi de esir edilenler arasındaydı. Kendisi Basra'daki bir esir kampına götürülmüş, burada sekiz ay kaldıktan sonra kendi imkânlarıyla kaçmış ve üç aylık bir yolculuktan sonra Mardin'de bulunan ve kendi tümeni olan 5. Tümen'e teslim olmuştur³¹¹.

Alay Komutanı Yarbay Reşit de esir düştüğünden yerine Erbil Bölge Müfettişi olan Binbaşı Vecihi atanmıştır. Vecihi Bey gelinceye kadar Komutan Vekili Arif Bey olmuştur. Binbaşı Vecihi ancak 12 Kasım'da görevine başlayabilmiştir. 14. Alay'ın kayıpları nedeniyle 5. Tümen dahilinde yeniden kurulması gerekmektedir. Bu nedenle 3. Kasım 1918'de Erbil'deki 3. Avcı Taburu, Alay'ın 1. Taburu'nu; Musul Muhafız Taburu, Alay'ın 2. Taburu'nu oluşturacak

³⁰⁹ **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918**, C:3 Kısım:2, Ank., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2002, s.587; 14. Alay tarihçesinde bu görev "ordu ihtiyatı" olarak nitelendirilmiştir. Ancak yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere ihtiyat olmaktan çok daha önemli bir görevi üstlenmiş durumdadır.

³¹⁰ **Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918**, s. 573-588; ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.63-65.

³¹¹ MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı.

şekilde yeniden teşkilatlandırıldı. 3. Tabur ise 7. Bölük'ü takviye etmek için lağvedilmişti. 12 Kasım'da Hükne'ye, 30 Kasım'da ise Nusaybin'e gelen 14. Alay, 18 Ağustos'a kadar bölgede hem ıslahat yapmaya hem de asayişi sağlamaya çalışmıştır. Burada bulunduğu süre zarfında aşiretler arasındaki kan davaları çözüme kavuşturulmuştur. Ali Batı isyanının bastırılması için 14. Alay'ın 3. Tabur'u 6. Alay'ın emrine verilmiştir. Sonrasında ise, 1. ve 2. Taburları Urfa'da, 3. Tabur'u Antep'te olmak üzere alay karargâhı kurulmuştur³¹².

1.3.3. 14. Piyade Alayı'nın İstiklal Harbi'ndeki Faaliyetleri

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'yle bir ateşkes dönemine girilmişti. Bundan sonra İtilaf Devletleri, savaşı kaybeden Almanya'yla Versailles, Avusturya'yla Saint Germain, Macaristan'la Trianon, Bulgaristan'la Neuilly Barış Antlaşmalarını imzalarken, Osmanlı İmparatorluğu ile de Sevr Antlaşmasını imzalamak istemişler, ancak antlaşmanın ağır koşulları ve hemen başlayan işgaller neticesinde halkta durumu kabulenememe ve bir karşı koyma ortaya çıkmıştır. Bu durum vatansever askerler arasında da aynı şekilde seyretmiş, lider olarak kabul edilen Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde girişilen İstiklal Savaşı bu aşamada başlamıştır.

14. Piyade Alayı'nın İstiklal Savaşı'na katılımı Antep Harekâtı ile olmuştur. Antep, İtilaf Devletleri arasında yapılan gizli antlaşmalarda Fransızlara bırakılmış bir bölge iken, Mondros Mütarekesi'nden sonra, bu bölge yakınlarında daha etkin olan İngilizlerce işgal edilmişti. Fakat yaklaşık bir sene sonra Musul hariç olmak üzere Antep, Urfa, Maraş bölgesi Fransızlara devredilmişti. 29 Ekim 1919'da Fransızlara geçen bölgede halk hemen işgalcilere karşı koymaya başlamıştı. Daha sonrasında bu direnişler Kuvva-yı Milliye vasıtasıyla daha organize bir biçimde yapılmaya çalışılmışsa da Ermenilerle işbirliği yapan Fransızların gücüyle başa çıkmak kolay olmamıştı.

İşte tam bu dönemde Antep'e gönderilen 14. Alay, 2 Kasım 1920'de Tümen'den gelen emirle Mirliva Nihat Paşa emrinde kentin içinde kısıtlı kalan müdafileri kurtarmak üzere düzenlenen harekâta katılmıştır. Urfa'daki 1. ve 2. Taburlar hemen Birecik'e gelmiştir. Bu arada 14. Alay Komutanı değişmiş ve

³¹² ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.65-68. Bu açıklamalardan Alay'ın 3. Taburu'nun da yeniden oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Binbaşı Mahmut Nedim komutan olmuştur. 15 Kasım'da alınan emre göre Fransız kafilesine hücum edilecektir. Arus aşireti de alayın emrine verilmiştir. 14. Alay'a verilen emre göre Belkıs Geçidi ve Carablus arasındaki bölge savunulacaktır. 19 Aralık'a kadar burada kalan alay daha sonra Bedirköy, Görenis hattına geçmiştir. 14. Alay, 16 Ocak 1921'de Belva'ya geldiğinde taarruz için hazırlık başlamıştır. Tilbeşar Kalesi'nde toplanılmıştır. 24. Alay sağda, 14. Alay solda olmak üzere Fransızlara saldırılacaktır. Ancak Fransız kuvvetleri de güçlü durumdadır. Özdemir Bey'in 30 Ocak 1921 gecesinde planladığı bu harekâta istenen sonuç elde edilememiş, Antep savunucularına yardım gerçekleştirilememiştir. Bunun sebebi olarak taburlar Birecik'ten geldiği için yorgun olmaları ve bölgeyi tanımamaları gösterilmiştir. Bu olaydan sonra 1. Tabur Sebukanlı'da bırakılmış, diğeri 15. Alay emrine verilmiştir³¹³.

Bu arada 4 Şubat 1921'de Antep'i çevirmiş olan Fransızlar ılımlı koşullarla bir teslim çağrısı yaparken, içeride kalan Özdemir Bey komutasındaki müdafileri kayıpsız kurtarmak bir gösteri harekâtı planlanmaktaydı. Çünkü Özdemir Bey artık dayanacak durumları kalmadığını ve Antep'i bırakacakları haberini yollamıştı. Bu grubun zarar görmeden Antep'ten çıkarılması gerekmekteydi. Bu nedenle bir gösteri taarruzu yapılacak, topçular gösteri ateşi açacak, müdafiler de bu sırada Antep'ten çıkacaktı. Bunun için Sebukanlı'da bırakılan 1. Tabur Karakuyu'ya geldi. 14. Alay Taşbaşı'ndan Çıksarot'a uzanan bir alanda gösteri taarruzu yapacaktı. Ancak kararlaştırılan gün olan 4 Şubat akşamı bir çıkış hareketi olmadı. Çünkü imkansızlıklar nedeniyle müdafilere haber gidememiştir. Böylece harekât 6 Şubat gecesine kaldı. 1. Tabur'un ihtiyatta bırakıldığı bu defaki harekâta 800 kişiye yakın müdafî 2 şehit, 3 yaralı verilerek kurtarıldı. Ancak 9 Şubat'ta kent Fransızlara teslim oldu. 11 ay direnen Antep artık Sevres Antlaşması gereği Fransız mandasına girmişti. Bundan sonra 14. Alay Temmuz sonuna kadar bölgede kalmışsa da gelen emir üzerine İstiklal Savaşı'nın bir başka cephesi olan Batı Cephesi'ne hareket etmiştir³¹⁴.

Batı Cephesi'nde ise Türkiye için kritik günler yaşanmaktaydı. Ordunun Sakarya nehrinin gerisine çekilmesi Meclis'te tartışmalara yol açmıştı. Oysa bu hazırlık İstiklal Savaşı'nın en önemli zaferlerinden biri olan Sakarya Muharebesi içindi. Bu nedenle 2. Kolordu ile 5. ve 9. Tümenler Akşehir'e nakledilmişti. 14. Alay

³¹³ ATASE, 14. Piyade Alayı Tarihçesi, s.68-77.

³¹⁴ A.e., s.77-78.

7 Ağustos 1921'de Akşehir'e gelmişti. Bu tarihte alayın mevcudu 480 muharip, 298 muharip olmayan er; 477 tüfekti. 18 Ağustos'ta Sakarya Cephesi'ne girildi. 20 Ağustos'ta Alay, Mangal Dağı'na yerleşmişti. Ilıca Çayı hariç, Nedim Bey Tepesi dahil 14. Alay'ın savunma bölgesiydi. 23 Ağustos 1921'de Yunan, Mangal Dağı'na saldırmaya başladı. Yunanlıların asıl hedefi 14. Alay 1. Tabur'un bölgesi olan Mangal Dağı'nın en yüksek kısmıydı. Dolayısıyla en şiddetli saldırı da buraya olmuştur. Süngü muharebesi başlamış ama fırtına nedeniyle devam edilememişti. Tümen'den geri çekilme emri gelince tabur Mangal Dağı'nın kuzey sırtlarına çekilmişti. 1. Tabur komutanı Binbaşı Nizami ve bazı subaylar çatışmalar sırasında yaralanmıştı.

24 Ağustos'ta 14. Alay, Tümen ihtiyatına alınmıştır. Alayın 2. Taburu ise 24. Alay emrine verilmiştir. 26 Ağustos'ta Yunan kuvvetlerinin 24. Tümen cephesinde ilerlediği görülünce 14. ve 24. Alaylar, 24. Tümen emrine gönderilmiştir. 14. Alay buradaki taarruzuyla düşmanı durdurmuş ancak mevcudunun üçte birini kaybederek 300 muharip erle kalmıştır. 27 Ağustos'ta Yunanlılar yine saldırıya geçmiş, bu defa Güzelce Kale'nin güneyinde düşman durdurulmuştur. 14. Alay yine görevini yapmıştır. Bu zor görevden sonra ihtiyata çekilmiş, ancak cephede bir açık olduğu görülünce 28 Ağustos'ta bir gün bile dinlenmeden kuzey batı istikametindeki alçak tepeleri işgal etme emrini yerine getirmiştir. Bu sırada 14. Alay 12. Grup emrine girmiştir.

30 Ağustos 1921 günü Yunan kuvvetleri 5. Tümen'in sağ kanadına taarruza hazırlanmıştı. 14. Alay'ın sağından, Çataltepeliler'den, top ateşi yağdırmış, Alay direnmiş ama tepeleri bırakmak zorunda kalmıştı. 14. Alay iki bölük ve iki makineli tüfekle sağ kanattaki sırtları işgal etmiştir. Ancak düşman beş alaylık kuvvetle saldırmaktaydı. Alay direnememiş çekilmeye başlamıştı. 3. Tabur ve İstihkâm Bölüğü de devreye girerek büyük çarpışmalarla Yunan ilerlemesi durduruldu. Bu çarpışmalarda büyük fedakarlık ve kahramanlık gösterilmişti³¹⁵.

Bu çarpışmalar sırasında Hasan Cevdet Efendi de yaralanmıştı. 30 Ağustos 1337'de (30 Ağustos 1921) Güzelce Kale kuzeyindeki sırtlarda yedi yerinden

³¹⁵ A.e., s.79-84.

yaralanarak Kırşehir Hilâl-i Ahmer hastanesinde üç ay yatmıştı³¹⁶. Bu cephedeki yaralanmasından sonra kendisine kalan bir âraz da sağ kulağının duymamasıydı³¹⁷.

Bundan sonra düşmanın çekilişi başlamıştı. Bazı çatışmalar olsaydı da öncekiler kadar büyük değildi. Sakarya Muharebesi'nden sonra İngiltere Ankara hükümetine Sevres'i kabul ettiremeyeceğini anlayınca daha ılımlı bir barış antlaşması yapma önerisinde bulunmuştu. Ancak bu görüşmelerde de Türkiye düşündüğü sonucu elde edemeyince 26 Ağustos'ta başlayan Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin sonucunda 30 Ağustos'ta zafer ilan edilmiştir. Bundan sonra yeni bir teşkilatlanma söz konusu olacağı için 3 Eylül 1921 günü 5. Tümen'in ve birliklerinin lağvedildiği haberi gelmiştir. 14. Piyade Alayı artık Cumhuriyet ordusunda yerini alacaktır³¹⁸.

³¹⁶ MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı; MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Binbaşı Kaydı; MSBA, Hasan Cevdet Efendi'nin Safahat Cetveli, sf.2.

³¹⁷ MKA, Hasan Cevdet Efendi ile İstanbul Merkez Komutanlığı Arasında Yapılan Yazışma, sf.1-2.

³¹⁸ ATASE, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.86.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇANAKKALE SAVAŞI SÜRECİNDE 14. PİYADE ALAYI'NIN DURUMU VE FAALİYETLERİ

14. Piyade Alayı ilk bölümde, çeşitli yönlerden tanıtıldıktan sonra bu bölümde daha mikro bir seviyede, gün bazında incelenecektir. Bu açıdan, başlıklandırma hususunda Çanakkale Savaşı'nın en önemli günleri seçilmiştir. Burada göz ardı edilmemesi gereken ilk durum, 14.Alay'ın Kuzey Cephesi'nde yer almış olmasıdır. Bu nedenle "Çanakkale Savaşı'nın en önemli günleri" ifadesiyle kastedilen aslında Kuzey Cephesi'nde ve 14. Alay için önemli olan günlerdir. Bu günlerin, Çanakkale Savaşı'nın oluşu ve sonucu için de çok önemli günler olduğu konu ilerlerken görülecektir.

2.1. KARA HAREKÂTI ÖNCESİNDE BÖLGENİN VE 14. PİYADE ALAYI'NIN DURUMU

14. Alay, çıkarmanın başladığı gün olan 25 Nisan 1915'te henüz savaş alanına intikal etmemiş durumdaydı. 30 Nisan'a kadar da aynı konumunu muhafaza etmiştir. Bu süre zarfında görev yeri Çanakkale bölgesinde Saros Körfezinde fakat savaş alanının dışındaydı. Hatta bu görev yerine geldiği ilk dönemde 2. Ordu bünyesindeki 2. Kolordu birliklerindendi. Daha sonra 24 Mart 1915'te 5. Ordu kurulunca, 5. Tümen ihtiyat olarak bu kuruluşa girmiş, böylece 14. Alay da 5. Ordu birliklerinden biri olmuştu. Bu durumda 14. Alay'ın çıkarma başladığında fiilen savaşa dahil olmadığı görülmektedir. Ancak hem konu bütünlüğünü sağlayabilmek, hem de savaşın en kritik günü olan çıkarma gününü atlamamak amacıyla anlatıma 18 Mart 1915'te gerçekleşmiş deniz harekâtı sonrasındaki gelişmelerle başlanmıştır. Bu gelişmeleri anlamak, Çanakkale Savaşı'nın gidişatını anlamakla eşdeğer olduğu için, özellikle tarafların buldukları yerlere tutundukları 25-30 Nisan arası anlatıma dahil edilmeden geçilememiştir.

2.1.1. 25 Nisan 1915'e Kadar Gelibolu'daki Türk Kuvvetlerinin Dağılımı İçinde 14. Piyade Alayı'nın Vaziyeti

Daha önce de bahsi geçtiği gibi 5. Tümen, aldığı emirle 5 Mart 1915'te Keşan'a gelmiş ve 12 Mart'tan itibaren de Evreşe'de (Kadıköy) kıyı gözetlemesini üstlenmiş durumdaydı¹. Ancak başka bir kaynakta 5. Tümen'in 15 Mart'tan itibaren Bolayır'ın kuzeyinde Bayramiç'e yerleştirildiği ifade edilmiştir ve bunu destekleyen 11 Mart 1915 tarihli belge de Atase Arşivi'nde bulunmuştur². 1922'de Genelkurmay tarafından hazırlanmış bir kitapta ise Liman von Sanders'in Gelibolu'ya geldiği sırada bölgedeki kuvvetlerin durumu anlatılırken, 5. Tümen'in Saros mıntıkasında bulunduğu belirtilmiştir. Bu kitapta verilen bilgiye göre tümen birlikleri, Yeniköy, Bayramiç, Kadıköy (Evreşe) ve Kocaçeşme³ civarına dağılmış durumdaydı. Bütün bu yer isimleri yanlış veya çelişkili değildir. Ek-2 ve Ek-4'teki krokilerde de görüldüğü gibi 14. Alay'ın yayıldığı alan açıkça görülmektedir. Kadıköy merkez olarak düşünülürse bütün bu yerleşim yerleri birbirine çok yakın olarak konumlanmaktadır.

Liman Paşa da anılarını aktardığı kitabında aynı bilgiyi vermiştir. 5. Ordu Kumandanı olduktan sonra yaptığı düzenlemede, düşman tehtidinin durumuna göre kuvvetleri üç gruba ayırdığından bahsetmiştir. Birinci grup olarak adlandırdığı 5. ve 7. Tümenleri Saroz Körfezi'nin yukarı kısmına yerleştirmiştir. İkinci grupta 9. ve 19. Tümenleri yarımada'nın güney kısmına, üçüncü grup olarak da 11. ve 3. Tümenleri Asya yakasında konuşlandırmıştır⁴. Anılarda yer alan bu bilgiler Genelkurmay

¹ ATASE, TSK 414, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.33; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.126. Bu kaynaklarda açıkça belirtilmese de bahsi geçen emrin 3 Mart 1915'te verildiği anlaşılmaktadır. ATASE, Kol: **BDH**, Kls: 4805, D: H4, F: 001-027; ATASE, Kol: **BDH**, Kls: 4805, D: H4, 001-027a.

² Kadri Perk, **a.g.m.**, s.13; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H4, F:001-033a; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H4, F:001-034.

³ **Cihan Harbinde Osmanlı Harekâtı Tarihçesi, Çanakkale Muharebatı**, 1. Cüz, Dersaadet, Matbaa-yı Askeriye, 1338, s.19. Eski harflerle yazılmış olan bu kaynakta, bölge ismi, Kuruçeşme olarak çevrilecek şekilde yazılmıştır. Kuruçeşme'nin Evreşe'ye uzak bir merkez olduğu ve haritalarda hiç bir zaman 5. Tümen'in etki alanında gösterilmediği tespit edilince, isim benzerliği nedeniyle hatalı bir aktarım yapıldığı tahmin edilerek bu isim Kocaçeşme olarak kabul edilmiştir. Başka bir çalışmada daha Kuruçeşme ismine rastlanmış fakat dipnot bulunmadığından hangi kaynaktan alındığı anlaşılamamıştır. Bkz.: İbrahim Yıldırım, a.g.t., s.103.

⁴ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.91. Liman von Sanders'in anılarında ve bundan alıntı yaptığı açık olan 1338 (1922) basımı Genelkurmay yayınında verilen bilgilerde 5. Tümen açısından bir farklılık yoktur. Ancak Genelkurmay yayını olan kitapta 2. Grup olarak sadece 9. Tümen'den bahsedilmiştir. 19. Tümen'in ise ayrıca ihtiyat olarak Maydos-Bigalı'da bulunduğu belirtilmiştir.

yayınlarıyla da desteklenmektedir. Bu kuvvetler içinde 5. Tümen 7 Nisan'da halen, Şarköy'ün batısında ve Yeniköy civarında bulunmaktadır⁵.

Yer konusunda bir tespit de çıkarmadan yani 25 Nisan 1915'ten hemen öncesi için yapılabilmıştır. 24 Nisan 1915'te 5. Tümen'den bir tabur bir dağ bataryasıyla Kocaçeşme civarına, tümenin geri kalan kuvvetleri 5. Ordu Komutanlığı'nın emrinde olmak üzere Eksamil'e (Ortaköy), 14. Alay ise Kavaksuyu civarına yerleşmiştir⁶.

Böylece İtilaf Kuvvetleri'nin kara harekâtı başlamadan önce 5. Tümen'in ve dolayısıyla 14. Alay'ın Saros bölgesinde bulunduğu ancak biraz daha yarımadağa doğru yaklaştığı anlaşılmaktadır⁷. Ayrıca dikkati çeken bir nokta da bu yerleşimin, Müttefik donanmanın 18 Mart'taki başarısız deniz harekâtının öncesinde başlayıp sonrasında da devam etmesidir. Kısaca 25 Nisan'da da 14. Alay konumunu muhafaza etmekteydi. Bu konum ileride aktarılacağı gibi kara harekâtı başladıktan kısa bir süre sonra değişmiştir.

Aspinall-Oglander'e göre ihtiyat birliklerinin Saros'da tutulmasının sebebi Liman von Sanders'in çıkarma harekâtını en kuvvetli ihtimalle Bolayır'dan beklemesidir. Aynı yorumu Liman Paşa'nın emir subayı Prigge de paylaşmıştır⁸. Bu iddiadan çıkarılabilecek bir sonuç da Liman Paşa'nın 5. Tümen'e güvenmesi ve bu nedenle onu çıkarma olacağını tahmin ettiği bölgeye yerleştirmiş olmasıdır. (Bkz.: Ek-17)

Aynı tarihlerde, kısa süre sonra 14. Alay'ın da geleceği bölgede yani Arıburnu mıntikasında bir düşman taarruzuna karşı sorumlu olan kuvvet 9. Tümen'in 27. Alayı olmuştur⁹. Bu süreçte genel olarak bütün yarımadanın tahkimatında 9. ve 19. Tümenler etkin durumdaydı. Liman Paşa gelmeden önce bölgeden Müstahkem Mevki Komutanlığı sorumlu iken amaç, İtilâf Devletleri kuvvetlerinin çıkarma yapmasını önlemek ve buna göre tedbirler almak olmuştur. Bu plan Esat Paşa'nın

⁵ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-004; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.203; **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.30.

⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:4799, D:4, F:008; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.209; Carl Mülhman, **a.g.e.**, s.76; Erich R. Prigge, **a.g.e.**, s.60.

⁷ Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları Ve 27. Alay", **Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı**, S:40, (1 Birinci Kânun 1935), s.11.

⁸ C. F. Aspinall-Oglander, **Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı**, Yay. haz.: Metin Martı, C:1, 2.bs., İst., Arma Yayınları, 2005, s.196; Erich R. Prigge, **a.g.e.**, s.60.

⁹ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.119, 210; Şefik Aker, **a.g.m.**, s.14-15, 27.

planıydı¹⁰. Müstahkem Mevki Komutanlığı da, 3. Kolorduyla beraber karar almak durumundaydı. 9. Tümen Komutanı Halil Sami Bey ile 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey arasında, düşmanı sahile çıkarmamak konusunda görüş birliği oluşmuştu. Bu nedenle kıyılardaki obüs bataryalarının 9. ve 19. Tümenlerin komutasında olması sağlanmıştı¹¹. Özellikle Arıburnu tarafında 27. Alay birlikleri bölgeye tahkimat yapmak, yollar açmak gibi pek çok iş yapmıştı. Hatta 25 Nisan'daki çıkarma sırasında ANZAK'ları karşılayan mantelli topu da Kabatepe'nin deniz tarafına koyan 27. Alay'dı¹².

2.1.1.1. Liman von Sanders'in Yerleşme Planlarını Değiştirmesi

5. Ordu Komutanı olarak Liman von Sanders'in atanması ve bölgeyi teftiş gelmesinden sonra, 1 Nisan'dan itibaren, önceden kurulmuş olan bütün düzen değişmişti. 27. Alay'dan alınan bir tabur 9. Tümen'in emrine verilmiş ve bu tabur Anafartalar mıntıkasındaki Azmakdere'den başlayarak Kabatepe yakınındaki Çamlıtepe'ye kadar yaklaşık 12 kilometrelik bir sahil hattını gözetlemekle görevlendirilmişti. Diğer iki tabur da Maydos yakınlarındaki zeytinlikler içine ihtiyat olarak çekilmişti. Bu değişiklik askeri açıdan bazı zafiyetleri ortaya çıkarmıştı. Birincisi çok uzun bir şeridin küçük bir birlik tarafından gözlenmesi yeterli olmayacaktı. İkincisi taburun alay komutanı ile ilgisi kalmamış tümen komutanına bağlanmıştı ki bu da emir-komuta zincirinin doğru işlemesi, duruma uygun emirlerin hızla verilmesi gibi konuları güçleştirecek bir değişiklikti. Üçüncüsü ise bir tehlike durumunda tabura en yakın birlikler Maydos'ta bulunmaktaydı. Yani yardım gerektiğinde kısa süre içinde yetişemeyecek bir mesafede konumlandırılmışlardı¹³.

Liman Paşa'nın gelişiyle bu örneklere benzeyen değişiklikler bütün yarımada üzerinde uygulanmıştı. Sebebi ise 31 Mart 1915'te Maydos'a gelen ve oradan da

¹⁰ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.20.

¹¹ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.153-154, 198; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.9; Şefik Aker, **a.g.m.**, s.18.

¹² Şefik Aker, **a.g.m.**, s.14. Orjinal metinde "İngilizlerin ihrac sırasında uğradıkları Kabatepe ateşi" olarak verilen bilgi, bölgeye ANZAK birlikleri çıktığı için değiştirilmiştir.

¹³ Şefik Aker, **a.g.m.**, s.15. Benzeri şekilde 19. Tümen'in 77. Alay'ı da Anadolu tarafına yollanmış, neyseki bu yanlıştan çabuk dönülerek 6 Nisan'da bölgesine iade edilmiştir. Bkz.: Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.12.

Kabatepe ve Alçıtepe'ye teftişe giden Liman von Sanders'in var olan düzeni beğenmemesiydi. Liman Paşa'ya göre bütün kuvvetlerin sahile dizilmiş olması neticesinde düşman her yerde biraz direnişle karşılaşacak ama geride hiç ihtiyat olmadığı için durdurulması mümkün olmayacaktı. Çünkü ona göre, deniz kuvveti mükemmel olan düşmanın ihracını engellemek mümkün değildi. Ancak karaya çıktıktan sonra sahildeki birimleri ihtiyatlarla destekleyerek düşmanın üzerine atılmak gerekmekteydi. Bu nedenle sahil gözlemi ile tamamen uyuşan Türk kuvvetlerini enerjik hâle getirmek için yürüyüşler ve tatbikat yaptırmak üzere yeni düzeni emretmişti¹⁴.

Liman Paşa'nın kurduğu bu yeni düzen komutanlarda huzursuzluk yaratmıştır. 9. Tümen Komutanı ve 19. Tümen Komutanı bu konudaki endişelerini paylaşmışlardır. Hatta 9. Tümen Komutanı Halil Sami bey 3.Kolordu'ya yazarak bazı isteklerde bulunmuştur¹⁵. O dönemde 27. Alay Komutanı olan Şefik (Aker) bey de daha sonraki yıllarda kaleme aldığı makalesinde Liman Paşa'nın "düşmanı durdurmak" düşüncesine dikkat çekmiştir. Bunun ancak düşmanın karaya çıktıktan sonra gerçekleşebileceğini belirten Şefik Aker, bu düşüncenin orduda birtakım dedikodulara yol açtığını da eklemiştir. Aker de, Halil Sami ve Mustafa Kemal Beyler gibi savunmada olan taraf için daha düşman denizdeyken onu engellemenin çok daha doğru bir taktik olduğunu fikrini desteklemiştir¹⁶.

2.1.1.2. Çıkarma Mahalli Hakkında Alman ve Türk Komutanların Strateji ve Tahminleri

Liman von Sanders'in yerleşim düzeni değişikliğinin yanısıra çıkarma öngörülere de farklı olmuştur. Liman Paşa'ya göre çıkarma yapmak için en uygun bölge Beşige'dir. Bu bölgenin, İtilaf Kuvvetleri'nin elinde olan Bozcaada'nın karşısında olması, kısa zamanda çok miktarda birlik çıkmasına uygun sahil yapısına sahip bulunması, bu bölgedeki istihkâmın boğazda gerçekleşecek bir savaşa göre kurulmuş olması ve ulaşım yollarının yarımada göre çok daha iyi durumda olması nedeniyle en tehlikeli çıkarma mahalli olarak burayı görmüştür. Gelibolu

¹⁴ Cihan Harbinde Osmanlı Harekâtı Tarihçesi, Çanakkale Muharebatı, s.20; Mustafa Kemal [Atatürk], Arıburnu Muharebeleri Raporu, s.12; Liman von Sanders, a.g.e., s.91; Şefik Aker, a.g.m., s.16.

¹⁵ Mustafa Kemal [Atatürk], Arıburnu Muharebeleri Raporu, s.12; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, a.g.e, s.198-200.

¹⁶ Şefik Aker, a.g.m., s.13, 17-18; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, a.g.e, s.200.

yarımadasında ise Liman Paşa'ya göre en riskli bölge Bolayır'dır. Eğer düşman burayı ele geçirirse 5. Ordu'nun ve Gelibolu'nun İstanbul hatta Trakya ile irtibatı kesileceğini, kara ulaşımının olduğu gibi deniz ulaşımının da duracağını düşünmüştür. Bu sebeplerle en büyük tehlikenin Çanakkale'nin Anadolu kıyıları veya Saros'dan geleceğini beklemiştir¹⁷.

Oysa başta 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey olmak üzere komutanlar çıkarmanın Seddülbahir ve Kabatepe tarafından yapılacağı düşünmüş ve Liman Paşa'nın değiştirdiği, önceki tedbirleri bu düşünce doğrultusunda almışlardı¹⁸. Liman Paşa ise Seddülbahir bölgesinin, Alçitepe'ye konuşlanarak kolaylıkla savunulabileceğini ve Kabatepe tarafında da düşmanın Arıburnu tepelerini ele geçirmek zorunda olduğunu¹⁹ dolayısıyla da bu riskleri göze alamayacağını düşünerek bu iki bölgeden çıkarma yapılmasına az ihtimal vermiştir. Ancak olaylar Liman Paşa'nın bütün tahminlerinin tam tersi biçimde gerçekleşmiştir.

Netice olarak İtilaf Devletleri'nin planladığı ve Türk tarafının da mutlak suretle olacağını tahmin ettiği kara harekâtı öncesinde durum özetle şöyledir. Seferberliğin ilanından beri bölgede bulunan Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı, 3. Kolordu Komutanlığı ve özellikle 9. Tümen Komutanlığı'nın aldığı düzenler, 24 Mart 1915'te oluşturulan 5. Ordu'nun komutanı Liman von Sanders tarafından uygun görülmemiş ve değiştirilmiştir. Türk komutanlarca uygun bulunmayan yeni düzen, ordudaki emir-komuta zinciri gereği uygulanmak durumunda kalınmıştır. Buna göre ihtiyatlar, sahile yakın bekleyen ileri kuvvetlerden uzakta daha iç kesimlere çekilmiştir. Ayrıca 1 Nisan'dan 25 Nisan'a kadar savunma düzeni ve yerleşimi bir kaç kere daha değişmiştir. 25 Nisan öncesinde en son düzen şöyledir: 3. Kolordu, Bolayır'dan başlayıp bütün Gelibolu yarımadasında olmak üzere; 19. Tümen, genel ihtiyat olarak Bigalı ve Maydos civarında; 9. Tümen, 27. Alayı Anafartalar'dan Kabatepe'ye; 26. Alayı Kumtepe'den Sedüllbahir civarı ve tüm güney bölgede; 25. Alay Sarafim Çiftliği dolaylarında; 7. Tümen, Bolayır, Despot limanı arasında; 15. Kolordu Çanakkale'nin Asya tarafında olmak üzere, 3. Tümen, Kumkale'den güneye doğru, 11. Tümen, Beşige civarında; 5. Tümen ise

¹⁷ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.89-90; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.200. Bu dönemde 5. Tümen ve 14. Alay'ın Saros'da konuşlandığı hatırlanacaktır.

¹⁸ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, **a.g.e.**, s.5; Ruşen Eşref Ünaydın, **a.g.e.**, s.9.

¹⁹ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.90.

yarımadaanın başlangıcında olan Kavaksuyu civarında yani Saros'da 5. Ordu emrinde; Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı da topçu birliklerinden²⁰ sorumlu olacak şekilde yerleşmişlerdir.

Bu düzen içinde jandarma birlikleri de unutulmamalıdır. Deliyani Limanı ve Koyun Limanı arasında Tayfur Bölgesinde Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu, Kilye tarafında ise Charles Bean tarafından “mükemmel birlik, birinci kalite askerler”²¹ olarak tanımlanan Bursa Seyyar Jandarma Taburu bulunmaktadır²².

2.1.2. İtilaf Devletleri'nin Kara Harekâtı Planları

Türk tarafında çıkarma öncesi bu değişiklikler olurken, İngilizler büyük umutlarla başladıkları deniz harekâtının yenilgi ile bittiğini henüz kabullenememişlerdi. Donanma Komutanı Amiral de Robeck yeniden saldırmaya hazır olduğunu Londra'ya bildirmişti. İngiltere de deniz harekâtına devam etmekte kararlı görünmekteydi. 19 Mart'ta toplanan harp meclisinden yeni savaş gemilerini Çanakkale'ye gönderme kararı çıkmıştı²³. Ancak aynı toplantıda bir yandan da kara harekâtı için düşünölmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Çıkarma gününün 25 Nisan olduğu düşünöürse bundan yaklaşık bir ay önceki bu Harp Meclisi'nde “çıkarma hareketi için bir proje hazırlanmış olup olmadığı” sorulduğunda Kitchener bu soruyu “harekâtın başında bulunan general ve amiral bu projeyi hazırlayacaktır”²⁴ cevabını vererek konuyu geçıştirmeye çalıştığı görölmektedir. Bu toplantıdan anlaşıldığı kadarıyla İngiltere kara harekâtı konusunda hazırlıksızdır²⁵.

²⁰ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.209-212; **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.45.

²¹ Charles Bean, **The Story of ANZAC**, V:1, 11.bs., Sydney, Angus & Robertson, 1941, s.239. Charles Bean'in özellikle yaptığı bu övgüyü alan Bursa Jandarma Birliği kısa süre önce Koyun Limanı-Ağıldere arasında yani çıkarmanın yapılacağı bölgeye çok yakın bir yerde bulunmakta ise de Sanders'in son düzenlemeleri ile bu bölgeden uzaklaştırılması da bir taktik hatası olarak tespit edilmelidir. Bkz.: Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.203. Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.197. Alman kumandanların taktik hatalarından bahsederken Amiral Usedom'un bir çıkarma harekâtı yapılmayacağını düşündüğünü de hatırlatmak yerinde olacaktır. Bkz.: Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.84.

²² Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.209.

²³ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.130; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.212-213; Alan Moorehead, **Gelibolu**, Çev.: Ali Cevat Akkoyunlu, 7.bs., İst., Doğan Kitapçılık, 2007, s.75.

²⁴ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.136.

²⁵ Aynı fikir Alan Moorehead tarafından da öne sürölmektedir. Bkz.: Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.102. Buna karşılık Churchill'in savaşın başından beri Çanakkale'de bir operasyon düzenleme fikrinde olduğu genel kanısı vardır. Bkz.: Ali Satan, **a.g.e.**, s.81. Eski Deniz Bakanı Fisher ise Çanakkale yenilgisini soruşturan komisyonda bu fikrin aslında Kitchener'e ait olduğunu belirtmiştir. Kitchener'in

Ancak Akdeniz Seferi Kuvvetler Komutanı Ian Hamilton, bundan sonra Çanakkale Boğazı'nın denizden zorlanarak geçilemeyeceğini Savaş Bakanı Lord Kitchener'e bildirmiştir. Kitchener de zor taraflarının farkında olması nedeniyle gönüllü olmasa da bir kara harekâtı yapılması için görüş bildirilmesini istemiştir. Bunun üzerine 22 Mart 1915'te Queen Elizabeth gemisinde Akdeniz Seferi Kuvvetler komutanları arasında yapılan toplantıda fikir birliğiyle donanmanın da destekleyeceği bir kara harekâtı yapılması kararı alınmıştır. Bu kararın resmi olarak uygulanmaya konması için Deniz Bakanı Churchill'den 27 Mart 1915'te onay gelmiştir²⁶.

Görüldüğü gibi “yenilmez armadanın” 18 Mart 1915'te Çanakkale Boğazı'nı zorlaması, ancak büyük başarısızlığa uğrayarak İstanbul'a ilerleme hedefine ulaşamaması, İngiltere'ye bazı gerçekleri göstermeye yetmemiştir. Akıllarda Türklerin Sarıkamış, Süveyş ve Basra harekâtlarındaki başarısızlıkları bulunmaktaydı. Bu nedenle de Türk ordusunun yeterliliği küçümsemekteydi²⁷. Bu küçümseme neticesinde çıkarma öncesi hazırlıklar aceleyle gelmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi çıkarma ancak 22 Mart'ta komutanlar arasında görüşülmeye başlanmıştı. Üstelik bu kararı alacak olan Ian Hamilton 11 Mart'ta yani çıkarmadan yaklaşık iki ay önce bu göreve atandığında Türkler ve Çanakkale hakkında hiçbir bilgisi olmadığını itiraf etmişti²⁸. Göreve geldikten sonra ise çıkarma harekâtına hazırlanmak durumuyla karşı karşıya kalınca, detaylı planlar yapılmadan ordunun bu sefere çıkarıldığını anlamıştı²⁹.

Diğer yandan olayların gidişatı Çanakkale Boğazı'nın sadece denizden zorlayarak geçilemeyeceğini göstermiştir. Artık bu işi başarmak İngiltere için bir onur meselesi haline gelmiştir. Bu nedenle birincil pozisyonda kara harekâtının olduğu ve donanmanın bombardımanı ile desteklenecek bir çıkarma yapılması gerekirken İngilizlerin aklında hâlâ donanmanın yolunu açmak fikri olmuştur. Bu da

“Rus Çarı'na verdiği destek sözünü yerine getirmenin en iyi yolunun Çanakkale'ye saldırmak olduğunu” söylediğini ifade etmiştir. Bu bilgilerin yer aldığı Rus kaynaklarını incelemek için bkz.: Mehmet Ali Bingöl, a.g.t, s.52-62.

²⁶ Aspinall-Oglander, a.g.e., C:1, s.131-137; Charles Bean, a.g.e., s.203; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, a.g.e, s.214.

²⁷ Aspinall-Oglander, a.g.e., C:1, s.175-176; Alan Moorehead, a.g.e., s.87.

²⁸ Ian Hamilton, **Gelibolu Hatıraları 1915**, Çev. Mehmet Ali Yalman, Nurer Uğurlu, 2.bs.,İst., Örgün Yayınevi, 2006, s.10.

²⁹ Aspinall-Oglander, a.g.e., C:1, s.141.

kara harekâtının bu önemli görevi üstlenmesi yerine, donanmaya “yardımcı” konumunda olduğu fikirler çıkmasına neden olmuştur³⁰. Bu şartlar altında yapılmaya başlanan çıkarma hazırlıkları için Ian Hamilton’un elinde Yunan Genelkurmayı’na hazırlanmış bölge planları bulunmaktaydı³¹.

2.1.2.1. Çıkarma Yapılabilecek Bölgeler

Sonunda bir kara çıkarması yapılması gerektiği anlaşılınca, çıkarmanın yapılacağı yer için çeşitli bölgeler düşünülmüştür. Ancak çıkarma yeri neresi olursa olsun asıl amaç Kilitbahir Platosu’nun ele geçirilmesi idi. (Bkz.:Ek-18). Çünkü harekâtın temelini boğazın dar kısmındaki³² istihkâmların düşürülmesi oluşturmuştur³³. Bunun ardındaki sebep ise Ian Hamilton’un belirlediği gibi Çanakkale Boğazı’na en yakın yerden saldırıya geçebilmektir³⁴.

Çıkarma için Liman von Sanders’in “en büyük tehlike” olarak gördüğü Asya yakasından yapılacak harekâta çok itiraz olmuştur. Buradaki arazinin geniş ve engebeli olması, donanmadan hiç yardım alınamayacak olması, sağ taraftan saldırıya açık olması, hedef bölgenin Rumeli tarafında kalması gibi pek çok nedenle ilk önce elenen seçeneklerden olmuştur³⁵.

Bunun haricinde Gelibolu yarımadasında beş çıkarma bölgesi gündeme gelmiştir. Bunlardan birincisi yine Liman Paşa’nın neredeyse kesinlikle olacağını beklediği Bolayır’ı da içine alacak şekilde Saroz körfezidir. Hatırlanacağı gibi 14. Alay bu bölgede konuşlandırılmıştı. Bölgede Bolayır’dan başka Bakla Limanı, İbrice, Enez gibi başka yerler de çıkarma amaçlı düşünülmüştür. İbrice ve Enez körfezin kuzey tarafında bulunmaktadır. Özellikle Enez’e çıkarma yapılması ANZAK grubunun komutanı General Birdwood tarafından istenmiştir³⁶. Ancak Bulgar hududuna yakın olması ve bu bölgeden Bolayır’a doğru yürürken sol taraftan

³⁰ Ian Hamilton, **a.g.e.**, s. 70; Ellis Ashmead Bartlett, **a.g.e.**, s.81.

³¹ Ian Hamilton, **a.g.e.**, s.14.

³² İngilizlerin Narrows olarak adlandırdığı bu bölge, Çanakkale Boğazı’nın en daraldığı yer olan Nara-Bıgalı-Kilitbahir arasındaki bölgedir. Bkz.: Ellis Ashmead Bartlett, **a.g.e.**, s.50.

³³ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.145-146; Ian Hamilton, **a.g.e.**, s.75.

³⁴ Ian Hamilton, **a.g.e.**, s.69.

³⁵ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.89,145.

³⁶ Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.205; Ian Hamilton, **a.g.e.**, s.68. Hamilton anılarında Birdwood’un başka planlarından da bahsetmiştir.

saldırıya açık olması nedeniyle vazgeçilmiştir. Bolayır ise berzah³⁷ bölgesinde olması nedeniyle kolayca Marmara'ya geçme imkânı sağlayabilecek gibi görülmesine karşın, kuvvetli biçimde tahkim edilmişti. Bu nedenle iki ateş arasında kalma durumu bulunmaktaydı. Buradan vazgeçmek için bir başka sebep de Bolayır'ı almanın deniz ulaşımını engellemeyeceği ve dolayısıyla Gelibolu'nun düşmesine sebep olmayacağıydı³⁸.

Çıkarma yapılmasına karar verilen bölgelere doğru gelindiğinde ise Anafarta (Suvla) düşünülen bölgeler arasındaydı. Buradaki sahil çıkarma için uygunsa da yılın bu vaktinde sahildeki Tuz Gölü'nün dolu olması, Sarıbayır'a³⁹ doğru giden sarp ve dolambaçlı yolun kuvvetli şekilde tutulduğunun düşünülmesi, donanmanın yardımının alınamayacak olması gibi nedenlerle bu bölgeden de vazgeçilmiştir. Ancak konunun ilerleyen bölümlerinde görüleceği gibi 6 Ağustos'tan itibaren bu bölgeye büyük bir çıkarma yapılacaktır.

İngilizler tarafından çıkarma yapmak üzere belirlenen iki bölgeden biri Seddülbahir'dir. Burada çıkarma alanı dar olsa da donanmanın üç taraftan yardımcı olabileceği düşünülmüştür. Arazi diğer bölgelere göre daha düzgün ve az meyillidir. Bu çıkarmanın ileri hedefi olan Alçıtepe'de Türk askeri iyi bir savunma hattı kurmuş olsa bile bunun Bolayır'dakinden daha kuvvetli olmayacağı farzedilmiştir. İkinci çıkarma yeri ise Kabatepe'dir. Kabatepe'nin kuzeyine veya güneyine doğru olan sahillerde çıkarmanın yapılması düşünülmüştür. Kabatepe'nin güneyinde denizde tel örgü, karada siperler açıkça görüldüğü için bu bölgedeki batarya yerleşiminin de kuvvetli olduğu tahmin edilmiş ve buradan da vazgeçilmiştir. Kabatepe'nin kuzeyinde, Balıkçıdamları'na kadar olan bölgedeki sahilde çekilme alanları iyi olmamakla beraber Türklerin topçu ateşinden korunmak mümkün görülmüştür. Sarıbayır tepelerini zaptetmek zor olsa bile, Türklerin de aynı şeyi düşünüp burada savunma hazırlığı yapmayacakları farzedilerek çıkarma noktalarından biri olarak seçilmiştir (Bkz.:Ek-19).

³⁷ Berzah: Kıstak, bir yarımada'nın karaya bağlandığı dar yer. Bkz.: Ali Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük**, 6.bs., İst., Can Yayınları, 2007, s.278, 1092.

³⁸ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.146-147; Carles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.204.

³⁹ İngilizlerin Sarıbayır olarak adlandırdıkları bölge Kocaçimentepe ve Conkbayırının da içinde olduğu tepeler silsilesidir. Bkz.: Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.436.

2.1.2.2. Kabatepe'nin (Kuzey Cephesi'nin) Önemi

Bütün bu irdelemeler sonucu belirlenen iki çıkış yeri Kabatepe'nin kuzey sahili ve Seddülbahir için uygulanacak planda; Seddülbahir tarafına Fransızlarla takviye edilen 29. İngiliz Tümeni, Kabatepe tarafına ise Avusturalya ve Yeni Zelanda Kolordusu'nun (ANZAK) çıkması kararlaştırılmıştır. Ancak bunların yanısıra Bolayır ve Kumkale tarafında olmak üzere iki aldatma çıkarması yapılmasına da karar verilmiştir⁴⁰.

Bu çıkarma yerlerinden Seddülbahir'in ana çıkarma alanı olduğu, Kabatepe'nin ise bir aldatma veya kuvvet bölme amacıyla geri planda kalan bir çıkarma alanı olduğu iddiası bulunmaktadır⁴¹. 18 Nisan 1915'te Hamilton'un kurmay başkanı General Braithwaite'in ANZAK komutanı General Birdwood'a gönderdiği talimatta "Gelibolu-Maydos ile Bigalı-Kocadere yollarının geçtiği sırt ve bunun merkezini oluşturan Maltepe'nin" elde edilmesinin Kilitbahir platosunun zaptedilmesinden daha önemli olacağı belirtilmiştir. Bu ifadeden Hamilton'un Kocaçimentepe kütlesini ele geçirmenin Kilitbahir platosunu ele geçirmek kadar önemseydiği anlaşılmaktadır. Kabatepe çıkarılmasında⁴² ilk amaç Kilitbahir platosunun Türkler tarafından takviyesine engel olmaktır. Bu amaç aslında buradaki çıkarmanın "başarısız" olması durumundaki sonucu olarak görülmekteydi. Başarı sağlandığı durumda yani Sarıbayır aşıp Maltepe ele geçtiğinde ise Kilitbahir'in ele geçmesinden çok daha iyi bir sonuç elde edilmiş olacaktı⁴³. Burada olayın kilit

⁴⁰Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.147-149, 172-173.

⁴¹Peter Williams, **Çanakkale Savaşı, Kanlısırt Muharebesi**, Çev.: Zuhâl Bilgin, İst., Kitap Yayınevi, 2009, s.217; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.222; **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.37. Bu konu çerçevesi içinde özellikle Peter Williams'ın üzerinde durduğu bir başka konu Atatürk'ün bu "tâli" çıkarmayı doğru yorumlamayıp bütün kuvvetlerini Arıburnu'na yollamasının büyük bir taktik hatası olduğudur. Williams'a göre Atatürk'ün sonradan Türkiye Cumhuriyeti'ni kurması nedeniyle bu hatası üzerinde hiç durulmamaktadır. Bu görüşü çürütmek üzere tez konumuz içinde Arıburnu'na yapılan çıkarmanın aslında ne denli önemli olduğunun açıklanmasının yanısıra dikkat edilmesi gereken bir başka boyut daha vardır. Gerek 9. Tümen ve gerekse 27. Alay'dan Arıburnu'ndaki çıkarma için ısrarlı yardım istekleri gelmiş ve Atatürk bunun üzerine harekete geçmiştir. Bkz.: Ruşen Eşref Ünaydın, **a.g.e.**, s.14; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, **a.g.e.**, s.15,18; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.70,94.

⁴² Konu anlatımı içinde daha çıkarma gününe gelinmediği, planlar üzerinden anlatım sürdürüldüğü için Kabatepe çıkarılması ifadesi kullanılmaktadır. Oysa çıkarma gerçekleşirken hedeflenen yere çıkılamayacağı için bu çıkarma Arıburnu çıkarılması olarak tarihte yerini alacaktır.

⁴³ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.172-173; Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.208, 220. Charles Bean konuyu anlatırken "these two main attacks" (bu iki ana saldırı) şeklinde bahsederek iki çıkarmayı da eşit konumda gördüğünü ifade etmiştir. Bkz.: Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.208; Ian Hamilton, **a.g.e.**, s.103. Ellis Ashmead Bartlett, **a.g.e.**, s.81. Bu konuyu destekleyen bir görüş te Şefik Aker'den

noktasını, İngilizlerin, ellerindeki yanlış haritalar nedeniyle, Seddülbahir'deki çıkarmayı daha kolay yapacaklarını düşünmeleri oluşturmuştur. Bunu destekleyen bir görüş te Ian Hamilton'un "Kilitbahir mevzisinin güney cephesi kuzey cephesi kadar önemli görünmüyor"⁴⁴ şeklindeki beyanıdır. Kuzeydeki dağlık, tepelik arazinin geçilmesinin zor olduğunu düşünmeleri sebebiyle buradaki çıkarmanın, en azından Türk kuvvetlerini bölmek açısından bir fayda sağlayacağını düşünmüşlerdir. Oysa güneydeki çıkarmada da umdukları başarıyı sağlayamadıkları gibi her iki cephede büyük bir mücadele gerçekleşmiştir.

2.1.2.3. Kabatepe Harekât Planının Son Hali

ANZAK'ların çıkış hareketinin bir balon gemisiyle (Manica) himaye edilmesi kararlaştırılmıştır. Kabatepe sahiline ilk önce 1500 daha sonra 2500 olmak üzere 4000 kişilik bir örtü kuvveti çıkarılması planlanmıştır⁴⁵. Harekât üssü Limni Adası olmuştur⁴⁶. Çıkarmayı yapacak komutanlar 13 Nisan gibi geç bir tarihte sahili inceleme fırsatı bulmuş fakat burada da komutanlar arasında çıkarmanın zorluğu hakkında fikir ayrılıkları oluşmuştur. Güney cephesinde bir Truva atı gibi kullanılan River Clyde gemisi modeli kuzeydeki çıkış için de önerilmişse de bunu bizzat Birdwood reddetmiştir. Çıkarmanın diğer bir özelliği gece yapılmış olmasıdır. Seddülbahir tarafında birçok neden dolayısıyla karanlıkta çıkarma yapma sorumluluğunu hiçbir komutan almamıştır. Buna karşılık Kabatepe tarafında sahilin geniş, akıntının hafif olduğu, denizde kaya olma ihtimalinin zayıf bulunduğu ve özellikle de Birdwood tarafından çıkarmanın çabuk ve sürpriz bir atak şeklinde yapılmak istenmesi nedeniyle, bombardıman yapılmadan karanlıkta sessiz bir şekilde çıkarmanın yapılması Hamilton tarafından kabul edilmiştir⁴⁷.

gelmiştir. Aker'e göre ana hedef Kilitbahir ve Çanakkale Müstahkem Mevkileri ise çıkarma yapmaya birinci derecede uygun yer Kabatepe sahilidir. Seddülbahir ve Anafartalar bölgeleri ikinci derecede kalmaktadır. Bkz.: Şefik Aker, **a.g.m.**, s.12.

⁴⁴ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.148. Konu ile ilgili olarak ayrıca bkz.: Zekeriya Türkmen, **a.g.e.**, s.22.

⁴⁵ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.173-177.

⁴⁶ Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.209; Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.80. Limni Adası Balkan Savaşları sonucunda Osmanlı Devleti tarafından Yunanistan'a bırakılmıştır. Bu nedenle adanın İngiltere tarafından geçici olarak Yunanistan'dan alınması ve kullanılması uluslararası bir anlaşmazlığa sebep olmamıştır. Bkz.:Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.94, 177.

⁴⁷ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.179, 206; Charles Bean, **a.g.e.**,V:1, s.222-223; Ian Hamilton, **a.g.e.**, s.83-84.

Ay batar batmaz gemiler harekete geçecek, son birkaç mil ise ses çıkarmamak için sadece buharla yol alınacaktı. Kayıklar 03.30'da askeri karaya taşımaya başlayacaktı. İlk görev Kocaçimentepe'nin (Hill 971) güney yamaçlarını ele geçirmektir. 3. Piyade Tugayı örtü kuvveti olarak kullanılacaktı. Bu birlik Kabatepe sırtlarını alınca 1. Avustralya Tümeni'nin kalanı ile Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni karaya çıkacaktı. Birdwood üç bölgede batarya olduğunu düşünmüştü. Bunların ikisi vadinin yarım mil içindeki çalılıklarda, biri Kabatepe'yi anakaraya bağlayan boyun noktasının arkasında olduğunu tahmin etmişti. Kabatepe'yi temizleme görevini de 3. Tugay komutanı Mac Lagan'a vermişti⁴⁸.

Bu plan yine iki ANZAK komutanı tarafından uygun görülmemiştir. Bunlardan biri General Walker planın başarı şansının çok az olduğunu, diğeri Albay White ise güney tarafta çıkarma yapacak kuvvetin en az 150.000 kişi olması gerektiğini düşünmüştür. 14 Nisan günü uçakla Türklere ait yeni siperler ve silah yerleşimleri tespit edilmiştir. 19'unda bütün talimler durdurulmuştur. 23 Nisan çıkarma günü olarak belirlenmiştir. Ancak hava şartları kötüleşince, çıkarma 25 Nisan'a ertelenmiştir⁴⁹.

24 Nisan gecesi ANZAK Kolordusu'nu taşıyan nakliye gemileri, himaye filosu, birçok balıkçı gemisi, bazı küçük vasıtalar içleri askerle dolu şekilde İmroz'un (Gökçeada) doğusunda beklemeye başlamıştır⁵⁰.

2.2. Kara Harekâtı'nın İlk Günü (25 Nisan 1915) ve 14. Piyade Alayı

14. Alay'ın dahil olduğu 5. Tümen Gelibolu yarımadasının berzah kesiminde olmak üzere diğerkuvvetler son değişikliklere uygun olarak Gelibolu yarımadasına yerleşmişlerdir. Bu sırada 5. Tümen'in başında Albay Sodenstern, 14. Alay'ın başında Yarbay Ali Rıfat bulunmaktaydı. Liman von Sanders'in 5. Ordu komutanı olarak bölgeye atanmasından sonra Türk komutanların çıkarmayı denizdeyken bitirmek amacına uygun olarak yaptıkları savunma düzeni tamamen değiştirilerek,

⁴⁸ Charles Bean, **a.g.e.**,V:1, s.225-226. Mac Lagan sahildeki dikenli teli görüp çıkarmanın zorluğuna dikkat çeken komutandır.

⁴⁹ Charles Bean, **a.g.e.**,V:1, s.230, 242; Ian Hamilton, **a.g.e.**, s.94-99; Ellis Ashmead Bartlett, **a.g.e.**, s.91-92.

⁵⁰ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.191.

çıkarma kuvvetlerinin kıyı hattına yerleşmeye fırsat bulamadan karaya çıkan İtilaf Kuvvetleri'ni denize dökmek şekline dönüşmüştü⁵¹.

Bu değişiklikleri orduya iyice yerleştirmek isteyen Sanders 24 Nisan'da 11. Tümen'e bu doğrultuda bir tatbikat yaptırmış, akşam yorgun biçimde Gelibolu'ya dönülmüştü. 25 Nisan'da, daha açık bir tanımlamayla 24'ü 25'e bağlayan gecede sabaha karşı 04.30'da⁵² çıkarma başlamıştı. Bu, ordu komutanı Sanders'in tatbikattan karargahına döndükten bir kaç saat sonrasına rastgelmişti. Bu kadar kritik bir günde yapılan tatbikat, ordu komutanının 25 Nisan'da çıkarmanın başlayacağına dair bir bilgisi olmadığını göstermesi⁵³ ve haber alma faaliyetlerinin yetersizliğini gözler önüne sermesi açısından önemlidir. Bu duruma benzer bir durum da 27. Alay açısından yaşanmıştır. 27. Alay'ın 1.ve 3. Taburu ile makineli tüfek bölüğü 24 Nisan'da bir tatbikat yapmış ve gece geç saatlerde ordugâha dönülmüştü⁵⁴. Yani bölgeyi koruyacak tek alayın birlikleri yorgun haldeydi.

Birkaç gün sonra 14. Alay'ın geleceği Kuzey Cephesi çıkarma bölgesi 25 Nisan'da 9. Tümen'in sorumluluk alanıydı. Bu alanın kuzey kesimi olan Kabatepe bölgesi 27. Alay'ın 2. Taburu tarafından gözetlenmekteydi. Bu bölge Azmakdere ile Çamtepe arasını kapsayan oldukça uzun (12 km⁵⁵) bir sahili barındırmaktaydı. 2. Tabur Komutanı İsmet Bey⁵⁶ üç bölüğünü kıyıları üzerinde çok fazla yayılacak şekilde konuşlandırmaya mecbur kalmış, bir bölüğünü Kabatepe'nin doğusunda ihtiyat olarak tutmuştu. Taburda ağır makineli tüfek yoktu⁵⁷.

14. Alay'ın bölgeye ulaştığında konuşlanacağı mevzi anlamında, bölge biraz daha daraltıldığında, bugün ANZAK koyu olarak anılan Arıburnu sahilinin 8. Bölük'ün, bir başka deyişle 2. Tabur 4. Bölük'ün sorumluluk alanı olduğu

⁵¹ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.8.

⁵² Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, **a.g.e.**, s.23; Şefik Aker, **a.g.m.**, s.3; Charles Bean, **a.g.e.**,V:1, s.253.

⁵³ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.10,19.

⁵⁴ Şefik Aker, **a.g.m.**, s.31; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.62.

⁵⁵ Şefik Aker, **a.g.m.**, s.3,15. Şefik Aker'in makalesinde bu mesafe önce 16 km., sonra 12 km. olarak geçmektedir. Aynı mesafe Mehmet Şevki Yazman'da 12km. olarak bulunduğu için burada da 12 km. alınmıştır. Bkz.: Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.127.

⁵⁶ Tabur komutanı çıkarmaya dair ilk raporunu saat 4.45'te alaya vermiştir. Şefik Aker, **a.g.m.**, s.20,49; Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.121.

⁵⁷ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.61-62.

anlaşılmaktadır. Bu bölüğün komutanı Yüzbaşı Faik'ti⁵⁸. 27. Alay'ın geri kalan kısmı olan 1. ve 3. Taburlarla alayın ağır makineli tüfek bölüğü Maydos'un batısındaki zeytinliklerdeydi. Bu geride kalan kuvvet 2000 kişi kadardı. Bu durumda sahilde olup çıkarmayı karşılayabilecek en fazla 1000 kişi olduğu söylenebilir ki bunlar da sahile çok yayılmış vaziyetteydi⁵⁹.

2.2.1. Çıkarmanın İlk Saatleri

ANZAK Kolordusu Mondros'tan gemilerle 24 Nisan'da ayrılmıştı. Karaya çıkacak ilk 1500 kişi için Prince of Wales, London ve Queen⁶⁰ adlı üç muharebe gemisi tahsis edilmişti. Gemiler Kabatepe'den dört kilometre kadar uzakta durmuş, bundan sonra istimbotların çektiği onikişerli tekne grupları saat 03.30 civarında sahile yanaşmıştı⁶¹. Ancak kabile akıntıyla farkında olmadan kuzeye doğru sürüklenmişti. Böylece Kabatepe'nin hemen kuzeyindeki geniş kumsal (Z kumsal) yerine Arıburnu'nda bugün ANZAK koyu olarak anılan küçük kumsala çıkmıştı⁶². (Bkz.:Ek-20)

⁵⁸ Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.120.

⁵⁹ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.62-63.

⁶⁰ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.214; Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, Map No.9, [s.y.] . Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.120; Julian S. Corbet, **History of Great War Naval Operations**, V:2, London, Longmans, Green and Co., 1921, s.320. Bu isimler Mehmet Şevki Yazman'ın Türk Çanakkale'sinde Triumph, Majestic ve Bacchante olarak verilmiştir. Büyük ihtimalle Julian Corbett'in **Naval Operations** kitabının 314. Sayfasından alınan bu bilgi eksik tercüme nedeniyle yanlış bilgi aktarımına yol açmıştır. Oysa bu gemiler askerleri taşıyan gemileri koruyacak olan zırhlılardır. Ancak Yazman'ın verdiği bu yanlış bilgi kitapta Yayıncı Hazırlayan'ın notuyla Prince of Wales, London ve Triumph olarak yine yanlış biçimde düzeltilmeye çalışılmıştır. İki bilgi de doğru değildir. Bkz.: Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.128.

⁶¹ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.168; Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.248; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.64.

⁶² Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.65. Bu çıkarmayı ilk karşılayan 9. Tümen, 27. Alay'dan 8. Bölük'e ait Haintepe'de gözetleme görevi yapan 2. Takım'ın iki mangasıydı. Çıkarma yapılan sahile en yakın bulunan birlikler bahsi geçen 8. Bölük'ün 1. ve 2. Takımları'ydı. 3. Takım da ihtiyattaydı. Takımlar yaklaşık 60 mevcuttuydu. Balıkçıdamları'ndaki 1. Takım'ın komutanı Asteğmen İbradı'lı İbrahim Hayrettin, 2. Takım Komutanı, Asteğmen Muharrem, 3. Takım Komutanı Gelibolu'lu Başçavuş Süleyman'dı. Bölük komutanı Yüzbaşı Faik düşman ateşinin 3.30'da başladığını belirtmiştir. Bu ateşle beraber hemen 3. Takım'ı da kuzey Arıburnu'na (Büyük Arıburnu) hakim siperleri tutmaları harekete geçirmiştir. Düşman makineli tüfeklerle sahili tararken, yüksekten atılan mermiler de bu birlikleri yalayarak geçmekteydi. Ancak bu ateş, donanmanın açtığı koruma ateşiydi. Çünkü ANZAK'ların karaya çıkması 04.25 sularını bulmuştu. 8. Bölük birlikleri şiddetli ateşe başlamışlarsa da çıkarmanın tam ortasında kalmışlardı ve makineli tüfekleri yoktu. Bu nedenle 2. Takımdan birkaç kişi hariç sağ kalan olmamıştır. Yine de bu arada sahile çıkmak için layterlerden denize atlayan ANZAK'ların bir kısmının karaya çıkmalarına fırsat vermemişlerdi. Gün ağardıktan sonra Palamutluk ve Kabatepe'deki bataryalar ateşe başlayabilmişti. Sahile yayılmış 2. Tabur'un diğer bölükleri ise yerlerini terk edememiş, kendi bölgelerini savunmuş olmaları nedeniyle bu bölgeye yardıma gelememişlerdi. Düşman filosu ise Kabatepe'den Conkbayırı'na kadar bir alanı şiddetle bombardıman etmekteydi. Saat 05.00'da düşman Kanlısirt'a yayılmış ve buradaki bataryayı ele

27. Alay'ın geride bekleyen iki taburunun çatışmaya destek olmak için ordugâhından 05.45'te hareket izni almasıyla, Kemalyeri'ne varıp taarruza geçmesi saat 08.00'ı bulmuştu⁶³. Hedefi Kılıçbayırı, Merkeztepe, Kırmızısirt, Kanlısirt hattıydı. Bu sırada 27. Alay Komutanı Şefik Bey, 9. Tümen'e de bir rapor göndererek Kocaçimen'in 19. Tümen tarafından tutulması gerektiğini belirtmişti. Saat 8.25'te 57. Alay'ın tümen komutanı Mustafa Kemal Bey'le birlikte bölgeye hareket ettiği haberi gelmişti⁶⁴. Mustafa Kemal Bey, 77. Alay ve 9. Tümen'den aldığı haberler doğrultusunda yola çıkmaya 07.00'dan beri hazırды. Sonunda 57. Tümeni bir dağ bataryasıyla beraber saat 7.45 civarında yola çıkarmış, saat 9.40'ta Kocaçimentepe'ye ulaşmıştı⁶⁵.

2.2.2. 5. Ordu Komutanı Sanders'in Çıkarma Günü Faaliyetleri

Bu arada ordu komutanına da haberler ulaşmaya başlamıştı. İlk haber Bolayır ve Beşige Limanı'nından gelince Sanders tahminlerinin doğru çıktığını düşünerek yaveri Prigge ile Bolayır'a gitmişti. Ancak bu raporlarda gözden kaçırdıkları taraf gelen haberlerin “düşman donanmasının hareketleri” hakkında olduğuydu. Bu hareketler karaya çıkmakla ilgili değildi. Diğer yandan 9.Tümen'den gelen raporlar

geçirmişlerdi. Kabatepe'deki bataryanın isabetli atışları ve buradaki 7. Bölük'ün direnişi sayesinde düşman bu bölgeye çıkamamıştı. Düşmanın bir yandan Balıkçı damlarına ilerleyişi durdurulmaya çalışılırken, bir yandan karaya çıkışları önlemek üzere daha filikalardayken düşman bastırılıp ağır zayıat verdirilmeye çalışılmıştı. Ancak düşmanın Cesarettepe'yi almasının önüne geçilememişti. Ayrıca bkz.: Şefik Akeri **a.g.m.**, s.20,33; Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.120-122, 124; Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.217; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.61-67.

⁶³ Şefik Aker bu saati tam 7.55 olarak vermiştir. Bu konuda Şefik Aker'in anlatımına göre, tümen komutanlığının da bu çıkarmanın önemini ilk başlarda anlayamamış olmasıdır. Bkz.: Şefik Aker, **a.g.m.**, s.3,46.

⁶⁴ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.70; Şefik Aker, **a.g.m.**, s.42-49.

⁶⁵ Ruşen Eşref Üneydin, **a.g.e.**, 14-17; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s. 20-21, 71-72. Atatürk'ün bu bölgeye gelmesiyle keşif yapmak için Conkbayırı'na gitmesi sırasında önemli bir olay gerçekleşmiştir. Savaşın kader anlarından biri olan bu olayda Atatürk'ün kaçan askerleri durdurması süngü takıp yere yatırarak mevzi aldırması nedeniyle ilerleyen düşman da durmuş ve böylece ihtiyat kuvvetinin yetişmesi için zaman kazanılmıştır. Olayın detayları için Bkz.: Ruşen Eşref Üneydin, **a.g.e.**, s.21-27; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, **a.g.e.**, s.16-17. Genelkurmay yayınlarında bu konuda bir rapor daha bulunmaktadır. Saat 08.30 civarında Conkbayırı istikametindeki keşif kolundan gelen raporda şu bilgi yer almıştır: “2. Tabur'un zayıat vermiş bir takımı Ağıldere'den Conkbayırı'na gelerek düşmanı durdurmaya çalışıyor. Cephanesinin tükendiği öğrenildi. Bir miktar cephene ile bulunduğu mevzide direnmesi haberi gönderildi.” Bkz.: Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.70. Atatürk'ün gördüğü takım 261 rakımlı tepe tarafından gelmektedir. Bu belgede bahsedilense Balıkçıdamları tarafıdır. İki anlatı arasında bir yön farkı var gibi gözükse de Şefik Aker, Balıkçıdamları'ndaki askerin çekilirken izledikleri yolu anlatarak Düztepe'ye geldiğini açıklamıştır. Böylece bunların aynı grup olduğu anlaşılmıştır. Bkz.: Şefik Aker, **a.g.m.**, s.25,59.

ise karargâhtakileri endişelendirmişti. Çünkü bu raporlarda Seddülbahir ve Kabatepe'nin kuzeyine çıkarma yapıldığından bahsetmekteydi. Sonradan bunlardan Saroz ve Anadolu yakasında yapılan harekelerin bir aldatmaca olduğu ortaya çıkmıştı. Ancak eğer iyi yorumlanabilse o gün gelen haberler de bunu gösterir şekilde gelişmişti.

Buna karşılık 9. Tümen'in savunma alanı olan Seddülbahir, Tekeburnu, Zığındere, Morto limanı ile Kabatepe, Arıburnu taraflarında doğrudan karaya çıkan İngiliz ve Fransız kuvvetleriyle çarpışma başlamıştır. Bir müddet sonra Kumkale tarafındaki çıkarmanın da çok zayıf olduğu ve gösteriş amaçlı yapıldığı anlaşılmıştı. Buna rağmen Sanders sadece 25 Nisan gününü değil, 26 Nisan sabahını da Bolayır'da geçirmiş ve bu süre zarfında kuvvetlerini yönlendirici, çarpışmaların seyrini etkileyici bir emir verememiştir. Bu ilk çıkarma günündeki kararsızlığını kendisi de anılarında anlatarak itiraf etmiştir⁶⁶.

Saat 14.00'dan itibaren 3. Kolordu'nun özellikle güney cephesi için istediği yardımlara cevap ancak saat 17.40'ta verilebilmiştir. Bundan da anlaşılacağı gibi özetle 25 Nisan günü Gelibolu yarımadasını 9. Tümen ve saat 10.00'da yetişen 19. Tümen, başka destek olmadan savunmuşlardır.

Esat Paşa'nın durumun ciddiyetini Sanders'e anlatabilmesi ve Maydos'a gitme iznini koparabilmesinden sonra Maltepe'ye ulaşması saat 14.00'ı bulmuştu. Bu arada 9. Tümen bütün alaylarıyla savaşa girdiğinden hiç ihtiyatı kalmamıştı. 25. Alay da Kirte üzerinden güneye doğru harekete geçtiği için Kabatepe ve Kumtepe bölgesine destek gerekmektedir. Kilye'ye çıkan Esat Paşa burada bulunan Bursa

⁶⁶ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.10-17; Liman von Sanders, **a.g.e.**, s. 92-97. Sanders'in bu tutumuna en ciddi eleştirilerden birini yapan Mehmet Şevki Yazman'dır. Bkz.: Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.117-120. Bir süre sonra 3. Kolordu'dan gelen haberde yarımada'nın güneyindeki çıkarmada düşmanın geri atıldığı ancak buna direndiği ve yeni kuvvetler çıkardığı belirtilmiştir. Diğer taraftan Kabatepe yakınına ise çıkamadığı ancak Arıburnu kıyıları ve buradaki tepelerin düşman eline geçtiği, buna karşılık 19. Tümen birliklerinin bu tepeleri ele geçirmek için yürüyüşe geçtiği haber verilmiştir. Saat 10.00 civarında taarruza katılabilen 57. Alay birlikleri, 27. Alay'a yardımcı olmaya başlamıştı. Bu taarruz Atatürk'ün "Ben size taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum" dediği taarruzdur. Bkz.: Ruşen Eşref Üneydin, **a.g.e.**, s.29; Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.157. Burada Mustafa Kemal Bey, düşman kuvvetlerini bir alay kadar tahmin etmişti. Ancak 1. Avustralya Tümeni'nin iki tugayı karaya çıkmış, üçüncüsü de grup grup çıkarmaya devam etmekteydi. Bkz.: Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.74. Bu kaynakta 1. Avustralya Tümeni'nin çıkışının devam ettiği saat 10.30 itibarıyla verilmiştir. Oysa Charles Bean bu saatte 2. Tümeni'nin çıkışının başladığını belirtmiştir. Ayrıca yine bu kaynakta Atatürk'ün düşman kuvvetini bir alay olarak tahmin ettiği bilgisi yer almaktadır. Ancak burada Atatürk karaya çıkmış bütün kuvvetleri değil, kendi birlikleriyle sol taraftan taarruza başladığı düşman kuvvetlerini bir alay olarak tarif ettiği göz önüne alınmalıdır. Detaylı bilgi için bkz.: Ruşen Eşref Üneydin, **a.g.e.**, s.26.

Jandarma Taburunu hemen bu bölgeye yollamıştır. Bu birliğe verilen emir Kilitbahir platosunun işgaline engel olmaktadır⁶⁷. Böylece 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa'nın düşmanın niyetini çok isabetli bir şekilde anladığı görülmektedir.

2.2.3. Öğleden Sonra Savaşın Gidişatı

Saat 15. 00'da Maltepe'de buluşan Esat Paşa ve Mustafa Kemal Bey, bütün güçleriyle taarruza devam etmeye karar vermişlerdir. 19. Tümen bütün alaylarıyla 27. Alay'a destek olmaya çalışsa da 72. Alayın Conkbayırı'na gelmesi 16.30'u bulmuştur. Bu saat itibarıyla 1. Avustralya Tümeni karaya tamamen çıkmış, Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni'nin çıkmasına da hızla devam edilmekteydi. 57. Alay'ın saat 18.00'da Düztepe'yi ele geçirmesi, 27. Alay'ın da saat 16.00 civarında Kanlısirt'ı ve burada ANZAK'lara kaptırılan dağ bataryasının üç topunu da geri alması ile gündüz harekâtı bitmiştir⁶⁸. Yalnız bu bitiş genel anlamdaydı ve pek çok mahalde çarpışmalar devam etmekteydi. Gece taarruzunda ise düşmanın kıyıda tutunduğu yerden söküp atmak amaçlanmış ancak imkansızlıklar ve yorgunluk buna fırsat vermemiştir⁶⁹.

İlk gün çarpışmalar sonucunda Türk kuvvetleri, Kılıçbayırı, Kırmızısirt'in doğu tarafı, Kanlısirt, Albayrak sırtı; ANZAK kolordusu, Cesarettepe, Kabaksirtı Bombasirtı, Merkeztepe, Sivritepe, Şehitler tepesi, Yeşilsirt ve güneyinde bulunmaktaydı. Bütün gün boyunca karaya çıkan 15.000 kişiden fazla ANZAK

⁶⁷ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.17, 23-24.

⁶⁸ Şefik Aker, **a.g.m.**, s.67; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.24, 75-76; Ruşen Eşref Üneydin, **a.g.e.**, s.30-31. Bu iki kaynaktan konuyla ilgili olarak birbirinden farklı bir bilgi yer almaktadır. Atatürk Ruşen Eşref'e verdiği rapörtajda 25 Nisan'dan 17 Mayıs'a kadar Arıburnu Kuvvetleri Komutanı olduğundan bahsetmiştir. Bkz.: Ruşen Eşref Üneydin, **a.g.e.**, s.34. Aynı bilgi bir Genelkurmay yayınında da bulunmaktadır. Bkz.: Hülya Toker, **a.g.e.**, s.4. Ancak burada sıklıkla yararlandığımız yine bir Genelkurmay yayını olan **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi** adlı eserde böyle bir bilgi bulunmamaktadır. 9. Tümen komutanının ilgisini güney kesimdeki çarpışmalara yönlendirmesi sonucunda bu bölgede kalan birliklerini Atatürk'e devrettiği bilinmektedir. Böylece resmi bir oluşum olmamakla beraber durumun ciddiyeti ve Atatürk'ün bölgeden sorumlu komutanlar içinde en üst rütbede olması nedeniyle kuzey kesimdeki kuvvetlerin komutasını fiilen eline almasının bu durumu oluşturmuştur. Ayrıca bkz.: Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu, a.g.e.**, s. 14, 20. Diğer yandan savaş sırasında bu duruma itirazı olmayan Esat Paşa'nın savaştan sonra yayınlanan hatıratında bu unvanın resmi olmadığını, Mustafa Kemal Bey'in kendi kendine yakıştırdığını belirtmesi dikkat çekmiştir. Bkz.: **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.93. Özellikle 1 Mayıs'tan itibaren Mustafa Kemal Bey'in emrinde on adet piyade alayı, 3 bölük süvari, 12 batarya olması fiilen bölge komutanı olması anlamına gelmektedir. Bkz.: Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.97, 99. Mustafa Kemal Bey bu durumu resmileştirmek için 5 Mayıs'ta bir yazı yazmış ancak buna cevap alamamıştır. Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.108; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu, a.g.e.**, s. 74.

⁶⁹ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.80.

kuvvetine karşılık, yaklaşık 6.600 kişilik mevcutlarıyla 27. ve 57. Alaylar çıkarmaya karşı koymaya çalışmıştı⁷⁰.

Seddülbahir tarafında da durum çok zor bir noktadaydı. Bu nedenle sabahtan beri üçüncü kez istenen yardıma karşılık cevap saatler sonra 15.40'ta gelmişti⁷¹. Bu arada 5.Ordu, emrinde olan 5. Tümen'in üç taburunu Maydos'a gitmek üzere Şarköy'e göndermesi emrini vermişti⁷².

Bu arada Başkomutanlık'tan 16. Tümen ve 5. Tümen'in 16. Kolordu adıyla birleştirildiğini ve komutanlığına Albay Ahmet Feyzi'nin atandığı bildirilen emir gelmiştir⁷³. Ancak bu yeni kolordu deyim yerindeyse kâğıt üstünde kalmıştır. Çünkü 16. Kolordu emrine verilen birlikler zaten 3. Kolordu bölgesinde kullanılmaktaydı. Ahmet Feyzi Bey ise boşta beklemekteydi. Bu nedenle Anadolu tarafındaki 15. Kolordu'nun başında olan Weber'in başka göreve atanmasıyla bir komutan boşluğu çıkınca Ahmet Feyzi Bey buraya getirilmiş ve böylece 16. Kolordu'nun adı 15. Kolordu olarak değişmişti⁷⁴.

⁷⁰ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.22,79; **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.53.

⁷¹ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.24.

⁷² Liman von Sanders, **a.g.e.**, s. 97; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.16. Bu sırada savaş bütün çıkarma bölgelerinde şiddetle devam ederken Sanders yine bir Alman General olan Weber'in komutasındaki 15. Kolordu'dan "bölgelerinde ciddi bir çıkarma yoksa ve verebilecekleri birlik varsa" takviye istemiştir. Hiç bir kesinlik içermeyen bu emre Weber'den bütün gün boyunca haber alınmadığı gibi, ancak 25 Nisan gece yarısı "eğer zor durumda ise" 3. kolorduya 64. Alay'ı gönderebileceği haberi gelmiştir. (Aynı kitabın 45.sayfasında bu cevabın saat 17.00'da verildiği yazmaktadır) 64. Alay ise depo birliklerinden ve jandarma birliklerinin artıklarından kurulmuş, teçhizatı eksik, zayıf bir alaydır. Bu alay ancak 26 Nisan'da Rumeli yakasına geçmiş ve Arıburnu bölgesinde görevlendirilmiştir. Ayrıca 33. Alay da bölgeye takviye olarak yollanmış, bunun cepheye girişi de yine 26 Nisan akşamını bulmuştur. 25 Nisan saat 15.00'da 5. Ordu komutanlığından Başkomutanlığa bir rapor gönderilmiştir. Bu raporda saat 11.50 itibarıyla 19. Tümen'den gelen bilgiye göre Arıburnu'na iki alaydan fazla miktarda kuvvet çıkarıldığı, bunun püskürtüldüğü ve artık düşmanın çıkarmaya devam edemediği bildirilmiştir. İlk kısmı doğru olan bu mesajın "düşmanın çıkarmaya devam edemediği" kısmı doğru değildi. Daha sonra 17.05'te çekilen raporda da Kabatepe dolayındaki muharebenin başarıyla devam ettiği bildirilmiştir. Bu yanlış bilgi aktarımlarının da destek kuvvet yollanmasını yavaşlattığı düşünülmektedir. Diğer yandan destek kuvvet yollanmasını yavaşlatan bir sebep de düşman filosunun Kabatepe tarafından yaptığı aşırı atışlarla Kilye limanını kontrol altında tutmaya çalışmasıydı. Bu da birliklerinin ulaşımı zorlaştıran bir sebep olmuştur. Bu zorluk da geç de olsa gelen takviye kuvvetlerin cepheye girişini biraz daha geciktirmiştir. Daha geç bir saatte saat 19.30'da alınan raporda 27. Alay'ın Kocaçimen bölgesinde çarpıştığı bildirilmiştir. 20.00'daki raporda 57., 77., 27. Alayların bütün cepheden Arıburnu'na taarruz ettiği, 72. Alayın da 57'yi desteklediği haberi gelmiştir. Bu, cephenin kuzey kesiminde durumun biraz daha iyiye gittiğinin habercisi olmuştur.Bkz.: Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.14-25.

⁷³ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.18.

⁷⁴ Bu değişiklik 15. Kolordu Komutanı Weber Paşa'nın 7 Mayıs'ta Güney Grubu Komutanı olması nedeniyle gerçekleşmiştir. Ancak 16. Kolordu'nun 26 Nisan'da kurulmasından sonra 7 Mayıs'a kadar

2.2.4. 26 Nisan 1915 ve Sonrasında Devam Eden Muharebelere

14. Piyade Alayı'nın Katılımı

Halen Şarköy'de bulunan ve yukarıda bahsi geçen oluşumu gerçekleşmeyen 16. Kolordu'ya gönderilme meselesinden sonra 5. Tümen birlikleri 7. Tümen'in boşalttığı bölgeye yani Gelibolu civarına geçmiştir. Sonrasında 26 Nisan'ın geç bir vaktinde güneye hareket emri gelmişse de⁷⁵ daha sonraki olayların gelişiminden bu emrin de uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü 28 Nisan'da 3. Kolordu'nun yardım isteğinin akabinde, Başkomutanlık 5. Tümen'in Maydos'a kaydırılması emrini vermiştir⁷⁶. Böylece 5. Tümen ve 14. Alay savaş alanına girmeye başlamıştır.

Bölgede komutayı eline almış olan 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey için en zor gün 26 Nisan olmuştur. Çünkü bütün ANZAK Kolordusu'na karşılık önceki gün zayiata uğrayan 57. ve 72. Alaylar ile ikişer taburlu ve yine zayiata uğramış olan 27. ve 77. Alaylar ile mücadeleye girilmiştir⁷⁷. Bu durumda yeni birliklere çok ihtiyaç vardı.

Benzer şekilde ANZAK Komutanları için de çok zor bir karar ânı gelmişti. ANZAK askeri gördüğü direnç neticesinde hem büyük kayba uğramış, hem de morali bozulmuş durumdaydı. İhtiyat kuvveti bulunmamaktaydı. Askerler, 25'inin akşam üstünden beri dağınık bir şekilde oradan buradan gelerek sahilde toplanmıştı. Bu durumda komutanlar, 26'sı sabahı Türkler tarafından yapılması muhtemel olan taarruzda hepsinin imha edileceğini düşünmekteydi. Bu nedenle bir an önce askeri gemilere aldırarak gerektiği General Birdwood'a açıklanmış, Birdwood böylesine ciddi bir kararı vermeyi Başkomutan'a bırakmayı istemişti. Bunun doğrultusunda gönderdiği rapora Hamilton'dan aldığı cevapta ise meşhur "*siper kazın, kazın, kazın*" emri gelmişti. Yani ANZAK'lar da buldukları yeri iyice tahkim edecek ve işgal ettikleri mevzileri mutlaka elde tutacaktı. Gün ağırdığında umdukları taarruzun

geçen sürede bu kolordunun herhangi bir faaliyeti olup olmadığına dair hiç bir bulguya rastlanmamıştır. Ahmet Feyzi Paşa daha sonra 29 Mayıs'ta Saros Grup Komutanı, 7 Ağustos'ta ise Anafartalar Grup Kumandanı olmuştur. Bkz.: Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.55-57.

⁷⁵ Burada geçen birlikleri "güneye kaydırma" tabirinin araştırmacılar tarafından yanlış anlaşılma riski bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar bunu güney cephesine yani Seddülbahir tarafına kaydırmak olarak alsa da, bulunduğu yer olan Saros'tan veya Gelibolu'dan daha güneye mesela Maydos'a kaydırılma amacıyla da kullanılabilirdi göz önüne alınmalıdır.

⁷⁶ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.95-96.

⁷⁷ Ruşen Eşref Üneydin, **a.g.e.**, s.35; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.39.

başlamadığını ve artan topçu ateşinin de kazdıkları siperlere zarar vermediğini görünce rahatlamışlardı⁷⁸.

Türk askerinin moral bozukluğu ANZAK'lardan daha az değildi. 26 Nisan'da 1. Tabur'un da Kanlısirt'tan çekildiği öğrenilince Kırmızısirt'taki makineli tüfek bölüğü de tehlikenin ortasında kalmaması için geri çekilmişti. İngiliz donanmasının ateşi şiddetli biçimde sabahın erken saatlerinden itibaren başlamıştı. Bu durumda ANZAK kuvvetleri Düztepe üzerinden Conkbayırı'na doğru genişlemek istemiş, ayrıca Kanlısirt ve Kırmızısirt üzerinden de hücumla geçmiştir. Bu sırada Maydos tarafında Çanakkale Boğazı'nda bulunan Barbaros ve Turgutreis gemileri ise aşirtma atışlarla İngiliz gemilerini rahatsız etmeye çalışmaktadır⁷⁹.

ANZAK'lar için 27 Nisan, birliklerini tertip ve tanzim etmekle geçmiştir. Takviye gelmeden ileriye gidilemeyeceğinin açığa çıkması sonucunda Hamilton bu bölgedeki birliklere mevzilerini zaptedilmez hale getirmeleri ve mümkün olduğunca fazla Türk kuvvetini üzerlerine çekmeleri görevlerini vermiştir⁸⁰.

Türk kuvvetlerini takviye edecek birlikler 27 Nisan'da ancak yerlerine ulaşabilmiştir. Hatta 64. Alay, saat 10.00 civarında 57. Alay'a yardıma gelebilmiş, 33. Alay'ın 27. Alay'a destek olmak üzere cepheye gönderilmesi ise saat 18.00'i bulmuştur. 57. Alay'ın Conkbayırı tarafında sürdürdüğü mücadele, ANZAK'ların Cesarettepe ve Bomba sırtının güney yamaçlarına sürülmesine kadar devam etmiştir. 27. Alay da Kanlısirt-Kırmızısirt hattında çarpışmaktaydı. Bu arada Queen Elizabeth'in bu bölgedeki bombardımanı devam etmekteydi⁸¹. Bunun özellikle belirtilmesinin nedeni Queen Elizabeth'in bu savaşta kullanılan en büyük çaplı 38'lik tabir edilen toplara sahip olmasıdır. (Bkz.: Ek-21)

27 Nisan itibarıyla yüzde otuz ila kırk arasında zayıf verilmesine rağmen istenen sonuca ulaşamamış, ANZAK kuvvetleri geriletilmemiştir. Bu nedenle

⁷⁸ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.243, 326-332; Ian Hamilton, **a.g.e.**, s.116-117. ANZAK'ların bir başka lakabı da digger'dır. Bu İngilizce kelime kazıcı anlamına gelmektedir.

⁷⁹ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.83-85.

⁸⁰ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.361-362.

⁸¹ Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.506; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.86-88.

bütün yorgunluk ve kayıplara rağmen gece de taarruz edilmiştir. Yeni gelen birlikler duruma ve araziye adapte olamayınca bu ataktan da sonuç alınamamıştır⁸².

Ancak bütün bu mücadelede, düşmanın denize dökülmesinden çok ilerlemesinin engellenmesi amaçlandığı için bu Padişah tarafından bir başarı olarak görülmüştür. Bunu ifade eden bir mesaj 27 Nisan 1915'te Beşinci Ordu Kumandanlığı'na Başkumandan Enver Paşa tarafından iletilmiştir:

“Muvaffakiyet-i âhireyi atabe-yi seniyye-i hazret-i Padişahi'ye arz eyledim. İbrahim olunan besâlet ve şecâatden dolayı zât-ı sâmilere ve maiyyetlerinde bulunan bilcümle kumandan, zabitan ve kıt'ata selâm ve mahzuziyyet-i şâhanelerini tebşîr etmeğlimi fermân buyurdular.”⁸³

Benzeri durum ANZAK'lar için de geçerliydi. 30 Nisan'a kadar denizden karanın içine doğru bir kilometreden az bir mesafe ilerleyebilmelerine rağmen, kıyıda tutunuyor olmaları büyük başarı sayılmıştı⁸⁴. Oysa çıkarmadan önceki planda ilk gün hedefleri Maltepe olarak kararlaştırılmıştı.

28 Nisan itibarıyla askerde moral çökmüş, dağılma başlamıştı. Bu nedenle bu günden itibaren hem bulunulan mevkiyi korumak için tahkimata başlanmış hem de ihtiyat kuvvetlerinin bir an önce gelmesi için yazışmalar yapılmıştı. Bunun sonucunda 28 Nisan'da 125. Piyade Alayı 19. Tümen emrine verilmişti. 125. Alay'ın gelmesi ancak bulunulan yerin korunması için yeterli olmuştur. Ancak esaslı bir hareket için topluca bir tümene ihtiyaç vardı⁸⁵.

⁸² Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.44; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.89-90.

⁸³ Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Belge no:2139, **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, S:88(Ağustos 1989), s.45-46.

⁸⁴ Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.524,543; Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.365.

⁸⁵ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.45-47; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.93-95. Bu arada bir Alman olan Binbaşı Raymond 19. Tümen kurmaylığına gönderilmiştir. Ancak bu kişinin cepheye gitme konusundaki isteksizliği, savaşın durumunu gösterecek krokiyi çizme konusundaki başarısızlığı, topçuların mevzisini belirleyememesi gibi nedenlerle bir işe yaramadığı hakkında Kolordu komutanına bildirimde bulunulmuş ve Asya tarafındaki birliklerde görevlendirilmesi sağlanmıştır. Bkz.: **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.48.

29 Nisan'da ANZAK Kolordusu da kuvvet üstünlüğüne rağmen 1. Kraliyet Deniz Piyade Tümeni'nden bir kumandan ve kurmay heyetinin yanı sıra dört taburla takviye edilmiştir. Bunların karaya çıkarılışı Mustafa Kemal Bey tarafından Kolorduya bildirilmiştir⁸⁶.

Bu sırada 3.Kolordu'dan devamlı takviye istenmiştir. 3. Kolordu, Başkomutanlığa yaptığı başvurular sonucunda bulunulan yerlerden bir adım bile çekilmemesi, takviye gelene kadar direnmek için her türlü sert tedbirin alınması gerektiği konusunda uyarılmıştır. Ayrıca İstanbul'dan 15. Tümen'in yola çıkarıldığı gibi, 14. Alay'ı bünyesinde bulunduran 5. Tümen'in de 28 Nisan'da Maydos'a kaydırılması emri verilmiştir⁸⁷. 5. Tümen'in bölgeye intikali ile tümen komutanı Sodenstern 29 Nisan'da güney kesime gönderilerek⁸⁸ yerine Albay Kannengisser atanmıştır⁸⁹.

30 Nisan saat 05.00'da 14. Alay Kocadere'nin batısına ulaşmıştır. 19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey saat 07.30'da, cepheye yeni gelmiş olan 14. Alay Komutanı ile tabur komutanlarına, araziye ve durumu tetkik etmek üzere yanına gelmelerini bildirmiştir. Mustafa Kemal Bey'in ifadesine göre "emrine verilen yeni kuvvetlerin gelişinden istifade ederek 1 Mayıs 1915 günü düşmana taarruz etmeyi" düşünmüştür⁹⁰. Bu cephenin en kanlı günlerinden birinin 14. Alay'ın gelişiyile kararlaştırılıyor olması tarihin gizli kalmış gerçeklerindedir. Esat Paşa da bu kararın sebebini 5. Tümen'in cepheye gelişiyile İngilizlerle bir güç dengesi oluşması şeklinde açıklamıştır⁹¹.

⁸⁶Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.364; Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.532-534; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.94; **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.49.

⁸⁷ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.47; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.95-97. Ancak 15. Tümen Seddülbahir bölgesine gönderilmiştir.

⁸⁸ Liman Von Sanders, **a.g.e.**, s. 98; Erich r. Prigge, **a.g.e.**, s.90; Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.374.

⁸⁹ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.65; Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.221-222; Hans Kannengiesser, **a.g.e.**, s.123-128; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.208-209. Bu konudaki bilgiler 1. Bölüm'de paylaşılmıştır.

⁹⁰ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G: 5, BN:5-3; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.52; **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.103.

⁹¹ **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.103; Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.540. Burada Bean, Mustafa Kemal Bey'in 30 Nisan'da beş yeni taburla destekleneceğinden bahsederken bunlardan birinin 125. Alay olacağını söylemiştir ki bu alay zaten savaş alanına girmiş durumdadır. Diğerinin ise 5. Tümen'den 13. Alay olduğundan bahsetmektedir ki bu da tam olarak doğru değildir. Çünkü yukarıda da açıklandığı gibi sadece 13. Alay değil, 5. Tümen bütün kuvvetleriyle savaş alanına çağrılmıştır.

Bu olayın Liman von Sanders'teki yansıması ise "5. Tümen'in son kıtalarından bir kaç küçük birlik, 19. Tümen'i takviye için Arıburnu harp meydanına sevk edilmek zorunda kalındı" şeklinde olmuştur⁹². Oysa Sanders'in hatırladığının aksine 5. Tümen'in 14. Alay haricindeki birlikleri güney cephesine yollanmamış, ihtiyaç nedeniyle 19. Tümen emrine verilmiş ve 1 Mayıs taarruzu planlanmıştır.

25 Nisan'dan beri büyük bir cesaret ve fedakârlıkla düşmanın tam merkezi karşısında savaşan 27. Alay birlikleri, 30 Nisan itibariyle yerlerini 14. Alay'a bırakmışlardır⁹³. Ayrıca 30 Nisan'da 19. Tümen'in emriyle bir istihkam bölüğü de 14. Alay'a bağlanmıştır⁹⁴.

Bu beş günde düşmanın yaptığı küçük taarruzlar komutanlar tarafından bir yoklama olarak düşünülmüştür. İngilizlerin yakın zamanda büyük bir taarruza kalkacağına bir işareti olarak görülmüştür. Ayrıca esirlerin üzerinden çıkan haritalarda ilerlemek istedikleri bölgenin görülmesi de bu görüşü kuvvetlendirmiştir. Bu nedenle kesin sonuç almak ve düşmanı denize dökmek için bir taarruz planlanmıştır⁹⁵.

2.3. 14. PİYADE ALAYI'NIN 1 MAYIS 1915 TAARRUZU'NA (ARIBURNU MUHAREBESİ) 19. TÜMEN KOMUTANI MUSTAFA KEMAL (ATATÜRK) BEY KOMUTASI ALTINDA KATILIMI

29 Nisan'dan itibaren gelen 5. Tümen birliklerinden 14. ve 15. Alayların 30 Nisan'da, 13. Alay'ın 1 Mayıs'ta Arıburnu'nda mevziye girmesi planlanmıştır. Bölgedeki bütün kuvvetler 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey'in emrine verilmiştir. Bunların içinde merkezde konumlandırılan 14. Alay Edirnesırtı'na yerleştirilmiştir. İleri birlikleri ise Bombasırtı'na gönderilmiştir. Taarruzun

⁹² Liman von Sanders, **a.g.e.**, s. 98.

⁹³ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.53; İsmet Görgülü, "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi**, S:19 (Kasım 1990), s.94; **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.104. Burası 33. Alay muharebe raporunda "Siperlitepe şarkındaki mıntıka" olarak tarif edilmiştir. Bkz.: Sermet Atacanlı, **Arıburnu'nun İlk Müdafaası**, İst., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s.195. Ancak Kadri Perk, 14. Alay'ın yerleştiği bölgeyi Bombasırtı olarak belirlemiştir. Bk.: Kadri Perk, **a.g.m.**, s.61.

⁹⁴ Sermet Atacanlı, **a.g.e.**, s.232.

⁹⁵ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.52-53; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.97.

yapılacağı bölgedeki Merkeztepe düşman için özellikle önem verilmiş bir bölgeydi. Çünkü ANZAK mevzilerinin kilit noktasıydı ve üç yönden sarılmış durumdaydı. Bu nedenle Mustafa Kemal Bey asıl taarruzu merkez kesimden yapmak istemiştir⁹⁶. Bir başka görüşe göre ise Arıburnu cephesinin yanları denizle birleşmekteydi. Bu nedenle İngiliz filosunun yan ve arka ateşine açıktı. Merkez bölge ise bu yan kollara nispeten daha emin bir konumdaydı⁹⁷. Dolayısıyla sebep ne olursa olsun tarruzun asıl unsurunu merkezdeki birlikler oluşturmuştu. Tarruzun ilk hedefini Bombasirtı'nın batısı-boyun noktası-Merkeztepe hattı olmuştur. Bundan sonra Haintepe'ye doğru taarruz ilerletilerek düşmanın denize dökülmesi planlanmıştı⁹⁸(Bkz.:Ek-22).

Taarruz öncesinde Mustafa Kemal Bey'in mıntika komutanlarına verdiği emirler arasında, askerine moral vermek ve şevk aşlamak üzere yazdığı cümleler arasında Balkan yenilgisini hatırlatması dikkat çekicidir. Mustafa Kemal Bey bunun asker üzerinde etki yapacağını bilmekteydi. Çünkü Balkan yenilgisi Türk toplumu için büyük bir utanç vesilesi olmuştu. Bunu “*Balkan yenilgisinin ikinci bir safhasını görmektense burada ölmeyi tercih etmeyenelerin bulunacağını kesinlikle kabul etmem*” diyerek vurgulamış ve hatta “*böyle olduğunu düşünenler olduğunu hissediyorsanız onları kendi ellerimizle kurşuna dizelim*” diyerek bir bozgunun önünü almak istemişti⁹⁹. Bu hissiyatı destekleyen bir manzara da 14. Alay tarafından gerçekleştirilmiştir. 1 Mayıs'ta muharebeye başlamadan önce askerler tekbir getirerek Kemalyeri'ne gelmiştir¹⁰⁰.

Bu taarruzu uygulayabilmek için oluşturulan düzende sağ ve sol kanat kolları ile bir de merkez kolu bulunmaktadır. Merkez kolunun komutanlığı 14. Alay komutanı Yarbay Ali Rıfat'a bırakılmıştır. Ali Rıfat'ın komutasında kendi alayı olan 14. Alay'ın yanısıra, Mübarekdere tarafından 14. Alayın arka kesimine doğru yerleştirilen 15. Alay da bulunmaktadır. 13 Alay ise tümen ihtiyatı olarak merkez kolun gerisinde bekleyecektir¹⁰¹. Bu oluşumun akabinde yeni bir karar alınarak

⁹⁶ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.94-98.

⁹⁷ Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.215-216.

⁹⁸ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.94-98; **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.104.

⁹⁹ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.53.

¹⁰⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D:H1, F:001a.

¹⁰¹ İsmet Görgülü, **a.g.e.**, s.86; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.99-100. Esat Paşa bu yerleşim hakkında biraz daha değişik bir bilgi vermektedir. Buna göre merkez bölgenin sağ kanadında 14. Alay, sol kanadında 15. Alay olacaktır. Ancak taarruzun gerçekleşmesi sırasındaki

merkez ve sol kanat grupları daha üst bir komutanlık oluşturularak 27. Alay komutanı Yarbay Şefik (Aker) komutasında birleştirilmişlerdir¹⁰².

1 Mayıs için verilen taarruz emrinde 14. Alay'a verilen görevler, emrin aşağıda gösterilen 4. ve 6. maddelerinde yer almaktadır:

“4. Aynı saatte [topçuların ateşe başladığı 05.00'da] 14. Alay düşmanın merkezinde kendisine bugün gösterilen cepheye, sol kanat kuvvetleri kendi önlerindeki düşman cephesine taarruz edecek, düşmanı uzaklaştıracak ve tamamen sahile hâkim olan hattıbâlâyı ele geçirecektir.”

“6.5. Tümen İstihkâm Bölüğü, 14'üncü Alay ve 19'uncu Tümen İstihkâm Bölüğü 27'inci Alay ile beraber bulunacak, taarruz ve hücum sırasında düşmanın savunma araçlarını tahrip edip patlayıcı madde kullanacak ve işgal olunacak mevzileri tahkim maksadıyla piyadeye yardım edecektir.”¹⁰³

Gerek bu emirde ve gerekse aşağıda aynıyla yer alan, 19. Tümen komutanı Mustafa Kemal Bey tarafından oluşturulan savaş düzeninde görüldüğü gibi merkez kuvveti 14. Alay'dır¹⁰⁴. Bu düzende 14. Alay, 19. Tümen emrine girmiş durumdayken, daha önce bahsi geçen 15. ve 13. Alaylar'ın ihtiyat vb. olarak kuruluş planında yer almadığı dikkati çekmektedir. Oysa pek çok kaynak vasıtasıyla savaşa katıldıkları bilinmektedir. Buna karşılık sağ cenah kuvveti olarak 64. Alay'a verilen bazı birlikler ve 57. Alay'ın 3. Taburu ile 77. Alay'ın 3. Taburu, sol cenah kuvveti olarak ise 27. Alay bünyesinde toplanan bazı birlikler ile 125. Alay'ın 2. Tabur'u bulunmaktadır. 125. Alay'ın diğer taburları ihtiyatta bırakılmıştır.

olaylar incelendiğinde öncelikle 14. Alay'ın harekete geçtiği, onun yorulduğu veya zayıf verdiği zaman 15. Alay'ın taarruza katıldığı görülmüştür. Bkz.: **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, a.g.e., s.104.

¹⁰² Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.53.

¹⁰³ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:4, F:006; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.54.

¹⁰⁴ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:4, F:006-001. Taarruza ilişkin 19. Tümen'in savaş düzeni ile ilgili arşiv belgesine ulaşıldığı ve bunun kaynaklarda verilen kuruluştan daha farklı olduğu görüldüğü için burada aynıyla çevirisinin, eklerde de orjinalinin verilmesi uygun görülmüştür. (Bkz.: Ek-23)

17-2-331 (Arıburnu Muharebesi) [1 Mayıs 1915 Taarruzunda] 19. Fırka Nizam-ı Harbi:

Sağ Cenah Kuvvetleri:

A.57 T.3, mitralyöz [A.57 T.1, T.2, T.3 bakiyesinden mürekkeb]

A.64 T.1, T.2
A.20 T.3
A.72 T.3

} A.64

A.77 T.3

Merkez Kuvveti: A. 14

Sol Cenah Kuvvetleri:

A.27 T.1, T.2, mitralyöz
A.33 T.1
A.33 T.2, T.3
A.72 T.1, T.2
A.125 T.2

} A.27

İhtiyat:

A.125 T.1, T.3, mitralyöz

Topçu Kuvveti:

A.39 T.2 sahra [B.4 B.5]

A.39 T.3 cebel B.7

A.9 T.3 cebel B.7 B.8

A.7 T.3 cebel B.7 B.8

A.5 T.7'den bir batarya

İstihkâm T.3 B.4, İstihkâm T.2 B.2

Süvari A.15 B.5, B.1

Taarruzun yapılması için ilk önce sabah saat 05.00'da topçu ateşi başlamıştır. Onbeş dakika süren ve çoğunlukla Merkeztepe'yi hedef alan bu ateşten sonra merkez kol ve sol kol harekete geçmiştir (Bkz.:Ek-24). Ancak bu defa da itilaf donanması şiddetli bir bombardımana başlamıştır. Merkezden saldırıya geçen 14. Alay'a iki tabur taarruz etmektedir. 14. Alay hemen ilerlemeye başlamışsa da düşmanın şiddetli ateşi karşısında taarruzu çok yavaş gelişmektedir. Alay'ın 3. Tabur'u ise ANZAK siperlerine 200 metre yaklaşabilmiştir. Ancak merkezin sağında bulunan 2. Tabur, boyun noktası ile Merkeztepe'de bulunan düşman ağır makineli tüfeklerinin çapraz ateşi altında duraklamak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine 125. Alay'dan 14. Alay'a destek kuvvet gönderilmiştir. Sol koldaki kuvvetler ise hiç etkili olamamaktadır. 57. Alay Harp Ceridesi'nde bu durumdan özellikle bahsedilmiştir. 57. Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey'in gözlemine göre 72. Alay'ın 3. Taburu taarruza katılmayınca 14. Alay düşmanın yan ateşine açık kalmıştır. Bu nedenle 72. Alay 3. Tabur ertesi gün yapılacak harekâta 14. Alay'ın emrine verilmiştir¹⁰⁵.

Bu saldırı Quinn's'de (Bombasirtı'nın ANZAK tarafında olan mevzisi) bulunan 15.Tabur komutanı Binbaşı Quinn tarafından da raporlanmıştır. Quinn 1 Mayıs öğleden sonra çektiği mesajında "350 Türk'ün dere yatağına olduğu ve mevzinin soluna doğru saldırdıkları, kendilerine 6 bomba attıkları" bilgisini verdikten sonra "el bombası" ve "periskop" alabilmek için ricada bulunmuştur. Bu taarruz konusunda Bean'de yer alan bilgi Türklerin tekrar tekrar saldırdığı ve Quinn's (Bomba sırtı), Pope's ve Courtney's'den (boyun noktası) açılan ateşle geri çevrildikleridir¹⁰⁶. Bu ateş yukarıda bahsedilen ve 14. Alay'ı durduran çapraz ateştir.

Savaş alanında yan yana konuşlanan alaylar müşterek hareket etmek durumundadır. Taarruzun gidişatını Kemalyeri'nden izleyen Mustafa Kemal Bey planın uygulanmadığını görünce 14. Alay'a destek sağlamak için topçuların merkeze ateş desteği vermesini ve sağ ve sol kolların baskı yönünü de buna göre çevirmesini istemiştir¹⁰⁷. Çünkü yan kollar ilerlemeyince 14. Alay şiddetle taarruz etse de istediği

¹⁰⁵ Ancak kitapta Harp Ceridesinin çevirisi olarak bu bilgiler aktarıldıktan sonra, hemen alt satırında 14. Alay'ın emrine 73. Alay 3. Tabur verildiği yazılmıştır. Bunun bir çeviri veya baskı hatası olduğu kesindir. Bu nedenle 72. Alay 3. Tabur olarak kabul edilmiştir. Bkz.: Sermet Atacanlı, **a.g.e.**, s.106. Ayrıca bkz.: Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.102; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.57-58.

¹⁰⁶ Charles Bean, **a.g.e.**, V1, s.581.

¹⁰⁷ Sermet Atacanlı, **a.g.e.**, s.105; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.101-102.

sonucu elde edememekte, düşmanın yan ateşiyle kırılmaktadır. Bu nedenle Mustafa Kemal Bey, saat 08.00’da Şefik Bey’e şu emri vermiştir:

“14 Alay’ın taarruzunun muvaffakiyetle ilerlemesini sizin faaliyetlerinizi arttırmanıza bağlı olduğunu görüyorum. Bugün başarılı olmamız, sizin cephenizde bulunan iki tepeyi işgal ederek sağ kanadınızda bulunan 14. Alay’a yardım etmenize bağlıdır.”¹⁰⁸

Anlaşıldığı kadarıyla Mustafa Kemal Bey 27, 33 ve 72. Alay birliklerinden oluşan sol kolun faaliyetinden memnun kalmamıştır. Bundan sonra sağ ve sol kollardan bir atak başladıysa da ANZAK’ların çok iyi bir tahkimatla mevzilenmesi, sayı üstünlüğü, ağır makineli tüfeklerle beraber 100 namluluk silah kuvveti olması nedeniyle piyade kırılmaya başlamıştır¹⁰⁹.

Bu durum görülünce 10.30 itibarıyla ihtiyatlar devreye alınmıştır. 125. Alay’ın bir taburu ve mitralyöz bölüğü 14. Alay’a ihtiyat olarak gönderildiği gibi merkez komutanına ihtiyat kuvvetlerini de kullanması bildirilmiştir¹¹⁰. Bu arada ele geçen bir raporu karşı kuvvetin de çok zorlandığını ve takviye istediklerini ortaya koymuştur. Bu bilgi hemen birliklere aktarılmış ve bu moralle taarruz yeniden canlanmıştır. Ancak bundan sonra savaş alanındaki görüntü dehşet verici hale gelmiştir. Özellikle merkezde yani 14. Alay’ın bulunduğu hatta kılıcını çekmiş subaylar ANZAK siperlerine saldırırken makineli tüfek ateşiyle yere yıkılmakta, buna rağmen yerlerini hemen yeni askerler almaktadır¹¹¹.

Bu arada sol kanat yine başarı sağlayamamıştır. Kanat komutanı kayıplardan askerin gözünün korktuğunu, takviye olarak gelen 27. Alay 2. Tabur’un beklendiğini, onun da henüz gelmediğini bildirmiştir. Ancak komutan, takviye geldiğinde de bu sefer taarruzun geceye bırakılmasını istemiştir¹¹².

¹⁰⁸ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.58.

¹⁰⁹ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.102.

¹¹⁰ Sermet Atacanlı, **a.g.e.**, s. 215-216.

¹¹¹ **Esat Paşa’nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.104. Esat Paşa hatıralarında 14. Alay subaylarının kahramanca saldırısından özellikle bahsetmiştir. Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.102-103.

¹¹² Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.59-60.

Bu sırada 14. Alay boyun noktasında iyice ANZAK siperlerine yaklaşmış durumdayken, tüm cephede büyük kayıplar verilmesi, saat 16.00 gibi taarruzun durmasına yol açmıştı. Daha sonra hücum boruları çalınmış, kuvvetler bir kez daha ileri atılmıştı. Yine merkez grup hemen ilerlemeye başlamıştı. Gerek boyun noktasındaki 14. Alay, gerekse merkezin solunda kalan Merkeztepe'ye doğru harekete geçen 15. ve 125. Alay birlikleri takdire şayan bir biçimde ilerlemiş, düşmana 20-30 metreye kadar yaklaşmış, hatta bazı yerlerde ANZAK siperlerine girmeyi başarmışlardı. Ancak halen istenen sonuç elde edilememekteydi. Bunun nedeni 14. Alay komutanı Ali Rıfat'ın raporunda ortaya çıkmıştır. Ali Rıfat Bey raporunda sağ ve sol kanat kuvvetlerinin yavaşlığından, ihtiyatların zamanında ilerleyememesinden, düşmanın makineli tüfeklerinin çok çalışmasından ve domdom kurşunu atılıyor olmasından bahsetmiş, bu nedenlerle taarruzun istendiği gibi ilerleyemediğini bildirmiştir¹¹³.

Bu raporun yanısıra sol kanat kumandanı Şefik Bey'den ve 15. Alay kumandanı İbrahim Şükrü Bey'den gelen raporlar doğrultusunda Mustafa Kemal Bey durumu toparlayabilmek için ihtiyat kuvvetini sol kanada, 15. Alay'ı da 14. Alay komutanının emrine vermiştir. Bu arada saat 18.00 olmuş ve gece taarruz edilmesine karar verilmiştir¹¹⁴. Gündüz hücumlarında ANZAK'lara bazı yerlerde 20 metre, bazı yerlerde 8-10 metre yaklaşan yaklaşan birlikler bu sefer de bir gece hücumu için hazırlanmışlardır¹¹⁵. (Bkz.:Ek-25)

Mustafa Kemal Bey tam da bu saatlerde 3.Kolordu Kumandanlığı'na bir bildirimde bulunmuştur. Bu bildirimde bulunduğu belgede sadece 18/1331 tarihi bulunmakta ise de Mustafa Kemal Bey'in anlatımından belgenin 1 Mayıs taarruzu için yazıldığı anlaşılmıştır. Saat 19.00'da yazılan bu belgede, 14. Alay'ı teşvik etmek üzere sevk edilen 15. Alay'ın ateşe maruz kaldıktan sonra 15. Alay komutanının yanlış bir kararı neticesinde önce alayı toplamak, sonra bahsi geçen yoldan yürümek nedeniyle geciktiğinin alay kumandanının verdiği rapordan anlaşıldığı ve bunun

¹¹³ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G: 5, BN:5-15a; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.60-61. Kullanılması yasak olan domdom kurşunu hakkında İtilaf Devletleri'ne yapılan şikayetlere örnek için bkz.: **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, s.137-143. Ayrıca bu konuda bir doktor raporu da mevcuttur. Kızılay, 23/245, 16 Ağustos 1331.

¹¹⁴ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G: 5, BN:5-16a. ATASE'de tesadüf edilen bu belgede saat 19.00 itibarıyla 15. Alay'ın 14. Alay emrine verildiği görülmektedir.

¹¹⁵ Ruşen Eşref Ünaydın, **a.g.e.**, s.47; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.62; Sermet Atacanlı, **a.g.e.**, s.219-220.

üzerine derhal 14. Alay hatlarına kadar yürüyerek birlikte düşman mevzisini zapt ve işgal etmesinin emredildiği bildirilmiştir¹¹⁶.

Gerek Mustafa Kemal Bey ve gerekse Esat Paşa, düşmana bu kadar yaklaşıldığı halde savaşın bitmemesini, düşmanın soğukkanlılıkla sebat ve ısrarı ile silah üstünlüğüne ve askerimizin kahramanca ölmekten yılmamasına bağlamışlardır¹¹⁷. Diğer yandan Aspinall-Oglander ise istilacıların karada tutunabilmesinin nedenleri olarak iyi giden hava koşullarını ve Türklerin top cephanelerinin bitmesini göstermiştir¹¹⁸.

1 Mayıs'ı 2 Mayıs'a bağlayan geceyarısı sol kol, 02.00'da merkez ve sağ kol birlikleri yeniden taarruza geçmiştir. Sol kanat takviyesi olan 13. Alay komutanı gönderdiği raporda avcıların ilerleyip düşman siperlerini işgal ettiği ancak 27. Alay'ın "yok gibi" olduğunu yani harekete geçemediğini bildirmiştir. Saat 02.00'da harekete başladığında 14. Alay komutanından da bir rapor gelmiştir. Bu raporda mutlaka taze kuvvet yollanması yoksa durumun kötüleşeceği, 33. Alay'ın siperlerini terk ettiği bildirilmiştir. Buna karşılık Mustafa Kemal Bey, kendisine gönderebileceği kuvvet kalmadığı, hücumun sonucunu beklediği cevabını vermiştir. Bütün bu çabalara rağmen boyun noktası ve Merkeztepe ile Kırmızısirt ve Cemaldere kesişme noktasını içeren bölgelerde ANZAK mevzilerine çok yaklaşılarak bir miktar arazi kazanılması ve en önemlisi 14. Alay'ın Bombasırtı'nı ele geçirerek oraya yerleşmesi haricinde ANZAK'lar yerinden sökülememiştir. Bu nedenle saat 03.00'da tüm cephelerdeki taarruz durdurulmuştur¹¹⁹. Bundan sonra Arıburnu bölgesinde hareket muharebeleri bitmiş ve siper savaşları başlamıştır.

Bu muharebeye dair mutlaka hatırlanması gereken Bombasırtı vakasını, bölgedeki bütün kuvvetleri Kemalyeri'nden yöneten komutan Mustafa Kemal Bey aktarmıştır. Muharebelerin en önemli Türk tarruzlarından biri olan 1 Mayıs gününde

¹¹⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:4530, D: 11, F:10-17.

¹¹⁷ Ruşen Eşref Üneydin, a.g.e., s.47; **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.105.

¹¹⁸ Aspinall-Oglander, a.g.e., C:1, s.377.

¹¹⁹ **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.105; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, a.g.e., s.103; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.63-64. 19. Tümen komutanı olarak bölgedeki birlikleri yöneten Yarbay Mustafa Kemal Bey'in 1 Mayıs günü meydana gelen çatışmalar sırasında 27. Alay ve Sol Kanat Komutanı olan Yarbay Şefik [Aker] beyi eleştirdiği görülmektedir. Bu eleştiriler taarruzdan çok savunmaya eğilimli olması, taarruzun zaten başarılı olmayacağına inanması ve bu nedenle de azminin zayıf olması noktalarında yapılmıştır. Mustafa Kemal Bey bu nedenle 1 Mayıs gününün başarısının etkilendiğini düşünmektedir.

ve özellikle de 14. Alay'ın çarpışma bölgesi olan Bombasirtı'na dair anlatılan bu anekdot çok önemlidir. Buna göre; cephede yer yer sekiz-on metreye düşen mesafelerde asker düşmana saldırırken ölümü muhakkak olduğu halde asker önden gidenlerin yere düştüğünü gördüğü halde hiç duraksamadan ileri atılmaktaydı. Mustafa Kemal Bey'e göre Türk askerini bu cesur tutuma yönlendiren manevi gücünün yüksekliği idi ve bu yüksek ruh sayesinde Çanakkale Savaşı kazanılmıştı¹²⁰.

2.3.1. Arıburnu Muharebesi'nin Başarısızlık Nedenleri ve Kayıpları

1 Mayıs taarruzunun yapılması, komuta kademesi tarafından ortak verilmiş bir karardı. Bu tarruzun dayandığı sebeplerden bazıları yukarıda açıklanmıştır. Ancak bu sebeplerden biri olan ANZAK'ların belki de yeni bir taarruz için bir tugayla takviye edilmesi yani taze kuvvet gelmesi, aynı zamanda başarısızlık sebeplerinden biri olarak sayılabilir. Bu kuvvetlerin 26 Nisan'dan itibaren devamlı tahkimat yaparak toprağa gömülmeleri de saldırıyı zorlaştıran sebeplerdendir. En önemlisi İngiliz donanmasının topçu gücü ve ağır makineli tüfek sayısının fazlalığı sonucu belirleyen sebeplerden olmuştur. Taarruzun merkez kesimden yürütülmesine karşın burada yer alan özellikle 14. Alay makineli tüfeklerin çapraz ateşinde kırılmıştır. Geri kalan birliklerin de beş gündür yaşanan savaş nedeniyle sayıları azalıp, yorgun düşmesiyle sonuç belirlenmiştir¹²¹.

Taarruzu yöneten Mustafa Kemal Bey'in bu başarısızlık hakkındaki yorumu "arazi yapısı nedeniyle taarruzun hücum ile devam edememesi neticesinde kesin sonucun alınamaması" olmuştur. Bu hücumu tamamlayabilmek için 2 Mayıs'ta yeni bir süngü hücumu planlamış ancak bundan da bir sonuç alınamamıştır¹²².

Genelkurmay kaynaklarında 1 Mayıs'taki zayıat sadece 33., 13. ve 15. Alaylar için sayısal olarak verilmiştir. Buna göre kayıp miktarı, subay ve er toplam olarak 1910 askerdir. Hatırlanacağı gibi savaş düzeninde 15. Alay, en önde bulunan 14. Alay'ın arkasında yer almıştı. 13. Alay ise ihtiyatta beklemekteydi. Buna karşın gerek düşmanın en önem verdiği yer olan Merkeztepe'nin önünde ve gerekse Mustafa Kemal Bey'in hücumun merkezi olarak seçtiği merkez kolun en önünde

¹²⁰ Ruşen Eşref Ünaydın, **a.g.e.**, s.49-50.

¹²¹ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.97-103.

¹²² ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:4, F:006-002.

savaşan 14. Alay'ın kayıplarına dair bir bulgunun olmaması üzücüdür. Bu savaş düzeninde en önde bulunan 14. Alay'ın tamamen kırılması neticesinde, zayıyatını gösterecek bir liste hazırlama fırsatı bulamamış olması da ihtimal dahilindedir. Arşiv belgeleri içerisinde bulunan bir bilgiye göre; 14. Alay'ın 12. Bölük'üne (3. Tabur 4. Bölük) ait harp ceridesinde sadece bu bölüğe ait zayıyatın 15 şehit, 79 yaralı, 24 kayıp olduğu kaydedilmiştir. Ayrıca bir yüzbaşı ve teğmen yaralanmış, bir zabıt vekili ise şehit olmuştur¹²³. 1 Mayıs taarruzunda 12. Bölük için toplam zayıyat 121 kişi'dir.

Kaynaklarda varolan bir başka bilgi toplam zayıyatın 6000 olduğudur. Bu bilgi doğrultusunda yukarıda belirtilen 1910 kayıp çıkarıldığında geriye kalan 4090 kaybın bu tarruza katılan diğer alaylara ait olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu kayıp miktarının başta 14 olmak üzere 57, 64, 72, 77, 27, 125. Alaylara dağılımı bilinemediği gibi şehit, yaralı, kayıp vb. olarak dağılımı da bilinmemektedir¹²⁴.

Çok ağır kayıplar veren ve çok önemli bir mevkide savaşan 14. Alay'a dair kayıtların, belgelerin, harp ceridelerinin bulunamaması bu konuda bir ihmalin göstergesi olarak kabul edilirse, bu ihmalin önemli bir kanıtı da yine belgeler içinde bulunmuştur. 1 Mayıs taarruzu sonrasında 14. Alay komutanı Ali Rıfat tarafından "Arıburnu Kuvvetleri Kumandanı" Mustafa Kemal Bey'e yazılan bu belge aşağıda aynıyla aktarılmıştır:

"Arıburnu Kuvvetleri Kumandanlığına

Ondördüncü Alay ile Onbeşinci Alay zâbitan ve efradının 18 Nisan 331 [1 Mayıs 1915] ta'arruzunda ve bunu müteâkib muharebatta gösterdikleri cesaret ve fedakârlık tarihlerde bile emsaline az tesadüf edilebilir havarikdendir. Düşmanın muhtelif istikametlerde ateş saçan makineli tüfenklerine siperler derununda mazgallar içerisinden atılan domdom kurşunlarına ehemmiyet vermeyerek daima ileri atılmalarına ve aynı bir siperin zabtı için arkadaşının şehadetinden fütur getirmeyerek yalın kılıç efradın önüne düşen ve bunun da şehadetiyle muvaffak olamadığını gören diğer bir zabıtın yalnız başına düşman

¹²³ ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D:H1, F:001a.

¹²⁴ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.104. Başta Genelkurmay'ın kitapları olmak üzere İsmet Görgülü'nün kitabı da dahil olacak şekilde bu tarruzun dokuz alayla yapıldığı ifade edilmektedir. Bkz.: Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.99. İsmet Görgülü, **a.g.e.**, s.86. Oysa bu muharebeye 27, 57, 77, 72, 13, 14, 15, 125, 33, 64 olmak üzere on alay katılmıştır. Ancak kastedilen bu alaylardaki zayıyat nedeniyle üçte bir oranındaki eksiklikler veya alayların bazı taburlarının bu bölgede olmaması ise bunun ifade şekli daha başka olmalıdır. Ayrıca 13. Alay ihtiyat olması nedeniyle sayılmamazlık edilmemelidir. Çünkü savaşa katılmıştır.

siperlerine kadar ilerleyerek siper derununda ve makineli tüfenk başında bulunan düşman başına kılıç ile uran ve ayağından yaralanarak siper derununa giremeyen zabitanın gösterdiği cesaret kalem-i zerrin ile yazılacak fedakârlıklardandır. Bu suretle mevcut zabitanın dörtde üçünü feda eden bir alayın hizmetinin takdir buyurulmaması heyet-i zabitan ve efradı pek ziyade mey'us etdi. Kazandığı yerleri inayet-i rabbani ile kanı bahasına muhafaza etmektedir. Ondördüncü Alaydan ayrılan iki bölüğün hizmet-i merbut bulunduğu A.72 T.3'ün hizmetinin takdirine sebep olması bu alayın hizmetinin lazım gelen makamata tarafımdan arz edilmediği fikrini ilka ediyor. Vazife-i mukaddesini ifaya sa'y etmekle müftehir olan Ondördüncü ve Onbeşinci alaylar heyet-i zabitanıyla efradın hizmetlerinin nezd-i kumandanilerinde takdir buyurulduğuna itimadım berkemal bulunduğunu arz ederim.

29 Nisan 331

Merkez Grubu (14. Alay) Kumandanı

Kaimekâm

Ali

Mahrem bir zarf derununda 19. Fırka (Arıburnu Kuvvetleri) Kumandanlığına gönderilmiştir.”¹²⁵

Görüldüğü gibi Merkez Grubu Komutanı olan Ali Rıfat Bey, kendi komutası altında olan 14. ve 15. Alaylar'ın subay ve erlerinin kahramanlıklarından bahsettikten sonra, 14. Alay'ın iki bölüğünün savaş sırasında bağlı olduğu başka bir alayın takdir görüp, 14. ve 15. Alayların bu takdiri görmediğinden yakınmıştır. Yazısında bu kahramanlıkları kendisinin üst makamlara bildirmedeği için bahsi geçen iki alayın takdir görmediğinin düşünüleceğini belirtmesi aslında bu bilgiyi üstlerine ilemiş olduğunun bir göstergesi olarak ele alınabilir. Ancak Ali Rıfat Bey 14. ve 15. Alayların hizmetlerinin Mustafa Kemal Bey tarafından takdir edildiğinden emin olduğunu söyleyerek yazısını bitirmiştir. Bu durumda bir kaç ihtimal bulunmaktadır. Birinci ihtimalde Ali Rıfat Bey gerekli bilgileri Mustafa Kemal Bey'e aktarmış ancak 14. ve 15. Alayların kahramanlıkları takdir mesajı yollanması için yeterli bulunmamıştır. İkinci ihtimalde Ali Rıfat Bey yine bilgileri üstlerine aktarmış ancak bir iletişim kopukluğu nedeniyle ellerine ulaşmamıştır. Üçüncü ihtimalde ise Ali Rıfat Bey bu alayların kahramanlıklarını bildirmekte gecikmiştir.

¹²⁵ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 5, F:003.

Ancak bu ihtimalin de gerçekleşme yüzdesinin düşük olduğu, taarruz anında Ali Rıfat Bey'in sağ ve sol cenah kuvvetlerinin yetersiz ve yavaş kaldıklarına dair mesajları nedeniyle düşünülmektedir. Hatta Ali Rıfat Bey gece 11.00'de yolladığı bir mesajında siperleri devir teslim alırken “*bu işin uzayacağını çünkü 27. Alay'da işten anlayan tek bir zabıt olduğunu*” belirtmiştir¹²⁶.

Yabancı kaynaklarda ise Türkler için bu kadar ölümlü ve önemli olan bir gün için hemen hemen hiç bir bilgi verilmemiştir. İngiliz resmi kaynağı olan Aspinall-Oglander'in kitabında ve çok başvurulan saygın kaynaklardan Moorehead'de 1 Mayıs hakkında bir bilgi bulunamamıştır. Yine çok başvurulan kitaplardan biri Robert Rhodes James'in Gelibolu Harekâtı'nda sadece bir sayfa olarak yer almıştır. Bunda da çok kayıp verilmesi dolayısıyla körü körüne bir atak olduğundan bahsederek olumsuz bir ifade ile aktarılmıştır¹²⁷. Çanakkale Savaşı'nı Avustralya resmi tarihi olarak 1500 sayfalık iki ciltli bir kitapta anlatan Charles Bean ise 1 Mayıs'ı sadece üç-dört sayfada ele almıştır. Başkumandan Ian Hamilton da 2 Mayıs tarihli notları arasında “düşman mevzilerinde sadece sedyelerin gidip geldiğini, Türklerin ölümlerini yığınlar halinde gömdüğünü” belirtmiştir. Ancak bu bilginin de konu gelişimi itibarıyla güney cephesiyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır¹²⁸. Aynı şekilde günlük gazetelerde de bu büyük çarpışma hakkında bir bilgi verildiğine rastlanmamıştır¹²⁹.

2.3.2. Siper Savaşı ve 14. Piyade Alayı Siperlerinin Önemi

1 Mayıs taarruzunun sebep ve sonuçları nedeniyle bu tarihten sonra siper savaşları dönemi başlamıştır. Liman Paşa bu dönemin 7/8 Mayıs gecesinden itibaren başladığı yorumu yapmışsa da¹³⁰ Mustafa Kemal Bey'in 3 Mayıs tarihli tümen emrinde bundan sonra düşmana siperle ilerleyeceği bilgisini verdiği görülmüştür¹³¹.

¹²⁶ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G: 5, BN:5-16a.

¹²⁷ Robert Rhodes James, **Gelibolu Harekâtı**, Çev.:Halûk V. Saltıkgil, Belge Yayınları, [t.y.], s.239-240.

¹²⁸ Ian Hamilton, **a.g.e.**, s.144.

¹²⁹ Örneğin; 11 Mayıs'ta İngiliz The Times gazetesinde yayınlanan ve 8 Mayıs'ta geçildiği ifade edilen makalede sadece çıkarma anlatılmış 1 Mayıs'taki çarpışmayla ilgili hiç bir bilgi verilmemiştir. Bkz.: “The Invasion of Gallipoli”, **The Times**, 11 May 1915, s.6.

¹³⁰ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.103; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.108.

¹³¹ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:4, F:006-003.

Aynı gün Hamilton, Kitchener'e çektiği mesajında “*takviye birlik gelmezse siper savaşına doğru gidildiğinden endişe etmekte olduğunu*” belirtmiştir¹³² ve bu tahmini doğru çıkmıştır. ANZAK kuvvetleri 25 Nisan'da çıkarmayı yaptıktan sonra sahilden ilerlemelerinin zor olduğunu anlayınca 1 Mayıs'a kadar durmadan tahkimat yapmış ve toprağa gömülmüşlerdi¹³³. 1 Mayıs'ta umulan başarının elde edilememesinin bir nedeni de bu olmuştu. Daha önce bahsi geçtiği gibi Başkomutan Ian Hamilton çıkarma sonrasında “*kazın, kazın, kazın*” emri vermişti¹³⁴. Bu işlem 1 Mayıs'tan sonra daha da hızlanmış ve sonunda siper savaşına dönüşmüştü¹³⁵.

Esat Paşa bu yeni dönemi “*bundan sonra düşmana yalnız toprakla ilerlemeye karar verildi*” şeklinde açıklamıştır. Bundan sonra artık kale savaşlarındaki gibi gizli yollarla ilerlenmiş, yeni hatlar oluşturulmuştur. Bu nedenle tahkimat işine önem vermeye başlanmıştır¹³⁶. Bunun bir sonucu da daha sonra değinilecek olan lağım savaşlarıdır. Bu açıdan özellikle ANZAK siperlerinde çok sayıda kum torbası kullanıldığı görülmüştür. Ayrıca ağır tahkimat malzemeleriyle siperlerini mazgallı hale soktuğu tespit edilmiştir. Siper aynaları getirilmiş, böylece hem atış hem de gözetleme kolaylaştırılmıştır¹³⁷.

Türk siperleri ise başlangıçta açık olarak oluşturulmuştur. Bu nedenle kolay hedef olmaktadır. Karşı tarafın çok iyi yararlandığı kum torbası, Türk teçhizatı arasında yoktu. Bu durum üst makamlara bildirilip gönderilinceye kadar boş cephane sandıkları, çuvallar toplanarak ve içleri toprak doldurularak mazgal yapılmaya çalışılmıştır¹³⁸. Arada bir gelen birkaç bin kum torbası da askerin elbiselerini tamir için kullanılmıştır¹³⁹.

¹³² Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.146.

¹³³ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.97.

¹³⁴ Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.137-138.

¹³⁵ Bu tip savaş şekli bulunulan mevzinin çok iyi şekilde tahkim edilmesine dayanmaktadır. Düşmanın kilit noktalarına taarruz düzenlenir. Belli hücum yerlerinde üstün kuvvetler toplanır, hazırlıklar olgunlaştırılır, önce ağır silahların ateşiyle hedef zayıflatılır sonra bu üstün kuvvetler mevziyi işgal eder. Bkz.: Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.104.

¹³⁶ **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.106.

¹³⁷ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.108.

¹³⁸ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.73; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.108.

¹³⁹ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.105.

Savaş sırasında yapılan yazışmalardan “diz siperi” ve “boy siperi” olmak üzere iki çeşit siper olduğu tespit edilmiştir. Diz siperi olarak hazırlanan bir makineli tüfek siperinin boy siperine dönüştürülmek istenmesinden makineli tüfek kullanımı için boy siperlerinin daha uygun olduğu anlaşılmaktadır¹⁴⁰.

Bölgenin 17 Mayıs’a kadar kumandanlığını yapan Mustafa Kemal Bey’e göre İngilizlerin siper muharebelerine özel bir yeteneği vardı. Bu konuda, İngilizlerin tüfeklerini çok ölçülü kullandıkları kendisinin özellikle dikkatini çekmişti¹⁴¹.

Bu dönemde kazılan siperler içinde en önemli ve tarihi bir şöhreti olan siperler, 14. Alay tarafından Bombasirtı’nda boyun noktasına yakın bir yerde hazırlanmış olan 30, 31, 32, 33 ve 34 numaralı siperlerdi. Arıburnu cephesinde ANZAK’lara bunlardan daha yakın siper bulunmamaktaydı. Bu siperlerin düşmana mesafesi bazı yerde 7-8 metre, bazı yerde 10-12 metre kadardı. Bundan dolayı da en kolay karşı faaliyet yapılabilen siperlerdi. Üstten bombalar, alttan lağımlarla hemen hemen hergün hücumu uğrayan siperlerin üstü koruma oluşturmak için kalaslarla örtülmüş ancak bu sefer de düşman içi yanıcı madde dolu şişeler atarak yangın çıkmasına, siperlerin içine duman basmasına neden olmaya başlamıştı¹⁴². Bundan korunmak için de siperlerin etrafı telden yapılmış bir ağ ile çevriliyordu¹⁴³.

Quinn’s mevzisindeki siperlerin yakınlığı nedeniyle ANZAK askerleri fısıltıyla konuşmaya alışmışlardı. Çünkü sesler Türk siperlerinden duyulunca hemen bomba atılmaktaydı. Yeni gelen destek kuvvetler bunu bilmedikleri için önceleri zorlanmışlardı. Hem siperlerin yakınlığına hem de karşı tarafın moralini bozmaya iyi bir örnek yine bu siperlerde gerçekleşmiştir. 19 Mayıs taarruzundan önce bölgeye destek olarak gelen ve Quinn’s siperlerine giren 2. Hafif Atlı Alay’ına, Türk askerleri “*İkinci Hafif Atlı Alayı siz geldiniz, biliyoruz*” diye seslenmişti¹⁴⁴. Bunu yapanlar büyük ihtimalle 14. Alay askerleriydi.

14. Alay’ın çok etkin olduğu Quinn’s mevzisi, Birdwood’un en endişe duyduğu siperlerdi. Burada üç taraftan gelen ateş nedeniyle ANZAK’lar vurulmadan

¹⁴⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:2, F:002-001.

¹⁴¹ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.65.

¹⁴² Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.119. Hatta Robert Rhodes James siperler arasındaki mesafenin beş yarıya (4.5 metre) kadar düşüğünü idda etmiştir. Bkz.: Robert Rhodes James, **a.g.e.**, s.243.

¹⁴³ “The Dardanelles, Soldier Humor”, **The Midland Daily Telegraph**, 4 August 1915, [s.3.].

¹⁴⁴ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.120.

baş çıkaramaz yani siperden dışarı bakamaz durumdaydı. Bu nedenle dehşetli bir şöreti vardı. Hatta askerlerin buraya perili eve bakar gibi baktığı söylenmekteydi. Quinn's mevzisinin sol ucunda ANZAK ve Türk siperlerini sadece iki kadem (60cm) kalınlığında toprak bir duvar ayırmaktaydı¹⁴⁵.

Siperlerin birbirine bu kadar yaklaşmasının sebebi ise Türklerin, İngiliz donanmasının atışlarından korunmak istemesine bağlanmaktadır. Bu siper düzeninin bilinçli olarak oluşturulduğuna dair bir bilgi yoksa da siperlerin yakınlığı nedeniyle İngiliz donanmasının ateş etmekte güçlük çektiği bir gerçektir¹⁴⁶. Moorehead'in anlattığı, el bombalarının kolayca atıldığı ve hatta atıldıktan sonra patlamadan karşı tarafa geri gönderildiği siperler de bu mevzidedir. Çünkü kendisi özellikle Quinn's ve Courtney's olarak bahsederek Bombasırtı ve boyun noktasında olanları anlatmıştır¹⁴⁷. 1 Mayıs taarruzundan sonra yapılan en büyük taarruz olan 19 Mayıs'ın planlanma nedenlerinden biri de bu siperlerin yakınlığı olmuştur¹⁴⁸ (Bkz.:Ek-26).

2.3.3. 2 Mayıs 1915'ten İtibaren Savaşın Gelişimi ve 14. Piyade Alayı'nın Durumu

2 Mayıs'ta Arıburnu'nda tekrar ANZAK atakları görülmeye başlanmıştır. 1 Mayıs'ın Türk tarafında neden olduğu büyük kayıptan yararlanmak amacıyla yapıldığı açık olan bu taarruz Birdwood'un bu dönemdeki son büyük taarruzu olmuştur. Ancak hiçbir mevzi veya siper elde edememişlerdir¹⁴⁹. Diğer yandan Çanakkale Cephesi'ndeki Türk baskısını azaltmak için gelmiş olan bir Rus gemisi, İstanbul Boğazı'nın Karadeniz tarafındaki tabyaları bombalamıştır. Bütün bu irili ufaklı tarruzlar Lâlâ Baba Tepesi'nin düşman eline geçmesi haricinde bir sonuca ulaşamamıştır¹⁵⁰.

Bu tarihten itibaren Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni kumandanı General Godley'e göre en önemli siper olan Quinn's'de bazı çalışmalar başlamıştır. Bu

¹⁴⁵ Robert Rhodes James, **a.g.e.**, s.256-257. Ancak bu bilgiye başka bir kaynakta rastlanmamıştır.

¹⁴⁶ Julian Corbett, **History of Great War Naval Operations**, V:3, London, Longmans, Green and Co., 1923, s.25.

¹⁴⁷ Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.155-156.

¹⁴⁸ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.132.

¹⁴⁹ Robert Rhodes James, **a.g.e.**, s.252.

¹⁵⁰ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.104; Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.380-381.

bölgeyi daha iyi savunabilmek adına yapılan bu çalışmalarda Quinn's, Courtney's (boyun noktası) ve Steele's siperleri birbirine tünellerle bağlanmıştır. Haberleşme Courtney's üstünden yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca bu mevzi sol, sol merkez, sağ, sağ merkez olarak bölümlendirilmiş, daha sonra bu bölümler de altı alt bölüme ayrılmıştır. 1,2,3. bölümler sağ tarafta, 4,5,6. bölümler sol tarafta kalmıştır¹⁵¹. (Bkz.: Ek-27)

İngilizlerin tahkimatlarını arttırması gibi Türkler de benzeri tertipleri almaya ve 1 Mayıs saldırısıyla tamamen dağılmış birliklerini toparlamaya başlamışlardı. Hatta bu hazırlıklar bittikten sonra bir hücum daha planlanmıştı. 2 Mayıs için planlanan bu süngü hücumunda avcı birlikler ANZAK siperlerini çembere almışsa da kaynaklarda başka bir bilgi yer almaması dolayısıyla başarılı bir sonuca ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Ali Rıfat Bey bunun nedenini taze kuvvet gönderilmemesinde bulmaktaydı. Çünkü 1 Mayıs'ı 2 Mayıs'a bağlayan gece 02.00'de verilen bu hücum emrinde, mevcut kıtalara karşılarında bulunan düşmana süngü takarak taarruz etmeleri emredilmişti. Ancak 14. Alay'ın solunda kalan 33. Alay siperlerini terk etmiş olduğu gibi, eldeki siperleri korumak için de iki bölük kadar asker geride tutulmalıydı. Bu nedenle acil olarak yeni kuvvete ihtiyaç vardı¹⁵². Ancak Mustafa Kemal Bey, Ali Rıfat Bey'in yetersiz kuvvet olduğuna dair beyanına itiraz ederek "*bir liva (tugay) kadar olan düşmanla üç fırka (tümen) ile savaşıldığını*" belirtmiştir. Buna karşılık Ali Rıfat Bey de 15. Alay birliklerinin düşmana yirmi metre kadar yaklaştığını, şiddetli mitralyöz ve ateşi nedeniyle çok zayıf verdiklerini, hatta 15. Alay komutanının da yaralandığını bildirmiştir¹⁵³.

3 Mayıs'tan itibaren ise Mustafa Kemal Bey bir tümen emri yayınlarak on günden beri devam eden savaş neticesinde askerinin dinlenmesi gerektiği, ancak bundan sonra düşmana siperle gidileceği, uygun ve gerekli noktalarda kısa atlamalarla düşmana yanaşılacağı emrini vermiştir¹⁵⁴.

Bu emir doğrultusunda gerçekleştirildiği açık olan bir atak 14. Alay cephesinde gerçekleştirilmiştir. 14. Alay'ın sağ kanadında kalan bir ANZAK siperi, 1

¹⁵¹ Charles Bean, **a.g.e.**,V:2, s.49,91,99.

¹⁵² ATASE, Kol:**ATA-ZB**, Kutu:41, G: 5, BN:5-18.

¹⁵³ ATASE, Kol:**ATA-ZB**, Kutu:41, G: 5, BN:5-18a.

¹⁵⁴ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D: 4, F:006-002; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D: 4, F:006-003. ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5316, D: H1, F:001a.

Mayıs saldırısı sırasında ve sonrasında birliklere çok zarar vermişti. Mustafa Kemal Bey, iki gündür 14. Alay mıntikasını yan ateşine alan düşman siperlerinin susturulması için bu mevzinin karşısında bulunan 72. Alay'ın 3. Taburu ile irtibat kurulması gerektiği, bunu da sağ cenah kumandanı ile tanzim edebileceklerini 14. Alay kumandanlığına bildirmişti¹⁵⁵. 3 Mayıs'ta, 72. Alay'ın 3. Taburu'nun talebi üzerine 14. Alay'ın 2. Taburu'nun 2. Bölük'ü¹⁵⁶, 64. Alay'ın bir bölüğünün tahliye ettiği siperlere girmişti¹⁵⁷. Düşman buradan attığı bombalar ve açtığı ateşlerle 14. Alay'a çok zarar vermişti. 3 Mayıs'ta bu düşman siperine dikey olarak hazırlanan bir siperin koruması altında 14. Alay taarruza geçmiştir. Önce bombalar atılarak düşmana kayıp verdirilmiş, sonra makineli tüfekleri kullanılamaz hale getirilmiş ve siper kısmen tahliye edilmek zorunda bırakılmıştır. Siperi tamamen ele geçirmek için bir fedai müfrezesi hazırlanmıştır. Ardından saat 16.20'de Üsteğmen Nail komutasında bu fedai müfrezesi bomba ve süngü hücumu yaparak siperi ele geçirmiştir. Ancak bu saldırıda Üsteğmen Nail şehit olmuştur¹⁵⁸. 14. Alay komutanı Ali Rifat Bey, 3 Mayıs'ta kendi cephesinde bu taarruzla uğraşırken bir yandan da düşmanın 72. Alay 3. Tabur siperlerini işgal ettiğini düşünerek, istihkam bölüğünü ihtiyat siperlerinde hazır bulundurmuştur¹⁵⁹.

1 Mayıs'ta verilen büyük zayıttan sonra motivasyonu düşürmeden yine hücum yapılabilmesinin sırrı Mustafa Kemal Bey'in 3 Mayıs'ta yayınladığı tümen emrinde yer alan şu sözlerinde gizlidir:

“5-...benimle beraber burada harb eden bilcümle askerler katiyen bilmelidirler ki: uhdemize tevdi edilen vazife-i nâmus ve vatani tamamen ifa etmek için bir adım geri gitmek yoktur. Bu sırada hab ve istirahat aramanın bu istihkatten yalnız bizim değil bütün milletimizin ebediyen mahrum kalmasına sebebiyet verebileceğini cümlenize hatırlatırım.

¹⁵⁵ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:6 , BN:6-3a.

¹⁵⁶ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:8 , BN:8-20. Bu durumun en azından 10 Mayıs'a kadar böyle sürdüğü bilinmektedir. Bkz.: ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9 , BN:9-8a.

¹⁵⁷ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:6, BN:6-12a.

¹⁵⁸ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:6, BN:6-13; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:6, BN:6-13a; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu.**, s.70. Bu raporu yazan 14. Alay komutanı Ali Rifat Bey olduğu için Üsteğmen Nail'in 14. Alay mensubu olması büyük ihtimaldir. Ancak Ali Rifat Bey de Mustafa Kemal Bey de bundan açıkça bahsetmediği gibi, **14. Piyade Alayı Tarihçesi** isimli ATASE çalışmasında da Nail ismine rastlanamamıştır.

¹⁵⁹ Sermet Atacanlı, **a.g.e.**, s.234-235.

Bilcümle arkadaşlarımın benimle hemfikir olduklarına ve düşmanı tamamen denize dökmedikçe yorgunluk asarı göstermeyeceklerine şüphe yoktur.”¹⁶⁰

Burada Mustafa Kemal Bey, beraber çarpıştığı askerlerin, kendilerine verilen vatan ve namus vazifesini gerçekleştirmek için bir adım bile geri gitmeyeceğini, uyku ve istirahat istemenin zamanı olmadığını, çünkü istirahat etmek istenirse bundan bütün millet olarak tamamen uzak kalınacağını, bu nedenle düşman denize dökülünceye kadar kimsenin yorgunluk belirtisi göstermeyeceğinden emin olduğunu belirtmiştir.

Bu taarruzdan sonra 3 Mayıs’tan itibaren 14. Alay ile ilgili bir kuruluş değişikliği gerçekleştiği gözlemlenmektedir. 14. Alay’ın mevzisi iki mıntıkaya ayrılmış, 14. Alay’ın 1. ve 2. Taburları’nın işgal ettiği mıntıkaya sağ cenah mıntıkası, 14. Alay’ın 3. Taburu ile 15. Alay’ın 1. ve 3. Taburları’nın işgal ettikleri mıntıkaya da sol cenah mıntıkası adı verilmiştir. Sağ cenaha 2. Tabur Komutanı Cemal Bey, sol cenaha 15. Alay Komutan Vekili Nuri Bey komuta etmektedir¹⁶¹. Bu yerleşimden sonra 14. Alay Komutanı Ali Rıfat Bey’in de “Merkez Grubu ve 14. Alay Kumandanı” veya sadece “Merkez Grubu Kumandanı” olarak anıldığı belirlenmiştir¹⁶².

Bundan sonra 4 Mayıs’ta Lâlâ Baba benzeri bir atak Kabatepe için yapılmak istenmiştir. Bu bölgeden yapılan isabetli topçu atışlarından bıkan İngiliz Komuta Heyeti buradaki bataryaları ele geçirmek için 110 kişilik bir komando grubuyla saldırmaya karar vermiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Bey’e göre bu sayede Arıburnu cephesinin sol tarafını tehdit altına alacaktır. Ancak daha karaya ayak basmadan 12

¹⁶⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 4, F:006-004.

¹⁶¹ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:6, BN:6-14a.

¹⁶² ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:7, BN:7-8; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:7, BN:7-16; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:7, BN:7-19a; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9, BN:9-8a; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10, BN:10-29a; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:11 BN:11-2a.

er, 2 subayını kaybeden grup, filikalarla hemen geri çekilmiştir¹⁶³. Mustafa Kemal Bey bu düşman grubunu geriye püskürtenin 77. Alay olduğunu belirtmiştir¹⁶⁴.

4 Mayıs'ta gerçekleşen olaylarla ilgili bir başka bilgi 57. Alay kumandanı Hüseyin Avni Bey tarafından verilmiştir. Kendilerinin sol cenahı, 14. Alay'ın da sağ cenahı olan bölgede bazı düşman siperlerinin kaldığını, 14. Alay'ın bunları geriye atmak için uğraştığını bildirmiştir. Bu arada 14. Alay istihkam bölüğü de 4-7 Mayıs arası gibi kısa bir sürede 14. Alay ve 15. Alay arasında düşman ateşinden korunarak gidip gelinecek bir yol oluşturmuş ve ayrıca Çataldere'de Alay kumandanı'nın kullanacağı iki tarassud mahalli (gözetleme yeri) inşa etmiştir¹⁶⁵.

Bölgede bulunan Türk kuvvetleri için 5 Mayıs'tan itibaren yeni bir düzen oluşturulmuştur. Buna göre 5. Ordu'ya bağlı kuvvetler mevkilere göre gruplanmıştır. Bu gruplar 14. Alay'ın içinde bulunduğu Kuzey Grubu'nun yanısıra Saroz Grubu, Güney Grubu ve Anadolu Grubu olarak adlandırılmıştır¹⁶⁶.

Bu yapı 17 Mayıs'tan itibaren Kuzey Grubu'un komutanı olan Esat Paşa'nın karargâhını Kemalyeri'ne taşıması ve komutayı eline almasıyla netleşmiştir¹⁶⁷. Esat Paşa emrindeki birliklerin görev alanını şöyle belirlemiştir: Gelibolu Jandarma Taburu, Despot Limanı'ndan Ağildere'ye kadar; 14. Alay'ın dahil olduğu 5. Tümen ile 19. ve 16. Tümenler Arıburnu'nu da içerecek şekilde Ağildere'den Kabatepe'ye kadar sorumludur. Ayrıca 77. Alay birlikleri, Kabetepe Müfrezesi; 45. Alay'ın bir taburu da Kumtepe Müfrezesi adını alarak ilgili bölgelerde görevlendirilmiştir. Arıburnu bölgesi ve 14. Alay için önemli olan, 25 Nisan'dan itibaren geçerli olan 19. Tümen komutanlığının toplu sevk ve idaresi kalkarak her tümen komutanının kendi birliğinin sevk ve idaresini ele almış olmasıdır¹⁶⁸. Bu doğrultuda 17 Mayıs'tan

¹⁶³Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.72; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.106. Aynı konu Aspinall-Oglander tarafından biraz daha farklı anlatılmıştır. Örneğin grubun komutan dahil 103 kişi olması, İngilizlerin toplamda 6 ölü, 16 yaralı vermesi gibi. Bkz.: Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.380-383.

¹⁶⁴ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D: 4, F:006-005.

¹⁶⁵ Sermet Atacanlı, **a.g.e.**, s.109, 236.

¹⁶⁶ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.112.

¹⁶⁷ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.97.

¹⁶⁸ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.112-113.

itibaren 5. Tümen komutanı Hasan Basri Bey de Arıburnu'na gelmiş ve tümeninin komutasını ele almıştır¹⁶⁹.

Ayrıca bu süre zarfında bölgede bulunan birlikler daha da artmış ve oldukça büyük bir kuvvet oluşturmuşlardır. Bunun neticesinde 17 Mayıs 1915'te Mustafa Kemal Bey'in yaptığı veda ve teşekkür konuşmasında da belirttiği gibi Kuzey Cephesi'nde komuta Esat Paşa'ya geçmiştir. Bu oluşumda Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın etkisi olduğu muhakkaktır. Çünkü 11 Mayıs'ta cepheyi ziyarete geldikten sonra 5. Ordu Komutanı'na gözlemlerini aktarmış, bazı düzeltmeler yapılmasını istemiştir. Bunlar arasında birliklerin birbirine çok karıştığı, komuta heyetlerinin kendi birliklerinden ayrı kaldığı, bu birliklerin grup, bölge, kanat olarak ayrıldığı ama tümen ve alay birliklerinin olmadığı uyarısı da yer almıştır. Gerçekten de savaş boyunca sadece alayların değil taburların dahi ihtiyaca göre ayrı ayrı mevzilerde kullanıldığı görülmüştür. Böylece 17 Mayıs'tan itibaren buna bir düzen getirilmek istenmiştir¹⁷⁰.

Mustafa Kemal Bey ise veda konuşmasında 25 Nisan'dan 17 Mayıs'a kadar yirmi üç gün boyunca komutası altında olan birliklere taktir ve hürmetlerini bildirirken bu birlikleri tek tek saymış bunlar içinde 14. Alay'a da yer vermiştir. Bundan sonra tümeniyle "sağ kanatta" bulunacağını da eklemiştir¹⁷¹. Bu yapı içinde merkez kuvvetlerini daha önce olduğu gibi 5. Tümen ve asıl olarak 14. Alay oluşturmuştur¹⁷². Merkez Kuvvetleri'nin komutanı, aynı zamanda 14. Alay komutanı artık, Yarbay Ali Rıfat Bey'dir¹⁷³. Aynı yapının sol kanadı da 16. Tümen tarafından oluşturulmuştur¹⁷⁴. (Bkz.: Tablo1.11)

5 ve 17 Mayıs arasında bu mevzi düzenlemeleri yapılırken bir yandan da çatışmalar sürmekteydi. Bu çatışmaların bazıları da fedai gruplar vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Örneğin 7 Mayıs'ta bir 120 kişilik bir fedai grup toplanmış, bombalarla techiz edilmiş ve bir zabıt kumandasında düşman istihkamlarını tahrip

¹⁶⁹ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.97.

¹⁷⁰ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.113,117-118.

¹⁷¹ Hülya Toker, **a.g.e.**, s.5

¹⁷² Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.113.

¹⁷³1.Bölüm'de kuruluş yapısı incelenirken görüldüğü gibi Ali Rıfat'ın bu görevi üstlenmesi neticesinde 14. Alay Komutan Vekili önceki komutan Mustafa Rakım olmuştur.

¹⁷⁴ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.75, 95.

etmişlerdir. Ancak bu hücumda 14. Alay'ın 12. Bölüğü'nden fedai olan Ali Onbaşı ve 3 neferden sadece Ali Onbaşı geri dönebilmıştır¹⁷⁵.

8 Mayıs'ta düşman boyun noktasındaki 14. Alay siperlerine saldırmış, ancak 14. Alay'ın burada bulunan bir taburu saldırıyı karşılamış, siperlerin önünü düşman cesetleriyle doldurmuştur. Bu durum Türk askerinin bulunduğu yeri çok iyi savunabileceği konusunda güvenin artmasına yol açmıştır¹⁷⁶. 8 Mayıs'ta sabaha karşı, 72. Alay 3. Tabur mevkisinde de bir taarruz gerçekleştirilmiştir. 3. Mayıs'ta bu mevkiye 64. Alay'ın bir bölüğü yerine gelen 14. Alay 2. Tabur 2. Bölük komutanı İsmet Bey'in bildirdiğine göre önlerindeki düşman siperi işgal edilmiş, siperin içinde görülen iki düşman askerinden biri silahına davranınca öldürülmüş, diğeri esir edilmiştir. Ancak sağ ve sol mevkilerde bulunan 57. Alay'ın 1. Tabur'u ve 72. Alay'ın 3. Tabur'u ilerlemek istemişlerse de başarılı olamayıp eski mevkilerinde kalmışlardır¹⁷⁷. Bunun neredeyse tam aksi bir bilgi 57. Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey tarafından 8 Mayıs akşamı için bildirilmiştir. Buna göre 14. Alay 23.30'da başlayan taarruza başlangıçta katılmamış, sonradan harekete geçmesi sağlanmıştır¹⁷⁸. Ancak bu tarih için Mustafa Kemal Bey'in de notlarında 72. Alay 3. Tabur'un uyarılması konusu yer almışsa bile 14. Alay'ın uyarılmasına ve harekete katılmadığına dair hiçbir bilgi bulunamamıştır¹⁷⁹.

Düşmanın 9 ve 10 Mayıs'ta yaptığı iki önemli hücum Mustafa Kemal Bey tarafından özellikle Kuzey Grup Komutanı Esat Paşa'ya bildirmiştir¹⁸⁰. Bu hücumlarda da ön planda 14. Alay bulunmaktadır.

9 Mayıs'ı 10 Mayıs'a bağlayan gece sağ kanatta bulunan 72. Alay'ın 3. Tabur'unun yorgun olduğunu anlayan düşman, hücumlarını bu noktaya yönlendirmiş ve bunun hemen yanında bulunan 14. Alay'ın siperlerinden birine girmeyi başarmıştır. Mehmet Şevki Yazman bu taarruzu doğrudan 14. Alay'ın 1. Tabur'unun cephesine yapılan bir taarruz olarak anlatmıştır¹⁸¹. Buna karşılık 14. Alay'ın geride

¹⁷⁵ ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D:H1, F:001-001.

¹⁷⁶ Kadri Perk, **a.g.m.**, s.62.

¹⁷⁷ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:8, BN:8-20. Sermet Atacanlı, **a.g.e.**, s.112-113.

¹⁷⁸ Sermet Atacanlı, **a.g.e.**, s.112-113.

¹⁷⁹ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.80.

¹⁸⁰ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.84.

¹⁸¹ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.80; Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.225.

ihtiyatta bulunan 3. Tabur 12. Bölüğü'nün olduğu yerden ise bu taarruz 2.Tabur cephesine yapılan bir saldırı olarak görülmüştür¹⁸². Birbirinden kopuk bu bilgiler 14. Alay ve Merkez Grubu Komutanı Ali Rıfat Bey tarafından şöyle toparlanmıştır: 72 Alay 3. Tabur'un siperlerine giren az sayıda düşman hemen ateşe başlamış, bu arada bir kısmın düşman askeri de 14. Alay 2. Tabur siperlerine girmiştir. Geri kalan kısmı ise gece 23.20'de 14. Alay'ın 1. ve 2. Taburları'nın arasına girerek bu iki taburu ayırmaya çalışmıştır. Düşman saldırısı başlar başlamaz hemen karşı hücum yan ateşi ve süngü ile başlatılmış, fevkalade gayret gösterilerek birkaç saat sonra da büyük kayıp verdirerek düşmanın siperden çekilmesi sağlanmıştır. Sabah saat 07.00'da düşman tamamen geriye atılmıştır. Çatışma bittiğinde siperler önünde 600 düşman askeri ölüsü ve 2000 yaralı ile ANZAK'lar epeyce zayıt vermiştir¹⁸³. Ancak bu arada 14. Alay 2. Bölük'ten Zabit Vekili Hayri, 11. Bölük'ten Mülazım-ı sani İsmail Hakkı Efendiler şehit olmuş, 8. Bölük'ten Mülazım-ı evvel Rıza, Mülazım-ı sani Mustafa, Zabit Vekili Haşim Efendiler de yaralanmıştır. Bunun haricinde 14. Alay'ın zayıtı 200 kadar olmuştur¹⁸⁴.

Bu düşman taarruzundan dolayı kendi tümenine bir buyruk yayınlayan Mustafa Kemal Bey açıklamasında, taarruzun 72. Alay 3. Tabur ile 14. Alay 1. ve 2. Taburları cephelerine yapıldığını, bunun gece boyunca beş defa tekrarlandığını ve sonunda düşmanın püskürtüldüğünü belirtmiştir. Ancak bunun için 72. Alay 3. Tabur'a teşekkür ederken¹⁸⁵, iki bölüğünü 72. Alay 3. Tabur'a veren ve kendisi de saldırıya uğrayan 14. Alay'ın 1.ve 2. Taburları'nın bahsini hiç geçirmemiştir. Daha önce 1 Mayıs taarruzu dolayısıyla yine aynı durumun oluştuğu ve Ali Rıfat Bey'in buna serzenişte bulunduğu mektubu ve bu mektubun tarihinin 12 Mayıs 1915 olduğu hatırlanacaktır. Bu durumda, 10 Mayıs'ta bir kez daha 14. Alay birliklerinin çabalarının gözden kaçırılması nedeniyle böyle bir mektubun kaleme alınmış olması birliklerini gözetten bir komutan için takdire şayan bir davranıştır.

¹⁸² ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-001.

¹⁸³ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9, BN:9-5; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9, BN:9-9a; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.80; Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.225. Ali Rıfat Bey ise raporunda biraz daha farklı bir rakam vererek düşmanın 100 kadar maktulü olduğunu fakat mntıka dahilinde yaralı bırakılmadığını belirtmiştir. Bkz.: ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9, BN:9-9a.

¹⁸⁴ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9, BN:9-9a. Burada "kadar" ifadesinin kullanılmasının sebebi raporda da böyle kullanılmış olmasıdır. Sebebi henüz zayıt cetvelinin hazırlanmamış olmasıdır.

¹⁸⁵ Halis Ataksor, **Çanakkale Raporu**, [Çev.: Ragıp Batumlu], İst., Eser Matbaası, 1975, s.175.

10 Mayıs'ta yine Bombasirtı'nda 14. Alay'ın sağ kesimine doğru keşif yapmak isteyen düşman askerleri imha edilmiştir. Mustafa Kemal Bey, düşmanın Bombasirtına yaptığı bu ısrarlı hücumların sebebinin burada düşmana çok yaklaşılması nedeniyle düşmanın sıkışması ve stratejik açıdan diğer cephelerin düşmesi ile de buranın çok önemli hale gelmesi olarak açıklamıştır¹⁸⁶.

Ayrıca 11/12 Mayıs gecesi düşmanın Bombasirtı ve boyun noktasına yaptığı saldırıları da yine 14. Alay'ın sorumluluk alanında gerçekleşecek şekilde devam etmiştir¹⁸⁷. Merkez Grubu'nun bu günlere ait yazışmalarında, korudukları siperlerin düşmana en yakın siperler olması ve düşmanın da buradaki siperlere özellikle önem vermesine karşılık, yeteri kadar destek alamadıkları konusunda şikâyetlerin arttığı dikkati çekmektedir. Bu yazışmalardan birinde, 10 ve 11 Mayıs'ta arka arkaya saldırıya uğradıktan sonra Merkez Grubu'nda bulunan 15. Alay Kumandanı, sol cenaha gönderilen fakat aslında kendilerine ait mitralyöz takımının mutlaka iade edilmesi gerektiğini, eğer bu takım ellerinde olsa idi, yapılan saldırılardan bir tane bile düşman neferinin kurtulamayacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Merkez Grubu Kumandanı olan 14. Alay kumandanı Yarbay Ali Rıfat Bey de 19. Tümen Kumandanlığı'ndan mitralyöz takımının iadesini istemiş ve bu iade yapılmıştır¹⁸⁸. Bir başka yazışmada 14. Alay 1 ve 2. Taburlarının bulunduğu Merkez Grup içinde sağ cenah olarak adlandırılan mıntıkanın düşmana yakınlığı nedeniyle gece gündüz müteyakkız bulunulması gerektiği, ancak 1 Mayıs'tan 10 Mayıs'a kadar geçen süre zarfında 27 subayın kaybedildiği, her bir bölükte sadece bir zabitan kaldığı bu nedenle mektepli küçük zabitan ile zabıt namzetlerinden faydalanmak üzere izin istenmiştir¹⁸⁹. Ayrıca geçen taarruzlar sırasında 72. Alay 3. Tabur'a verilmiş olan bölüklerin daima siper içinde bulundurulması, istirahatlerinin hiç düşünülmemesi ve iaşelerinin de yapılmaması sebebiyle çok kötü bir halde buldukları, bu nedenle bu birliklerin de 14. Alay iadesi talep edilmiştir¹⁹⁰. Çünkü bir yandan birliklerin destek amacıyla başka alaylara verilmesi bir yandan da

¹⁸⁶ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.81-83. Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni Komutanı Godley de aynı şekilde düşünmektedir. Bkz.: Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.99.

¹⁸⁷ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.86.

¹⁸⁸ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9, BN:9-12.

¹⁸⁹ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9, BN:9-12a.

¹⁹⁰ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9, BN:9-13a.

kayıplar nedeniyle siperler çok az sayıda askerle tutulmaktaydı. Merkez Grup kumandanı bu bilgiyi de aşağıda yer alan listeyle raporlamıştır:

	Cephesinin tûlu <u>metre</u>	Azamî olarak bulunduğu <u>neferan</u>
A.14 T.2	70	100
A.14 T.1	130	219
A.15 T.1 } A.15 T.3 }	200	250 ¹⁹¹

Bu süre zarfında gerçekleşen çarpışmaların İngiltere tarafına yansımaları gazetelerden takip edildiğinde, haberlerin; Türklerin umutsuzca saldırdığı, çok kayıp vererek geri çekilmek zorunda kaldığı, ANZAK'ların ise hep ilerlediği, toprak kazandığı çerçevesinde olduğu söylenebilir. Örneğin; 9 Mayıs'taki saldırıda 4. Avustralya Tugayı'nın 15. ve 16. Taburları'nın, Türk siperlerini üç hat geriye attığı veya 10 Mayıs'ta bu kaybedilen yerleri almak için taarruz eden Türklerin büyük bir kıyımına uğrayarak geri çekildiği, 13-14 Mayıs'ta yine ilerleme kaydedilerek yeni toprak kazanıldığı yazılmıştır¹⁹².

Hergün yapılan saldırılara karşı siperler az sayıda askerlerle korunmaya çalışılırken bir yandan da, siper kazmak, mazgal hazırlamak gibi işlerle uğraşılmaktaydı¹⁹³. 1 Mayıs taarruzundan beri birinci hatta bulunarak çok kayıp veren 14. Alay 2. Tabur, 14 Mayıs'ta geriye çekilmiş yerine ihtiyatta bulunan 3. Tabur gönderilmişti. İşte aynı gün 14 Mayıs'ta Üsteğmen Hasan Cevdet Efendi de Akbaş'a ulaşmış¹⁹⁴, 15 Mayıs'ta 14. Alay 1. Tabur 4. Bölük komutanı olarak görevlendirilerek cepheye gelmişti. Bu sırada 1. Tabur komutanı Kıdemli Yüzbaşı

¹⁹¹ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9, BN:9-13.

¹⁹² "Charge with Bayonet", **Daily Mirror**, 28 May 1915, s.3.

¹⁹³ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9, BN:9-14a; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10, BN:10-6; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10, BN:10-17; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10, BN:10-22.

¹⁹⁴ Cephenin önemli komutanlarından ve bir süre sonra Conkbayırı muharebelerinde Hasan Cevdet Efendi'nin de kumandanı olan Cemil Conk 12 Mayıs'ta Akbaş'a gelmiştir. Bkz.: Cemil Conk, **a.g.e.**, [s.15].

Ali Rıza Bey'di. Hasan Cevdet Efendi cepheye ulaşır ulaşmaz çatışmaların içine girmişti çünkü tayin edildiği 1. Tabur halen ileri hatta bulunmaktaydı. Hasan Cevdet Efendi günlüğünde bölüğünün düşmanla çok yakın temasta ve aradaki mesafenin ancak on beş hatve (adım)¹⁹⁵ olduğundan bahsetmiştir¹⁹⁶. Hasan Cevdet Efendi'nin bu güne dair verdiği önemli bir başka bilgi ise düşmanın dom dom kurşunu atıyor olmasıdır ki bu kullanılması yasak olan bir cephane türüdür¹⁹⁷. Akşam 1. Bölük'e siperlerini teslim ederek istirahate çekildiklerinde düşmanın çok şiddetli tüfek ve bomba ateşiyle yeniden siperlere dönmüşlerdir. Bu çatışmalar sonucunda bölükte yedi yaralının yanısıra bir asker de şehit olmuştur¹⁹⁸. Mustafa Kemal Bey'in 15 Mayıs'ta düşmanın üç kere saldırdığı ve 1500 askerinin telef edilerek kovulduğundan bahsettiği, 14. Alay 1. Tabur subay ve erlerinin besalet ve fedakarlığını övdüğü ve tebrik ettiği yazısındaki taarruzun bahsi geçen taarruz olması ihtimali büyüktür¹⁹⁹. Ancak istirahate çekilen askeri yeniden cepheye sürece kadar şiddetli bir çarpışmaya ve zayiata sebep olan bu güne dair bir bilgi diğer kaynaklarda yer almamıştır. Bu nedenle Hasan Cevdet Efendi'nin anlattıkları savaşın dehşetini doğrudan 14. Alay birlikleri açısından göstermek için önemli bir örnektir.

ANZAK tarafında aynı hücum için, komutanların 14 Mayıs'ta Türklerin örtülü yaklaşma yollarından fazla sayıda hücum gerçekleştirmelerinden dolayı bunları yok etmek için bir saldırı planlamalarıyla başladığı belirtilmiştir. Ancak yaklaşık yirmi dakika içinde 65 kişiden 46 zayıat vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır²⁰⁰. Bu nedenle bu çarpışmalar arasında General Birwood'un 14 Mayıs'ta

¹⁹⁵ **Osmanlı Tapu Terimleri Sözlüğü**, Haz.: Hayrettin Gültekin, s.18. Bu kitaptaki bilgiye göre 1 hatve, 0,75774 metreye eşittir. Bu da siperler arasındaki mesafenin 10-11 metre olduğunu göstermektedir.

¹⁹⁶ Aynı bilgiyi Mustafa Kemal Bey de raporunda vermiştir. Bkz.: Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.84. Ayrıca bu konuya siper savaşları bölümünde de değinilmiştir.

¹⁹⁷ Bu konuyla ilgili olarak bkz.: Dipnot 113.

¹⁹⁸ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.22.

¹⁹⁹ ATASE, Kol:**ATA-ZB**, Kutu:41, G:10, BN:10-28; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5316, D: H1, F:001-001a; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.91. Mustafa Kemal Bey, Arıburnu raporunda hücumun 14. Alay'ın 2. Taburu cephesine yapıldığını söylerken, o gün yayınladığı 19. Tümen buyruğunda 1. ve 2. Taburu olarak belirtmiştir. Bkz.: Halis Ataksor, **a.g.e.**, s.186.

²⁰⁰ General C. F. Aspinall-Oglander, **Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı**, Yay. Haz.:Metin Martı,2.b., C:2, İst., Arma Yayınları, 2005, s.26.

Quinn's'te periskopla bakarken üst aynadan seken bir kurşunun başını sıyrıp geçmesine²⁰¹ bir 14. Alay nişancısının sebep olması ihtimali büyüktür.

Cephede bu mücadeleler olurken İngiltere başka bir boyutta kararlar almaktaydı. 12 Mayıs'ta Goliath'ın bir Türk destroyeri tarafından batırılması durumun güvensizliğini gösterdiğinden sancak gemisi olan Queen Elizabeth'in derhal geri gönderilmesi emri verilmişti. Kitchener çok kızgın durumdaydı. Sancak gemisi geri çekilmekte, donanma başarısızlığa uğramış, ordu hayatta kalma savaşı vermekteydi. Ayrıca İngiltere'nin önemli gazetelerinden The Times, Asquith kabinesini top mermisi eksikliğiyle suçlamaktaydı. Öte yandan herkesin büyük saygı duyduğu ancak baştan beri Çanakkale Seferi'ne karşı olan Amiral Fisher, Churchill'in Çanakkale konusunda sonu gelmez isteklerine dayanamayarak istifa etmişti. Bu gibi olaylar neticesinde Başbakan Asquith yeni bir kabine kurmak zorunda kalmıştı. 26 Mayıs'ta ilan edilen bu yeni kabinede Churchill gitmiş, yeni Deniz Bakanı Balfour olmuştu. Churchill siyasi kariyerinde büyük bir düşüş yaşayarak alt düzeyde bir göreve getirilmişti. Ancak sonradan yeni kurulan Çanakkale Komitesi'nde gözlemci olarak çalışması kabul edilmişti²⁰². Bu açıdan siyasi anlamda İngiltere ve özellikle Churchill için Çanakkale Savaşı'nın unutulmaz bir yeri olduğu açıktır.

İngiltere'deki bu gelişmelerden Gelibolu'dakilerin henüz haberi yoktu. Onları ilgilendiren tek konu takviye gelip gelmeyeceğiydi. Churchill ve Fisher'ın istifa haberi 21 Mayıs'ta Hamilton'a ulaşmıştı²⁰³.

Her cephede çatışmalar, tahkimatı engellemek üzere bombalamalar sürerken bir yandan da düşmanın yeni kuvvet çıkarmaları devam etmekteydi. Yirmi üç gündür süren bu durumun sonlandırılması için yeni bir hücum planlanmaktaydı.

2.4. 19 MAYIS 1915 TAARRUZUNDA 14. PİYADE ALAYI

Kuvvetli tahkimatıyla yerini iyice sağlamlaştırmış olan düşmanın Gelibolu toprağından atılması için kapsamlı bir taarruz yapılması fikri 13 Mayıs'ta Enver Paşa tarafından 5. Ordu Komutanlığı'na gönderilen emirle ortaya çıkmıştır. Bu emirde

²⁰¹Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.128.

²⁰² Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.148-152; Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.272. İkdam gazetesine göre Goliath 13 Mayıs'ta battı. "Tebli'-i Resmi", **İkdam**, 1 Mayıs 1331, s.1.

²⁰³ Ian Hamilton, **a.g.e.**, s.165.

taze kuvvet olarak 2. Tümen'in gönderildiği ve bunun yanısıra topçunun da iyi hazırlanması ile düşmana karşı kesin sonuç alınacağından emin olunduğu bildirilmiştir²⁰⁴. 13-16 Mayıs arasında tüm birlikleriyle Akbaş'a ulaşan 2. Tümen önce 5. Ordu emrinde tutulmuş hatta Güney Grubu'na gönderilmesi düşünülmüş ama sonra 19 Mayıs taarruzu kesinleşince Kuzey Grubu emrine verilmiştir. 19 Mayıs taarruzunun yapılması konusunda Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa'nın da görüşlerine başvurulmuştur. Esat Paşa 14 Mayıs'ta verdiği cevapta, düşmanın asıl amacının Boğaz'ı düşürmek olduğunu, bu nedenle büyük zayıt göze alınarak mutlaka denize dökülmesi gerektiğini ancak bunun için yeni kuvvete ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Ancak diğer taraftan Esat Paşa, 5. Ordu Komutanı'nın aynı zamanda 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey'in de görüşünü aldığını öğrenmiştir. Buna sitem ettiği yazısına karşılık aldığı tek cevap, 2. Tümen'in emrine verildiği ve 19 Mayıs günü düşmanı denize dökmesi emri olmuştur²⁰⁵.

17 Mayıs'ta 2. Tümen'in Kolordu emrine verilmesiyle Kolordu'nun ihtiyatı olan 27. Alay da 19. Tümen emrine intikal etmiştir²⁰⁶. Saldırının detaylarını belirleyen Ordu emri de aynı günde Kolordu'ya ulaşmıştır. Bu emirde özellikle belirtilen, 2. Tümen'in asıl vurucu güç olarak tarruzunu düşman cephesinin merkezine yapacak olmasıdır. Emirde ayrıca çok sessiz, ani baskın şeklinde bir hücum olması gerektiği de belirtilmiştir²⁰⁷. 18 Mayıs'a kadar hiçbir hazırlıktan haberi olmayan İngilizler, başka bir nedenle yaptıkları uçuş dolayısıyla Türk birliklerinin topladığını görmüşlerdir. Bu nedenle ikinci bir keşif uçuşu daha yaparak bundan

²⁰⁴ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.117. Atatürk, Enver Paşa'nın bu ziyareti sebebiyle 11 Mayıs'ta yazdığı bir raporda, bir an önce takviye alarak düşmanı denize dökme gerektiğini belirten yazısını hem Kolordu Komutanlığı'na, hem de Başkomutanlığa ilettiğinden bahsetmektedir. Bkz.: Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.83-86. Charles Bean ise bu saldırı planının Liman von Sanders tarafından yapıldığını belirtmiştir. Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.132.

Burada bahsedilmesi gereken bir başka konu ise kaynak kitaplarda yapılan yazım veya çevirim hatalarıdır. Bunların bir örneğine bu sayfalarda rastlanmıştır. Tezimiz için temel kaynaklardan biri olan **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi** C:5 K:2'de 117. sayfada verilen Enver Paşa'nın emrinde bahsettiği 2. Tümen, aynı kitabın 118. sayfasında 12. Tümen'e dönüşmüştür. Oysa 12. Tümen güney cephesine gönderilmiştir.

²⁰⁵ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.120-123. İlgili kaynakta bu dönem zarfında Atatürk'ten Kurmay Albay olarak bahsedilmektedir. Ancak Atatürk'ün bu tarih itibarıyla henüz albaylığa terfisi gelmemiş durumdadır.

²⁰⁶ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.101.

²⁰⁷ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.125-126.

emin olunca akşam Türklerin yapacağı bir saldırıya hazırlıklı olmak üzere ANZAK birliklerine emir verilmiştir²⁰⁸.

18 Mayıs'ta Kolordu tarafından akşam saat sekiz civarında tümen komutanlıklarına iletilen bu emir doğrultusunda önce tümen emirleri yayınlanmış sonra gece yarısından sonrayı bulan bir zaman zarfında bölük komutanlarına varıncaya kadar bilgilendirme yapılmıştır²⁰⁹. Bu noktada, ordu emri ile kolordu emri arasında bir farklılık dikkat çekmektedir. Ordu emrinde 2. Tümen'in düşman cephesinin merkezine taarruz etmesi bildirilirken²¹⁰, Kolordu emrinde, vurucu gücü 14. Alay olan 5. Tümen'in düşmanın merkezine taarruz edeceği bildirilmiştir²¹¹. Bu konuda, Rus kaynaklarında da 19 Mayıs taarruzu konusunda özellikle 5. Tümen'den bahsediliyor olması ilginç bir detay olarak karşımıza çıkmıştır²¹². Kolordu emri akşam saat 9.10'da 5. Tümen emri olarak yayınlandığında 5. Tümen birliklerinin alacağı pozisyon şöyle belirlenmiştir:

“...3- firkaımız bervech-i âti taarruz ve hücum edecektir

Alay 14 merkeziyle (Merkeztepenin şimal-i şarkisindeki) boyun noktasına

Alay 13 merkeziyle Merkeztepe'ye (en yüksek noktasına)

Alay 15 ihtiyat-ı umumi olarak Çataldere'de emrime hazır bulunacaktır

İstihkâm bölüğü Alay 13 kumandanlığının taht-ı emrindedir.

²⁰⁸ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.138.

²⁰⁹ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.24.

²¹⁰ 2. Tümen Kırmızıırt bölgesine yerleştirilmiştir. Burası bu cephenin merkezi değildir. Bean'in de belirttiği gibi merkez German Officers' Ridge (Merkeztepe)'dir. Bkz.: Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.134.

²¹¹ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.127; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.102. Kolordu emri incelendiğinde başka bir hata ile karşılaşmıştır. İkiside Genelkurmay basımı olan bu iki kaynakta bulunan emirde bir “yer adı” farklılığı bulunmaktadır. **Çanakkale Cephesi**'nde “sarp yarlar” olarak belirlenen bölge **Arıburnu Muharebeleri Raporu**'nda “Sarıyarlar” olarak adlandırılmıştır. “Sarıyar” ismi Esat Paşa'da da geçmektedir. Bkz.: **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.110. Kırmızıırt yakınlarında Sarıyar adlı bir bölge bulunması ve iki kaynakta yer alması nedeniyle bu çevirinin doğru olduğu düşünülmektedir.

²¹² Mehmet Ali Bingöl, **a.g.t.**, s.165.

4-hücum zamanı 6/3/31 saat 3.30 öğleden evveldir. Saatler firkadan ayar edilmelidir. Hücum sessiz sedasız ve baskın tarzında süngü ile icra ve bomba istimaliyle düşman imha edilecektir...»²¹³

Bu emre göre 19 Mayıs sabah 3.30'da 14. Alay Merkeztepe'nin kuzey doğusundaki boyun noktasına hücum edecektir. Daha sonra gece yarısında verilen 19. Tümen emrinde de 5. Tümen'in Boyun noktası ve Merkeztepe'ye hücum edeceği özellikle belirtilmiştir. Bunun sebebi 5. Tümen'in, 19. Tümen'in sol kanadında konuşlanmasıdır²¹⁴. Yabancı kaynaklarda yer alan bilgilere göre 5. Tümen'in görev bölgesi içinde Bombasırtı da bulunmaktaydı. (Bkz.: Ek-28) Ancak daha sonra savaşın anlatımı sırasında Quinn's'de etkili bir saldırı olmadığını belirtmek suretiyle asıl hedefin bu bölge olmadığı bilgisi desteklenmiştir²¹⁵.

5. Tümen'in 14. ve 13. Alayları birinci hatta iken 15. Alay'ı ihtiyatta bulunmaktaydı. Buldukları yer nedeniyle hem 19. Tümen hem de 2. Tümen'in taarruzlarını destekleyecek ve bir yandan da düşmanın en kuvvetli tahkimatının olduğu siperlere saldıracaklardı²¹⁶. Bu nedenle 5. Tümen'in konumu çok önemliydi. (Bkz.: Ek-29,30) Charles Bean, Gelibolu'daki ANZAK'ları anlattığı eserinde 45 sayfalık bir bölümle bu bölgenin durumunu detaylı olarak aktarmıştır. Bean ayrıca, 5. Tümen'in Quinn's'deki ağır çatışmanın içine 13. ve 14. Alaylar'ıyla yavaş yavaş atıldığını söylerken, birliklerin büyük kayıpları dolayısıyla ızdıraplı durumda olduklarını da belirtmiştir. Burada bahsi geçen "ızdırabın" 1 Mayıs'tan kalan kayıplar olduğu kolayca tahmin edilebilir. Çünkü Bean sözüne "hâlâ Quinn's ve German Officers' Trench'teki (Merkeztepe) yerini tutmaktadır" cümlesiyle devam etmiştir²¹⁷. Buradaki "hâlâ" kelimesiyle 14. Alay'ın kayıplarına rağmen 1 Mayıs ile 19 Mayıs arasındaki süreçte bulunduğu yeri bırakmadığı vurgulanmaktadır.(Bkz.: Ek-31)

²¹³ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-028.

²¹⁴ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.104.

²¹⁵ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.134, 152.

²¹⁶ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.130. Bu bölgenin öneminin daha iyi anlaşılması için Charles Bean tarafından kaleme alınan ve resmi ANZAK anlatımı olan **The Story of Anzac** adlı kitaptaki "The Problem of Monash Valley" başlıklı bölüme bakmak yeterlidir.

²¹⁷ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.86-134.

Sabah 3.30'da başlayan hücumda²¹⁸ oluşan aksaklıklar için birbiriyle çelişen bilgilere rastlanılmıştır. Bunların 14. Alay'la ilgili olanları incelendiğinde şu bilgiler ortaya çıkmıştır:

Mustafa Kemal Bey, **Arıburnu Muharebeleri Raporu**'nda sağ kanadı oluşturan 19. Tümen birliklerinin durumunu anlatırken 57. Alay Komutanı'ndan gelen bir bilgiyi aktarmıştır. Buna göre; 57. Alay'ın 3. ve 2. Taburları ilerleyip düşman siperlerini zaptetmiş ise de, 1. Tabur'u ilerleyememiştir. 57. Alay Komutanı bunun nedenini solunda bulunan 14. Alay'ın ilerleyememesi olarak açıklamıştır. Rapora göre merkez mıntıkası boyun noktasına ilerlerse 1. Tabur da ilerleyebilir. Bu rapor 5.40'ta yani hücum başladıktan iki saat sonra gelmiştir. Bu durum, akabinde kolordu komutanlığına bildirilmiş, 5. Tümen'in dikkatinin çekilmesi istenmiştir. Hava aydınlanırken 5. Tümen Merkeztepe ve boyun noktasını işgal edemediğinden yan ve arka ateşlere açık duruma düşülmüştür. Saat 6.00 itibarıyla aynı durumun sürdüğü, 57. Alay'ın 1.Taburu'nun, 14. Alay ilerleyemediğinden bulunduğu yerde beklediği bildirilmiştir²¹⁹.

Buna karşılık Genelkurmay'ın arşiv belgelerine dayanarak hazırladığı **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**'ni anlatan kitabında ise 19 Mayıs taarruzunda, 57. Alay'ın görevinin 5. Tümen'in işini kolaylaştırmak olduğu belirtilmiştir. Hücumla beraber 57. Alay'ın sol kanadı düşmanla yakın temas nedeniyle tıkanmıştır. Bununla beraber 14. Alay'ın sağ kanadının Dalkılıç önünde düşman siperlerine girdiği tespit edilmiştir. Ancak Bombasirtı'ndaki düşman tahkimatının kuvveti bilinmektedir. Buradan gelen ağır makineli tüfek ateşine dayanılamadığı için 19. Tümen'den, 57. Alay'ın daha fazla çaba göstermesi istenmiştir. Ancak bir sonuç alınamamıştır. Böylece tamamen düşman ateşine açık kalan 14. Alay birlikleri ihtiyat kuvvetleriyle desteklense de daha fazla ilerleyememiştir²²⁰.

Bu bilgilerin yanısıra, 14. Alay'ın aynı gün ve aynı mevkideki saldırısı ANZAK resmi kayıtlarına da yansımıştır. Bu kayıtlarda 5. Tümen olarak geçen

²¹⁸ Bu saatler yabancı kaynaklarda da aynen yer almaktadır. Örneğin bu taarruzun başlangıcı için Bkz.: Australian War Memorial (AWM), **Collections**, RCDIG0001106, Diary of John Henry Llewellyn Turnbull, imaj no: 52.

²¹⁹ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.106-107.

²²⁰ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.130.

aktarımlar içinde mevki olarak ayrıştırma yapılarak 14. Alay'ın yeri tespit edilebilmiştir. Bu bölgede 14. Alay'ın etkin olduğu mevki boyun noktasıdır. (Courtney's). ANZAK'ların 14. Tabur'unun savunduğu Courtney's'deki çarpışmalar diğer bölgelerden daha şiddetli gerçekleşmiştir. Buradaki arazi yapısı Türklerin siperlere yaklaşmasına imkan vermiştir. Bu sayede epeyce miktarda kuvvet toplanarak, saat 04.00 gibi hücumla geçilmiştir. Türk birliğinin bir kısmı zirveye ulaşmış bombalarını siperlere atarak buradaki 9-10 ANZAK'tan ikisini öldürüp diğerlerini yaralamıştır. Daha sonra Türk askerleri siperin içine atlayarak, Avustralyalıların siper içinde geri çekilmesini sağlamıştır. Böylece ateş hattının 10 metre kadarı (12 yarda), Monash Valley'nin (Şarapnel Deresi) üstü Türklerle dolu hale gelmiştir. Bu başarıya rağmen Türkler sadece bir siperi alabilmişti. Bunun nedeni ANZAK askerlerinin iyi yer tutmuş olmasıydı. Siperin güney tarafında 14. Tabur'un adamları, kuzey tarafında çıkışı tutmuş olan Jacka isimli bir er vardı. Yüzbaşı Hamilton "Türkler ön cephede" bağırışlarını duyunca tabancasıyla buraya koşmuş, başından vuruluncaya kadar ateş etmişti. Bunun üzerine "subay aranıyor" seslenmeleriyle gelen başka bir yüzbaşı olan Crabbe, er Jacka'ya destek yollamıştı. Bu grubun Türk askerini geri püskürtme girişimi bir kaçının ölmesiyle son bulmuştu. İkinci denemede siperin iki tarafından saldırıya geçilmiş, bir taraftan Yüzbaşı Crabbe siperlere bomba atarken diğer taraftan Jacka siperlere girmişti. Bean'in bu anlatımının sonunda Jacka'nın "dilencileri yakalamayı başardım" dediği aktarılmış ancak Türklerin esir mi edildiği yoksa kaçmalarının mı sağlandığı tam olarak açıklanmamıştır. Buna karşılık aynı olayı anlatan bir gazete makalesinde Jacka'nın beş Türk askerini vurduğu, ikisini süngülediği belirtilmiştir. Bir asker de esir alınmıştır. Er Jacka bu yararlığı nedeniyle Victoria Cross madalyası almıştır²²¹ (Bkz.: Ek-32).

14. Alay'ın sorumluluğunda olan diğer bir mevzi Bombasirtı, ANZAK tarafında Quinn's olarak adlandırılmaktaydı. Burası ANZAK komutanların en fazla endişe ettiği, saldırıya en açık mevzi idi. Ancak Bean'in tespitine göre bu defa Türkler buradaki saldırıdan ümitli değildi. Çünkü diğer iki yandaki siperlere saldırıldığı halde bu mevziye henüz saldırılmamıştı. ANZAK'lar Quinn's'de

²²¹ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.148-150. Bu çatışmalarda 14. Alay'ın karşısında 14. Tabur'un olması ilginç bir tesadüftür. Er Jacka Victoria Cross nişanı alan ilk Yeni Zelanda askeridir. Bunu 14. Alay'a direnerek elde etmiştir. Ayrıca bkz.: " 'Anzac' Jacka's V.C.", **The Times**, 25 Eylül 1915, s.5. Bu gazetede Jacka'nın kıdemsiz onbaşı olduğu belirtilmiştir.

hissettikleri zayıflığa karşılık bu mevziyi çok iyi yerleştirilmiş makineli tüfeklerle kontrol altına almışlardı. Ancak burada bulunan 15. Tabur ile karşılıklı bomba atışmalarından başka bir şey olmamış, sadece şafak vakti tüfek ve makineli tüfek ateşleri artmıştı. Bu ateş ANZAK'ların periskoplarını parçalamış ve siperin 3 no'lu alt bölümünden (subsection)²²² bir kişinin de ölmesine neden olmuştu. Saat 04.20'de yeni bir atağa kalkan Türklere karşı 15. Tabur tek bir kişi gibi ayağa kalkmış, hızla ve soğuk kanlılıkla ateş etmiş ve bu saldırıyı püskürtmüştü. Siperlere bir-iki metre yaklaşabilenler de bombalarla şehit edilmişti. Bean'in Quinn's'in solu olarak tarif ettiği yani 14. Alay'ın 19 Tümen'e en yakın bölgesinden yapılan bir atak ise Pope's'da bulunan makineli tüfeklerle bitirilmişti. Ancak Türkler gece boyunca Quinn's'e birkaç metre uzaklıktaki irtibat tünellerine doğru tüneller kazmışlardı. Burada bir çok süngü ucu gören Yüzbaşı Sparks tüneli bombalamak için ilerlemişti. Buraya doğru ilerlerken bomba elinde patlamışsa da sonuçta adamları tüneli temizlemişti. Bunun haricinde Plugge's Plateau'daki (Haintepe) 2. Yeni Zelanda bataryası da ön hatlar arasındaki 13 metre (15 yarda) gibi çok kısa bir mesafeyi Türklerin geçmesine izin vermemişti²²³.

Böylece saat 05.00 gibi çatışmaların Türkler için kayıpla neticelendiği ortaya çıkmıştır. Ancak buna rağmen saldırılar devam etmiş bu kayıpları arttırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Saat 10.00 civarında boyun noktası ve Merkeztepe'de bazı faaliyetler varsa da Türk askeri ne tarafa giderse gitsin ateşle karşılaşmaktadır. Bean, Kanlısirt, Kırmızısirt, Haintepe isimlerinin bu çarpışmalardan sonra alındığını ifade etmiştir²²⁴.

Görüldüğü gibi Bean, 14. Alay cephesinde Türk askerinin düşman siperlerine girdiğini, ama bu askerlerin sayısı yetersiz kalınca kolayca püskürtüldüğünü veya şehit edildiğini anlatmıştır. Ayrıca cephenin açık kalan sol kanadı başta olmak üzere doğru konuşlandırılmış makineli tüfekler sayesinde de askerlerin kıyıma uğradığını da aktarmıştır.

²²² İngilizce metinlerde "subsection" olarak geçen terim alt bölüm olarak çevrilmiştir. 1 Mayıs taarruzundan sonra ANZAK'ların Quinn's bölgesinin önemini anlayarak buradaki siperlerini daha iyi savunabilmek için altı bölüme ayırdığı daha önce görülmüştü. Bkz.: sf. 132. Türkçe askeri terimlerde "alt bölüm", "alt siper" gibi kavramlar olmadığından, konuyu İngilizce kaynaklardan takip etmek isteyenler için subsection terimine de metin içinde yer verilmiştir.

²²³ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.153-155.

²²⁴ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.160-161.

Böylece iki tarafa ait resmi anlatımlar ortaya konduktan sonra, ATASE arşiv belgeleri arasında bulunan Harp Cerideleri üzerinden 19 Mayıs taarruzu incelendiğinde aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır:

19 Mayıs sabahı saat 3.28’de Çataldere’nin batısında bulunan 14. Alay Kumandanı Kaymakam Ali Rıfat Bey bütün tertibatın hazır olduğu ve baskın emrinin verildiğini 5. Tümen Kumandanı’na bildirmiştir. Saat 4.15’te ise 5. Tümen Kumandanı Hasan Basri Bey, 19. Tümen Kumandanı’na, 13. Alay’ın muvaffakiyetle ilerlediğini, 14. Alay’ın, 57. Alay’ın ateşinden ilerlemesinin onaylandığını, be nedenle 14. Alay’a ivedilikle yardımda bulunulması ricasını iletmiştir²²⁵. (Bkz.: Ek-33) Görüldüğü gibi bu yazışma daha önce bahsi geçen 57. Alay’ın şikayetçi olduğu 5.40’taki yazışmadan önce, 4.15’te yapılmıştır. Burada belirtilen son cümleye göre, 14. Alay’ın ilerlemesini sağlayacak olan 57. Alay’ın ilerlemesiydi. Bu nedenle de bir an önce 14. Alay’a yardım edilmeliydi.

Saat 4.30’da benzeri bir şikayet tekrar Hasan Basri tarafından 19. Tümen Kumandanlığı’na iletilmiştir. Bu mesajında Hasan Basri Bey 14. Alay’ın, 57. Alay ateşiyle müteessir olduğunu bu nedenle ateşi kesip, 14. Alay’a yardımda bulunulması gerektiğini bildirmektedir. Harp Ceridesi’nde bu mesajın yanında yer alan açıklama notunda ise; 14. Alay’ın kısmen 57. Alay ateşinden etkilendiği ancak bunun bütün cephedeki hücumuna bir engel teşkil edemeyeceği belirtilmiştir²²⁶.

Saat 4.30’da 14. Alay kumandanı Ali Rıfat tarafından; saat 4.00’da 3. Bölük’ün, saat 4.15’te ise 4. Bölük’ün düşmanın ilk hat siperlerini işgal ettiği, bu iki bölüğün 13. Alay ile temas kurduğu ve diğer bölüklerin de ileri hareket etmek üzere oldukları 5. Tümen Kumandanlığı’na şu rapor ile bildirilmiştir:

“Tarihi, saat, dakika: 6/3/331, saat 4.30 evvel

İkamet mahalleri: Çataldere garbi sırtlarından

Vuku’at:

Beşinci fırka kumandanlığına

²²⁵ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-029.

²²⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-029a. Bu açıklama notlarını kimin, ne zaman yazdığına dair bilgi, belgeler üzerinde bulunmamaktadır.

1-inayet-i teali ile saat 4 evvelde üçüncü ve saat 4.15 de dördüncü bölük düşmanın ilk²²⁷

“hattı siperlerini işgale muvaffak olmuştur.

2- bu iki bölük Alay 13 ile tesis-i irtibat etmişlerdir

3-ilerdeki diğer bölüklerin de ileri hareket etmek üzere oldukları maruzdur...²²⁸

Bu bildirim yanındaki “mülahazat” notlarında aşağıdaki açıklama yer almıştır:

“gerçi siperlere kadar birçok zayıttan sonra otuz nefer ve bir zabıt ancak siperlere girebilmişler ve orada şehid olmuşlardır²²⁹

Saat 4.35’e gelindiğinde 14. Alay Kumandanı’nın 3. ve 4. Bölüklerin düşman siperlerine atıldığı, 1. ve 2. Bölüklerin de bunları takviye ettiği bilgisini 5. Tümen Kumandanı’na tekrar vermiştir²³⁰. Saat 5. 30’da ise 5. Tümen Erkân-ı Harbi Arif Bey’den, 19 Tümen Kumandanlığı’na; 57. Alay’ın siperlerinden çıkamadığı ve desteksiz kalan 14. Alay’ın ilerleyemediği bildirilmiştir. Bu rapor için “mülahazat” bölümüne sonradan yazılan açıklamaya göre; her iki alay da hücum gerçekleştirememiş ve karşılıklı olarak birbirleri hakkında destek vermedikleri bildiriminde bulunmuşlardır²³¹. (Bkz: Ek-34)

Saat 5.37’de 14. Alay Kumandanı’ndan 5. Tümen Kumandanı’na gelen rapor ve düzeltmesi daha da ilginçtir. Çünkü 14. Alay Kumandanı;

²²⁷ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-029a.

²²⁸ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-030.

²²⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-030. Kadri Perk, 5. Tümen kumandanı için siperlerde şehit olan askerlerin bu siperleri zapt ettiği hissiyatına kapıldığı yorumunu yapmıştır. Bkz.: Kadri Perk, **a.g.m.**, s.74.

²³⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-030. Harp Ceridelerinde çeşitli sütunlar bulunmaktadır. Bunlara tarih, saat, yer belirtilerek meydana gelen olaylar tabur, alay, tümen vs. tarafından yazıldığı gibi, mülahazat (düşünceler) sütununa da sonradan düzeltmeler, açıklamalar yazılmaktadır. Örneğin bu dipnotun verildiği bilgilerin yanında bir düzeltme yer almamaktadır. Var olan düzeltmeler konu anlatımı içinde verilecektir.

²³¹ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-030a.

“1-sağ ve sol cenahımızdaki kıt’atın ilerleyememesinden dolayı düşman siperlerine girmeye muvaffak olan üç bölükten fazla askerimiz düşman sağ ve sol cenahlarından icra eylediği yan ateşi neticesinde kâmilten erimiş olduğu birinci tabur kumandanlığından bildiriliyor

2-yan ateşlerinin izalesi ve topçumuz vasıtasıyla düşman siperlerinin hedmi ehemmiyetle maruzdur”²³²

bildirimini yaptığı halde bunun yanına mülahazat sütununa alınan not şöyledir:

“Edirne sırtındaki iki cebel topu hakkıyla A.14 cephesindeki düşman siperlerini tahrib etmiştir. Fakat A. 14 hücumu icra edememiş ve bu raporda zikredilen üç bölük de asla düşman siperlerine girememiş oldukları bilahare tahakkuk etmiştir.”²³³

Görüldüğü gibi 14. Alay Kumandanı kendi bölük neferlerinin düşman siperlerine girdiğini ama yanlardan destek olmadığı için bu siperlerde öldüklerini bildirirken, açıklamayı yazan kişi düşman siperlerine aslına hiç girilmemiş olduğunu belirtmiştir. Birbiriyle bu kadar çelişkili iki bildirim öncesinde 14. Alay kumandanının siperlere girdikten sonra 13. Alay ile irtibat kurduklarını belirtmesi ve buradaki açıklama notunda düşman siperlerindeki askerlerimizin şehit olduğunun yazılmış olması bu çelişkiyi 14. Alay lehine destekleyen açıklamalardır.

Burada tartışma konusu olan düşman siperine girme - girmeme durumu açıklayacak iki bakış açısı geliştirilebilir. Birincisi savaş yerinin karmaşası içinde sipere girilip girilmediğinin, ya da girilen yerin düşman siperi olup olmadığının yanlış tespit edilmesi ihtimal dahilindedir. İkincisi ise sipere girildiği halde toplu olarak şehit olununca yine siper kaybedilmiş olacaktır. Buradaki durumda bunlardan hangisinin geçerli olduğuna dair bir bilgi içeren belgeye tesadüf edilmemiştir.

²³² ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-030a.

²³³ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-030a.

Buraya kadar yapılan bu yazışmalardan; 14. Alay'ın 57. Alay desteğiyle ilerlemesi gerektiği ancak buradan yeterli destek gelmediği, 14. Alay'ın iki bölümünün düşman siperlerine girdiği diğer iki bölümün bunları desteklediği ancak daha sonra gelen bir düzeltme ile bunun aslında gerçekleşmediği, çünkü siperlere giren askerlerin şehit olduğu anlaşılmaktadır. Sonraki saatlerde devam eden raporlara bakıldığında şu bilgiler görülmüştür:

Saat sabah 5.50'de 5.Tümen Kumandanı Hasan Basri Bey, 14. Alay'dan, düşman siperlerine girmiş 1. Tabur bölüklerinin takviye edilmesini ve bu siperlerin mutlaka elde tutulmasını istemiştir²³⁴. Hasan Basri Bey 6.15'te ise 19. Tümen kumandanlığına dördüncü kere başvurarak, 57. Alay'ın siperlerinden çıkamadığını bu nedenle 14. Alay'ın desteksiz kaldığını haber vermiş²³⁵ ve aynı zamanda 14. Alay'a da düşman siperlerine girmiş kıtalar için yardıma ihtiyacı olup olmadığını sormuştur²³⁶. Bu durumdan kolordu komutanlığını da haberdar etmek için şu rapor gönderilmiştir:

“Tarihi, saat, dakika:6/3/31, saat 6.15 evvel

İkamet mahalleri: tarassud mahallinden

Vuku'at:

Kolordu kumandanlığına

F.19 A.57 henüz siperlerinden bir hatve bile ilerlememiştir. A.14'ün iki bölümü düşman siperlerine girmiştir. Şimdi tekmil kuvvetlerimle boyun ve Merkeztepe'ye hücum edeceğim maruzdur.

F.5 kumandanı

Kaimekâm Hasan Basri²³⁷

²³⁴ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-032.

²³⁵ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-032a.

²³⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-033.

²³⁷ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-033a.

Buna karşılık 6.35'te, 19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey, 5. Tümen kumanağına yolladığı mesajında 57. Alay'ın 2. ve 3. Taburları'nın karşılarındaki düşman siperlerini işgal ettiğini, 1. Tabur'un ise Merkeztepe'den yan ateşe alındığından ilerleyemediğini bildirmiştir²³⁸. Sonunda saat 7.15'te 57. Alay'ın hücumu kalkması için emir verildiğı haberi gelmiştir²³⁹.

Yazışmalardan görüldüğü gibi 3.30'da başlayan hücum hareketinden iki saat ve üç saat sonrasında karşılıklı olarak verilen bilgilerde bir değışiklik olmamıştır. Her iki alay da kendisinin ilerlediğini, düşman siperlerine girdiğini, diğeri ilerlemediğı için yan tarafının ateşe açık kaldığını veya daha fazla ilerleyemediğini iddia etmiştir. Bu iddialardaki doğruluk payı, iki komşu birliğin birbirine destek olamayışıdır. Ancak burada önemli olan hangi birliğe nasıl bir görevin verildiğidir. 5. Tümen merkezde ve stratejik olarak çok önem verilen bir bölgeye taarruz etmektedir. Yukarıda verilen yazışmalar ve kaynak kitaplardaki bilgiler dolayısıyla 14. Alay'ın 57. Alay desteğıyle ilerleyeceğinin önceden belirlendiğı anlaşılmaktadır. Bütün bu bilgi karmaşasına rağmen askeri kaynak kitaplarda da bazı birliklerin düşman siperlerine girdikleri doğrulanmıştır. Bunlar, 19. Tümen'in sağ kanat birlikleri; 5. Tümen'in sağ kanat birlikleri ki 14. Alay birlikleridir ve 16. Tümen'in bir bölüğüdür²⁴⁰.

Charles Bean ise siperlere girme meselesinin abartıldığını belirtmiştir. Bean'e göre siperlere girme durumu doğru ise de bir tutunma noktası olmadığı için sadece buna güvenerek devam edilecek bir hücumda ortaya çıkabilecek tek sonuç kıyımın daha fazla olmasıydı. Bu nedenle Bean'e göre yanıltıcı ifadelerle verilen raporların üst düzey komutanları inandırması ve takviyelerin de savaş alanına sürülmesiyle kayıpların çok artmıştır²⁴¹.

Ancak son yazışmadan yaklaşık bir saat sonra yapılan bir yazışma konuya biraz daha açıklık kazandırmıştır. Saat 7.15'te Hasan Basri Bey'in, 14. Alay kumandanlığına gönderdiği mesaja göre 57. Alay'ın hücumu geçmesi için emir

²³⁸ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-033a.

²³⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-035.

²⁴⁰ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.132.

²⁴¹ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.157.

verildiğinin 19. Tümen'den şimdi bildirildiği, kendilerinin de var güçleriyle hücumla devam etmeleri bildirilmiştir²⁴². Sonunda 57. Alay destek taarruzuna başlamıştır.

Her ne kadar ilk saatlerde gelen raporlardaki düşman siperlerinin işgalinin doğru çıkmadığı harp ceridelerine not alınmışsa da, gün ağırdıktan sonra sadece 14. Alay'ın mevzi bir başarı sağladığı görülmüştür. Ancak henüz boyun noktası ele geçirilememiştir. Bu nedenle bütün 5. Tümen alayları öğlene kadar karşılarındaki düşman siperlerini ele geçirmek üzere yeniden taarruza hazırlanmışlardır²⁴³. Bean'in belirttiğine göre saat 08.00'a kadar boyun ve Merkeztepe tarafında saldırılar sürmüştür²⁴⁴. Ancak Hasan Cevdet Efendi'nin aktarımına göre saat 9.15'te çalan hücum borusuna rağmen artık ateşten ilerlemek mümkün olamamıştır²⁴⁵. Çünkü karşı tarafın subayları hezimetin daha fazla olması için, Türk askerinin mümkün olan en yakın noktaya gelmesini beklemekte, bundan sonra ateş emri vermemektedir²⁴⁶. En yakın noktada ateş açıldığında ise kıyım büyük olmaktadır. Saat 10.00'da Kuzey Grubu Komutanlığı'ndan gelen emirle bütün cephelerdeki taarruzlar durdurulmuştur²⁴⁷. Bu emrin cepheye ulaşması 11.00'ı bulmuştur²⁴⁸. Bu saatten itibaren asker olduğu yerde siper kazıp, bulunduğu yere yerleşmekle görevlendirilmiştir.

Aynı hücum saatlerine ANZAK tarafından bakıldığında en fazla hücumun, Quinn's'e (Bombasırtı) yapıldığı, boyun bölgesinde de devam ettiği görülmüştür. Bu bölge 5. Tümen birliklerinin hücum ettiği bölgedir. Hatta İngiliz kaynaklarında Merkeztepe'nin ortasında bulunan Courtney's (boyun noktası) mevzisinin zaptedildiği fakat sonra geri alındığı özellikle aktarılmıştır²⁴⁹. Boyun mevzisi tam olarak 14. Alay'ın saldırdığı mevzidir. Bu nedenle yabancı kaynaklardaki bu bilgiler 14. Alay kumandanının yazdığı raporların bir sağlaması olarak görülebilir. (Bkz.: Ek-35,36)

²⁴² ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-035.

²⁴³ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.134-135; Charles Bean, **a.g.e.**,V:2, s.157-158.

²⁴⁴ Charles Bean, **a.g.e.**,V:2, s.160.

²⁴⁵ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.25.

²⁴⁶ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.144.

²⁴⁷ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.136.

²⁴⁸ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.25.

²⁴⁹ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.29; Charles Bean, **a.g.e.**,V:2, s.148.

Saat 11.20'de Esat Paşa, Ordu Kumandanlığı'na yazdığı raporla artık ileriye gitmenin mümkün olmadığı, bulunulan hatta savunmaya geçileceği emrini verdiğini bildirmiştir²⁵⁰. Bu sırada cephede olan Hasan Cevdet Efendi çatışmaların akşama kadar sürdüğünü, akşam olunca kendi taburu olan 14. Alay 1. Tabur'un yerini 2. Tabur'a bırakarak ihtiyata çekildiğinden bahsetmiştir²⁵¹.

Öğleden sonra saat 2.00 civarında bu defa ANZAK tarafından Russell's Top'ta (Yükseksirt) bulunan birliğe boyun siperlerine taarruz etmesi için emir verilmiş ancak bu taarruz girişimi daha askerler siperlerden başlarını çıkarır çıkarmaz Türkler tarafından büyük bir ateşle karşılanmıştır. ANZAK birlikleri bunun haricinde bir hücumla kalkmamış ve Türk tarafının bu zayıf ve karışık durumundan yararlanamamışlardır²⁵².

2.4.1. 19 Mayıs Taarruzunun Başarısızlık Nedenleri ve Kayıplar

Diğer cepheleri de etkileyen bu taarruzun başarısızlığı birkaç nedenle açıklanabilir. En önemli sebep 2. Tümen cephesinde oluşan hatalar olarak görülmektedir. Bu hataların başında, temel amacı sessiz ve ani bir baskın şeklinde saldırmak olan bu taarruzda, 2. Tümen birliklerinin yer değişimi sırasında çok gürültülü hareket etmelerinin geldiği belirtilmiştir. Bu nedenle düşman bir hazırlık olduğunu anlayıp ateş açmış buna karşılık verilince de baskın anlamını yitirmiştir. Bu nedenle 3.30'da asıl taarruz başladığında çok şiddetli bir ateş baskını ile karşılaşmıştır. Ayrıca çok dar bir alana bütün birlikleriyle yerleşmeye çalışan 2. Tümen sıkışmış durumdaydı ve subayların birlikleri üzerindeki kontrolleri de zayıftı. Bölgeyi tanımayan birlikler hücum sırasında gidecekleri yönü şaşırılmış ve sıkışıklık dolayısıyla birbirlerine girmişlerdi²⁵³. Bütün bu karışıklık 2. Tümen cephesinde daha saat 05.00'dan itibaren hücumun durmasına yol açmıştır. Bu saatlerde 2. Tümen birliklerinin tamamen dağıldığını gösteren önemli bir belgeye ATASE arşivinde tesadüf edilmiştir. Bu belgede, 13. Alay Kumandanı Kaymakam Ali Rıza Bey, 5. Tümen kumandanlığına 5. ve 6. Alay askerlerinin başlarında zabıt olmadan kendi

²⁵⁰ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.136.

²⁵¹ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.25.

²⁵² Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.30.

²⁵³ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.130,137.

siperlerine geldiğini belirtmiştir²⁵⁴. Bunlar 2. Tümen'in alaylarıdır. Esat Paşa da bu taarruzun sonuç vermemesinin nedenini 2. Tümen'in hatalarında bulmuştur²⁵⁵.

Bu karmaşanın diğer cepheleri etkilemesi doğal bir sonuç olmuştur. Özellikle 16. Tümen bu cepheye komşu durumda olduğu için, çıkan gürültüden o da etkilenmiş ve baskın şeklinde bir saldırı yapamamıştır²⁵⁶.

Bu açıklamalara benzer bir açıklama da 5. Tümen komutanı Hasan Basri Bey'in bu taarruzun yapılacağını bildirdiği tümen emrinin bulunduğu harp ceridesinin mülahazat sütununda yer almıştır. Buna göre:

“Düşman siperleriyle siperlerimiz arasındaki mesafe azami 80 metre olduğundan baskın icrası pek muvafık ve teshil idi. Fakat kıt'atımızın hücum zamanından daha birkaç saat evvel şedid ateşleriyle düşmanın nazar-ı dikkati celb edilmişti. Bu suretle baskın ateşsiz yapılamamıştır. Maksad-ı aslî kaybedilmiştir. Evâmir-i kat'iyeye hilafına olarak baskından evvel ateş edilmesi kıt'atın ta'lim ve terbiyesinin noksanından ve zâbitanın maiyyetine olan nüfuzunun adem-i kifâyesinden ileri gelmiştir.”²⁵⁷

Bu açıklamada düşmana çok yakın mesafede oldukları için aslında baskının çok kolay ve başarıyla yapılabilceği, ancak hücum zamanından birkaç saat evvel başlayan şiddetli ateşle düşmanın dikkatinin çekildiği, bu nedenle de hücumun baskın şeklinde gerçekleştirilemediği anlatılmıştır. Her ne kadar bu açıklamada bir tümen adı verilirse de anlatılanlar 2. Tümen için yapılan açıklamalara aynıyla uymaktadır. Bu nedenle açıklamaların, cephenin genelini etkilemesi anlamında 2. Tümen için mi yapıldığı veya 5. Tümen cephesinde de benzeri aksaklıkların gelişip gelişmediği değerlendirilememiştir. Ancak aşağıda yer alan bir belgede daha benzeri açıklamalar bulunmaktadır:

“Tarihi, saat, dakika: 6/3/31, 1.55 evvel

²⁵⁴ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-030a.

²⁵⁵ Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları, s.111.

²⁵⁶ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, a.g.e., s.131-132.

²⁵⁷ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-028.

İkamet mahalli: Merkeztepe'den

Vuku'at:

Beşinci Fırka Kumandanlığına

Cephemizde düşmanın ateşi sağda idi. Ateşi hafifledi alayımız efradı dahi düşmanın ateşine bile mukabele etmiyor. Yüzyirmi beşinci alayın da ateşi hafiflemiştir. Sağ cephemizdeki ondördüncü alay cihetinde hâlâ şiddetli ateş devam ediyor.

Alay 13 kumandanı

Kaimekam

Ali Rıza²⁵⁸

Bu rapordan anlaşıldığı gibi saat 2.00 civarında yani baskına bir buçuk saat kala pek çok cephede silah atışmaları yaşanmıştır. Bu anların, savaşın içinde bulunmadan yorumlanması oldukça zor olmaktadır. Çünkü böyle yakın siperlerin olduğu bir cephede her zaman, savaşın doğal seyrine uygun silah atışmaları olabilir. Bu raporun böyle bir çatışmayı bildirmiş olması da ihtimal dahilindedir. Diğer yandan 2. Tümen'in çıkardığı sesler dolayısıyla fevkalade bir durum olduğu düşmanca anlaşılmış ve ona göre tedbir alınmış ve caydırıcı çatışmaların başlamış olması da mümkündür. Hangi ihtimal olursa olsun bu yazışma 5. Tümen cephesinde de çatışmaların olduğunu göstermektedir²⁵⁹.

Bu konuda bir bilgi de Charles Bean tarafından aktarılmıştır. Merkeztepe'de (German Officers' Trench) konuşlanan 5. Tümen askerlerinin bölgenin çok dar olması

²⁵⁸ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-028a.

²⁵⁹ Yine harp ceridelerinde rastlanan, 14. Alay ile ilgili olmasa da bu tarruzun kaybedilmesine dair ilginç bir açıklama 13. Alay açısından yapılmış ve burada paylaşılması uygun görülmüştür. 13. Alay kumandanının 5. Tümen'e bildirdiği 11. Bölük'ün düşman siperlerine girdiği, diğer bölüklerin de 11. Bölük'ü takviye etmesi bilgisinin yanında şu açıklama yer almaktadır: "13. Alay'ın yukarıdaki raporuna nazaran cephede dört bölüğün birden hücum kalkacağı anlaşılıyor. Halbuki bu raporda yalnız 11. Bölüğün evvela hücum kalktığı diğer bölüklerin de takviye etmek üzere bulunduğu beyan ediliyor. Bu suretle daha bidayetde hücum parça parça icra edildiği meydana çıkıyor. Filhakika bu parça parça hattı üçer beşer hücum eden efrad siperlerinden çıkar çıkmaz ilk suretde yere yatıyor tahaffuz ediyor daha ileri gitmiyordu. Bu suretle siperden çıkan askerimiz mesafenin pek kısalığına binaen asla tüfek atmadan ve ateş muharebesi yapmadan düşmanın siperlerine atılma keyfiyeti münhasıran icra edememişti ve adem-i muvaffakiyetimizin de başlıca sebebi bu idi. İçine girildiği bildirilen yer [?] düşman siperi olmayıp cephe solu ilerisinde gediğe doğru bir çukurluktan ibaret olduğu ertesi gün anlaşılmıştır. (Hayri Efendi Siperi)". Bkz.:ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-029. Bu açıklamadan anlaşıldığı kadarıyla aksaklıklar sadece 2. Tümen cephesinde değil bu cephede bulunan her birlikte mevcuttur.

nedeniyle toplanmalarını gizleyememesi ve bu nedenle planlanandan çok daha hızlı hareket etmek durumunda kalmaları sırasında ANZAK askerleri tarafından görülmüşlerdir. Bahsedilen bölge 14. Alay görev alanına dahildir. Yerleri tespit edildikten sonra MacLaurin's'den (Merkeztepe'nin ANZAK elinde olan bölgesi) ve Wire Gully'den (Gedikdere) kendilerine ateş edilmiş olmasına rağmen, yürüyüşlerine devam etmişlerdir²⁶⁰.

5. ve 19. Tümenlerin cephesinde oluşan aksaklıklar yukarıdaki konu anlatımı içinde harp ceridelerinden anlık olarak takip edilebilmişti. Bu yazışmalarda hangi alayın diğerini kollayacağı veya destek olacağıın anlaşılamadığı bu nedenle ilerleyememe sebeplerini birbirlerine yükledikleri görülmüştü. Bu durumda hücumun başarılı olamamasında görev paylaşımının tam olarak açıklanmaması da bir sebep olarak ortaya konabilmektedir.

Bizzat bu taarruza iştirak eden Hasan Cevdet Efendi de sonucun olumsuz olması hakkında bir yorum yapmıştır. Ona göre “bazı cephelerin geç kalması, havanın açılması” bu taarruzu başarısızlıkla neticelendirmiştir²⁶¹. Hasan Cevdet Efendi'nin bazı cephelerin geç kalması olarak belirttiği olay yukarıda yazışmaları verilen 57. Alay'ın 1. Taburu'nun taarruza geçmemesi durumuyla örtüşmektedir. Havanın açılması ise, bu tip aksaklıklar nedeniyle taarruzun yavaş ilerlemesi, hava karanlıkken bitirilememesi ve güneşin doğması durumunu ifade etmektedir. Hava aydınlanınca düşmanın karşı koyması çok daha kolaylaşmış bu nedenle de zayıat artmıştır.

Taarruzun kaybedilmesine bir başka bakış açısı 5. Ordu Komutanı Liman von Sanders'ten gelmiştir. Sanders bu taarruzda öz eleştirisini yapmış ve sorumluluğu üstlenmiştir. Ona göre kendisi, düşmanı zayıf olarak değerlendirdiği için bu hücumu karar vermiştir. Oysa İngiliz tarafı hem yakın dövüş araçları hem de ihtiyatları açısından Türklerden daha güçlü durumdaydı. Ayrıca cephanesini idareli kullanmak zorunda olan Türk topçusu da yeterince etkin olamamıştı²⁶².

Benzer bir yorum da Mehmet Şevki Yazman'dan gelmektedir. Yazman'a göre mevziye çok sağlam yerleşmiş olan düşmanı ağır toplar olmadan yerinden

²⁶⁰ Charles Bean, **a.g.e.**,V:2, s.141.

²⁶¹ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.25.

²⁶² Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.107.

çıkarıp atmak mümkün değildi ki Türk tarafında ağır top olmadığı gibi kullanılan topların mermilerinden de tasarruf edilmekteydi. Ancak o dönemde henüz böyle bir siper savaşı tecrübesi olmadığı için topların önemi bilinmemiş ve başarısızlık hep kuvvet yetersizliğine veya yıpranmışlığına bağlanmıştır²⁶³.

Ancak bu konudan bahis açılmışken başka bir hususa da dikkat çekmek yerinde olacaktır. Çünkü benzer bir zafiyet düşman donanmasının topçuları için de geçerlidir. Özellikle Haziran-Temmuz ayları incelenirken Harp Ceridelerinden verilecek örneklerde görüleceği gibi, düşman donanması karadaki siperlere bomba yağdırmış fakat umduğu sonucu bir türlü alamamıştır. Aynı durum 18 Mart'ta boğazdan geçmek isteyen donanma için de geçerli olmuştur. Dünyanın en güçlü gemileri karaya ne kadar top yağdırırsa yağdırsın istedikleri sonucu alamamışlardır. General Patton'ın da dikkat çektiği gibi bazı müstahkem mevkiiler 1000, 4000 gibi akıl almaz sayıda doğrudan vuruş almasına rağmen karadaki hiçbir silah devre dışı kalmamıştır. Bu donanma topçusunun, sabit savunma merkezlerine karşı etkisizliğinin göstergesi olmuştur²⁶⁴.

Türk tarafının kendisini irdelemesi ile ortaya çıkan başarısızlık sebeplerine karşılık, diğer taraftan bakan ve savaşın içinden biri olan Aspinall-Oglander ise çok basit sebep ortaya koymuştur. Türk tarafının taarruz öncesinde gürültü yaptığı ve baskın özelliğini kaybettiği tezine karşılık, Oglander 18 Mayıs günü Türklerin aniden ateş kestiğini, bu sessizliğin kendilerini şüphelendirdiğini ve bu nedenle uçakların keşif uçuşu yaptığını belirtmiştir. Böylece Türklerin ANZAK bölgesine kuvvet yığıldıkları tespit edilince yeni bir taarruza hazırlandıkları tahmin edilmiş ve tedbirler buna göre alınmıştır. Bunun neticesinde 18 Mayıs gecesi sabaha karşı saat üçte bütün ANZAK Kolordusu silah başında beklemiştir²⁶⁵.

Buraya kadar verilenlerden çok farklı ve ilginç bir sebep de Robert Rhodes James tarafından ileri sürülmüştür. James, yine Sanders'ten kaynaklanan bir hücum taktik hatasına dikkati çekmiştir. Buna göre Esat Paşa 19 Mayıs taarruzu için kuvvetlerin büyük bölümünü Nek (Cesarettepe) ve Monash'ın (Şarapnel deresi)

²⁶³ Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.226-227; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.137.

²⁶⁴ George S. Patton, **a.g.e.**, s.8.

²⁶⁵ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.28. Benzeri bilgiler Bean'de de bulunmaktadır. Bkz: Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.138.

başına yığmak istemişse de Liman Paşa bunu kabul etmemiştir. James bu iddiasını Birdwood ile destekleyerek “*bu yapılsa idi ANZAK cephesinin mutlaka yarılacağı*” ifade etmiştir²⁶⁶.

Bu kadar başarısızlıkla ilerleyen ve çabuk biten taarruzun asker kaybı büyük olmuştu. 5. Tümen’in ve özellikle 2. Tümen’in kaybı çoktu²⁶⁷. Moorehead bilhassa çarpışmanın ilk saatini “katliam” olarak nitelemiştir²⁶⁸. Bu katliamın bir sebebi de ANZAK komutanların uyguladığı bir taktiktir. Hezimetin kesin olması için, Türkler kendi siperlerine iyice yaklaşınca kadar ateş emri vermemişlerdir. Bu durumda çok yakından vurulan Türkler’de kayıp da çok daha fazla olmuştur²⁶⁹.

Altı buçuk saat içinde harekâta katılan birliklerin %30’unun eridiği, bu miktarın da yaklaşık 10.000 kayıba denk düştüğü belirtilmiştir. Ancak bu konuda başlangıçtaki kuvvetlerin toplam sayısı 42.112 olarak verildiğinden²⁷⁰ bu miktarın %30’u 12.633’tür. Dolayısıyla bir oran verilecekse ve kaynaklarda verilen rakamlar doğru kabul edilirse kayıp oranı %23’tür. Bu sayının tümenlere göre dağılımı Tablo 2.1’de verilmiştir.

Tablo 2.1’de görülen rakamlara karşılık, taarruza karar veren ve başarısızlık sorumluluğunu da üstlenen Liman von Sanders’in buradaki 9.000 asker kaybını sadece 2. Tümen’in kaybı olarak göstermesinin nedeni anlaşılamamıştır²⁷¹. Bilhassa askerlerin anılarını yazarken belegelere dayanmasının önemi açısından bu konu uygun bir örnek oluşturmaktadır. Diğer yandan 9.000 olmasa da 4.000 asker kaybı da büyük bir miktardır. Bu nedenle taarruzdan sonra 2. Tümen Sarafim Çiftliği yakınlarında ihtiyata çekilmiştir²⁷². Daha sonra ise Güney Grubu’na yollanmıştır²⁷³. Ayrıca tablodan da görüldüğü gibi 2. Tümen’den sonra en fazla kaybı 14. Alay’ın dahil olduğu 5. Tümen vermiştir. Bu kadar büyük kayıplı önemli bir taarruz için

²⁶⁶ Robert Rhodes James, **a.g.e.**, s.259.

²⁶⁷ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.133.

²⁶⁸ Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.159-160.

²⁶⁹ Charles Bean, **a.g.e.**, V.2, s.144.

²⁷⁰ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.128.

²⁷¹ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.223.

²⁷² İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.33.

²⁷³ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.96-97.

gazetelerde sadece bir taarruz gerçekleştirildiğini belirten birkaç satır yer almış, detaylı bilgi verilmemiştir²⁷⁴.

Tablo 2.1.

19 Mayıs 1915 Taarruzunda Kayıplar*

Birlik	Subay		Er		Toplam
	Şehit	Yaralı	Şehit	Yaralı	
19. Tümen	6	7	333	748	1.094
5. Tümen	8	14	1.017	1.432	2.471
2. Tümen	24	54	1.455	2.734	4.267
16. Tümen	12	22	547	926	1.508
77/1 Tabur			17	127	144
Toplam	51	97	3.369	5.967	9.484

* Kaynak: [Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.137.]

Esat Paşa'nın taarruzu durdurduğunu haber veren raporunda ise zayıatın %50 olduğu belirtilmiştir²⁷⁵. Ayrıca 5. Tümen'in kaybindan özellikle bahsederek "1.500 kadar" olduğunu ifade edilmiştir²⁷⁶. İngiliz tarafında ise Türklerin kaybı Başkomutan Hamilton tarafından 3.000 ölü, 12.000 yaralı olarak belirtilmişken²⁷⁷, bir gazeteci olan Bartlett'in bu konudaki tahmini "7.000-8.000 civarında zayıat" olarak daha doğru bir seviyede olmuştur²⁷⁸.

²⁷⁴ Neslihan Özen, "Türk Basımında (Tanin, İkdam, Tercüman-ı Hakikat, Vakıf, Servet-i Fünun) Çanakkale Savaşları (1914-1918)", (T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2004), s.152.

²⁷⁵ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.136.

²⁷⁶ **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.111.

²⁷⁷ Ian Hamilton, **a.g.e.**, s.170.

²⁷⁸ Ellis Ashmead Bartlett, **a.g.e.**, s.171-176.

Bu konuda ATASE arşivinde bulunan bir belgede 5. Tümen'in 19 Mayıs günü kaybı listelenmiştir. Ancak belgenin üzerinde tarih bulunmasına rağmen saat kaydedilmemiştir. Tablo 2.2'de görüldüğü gibi kayıp miktarlarının az olmasından bu raporlamanın çarpışmanın erken bir saatinde yapıldığı anlaşılmaktadır:

Tablo 2.2.

19 Mayıs Taarruzunun Erken Saatlerinde 5. Tümen Zayıtı*

Birlik	Subay		Er		Toplam
	Şehit	Yaralı	Şehit	Yaralı	
14. Alay	1	1	6	194	202
13. Alay		6	12	535	553
15. Alay	2	2	15	52	71
Toplam	3	9	33	781	826

* Kaynak: [ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-050.]

Bu tablonun ne kadar erken bir saatte hazırlandığının bir kanıtı da Hasan Cevdet Efendi'nin günlüğünde bulunmuştur. Günlükteki aktarıma göre 19 Mayıs tarruzunda 14. Alay 1. Tabur 4. Bölük'te 9 şehit, 50 yaralı bulunmaktadır²⁷⁹. Sadece bir bölükte bu sayıda şehit ve yaralı varsa bütün alayda bu sayının ne kadar olabileceği açıktır. Buradaki zayıta dair bir ip ucu da daha sonra 29 Mayıs taarruzu anlatılırken verilecek olan Tablo 2.4'te bulunmaktadır. Ancak bu tabloda da 19 ve 29 Mayıs zayıtı birlikte gösterilmiştir.

Bu tarihlere ait başka bir zayıt raporu 24 Mayıs 1915 tarihli olarak tek bir gün için hazırlanmıştır. Önemli bir taarruzun olmadığı bu güne de dahi şehit ve yaralılar olduğunu görmek açısından önemli olan bu tabloda aynı zamanda 24 Mayıs itibarıyla 14. Alay'ın mevcudu listelenmiştir.

²⁷⁹ Hasan Cevdet Temizkanlı, a.g.e., s.25.

Tablo 2.3.

14. Piyade Alayı'nın 23 Mayıs 1915 Öğlenden 24 Mayıs 1915 Öğlene Kadar Gerçekleşen Zayıyatını Gösteren Cetvel*

Kıta	Zabitan Zayıyatı			Bugün mevcut muharip zabitan	Efrad Zayıyatı			Bugün mevcut silahlı muharip efrad
	Şehit	Yaralı	Kayıp		Şehit	Yaralı	Kayıp	
Alay 14 erkânı	-	-	-	2	-	-	-	6
Alay 14 Tabur 1	-	-	-	10	-	-	-	650
Alay 14 Tabur 2	-	-	-	7	-	8	-	603
Alay 14 Tabur 3	-	-	-	7	1	18	-	603
Makineli tüfek	-	-	-	1	-	-	-	44
Yekün	-	-	-	27	1	26	-	1906

* Kaynak: [ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:010. Cetvelin orijinalinde cephaneye ile ilgili sayılar da bulunmaktadır.]

25 Mayıs'ta Hasan Basri Bey tarafından yazılan bir belgede 14. Alay cephesinde 490, 13. Alay cephesinde 250 şehidin defnedildiği bildirilmiştir²⁸⁰. Burada "cephanesinde" tabiri kullanıldığından bütün şehitlerin 14. Alay'a ait olmadığı sonucu çıkarılmıştır. 19 Mayıs'ın büyük kaybı düşünüldüğünde, bir günlük ateşkes esnasında bütün tespitlerin tam ve doğru şekilde yapılamamış olması çok normaldir.

Charles Bean'e göre de bu çatışmada en büyük kaybı veren birlik German Officers' Trench'te bulunan 5. Tümen'dir. En az zayıyat ise 19. Tümen'de olmuştur. Bütün kayıplara karşılık bu taaruzun bir sonucu daha olmuştur. Bu da ANZAK'larda,

²⁸⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:4530, D:11, F:28-7.

Türklerin yiğitçe savaşmasına karşı bir hayranlık uyanmış olmasıdır²⁸¹. 19 Mayıs'ı İngiliz gazetelerinde anlatan Ashmead Bartlett ise Türk kayıplarının en az 7.000 olduğunu, siperlerin önünde üst üste düşen 20-30 şehitten oluşan yığınlar bulunduğunu, bazılarının dikenli tellere takılı kaldığını, bazılarının ise siperlere kadar gelip burada vurulmuş veya süngülenmiş olduğunu anlatarak, bu taarruzun bugüne kadar gerçekleşenler arasında en “ah edilmesi” gereken, fiyaskoyla sonuçlanan atak olduğunu belirtmiştir²⁸².

2.4.2. 20 Mayıs Sonrasındaki Gelişmeler ve Ateşkes Görüşmelerinde 14. Piyade Alayı'nın Rolü

Büyük kayıplara neden olan 19 Mayıs taarruzundan sonra, hatta hemen akabinde ateşkes fikirleri oluşmaya başlamış olsa bile, şiddetli bir çatışma devam etmekteydi. 21 Mayıs'ta Hasan Basri Bey'in Kuzey Grubu Kumandanlığı'na bildirdiğine göre; düşmana 10-15 metre mesafede olan 14. Alay cephesinde, düşman bu yakınlıktan istifade ederek her gece yüzden fazla bomba atmaktaydı. Bu pek çok askerin muharebeden hariç kalmasına neden oluyordu. 20 Mayıs gecesi de bomba ve top atışlarına, yine bomba, tüfek, mitralyözle karşılık verilmişti. Ancak bir yandan da uygun bir sebep olmadıkça ateş edilmemesi ve cephanenin tasarruf edilmesi uyarıları yapılmaktaydı²⁸³.

Büyük kayıplı bir çarpışmanın ardından çatışmalarının durmaması neticesinde bir ateşkes yapılması gerekmiştir. Ateşkes talebinin hangi taraftan geldiği konusunda kesin bir sonuç elde edilememiştir. Çünkü her iki taraf komutanları bu isteğin kendilerinden gelmediğini ima etmişlerdir²⁸⁴. Bunun nedeni ateşkes istemenin bir propaganda aracı olarak kullanılabilir olmasıdır. Ateşkes isteyen taraf zayıf duruma düşmüş olarak gösterilebilecektir. Bunun cepheye yansımalarına bakıldığında, cephedeki Türk askerinin ateşkesin İngiltere tarafından istendiğini bildiği anlaşılmıştır²⁸⁵.

²⁸¹ Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.167-168.

²⁸² Ashmead Bartlett, “Turkish Losses In Gallipoli”, **The Times**, 23 June 1915, s.7.

²⁸³ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H5, F:001-061.

²⁸⁴ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.137.

²⁸⁵ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.25.

Türk tarafına göre 20 Mayıs'ta düşman hatlarından Kızılhaç bayrağı kaldırılarak ateşkes istenmiştir. Ancak komuta kademesi bunun karşı taraf için bir dinlenme ve gözlem yapma fırsatı doğuracağını düşünerek önce kabul etmemiştir²⁸⁶. Fakat kaynaklarda 20 Mayıs olarak yer alan, ANZAK siperlerinden bayrak kaldırma meselesi Fahrettin Altay tarafından taarruzdan “iki gün sonra” olarak anlatılmıştır ki bu tarih 21 Mayıs'a denk düşmektedir²⁸⁷. Ayrıca Fahrettin Altay ateşkes isteğinin İngiltere tarafından geldiğini, Hamilton'ın yazdıklarının doğru olmadığını ısrarla vurgulamıştır²⁸⁸.

Bu bayrak kaldırma olayının İngiltere tarafından geri planına bakıldığında daha farklı bir hikaye görülmüştür. ANZAK Kolordusu Komutanı Birdwood bu çarpışmada çok fazla ölü olması dolayısıyla Hamilton'a ölümlerin toplanması için ateşkes önerilmesini teklif etmiştir. Ancak Hamilton bunu kabul etmemiş sadece karşı taraftan bir istek gelirse bunun kabul edilebileceğini belirtmiştir. Bütün bu endişelerden habersiz bir siper komutanı ise [koku dayanılmaz bir seviyeye geldiği için] Kızılhaç bayrağını kaldırmış ve karşılıklı olarak ölümler toplanmaya başlamıştır. Bunların defnedilmesi için de belli bir süreye ihtiyaç vardır. Bazı yanlış bilgiler neticesinde Birdwood, genel karargâha Türklerden böyle bir istek geldiğini bildirmiştir²⁸⁹. Ashmead Bartlett de 21 Mayıs'ta ateşkes için Türklerde bir “ön hazırlık” yapıldığını, ancak henüz ateşkesin garantilenmediğini, bu nedenle de Türklerin devamlı ateşkesi sorduğunu yazmıştır²⁹⁰. 22 Mayıs'ta Seddülbahir tarafına yaptığı bir ziyaretten geri dönen Hamilton, Sanders'ten bir mektup geldiğini

²⁸⁶ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.137.

²⁸⁷ Fahrettin Altay, “Çanakkale Hatıraları”, **Çanakkale Hatıraları**, C:2, Yay. haz.: Metin Martı, İst., Arma Yayınları, 2002, s.26. Fahrettin Altay'ın anlatımının geri kalanı da okunduğunda 24 Mayıs'ta ateşkesin imzalanmasına kadar giden süreç takip edilerek tarih doğrulaması yapılabilmektedir. Konu içinde aktarılabilecek olan, 14. Alay cephesinde gerçekleşen ateşkes görüşmesinin de tarihi 21 Mayıs olduğu için bu konu üzerinde durulmuştur. Diğer yandan Hasan Cevdet Efendi de 20 Mayıs'ta bir ateşkes isteğinin İngilizlerden geldiğini yazmıştır.

²⁸⁸ Fahrettin Altay, **a.g.e.**, s.31.

²⁸⁹ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.31-32; **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.113; Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.137. Robert Rhodes James bu gelişimi biraz daha farklı anlatmıştır. Birdwood'un ateşkes görüşmeleri tamamlanmadan ölümlerin toplanmasına izin verdiğinden ve ateşkes istemek için bir subay gönderme haberini Türk tarafına verdirdiğinden bahsetmiştir. Bkz.: Robert Rhodes James, **a.g.e.**, s.261-262. Charles Bean de 20 Mayıs'ta Merkeztepe karşına düşen ANZAK siperlerinden kızıl haç bayrağı kaldırılarak resmi olmayan bir ateşkes yapıldığından bahsetmiştir. Bkz.: Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.165-166. Bir başka iddia da Turnbull'dan gelmiştir. 22 Mayıs'ta bir grup Türk askerinin Kızılay bayrağı altında siperlerine gelip ateşkes istediğini ifade etmiştir. Bkz.: AWM, **Collections**, RCDIG0001106, imaj no:55.

²⁹⁰ Ashmead Bartlett, “Turkish Losses In Gallipoli”, s.7. Makaledeki uvertür kelimesi ön hazırlık olarak çevrilmiştir.

görmüştür. Bunun üzerine ateşkes için görüşmeler yapmak üzere bir subayın yollanması istenmiş ve yapılan görüşmeler sonucunda 24 Mayıs'ta çatışmalara ara verilmiştir. Çanakkale Savaşı'nda bundan başka bir ateşkes olmamıştır.

Ateşkes günü siperlerin tam ortasından geçen hat belirlenerek bayrak dikmek suretiyle sınır çizilmiştir. Türk ve ANZAK askerleri kendi taraflarında kalan ölüleri bu sınıra taşıyıp karşı tarafa teslim etmişler ve bundan sonra gömü işlemi başlamıştır²⁹¹.

2.4.2.1. Muharebe Esnasında İlk Kez 14. Alay Tarafından Yapılan Ateşkes Görüşmeleri

21 Mayıs'ta 14. Alay komutanı Ali Rifat Bey'in Beşinci Fırka Kumandanlığı'na bildirdiğine göre; kumandanın gelen sözlü emir üzerine, en ilerideki siperin üzerine bir Hilal-i Ahmer bayrağı dikilerek etraf gözlenmeye başlanmıştır. 13. Alay'ın cephesinin karşısındaki ANZAK siperinden bir Salib-i Ahmer dikilerek, oradaki siperlerin üzerine bir zabıt çıkmış ve ateş edilmemesini işaret etmiştir. O sırada 14. Alay'ın karşısındaki siperlerden de kolu sargılı bir doktor siperin üzerine çıkarak Türk tarafına ilerlemek istemiştir. Ancak 14. Alay 2. Tabur kumandanı Cemal Bey İngilizce bilen doktorunu siper üzerine çıkararak, diğer doktora gelmemesini söylemiştir. Bu sırada 5. Bölük'ten Üstteğmen Emin Efendi koluna Hilal-i Ahmer işareti takarak sipere çıkarılmış ve keşif yapması sağlanmıştır. Aynı zamanda doktor ilerleyerek, düşman doktoruyla düşman siperlerinin yakınında görüşmüşlerdir. Düşman doktoru henüz kumandanlarından bu içerikte bir emir almadığını, biraz beklemeleri gerektiğini söylemiştir. Bundan sonra her iki taraf da siperlerine çekilmiş, bayraklar indirilmiş ve ateş yeniden başlamıştır. Ali Rifat Bey'in belirlemesine göre çarpışmalar esnasında düşman elindeki ayna tertibatıyla Türk siperlerini tetkik edebiliyor iken, Türk tarafının siperlerinin mevki olarak onlara hakim olmasına rağmen baş çıkarılamamakta ve keşif yapılamamaktaydı. Bu nedenle görüşmeler sırasında elde edilen bilgiler çok kıymetli olmuştur²⁹².

Daha önce bahsi geçtiği gibi ilk ateşkes isteyeninin zayıf görünecek olması endişesine bu yazışmalarda da rastlanmıştır. 14. Alay Kumandanı'nın 5. Tümen

²⁹¹ AWM, **Collections**, RCDIG0001106, imaj no:56.

²⁹² ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H5, F:001-060; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H5, F:001-060a. ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H5, F:001-061a.

Kumandanı'na yazarken bahsettiği “şifahen” verilen emir üzerine siperde Hilal-i Ahmer bayrağı çekilmesi durumundan, 5. Tümen Kumandanı Hasan Basri, Kuzey Grubu Kumandanı'na bilgi verirken hiç bahsetmemiş, raporuna doğrudan “düşman siperlerine bir Salib-i Ahmer bayrağı dikilmiştir” açıklamasıyla başlamıştır.

Ayrıca yine bu örnekte görüldüğü gibi ateşkesin bir gözlem fırsatı yaratacağını düşünen komutanlar haksız değildir. Çünkü bu süreçte gerçekten de Türk subaylar kıyafet değiştirerek çok önemli gözlemler yapmışlardır. Bean, bunlardan birinin Mustafa Kemal Bey olduğunu²⁹³ iddia etse de bu konuda dair başka bir delil bulunamamıştır. Kıyafet değiştirip gözlem yapanlardan biri de 14. Alay 1. Tabur 4. Bölük komutanı Hasan Cevdet Efendi'dir. Hasan Cevdet Efendi bu gözlemi sırasında ilginç bilgiler toplamıştır. Örneğin kaynaklarda rastlanmayan bir bilgi, Arıburnu sahilinde biri yan yatmış diğeri bacalarına kadar batmış iki geminin var olduğudur. Hasan Cevdet Efendi'nin başka bir tespiti ANZAK askerinin yapısına dairdir. Piyade, bahriyeli ve gönüllü olarak sınıfladığı bu askerlerin çoğunun Avustralyalı olduğunu ve pek çoğunun Türkçe bildiğini görmüştür. İçlerinde Rumlar olduğunu da tespit etmiştir. Bazılarının genç çocuklar olduğunu ama bazılarının da “kopuk” [serseri] olduğunu belirtmiştir²⁹⁴.

Bu gözlemlerin bir neticesini de Bean aktarmıştır. Bean ateşkestten sonra Türk keskin nişancıları tarafından The Nek (Cesarettepe) tarafında, vadinin başında, yeni bir siper açıldığını ancak açtıkları ateş ile buradaki topları kaldırmaya zorladıklarını fakat daha sonra aynı siperden keskin nişancıların ateşiyle Pope's'tan 50 kadar kişinin vurulduğunu yazmıştır²⁹⁵. (Bkz.: Ek-37) Bu siper konum olarak 19. Tümen'in bölgesinde kalmaktaydı. Böylece ateşkes sadece ölüleri kaldırma değil siper kazma, yeni tahkimat yapma, bilgi edinme gibi pekçok imkân da sağlamıştır. Bunun bir örneğine 14. Alay kumandanı Ali Rifat Bey'in yazışmalarında rastlanmıştır. Tam mütareke günü olan 24 Mayıs'ta verilen bu rapora göre saat 07.00 ile 16.30 arasında

²⁹³ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.198.

²⁹⁴ Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.167. Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.28-29. Hasan Cevdet Efendi'nin bu gözlemi sırasında gördüğü yan yatmış geminin hangisi olduğu tespit edilememişse de, kıçtan bacalarına kadar batmış geminin Albion olduğu düşünülmektedir. Çünkü Albion 19 Mayıs'ta vurulmuş, 24'ünde de karaya oturmuştur. Bkz.: Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.187. Bkz.: “Tebli'-i Resmî”, **İkdam**, 6 Mayıs 1331, s.1. Triumph'un batışı 25 Mayıs olduğu için ilk bahsi geçen geminin Triumph olamayacağı zannedilmektedir. Bkz.: “Tebli'-i Resmî”, **İkdam**, 13 Mayıs 1331, s.1. Haber İngiliz gazetelerine ise iki gün sonrayansımıştır. Bkz.: “H.M.S. Triumph Sunk”, **The Times**, 27 May 1915, s.8. Bkz.: Ek-38.

²⁹⁵ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.198-199.

ateş kesilmiş olduğundan bu süre zarfında siperlerin tanzimi, mazgalların açılması, korunaklı mahallerin inşası ile uğraşıldığını raporlamıştır²⁹⁶.

Ateşkesten sonraki günlerde savaş ortamı anlamında kayda değer bir olay olmasa da şiddetli ateşler devam etmiştir. Bundan sonra özellikle 27 Mayıs'tan itibaren lağım savaşlarının artması neticesinde 29 Mayıs'ta özellikle 14. Alay açısından çok önemli bir taarruza kalkılmıştır. Bu taarruz neredeyse 19 Mayıs taarruzunun küçük bir kopyasıdır. Ancak sadece 14. Alay ile sınırlı kaldığından kaynak kitaplarda ya hiç yer almamış ya da çok az bahsedilerek sadece birkaç satır yer bulmuştur.

2.4.3. Lağım Savaşlarının 14. Piyade Alayı Cephesinde Başlaması

Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'un fethi, Rodos'un ele geçirilmesi, Viyana kuşatmaları gibi çok önemli olaylarda kullanılan lağım kazma ve patlatma yöntemi²⁹⁷ Çanakkale Savaşı içinde de özellikle Kuzey Cephesi ve bunun içinde de 14. Alay cephesinde çok etkin kullanılmıştır. Lağım taarruzu yöntemi Güney cephesinde de zaman zaman kullanılmışsa da bunun cephenin kapanmasına yakın zamanlarda ve Kuzey Cephesi'ne göre daha seyrek olduğu, daha çok savunma amaçlı kullanıldığı anlaşılmaktadır²⁹⁸.

Ancak Türkçe kaynak kitaplarda bu konuya yeteri kadar yer verilmediği dikkati çekmiştir. Bu nedenle gerek günlük ve hatıralar dolayısıyla birinci el aktarımlardan ve gerekse arşiv belgelerinden incelemeler yapılarak konu açığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

²⁹⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:009.

²⁹⁷Kadri Perk, **a.g.m.**, s.137. Lağım savaşı tekniği Osmanlı İmparatorluğu'nda eskiden beri kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem özellikle kale savaşları döneminde etkin olmuştur. Savaşan tarafların kendi bölgelerinden kazmaya başladıkları bir tüneli karşı tarafın çökertmek istedikleri bölgesine doğru yönlendirmeleri ve bu tüneli patlatmaları esasına dayanmaktadır. Osmanlı Ordusu içinde lağımçılar, sınıra yakın kalelerin düşman kuvvetlerce çevrilebileceği düşüncesiyle Yerlikulu yapısı dahilinde oluşturulmuş bir destek birimidir. O dönemde daha çok Hristiyan tebadan seçilen kişilerden oluşan lağımçılara İstanbul'dan gönderilen bir "lağımçıbaşı" komuta etmektedir. Daha sonra ordunun modernleşmesi kapsamında yapılan 1826 değişiminde Cebeci Ocağı'na bağlanmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaptığı vazife bakımından tanımı "köprüleri tamir veya yeniden köprü yapmak, kaleleri barutla atmak için lağım denilen yeraltı yolları açmak, düşman tarafından yapılan lağımçıları költmek" olan lağımçıların tek işinin tünel kazmak değil köprü kurmak olduğu da dikkati çekmektedir. Detaylı bilgi için bkz.: Murat Karataş, "Çanakkale Muharebelerinde Lağım Muharebeleri", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ**, S:6-7 (Bahar-Güz 2008), s.46. Osmanlı Ordu Teşkilatı, **a.g.e.**, s.28.

²⁹⁸ Müller, **a.g.e.**, s.2,3,15.

Yabancı ve yerli kaynaklar incelendiğinde Çanakkale Savaşı sürecinde lağım kullanımı veya yapımı hakkında Mayıs ayından daha geriye giden bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak 26 Mart 1915'te, 5. Ordu'dan lağım açılması işi için emir verildiğine dair bir bilgiye ulaşılmıştır²⁹⁹. Böyle bir emir verilmişse bile bunun uygulamaya geçip geçmediği bilinmemektedir. Ancak bu emirin verilmiş olması en azından ordunun bu konuda bir hazırlığı olduğunu göstermektedir. Diğer yandan bu emir Mühlman'ın iddia ettiği “patlayıcı maddelerin olmaması nedeniyle infilak ettirme ve lağım açma hizmetlerindeki eğitimin çok geri kaldığı”³⁰⁰ görüşünü de yalanlar niteliktedir.

Lağım kazılması, sadece hedeflenen bölgenin havaya uçurulması için değil, ANZAK'ların müdafa lağımlarını yok etmek, dinleme yapmak veya avcı hendeklerindeki düşman askerlerini hem yok etmek hem de yok edilemese bile maneviyatlarını bozmak amacıyla da gerçekleştiriliyordu³⁰¹.

Bunun haricinde lağım savaşlarının Kuzey Cephesi'nde ve 14. Alay'ın kazdığı lağımlarla başladığı bilinmesine rağmen bu konuda da çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlardan biri lağım kazmaya önce ANZAK askerlerinin başlaması, buna karşı Türklerin sonradan lağım faaliyetine giriştiği tezidir. Diğerleri ise Türklerin kazdıkları lağımları patlatarak lağım savaşını başlatmış olmalarıdır. Bu iddialara karşı elde edilen bilgiler aşağıda aktarılmıştır.

Türk askerinin, lağım kazma işininin büyük bir sessizlik ve ihtiyatla yapılması gerektiğini bilmesine rağmen, ANZAK cephesindeki Quinn's mevzisine doğru tünel kazdığı ilk olarak 5 Mayıs'ta farkedilmiştir. 9 Mayıs'ta ise artık bundan emin olunduğu için ANZAK askerleri tarafından 4-5 metre derinliğinde üç çukur kazılarak dinleme yapılmaya başlanmıştır. Aspinall-Oglander'e göre, daha önceki bölümlerde bahsi geçen 9-10 Mayıs'ta Türk mevzilerine yapılan saldırılar asıl olarak bu lağımları ele geçirebilmek amacıyla gerçekleştirilmiştir³⁰². (saldırıları hakkında bilgi için bkz.: sf.137-140)

²⁹⁹ Murat Karataş, **a.g.m.**, s.48.

³⁰⁰ Carl Mühlman, **a.g.e.**, s.26.

³⁰¹ Müller, **a.g.e.**, 3,16.

³⁰² Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.24; Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.199.

Bu dinlemelerin sonucu ancak 17 Mayıs'ta alınabilmiş ve duyulan seslerin mayın döşeme sesi olduğuna karar verilmiştir. Hatta İngilizler, bu arada gerçekleşen 19 Mayıs saldırısının amacının bu mayınları patlatmak olduğu, ancak Türklerin yetenekli madencileri olmaması nedeniyle tünelleri bitiremediklerini ve bu nedenle patlatamadıklarını düşünmüşlerdir³⁰³. 23 Mayıs'ta ise ANZAKlar üç ayrı noktadan gelen kazı seslerini rahatça duyabildikleri için artık bu konuda bir şüpheleri kalmamıştır. 25 Mayıs'ta bu seslere mayın döşeme sesleri de eklenince olabilecek felakete bir önlem almayı planlamaya başlamışlardır. ANZAK maden mühendislerinin düşündüğü ilk tedbir, yüzeyi uçuracak kadar güçlü olmayan ama alttaki Türklere ait tüneli göçertecek şekilde karşı mayın patlatmaktır. Bu işlem 25 Mayıs akşamı 17.30'da gerçekleştirilmiştir. Aynı işlem keşfedilen diğer iki tünel için daha yapılmış, biri 27 Mayıs sabahı saat 10.00'da, diğeri 28 Mayıs sabaha karşı saat 02.30'da patlatılmıştır³⁰⁴. Bu bilgilerden anlaşıldığı gibi lağım savaşları ilk olarak 25 Mayıs'ta ANZAK askerlerinin, Türk lağımını farkederek karşı lağım ile patlatması ve Türk lağımını çökertmesi ile başlamıştır. (Bkz.: Ek-39)

Bundan sonraki gelişmeler 29 Mayıs taarruzunu geliştiren olaylar olarak 27 Mayıs'tan itibaren aşağıda yer alan "29 Mayıs 1915 Taarruzu" başlığı içinde ele alınmıştır. Ancak lağım savaşlarının 29 Mayıs taarruzuyla bitmediği hatta daha da yayıldığı bilinmelidir. Bundan sonra sadece Bombatepe siperlerinde değil Merkeztepe, Kırmızısirt, Kanlısirt bölgelerinde de lağım kazılmıştır³⁰⁵. Genelde kaynak kitaplarda sakin geçtiği söylenen Temmuz ayı, gerçekte yoğun lağım savaşlarına sahne olmuştur. Bu konudaki arşiv belgeleri incelendiğinde, lağım savaşlarının asıl olarak Arıburnu bölgesinde icra edildiği anlaşılmıştır³⁰⁶.

2.5. 14. PİYADE ALAYI TARAFINDAN GERÇEKLEŞTİRİLEN 29 MAYIS 1915 TAARRUZU

Yukarıda değinildiği gibi Çanakkale Savaşı içinde lağım savaşı, 14. Alay tarafından kazılan bir lağımın 25 Mayıs'ta ANZAK'larca patlatılmasıyla başlamıştır.

³⁰³ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.200. Bu konudaki bir iddia da ANZAK askeri Turnbull tarafından günlüğünde kaleme alınmıştır. Turnbull 19 Mayıs saldırısının Courtney's'in altındaki bir lağımın patlatılarak başladığını belirtmiştir. Bkz.: AWM, **Collections**, RCDIG0001106, imaj no:53.

³⁰⁴ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.33; Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.203-205.

³⁰⁵ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.260-261.

³⁰⁶ **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, a.g.e., s.205-208; Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.139.

27 Mayıs'tan itibaren bu saldırı şeklinin, düşmanla birbirine en yakın siperler olması nedeniyle en çok 14. Alay cephesinde görülmesi, komutanları bu konuda bir sonuç almaya itmiştir. Esat Paşa'nın değindiği gibi bu konudaki ilk faaliyetlerden biri Zonguldak'tan dört-beş kişilik bir madenci ekibinin çağrılması olmuştur³⁰⁷.

29 Mayıs taarruzunu başlatan süreçte, ilk olarak 27 Mayıs'ta, Türk askerinin düşman tarafına doğru kazdığı lağımlardan biri keşfedilerek ANZAK askerleri tarafından patlatılmıştır. O sırada lağımın içinde iki istihkâm eri ve 4. Bölük'ten bir er bulunmaktaydı. Erin o anda şehit olduğu bilinmektedir. Ancak istihkâm erlerinin toprak altında kalması ve daha sonra enkazdan kurtarıldıklarına dair bir bilgi olmaması nedeniyle onların da orada, o anda şehit oldukları tahmin edilmektedir. 27/28 Mayıs gecesi ANZAK'lar bir lağımı daha atmıştır. O günleri birebir yaşayan Hasan Cevdet Efendi günlüğünde lağımın her patlayışını "kıyamet koptu" şeklinde nitelendirmektedir³⁰⁸. Bu ifade lağım patlamasının büyüklüğünü göstermek açısından önemlidir. 27/28 Mayıs akşamı bu patlama olmadan önce 27. Alay 2. Tabur kumandanı 14. Alay bölgesine doğru düşmanın bazı kazılarda bulunduğunu raporlamışsa da³⁰⁹ patlamanın gerçekleşmesinden bu rapordaki bilginin gerekli yere ulaşmadığı sonucuna varılmıştır.

28 Mayıs'ta istihkâm bölüğünün açtığı dört lağımdan ikisi ANZAK'lar tarafından patlatılmış olduğundan buna son vermek amacıyla bir hücum tasarlanmıştır³¹⁰. 14. Alay tarafından düşmanın boyun noktasındaki siperlerine, 19 Mayıs hücumunda olduğu gibi, bir baskın hücumu olarak tasarlanan bu saldırıya 27. Alay da katılmıştır. 29 Mayıs günü Mustafa Kemal Bey tarafından 14. Alay'a yardımcı olmak üzere 27. Alay'a taarruz emri verilmiş ve bu emir 5. Tümen Komutanlığı'na da bildirilmiştir³¹¹. Bu emrin 27. Alay Komutanı tarafından alaya duyurulması ve 2. Tabur'un 14. Alay'ı destekle görevlendirilmesi emri ise Halis

³⁰⁷ Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları, s.118.

³⁰⁸ Hasan Cevdet Temizkanlı, a.g.e., s.30.

³⁰⁹ Halis Ataksor, a.g.e., s.200.

³¹⁰ Mustafa Kemal [Atatürk], Arıburnu Muharebeleri Raporu, s.110; Ruşen Eşref, a.g.e., s.55. Hasan Cevdet Temizkanlı, a.g.e., s.30. Bu hücumun kimin tarafından planlandığı bilinmemektedir. 14. Alay Komutanı veya 5. Tümen Komutanı'nın kararı mı ya da 3. Kolordu emriyle mi yapıldığına dair hiçbir belgeye ulaşılamamıştır.

³¹¹ ATASE, Kol:BDH, Kls:4799, D:2, F:017. Ancak bu raporda bu bildirim saat 6.55'de yapılması ve "tekrar" emri verildiğinin yazılması, 27. Alay tarafından yapılan bu yardımın biraz geciktirildiğinin veya başarısız olduğunun göstergesidir. Çünkü baskın saati sabah 3.30 olarak planlanmıştır. 6.00'da tekrar emri veriliyor olması Halis Bey'in hatıratıyla da örtüşmektedir.

[Ataksor] Bey'in hatıratında yer almıştır. Burada 2. Tabur'un 14. Alay'la aynı zamanda, saat 03.30'da kendi karşısındaki düşman mevzisine saldırması emredilmiştir³¹². Ayrıca bu teşebbüsü koruma amacıyla 64. Alay'dan seçilen bir müfrezeye de Yüksesirt'ta bir gösteri harekâtı yaptırılmıştır³¹³. Bu destek birlikleriyle beraber harekâta esas pozisyon 5. Tümen'e verilmiştir. 14. Alay'ın görevi ise patlamadan sonra Bombasirtı'nı (Quinn's) ele geçirmek olmuştur³¹⁴.

Plana göre; geriye kalan iki lağım, patlayıcı ile doldurularak 29 Mayıs sabaha karşı saat 3.30'da [19 Mayıs hücumu ile aynı saatte] patlatılacaktı. 5. Tümen'den seçilen 60 gönüllü er ve başlarında yine gönüllü olan subay vekili Vasıf Efendi ile patlamanın şaşkınlığından yararlanarak ANZAK siperlerini işgal edecekti. Bunların akabinde siperlere giren istihkâm erleri de bu siperleri savunulabilir bir hale getireceklerdi³¹⁵. Hücum bu haliyle iyi planlanmış gözükmekteydi.

Lağımı yaralı olmasına rağmen sabaha kadar çalışarak bitiren bölük asteğmeni İhsan (Eriç)'di³¹⁶. Planın uygulamasına³¹⁷ lağımlardan uzunluğu 15 metre kadar olan sağdakine 90 kilo, uzunluğu sekiz metre olan soldakine 45 kilo barut konulup ağızları kapatılarak başlanmıştı. Gece 12.00'da, 1. Tabur 4. Bölük, yerini gönüllülere bırakarak üç metre kadar geride bulunan diğer siperlere çekilmişti. Bu arada siper içinde büyük bir faaliyet de sürmekteydi. Kum torbaları doldurulmakta, çıkış yerleri hazırlanmakta, korunaklı bir yer hazırlamak için kalın ağaçlar getirilmekteydi. Saat 3.30 olduğunda lağımlar patlatılmış ve ANZAK siperleri havalanmıştı³¹⁸. Patlamanın olduğu yerlerde açılan çukurlar Bean tarafından krater olarak tanımlanmıştır³¹⁹.

³¹² Halis Ataksor, **a.g.e.**, s.205.

³¹³ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.110.

³¹⁴ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.207.

³¹⁵ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.31. Esat Paşa lağımın patlama vaktini “ezan okunurken” olarak belirtmektedir. Bkz.: **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.119.

³¹⁶ Kadri Perk, **a.g.m.**, s. 138.

³¹⁷ Kaynaklarda pek de bahsi geçmeyen 29 Mayıs saldırısı gazetelerde yerini almıştır. Bkz.: “Tebli‘-i Resmî”, **İkdam**, 17 Mayıs 1331, s.1. Bu haberde sabah 3.30'da düşmanın merkezine hücumun başladığı, siperlerine fedakârane süngü hücumuyla girildiği, zapt edilen siperlerin tahkimiyile uğraşıldığı yazılmıştır.

³¹⁸ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.31-32. Bean saldırı saatini 03.20 olarak vermiştir Bkz.: Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.206-207. Ayrıca konuda önemli kaynaklardan biri olan Kadri Perk lağım savaşlarını bu patlamayı ilk kabul ederek ele almıştır. Bir diğer önemli fark ise 28 Mayıs sabaha karşı 3.30'da patlamanın gerçekleştirildiğini belirtmesidir. Oysa patlama 29 Mayıs sabaha karşı gerçekleşmiştir. Bkz.: Kadri Perk, **a.g.m.**, s. 138. Yine farklı bir iddia da patlamanın Quinn's ve

Bombasirtı'nda patlayan lağımla beraber işitilen haykırışlar, mermi ve şarapnel yağmuru ile bastırılmıştı. Patlama sırasında orada bulunan ANZAK birliği 13. Tabur ve 10. Hafif Süvari Alayı'ndan 100 kişi idi. Bean, patlamayı “*önce toprak sarsıldı, sonra göz kamaştırıcı bir kızıl ışık parladı, bu ışığın içinden küller havaya fırladı ve simsiyah karanlık geldi*” sözleriyle tarif etmiştir. Gökten yağın moloz ve toprak askerleri gömmekteydi. 3 numaralı siperin (subsection, bkz.:dipnot 222) yakınında mayın patladığı için burada karşı tüneli kazan ANZAK madencilerinin hepsi göçük altında kalmıştı. Türk askeri patlamanın akabinde el bombalarını siperlere atarak Quinn's'e saldırmıştır. Önce bomba sığınaklarına girilmiş, sonra haberleşme siperlerine yönelinmiştir. Ancak güney kısımdaki 1 ve 2 numaralı siperlerin (subsection) komutanları hemen askerlerini bu bölgeye yönlendirerek karşı ateşe başlamıştır. Bomba sığınağından çıkarak daha gerilere sızmaya çalışan Türk askerleri tünelin çıkışında vurulunca, kalanlar sığınağa geri çekilmiştir. Bean'in iddiasına göre haberleşme siperlerinden birinde bulunan Türk askerleri, ana mevzideki Türk askeri tarafından farkedilmeden bombalanmıştır. Diğer yandan bomba sığınaklarına yerleşen Türk askerinin attığı bombaların fitilleri çok uzun olduğu için patlamasına fırsat kalmadan ANZAK askerlerince geri gönderilmiş ama bu sefer de bu bombalar yanlış yere düşerek Avusturalya destek kuvvetleri arasında patlamıştır. Bu sırada 15. Tabur desteğe gelmiş ve ayrıca 4 no'lu siper (subsection) tarafından da “*konserve mayınlarla*” saldırı başlamıştır (Bkz.: Ek-40). Bu nedenle Türk askeri ön cepheye sıkışmış durumda kalmıştır. Saat 03.50'de toplar Türk siperlerini dövmeye başlamıştır. Bu arada şafak aydınlanmaya başlayınca da Türklerin yardım alması imkansız hale gelmiştir. Ancak bu sırada bugüne kadar ANZAK'ların gördüğü en büyük Türk bombardımanı başlamıştır. ANZAK askerinin bu bombardımana dayanması çatışmaları uzatmıştır. Bu arada bomba sığınağında bulunan Türkler olduğunu anlayan bir komutan içeriye baskın yapmış ve onyediy Türk askerini esir almıştır. Bu olayla beraber saat 08.00 civarında çatışmalar sona ermiştir³²⁰.

Courtney's arasındaki siperlerde 3.15'te olduğunu belirtilen Turnbull'dan gelmiştir. Bkz.: AWM, **Collections**, RCDIG0001106, imaj no:59.

³¹⁹ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.223.

³²⁰ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.206-221; Ian Hamilton, **a.g.e.**, s. 175; “The Dardanelles, Soldiers Humor”, **The Midland Daily Telegraph**, 4 August 1915, [s.3].

Diğer yandan 14. Alay'a destek olmakla görevlendirilmiş 27. Alay 2. Tabur da 03.30'da ileriye atılmışsa da ANZAK'ların şiddetli ateşi nedeniyle ancak 5-10 kişi geri gelebilmiştir. Bu nedenle saat 06.10'da 27. Alay Komutanı Yarbay Şefik Bey, 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey'den aldığı emirle hücumun tekrarlanmasını istemiştir³²¹.

Yazışmalar incelendiğinde saat sabah 05.00 civarında durumun iyi gittiği anlaşılmaktadır. 5. Tümen komutanı, 14. Alay komutanını tebrik etmiş, saat 05.00 ve 05.30'da gönderdiği emirlerde ısrarla işgal edilen düşman siperlerinin tanzim edilmesini, bağlantı yollarının yapılmasını istemiştir³²².

Olayların gelişiminden anlaşıldığı gibi ANZAK siperlerine giren erler bombalarla düşmanı püskürtmüştür. Önce kaçan ANZAK askerleri, sonra takviye birliklerle gelmeye başlamıştır. Diğer yandan Türk askerinin yoksun olduğu gemilerden atılan bombalar, makineli tüfekler ve yeni icatlardan olan makine ile atılan bombalar neticesinde artık ANZAK siperlerinde barınlamayacak hâle gelinmiştir³²³. Türkçe kaynaklarda 29 Mayıs taarruzundan bu üç cümle kadar kısa bahsedilse de, sonucun yukarıda özetlenen, Charles Bean'in 30 sayfalık bir metinle anlattığı gelişimden çok da farklı olmadığı görülmektedir. Sadece esir alınma meselesine Türk kaynaklarında rastlanmamış ve çatışmaların bitiş saati sabah 08.00 olarak daha erken verilmiştir³²⁴. Olayı tam içinde yaşayan hatta Quinn's'e baskın yapacak olan Vasif Bey'in yanında yaralandığı Hasan Cevdet Efendi, çatışmaların öğle saatlerine kadar sürdüğünü [19 Mayıs tarruzu da saat 11.00 gibi tamamlanmıştı] ifade etmiştir³²⁵. Bu bilgi doğrultusunda ATASE'de ulaşılan ve aşağıda yer alan bir Harp Ceridesi konuya açıklık getirmektedir:

“16/3/331, 9.35 evvel

Beşinci Fırka Kumandanlığına

³²¹ Halis Ataksor, **a.g.e.**, s.207; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4799, D:2, F:017.

³²² ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:5, F:013; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:5, F:013-001.

³²³ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.110; Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.32-33.

³²⁴ İzzettin Çalışlar da muharebelerin saat 8'de bittiğinde hemfikirdir. Bkz.: İzzettin Çalışlar, **a.g.e.**, s.124.

³²⁵ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.33.

1-Bundan evvelki raporla da bildirildiği üzere sükûnetten bilistifade düşman siperine açılmış olan muvâsala yolunun ilerlemesi ve birinci hat siperlerinin ve mazgalların tanzimi ve sahil mahfuza hafrı ile iştilal edildiği

2-her ihtimale karşı bunlara lüzumu olan efradın ihtiyat bölüğünden verilerek ileri hat taburlarının müteyakkız bulundurulduğu

3-ve vaziyetimizde tebeddül yoktur. Yalnız alt üst edilen düşman siperlerinde birkaç nefer bulundurulabildiği ve bu vasıtayla düşman hakkında malumat almağa gayret edildiği

Alay14 kumandanı

Kaymakam

Ali³²⁶

Ancak buna karşı Tümen kumandanı Hasan Basri Bey'den gelen cevap oldukça sertti:

“16/3/331, 10 evvel

Alay 14 kumandanlığına

Sükunetten layıkıyla istifade edilememekte olduğunu görüyorum. Alt üst edilen düşman siperinde bulundurulan neferlerin yerinde bizim siperimiz teessüs etmelidir. Düşmanın tekrar oraya yerleşmesi bütün fedakârlıkları izale eder. Şayet arzularım dairesinde siper tesis ettiremeyecekseniz derhal bildiriniz.

Beşinci Fırka Kumandanı

Kaymakam

Hasan Basri³²⁷

Bunun üzerine 14. Alay Kumandanı Ali Rıfat Bey daha uzun bir açıklama içeren bir rapor vermiştir:

³²⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H6, F:001-028.

³²⁷ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H6, F:001-028; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H6, F:001-028a.

“16/3/331, 11.30 evvel

Beşinci Fırka Kumandanlığına

1- Bugün saat 3.30 evvelde lağımların işialini müteakip alt üst olan tahminen 35 metrelik düşman siperine ilerleyen efradımız mezkûr siperleri işgal etti.

2-İkinci kademe olarak kum torbalarıyla ilerleyen piyade ve istihkâm efradı da hemen düşman siperlerine yerleşmek üzere tertibât-ı lâzıme almış ve mezkûru tahkime başlamıştı. Düşman ne olduğunu anlamayarak ve şaşkınlıkla silahlarını bırakarak firar etti.

3- ortalık ağarıp ahval kesb-i vuzûh edince düşman gemi ve Korkuderesinin diğer yanındaki cebel topları ve havai bombalarıyla mahall-i mezkûru şiddetle bombardımana başlamış olduğundan orada yerleşmiş olan efradın kısm-ı azamı şehit ve kısm-ı mütebakisi de mecruh olmuştur. Bombardıman esnasında oraya gönderilmiş efrad ya şehit olmuş veya mecruhen avdet etmiş olduğundan bir müddet-i muvakkate için oraya efrad gönderilemedi. Ateş kesilip ahval biraz kesb-i sükûn edince oraya daha esaslı yerleşmek için geceden açılmış olan ittisal hendeğini ilerletmiş ve düşman siperi yerine siperimize muvazi siper vücuda getirmek için hemen hafriyata başlanmış ve elde mevcut kalas ve ağaçlarla üzerlerinin örtülmesine gayret olunarak bomba ve şarapnel tesirinden tahaffuza çalışılacağı maruzdur.

Piyade alay 14 kumandanı

Kaymakam

Ali³²⁸

5. Tümen kumandanı Hasan Basri Bey bütün bu yazışmaları Kuzey Grubu Kumandanı Esat Paşa'ya şu raporla aktarmıştır:

“16/3/331, 1 sonra

Çataldere garp sırtında fırka karargâhından

Şimal Grubu Kumandanlığı'na

³²⁸ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H6, F:001-028a; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H6, F:001-030.

Avn-i inayat-i beri ile Korkuderesine ve düşman ihtiyat ve depo mahallerine hakim bulunan otuz beş metre imtidadında boyun noktasının sağında vaki düşman siperi zapt ve bir tataftan düşman gemi toplarıyla mahv-u nabud edilmiş olan siper enkazı üzerinde yeniden siper vücuda getirilmekte olduğu ve şu suretle düşmanın muhit siperi iki parçaya ayrıldığı ve bilhassa sağ cenah fırkası karşısında müsadif olan otuz kırk metrelik bir imtidaddan ibaret olup mezkûr kısım ondokuzuncu fırka tarafından işgal olunduğu surette düşmanın artık Arıburnu mevkinde tutunmak imkânı kalamayacağı ve daha mufassal harp raporu ayrıca taktim olunacağı maruzdur.

Beşinci Fırka Kumandanı

Kaymakam

Hasan Basri³²⁹

Günün bütün mücadelesinden sonra akşam 09.23'te 14. Alay komutanı Ali Rıfat Bey, 5. Tümen komutanından bir ricada bulunmuştur. Bu da; yapılan saldırının karşılığında düşmanın karşılık vermek isteyeceği, bu nedenle cephenin sağ tarafından görülebilecek lağımın gözaltında bulundurulmasının 19. Tümen'den istenmesidir³³⁰.

Yukarıda belirtildiği gibi Charles Bean'in anlatımında hücumun gelişiminde bir farklılık olmadığı tespit edildiye de hücumun öncesinde ve sonrasında bazı farklar olduğu anlaşılmıştır. Bunlardan bir tanesi, 29 Mayıs saldırısının öncesinde, Bean'e göre 9 Mayıs'tan itibaren, Türklerin lağım kazdığıının tespit edilmiş olmasıdır. Bu tespit özellikle Quinn's cephesinde yapılması, buradaki 15. ve 16. ANZAK Taburları'nın içinde pek çok madenci mühendis olmasıyla açıklanabilmektedir. Bu madenci askerler bu tip bir saldırıya karşı yapılacak en iyi karşı saldırının bu tünelleri çökertmek olduğunu düşünmüşlerdir. Böylece Bean'in anlatımındaki ilk farklılık ortaya çıkmaktadır. Bean ilk karşı lağım saldırısının yani ANZAK'larca Türk lağımının patlatılmasının 25 Mayıs'ta gerçekleştiğini anlatmaktadır. Bundan sonra 27 Mayıs'ta biri sabah 10.00'da diğeri 27 Mayıs gecesi olarak tanımlanabilecek ama asıl olarak 28 Mayıs saat 02.30'da olmak üzere toplam

³²⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H6, F:001-030.

³³⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:013-002.

üç lağımın patlatıldığı belirtilmektedir³³¹. Oysa Türk kaynaklarında bulunan bilgilerde dört lağım olduğu ve bunun ikisinin ANZAK'larca atıldığı, ikisinin kaldığı yazmaktadır³³².

Bean'in anlatımındaki bir diğer farklılık bu saldırıya nasıl uğrandığını açıklarken yapılmıştır. Bean'e göre 27 Mayıs'ta çökertildiği zannedilen tünellerden birinde Türkler çalışmaya devam etmiş, bunu yeniden tünel haline getirerek patlatmış ve saldırıyı başlatmışlardır³³³. Buna karşılık Türk kaynaklarında böyle bir bahis geçmemektedir. Burada ortaya çıkan sonuç ANZAK'ların 3 ayrı tünel patlattıklarını zannederken aslında 2 tünel patlatmış olmalarıdır.

Bir başka farklılık ise bölge isimlerinde ortaya çıkmıştır. Türk resmi anlatımı veya diğer kaynaklarda bu hücumun boyun noktasına yapıldığı belirtilirken, Bean'de bölgenin ismi Quinn's olarak belirtilmiştir³³⁴. Genel kabul görmüş çevirime göre, Quinn's' Bombasırtı, Courtney's boyun noktasıdır. Bu durumda bazı seçenekler değerlendirmeye alınmıştır. Birincisi; her iki taraf kendi konuşlandıkları bölgeleri adlandırdıkları için burada kaymalar veya o ismin daha büyük bir bölgeyi kapsamı söz konusu olabilir ki en akla yakın açıklama budur. İkinci ihtimal bugüne kadar yanlış bir çevirim ya da yorumlamanın hiç sorgulanmadan sürdürülmüş olmasıdır. Üçüncüsü ise, saldırı noktasının doğru bilinmemesidir³³⁵.

Bu olaylar anlatılırken Bean'in özellikle 14. Alay'dan bahsetmesi dikkat çekmiştir. Ayrıca bu kadar önemli bir saldırı, Türk kaynaklarında birkaç satırla yer alırken, yabancı bir kaynakta yaklaşık 30 sayfalık müstakil bir bölüm olarak incelenmiştir. Bunun bir sebebi bu hücumun lağım savaşları açısından önemidir. Diğer sebepler arasında; bölgeye ismini veren Binbaşı Quinn'in bu çarpışmalar sırasında vurularak ölmesi ve bu kayıp gibi çarpışma sırasında gerçekleşmiş bazı

³³¹ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.204-205.

³³² Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.31.

³³³ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.207.

³³⁴ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.206-207.

³³⁵ İngilizlerin ve Türklerin cephedeki çeşitli mevzilere verdikleri isimler karşılaştırıldığında Türk araştırmacılar tarafından en çok yapılan yanlışlığın İngilizlerin Nek olarak isimlendirdiği Cesarettepe'yi, boyun noktası olarak aktarmak olduğu görülmüştür. Bu yanlışlığın İngilizce boyun kelimesinin "neck" olmasından kaynaklandığı zannedilmektedir.

önemli anekdotların aktarılmak istenmesi³³⁶ yani tarih yazımına verilen önem nedeniyle hiçbir olayın atlanmadan yazıya dökülmesi bulunmaktadır.

2.5.1. 29 Mayıs Taarruzunun Başarısızlık Nedenleri ve Kayıplar

Savaşı içinde yaşayan Hasan Cevdet Efendi bu hücumun başarısızlık nedeni olarak düşmanın elindeki silah ve asker sayısı üstünlüğünü gösterdiği gibi, hücumun 14. Alay cephesiyle sınırlı kalmasını da başka bir neden olarak belirtmiştir. Kendisi bu hücumda yukarıda bahsi geçen, makine ile atılan bombalardan biri ile yaralandığından tedaviye alınmış ancak hastaneye gitmek istememiş, cephede birkaç gün dinlendikten sonra çarpışmaya devam etmiştir. Bu hücum sırasındaki yararlıkları nedeniyle 15 Haziran'da gelen bir haberle Harp Madalyası ile ödüllendirildiğini öğrenmiştir. Buna tepkisi ise;

“ Tuhaf, ben vazifemi ! yerine getirmekten başka birşey yapmadığımı zannediyordum. Ne ise bir hatıra olarak kalır.”³³⁷

şeklinde olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün de bahsettiği bu yüksek ruh Çanakkale Savaşı'nın kazanılmasındaki en önemli etkenlerin başında gelmektedir.

Bu hücumun sadece 14. Alay 1. Tabur 4. Bölük'teki etkisi altı şehit, 45 yaralı 10 kayıp olmuştur³³⁸. Daha genel bir rakam 5., 14. ve 64. Alaylardan toplam 31 şehit olarak tespit edilmiştir³³⁹. Bu konuda bir başka sayısal açıklamaya İngiliz Başkomutan Hamilton'ın günlüklerinde rastlanmıştır. Hamilton 29 ve 30 Mayıs günlerini kastederek “ *dün ve bugün 1800 şarapnel attık*” diye yazmış ve Türklerin de 1000-2000 kayıp verdiğini belirtmiştir³⁴⁰. Bean ise, ANZAK'ların Bombasırtı'nda

³³⁶ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.215-220.

³³⁷ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.39.

³³⁸ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.33-39. 29 Mayıs taarruzunun hemen sonrasında 30 Mayıs'ta bu defa düşman elinden çıkardığı siperleri geri almak için saldırmış, ancak çok kayıp vererek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Yine de Türk birlikleri de kayıp vermiştir. 14. Alay 1. Tabur 4. Bölük 30 Mayıs'ta 16 yaralı, 4 şehit vermiş, ayrıca 3 subay da yaralanmıştır Bkz.: Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.34.

³³⁹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.477.

³⁴⁰ Ian Hamilton, **a.g.e.**, s. 176.

33 ölü 178 yaralı, Türklerin 50-60 kadar ölü ile kayıplarının 300'ü bulunduğunu yazmıştır³⁴¹. Belki de patlamanın büyüklüğü ve dehşeti nedeniyle siperdeki asker kayıpların daha fazla olduğunu düşünmektedir. Bunlardan biri olan Turnbull 1500 Türk askerine karşılık, 300 ANZAK askeri kaybedildiğini yazmıştır³⁴².

Böylece kaynak kitaplarda birkaç satırla geçilen, ancak 14. Alay tarihinde çok önemi bulunan bir gün açığa çıkmış bulunmaktadır. Bu günün bir başka önemi ise ANZAK akıbetinin Quinn's mevzisinin durumuna bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu taarruzla girilen Quinn's mevzisinde kalınabilseydi savaş çok farklı bir duruma gelebilirdi³⁴³.

Ertesi gün 5. Tümen komutanlığından gelen bir emirle, akşam 08.00'a kadar 14. Alay'ın ileri mevziler de dahil olmak üzere bütün mevzilerindeki tabur ve bölük kumandanlarının yerlerini 15. Alay efradına teslim etmeleri ve düşmanın arazi ve tahkimatı hakkındaki bütün bilgileri de aktarmaları bildirilmiştir³⁴⁴. Bu değişiklikten Hasan Cevdet Efendi de bahsetmektedir. Ayrıca günlüğünde Kemalyeri'nde ordugâh kurdukları bilgisi de bulunmaktadır³⁴⁵. Karşı cephede de yani Quinn's ve Courtney's mevkilerinde görevi Yeni Zelanda Tugayı devralmıştır³⁴⁶.

Bu saldırı sonrasında ilginç bir gelişme daha yaşanmıştır. Yeni Zelandalılar geri alınan Quinn's siperinin ön kısmını tamir ederken kuzey tarafta kalas ve kum torbalarından oluşmuş garip bir yapı farketmişlerdi. Türk esirler bunu "bombaya dayanıklı sığınak" olarak açıklamıştı. Bu yapı bombalanır ve zarar verilmeye çalışılırken, Quinn's'in ön hattına neredeyse temas eden iki önemli yapı daha olduğu görülmüştü. Önce "A Yapısı" dedikleri oluşumu keşfeden ANZAK'lar daha sonra bunun 27 metre solunda bir tane daha olduğunu görmüş ve buna da "B Yapısı" adını vermişlerdi. Yaptıkları inceleme sonucunda Türklerin, mayınların açtığı çukurların içine veya yakınına [yaklaşık] 2.5 metre yükseklikte ve 4.5 metre genişliğinde kalas ve kum torbalarından iki galeri inşa etmiş olduklarını anlamışlardı. Özellikle "B

³⁴¹ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.222.

³⁴² AWM, **Collections**, RCDIG0001106, imaj no:53.

³⁴³ Robert Rhodes James, **a.g.e.**, s.265.

³⁴⁴ ATASE, K:BDH, KL:4799, D:4, F:009-09.

³⁴⁵ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.34; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.121. Bu kaynaktaki bilgi ile hem 5. Tümen'in hem Kızey Grubu'nun ordugâhlarının da Kemalyeri'nde olduğu anlaşılmaktadır.

³⁴⁶ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.230.

Yapısı” Quinn’s siper hattına neredeyse 6 metre kadar yakındı. Albay Pope bu yapıları keşfetmeye gelmiş ve bu konudaki raporunu hemen yazmıştı. Bu yapıların yok edilmesine karar verilmiş ve 30 Mayıs’ta saldırı başlamıştı. Bu saldırının anlaşılmasına için çok iyi planlanmış bir örtü ateşi ile taarruza başlanmıştı. Karşılıklı çatışma sırasında saat 01.30’da iki Türk taarruz birliğinin Quinn’s’e ateş açma, bombalama ve süngü saldırısı yaptıkları görülmüştü. Çatışmalar sırasında üçüncü bir yapıya daha rastlanmıştı. Bu tavanı kereste kiriş, kum torbası ve topraktan oluşan ve kısa bir siperle bağlanmış bir tüneldi. Bu tünelle ANZAK siperi arasında otuz santimlik bir mesafe kalmış durumdaydı. İçinde ise bir Türk bomba mangası bulunmaktaydı. Çatışma sonucu Türk askerlerinden hayatta kalanlar çekilmek zorunda kalmıştı. Devam eden çatışmalardan sonra saat 11.30’da ANZAK’lar “B Yapısını” Quinn’s’e bir tünelle bağlamıştı³⁴⁷.

Kaynak kitaplarda rastlanmayan bu olay, Charles Bean tarafından 29 Mayıs hücumu anlatılırken işlenmiştir. Bu vasıtayla başka bir cephede böyle bir yapı inşası olmadığı, bunun sadece 14. Alay tarafından ve 29 Mayıs saldırısı sırasında ortaya çıktığı tespit edilebilmiştir. Yukarıda aktarılan 14. Alay kumandanı Ali Rıfat Bey’in raporunda geçen “*yeni siper için hafriyat yapılması, bunun üzerinin kalas ve ağaçlarla örtülmesi*” ise daha çok ANZAK’ların en son bulduğu siperi anımsatmaktadır.

29 Mayıs günü ile ilgili olarak ATASE’de araştırma yapılırken ilgili Harp Cerideleri içinde kayıt tarihi olmayan bir belgeye rastlanmıştır. Bu belgede iki tablo bulunmaktadır. Bu tablolardan biri 1-14 Mayıs arasındaki, diğeri 14 Mayıs-14 Haziran arasındaki 5. Tümen zayıyatını listelemektedir. 29 Mayıs için net bir zayıyat rakamı ortaya konmasa da, Haziran ayına geçmeden önce bu tablolardaki bilgilerin de aktarılması, yola hangi şartlarda devam edildiğinin belirlenmesi açısından uygun görülmüştür.

³⁴⁷ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.222-229.

Tablo 2.4.**14 Haziran 1915'e Kadar 14. Alay Zayıyatı***

1 Mayıs 1915'ten 14 Mayıs 1915'e Kadar						
Birlik	Efrad			Zabitan		
	Şehit	Mecruh	Kayıp	Şehit	Mecruh	Kayıp
Alay 13	207	148	-	5	-	-
Alay 14	786	1161	427	15	9	-
Alay 15	511	553	9	4	11	-
İstihkâm	14	46	4			
14 Mayıs 1915'ten 14 Haziran 1915'e Kadar						
Birlik	Efrad			Zabitan		
	Şehit	Mecruh	Kayıp	Şehit	Mecruh	Kayıp
Alay 13	771	939	-	9	15	-
Alay 14	167	1050	217	1	7	-
Alay 15	46	263	2	2	4	
İstihkâm						

* Kaynak: [ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H6, F:001-029.]

2.6. HAZİRAN-TEMMUZ AYLARINDA CEPHEDE DURUM VE 14. PİYADE ALAYI'NIN FAALİYETLERİ

Çanakkale Cephesi'nde Haziran ve Temmuz ayları özellikle kuzey bölge açısından sakin geçtiği kaynaklarda sıklıkla ifade edilen bir görüştür. Ancak daha önce "Lağım Savaşları" başlığı altında incelendiği gibi, bu ayların daha çok lağım faaliyetleriyle geçtiği özellikle yabancı kaynaklardan tespit edilmiştir. Aspinall-

Oglander ve Charles Bean bu aylarda yürütülen lağım faaliyetlerine geniş yer ayırmışlardır³⁴⁸. Buna karşılık Osmanlı arşiv belgelerinde bu hususa fazla yer verilmediği anlaşılmaktadır. Savaşı en detaylı anlatan komutanlardan biri olan Mustafa Kemal Atatürk bile **Arıburnu Muharebeleri Raporu**'nda bu süre zarfında lağım savaşı yapıldığından sadece bir kere bahsetmiştir³⁴⁹. Bu durumun, Osmanlı tarafı için lağım savaşının bilinen, kanıksanmış bir savaş yöntemi olması ancak karşı taraf için yeni uygulanan bir yöntem olmasından kaynaklandığı akla gelmektedir.

Charles Bean'in, Avustralyalıların ilk defa saldırı amaçlı lağımı patlatmasınının 24 Haziran'da yaptığını belirtmesi, lağım savaşını hangi tarafın başlattığı konusunun aydınlatılması açısından faydalı olmuştur. Yazar bundan sonraki tarihlerde 27 Haziran'da dört, 30 Haziran'da altı tünelin patlatıldığını nakletmiştir³⁵⁰. Lağımların patlaması o günlerde cephe gerisinde olsa da baskına karşı uyarı aldığı için hazırlıklı olan Hasan Cevdet Efendi tarafından da aktarılmıştır³⁵¹.

Bu süreçte, bir savaş alanında normal sayılan çatışmalar haricinde komutanların herhangi bir olayı, baskını veya hücumu rapor ettiklerine rastlanmamıştır. Bahse konu olabilecek en büyük saldırı 29 Haziran'da 18. Alay tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı süreçte kuzey cephesinin aksine güneyde ciddi çatışmalar yaşanmıştır. Bunlar; 3. Kirte Muharebesi, İngiliz ve Fransız saldırıları, Zığındere Muharebesi ve 2. Kerevizdere Muharebesi olarak gerçekleşmiştir.

Bu döneme İngiliz tarafından bakıldığında aynı sakinliğin nedeninin Mayıs ayında karar verilen büyük bir taarruzun [Anafartalar çıkarması] bu cephede yapılmasının kararlaştırılması ve bu nedenle dikkat çekmek istenmemesi olduğu tespit edilmiştir³⁵².

Her ne kadar diğer aylarla karşılaştırıldığında sakin olarak ifade edilse de bu dönemde Kuzey Cephesi'nde 14. Alay çevresinde oluşan olayların akışı aşağıda

³⁴⁸ Örnekler için bkz.: Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.131,139; Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, 285-345.

³⁴⁹ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.127.

³⁵⁰ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.241.

³⁵¹ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.44.

³⁵² Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.130.

aktarılmıştır. Bunlar haricinde Haziran ayı içinde 14. Alay birliklerinin talimlerle, keşif yürüyüşleriyle uğraştığı görülmektedir³⁵³.

3 Haziran'da 14. Alay, ordugâhını biraz daha geri bir bölgeye taşıyarak Anafartaların gerisine çekilmiştir. Hasan Cevdet Efendi ordugâhın yerini Matik deresi olarak belirttiği gibi aynı bilgi harp ceridelerinde de yer almıştır³⁵⁴. Esasen bütün 5. Tümen'in geri çekilmesi, daha doğrusu ihtiyata alınması kararı Kuzey Grup Komutanlığı'ndan³⁵⁵ gelmiş ve 57. Alay bu cepheye bütünüyle yayılmıştır³⁵⁶. Böylece 14. Alay'ın çekildiği bölgede artık 57. Alay konuşlanmıştır.

Bu değişikliğin akabinde 4 Haziran'da, İngilizler Kirte'ye yapacakları saldırıyı örtmek amacıyla Arıburnu'nda bir aldatma taarruzu düzenlemişlerdir³⁵⁷. Ancak bu taarruzun aldatma amaçlı olması genel kabulüne karşılık Miralay (Albay) Mustafa Kemal Bey³⁵⁸ bir başka görüşü dile getirmiştir. Ona göre burada saldırıya uğrayan Bombasirtı'ndaki 30 ve 31 numaralı siperlere, baştan beri düşman tarafından göz konulmuş durumdaydı. Bu nedenle aldatma taarruzu denilen bu saldırının güneydeki taarruzla ilgili olduğu kadar, siperlerin önemiyle ilgisi olduğuna da dikkati çekmiştir³⁵⁹. Oglander'in konu ile ilgili açıklamalarına bakıldığında da benzeri şekilde bu taarruzun yanısıra başka gösteriş taarruzlarının da yapıldığı, ancak siperlerin konumu dolayısıyla en önemlisinin bu olduğu gibi bir sonuç çıkmaktadır³⁶⁰.

4 Haziran'da ANZAK'lar tarafından işgal edilen bu siperler Mustafa Kemal Bey tarafından 30 ve 31 numaralı siperler olarak belirlenirken, başka bir kaynakta aynı siperlerden 31 ve 32 numaralı siperler olarak bahsedilmiştir³⁶¹. Sonradan geri

³⁵³ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.36,41-43.

³⁵⁴ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5316, D: H1, F:001-004; Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.35,37.

³⁵⁵ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.57.

³⁵⁶ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.115.

³⁵⁷ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.291-292; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.54.

³⁵⁸ Atatürk 1 Haziran 1915'te Albay olmuştur. Bkz.: Azmi Süslü, Mustafa Balcıoğlu, **a.g.e.**, s.4.

³⁵⁹ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.117.

³⁶⁰ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, .s. 136-137.

³⁶¹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.54-55; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.117. **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi** adlı Genelkurmay yayınında bizzat Atatürk tarafından yazıldığı belirtilen bir emirde 31 ve 32 numaralı siperler olarak bahsedilmektedir. Oysa **Arıburnu Muharebeleri Raporu**'nun orijinalinde 30 ve 31 numaralı siperler olarak geçmektedir. Bkz.: Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s. 252.

alınan siperlerin üzerinde durulma sebebi, bu siperlerin ilk olarak 14. Alay tarafından düzenlenmiş olmasıdır. Siperlerin numaralandırılmasına dair 30 Mayıs 1915 (17/3/331) tarihli 5. Tümen emiri şöyledir:

“...5- mevcut siperlere sağdan sola doğru numara verilecektir. Ondördüncü Alay cephesinde (31’den 45)e kadar olan numro ve Alay 13 cephesindeki siperlere de (45 den 65)e kadar numro verilmiştir. Mevcut siperler ifrad edilmeksizin numrolandırılarak yarın öğleye kadar musattah kroki ile fırkaya gönderilecektir...”³⁶²

Bu durumda 30 numaralı siperin 14. Alay cephesinde olmadığı anlaşılmaktadır. Bu konuda ayrıca 27. Alay komutanı Şefik Aker tarafından düzenlenmiş bir kroki bulunmaktadır (Bkz.: Ek-41). Bu krokide de görülen 31 ve 32 numaralı siperlerdir. Ancak **Arıburnu Muharebeleri Raporu**’nda Mustafa Kemal Bey ilerleyen günleri de anlatırken ısrarla 30 numaralı siperden bahsetmiştir. 30, 31, 32, 33, 34 olarak sıraladığı bu siperlerin 14. Alay tarafından yapıldığı, bunların Bombasirtı’nın boyun noktasına yakın olduğunu ve 7-8 metre ile düşmana en yakın siperler olduğunu özellikle belirtmiştir. Hatta bu bahsini “Bu yakınlık ve siperler üzerindeki hadiseler kendilerine özel bir ehemmiyet ve tarihi bir şöhret kazandırmıştır diyebiliriz. Arıburnu cephesinde düşmana bunlardan daha yakın siperlerimiz yoktur” sözleriyle daha da vurgulamıştır. Bu siperlere ANZAK’lar tarafından her zaman bombalar ve lağımlarla saldırılmış, bu nedenle üstleri kalaslarla kapatılarak korunmaya çalışılmış ama bu sefer de atılan bombaların gazları içeride kalarak yangın ve dumana sebep olmuştur.

Yine aynı siperlere 11 Haziran’da da ANZAK’lar hücum etmiş ancak bu sefer saldırı sonuçsuz kalmıştır³⁶³. 11 Haziran hücumundan, Ruşen Eşref ile olan ropörtajında bahseden Mustafa Kemal Bey bu sefer 31, 33, 34 numaralı siperler

³⁶² ATASE, Kol:BDH, Kls:4799, D:4, F:009-09.

³⁶³ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.119; Ruşen Eşref, **a.g.e.**, s.59-60.

ifadesini kullanmıştır³⁶⁴. Esat Paşa da aynı gün ve aynı olayı anlatırken 31 ve 32 numaralı siperler olarak bahsetmiştir³⁶⁵.

Haziran'da 14. Alay siperlerinde gerçekleşen bir "İngiliz taktiği" de tespit edilmiştir. Bu süreçte ANZAK'lar özellikle geceleri ansızın şiddetli bir ateş açmaktadır. Bunun sebebi siperlere koşacak olan avcı kuvvetleri vurabilmektir. Buna karşılık askerin itidal göstermesi, korunaklı yerlerden çıkmaması, nöbetçilerin işlerini yapmasıyla yetinilmesi, ancak düşman hücumu kalkarsa ateş hattının işgal edilmesi Kuzey Grubu Kumandanı Esat Paşa tarafından özellikle ikaz edilmiştir³⁶⁶. Bunun benzeri başka taktikler de savaş içinde zaman zaman uygulanmıştır. Yeri geldikçe bunlara da değinilecektir.

Bunlara karşılık Türk askeri tarafından uygulanan taktikler de vardı. Bu taktiklerden kaynaklarda yer almayan birine değinmek yerinde olacaktır. Özellikle siper savaşlarının şiddetlendiği Haziran ve Temmuz ayları için önemli bir işlem periskopla ANZAK siperlerini gözlemlemektir. Ancak periskoplar anında vuruluyordu. Bunun için bazen ince uzun bir çubuğa bağlanmış bir ayna, bazen matel bir boruya bağlı ama bu defa yapraklar veya kum torbalarıyla örtülmeye çalışılan aynalar gibi yöntemler uygulanmıştı. Ancak burada önemli olan siperin bir tarafından sahte bir periskop uzatılmış ve bütün ateş buna yönelmişken, bir başka taraftan gerçek periskopun çıkararak nerelerden ateş edildiğinin tespit edilmesiydi³⁶⁷.

Haziran ayında gerçekleşen çatışmalardan birinin de 14. Alay ile dolaylı bir ilgisi bulunmaktadır. 29 Haziran'da, Merkeztepe, Cesarettepe ve Yükseksirt bölgesinde her zaman saldırı faaliyeti gösteren düşmana karşılık, bu faaliyetlerine bir son verme amacıyla 18. Alay tarafından bir karşı saldırı düzenlenmiştir. Hedef olan ANZAK siperleri işgal edilmiş ancak takviye gelmemesi ve yoğun ateş altında kalınması ile geri çekilmek zorunda kalınmıştır. Bu hücumdaki zayıflık nedeniyle 5. Ordu'dan bir de uyarı alınmıştır³⁶⁸. Kendi komutanlarından uyarı alan Mustafa Kemal Bey'den, İngiliz resmi anlatımını yapan Aspinall-Oglander, "saldırı yapılacaktır"

³⁶⁴ Ruşen Eşref, **a.g.e.**, s.58.

³⁶⁵ **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.119.

³⁶⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:019.

³⁶⁷ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.2.285-286.

³⁶⁸ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.127; Ruşen Eşref, **a.g.e.**, s.60. Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.130.

en doğru bölgeyi bulduğu için” özellikle bahsetmiştir³⁶⁹. İşte bu taarruzda 18. Alay Komutanı olan Binbaşı Mustafa (Rakım) Bey, eski 14. Alay Komutanı’dır. 14. Alay 1. Tabur askerleri cephenin gerisinde olmalarına rağmen eski komutanlarının yönettiği 18. Alay’ın bu taarruzundan ve siperleri ele geçirdiğinden haberdar olmuşlardır³⁷⁰.

Cephede bu ve benzeri haberlerin çok çabuk yayıldığı görülmüştür. Bunlara başka bir örnek 4. Tümen’in gelişine dair haberlerdir. 13 Haziran’da çok gizli olarak Başkomutanlık Vekâleti ve 5. Ordu Komutanlığı arasında yapılan yazışmada 4. Tümen’in emirlerine verileceğinden bahsedilmiştir³⁷¹. “Çok gizli” olan bu haber 18 Haziran’da siperlerde yayılmıştır. Bu söylentiye duyan 5. Tümen askerleri, kendileri gibi 2. Kolordu teşkilatında bulunan 4. Tümen’in kendilerini değiştireceği ümidine kapılmışlardır³⁷². 4. Tümen, Temmuz ayı içinde Güney Cephesi’nde görevlendirilmiş, Kuzey Cephesi’ne gelmesi 6 Ağustos’u bulmuştur³⁷³.

Haziran ayı içinde gerçekleşen gelişmelerden bir başkası ise 17. Kolordu’nun kuruluşuydu. Bu dönemde yapılan yazışmalardan 5. Tümen’in 17. Kolordu bünyesine alınmak istendiği anlaşılmıştır³⁷⁴. Ancak bundan sonra gerçekleşen gelişmeler neticesinde 5. Tümen’in 17. Kolordu kuruluşuna girmediği tespit edilmiştir.

Temmuz ayı başında ise 5. Tümen ve mensubu olan diğer alaylar yani 13. ve 15. Alay birlikleri Zığindere tarruzuna yardımcı olmak üzere Güney Grubu’na gönderilmişlerdir³⁷⁵. 1 Temmuz’da gelen bu emir dahilinde başlangıçta 14. Alay da bulunmaktaydı. Çünkü emir 5. Tümen’in bütünüyle Güney Grubu’na katılması için verilmişti. Bunun için makineli tüfek taburları da dahil olmak üzere bütün taburlar Matikdere’ye gelmiş ve bazı devir-teslim hazırlıkları yapılmıştı. Bu hazırlıklardan sadece 3. Tabur hariç tutulmuş ve Ağıldere mıntikasını tutmakla görevlendirilmişti. Ancak Ağıldere mıntikasını sadece 3. Taburla tutmanın mümkün olmadığı, 5.

³⁶⁹ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.138.

³⁷⁰ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.45.

³⁷¹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.101.

³⁷² Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.40-45.

³⁷³ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.315.

³⁷⁴ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:2000, D:452, F:001-001.

³⁷⁵ İsmet Görgülü, **a.g.e.**, s.76; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.185,188,192,214-215,221; Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s. 45.

Bölük'ün de burada bırakılması gerektiği tümen kumandanlığına bildirilmiştir. Hatta ilgili Alay emrine bakıldığında; Damakçılık bayırı ve Yaylatepe'de 5. ve 6. Bölüklerin bırakılacağı bildirildiği anlaşılmıştır. Bütün bu hazırlıkların akabinde, Ağildere mıntikasının bu kadar az kuvvetle tutulamayacağı anlaşılmaya üzerine olduğu tahmin edilen bir şekilde 2 Temmuz günü, gelen bir emirle 14. Alay'ın Ağildere bölgesinde bırakılacağı ve doğrudan Kuzey Grubu Kumandanlığı emrinde olacağı bildirilmiştir. Bu emirden sonra 1. Tabur Kocaçimen güneydoğusundaki eski ordugâhına, 2. Tabur da Abdurrahman bayırı arkasındaki Damakçılık'a gönderilmiştir. Alay karargâhı Abdurrahman bayırında olmaya devam etmiştir³⁷⁶. (Bkz.: Ek-42) 5. Tümen'in güneye çekilmesi emrinin sonrasında 14. Alay'ın yerinde bırakılmasının sebebi bu bölgenin boş bırakılmamak istenmesi olsa da, Sanders'in de belirttiği gibi Kuzey Grubu'nun elinde hiç ihtiyat kalmamasına yol açmıştır³⁷⁷.

Burada hatırlanması gereken 10 Haziran'dan itibaren Ağildere Mıntıkası'nın kurulduğu ve buradaki birliklerin doğrudan kolorduya bağlanmış olduğudur. Çalışmamızın 1. Bölümü'nde detaylı olarak incelenen bu süreçte, 14. Alay'ın en baştan itibaren Ağildere Mıntıkası'nda görevlendirilip görevlendirilmediğine dair bir bulguya tesadüf edilmediği belirtilmiştir. Bu konuda, 20 Haziran'da Ağildere mıntıkası ile ilgili bir yazışmanın 14. Alay'a gönderilmesi ve Temmuz ayından itibaren 14. Alay komutanı Ali Rıfat Bey'in "Ağildere Müfrezesi Kumandanı" unvanını kullanmaya başlamasıyla daha kesin bulgular ortaya çıkmıştır.

Aynı doğrultuda 5 Temmuz'dan itibaren görev yerleri daha da netleşmiş Ağustos başına kadar aynen devam etmiştir. 14. Alay 1. Tabur Yaylatepe'de görevlendirilmiştir. 10 Temmuz'da ise 1. Tabur 4. Bölük, Şahintepe, Pilavtepe, Keskinetepe'deki gözetleme yerlerini ve siperleri teslim almıştır³⁷⁸. Bundan sonra 4. Bölük raporlarını Çatlakdere'den; 3. Bölük, Yaylatepe'nin kuzeybatısından; 2. Bölük, Damakçılık Müfrezesi adıyla Damakçılık'tan, 1. Bölük de, Halidrıza

³⁷⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001a; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001-001; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001-001a; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001-002; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001-002a; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:020.

³⁷⁷ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, *a.g.e.*, s.204.

³⁷⁸ Hasan Cevdet Temizkanlı, *a.g.e.*, s.47- 48. Bu bölge 10 Haziran 1915'ten itibaren doğrudan kolorduya bağlı olarak Ağildere mıntıkası adını almıştır. Bundan önce bölgede Mustafa Kemal Bey komutasındaki 45. Alay birlikleri bulunmaktaydı. Bkz.: Mustafa Kemal [Atatürk], *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, s.116-119. Şahinsirt'ta ise 72. Alay bulunmaktaydı. Bkz.:Halıs Ataksor, *a.g.e.*, s.241.

tepesinden göndermeye başlamıştır³⁷⁹. Kaynak kitaplarda ise bu süreç Temmuz ayı ortalarından itibaren 5. Tümen'in bütün alaylarıyla beraber Kuzey Grubu emrinde, Arıburnu bölgesinde görevli olacak şekilde Kocadere kuzeyinde ihtiyatta olduğu bilgisi verilerek aktarılmıştır³⁸⁰.

14. Alay'ın Haziran ayında olduğu gibi Temmuz ayında da gözetleme görevine devam ettiği raporlardan anlaşılmaktadır. Bu raporların günde bir kaç kere verildiği üzerlerindeki saatlerden tespit edilebilmiştir. Bazı örnek raporlar aşağıda aktarılmıştır. Bu raporlardan birincisi Ağıldere Mıntıkası Kumandanı olan 14. Alay komutanı tarafından, tümen kumandanlığına verilmiş ve İngiliz donanmasının saldırılarını nasıl sürdürdüğünü göstermiştir. Diğerleri ise bölük kumandanları tarafından tabur kumandanına aktarılan gözlemlerdir. (Bkz.: Ek- 43,44,45)

“Abdurrahman bayırı

2/5/331 [15 Temmuz 1915]

Saat 7.30 evvel

Beşinci Fırka Kumandanlığına

1-dün akşam saat 7 sonrada düşmanın karadan cebel topçusu tarafından halid ve rıza siperlerine beş mermi endaht etmiş ise de ehemmiyetli zarar vermemiştir.

2-saat 9 sonrada bir düşman torpidosu şahin tepeye sekiz mermi endaht etmiş bir zarar verememiştir.

3-saat 4 evvelde limanda bulunan tarassud gemilerinden birisi asker dolu halde adalar istikametine gittiği görülmüş içindeki kuvvet tahmin olunamamıştır.

4-Azmakdere mansabı açıklarından saat 4.30 evvelde bir düşman torpidosu Conkbayırı istikametine sekiz mermi endaht etmiş gördüğü mukabele üzerine çekilib gitmiştir.

5-karşımızda düşmanın iki torpido üç tarassud bir hastahane gemisi mevcud olduğu ma'ruzdur.

³⁷⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:2, F:014-001; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:2, F:014-001a.

³⁸⁰ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., s.252,259.

Ağıldere mıntıkası kumandanı

Kaymakam

Ali³⁸¹

Bu belgede görüldüğü gibi sakin geçtiği iddia edilen bir zamanda İngiliz donanması devamlı mermi yağdırmaktadır. Burada aktarılan bilgiler daha önce üzerinde durulan siper savaşında topların etkisiz olması konusuna da örnek teşkil etmektedir. Çünkü bu raporda olduğu gibi Temmuz ayında verilen pek çok raporda, düşmanın siperlere mermi yağdırdığı ve bunların etkisiz kaldığı anlaşılmaktadır. Benzeri örnekler ay başına ve ay sonuna ait tarihlerden de verilebilir:

“A.14 kumandanlığına

Yaylatepe’den

21-4-331 [4 Temmuz 1915]

Saat 12.40 sonra

1- Bir düşman torpidosu saat 5.35 evvelde B.11 siperlerine dört ve saat 11.45 evvelde Ali ve Halil onbaşı sırtlarına altı mermi atmış ise de bir hasarı mucip olmamıştır.

2-Mıntıkamızda şayan-ı arz vukuat olmadığı ma’ruzdur.

T.3 kumandanı

Mahmut Nedim

...³⁸²

“T.1 kumandanlığına

Çatlakdereden

12-5-331[25 Temmuz 1915]

Saat 6 evvel

³⁸¹ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:030.

³⁸² ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001-008.

1- Bu gece düşmanın bir torpidosu saat 8.15'te beş(?)da beş saat 3.20'de beş cem'an onbeş mermi Pilavtepeye endaht etmiştir.

2- Keskintepede kurşunla bir mecruh vardır.

3-cephemizde üç torpido üç nakliye bir hasta gemisi olduğu maruzdur

B.4 kumandanı mülazım

Hasan Cevdet³⁸³

Saldırıları sadece düşman donanması veya ordusundan gelmemekteydi. Türk askeri de uygun zamanı kollayıp düşman üzerine bombalarını yollamaktaydı. Hatta bunu özellikle ordugâhlarının yerlerini tespit ederek yapmaktaydı. Aşağıdaki belgede bahsi geçen Haintepe'deki ordugâhın, düşman bölgeyi terk ettikten sonraki durumunu gösteren fotoğraf için bkz.:Ek-46.

“Ağıldere Mıntıkası Kumandanlığına

topçu tarassud mahallinden

30-4-331 [13 Temmuz 1915]

1- bugün düşmanın iskeleye yanaştırdığı kereste yüklü gemisine ve yüksek sırttaki ordugâhlarındaki efrad ve hayvanı üzerine yirmi aded müessir mermi endaht edilmiştir.

2-deniz cihetinde ise hemen sefaından hâli olacak derecede bir tenhalık görülmektedir.

3-batarya efrad ve hayvanınca vukuat yoktur.

Sahra topçu A.11 T.3 cebel B.7

Kıdemli yüzbaşı Sabri

Beşinci Fırka Kumandanlığına

Abdurrahman Bayırından

30-4-331 [13 Temmuz 1915]

1-bugünde mıntıkamızda hafif piyade ateşi olmuştur.

³⁸³ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:2, F:014-002. Tez anlatımı sırasında günlüğüne başvuru olan Hasan Cevdet Temizkanlı'dır.

2-düşmanın serçe tepesi, yüksek sırt ve haintepe gerilerindeki ordugâhlarında toplanan efrad üzerine cebel bataryamız tarafından müessir şarapnel endahtı icra edilmiştir.

3-karşımızdaki düşmanın iki torpido ve bir hastahane gemisi bulunduğu maruzdur.

A.14 k. [14. Alay kumandanı]

Kaymakam

Ali Rıfat³⁸⁴

Bu örneklerden sonra, durumun daha sakin olduğu günler veya saatler için verilen raporlardan da bazı örnekler aşağıda sunulmuştur. Bu raporlarda Ağıldere Mıntıkası Kumandanlığı içinde bulunan 14. Alay 1. Tabur 2. Bölük'ün üstlendiği görev neticesinde "Damakçılık Müfrezesi" adını aldığı açıkça görülmektedir.

"T. 1 k. [1. Tabur kumandanına]

Yaylatepe şimal-i garbinden

8-5-331 [21 Temmuz 1915]

1- Düşmanın cephemizde beş torpido bir nakliye gemisi salib-i ahmer gemisi olduğu

2-mıntıkamızda şayan-ı arz başka bir vukuat olmadığı maruzdur.

Bölük 3 kumandanı

Ahmet Hamdi

T. 1 k.

Damakçılık bayırından

8-5-331

Vakt-i zevalde düşmanın denizde üç torpidosu bir nakliye bir de hastahane gemisi vardır mıntıkamızda hiç bir vukuat olmadığı maruzdur.

Damakçılık müfrezesi kumandanı

Mülazım Muhlis

³⁸⁴ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:3, F:001-026.

T. 1 k.

Çatlakdere'den

8-5-331

1-Mıntıkamızda şayan-ı arz bir vukuat olmadığı

2-cephemizde düşmanın bir torpidosu bir nakliye bir hastahane gemisi bulunduğu maruzdur.

Bölük 4 kumandanı

Mülazım Cevdet

T. 1 k.

Halidrıztepesi'nden

8-5-331

1-vaziyetde tebeddülât yoktur

2-düşmanın üç torpido bir nakliye bir istimbot veyahud romorkör bir hastahane gemisi mevcut olup şimdi nakliye gemisi hastahane gemisine yanaşmış ne tahammül ve ne de irtikab ettiği görülemiyor.

B.1 kumandanı

Osman³⁸⁵

“Akşam raporu

T. 1 k.

Damakçılık bayırından

8-5-331

Akşamüstü düşmanın denizde dört torpido ve bir hastahane gemisi vardır.

Mıntıkamızda hiçbir vukuat olmadığı maruzdur.

Abdullah Onbaşı'dan ahz etdim

Damakçılık Müfrezesi Kumandanı

Mülazım Muhlis

T.1 k.

³⁸⁵ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:2, F:010a.

Pilavtepe şimal-i garbinden

1-cephemizde düşmanın iki torpido bir nakliye bir hastahane gemisi palamutluk istikametinde bir sırlı kruvazörü olduğu

2-mıntıkamızda şayan-ı başka bir vukuat olmadığı maruzdur.

Nafizden ahz etdim

B.3 k.

Ahmed Hamdi

1 - k [tabur 1 kumandanına]

Halidrıza tepesinden

1-vaziyetde tebeddülât yokdur

2-düşmanın denizde iki torpidosu bir nakliye bir hastahane gemisi ile iki küçük kayığı mevcuttur.

Mustafa Çavuş'tan ahz etdim

B.1 k

Osman

1- k

Çatlakdere mıntikasından

8-5-331

1-mıntıkamızda şayan-ı arz bir vukuat olmadığı

2-cebhemizde düşmanın iki torpido ve bir nakliye ve bir hastahane gemisi olduğu maruzdur.

Halil keza(?)

B.4 kumandanı

Cevdet³⁸⁶

³⁸⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:2, F:010-001.

14. Alay'ın 1. Tabur'una ait bölüklerin 21 Temmuz 1915'te yaptığı gözlemleri aktaran bu raporlarda görüldüğü gibi cephede durum sakindir. Bir gün sonra ise durum biraz değişmiştir. Bir yandan bombalamalar, bir yandan düşman tarafından karaya yapılan taşımalar gözlemlenmiştir.

“ Saat 6 evvel

T. 1 Kumandanlığına

Çatlakdere'den

9-5-331 [22 Temmuz 1915]

1-Bu gece düşmanın bir torpidosu tarafından Pilavtepe'ye saat 9.20'de iki mermi saat 9.30'da beş mermi ki mecmuan (7) mermi atılmış lev-ül-hamd zayi'at mucib olmamıştır

2-cebhemizde düşmanın dört nakliye bir hastahane gemisi bulunduğu maruzdur.

Hayri'den ahz etdim

B.4 kumandanı

Cevdet

1 - k [1. Tabur Kumandanlığına]

Pilavtepe şimal-i garbisinden

9-5-331

1-cebhemizde düşmanın üç torpido bir nakliye bir salib-i ahmer gemisi bulunduğu

2-bölüğümüzde şayan-ı iş'ar vukuat olmadığı maruzdur.

Kâzım'dan ahz etdim

B.3 kumandanı

Ahmet Hamdi

14 - 1 - k [14. Alay 1. Tabur komutanlığına]

Halidrıza tepeden

9-5-331

1-düşmanın iki torpidosu iki küçük çatanası beş romorkörü mevcut olup romorkörlerden birisi açıklarda bulunan bir şalopeyi arkasına takarak gitmiştir. Çatanalardan ikisi

romorkörlerden aldığı ihrac iskelesine doğru götürdüğü ve ikişer defa saat 4.35 gidip geldiği görülmüştür

2-İki bacalı düşmanın bir kruvazörü saat 4.35 gelen saat 5.15 geçerek İmroz adasına doğru gitmiştir. Hastahane gemisi mevcuttur. Keza

B.1 kumandanı

Yüzbaşı Osman

1-k

Damakçılık bayırından

9-5-331

Sabahleyin düşmanın denizde iki torpido bir nakliye bir hastahane gemisi vardır. Mıntıkamızda hiçbir vukuat olmadığı maruzdur.

Abdullah Onbaşı'dan ahz etdim

Damakçılık Müfrezesi kumandanı

Mülazım-ı sani Muhlis³⁸⁷

22 Temmuz'a ait iki rapor daha yazılmıştır. Bunlardan biri öğlen diğeri öğleden sonra saat 6.00'daki gözlemlerdir. Ancak bu raporlarda İngiltere'nin denizdeki çeşitli gemilerinin varlığı dışında bir bildirimde bulunulmamıştır³⁸⁸.

14. Alay, Temmuz ayında gözetleme görevinin yanısıra bir yandan da düşmanın saldırısına karşı arazinin tahkimatına da yardım etmiştir³⁸⁹.

27 Temmuz'da ise Kördere'de bulunan 3. Tabur'un, Asmadere'deki 2. Tabur yanına nakledilmesi ve ikinci taburun da mıntika ihtiyatı olarak 14. Alay kumandanı emri altında bulunması emri 5. Tümen Komutanı Hasan Basri'den gelmiştir³⁹⁰. Bu durumun en az 2 Ağustos'a kadar sürdüğü kesin olduğu gibi³⁹¹, olayların gelişimine bakıldığında da 6 Ağustos'a kadar sürdüğü de açıkça anlaşılmaktadır.

³⁸⁷ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:2, F:010-001a.

³⁸⁸ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:2, F:011-001; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:2, F:011-001a.

³⁸⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:2, F:010. Bu belge lojistikle ilgili 3. Bölüm'de detaylı olarak incelenecektir.

³⁹⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:059-001.

³⁹¹ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:090.

Temmuz ayının kapanışı da yine şiddetli bir lağım patlamasıyla olmuştur. ANZAK'larca Leane's siperleri adı verilen Karsdere'nin deniz tarafı sırtlarında olan bu patlamadan sonra Türk siperlerinin ANZAK askerlerince işgal edilmesiyle Temmuz ayına ait çarpışmalar sonlanmıştır³⁹².

2.6.1. İngiltere'nin Cephede Kullandığı İki Önemli Silah Çeşidi

Daha önceki bölümlerde İngilizlerin asker gücünün yanısıra, yeni geliştirdikleri pek çok silahla da birliklerini destekledikleri belirtilmiş ve bunlara örnekler verilmişti. Burada bu silahlara iki tane daha eklenecektir. Çünkü 14. Alay subaylarından Hasan Cevdet Efendi'nin günlüğünde, "sakin dönem" olarak bahsettiği Haziran ayı notları içinde iki silahtan özellikle bahsedecek kadar önem verdiği görülmüştür. Bu durum siper savaşlarının büyük ataklar yapılmadan yürütüldüğü bu dönemde başka türlü vasıtalarla mücadele edildiğinin bir göstergesidir. Ayrıca bu silahlar kaynaklarda da pek rastlanmayan, az bilinen silahlardır.

Silahlardan bir tanesi konuyla ilgili olanlarca biraz daha bilinen "flechette" (flaşet) olarak isimlendirilen ve dart da denilen ok türevi bir silahtır. Alan Moorehead kitabında bu silah hakkında şu ifadeler yer vermiştir:

"...Bu tip uçaklarda makineli tüfek yoktur, bunun yerine yeterli sayıda çelik çivi kullanılır; gerek pilot, gerekse de gözlemci altlarında bir hedef gördüklerinde, tıpkı kutup ayısını zıpkınlamaya çalışan bir avcı gibi, çivileri fırlatacaklardır. Havadan inerken sinir bozucu bir ıslık çıkarmalarına ve aşağıdaki piyadeyi korkutmalarına karşın bu çivilerin herhangi bir hedefe isabet ettikleri pek görülmemiştir..."³⁹³

Moorehead'in bahsettiği silah Çanakkale Savaşı'nda sıklıkla karşılaşılan bir topak halinde olan, yürümeyi zorlaştıran çivi topları değildir. Yazarın yapılan işi zıpkınlamaya benzetmesi, havadan inerken sinir bozucu bir ıslık sesi çıkardığını tarif etmesi, bu silahın Hasan Cevdet Efendi'nin günlüğünde tarif ettiği "ok biçiminde

³⁹² Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.139; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.273-274.

³⁹³ Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.107.

çelik ve gayet sivri uçlu” silah ile aynı olduğu intibai uyanmıştır. Ayrıldıkları nokta Moorehead’in bu silahla bir hedefin vurulduğunun görülmediğini belirtmesidir. Hasan Cevdet Efendi ise günlüğünde bu silahla bir taşıma hayvanının vurulduğunu, hatta semeri delip geçen okun yere saplandığını anlatmıştır³⁹⁴.

Dart olarak da adlandırılan bu silah hakkında o dönemde doktorların yaptıkları tespitlere göre kafasından vurulan bir asker hemen o anda ölmektedir. Doktorların rastladığı bir başka örnekte ise askerin omzundan giren dart bütün vücudunda dolaşmıştır. İlk olarak Fransızlar tarafından Mayıs 1914’te Fas’ta kullanılan dartlar, İngilizler tarafından da Ağustos 1914’te kullanılmaya başlanmıştır. Bu silah daha sonra Türkiye’nin arasında olduğu diğer ülkeler tarafından kopyalanmıştır. Eitan Barak tarafından yazılan bir kitapta Türklerin bu silahı yapmakla kalmayıp kullandığı bilgisine erişilmiştir. Yazar “*Kasım 1914’te, Birinci Dünya Savaşı’na ilk katıldığında İngiliz dartlarına maruz kalan Türkler, Eylül 1915’te Alman yapımı dartları kullanarak intikamlarını almışlardır*” ifadesiyle bu durumu aktarmıştır. Çanakkale Savaşı’nın son dönemlerinde de yerel yapım dartların Türkler tarafından kullanıldığı verilen bilgiler arasındadır. Dartlar uçaktan bırakıldıklarında eliptik bir form oluşturarak ve düzenlerini koruyarak 200 m/s’lik bir hızla yere düşmektedir. (Bkz.: Ek-47) Bu silah, gökyüzünden sessizce bırakılan bir çelik yağmuru gibi olması nedeniyle “sessiz ölüm” olarak da adlandırılmıştır³⁹⁵.

İkinci silah ise kaynaklarda hiç rastlanmamış bir türdür. Hasan Cevdet Efendi’nin anlatımına göre uçaklardan atılan yıldızlı zarflar askerler tarafından “yine bir propaganda kağıdı” olduğu düşünülerek toplanmakta, ama bu sefer zarf yırtılıp açıldığında alev almakta ve bu alevin çıkardığı duman zarfı açan kişiyi zehirlemektedir³⁹⁶.

Kaynaklarda Çanakkale Savaşı’nda müttefikler tarafından zehirli gaz kullanıldığına dair pek çok aktarım bulunmaktadır. Osmanlı arşivinde bu tip silahların kullanıldığına dair yapılan şikayetleri içeren yazışmalar da bulunmaktadır³⁹⁷. Hatta bu konuda itiraf sayılabilecek bir gözlem Ashmead Bartlett

³⁹⁴ Hasan Cevdet Temizkanlı, a.g.e., s.43.

³⁹⁵ Eitan Barak, **Deadly Metal Rain: The Legality of Flechette Weapons In International Law**, Boston, Martiny Nijhoff, 2011, s.25-31.

³⁹⁶ Hasan Cevdet Temizkanlı, a.g.e., s.43.

³⁹⁷ **Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, a.g.e., s.120,142,148,194; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., s.507.

tarafından yapılmıştır. Bartlett, Zığındere tarafındaki bir siperde şehit olmuş Türk askerlerinde hiç yara olmadığından ve yüzünde mütebessim bir ifade olduğundan bahsetmiştir³⁹⁸. Ancak burada bahsi geçen, zarf içinden çıkan yanıcı zehirli gaz konusu bunlardan farklı bir silahı anlatmaktadır. Bu konuda hiçbir araştırma yapılmadığından ve tarafımızca da herhangi bir belgeye rastlanmadığından bu konuda bilinenler Hasan Cevdet Efendi'nin aktardığı kadarıyla kalmıştır.

2.7. ÇANAKKALE SAVAŞI'NIN DÖNÜM NOKTASI AĞUSTOS 1915 MUHAREBELERİNDE 14. PİYADE ALAYI'NIN FAALİYETLERİ

Çanakkale Cephesi'nde Ağustos ayı son derece şiddetli muharebelerle geçmiştir. Nitekim bu dönemde İngilizler tarafından yapılan uygulamaya konulan planlar geniş kapsamlı olmuştur. Bu planlar bir mevziye saldırmak burayı ele geçirmek şeklinde değil, belli bir süreye ve bütün bir cepheye yayılacak şekilde gerçekleşmiştir. Aslında hazırlanışı ve oluşu incelendiğinde İngilizlerden beklenmeyecek dercede profesyonel olmayan bir tarzda gerçekleşen bu saldırı silsilesinde temel amaç Kilitbahir platosuna bu defa ANZAK cephesi üzerinden ulaşabilmek olmuştur. Bunun için süreç 6 Ağustos'ta Kanlısirt çarpışmalarıyla başlamış, 8 Ağustos'ta Conkbayırı tarruzu ile devam etmiş, 9 Ağustos'ta Anafartalar çıkarmasının peşinden gelen Anafartalar Muharebesi ile sonuçlanmıştır. Bu sırada Seddülbahir, Saros gibi civar cephelerde aldatma amaçlı hareketler gerçekleştirilmiştir. Bu geniş kapsamlı taarruz planı İngilizlere istenen sonucu sağlamayınca 21 Ağustos'ta tekrar taarruz edilmiştir. Bu taarruz da İkinci Anafartalar Muharebesi olarak tarihe geçmiştir. Bu saldırılar sürecinde 14. Alay önemli görevler üstlenmiştir.

2.7.1. İngilizlerin Yeni Çıkarma ve Taarruz Planı Hazırlıkları

Böyle uzun ve zorlu bir sürecin planlanmasında ilk fikirler Birdwood tarafından ortaya atılmıştır. Mayıs ayındaki çok kayıplı çarpışmalardan sonra elde kalan kuvvetlerden daha azıyla bile mevzileri tutabileceklerini anlayan Birdwood kendi bölgesinden gerçekleştirilecek bir taarruz planı yapmaya başlamıştır. Bunun ilk

³⁹⁸ Ellis Ashmead Bartlett, *a.g.e.*, s.193; Müller, *a.g.e.*, s.16.

belirtisi Birdwood'un bu düşüncesini Hamilton'a 13 Mayıs'ta bir mektupla bildirmesiyle ortaya çıkmıştır³⁹⁹.

Diğer yandan 14 Mayıs'ta İngiltere'de toplanan Savaş Komitesi'nde de yeni bir girişimde bulunmanın faydalı olup olmayacağı tartışılmıştır. Çünkü İngiltere, tüm kayıplara rağmen Çanakkale'nin İstanbul'a ulaşmak için en önemli nokta olduğunun farkındadır. İstanbul ele geçtiğinde ise Balkanlarda yeni müttefikler kazanılacak, Türkiye ve Almanya'nın arasındaki iletişim kesilecek, Rusya yolu açılarak zor idare eden Ruslara yardım edilecektir. Bu toplantıdan sonra Hamilton'a yeni bir girişim olduğu takdirde ne kadar askere ihtiyacı olacağı sorulmuştur. Bu sırada Birdwood'la görüşen Hamilton, Birdwood'dan Hint Tugayı'na ilaveten bir tümen daha istediğini öğrenmesine rağmen 17 Mayıs'ta Kitchener'a verdiği cevapta iki kolordu yani 4 tümene daha ihtiyacı olduğunu bildirerek daha fazla kuvvet istemiştir. İlk olarak 7 Haziran'da toplanan Çanakkale Komitesi, Hamilton'a tam destek vermeyi kararlaştırınca⁴⁰⁰, 8 Haziran'da Kitchener, Hamilton'a beklediği cevabı yani yeni bir taarruz için destek olunacağı haberini vermiştir. Böylece yeni saldırı planı kabul edilmiştir. Bu plan henüz iki yeni tümenin Birdwood'a verilip, ANZAK tarafından Conkbayırı'na doğru bir yarma hareketi yapılması, sonrasında gerekirse üçüncü ve dördüncü tümenlerin ANZAK'a veya daha kuzeye çıkarılması şeklindeydi. Ancak bu planda en zayıf nokta çok sayıda kuvvetin küçük bir alanda sıkışmasıydı. Bu nedenle Suvla (Anafarta) bölgesinde Türk tertibatının az olduğu da tespit edilince bu bölgede de bir çıkarma yapılması planlara dahil edilmiştir. 2 Temmuz'da ise komutanlar arasında taarruzun planlama toplantıları başlamıştır⁴⁰¹. 22 Temmuz'da yeni kurulan 9. Kolordu'ya ilk talimat verildiğinde harekâtın iki esas unsuru belirlenmiştir. Bunlardan birincisi Kocaçimentepe'nin, ikincisi Suvla limanının zaptıydı⁴⁰².

Türk tarafında da bazı hazırlıklar yapılmaktaydı. 18 Haziran'da Anafartalar Bölge Komutanlığı olarak bir kuvvet oluşturulmuş, başına Alman subay Willmer getirilmişti⁴⁰³. 6 Ağustos'ta çıkarma başladığında Anafartalar bölgesinin

³⁹⁹ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.33-34; Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.291.

⁴⁰⁰ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.433-435; Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.214; Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.35,142.

⁴⁰¹ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.81-85, 141-149; Ian Hamilton, **a.g.e.**, s.186, 219.

⁴⁰² Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.564.

⁴⁰³ **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.132; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.89.

sorumluluğu bu gruba verilmişti. Aynı dönemde 5. Tümen Kocadere kuzeyinde (Matikdere'de) ihtiyat olarak tutulmaktayken Güney Grubu'na Kerevizdere Muharebeleri için yardıma gitmiş olan 13. ve 15. Alay birlikleri geri dönmüş, tümenlerine katılmışlardı. Bunun yanısıra çıkarma sırasında 14. Alay'ın emri altına gireceği 4. Tümen, 8. Tümen'le beraber 6 Ağustos'ta Güney Grubu'ndan Kuzey Grubu'na kaydırılmıştı⁴⁰⁴. Aynı sıralarda 9. Tümen de bu bölgeye gönderilmişti. Ancak Conkbayırı için çok önemli olan bu iki tümenin yani 4. ve 9. Tümenlerin bölgeye gelip savaşa dahil olmaları 7 Ağustos'u bulmuştu⁴⁰⁵. Ayrıca daha sonra 9 Ağustos'ta, 41. ve 28. Alaylar da yine Güney Grubu'ndan Kuzey Grubu'na kaydırılmıştı⁴⁰⁶.

2.7.2. Tarafların Çıkarma Yerinin Belirlenmesi Hakkında Strateji ve Tahminleri

İngiltere'de yeni bir atak yapma fikri ile beraber 25 Nisan'da yapılan ilk çıkarmaya benzer şekilde çıkarmanın nereden yapılacağına dair tartışma dönemi tekrar başlamıştır. Enez veya Bolayır'ın kuzeyine yani Saroz körfezi yoluyla çıkarma yapmak; Asya sahillerine çıkarma yapmak; Kirte tarafından Kilitbahir'e yeni bir baskı uygulamak ve ANZAK cephesinden büyük bir taarruz hareketine girişmek düşünülen ihtimaller arasındaydı. Bolayır çıkarması lojistik zorluk nedeniyle donanma komutanı tarafından istenmemiştir. Asya tarafına yapılacak bir çıkarmanın, batırılan gemiler ve Alman denizaltılarının korkusu nedeniyle 25 Nisan'dan daha riskli bir durumda olduğu düşünülmüştür. Kirte tarafından baskıyı güçlendirmenin ise yeni bir pozisyon kazandırmayacağı anlaşılmış ve bu bölgeden de vazgeçilmiştir. ANZAK tarafından taarruz yapılması ise Birdwood tarafından, mantıklı planlarla ortaya konulmuştur. Başlangıçta bu planların içine Suvla'dan çıkarma yapılması fikri girmemiştir⁴⁰⁷. 8 Haziran'da İngiltere'den yeni atak için destek onayı geldiğinde Hamilton, ANZAK'tan Conkbayırı'na yönelen bir planı uygulamak amacındaydı. 11 Haziran'da yapılan konuşmalarda halen, Birdwood'un kıyıda Sarıbayır'a hücumu ve buradaki tepelerin işgali görüşülmekteydi.

⁴⁰⁴ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.252, 259, 304; Cemil Conk, **a.g.e.**, s.17. Bu yayının dayandığı orjinal rapor ATASE arşivindedir. Kitap ve orjinal rapor arasında görülen farklılıklar konu gelişimi içinde aktarılmıştır.

⁴⁰⁵ Hans Kannengiesser, **a.g.e.**, s.203-204; Cemil Conk, **a.g.e.**, s.17-21.

⁴⁰⁶ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.306.

⁴⁰⁷ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.81-84.

16 Haziran'da ise Suvla Körfezi ve Tuz Gölü'nün durumu incelenmiştir⁴⁰⁸. Bu inceleme gündemde yeni bir bölgeye çıkarma yapılması planlarının olduğunun yani harekâtın genişleyeceğinin ilk göstergesi olmuştur. 26 Haziran'da bir keşif müfrezesinin Kireçtepe'de su olduğunu anlamasından sonra Suvla'ya bir tümenin çıkarılması uygun ve faydalı görülmüş ve böylece Suvla tarafına çıkarma yapmaya da karar verilmiştir⁴⁰⁹. Bütün hazırlıkların büyük bir gizlilik içinde yapılması istenmiştir. Bu sırada Birdwood'un iki generaline konuyu açması bile Hamilton tarafından uyarılmasına neden olmuştur. Sonunda 30 Haziran'da tugay komutanları bilgilendirilmiş ve 3 Ağustos'ta çıkarma alanını incelemelerine izin verilmiştir. 9. Kolordu ile Suvla'ya çıkarma yapacak olan General Stopford bile bunu ancak 22 Temmuz'da öğrenmiştir⁴¹⁰. Bütün bu gizliliğin, araziye tanımaya ve yapılacak operasyonu anlamaya engel olması nedeniyle planın başarısız ilerlediği görüşü de ileri sürülmüştür⁴¹¹.

Bunun yanısıra asıl çıkarma haricinde, aynen 25 Nisan'daki ilk çıkarmada olduğu gibi aldatma çıkarmaları ve hücumları yapılması da kararlaştırılmıştır. Bu konuda Seddülbahir'de taarruza geçilmesi, Kanlısirt'ta bir hücum düzenlenmesi gibi örnekler verilebilir⁴¹². Ancak bunlardan en ilginç olanı Arıburnu mevzisinde gerçekleştirilmiştir. Daha önce de tespit edilen bir “İngiliz taktiği” Haziran ayı içindeki gelişmeler anlatılırken aktarılmıştı. Bu taktik de benzeri şekilde savaş sırasında zaman zaman uygulanmıştır. Buna göre düşman belli bir süre zarfında, belli bir noktaya, belli sayıda mermi atmaktaydı. Örneğin; Temmuz başından itibaren her öğlen Conkbayırı'na 30 mermi atması artık askerler tarafından kanıksanmış durumdaydı⁴¹³. İşte bu taktiğin benzerini taarruzdan önceki günlerde Halidrıza Tepesi için uygulamıştır. Bir harp gemisi, her gece saat 21.00'da Türk mevzilerini bombardıman etmiştir. Böylece Türkler buna alışacak ve her gece 21.00'da mevzilerinden geri çekilerek daha korumalı bir alana çekileceklerdi. Çıkarma gecesi ise bombardıman daha ileri kaydırılarak Türkler askerinin boşalttığı siperlere geri

⁴⁰⁸ Ian Hamilton, **a.g.e.**, s.207.

⁴⁰⁹ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.145-146.

⁴¹⁰ Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.220-221.

⁴¹¹ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.156,163,200.

⁴¹² İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.275,279,311. Ancak James Seddülbahir ve Suvla harekâtlarını birbirini tamamlayıcı olarak yorumlamıştır. Bkz.: Robert Rhodes James, **a.g.e.**, s.349.

⁴¹³ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.49.

dönmesi engellenecek ve bu siperler kolayca işgal edilecekti⁴¹⁴. Bu taktiğin 6 Ağustos'ta Halidırza Tepesi'nde uygulanırken burayı tutan birliğin 14. Alay 2. Tabur olduğu iddiasının⁴¹⁵ kesinliği tam olarak belirlenemese de, askeri kaynaklar bölgeye 14. Alay 3. Tabur'un gönderildiğini ifade etmektedir. Bölgede ayrıca 32. Alay 1. Tabur'un da bulunduğu belirtilmelidir.

Çıkarma yerinin neresi olacağı konusunda Türk tarafında bu defa Liman Paşa daha isabetli düşünmüş ve çıkarmanın Saros'dan hatta Bolayır'ın kuzeyinde kalan bir bölgeden olmayacağını öngörmüştür. Ancak bunun yanı sıra yarımada'nın güneyinde de bir çıkarma yapılacağını düşünmüştür. Diğer yandan bu defa Enver Paşa yanılarak, 17 Temmuz'da Başkomutanlık Vekâleti'nden gönderdiği bir çıkarma olabileceğine dair uyarı yazısında Saros bölgesini işaret etmiştir.. Buna karşılık hem Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa hem de Güney Grubu Komutanı Vehip Paşa Arıburnu bölgesinden bir taarruz beklemekteydi⁴¹⁶. Ancak bu fikir komutanlarda 18 Haziran'dan sonra oluşmuş olmalıdır. Çünkü bu tarihte Esat Paşa kendisine bizzat arazi üzerinde çıkarmanın nereden olacağını gösteren Mustafa Kemal Bey'e itiraz etmişti⁴¹⁷. Sonrasında zamanla Liman Paşa da bu fikre yaklaşmıştı⁴¹⁸.

22 Temmuz'da Almanya'dan, Gelibolu'da mutlaka bir çıkarma olacağına dair haber gelmiştir⁴¹⁹. 28 Temmuz'da ise Anafartalar'dan da bir çıkarma olabileceği komutanlar arasında yazışılmaya başlanmıştır⁴²⁰. Bu tartışmalara bakıldığında bölgeye ilk dikkat çekenin Albay Mustafa Kemal Bey olduğu anlaşılmıştır. Aslında Mustafa Kemal Bey, Sazlıdere hakkındaki yazılarına 31 Mayıs'tan itibaren başlamıştır. Bundan sonra Esat Paşa ile bu minvalde devam eden yazışmalarında Sazlıdere üstünden gelecek düşmanın ilk hedefinin Kocaçimentepe silsilesi olacağını da vurguladığı görülmektedir⁴²¹. Bu nedenle Esat Paşa 10 Haziran'dan itibaren

⁴¹⁴ Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.223; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.283.

⁴¹⁵ Muzaffer Albayrak, **10 Ağustos 1915 Conkbayırı Süngü Hücumu**, Çanakkale, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2015, s.50-51. Bu baskınla ilgili bilgiler çalışmamızda 6 Ağustos günü incelenirken detayıyla aktarılmıştır.

⁴¹⁶ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.254-258.

⁴¹⁷ Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.11; Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.233.

⁴¹⁸ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.261.

⁴¹⁹ Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.221; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.282.

⁴²⁰ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.310.

⁴²¹ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.114-119.

bölgede Ağıldere mintikasını oluşturmuş ve doğrudan kendi emrine almıştır. Ancak bu defa da iki komutan arasında sorumluluk bölgelerinin sınırları hakkında yazışmalar başlamıştır. Sorumluluk bölgeleri ayrılırken kendi sorumluluğuna verilen bölgede Sazlıdere'nin bu bölgeye dahil olup olmadığı konusunda uzun bir açıklama yazısını 18 Haziran'da Kuzey Grup Komutanlığı'na yollayan Mustafa Kemal Bey, bu mektubunda Sazlıdere'nin önemini açıklamıştır. Mustafa Kemal Bey'e göre bu bölgenin önemi Conkbayırı'ndan kaynaklanmaktadır. Sazlıdere boş kaldığında düşman Conkbayırı'nda önemli bir harekete kalkışabilecektir. Ancak Esat Paşa emir-komuta zinciri anlamında bu yazıyı hoş görmemiştir⁴²². Oysa 6 Ağustos'taki çıkarma esnasında bu yol, yani Sazlıdere'den Conkbayırı'na ulaşma yolu aynen izlenmiştir. İşte bu dönemde, Ağıldere Mintikası Komutanı, aynı zamanda 14. Alay Komutanı olan Kaymakam (Yarbay) Ali Rıfat olmuştur⁴²³.

İngilizler tarafından çıkarma günü ve saati, ay ışığının çıkarmaya en uygun durumu sağlayacağı 6 Ağustos akşamı olarak seçilmiştir. Çünkü ay geceyarısından iki saat sonra doğmaktadır ve bu nedenle karanlıkta kıyıya yanaşmak mümkün olabilecektir⁴²⁴.

Bu çıkarma planında asıl tarruz Conkbayırı'na yönlendirilmiştir⁴²⁵. Birdwood kendisine yapılan Kocaçimentepe'ye saldırma önerilerini geri çevirmiştir. Çünkü kuzey silsilesinin en yüksek tepesi olan Kocaçimentepe cazip bir hedefse de diğer yarlardan tamamen ayrılmış durumdadır. Bu nedenle Birdwood en az onun kadar değerli gördüğü Conkbayırı'nı hedef olarak almıştır⁴²⁶.

Suvla tarafına çıkarma yapan 9. Kolordu için ise planda varılması istenen ilk hedef İsmailoğlu tepesiydi. Bu hedefe gün doğmadan varılmış olması önemliydi. Çünkü ovaya hakim olan bir tepeydi⁴²⁷. Aynı şekilde Mestantepe (Chocolate Hill) de İsmailoğlu (W Hill) gibi ilk ulaşılması gereken hedeflerdendi. 22 Temmuz'da Stopford'a verilen ilk talimatta İsmailoğlu'nun yanısıra Mestantepe (Yılğınburnu)

⁴²² Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.7-10; **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, 132-136.

⁴²³ ATASE Kol:**BDH**, Kls:5315, D:5, F:024; ATASE Kol:**BDH**, Kls:5315, D:5, F: 030.

⁴²⁴ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.153.

⁴²⁵ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.283.

⁴²⁶ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.455.

⁴²⁷ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.280.

etrafındaki tepelerden ve Lâlâbaba ile Gazibaba'nın yer aldığı yüksek arazinin de ele geçmesinden bahsedilmiştir⁴²⁸.

2.7.3. 6 Ağustos Muharebesi'de 14. Piyade Alayı Taburlarının Görev Yerleri ve 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal (Atatürk) Bey Emrindeki Faaliyetleri

6 Ağustos'ta 14. Alay bütün taburlarıyla en kritik noktalarda görevlendirilmiştir. Yukarıda da aktarıldığı gibi Mustafa Kemal Bey'in hangi birliğin sorumluluk alanında kaldığını çok önemseydiği Sazlıdere, son düzenleme ile 14. Alay'ın sorumluluğuna bırakılmıştır. Çanakkale Savaşı ile ilgili resmi anlatımı ortaya koyan bir kaynakta "14. Alay'ın 1. Tabur'u Anafartalar Bölge Komutanlığı'nın sorumluluk alanının güneyinde kalan bir şekilde Yaylatepe'nin batısı ile Halidrıza Tepesi arasındaki bölgeye konuşlanmıştır" şeklinde bir açıklama bulunmaktadır. Oysa aynı kaynakta verilen ilgili krokiye bakıldığında 14. Alay 1. Tabur'un Halidrıza tepesi ile Keskinetepe arasında konuşlandığı görülmektedir. 2. ve 3. Taburlar ise biraz daha sahilden içeride Büyük Anafarta köyü yakınlarından [Yaylatepe hizasında bir çizgide olduğu tespit edilmiştir] Conkbayırı'nın kuzey yamaçlarında bulunan 191 rakımlı tepeye doğru yayılmış şekilde yerleşmişlerdir. Bunu doğrulayacak şekilde Ağustos başında yapılan yazışmalarda 14. Alay 2. Tabur komutanının raporlarını Yaylatepe'den yazdığı görülmüştür⁴²⁹. 2. ve 3. Taburların yerleştiği bu bölge kaynaklarda Asmadere bölgesi olarak geçmektedir. (Bkz.: Ek-48, 49, 50) Kısaca 14. Alay hem kaynaklarda belirtildiğinden daha büyük bir alana yayılmış, hem de Arıburnu tarafındaki çıkarmanın yapılacağı sahilin tam karşısında konuşlanmıştır. 13. Alay genelde olduğu gibi ihtiyatta, 15. Alay ise Matikderesi'ndedir. Bu dizilişte 14. Alay'ın kuzeyinde Anafartalar Müfrezesi olduğu gibi güneyinde de 19. Tümen bulunmaktadır⁴³⁰.

48, 49 ve 50 numaralı eklerde bulunan krokilerde görüldüğü gibi 14. Alay'ın konumu çok önemliydi. Çünkü Conkbayırı'nın önündeki en önemli mevzi 14. Alay 1. Tabur tarafından oluşturulmuştur. Bu mevki ileri karakol olarak ifade edilmiştir⁴³¹.

⁴²⁸ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.163, 564.

⁴²⁹ ATASE Kol:**BDH**, Kls:5315, D:3, F:001-072a.

⁴³⁰ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.264.

⁴³¹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.320.

Bunun hemen arkasında Kocaçimentepe'ye yakın bir bölgede; Conkbayırı'nın sol ön kesiminde 32. Alay'ın 1. Taburu, bunun biraz daha kuzey batısında Conkbayırı'nın sağ tarafında olacak şekilde de 14. Alay'ın 2. ve 3. Taburları da bulunmaktadır. Bu yerleşimin önemi, İngilizlerin bu defaki hücumunun ana hedefinin Conkbayırı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bölgede ilerleyecek olan Yeni Zelanda birliklerini ilk karşılayacak olan kuvvet 14. Alay birlikleri olacaktır.

Bu ihtimalin farkında olan ordu komutanlığı bu dizilimde 14. Alay sorumluluk alanı içinde yeni bir bölge oluşturmuştur. Anafartalar Bölgesine komşu olan Ağıldere Bölgesi'nin kurulmasının nedeni Haziran başından beri Mustafa Kemal Bey tarafından dile getirilen, İngilizlerce bu bölgeye çıkarma yapılması ihtimalinin kuvvetle düşünülüyor olmasıydı⁴³². Cemil (Conk) Bey ve Mustafa Kemal Bey, Ağıldere müfrezesinin temel kuvvetinin 14. Alay olduğunu belirtmişlerdi⁴³³.

6 Ağustos'ta Kanlısirt'a yapılan ve aslında dikkat dağıtma amaçlı bir aldatma olan saldırı⁴³⁴ sırasında daha kuzeyde asıl çıkarma bölgesine yakın olan Ağıldere'de de ANZAK'ların ısrarlı bir saldırı hareketinde bulunduğu görülmüştür. Buraya yakın olan 14. Alay asker ve subaylarından bir miktarının yaralanmış şekilde 19. Tümen karargâhına geldikleri, 19. Tümen kumandanı Albay Mustafa Kemal Bey tarafından aktarılmıştır. Ayrıca bu askerler düşmanın çok kuvvetli birliklerle bir baskın yaptığını, 14. Alay'ın kısmen esir olduğunu, kalanlarının ise buldukları mevkinden geriye atıldıklarını aktarmışlardır⁴³⁵. Bu olayı destekleyecek bir anlatım da Aspinall-Oglander tarafından aktarılmıştır. Ağıldere'de 200 kadar Türk'ün öldürüldüğü bir o kadarının esir alındığı belirtilen olayın gerçekleşme saati de aynen Mustafa Kemal Bey'in aktardığı gibi gece yarısını geçecek şekilde 01.00 civarlarıdır⁴³⁶. Benzeri bir durumdan Cemil Conk da bahsetmiştir. 6 Ağustos gecesi 14. Alay'ın iki taburuyla

⁴³² Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.119; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.260.

⁴³³ Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.11; Cemil Conk, **a.g.e.**, s.18. Bu kaynakta Ağıldere Müfrezesi "14 ncü Alay ile bir adi cebel bataryası, bir seri sahra takımı" olarak açıklanırken ATASE Kol:**BDH**, Kls:4568, D:54, F:001-44 no'lu belgede "alay 14, alay 16'ya 5 bir adi cebel bataryası, bir seri alay 5'e 4 sahra takımı" olarak açıklanmıştır. Bu belge Cemil Conk'un bu kitabı yazmasına temel oluşturan raporun orijinalidir.

⁴³⁴ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.275.

⁴³⁵ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.130.

⁴³⁶ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.207.

baskına uğradığını ve Asmadere batı sırtlarına çekildiğini kendisine bildirdiklerini aktarmıştır⁴³⁷.

Mustafa Kemal Bey raporunda bu olayın akabinde, 14. Alay 1. Tabur'un, 19. Tümen emrine girdiğini belirtmiştir. Bu durum Hasan Cevdet Efendi'nin günlüğünde de yer almıştır⁴³⁸. Mustafa Kemal Bey'in ifadesine göre; 14. Alay'ın 1. Taburu, 19. Tümen'den 16. Tümen'e takviye olmak üzere gönderilen bir taburun yerine Kuzey Grubu tarafından emrine verilmiştir⁴³⁹. Saat 19.00'da yola çıkan tabur gece 23.00 'da Kemalyeri'ne varmış, 18. Alay siperlerini geçerek 72. Alay'ın gerisinde istinatda kalmıştır⁴⁴⁰. Ancak Ağıldere'deki durum ciddiyetini koruyunca 1. Tabur'un iade edilmesi emredilmiş, Mustafa Kemal Bey taburun iki bölümünü Conkbayırı'nı tutmak üzere sevk etmiş, diğer iki bölümü Düztepe'ye yakın bir konumda tutmuştur. Aynı doğrultuda Hasan Cevdet Efendi de önce Düztepe'de çarpıştıklarını sonra Conkbayırı'nın kuzeyinde siper olmayan bir mevzide görevlendirildiklerini ve burada bütün gün harbin devam ettiğini aktarmıştır⁴⁴¹. Kısa süre sonra Mustafa Kemal Bey, düşmanın bu yönde ilerlediğini görünce diğer iki bölümü de Conkbayırı'na yönlendirmiştir⁴⁴².

Böylece 14. Alay 1. Tabur, ileri karakol görevini ifa ettiği bölgeden 19. Tümen emrine çekilip oradan da Conkbayırı'na gönderilince, bu önemli bölge boş kalmıştır. Bu sırada İngiliz birliklerinin Sazlıdere'den ilerlemeye başladığı

⁴³⁷ ATASE Kol:BDH, Kls:4568, D:54, F:001-44; ATASE Kol:BDH, Kls:4568, D:54, F:001-44a.

⁴³⁸ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.54.

⁴³⁹ **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.273; **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.130; Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.13. Bu konu Aspinall-Oglander tarafından doğrudan 14. Alay'dan bahsedilerek ele alınmıştır. Ancak 14. Alay'ın, 19. Tümen'in emrine "iki tabur" olarak ve 45. Alayı değiştirerek geldikleri bilgisiyle yer almıştır. Bu bilginin yani 14. Alay'ın 45. Alay'ı değiştirmesinin sadece Mustafa Kemal Bey'in raporunda yer alması, başka bir kaynak veya belgede rastlanılmamış olması ve buna karşılık Aspinall-Oglander'de yer alması ilgi çekicidir. Bkz.: **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.116-119. Hasan Cevdet Efendi, 21 Haziran tarihini vererek 45. Alay'ı değiştirdiklerinden bahsetmiştir. Bkz.: Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.42. Diğer yandan 14. Alay'ın sadece 1. Tabur'u Mustafa Kemal Bey'in emrine girmiştir. 2. ve 3. Taburlar Mustafa Kemal Bey'in emrine girmek üzere yola çıktılarsa da son anda görev yerleri değiştirilmiştir. Ayrıca Aspinall-Oglander 14. Alayın 6 Ağustos'taki mevkinin Pılavtepe, eski 3 no'lu karakol ve Düztepe'yi tutacak şekilde Azmakdere içinde, 60 rakımlı tepenin güneybatısında olduğunu da belirtmiştir. Bkz.: Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.179.

⁴⁴⁰ **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.272; Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.54. İki kaynaktaki bilgiler saatine varıncaya kadar aynıdır.

⁴⁴¹ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.54-55; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.130; Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.13.

⁴⁴² Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.132; **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.278.

görülmüştür. Oysa kısa süre öncesinde bölgede hareketlilik olmadığı zannedilerek Asmadere bölgesinde bulunan 14. Alay 2. Tabur 18.30 sıralarında Kemalyeri'ne, 3. Tabur ise 19.45'te 19. Tümen emrine çağırılmıştır. Ancak düşmandaki bu hareketlilik farkedilince 2. ve 3. Taburlar, 1. Tabur'un boşalttığı mevkiye gönderilmiştir⁴⁴³. (Bkz.: Ek-51)

Burada İngilizler harekete geçmek için haftalardır uyguladıkları bir hileyi yine devreye sokmuşlardı. İngilizlerce adı "Eski 3 Numaralı Posta" olarak anılan Halidrıza Tepesi haftalardır her gece olduğu gibi saat 21.00'de projektörlerle aydınlatılarak bombardımana başlanmıştı. Burada bulunan asker bombardımana hazırlıklıydı. Her ne kadar 1. Tabur'un yerine yeni gelmişlerse aynı bölgeyi savundukları için bu sabit bombardımanı biliyorlardı. Bu nedenle sakınmak için siperde gizlenmişlerdi. Ancak bu sırada yaklaşan Yeni Zelanda taburlarından Auckland Mounted Rifle Taburu⁴⁴⁴ tarafından baskına uğratılmışlardır. Önce Halidrıza Tepesi'nde uygulanan bu hile, daha sonra Pilavtepe ve Yaylatepe'de de uygulanmıştır⁴⁴⁵.

Yukarıda bahsi geçen, Ağıldere'de baskına uğrayan 14. Alay'ın 2. ve 3. Taburları olmuştur. Burada sadece 2. Tabur'un bulunduğu dair elde bir belge yoktur⁴⁴⁶. Bölgede iki tabura ait birlikler bulunduğunu doğrulayan bir başka belge 4. Tümen Erkân-ı Harp Binbaşısı Hulusi Bey'in anlattıklarının yer aldığı bir rapordur. Bu raporda açıkça 14. Alay'ın iki taburuyla baskına uğradığı ifade edilmiştir⁴⁴⁷. Bu konudaki bir başka delil de, 21 Ağustos kuruluşunda 2. ve 3. Taburlar için müretteb tabur ifadesinin kullanılmış olmasıdır. (Bkz.: Tablo 1.16)

⁴⁴³ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.320. Bu kitapta ve 14. Alay Tarihçesi'nde 3. Tabur'un Ağıldere'ye, 2. Tabur'un 19. Tümen emrine gittiğine dair bazı açıklamalar vardır. Ancak daha sonra verilen bilgilerden iki tabur'un da Ağıldere'ye gittiği, burada baskına uğrayınca Asmadere'ye çekildiği anlaşılmaktadır. Bkz.: İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.327; ATASE, TSK414, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.38. Ağıldere'deki karmaşayı en iyi anlatan kişilerden biri de Esat Paşa'dır. Bkz.: **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.276-277.

⁴⁴⁴ AWM, **Collections**, RCDIG0000104, imaj no:22-23.

⁴⁴⁵ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.458.

⁴⁴⁶ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.206-207; Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.458; Muzaffer Albayrak, **a.g.e.**, s.50-51. Ayrıca Kadri Perk de iki taburuyla çok geniş bir alana yayılan 14. Alay'dan bahsetmiş, sonrasında da bulunduğu mevkileri sayarak çok şiddetli çarpışmalar olsa da düşmana dayanamadıklarını belirtmiştir. Bkz.: Kadri Perk, **a.g.m.**, s.92-94.

⁴⁴⁷ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4798, D: 13, F:2-4.

Ashmead Bartlett de gazetede bu günleri anlatırken 600 esir alındığını bunun 300'ünün tek bir taburdan olduğunu belirtmiştir⁴⁴⁸.

Olayların gelişiminden anlaşıldığı gibi ANZAK kuvvetlerinin ilk hücum noktaları olan Keskin-tepe, Pilav-tepe ve Yaylatepe aslında 14. Alay'ın ve özellikle de 1. Taburu'nun yayıldığı alandaki mevzilerdir. Ancak yukarıda da görüldüğü gibi akşam gelen haberle saat 19.00'da görev yerini değiştirmek üzere harekete geçmek durumunda kalmıştır. Oysa ilk olarak harekete geçen ANZAK örtü kuvvetleri hava kararır kararmaz ilerlemeye başlamıştır. Saat 21.30 dolaylarında Keskin-tepe işgal edilmiştir. Yaylatepe'ye de ilerleyen taburlar Otago ve Canterbury taburları olmuştur. Maori birlikleri de bu taburlara yardımcı olmaktadır. Sonrasında, gece yarısı Pilav-tepe işgal edilmiştir. Düztepe ve Pilav-tepe'yi ele geçiren kuvvet ise Wellington taburuydu⁴⁴⁹. Kısaca 14. Alay'ın 1. Taburu 19. Tümen'e katılma emriyle, 6 Ağustos'ta Ağıldere bölgesinde gerçekleşen çarpışmalardan uzaklaşmıştır. 2. ve 3. Taburlar'ın ise Yeni Zelandalıların kuvvetli atakları arasında dağıldıkları, esaslı bir mukavemette bulunamadıkları yabancı kaynaklar incelendiğinde de anlaşılmaktadır⁴⁵⁰. Aslında bu direnç gösterememe durumu bütün Anafarta cephesi için geçerlidir. Çünkü Wilmer, Anafartalar gibi geniş bir bölgeyi sadece 1800 kişi ile korumaya çalışmıştır⁴⁵¹.

ANZAK örtü kuvvetlerinden sonra hücum kolları harekete geçmiştir. Bunlar sağ ve sol hücum kolları olarak ayrılmıştır. Conkbayırına ulaşma ve işgal etme görevi sağ hücum koluna verilmiştir. Bu kol temelde Yeni Zelanda Piyade Tugayı'ndan oluşmuştur. Bölgede tahkimat olmadığını düşünen İngilizler, Şahinsirt'a vardıktan sonra Conkbayırı'nın gündeğmadan önce kolaylıkla işgal edilebileceğini düşünmüşlerdir. Ancak bu hedefe doğru yol alan taburlardan biri (Canterbury Taburu) yolunu kaybedince, birleşeceği taburlar da beklemede kalmış ve saat sabaha karşı 04.30'da yani 7 Ağustos sabahında plandan şaşmış bir şekilde

⁴⁴⁸ Ashmead Bartlett, "The Gallipoli Landing", **The Times**, 25 August 1915, s.7-8. Bartlett'in bu yazısındaki bazı bilgilerin yazar ismi bulunmayan bir makalede Manchester Evening News'ta da yer aldığı tespit edilmiştir. Bkz.: "In Gallipoli Substantial Progress", **Manchester Evening News**, 10 August 1915, s.6.

⁴⁴⁹ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.206-207.

⁴⁵⁰ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.220.

⁴⁵¹ Buna rağmen bu küçük kuvvetin gösterdiği direnç bile İngilizleri duraklatmaya yetmiş, 6 Ağustos'ta planladıkları noktalara erişememişlerdir. Mesela Chocolate Hill'in (Mestantepe) ele geçmesi 7 Ağustos'a kalmıştır. Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.233-240.

Conkbayırı'nın kolaylıkla işgal edilmesi imkânı İngilizler için elden kaçırılmıştır⁴⁵². Bu saatten sonra Birdwood, Conkbayırı'na ilerlemeyi kolaylaştırmak için Cesarettepe üzerine bir taarruz yapmayı bunu da Pope Hill ve Quinn's'den desteklemeyi düşünmüş ancak bu saldırı büyük başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁴⁵³. Diğer taraftan Şahinsirt'ta bu atağın tamamlanmasını bekleyen Yeni Zelandalılar, 7 Ağustos sabahı saat 06.00'ya kadar hiçbir karşı koymayla karşılaşmalar da öylece beklemeye devam etmişlerdir⁴⁵⁴.

6 Ağustos'ta cephenin diğer tarafında, Kanlısirt'ta aslında bir aldatma harekâtı olsa da, çok ciddi ve önemli kayıplara mâl olan çarpışmalar gerçekleşmiştir. Kanlısirt çarpışmaları Charles Bean'in ifadesiyle korkunçtur. Ancak bu çarpışmalar İngilizler için kısa vadede istenen sonucu vermişse de uzun vadede Conkbayırı'nın zaptının önlenmesi açısından olumsuz olmuştur. İlk başta saldırı nedeniyle bütün ihtiyatlarını bu bölgeye gönederen Esat Paşa İngilizlerin planladığı gibi kuzeyini tamamen savunmasız bırakmış, hatta 9. Tümen'i bile Kanlısirt bölgesine sevk etmiştir. İşte bu durumda yanlış bir karardan olumlu bir sonuç çıkmış ve bu kuvvetler cephenin kuzey hattına daha kolay ulaşabilir konuma gelmiştir. Nitekim bu kuvvetler 7 Ağustos sabahı Conkbayırı'na yollanarak Yeni Zelandalıların taarruzunu durdurmak şansına kavuşulmuştur⁴⁵⁵.

6 Ağustos'ta Arıburnu bölgesinde başlayan çarpışmalar bu iki mevki ile (Kanlısirt, Sazlıdere) kısıtlı değildi. Kanlısirt gibi çok ilerlemese de Saros Körfezi'nde bir aldatma hareketi daha yapılmış, ancak çabuk kapanarak etkisi olmamıştı. Diğer yandan Arıburnu'ndaki hareketle paralel olarak saat 21. 30'da Suvla'dan da Anafartalar çıkarması başlamıştı. Kıyıda savunma olmadığı için kolayca ilerleyip Lâlâbaba tepesi alınmıştı⁴⁵⁶. Suvla'dan yapılan çıkarmalar neticesinde oluşan çarpışmalar daha sonraki günlerde yoğunlaşacak ve hatta 9 Ağustos'ta Birinci Anafartalar Muharebesi, 21 Ağustos'ta İkinci Anafartalar Muharebesi isimleri verilecek olan önemli muharebelere yol açacaktır. Ancak çıkarmanın ilk aşamasında hedefler gerçekleştirilememiş, Anafartalar'ın iki ucuna

⁴⁵² Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.206-210.

⁴⁵³ Detaylar için bkz.: Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.597-633.

⁴⁵⁴ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.210, 219-220.

⁴⁵⁵ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.198-199.

⁴⁵⁶ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.360-361.

yerleşmekten başka bir şey yapılamamıştı ama yine de başkomutan Hamilton kendini avutacak bir bahane bulmuştur: “Tanrıya şükür, tehlikenin en büyüğünü atlattı. Yeni Ordu artık kıyıda”⁴⁵⁷.

6 Ağustos'ta, çarpışmaların daha yoğun geçen Arıburnu tarafı incelendiğinde bir gerçek gözler önüne serilmektedir. Çanakkale Savaşı gelişiminde çok önemli bir yeri olmasına rağmen hep parçalanarak kullanılmış olan 5. Tümen ve dolayısıyla 14. Alay'ın öneminin ortaya çıkamamasının açık bir örneği burada sergilenmiştir. 6 Ağustos'ta 14. Alay Conkbayırı'nın önünde çok önemli bir pozisyonda iken, 13. Alay, 16. Tümen'in emrine verilerek Kanlısirt'a yönlendirilmiş, 15. Alay ise önce Kemalyeri doğusuna çekilmiş ancak daha sonra Kanlısirt'taki çarpışma büyüyünce o da 16. Tümen emrine verilmiştir⁴⁵⁸. Tümen birliklerinden ayrılan 14. Alay, kendi içinde de parçalanmış 1. Tabur'u 19. Tümen emrine verilmiştir. 2. ve 3. Tabur Asmadere'de kalmıştır. Bu parçalanarak kullanım şekli 5. Tümen'in ihtiyat tümeni olmasından kaynaklanıyor olsa bile bir bütün olarak hareket edebilmesi ve başarılarına sahip çıkılması anlamında engel yaratmıştır.

2.7.4. 7 Ağustos'ta 14. Piyade Alayı Taburlarının Conkbayırı'nda Mustafa Kemal (Atatürk) Bey ve Asmadere'de Cemil (Conk) Bey Emrindeki Faaliyetleri

6 Ağustos saldırısının başlamasının ardında cephedeki durumun ciddiyeti üzerine 4. Tümen Kumandanı Cemil Bey, akşam saat 19.50'de 2. Kolordu Kumandanı'ndan Kuzey Grubu Kumandanlığı emrine girmek üzere hareket emri almıştır. 6/7 Ağustos akşamı saat 2.30'da Kemalyeri'ndeki karargâha varılmıştır. Sabaha karşı saat 04.30'da 4. Tümen'in alayları gelmiş, 6.30'a kadar da görev yerlerine yerleşmişlerdir⁴⁵⁹. Yukarıda bahsi geçtiği gibi aynı saatlerde Yeni Zelanda birlikleri de Şahinsirt'ta beklemede kalmışlardır. Bu birlikler içinde en önde bulunan Otago taburudur. Otago taburu yorgunluğu nedeniyle 7 Ağustos'ta yapılacak

⁴⁵⁷ Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.235-236. Bu Yeni Ordu Kitchener Ordusu olarak da adlandırılmaktadır.

⁴⁵⁸ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.311-315.

⁴⁵⁹ ATASE Kol:BDH, Kls:4568, D:54, F:001-43a.

harekâta geride kalarak dinlenmiş, öne geçen birlikler Wellington ve Auckland taburları olmuştur⁴⁶⁰. (Bkz.: Ek-52)

14. Alay'ın 1. Tabur'unun ise 6/7 gecesı gece yarısından sonra Düztepe'de çarpışırken, saat 06.00'da iki bölüğünün Conkbayırı'na yola çıktığı tespit edilmiştir. Bundan anlaşıldığı gibi 14. Alay 1. Tabur 7 Ağustos sabahından itibaren Conkbayırı'nda konuşlanmıştır. (Bkz.: Ek- 53) Ancak bu sırada 14. Alay 1. Tabur komutanı Binbaşı Reşit Bey ile Mustafa Kemal Bey arasında Mustafa Kemal Bey'in hoşuna gitmeyen bir olay gerçekleşmiştir. Reşit Bey iki bölüğünü alıp Conkbayırı'na gitmesi gerekirken ANZAK'ların Şahinsirt'ı işgal ettiği farketmiş ve bunun üzerine Düztepe tarafından düşmanı yan ateşine alabildiğini bildiren bir raporu 19. Tümen Komutanlığı'na yollamıştır. Oysa Mustafa Kemal Bey bu iş için 72. Alay'dan bazı birlikleri görevlendirmiştir. Bu nedenle Reşit Bey'in orada oyalanmayıp derhal Conkbayırı'na gitmesi gerektiği bildirilmiştir. Mustafa Kemal Bey'e göre Reşit Bey verilen emre uymayarak vakit kaybetmiş, durumu tehlikeye sokmuştur. Akabinde Düztepe'de tutulan 14. Alay 1. Tabur'un diğer iki bölüğü de Conkbayırına sevk edilmiştir⁴⁶¹. Daha sonra saat 08.05'te Reşit Bey, taburuyla Conkbayırını işgal ettiğini, 72. Alay'dan gelen bölüklerin de sol yanında olduğunu bildirmiştir⁴⁶². Bu bilgi aynen Charles Bean'de de yer almıştır. Bean 14. Alay 1. Tabur'un Conkbayırı'na yollandığı, bunun yanısıra 72. Alay 2. Tabur'dan da iki bölüğün gittiğini, bu zayıf hattın, 9. Tümen gelinceye kadar bu hattı tuttuğunu "düşmanın büyük kuvveti altında titredi ama tuttu" sözleriyle anlatmıştır⁴⁶³. Hasan Cevdet Efendi de benzer doğrultuda Conkbayırı'nda siper olmayan bir mevziye yerleştiklerini aktarmıştır⁴⁶⁴. Bu bilginin yanısıra, sabah 04.00'da başlayan şiddetli

⁴⁶⁰ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.634. Ancak bu birlikler sonraki ilerleyişte ihtiyatta kalmıştır. Bkz.: Aspinall-Oglander,**a.g.e.**, s.225.

⁴⁶¹ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.131; İsmet Görgülü, **a.g.m.**, s.98. **Çanakkale Muharebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi**, Yay. Haz.: Bülent Özdemir, Abdülmecit Mutaf, Ank., Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012, s.55. Bu konuda farklı bir bilgi, savaş sırasında Saros ve Anafartalar Grupları'nın erkân-ı harbiyesinde bulunan Kaymakam Hayri Bey tarafından 1920'de bir konferansta verilmiştir. Buna göre 14. Alay 1. Tabur ve 72. Alay'dan iki bölük 7 Ağustos'ta saat 15. 20'de Conkbayırı'na gelebilmiştir. Bkz.: Hayri Bey, **a.g.e.**, s.47. Buna karşılık, 14. Alay 1. Tabur'un saat 8'den beri mevziye girdiğini gösteren raporlar bulunmaktadır.

⁴⁶² Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.14.

⁴⁶³ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.642; ATASE, Kol:BDH, Kls:4798, D: 13, F:2-4.

⁴⁶⁴ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.55.

bombardıman da, bunun peşinden 4.30'da icra edilmeye başlanan piyade hücumu da Hasan Cevdet Efendi'nin günlüğünde yer almıştır⁴⁶⁵.

Saat 08.05'te Reşit Bey'in yolladığı raporun detayında; Kurtgeçidi dahil olmak üzere Conkbayırı'nı seyrek avcı hattıyla işgal ettiği ve solunda bulunan 72. Alay birliklerinin, 9. Tümen kurmayı emriyle kendi emrine verildiğini bildirmiştir. Ayrıca kendisine verilen bir başka görev de 19. Tümen ile Conkbayırı arasında irtibat kurmaktır. Bu ifadelerden 14. Alay 1. Tabur'un 9. Tümen emrine girdiği ve Conkbayırı'ndan sorumlu olan birliğin de 9. Tümen olduğu anlaşılmıştır. Bunu teyit eden bir başka rapor saat 09.00'da 14. Alay 1. Tabur'a Conkbayırı'na gitmesi için yardımcı olan Teğmen Hayri'den alınmıştır. Bu raporda 14. Alay 1. Tabur'un Conkbayırı'na geldiği, 25. Alay'dan iki tabur ile 64. Alay'ın da bölgeye gelmek üzere olduğu bildirilmiştir⁴⁶⁶.

Mustafa Kemal Bey, raporlarında aktardığı bilgiler arasında, takviye birlikler gelinceye kadar 14. Alay 1. Tabur'un Conkbayırı'nı tuttuğuna ve "mümkün mertebe" düşmanı durdurduğuna özellikle değinmiştir. Ayrıca ilk düşman taarruzu sırasında bu bölgede sadece 14. Alay'ın bulunduğunu daha sonra 7/8 Ağustos'ta çeşitli alayların geldiğini belirtmiştir⁴⁶⁷.

Böylece 6 Ağustos akşamı 19.00'dan itibaren 19. Tümen emrinde olan 14. Alay 1. Tabur, 7 Ağustos [yaklaşık] saat sabah 08.00'dan itibaren 9. Tümen emrine girmiştir. Aslında bu sırada 9. Tümen emrine sadece 14. Alay 1. Tabur değil 14.

⁴⁶⁵ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.325; Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.55.

⁴⁶⁶ Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.131-132; İsmet Görgülü, **a.g.m.**, s.99. Ancak Kannengiesser Conkbayırı'na sabah saat 06.00'da çıktığını ve burada "uyuyan" bir batarya haricinde hiçbir birlik olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Kannengiesser'in 14. Alay 1. Tabur'un Kocaçimen Dağı'na geldiğini belirttiğini Cemil Conk da aktarmıştır. Bkz.: Cemil Conk, **a.g.e.**, s.22; Hans Kannengiesser, **a.g.e.**, s.205-206. Bu bilgiler raporlarda varolan gerçeklerle uyuşmamaktadır. Saat 08.00'da Reşit Bey'in, saat 09.00'da Hayri Bey'in raporlarına göre 25. ve 64. Alaylar henüz Conkbayırı'na ulaşmamıştır. Buna karşılık 14. Alay 1. Tabur oradadır. Ayrıca Esat Paşa'nın aktardığı bilgilere göre Kannengiesser'in bu konuda Esat Paşa'ya 09.35'te yolladığı raporunda 14. Alay'dan açıklıkla bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra Kannengiesser, Asmadere'deki 14. Alay'ın iki taburunun zor durumda olduğunu, Conkbayırı'ndaki 1. Taburu'nu da sağdaki sırtların elde tutulması için görevlendirdiğini Esat Paşa'ya bildirmiştir. Bkz.: **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.280-281.

⁴⁶⁷ Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.14-15, 34. 14. Alay'ın Conkbayırı'nı tutan ilk birlik olduğu konusunda bir vurgu da 14. Alay'ın adı verilmeden **Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi**'nde yapılmıştır. Bkz.: İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.363.

Alay'ın bütün birlikleri girmiştir⁴⁶⁸. Ancak aynı saatlerde 9. Tümen Komutanı Kannengiesser yaralanınca, onun komutasındaki bütün birlikler 4. Tümen emrine verilmiştir. Bu emir saat 11.10'da gelmiştir. Gelen emirde 9. Tümen'den 4. Tümen'e devredilen birlikler sayılırken 14. Alay, Ağıldere Müfrezesi içinde yer almıştır⁴⁶⁹. Cemil Conk bu süre zarfında 14. Alay'ın ihtiyaç nedeniyle Ağıldere müfrezesine iade edildiğinden bahsetmiştir⁴⁷⁰. Ağıldere'ye iade emrinden Esat Paşa da bahsetmiştir⁴⁷¹. Ancak bu iade emrinin, taburun Mustafa Kemal Bey tarafından Conkbayırı'na yollanması ve sonrasında 9. Tümen emrine girmesi sırasında mevzideki durumun aciliyeti nedeniyle uygulanamadığı açıktır.

14. Alay'ın diğer taburları ise 6 Ağustos akşamı oluşan baskından sonra Asmadere'ye çekilmiş, 32. Alay'ın 1. Taburu ile takviye edilmiş⁴⁷², onlar da bu mevzide İngilizlere karşı direnmekteydiler. Saat 09.00'da 4. Avustralya Piyade Tugayı bu bölgeden 14. Alay'a saldırmıştır. Ancak 14. Alay 2. ve 3. Taburları ile kahramanca karşılık vererek, yerinden kıpırdamamış ve bu saldırıyı durdurmuştur. Bu nedenle İngilizler Kocaçimen Tepe'ye taarruzdan vazgeçmiş, Conkbayırı'na taarruz etmeye karar vermiştir⁴⁷³. (Bkz.: Ek-54)

Conkbayırı'nda başlayan bombardıman ve akabinde oluşan hücumla oldukça sarsılan 14. Alay 1. Tabur'un imdadına ilk olarak 25. Alay yetişmiştir⁴⁷⁴. Ancak bu zamana kadar 1. Tabur'da 300 zayıt olmuştur. Yaralıların üçü subaydır⁴⁷⁵. Bu sırada komutayı yeni devralan Cemil Bey, saat 13.00 civarında aldığı bilgi

⁴⁶⁸ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.325. Kannengiesser Conkbayırı'nı komuta etme görevini saat sabaha karşı 04.30'da aldığını belirtmiştir. Hans Kannengiesser, **a.g.e.**, s.204. Ancak belli ki emrin gelmesi daha geç saati 08.00'ı bulmuştur. Örneğin Mustafa Kemal Bey saat 9.45 olmasına rağmen halen bu birliklerin 9. Tümen emrine girip girmediğini bilmemektedir. Bkz.: İsmet Görgülü, **a.g.m.**, s.100.

⁴⁶⁹ ATASE Kol:**BDH**, Kls:4568, D:54, F:001-43a; ATASE Kol:**BDH**, Kls:4568, D:54, F:001-44. Bu arşiv belgesinde ise emirin ulaşma saati 11.30 olarak geçmektedir. Ayrıca bkz.: Cemil Conk, **a.g.e.**, s.18.

⁴⁷⁰ ATASE Kol:**BDH**, Kls:4568, D:54, F:001-44a; Cemil Conk, **a.g.e.**, s.24. Bu iade durumunu aktarırken orjinal belge ile Cemil Conk'un kitabı arasında biraz fark varsa da aynı anlama gelecek bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

⁴⁷¹ **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.274.

⁴⁷² Ertesi sabah 14. Alay kumandanının gönderdiği rapordan bu takviyenin sadece 50 kişi olduğu anlaşılmıştır. Bkz.: s. 226-227.

⁴⁷³ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4798, D: 13, F:2-4; **Çanakkale Muharebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi**, s.55; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.327.

⁴⁷⁴ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.327; ATASE, TSK414, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.38.

⁴⁷⁵ ATASE, TSK414, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.39.

doğrultusunda 64. Alay'ın da Conkbayırı'na gelerek takviye vermesinin uygun görüldüğünü belirtmiştir. 14.30'da ise yine Cemil Bey emrine verilen, bütün kadrosu Alman olan 12 adet makineli tüfek Bigalı'ya gelmiştir. Cemil bey bu makineli tüfeklerden dördünü 14. Alay emrine yollamıştır. Bu arada etrafı tetkik etmek isteyen Cemil Bey, 64. Alay'ın da ateşe girdiğini ve düşmanın durdurulduğunu görmüştür⁴⁷⁶.

Buraya kadar aktarılanlardan anlaşıldığı kadarıyla 7 Ağustos'ta yaklaşık öğlene kadar olan bir süre zarfında 14. Alay bir taburuyla Conkbayırı'nda, iki taburuyla Asmadere'de tek başına düşmana direnmiştir. Bunlardan Conkbayırı'ndaki direniş Mustafa Kemal Bey'den taktir görmüş, Asmadere'deki direniş ise İngilizlerin vazgeçip saldırılarını başka yöne çevirmelerine neden olmuştur. Bundan sonra taze kuvvet olarak gelen 25. ve 64. Alaylar'ın destek kuvvet olarak savaşın gidişatında lehte bir etkisi olması doğaldır. Ancak hal böyle iken Cemil Conk tarafından sadece 25. ve 64. alayların "Conkbayırı'nın kahramanca müdafasını yapan" iki alay olarak tanıtılması ve 14. Alay'a hiç yer verilmemesinin nedeni anlaşılammıştır. Üstelik Cemil Conk 64 ve 25. Alayları överken mütevazı davranmış ve kendi birliklerinin hem sayısal olarak az kuvvetle hem de geç gelmesi dolayısıyla buradaki düşmanı durdurma başarısında katkısı olmadığını da belirtmiştir⁴⁷⁷. Bu derecede hakkaniyetli olan Cemil Conk'un, 14. Alayın tek başına ve uzun süreli çarpışmalardan yıpranmış şekilde, iki ayrı mevzideki büyük çabasını görmemiş olması üzüntü vericidir. Bunun sebebi daha önce bahsi geçtiği gibi 5. Tümen alaylarının ihtiyat alayları olması ve her komutanın asıl olarak kendi birliklerini ön plana çıkarma isteği olduğu düşünülmektedir.

Cemil Bey'in saat 15.30'da bütün kıtalara verdiği emir içinde 14. Alay'a önemli bir görev düşmüştür. Bu görev verilirken yapılan açıklamada bir gece önceki Ağıldere baskını anlatan ifadeler yer almıştır. Bu emrin Cemil Conk'un makalesinde yer alan haliyle orjinal raporda bulunan ifadeler biraz farklıdır. Bu emirde Cemil Bey öncelikle askerin tutmasını isteği hattı belirlemiştir. Buna göre "Asmadere garp sırtları, Kocaçimen, Kurt geçidi (Abdalyarı), Conkbayırı, Düztepe şimal-i garbi maileleri" iyice tahkim edilecek, düşmanın taarruzu halinde mutlaka bu hat korunacaktır. Bundan sonra devam eden emrin büyük bölümü 14. Alay'ı ilgilendirmektedir.

⁴⁷⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:4798, D: 13, F:2-4; Cemil Conk, a.g.e., s.25.

⁴⁷⁷ Cemil Conk, a.g.e., s.23-24, 46.

“...14. Alay’ın kumandanı dün gece dağılmış kıt’atını serian tanzim ve cem’ etdirerek bulunduğu hattı katiyen muhafaza edecektir. Mıntıkasındaki topçu taht-ı emrine verilmiştir. Bu topçu yan vaziyetden faydalanarak bilhassa mühim olan Şahintepesi ve müdafaa hattımızın önlerini geceleyin dahi ateş altında bulunduracaktır. Bu gece Şahintepe gerilerine endaht için topçuları tertip etmesi lazımdır...”⁴⁷⁸

Aynı emir, Cemil Conk’un sonradan konuyla ilgili olarak kaleme aldığı kitabında da yer almıştır. Ancak burada konuyla ilgili bazı açıklamalar yapılmıştır. Öncelikle 14. Alay’ın Asmadere sırtlarında bulunuyor olmasından bahsedilmiştir. Sonra topçunun yan vaziyetten faydalanarak ateş etmesi konusu, Conkbayırı’nyandan görüyor olması ile açıklanmıştır. Ayrıca Cemil Bey, raporunun orjinalinde olmadığı halde, 14. Alay’ı zayıf gördüğü için 11. Alay’ın 3. Taburu’nu ve iki makineli tüfeği, 14. Alay’a Asmedere’ye yolladığını belirtmiştir⁴⁷⁹. Ancak bütün bu açıklamalarda 14. Alay olarak bahsedilen birliklerin, 2. ve 3. Taburlar olduğu belirtilmemiştir. Çünkü bu arada 1. Tabur yine Cemil Bey’in emrinde fakat Conkbayırı’nda bulunmaktaydı.

Saat 17. 30’dan sonra 14. Alay’a bir görev daha verilmiştir. İsmailtepe’ye keşif kolları yollayarak iribat kurulması görevi⁴⁸⁰ önemli bir görevdir ve zayıf görülen bir alaya bu kadar önemli görevlerin üst üste verilmiş olması dikkat çekicidir.

Bundan sonra 14. Alay’dan gelen bir rapor belgeler arasında bulunduğu halde kitapta yer almamıştır. Saat 19.00’da gönderilen bu raporda düşmanın altı bin kadar piyadesinin Damakçılık bayırı batısına geçtiği bildirilmiştir. Ayrıca raporda

⁴⁷⁸ ATASE Kol:BDH, Kls:4568, D:54, F:001-45.

⁴⁷⁹ Cemil Conk, **a.g.e.**, s.25. Bundan önce de Cemil Bey, Bir astsubay ve dört makineli tüfeği 14. Alay’a yollamış ancak bunlardan hiç haber alınmamıştır. Yarı yoldan döndükleri ve geriye gittikleri düşünülmüştür. Bkz.: Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.345; ATASE, Kol:BDH, Kls:4798, D: 13, F:2-4.

⁴⁸⁰ Cemil Conk, **a.g.e.**, s.26.

Azmakderesi'ne kadar keşif kolu çıkarılarak Anafartalar mıntıkasıyla irtibat kurulacağı bunun da ilgili komutana bir emir zabitiyle bildirildiği belirtilmiştir⁴⁸¹.

Önce Asmadere'den gelerek 19. Tümen emrine giren oradan Düztepe ve Conkbayırı'nda çarpışan kısaca yirmi dört saattir teyakkuz halinde bulunan 14. Alay 1. Tabur'dan saat 20.40'ta Şahintepe'de bulunan düşman üzerine gitmesi istenmiştir⁴⁸². Bu emri veren komutan Mustafa Kemal Bey'dir. Ancak bu saatler itibarıyla 9. Tümen emri altına girmiş olması gereken 14. Alay 1. Tabur'a, halen 19. Tümen komutanı olarak Mustafa Kemal Bey'in emir veriyor olması, kendisinin 1 Mayıs taarruzunda olduğu gibi fiilen bölgenin komutasını yürüttüğünü göstermektedir.

7 Ağustos'un önemli bir oluşumu da saat 22.10'da 5. Ordu'dan Kuzey Grubu Komutanlığı'na bildirilen Anafartalar Grup Komutanlığı'nın kurulmuş olmasıdır. Bu emrin tümenlere gidişi ertesi günü bulmuştur. Buna göre Yarbay Cemil komutasındaki birlikler ile Anafartalar Müfrezesi, Anafartalar Grubu olarak Albay Feyzi emrine verilmiştir⁴⁸³.

Türk tarafında düşmanın yapacağı атаға karşılık hazırlıklar yapılırken, karşı tarafta ise tam bir kararsızlık hüküm sürmüştür. Daha en başta verilen talimatların belirsiz olması, mesela bazı önemli tepelerin "mümkünse" alınmasının komutanların insiyatifine bırakılması⁴⁸⁴, planların gizli tutulup son ana kadar açıklanmaması gibi nedenler çıkarmayı yürüten komutanlarda kararsızlığı yol açmıştır. Bunların yanısıra yukarıda bahsi geçtiği gibi bazı birliklerin buluşma noktasına geç gelmesi gibi nedenler de eklenince Conkbayırı'na çok az bir mesafede Yeni Zelanda birlikleri durmuş ve beklemede kalmıştır. Bu durumda tümen komutanı olan General Godley Conkbayırı'na doğru bir atak yapma planını durdurmuş ve ertesi sabah günün ağarmasıyla beraber bir atak yapmayı planlamıştır. Buna göre önce 3.30'dan 4.15'e kadar bir bombardıman yapılması, sonra saldırıya geçilmesi düşünülmüştür⁴⁸⁵. Bu

⁴⁸¹ ATASE Kol:BDH, Kls:4568, D:54, F:001-47; Alan Moorehead, **a.g.e.**, 237. Bu kuvvetin Midilli Adası'ndan gelen General Hill ve askerleri olduğu zannedilmektedir.

⁴⁸² İsmet Görgülü, **a.g.m.**, s.103.

⁴⁸³ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.332.

⁴⁸⁴ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.166; Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.226.

⁴⁸⁵ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.650; Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.253.

nedenle Aspinall-Oglander bugünü “hiçbir hareket yapılmadan geçirilmiştir” bilgisiyle anlatılmıştır⁴⁸⁶.

Suvla tarafındaki çıkarmada ise İngilizler yine emir-komuta karışıklıkları nedeniyle ilerleyememiş sadece Yeşiltepe ele geçirilmiştir.⁴⁸⁷ Charles Bean ise aynı günden “Abdurrahman bayırında çok az Türk inatçı ve beklenmedik şekilde direniyordu” sözleriyle bahsetmiştir⁴⁸⁸. Bu inatçı Türkler 14. Alay’ın 2. ve 3. Taburu’ydu. Ayrıca bugüne dair İngiliz kuvvetlerinin ilerleyememesi ile ilgili olarak Bean’in yorumu ilginçtir. Bean’e göre; Suvladan gelen gücün bir başarısı olmadan, hedef olan Kocaçimen Tepe’nin 14. Alay’ın bazı birlikleri haricinde [Türkler tarafından] işgal edilmemiş durumdayken bile, ele geçirilmesi insan kabiliyeti dahilinde değildi⁴⁸⁹. Kısaca Bean, bölgede sadece 14. Alay’ın 1. Taburu olduğunun bilincindedir ve sadece bu küçük kuvvete rağmen, Anafartalar tarafından yardım gelmeden Kocaçimen Tepe alınamazdı kararına varmıştır.

2.7.5. 8 Ağustos ve Conkbayırı Tepesi’nin (Conktepe) İşgali Meselesinde 14. Piyade Alayı

8 Ağustos bombardımanı Mustafa Kemal Bey’in ifadesiyle “tasviri mümkün olmayan” bir şekilde gerçekleşmiştir⁴⁹⁰. Saat 04.30 civarında piyade ateşi de başlamış, 06.00’da ise savaş müthiş bir boğuşma halinde bütün cepheye yayılmıştır⁴⁹¹. Bu sırada gelen raporlardan ortada farklı bir durum olduğu anlaşılmıştır. Çünkü Conkbayırı’nda bulunan 9. Tümen birlikleri 19. Tümen komutanı Mustafa Kemal Bey’e rapor göndermektedir. Bu raporlarda da bahsedildiği gibi, 7 Ağustos sabahından beri orada bulunan 14. Alay 1. Tabur ve daha sonra gelen 25. ve 64. Alay birlikleri karmakarışık bir hâle gelmiş, emir-komuta zincirinin bozulduğu bir durum oluşmuştur. Bazı komutanlar bunun çaresini Mustafa Kemal

⁴⁸⁶ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.229-230

⁴⁸⁷ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.287.

⁴⁸⁸ Charles Bean, **a.g.e.**,V:2, s.650.

⁴⁸⁹ Charles Bean, **a.g.e.**,V:2, s.664.

⁴⁹⁰ Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri’ne Ait Tarihçe**, s.16. Bombardımandan Hasan Cevdet Efendi de bahsetmiştir. Bkz.: Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.55; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.332.

⁴⁹¹ Cemil Conk, **a.g.e.**, s.44.

Bey'e rapor göndermekte bulmuştur⁴⁹². Bölgedeki bu başıboşluk planlı bir şekilde düşman üstüne atılıp, geri püskürtmeyi engellemiştir.

Bu bölgede mevzilerin durumu da savaşın yönetimini zorlaştırmıştır. (Bkz.: Ek-55) Ekteki krokide de görüldüğü gibi bölgedeki kuvvetler iki mıntıkaya bölünmüştür. 7 Ağustos öğleden sonradan itibaren 64. Alay, 25. Alay ve 14. Alay'ın 1. Tabur'u Conkbayırı'nda⁴⁹³, 14. Alay'ın 2. ve 3. Taburları, 33. Alay'ın 1. Taburu, yeni gönderilen 11. Alay'ın 3. Taburu (ve 4. Taburu ihtiyatta olmak üzere⁴⁹⁴) Abdurrahman sırtında bulunmaktadır. Bu iki mıntika birbirine komşu fakat doksan derece açıyla konumlanmıştır. Dolayısıyla aynı cephe iki mıntıkaya bölünmüş durumdadır. Bu durumdaki kuvvetlerin yönetimini kolaylaştırmak için Cemil Bey, sağ cenahta yani Abdurrahman Bayırı'nda sorumluluğu 14. Alay Kumandanı Ali Rıfat Bey'e bırakmıştır⁴⁹⁵. Bu bölgede komuta sorumluluğunun Conkbayırı'na göre daha düzenli yürüdüğü görülmektedir. Bu arada saat 09.00'da Anafartalar Grup Komutanlığı'nın kurulduğu, Albay Feyzi'nin bu grubun komutanı olduğu ve Yarbay Cemil komutasındaki bütün birlikler ve Anafartalar Müfrezesi'nin bu grubun emrine verildiği talimatı gelmiştir⁴⁹⁶. Bu haber bölgede bir üst komutanlığın daha oluşması demektir. 7 Ağustos'tan beri takip edilecek olursa, üç ayrı alayın kuvvetlerinin 24 saat içindeki yönetiminin önce Kannengiesser'e, sonra o yaralanınca komutayı devrettiği Hulusi Bey'e, daha sonra komutayı alan Cemil Bey'e ve sonunda hepsinin Feyzi Bey'e bağlanması Conkbayırı'nda bahsedilen başıboşluğun oluşmasını açıklamaktadır. Bu karmaşa sırasında Conkbayırında olanlar hakkında eldeki bütün bilgiler toplandığında şöyle bir gelişim ortaya çıkmıştır:

⁴⁹² Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.16-17; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.133-134. Cemil Conk'un yazdığı **Çanakkale Conkbayırı Savaşları** adlı kitap incelendiğinde gerek Conkbayırı gerekse Asmadere mevzilerinden sorumlu komutanın kendisi olduğu görülmüştür. Saat 14.00'da 9. Tümen Komutanlığı'na Yarbay Potrich atanıncaya kadar bu durum böyle devam etmiştir. Bkz.: İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.336. Bu arada sorumluluğun kısa süre de olsa 8. Tümen kumandanına geçtiğinden Atatürk **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe'de** (s.17) bahsetmiştir. Ancak bu bilgiye başka bir kaynaktan rastlanmamıştır.

⁴⁹³ Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.15; Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.132.

⁴⁹⁴ ATASE, Kol:BDH, Kls:4798, D: 13, F:2-4.

⁴⁹⁵ Cemil Conk, **a.g.e.**, s.45; ATASE Kol:BDH, Kls:4568, D:54, F:001-48. Bu konuyla ilgili olarak makalede olmayan bir bilgi bu orjinal raporda bulunmaktadır. Buna göre sol cenahda 64. Alay kumandanı Servet Bey sorumludur.

⁴⁹⁶ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.334.

8 Ağustos'la ilgili olarak kaynaklarda geçen bir bilgi dikkati çekmektedir. Bu bilgi; sabahın erken saatlerinde düşmanın 64. Alay cephesine saldırdığı ve yine 64. Alay tarafından püskürtüldüğü, bunun yanı sıra 25. Alay'ın sol kanadındaki taarruzların da geri püskürtüldüğü ancak burada bir kısım İngiliz birliklerinin yerini koruduğudur⁴⁹⁷. Ancak detaylı inceleme yapıldığında 64. Alay kumandanı tarafından sabah yapılan düşman taarruzu ile ilgili olarak, düşmanın 25. Alay siperlerine girdiğini, taraflarından yapılan mukabil taarruzla bu siperlerin geri alındığını [istirdad edildiğini] ve yalnız Conkbayırı'nda bir kısım siperden henüz düşmanın çıkarılmadığını bildirdiği görülmüştür⁴⁹⁸. (Bkz.: Ek-56)

Saat 10.00 sıralarında Conkbayırı'ndan saldırıya geçen askerin düşmanla süngü süngüye geldikleri görülmüştür. 19. Tümen bölgesinden yapılan bu gözlemede, karşılıklı yapılan taarruzlarda düşmanın Conktepe önündeki mevzilerinden çıkarılmadığı anlaşılmıştır.⁴⁹⁹. Aynı sıralarda Cemil Bey'in emir zabitanın bizzat yaptığı gözleme göre de “düşman Conkbayırı'nı işgal etmiş ise de altmış dördüncü alayın takviye ve taarruzu üzerine 10:15 hatve [yaklaşık 7-11 metre] geri çekilmiş ve hatt-ı balâ arada kalmak üzere her iki taraf yerinde sebat etmekte bulunmuştur”⁵⁰⁰.

Conkbayırı'nda 8 Ağustos sabahı yaşananlar, bizzat orada bulunan Hasan Cevdet Efendi'nin günlüğünden alınan ifadelerle aşağıda aktarılmıştır (orijinali için Bkz.:Ek-57) :

“26 [Temmuz 1331/ 8 Ağustos 1915] : sabaha yakın şiddetli bir bombardımanı müteakip bu defa düşman Conkbayırına taarruz ederek sırtı işgal eylemiş yani İstanbul'un kilidini kazandı sabahleyin topçumuzun ve piyademinin ateşleriyle def edilerek tepe istirdad edilmiş.

Tepeyi istirdad eden A.64'den [64. Alay] iki tabur ile A.14 t.1'e [14. Alay 1. Tabur] bütün millet medyun-ı şükrandır.

⁴⁹⁷ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.333; Cemil Conk, **a.g.e.**, s.45.

⁴⁹⁸ ATASE Kol:**BDH**, Kls:4568, D:54, F:001-48. Bu arşiv belgesinde bahsi geçen şekilde yer alan bilgi Cemil Conk'un kitabında Conkbayırı ismi hiç geçirilmeden aktarılmıştır. Raporun yazılma saati 06.55 olduğu için iki raporun aynı olduğu aşıkardır. Cemil Conk, **a.g.e.**, s.45.

⁴⁹⁹Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, s.135.

⁵⁰⁰ ATASE Kol:**BDH**, Kls:4568, D:54, F:001-48a. Bu cümle Cemil Conk'un kitabında bu haliyle yer almamıştır. Sadece iki taraf arasındaki mesafenin 20-30 metre olduğu ve yerlerinde sebat etmekte oldukları belirtilmiştir. Bkz.:Cemil Conk, **a.g.e.**, s.46.

Harb bütün şiddetiyle devam ediyor cehennemden bir numune.”⁵⁰¹

Hasan Cevdet Efendi'nin anlatımından anlaşıldığı gibi olay sabah saatlerinde gerçekleşmiştir. Burada askerin ruh halini anlamak açısından, ANZAK'ların Conkbayırı sırtında olması bile İstanbul'un yolunu açmış olarak yorumlandığı dikkati çekmektedir⁵⁰². Bu, askerin bu konuda ne kadar bilinçli olduğunu göstermesi açısından önemli bir örnektir. Cümlenin devam eden kısmında ise “tepe istirdad edilmiş” ifadesi dikkati çekmektedir. İstirdad, geri almak anlamına gelmektedir. Aynı ifadenin 64. Alay komutanı tarafından kullanıldığı da hatırlanacaktır. Bu noktada günlükteki az sayıda cümleden; İngiliz kuvvetlerinin sırtın yanısıra tepeyi de işgal ettiği ve bundan sonra 64. Alay'dan iki tabur ve 14. Alay 1. Tabur'un ileri atılmasıyla tepenin geri alındığı izlenimi doğmuştur. Hasan Cevdet Efendi, günlüğünde adını geçirdiği birliklerin İstanbul'un kilidini İngiliz'e bırakmayarak çok önemli bir iş yaptığını düşünmüştür. Hatta bütün milletin bu birliklere teşekkür etmesi gerektiğini eklemiştir. Bu konuda yani tepeye ANZAK birliklerinin çıkıp çıkmadığı konusunda, doğrudan 14. Alay 1. Tabur'dan bahsetmese de bu durumu destekleyen bir bilgiye daha ulaşılmıştır. Buna göre Esat Paşa 8 Ağustos'ta, 64. Alay'ın yaptığı taarruzla İngilizlerin bulunduğu tepenin en yüksek noktasının ele geçirdiğini ama İngilizlerin hemen arka yamaçta tutunmayı başardığını aktarmıştır⁵⁰³.

Yerli kaynaklarda Conktepe'nin işgal edilmediği savının temel bakış açısı olduğundan hareketle; 8 Ağustos'ta o saatlerde orada yaşanan bu olayın Hasan Cevdet Efendi tarafından bu derecede önemli görülmesinin farklı sebepleri olabilir. ANZAK kuvvetlerinin az sayıda ve birkaç siperde bulunacak şekilde Conktepesi'ne çıktığı belgelerde de yer almıştır. Bunları karşısında gören Türk askeri İstanbul'u da koruyor olmanın sorumluluğuyla durumu çok ciddiye almıştır. Şiddetli savaş ortamı içinde “*az sayıda asker birkaç siperin içinde ise önemli değildir*” şeklinde düşünmemiş aksine bunu tepenin İngilizlerce işgali ve sonra da geri alınması

⁵⁰¹Mutlu Karakaya Arşivi (MKA), Hasan Cevdet Efendi'nin Savaş Günlüğü, s. 55.

⁵⁰² Burada Hasan Cevdet Efendi'nin kullandığı “İstanbul'un kilidini kazandı” ifadesi ile bir gün sonra Conkbayırı tepesine çıktığını iddia eden Allanson'un “yarımadanın anahtarını ele geçirdik” ifadesi biri İngiliz biri Türk askerin bakış açılarının ve hislerinin aslında ne kadar benzer olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir. Bkz.: Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.256. Kocaçimen'in önemli bir anahtar olduğu fikrine General Patton da katılmaktadır. Bkz.: George S. Patton, **a.g.e.**, s.30.

⁵⁰³ **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.205.

şeklinde yorumlamıştır. Böylece sonradan savaşın bütününe bakıldığında çok önemli görülmeyebilecek bu duruma daha büyük önem atfetmiş olabilir. Ancak bunun tam tersi de düşünülebilir. O sırada tepeye çıkan İngiliz kuvvetleri, karşısında 14. Alay 1. Tabur ve 64. Alay'dan yeterli direnç görmeseydi tepeye yerleşip Kocaçimen yolunu açabilirdi. Bu da İngiliz planının tam olarak işlenmesi demektir. Diğer yandan daha önce o saatlerde Conkbayırı'ndaki başıboşluktan ve iletişimsizlikten bahsedilmişti. Aynı nedenle Hasan Cevdet Efendi'nin sadece kendi görebildiği açıdan savaşa bakması muhtemeldir. Olaya verilen önem dolayısıyla buradaki muharebenin oldukça şiddetli olduğunu söylemek doğru bir yorum olacaktır. Ancak bunun bir benzeri 25. Alay veya 11. Alay cephesinde de yaşanıyor olabilirdi. Hasan Cevdet Efendi'nin bunlardan habersiz olduğunu var sayarsak, kendi taburu ve 64. Alay'dan iki taburun İstanbul'u kurtarmış olduğunu düşünmesinin ona kıvanç vermesi doğal bir sonuçtur.

Diğer taraftan aynı saatler yabancı kaynaklarda daha farklı anlatılmıştır. En önde bulunan Wellington taburunun hemen hemen hiç bir direnişle karşılaşmadan tepeye ulaştığı, tepeye çıkınca hemen siper kazmaya başladıkları, hatta çok sığ kazılmış Türk siperleri bulup buraya yerleştiklerinden bahsedilmiştir. Siperlerin bulunduğu yüksekliği ifade edebilmek için buradan boğazın sularını görebildikleri vurgulanmıştır⁵⁰⁴. Bu bilgi tepeye ulaştıklarının bir ispatı olarak sunulmuştur. Ancak Aspinall-Oglander'in de bahsettiği gibi bu zafer uzun sürmemiştir. Oglander "*hava ağırdıkça Düztepe ve Besimtepe'den ateşler ve sırtın diğer tarafından zirveye ilerleyen birlikler Wellington bölüğünün tepede tamamen açıkta kalan askerlerini sadece 47'si kalıncaya kadar yok etmiş ama yine de yerinden çıkaramamıştır*" bilgisini verirken, Bean, saat 9.00 civarında Türklerin siperlerde yaralı durumda olan 11 Wellington askerini esir aldığını anlatmıştır. Böylece tepeyi elden çıkardıklarını ama tepeye çok yakın arka eğimi tuttuklarından bahsetmiştir⁵⁰⁵. 10.30 gibi yetişen Otago taburu Wellington'u değiştirmiş⁵⁰⁶, taze kuvvet olarak direnmeye devam etmiştir.

⁵⁰⁴ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.666-671; Aspinall- Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.235. Kadri Perk de bu bilgiyi yani "*tepeye üç İngiliz taburunun çıktığını*" aynen kabul etmiştir. Bkz.: Kadri Perk, **a.g.m.**, s.106.

⁵⁰⁵ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.674-675. Benzer anlatım gazetelerde de yer almıştır. "The Suvla Bay Landing", **The Times**, 26 August 1915, s.6.

⁵⁰⁶ Aspinall- Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.236-237.

Burada görüldüğü gibi iki taraf sanki iki ayrı savaşı anlatmıştır. Türk kaynaklarına göre şiddetli çarpışmalar içinde Yeni Zelandalılar tepeye ulaşırsa da, tepe geri alınabilmiş, İngiliz kaynaklarına göre hiç direniş görmeden tepeye çıkılmış ve yerleşilmiştir. Bunun yanı sıra iki resmi tarih anlatıcısı olan Charles Bean ve Aspinall-Oglander'da da kendi içlerinde çelişen bilgilere rastlanmıştır. Bean'in anlatımında yer alan çelişkilere bakıldığında ilk olarak Kannengiesser'in 7 Ağustos için anlattığı "uyuyan" [Türk] batarya bölüğünün, 8 Ağustos'ta esir alındığından bahsettiği görülmüştür. Ancak bu bilgi olayların gelişimine uymamaktadır. Bundan sonra Wellington taburunun Conkbayırı'nın zirvesinde olduğunu söylerken, birkaç sayfa sonra buldukları yeri "Conkbayırı sırtının yanındaki tutunma noktası" olarak tanımlaması veya "bu birliklerin kazdıkları siper hattının halen [kitabını yazdığı zamanlarda] tepenin 15 yarda altında görülebileceğini" söylemesi bu çelişkili bilgilere örnektir. Daha da açık bir söylem ertesi gün yapılacak saldırı planlanırken ifade edilmiştir. Buna göre "Conkbayırı'nın kuzey yamacını işgal edecek İngiliz kuvvetleri olsa, Conkbayırı'nın güney omuzundaki Türk hattının da geri çekileceğini"⁵⁰⁷ belirtmesi o an itibarıyla Conkbayırı'nda hiç İngiliz kuvveti olmadığını açık bir göstergesidir.

Benzeri çelişkili ifadeler Aspinall-Oglander'de de mevcuttur. Mesela Godley'e öğleden sonra gelen bir haberde cephenin hiçbir tarafında başarı kazanılmamış olduğunun bildirilmesi, ulaşılan noktadan "Conkbayırı üzerinde zaptedilen basamak"⁵⁰⁸ olarak bahsedilmesi bunlardan bazılarıdır.

Sabahtan durumun çok yakın temasta olduğu bölgedeki zorluğu aşmak için iki yeni tümenin daha gelmesi gerekmiştir. Bunlar 7. ve 12. Tümenler'dir. 8 Ağustos'ta bölgeye gelip Anafartalar Grubu altına girmişlerdir. Cemil Bey saat 14.00'da yazdığı emirde tümenlerin geldiğini ve bunların yardımıyla düşmanın denize döküleceğini belirttikten sonra Conkbayırı'nın da 64. Alay tarafından bir an evvel geri alınması gerektiğini bildirmiştir⁵⁰⁹. Bu da Türk kaynaklarındaki çelişkili bilgilere bir örnek olarak sunulabilir.

⁵⁰⁷ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.668-695.

⁵⁰⁸ Aspinall- Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.238-239.

⁵⁰⁹ ATASE Kol:**BDH**, Kls:4568, D:54, F:001-49; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.335.

Öğleden sonra 19. Tümen cephesinde halen Conkbayırı'nın durumu hakkında kesin bilgi elde edilememiştir. Saat 16.00'da gelen bir raporda düşmanın Conkbayırı'nda siper kazmaya devam ettiği aktarılmıştır⁵¹⁰.

Bundan sonraki olayların gelişiminde Liman Paşa ile Feyzi Bey'in fikren uyuşamamaları etkili olmuştur. Feyzi Bey'in askerinin yorgunluğu ve uygun durum olmaması nedeniyle düşmanı yerinden söküp atmak üzere hemen bir taarruz yapılamayacağını düşünmesi Liman Paşa tarafından tepkiyle karşılanıp, yeni atandığı Anafartalar Grup Kumandanlığı'ndan alınmasına neden olmuştur. 8 Ağustos, saat 21.45'te Mustafa Kemal Bey bu göreve atanmıştır⁵¹¹.

Bu noktadan sonra olayların canlı tanığı olan Cemil Conk, **Çanakkale Conkbayırı Savaşları** adlı kitabında Yarbay Potrich'e Conkbayırı'nın kumandasını teslim ettiğini, kendisinin Conkbayırı macerasının bitip Abdurrahman Bayırı'na yani 14. Alay'ın 2. ve 3. Taburlarıyla bulunduğu mevkiye geldiğini belirtmiştir. Ancak kitabında yer vermese de, orijinalini yazdığı raporun devamında 14. Alay ve Conkbayırı ile ilgili bilgiler yer almıştır.

Buna göre Cemil Bey Abdurrahman Bayırı'na doğru yola çıkarken Kuzey Grubu Kumandanlığı'ndan gelen bir mesajda “*Conk'taki vaziyetin fena olduğu*”, “*düşmanın bütün hatt-ı bâlâyı işgal ettiği*” bu nedenle bilgi vermesi istenmiştir. Cemil Bey'in bilgisine göre düşman “hatt-ı bâlâya” yakın olmak üzere 100 metrelik bir cepheden henüz çıkarılamamıştır. Bu bilgi ile yetinmeyerek vekili olan erkân-ı harbiye binbaşısı Hulusi Bey'i, Conk'a yollamıştır⁵¹². Yerinde yapılan incelemelerde de durumun böyle olduğu görülmüştür. “Conkbayırı sırtları kâmilten elimizde yalnız bir noktada hatt-ı bâlâ her iki taraf arasında olmak üzere düşman (150) metrelik kadar bir cephe tutmuş” olduğu tespit edilmiştir. Ancak bundan sonra yapılan başka bir açıklama kafaları biraz karıştıran bilgiler içermektedir.

⁵¹⁰ Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.19.

⁵¹¹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.372-377. Atatürk bu göreve atanır atanmaz bölgeye doğru yola çıkmıştır. İlk uğradığı yer kısa süre önce 14. Alay'ın bağlı olduğu Matikdere'deki 5. Tümen karargâhı olmuştur. Atatürk 14. Alay'ı Ağildere baskınından hatırlamaktaydı ve o zaman 5. Tümen'e bağlı olduğunu da bilmekteydi. Raporunda bunları anlatırken üzeri çizilmiş olsa da okunabilen satırlarda 5. Tümen karargâhına ciddi eleştiriler getirmiştir. Bu kadar önemli saldırı altındayken komutanların böyle boş beklemelerini anlamamış ve onları Anafartaların sağ kanadına yollamıştır. Bkz.: Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.22.

⁵¹² ATASE Kol:BDH, Kls:4568, D:54, F:001-49.

“26 sabahı [8 Ağustos 1915 sabahı] düşmanın vaki olunan taarruzu neticesinde filhakika düşman Conkbayırı hatt-ı bâlâsını hemen kâmilen elde etmiş ise de A.25, A.64’ün mukabil taarruzlarıyla hatt-ı mezkûrda tutunamayarak geri atılmıştır”⁵¹³

Görüldüğü gibi her ne kadar 14. Alay 1. Tabur’dan bahsetmese de yukarıda Hasan Cevdet Efendi’nin aktardığı bilgi aynen bu satırlarda da yer almıştır. Buna göre ANZAK askerleri Conkbayırı’nın en üst hattını ele ele geçirmişse de 25. ve 64. Alayların karşı taarruzlarıyla geri atılmışlardır. Bu açıklamanın devamında geri atma ile yetinilmeyerek gene düşmanın üstüne gidildiği “hatt-ı bâlânın” geçildiği, ANZAK siperlerine 15 adım kadar yaklaşılarak bomba muharebesine başlandığı da aktarılmıştır. Bu sırada Hulusi Bey askerleri teşvik etmeye çalışırken bir el bombasıyla kötü biçimde yaralanarak komutayı 64. Alay kumandanına bırakmış, ancak hücum daha ileriye götürülemeyerek ANZAK siperlerine girilememiş ve düşman bu vaziyette terk olunmuştur⁵¹⁴. (Bkz.: Ek-58)

Buraya kadar aktarılan bilgilerden ilginç bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Türk ve İngiliz tarafı olarak bakıldığında, Türk tarafı Conkbayırı tepesinin işgal edilmediğini iddia ederken, bununla çelişen bilgi ve belgeleri ortaya koymakta, İngiliz tarafı da tepeyi işgal ettiğini anlatırken hem bununla çelişen açıklamalar yapmakta hem de bu konuda hiçbir belge sunmamaktadır. Eldeki bütün bilgilerden oluşan kanı; Yeni Zelanda Piyade Tugayı birliklerinin Conkbayırı tepesine çıktığı ancak gerek asker sayısı azlığı gerekse tepede kalış süresinin kısalığı nedeniyle bu bölgede fazla kalamayıp geri atıldığı, hemen tepenin altında bir siper oluşturduğu yönündedir. Bu durumda bunun bir işgal olmadığı yani tepeye ulaşılsa bile tepenin ele geçirilemediği söylenebilir. Çünkü tepeye çıkmış olmakla savaşın gidişatını değiştirecek herhangi bir fayda sağlanamamıştır.

8 Ağustos’un önemli bir konusu Conkbayırı’nın ANZAK birliklerce işgal edilip edilmediği olduğu gibi bir başka önemli konusu da 14. Alay 1. Tabur’un birden bire anlatılanlardan çıkmış ve haritalardan silinmiş olmasıdır. 14. Alay hakkındaki belirsizliğe Charles Bean de dikkat çekmiştir. “Bütün deliller 14. Alay’ın

⁵¹³ ATASE Kol:BDH, Kls:4568, D:54, F:001-49a.

⁵¹⁴ ATASE Kol:BDH, Kls:4568, D:54, F:001-49a; ATASE Kol:BDH, Kls:4568, D:54, F:001-50.

parçalarının Asmadere’de toplandığını ve 11. Alay’ın buraya geldiğini gösteriyor”⁵¹⁵ ifadesiyle 14. Alay birliklerinin nerede olduğuna dair açıklama getirmeye çalışmıştır. Potrich’in gelmesiyle Kurt geçidinden itibaren kuzeyini yani Abdurrahman sırtı tarafını Cemil Conk sorumluluğu altına almıştır. Burada 14. Alay’ın 2. ve 3. Taburları’nın olduğu bilinmektedir. Bundan sonraki anlatımlarda 14. Alay’dan, 4. Tümen emrinde olarak bahsedilmiştir⁵¹⁶. Ancak 1. Tabur’un da Cemil Conk’un emriyle bu bölgeye çekildiğine dair hiç bir bilgi yoktur. Aksine, konuyla ilgili tek ana kaynak olan Hasan Cevdet Efendi 13 Ağustos’a kadar Conkbayırı’nda ve 9. Tümen emri altında kaldıklarını belirtmiştir⁵¹⁷. Bu kadar önemli pozisyonlarda bulunan bir birliğin sadece bir tabur olması ve kendi Tümen’i değil başka tümenler altında savaşması nedeniyle göz ardı edilmesi savaş ortamındaki karmaşanın bir sonucu olsa gerektir. Konunun ilerleyen bölümlerinde de görüleceği gibi 10 Ağustos’ta 14 Alay 1. Tabur’un yine Conkbayırı’ndaki yerini almıştır. Bu nedenlerle 14. Alay 1. Tabur’un, 64. Alay içinde yer alması nedeniyle gözden kaçtığı akla gelmektedir.

8 Ağustos için Conkbayırı mevzisi çok önemliydi. Fakat bu cephenin diğer bir mevzisi de bulunmaktaydı. Düşman bir yandan da Abdurrahman Bayırı tarafından 4. Avustralya Tugayı’nın zorlamasıyla Conkbayırı’na ulaşmaya çalışıyordu. Saat 04.00 civarında Asmadere bölgesinde 14. Alay’ın sağ tarafından bir taarruz başlamıştı. 14. Alay kumandanı 06.35’te gönderdiği raporunda; bu tarruzla kaybedilen Asmadere’nin batı sırtlarındaki siperleri geri aldıklarını ancak çok zayıf verdikleri için takviyeye ihtiyaçları olduğunu bildirmiştir. Ayrıca kendilerine 32. Alay 1. Tabur’dan bir bölüğün takviye olarak geldiğini ancak bunların sayısının 50 olduğunu yani bu takviyenin yetersizliğini ifade etmiştir. Bunun üzerine 11. Alay 4. Tabur’dan iki bölük daha takviye olarak gönderilmiştir⁵¹⁸.

Bu bölgede taarruza geçmiş olan 4. Avustralya Tugayı’nın konumunun yanlış olması nedeniyle komutanları mesafeleri iyi algılayamamış, hedeflere varış süreleri

⁵¹⁵ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.659.

⁵¹⁶Örnek olarak bkz.: İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.348; Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri’ne Ait Tarihçe**, s.35.

⁵¹⁷ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.56-57.

⁵¹⁸ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.333; Cemil Conk, **a.g.e.**, s.44-45. Bu konuda Ashmet Bartlett’den bir alıntı yapılarak konuya açıklık getirilmiştir. Bartlett bu bölgedeki kuvvetin [zaten zayıf durumda olan 14. Alay’ın] büyük miktarda takviye aldığını yazmıştır. Bu büyük miktarda takviye işte bu iki bölük askerdir.

iyi hesaplanamamıştır. Harekâta başlama zamanı da gecikince 8 Ağustos, 4. Tugay yani Avustralyalılar için “kara gün” olmuştur. Buradaki çarpışmalara katılan 14., 15. ve 16. Taburlar toplamda 22 subay ve 743 askerini kaybetmiştir⁵¹⁹.

Suvla bölgesine çıkan İngiliz birlikleri ise kolordu komutanı Stopford’un topçu desteği olmadan taarruz edilemeyeceği fikriyle, Wilmer topçusunu geriye çekmesine rağmen hiç bir ilerleme göstermeden sahil kesiminde siper kazmaktan başka bir şey yapmamışlardır⁵²⁰.

2.7.6. 9 Ağustos Conkbayırı ve Anafartalar Muharebelerinde 14. Piyade Alayı’nın Vaziyeti

Bugüne kadar Conkbayırı’nda yoğunlaşan savaş bugünden sonra grup komutanlığının da kurulmasıyla Anafartalar bölgesine yayılmıştır. Bunda 6 Ağustos akşamından beri Suvla’dan yapılan İngiliz birliklerinin çıkarmasının tamamlanması ve ileri harekâtın başlaması da etkili olmuştur. Bu birlikler Kocaçimen bölgesine yöneldiği gibi daha kuzey bölgelere de yayılmış ve Birinci ve İkinci Anafartalar Muharebeleri olarak adlandırılacak çarpışmalara neden olmuştur. 6-7-8 Ağustos günlerinde Suvla bölgesinde Lâlâbaba, Softatepe, Mestantepe gibi önemli noktaları ele geçiren İngilizler, Tekketepe ve İsmailoğlu Tepesi için yapılacak taarruzu yorgunluk ve tükenmişlik gerekçesiyle 9 Ağustos’a bırakmışlardır. Diğer yandan Liman Paşa Conkbayırı’nın önemini anladığı için Damakçılık-Mestantepe hattını ele geçirip Kocaçimen Tepe’yi emniyete almak istemiştir. Bunun yanısıra Anafartalar’daki ilerleyişi durdurmak, Arıburnu bölgesindeki ANZAK kuvvetleriyle Anafartalar bölgesindeki İngiliz kuvvetlerinin birleşimine engel olmak için Türk tarafında da 9 Ağustos’ta gerçekleştirilcek bir tarruz planlanmıştır. Bu karşılıklı taarruz planlarıyla oluşan çatışmalar Birinci Anafartalar Muharebesi olarak adlandırılmıştır. Bu cephede Abdurrahman sırtı mevkisinde, 14. Alay’ın 2. ve 3. Taburları’nın da içinde olduğu birlikler konuşlanmıştır. 14. Alay’ın yeri tam olarak Asmadere’yle Kayacıkdere arasındaki sırtlar olarak belirlenmiştir. Burası Conkbayırı cephesinin en sağında kaldığı gibi, Anafartalar bölgesinin de en solunda kalmıştır. Bu nedenle cephedeki kuvvetler iki bölgeye de destek olmaya çalışmıştır⁵²¹.

⁵¹⁹ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.660,663.

⁵²⁰ Aspinall- Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.304-316.

⁵²¹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.379-381.

Türk tarafına yeni takviye birlikleri olarak gelen 7 ve 12. Tümenler'den, 7. Tümen 21. Alayı'yla, 4. Tümen emrindeki 14. Alay'a komşu olmuştur. Tarruzun yoğunlaştığı bir sırada 7. Tümen komutanı, 4. Tümen'den yardım isteğinde 14. ve 21. Alaylar birlikte ilerlemeye çalışmış ancak şiddetli yan ateşe alındıklarından ilerleyememişlerdir⁵²². (Bkz.: Ek-59) Ancak bugün oluşan diğer mevzilerdeki çatışmaların sonucunda 7. Tümen Damakçılık Bayırı'na kadar ilerlemiş ve 12. Tümen de Mestantepe ve Pınartepe'yi almıştır⁵²³. Bu cephede karşılarında 4. Avustralya Tugayı'nın yanısıra 4/South Wales Border ve King's Own kıtaları bulunmaktadır⁵²⁴.

Bu bölgedeki başarı Conkabayırı tarafında da düşmanın geri atılması haberinin alınmasını bekler hale getirmiştir. Bu nedenle 9 Ağustos'ta Conkabayırı'nda daha çok 8. Tümen'in etkin olduğu bir taarruz gerçekleşmiştir. 14. Alay 1. Tabur'un emrinde olduğu 9. Tümen'in yeni komutanı Potrich ile 8. Tümen komutanı arasında taarruzu yönetme, sorumluluk alma anlamında bir anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu sırada 9. Tümen Anafartalar Grubu emrinde, 8. Tümen ise Kuzey Grubu emrindeydi. Emir-komuta zincirindeki anlaşmazlıkların yanısıra gün boyunca taarruzlarına devam eden 8. Tümen bitkin düşüp, yeniden taarruza kalkamadığı sırada, saat 15.14'te, Anafartalar Grubu Komutanlığı'na ve Mustafa Kemal Bey emrine verildiği haberi gelince yeni taarruz durdurulmuştur.

14. Alay'ın Conkabayırı'nda bulunan 1. Taburu'nun 9 Ağustos'ta bir faaliyette bulunduğu saptanamamıştır. Üç gündür yoğun çatışmalar içinde olan hatta pek çok defa düşmana tek başına karşı koymaya çalışan bu taburun geri çekilmesi ve dinlendirilmiş olması muhtemeldir (Bkz.: Ek-60) Bu ihtimale destek olacak bir açıklama Mustafa Kemal Bey'in notları arasında bulunmuştur. Mustafa Kemal Bey, Anafartalar Grup Kumandanı olarak emrine aldığı birliklerden bahsederken 14. Alay taburları için "enkaz" ifadesini kullanmıştır⁵²⁵.

⁵²² İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.386; Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.39.

⁵²³ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.343. Kaynakta Pınartepe olarak geçen yerin Pınartepe olduğu tahmin edilmektedir.

⁵²⁴ Aspinall- Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.243.

⁵²⁵ Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, s.35. Ayrıca bu cümlede Asmadere'de 14. Alay'ın iki taburu olduğunu belirterek haritalarda gözükmesine bile 1. Tabur'un halen Conkabayırı'nda olduğu tezimizi de doğrulamıştır.

Savaşı içinde yaşayan Hasan Cevdet Efendi ise 9 Ağustos için aldığı notlarda sadece “ Harp şiddetle devam ediyor, obüsler pek yakınımızda inliyor” diye yazmış⁵²⁶, bir çatışma içine olduklarını belirtmemiştir. Bu bilgi dolayısıyla da geriye çekilip dinlendikleri sonucuna ulaşılabilir.

Sonuç olarak 9 Ağustos için 14. Alay 1. Tabur’un Conkbayırı kesiminde hiçbir faaliyeti olmadığı, 2. ve 3. Taburların ise Abdurrahman Bayırı kesiminde taarruza destek vermeye çalıştığını ancak bunun da önemli bir sonuç vermediği tespit edilmiştir. 9 Ağustos’un genel anlamda sonucuna bakıldığında, Birinci Anafartalar Muharebesi olarak adlandırılan bu çarpışma ile Anafartalar ve Kocaçimen bölgelerinde İngiliz ilerleyişi durdurulmuştur⁵²⁷.(Bkz.: Ek-61)

2.7.7. 10 Ağustos Conkbayırı Süngü Hücumu Sırasında 14. Piyade Alayı’nın Vaziyeti

10 Ağustos’ta düşmanın Conkbayırı’ndan çıkmasını sağlayan taarruzu yöneten Mustafa Kemal Bey’in de belirttiği gibi Conkbayırı platosunun en üst kısmı işgal edilmiş durumdaydı⁵²⁸. 9 Ağustos’ta Anafartalar tarafındaki başarıdan sonra bu bölgenin de düşmandan temizlenmesi gerekiyordu. Saat 4.30’da başlayan hücumda Mustafa Kemal Bey, askeri teşvik edebilmek için kendisi en önde hücum emri vermiştir. Bu seferki taarruzda asker, tek bir kurşun sıkmadan harekete geçmiş ve sadece süngüsüyle ileri atılmıştır. Bu nedenle kaynaklarda “süngü hücumu” olarak anılmaktadır. Boğaz boğaza mücadele sonunda dört saat içinde Conkbayırı zirvesi de dahil olmak üzere düşmandan temizlenmiştir. Mustafa Kemal bunu “*Conkbayırı Tepesi askerlerimizin eline geçtikten sonra...*” sözleriyle vurgulamıştır⁵²⁹.

İngiliz cephesine bakıldığında bu saldırı sırasında 38. Tümen komutanı General Baldwin öldürülmüştür⁵³⁰. Bir gün önce Conkbayırı’nda çatışılan birlikler Wellington Mounted Rifle Birliği ve Otago Taburu o kadar fazla zayıf vermiştir ki

⁵²⁶ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.55.

⁵²⁷ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.387.

⁵²⁸ Ruşen Eşref, **a.g.e.**, s.88-90. Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri’ne Ait Tarihçe**, s.34.

⁵²⁹ Mustafa Kemal [Atatürk], **Anafartalar Muharebeleri’ne Ait Tarihçe**, s.39-40. Atatürk’ün göğsüne isabet eden şarapnel parçasının öldürücü tehlikesinden göğüs cebinde bulunan saat neticesinde kurtulması 10 Ağustos’taki çarpışmalar sırasında gerçekleşmiştir.

⁵³⁰ İngilizlerin bu önemli kaybı ancak 20 gün sonra gazetelere yansımıştır.Bkz.: “The Losses of Australia Officers”, **The Times**, 20 August 1915, s.6.

bu Yeni Zelanda birlikleri savaş alanından çekilmiş ve 10 Ağustos'ta 14. Alay 1. Tabur'un da bulunduğu Türk güçleri karşısında İngilizler'in Yeni Ordusu yerini almıştır. Bunlar Conkbayırı yamaçlarından Şahinsirt'a yayılmış şekilde 6. Loyal Kuzey Lancashire, 6. Leinster, 5. Wiltshire, 10. Hampshire, Güney Lancashire ve Royal Irish Rifle isimlerindeki birliklerdi. Damakçılık tarafında yani 14. Alay'ın 2. ve 3. Taburlarının olduğu bölgede ise 16. ve 13. Avustralya taburları bulunmaktaydı⁵³¹.

10 Ağustos çarpışmalarında 14. Alay 1. Tabur Conkbayırı'ndaki; 2. ve 3. Taburlar da Abdurrahman Bayırı tarafındaki yerini almıştır. (Bkz.: Ek-62) Fakat bu çarpışmalarda olan etkinliklerine dair bir bilgi elde edilememiştir. Bunun nedeni 10 Ağustos taarruzunun 8. Tümen tarafından yürütülmüş olması ve ayrıca 1. Tabur'un 64. Alay, 2. ve 3. Taburların da 14. Alay ama 4. Tümen altında çarpışmalara katılması olabilir. 14. Alay ile ilgili olarak 10 Ağustos'a dair eldeki bilgiler sadece savaş alanından yazan Hasan Cevdet Efendi'nin aktardıklarıdır. Kendisi bilindiği gibi 1. Tabur mensubu olarak Conkbayırı'nda bulunmaktaydı. Günlüğünde belirttiği gibi Conkbayırı'ndaki düşman 10 Ağustos'ta piyade hücumuyla geri atılmıştır. Düşmana büyük zayıt verildiği gibi dört makineli tüfek de ganimet olarak alınmıştır. Esir miktarı ise bugüne kadar alınan esirlerin toplamına eşittir. Bu da yaklaşık 800 esir olmuştur. Ancak düşmana verilen zayıt kadar Türk birliklerinde de zayıt oluşmuştur. Ayın 7'sinden beri olan çarpışmalarda 14. Alay 1. Tabur 4. Bölük mevcudu 224 iken 60'a inmiştir⁵³². Aynı günler ve aynı cephe için Türk zayıtı toplam olarak 20.000 asker tahmin edilmektedir⁵³³. İngiliz zayıtının ise 18.000'den az olmadığı belirtilmektedir⁵³⁴. Daha önceki büyük çarpışmalarda da rastlandığı gibi, bu hem çok kayıplı hem de İstanbul'un güvenliği anlamında çok önemli çarpışma günlerinin gazetelerde aynı önemde yer almadığı, yazılanların içeriğinin bu çarpışmaların önemi yansıtır biçimde olmadığı dikkati çekmiştir⁵³⁵. Ayrıca İngiliz

⁵³¹ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.707-714.

⁵³² Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.55-56.

⁵³³ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.352.

⁵³⁴ Aspinall- Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.344.

⁵³⁵ Neslihan Özen, **a.g.t.**, s.176-178, 280-281.

gazetelerinde de bugünlerin yine ANZAK başarıları ve ilerlemesi olarak anlatıldığı görülmüştür⁵³⁶.

Bu çarpışmalar sonucunda Conkbayırı'ndaki mevzilerini kaybeden İngilizler bunun önemli nedenlerinden birinin Suvla tarafından destek gelmemesi olduğunu belirtmişlerdir⁵³⁷.

Diğer yandan Abdurrahman Bayırı'nda oluşan çarpışmalara bir taarruzla karşılık vermek isteyen 14. Alay komutanı, 9 Ağustos'ta beraber davrandığı 21. Alay 2. Tabur'la yine bir taarruz yapmak istemiştir⁵³⁸. Bu taarruzun sonucu Mustafa Kemal tarafından 5. Ordu Kumandanlığı'na bildirilmiştir. Buna göre "4. Fırkadan 14. Alay ile 7. Fırkadan 21. Alay 2. Tabur Kayacıkderesi güneybatı sırtlarına saldırmış ve derenin güney yamaçlarına çıkmışlardır"⁵³⁹.

2.8. 14. PİYADE ALAYININ ABDURRAHMAN BAYIRI'NA ÇEKİLMESİ VE ÇANAKKALE CEPHESİNDEN İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ

10 Ağustos'tan sonra olan çarpışmalarda, içlerinde 21 Ağustos'ta gerçekleşen İkinci Anafartalar Muharebesi de olduğu halde 14. Alay'ın ve hatta 4. Tümen'in etkinliğine rastlanmamıştır.

10 Ağustos'tan sonra 14. Alay için önemli bir gelişme 12 Ağustos'ta 9. Tümen Kumandanı Potrich'in gitmesiyle onun yerine 33. Alay Kumandanı'nın vekâlet etmesi, 33. Alay'a da 14. Alay 1. Tabur kumandanı Reşit Bey'in vekâlet etmesi olmuştur. Bu durumda 1. Tabur kumandanlığına da 4. Bölük kumandanı Hasan Cevdet Efendi vekâlet etmeye başlamıştır⁵⁴⁰.

1. Tabur, 13 Ağustos'ta Abdurrahman sırtlarına gelerek, burada bulunan 14. Alay'a katılmıştır⁵⁴¹. Böylece 14. Alay'ın bütün birlikleri biraraya gelmiştir. Bundan

⁵³⁶ Ashmead Bartlett, "Guns' Day of Slaughter Among Turks", **Daily Mirror**, 3 September 1915, s.3.

⁵³⁷ Aspinall- Oglender, **a.g.e.**, C:2, s.337.

⁵³⁸ ATASE Kol:**BDH**, KIs:4557, D:4, F:037-30.

⁵³⁹ İsmet Görgülü, **a.g.m.**, s.105. Makalede "20. Alay" olarak yer almasının bir baskı veya çeviri hatası olduğu düşünülmektedir.

⁵⁴⁰ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.56.

⁵⁴¹ ATASE, TSK414, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.40; Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.57.

sonra oluşan İkinci Anafartalar Muharebesi'nde de Abdurrahman Bayırı'ndaki yerini koruyan 14. Alay [ve 4. Tümen] savaşa fiilen katılmamıştır⁵⁴².

Abdurrahman Bayırı tarafındaki oluşum 18 Ağustos'ta gelen tümen emri ile belirlenmiştir. Buna göre Büyük Anafarta'daki azmağın dahil olduğu sınırdan Şahinsirt'a kadar olan bölgeye Kocaçimen Mıntıkası adı verilmiş, mıntika kumandanı 8. Tümen kumandanı olan Albay Ali Rıza Bey olmuştur. Bu mıntika Anafartalar Grup Kumandanlığı emri altına girmiştir. Kocaçimen mıntikasında görevli olan birlikler sağ taraftan itibaren 7., 4. [14. Alay'ın dahil olduğu] ve 8. Tümenler olmuştur. Birliklerin sorumluluk bölgelerinin sınırları da şöyle belirlenmiştir: 7. Tümen Azmak deresinden 4. Tümen'in sağ yanına kadar; 4. Tümen 7. Tümen'in sol yanından Çamçak pınarı yazısının [sırtlarının] bulunduğu Çamçak deresi dahil olmak üzere; 8. Tümen ise 4. Tümen'in sol yanından Şahinsirt ve güneydoğusundaki 261 rakımlı tepeye kadar olan bölgeye yayılmışlardır. Bu bölünme içinde 4. Tümen'in yayıldığı alanın sağ mıntikası 14. Alay kumandanı Ali Bey kumandasına verilmiştir. "sağ cenah mıntikası" olarak adlandırılan bu bölgede 14. Alay'ın 1.,2.,3. Taburları'nın yanısıra 33. Alay'ın 1. Taburu ve 14. Alay'dan bir makineli tüfek de görevlendirilmiştir. 18 Ağustos akşamı güneş batarken 14. Alay 1. Tabur Asmadere'ye giderek 11. Alay'ın taburlarını değiştirecektir. 23 Ağustos'tan itibaren her on günde bir, 14. Alay'ın taburları birbirini değiştirecektir⁵⁴³.

Birliği savaşa katılmasa da gözlem yapan Hasan Cevdet Efendi gördüklerini günlüğüne aktarmıştır. Bunlardan en ilginç olanı tam 21 Ağustos'ta, İkinci Anafartalar Muharebesi için karaya çıktığı aşikâr olan "Yeni Ordu" birliklerini anlattığı bölümdür. Bundan önce Conkbayırı'nda oldukları için göremediği yeni orduyu yani Kitchener Ordusu'nu ilk defa gören Hasan Cevdet Efendi, düşman da olsa bu birliğin disiplin ve düzenini taktir etmiştir. 50'şer adım mesafe ile yürüyen birlik ateş karşısında, yanındaki asker düşüp ölse bile düzenini bozmadan ilerlemiş ve bu disipliniyle Hasan Cevdet Efendi'nin hayranlığını kazanmıştır. Bu gözlemlerin yanısıra savaşa katılmadıkları halde tehlikelerinden uzak kalmamışlardır. Bunlardan bir tanesinde buldukları yere bir obüs düşmüş ancak yara almadan kurtulmuşlardır⁵⁴⁴.

⁵⁴² İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.415.

⁵⁴³ ATASE Kol:**BDH**, Kls:5315, D:4, F:008-001.

⁵⁴⁴ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.59-60.

21 Ağustos'tan sonra siper muharebesine dönüşen Anafartalar cephesinde durum sakinleşmiştir. 29 Ağustos'ta Anafartalar cephesindeki kuvvetler fazlalaşınca cephede iki kolordu oluşturulmuştur. Bunlardan biri olan 15. Kolordu bünyesinde 14. Alay, 4. Tümen'in altında olacak şekilde yer almıştır. 15. Kolordu, 2. Kolordu'yla beraber Anafartalar Grup Kumandanlığı yani Mustafa Kemal'in kumandası altındadır.

14. Alay'ın Çanakkale Cephesi'nde bulunduğu süre zarfında verdiği şehitlerin sayısı 813 olarak tespit edilmiştir. Bu konuda dair bazı tahliller 3. Bölüm'de Tablo Tablo 3.7 ve 3.12 çerçevesinde yapılacaktır. Ancak muharebelerin zayıatlarının da incelendiği bu bölüm itibarıyla şehitlerin hangi mevkilerde olduğuna dair bir tablo düzenlenerek bu konuda da bazı bilgiler aktarılmak istenmiştir.

14. Alay mensubu olduğu tespit edilebilen 813 şehitten 576'sı savaş alanında vefat etmiştir. Doğrudan muharebeler esnasında şehit olan bu askerler için mevki tespiti yapılabilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Her ne kadar çalışmamızın alay bazında olması nedeniyle bütüne göre küçük bir örnek teşkil etse de örneğin 14. Alay'ın katıldığı çarpışmaların yoğunluğu veya 14. Alay askerlerinin bulunduğu mevkiiler gibi konular hakkında bir fikir edinmek amacıyla şehit olunan bölgeler aşağıdaki tabloda aktarılmıştır.

Tablo 2.5.

14. Piyade Alayı'nın Savaş Alanında Verdiği Şehitlerin Mevkilere Göre Dağılımı*

Mevki İsmi	Şehit Sayısı
Arıburnu Muharebesi	447
Asmadere	16
Ağıldere	1
Seddülbahir Muharebesi	8
Anafartalar Muharebesi	9
Sığındere	14
Çanakkale Muharebesi (Meydanı Harp)	12
Conkbayırı (Conktepe)	27

Yaylatepe	3
Merkeztepe	10
Kerevizdere	4
5. Fırka kıtaatında	6
Çobanyeri	4
Kireçtepe	1
Balıktepe(Halid ve Rıza Tepesi)	3
Kabatepe Muharebesi	2
Domuzderesi	1
Sivritepe Muharebesi	1
Top başında	1
Ali Onbaşı Tepesinde	1
Siperleri tahkim ederken	2
Şahur	1
Kavaktepe	1
Kabaktepe	1
Toplam	576

*Kaynak:[MSB Arşiv Müdürlüğü, , 45012883-7940-995-16 no'lu yazışma.]

Tabloda yer alan mevki isimleri incelenirken bazı çelişkiler de tespit edilmiştir. Örneğin; yukarıdaki tabloda yer alan “Şahur” mevki bilindiği kadarıyla Çanakkale Cephesi’nde bulunmamaktadır. Ancak MSB kayıtlarında bu şekilde yer almışve burada da aynen yansıtılmıştır. Bir başkası, yine tabloda açıkça görülen “Çobanyeri” mevkiisidir. Özellikle Gelibolu coğrafi yapısı gereği çok eğimli, girintili ve çıkıntılı bir alandır. Bu konuda Atatürk’ün karargâhını kurduğu mevki için “*sel yarıntısının ismi mi olur*” dediğinde İzzetin (Çalışlar) Bey’in de “*olur olur Kemalyeri olur*” dediği hatırlanacaktır⁵⁴⁵. Savaş sırasında pek çok yerin isminin böylece

⁵⁴⁵ Fahrettin Altay, **a.g.e.**, s.22.

konması nedeniyle, Çobanyeri ismine hiç rastlanmadığı halde listeye alınmıştır. Ancak yine de bir çevirim hatası yapılarak Conkbayırı yerine Çobanyeri yazılması kuvvetle muhtemeldir. Yine benzeri bir hatanın “Yayılan tepe” isminde yapılmış olduğu aşikârdır. Bu nedenle bu isim tabloda Yaylatepe içinde değerlendirilmiştir. (14. Alay’ın bazı şehitleri için bkz.: Ek-63,64)

Bu günlerden sonra çeşitli çatışmalar, çeşitli görev yeri değişimleri olsa da genel anlamda sakin geçen bir süreçten sonra Çanakkale’deki birliklerin yeni düzenlemelerle toparlanması ve daha stabil bir duruma kavuşturulması söz konusu olmuştur. Her ne kadar askerî kaynak kitaplarda 14. Alay’ın 3 Ekim 1915 itibarıyla Anafartalar Grubu’ndan çıkarılıp, Kuzey Grubu emrine gönderildiği belirtilmişse de⁵⁴⁶ Hasan Cevdet Efendi böyle bir değişiklikten söz etmemiştir. Hatta 4 Ekim’de halen Abdurrahman Bayırı’nda olduklarını yazmıştır. Bunu doğrulayan bir bilgiye 14. Alay tarihçesinden de ulaşılmıştır⁵⁴⁷. Tarihçede bu tarihten sonra 9 Ekim’de Düztepe’ye geldiğinden bahsetmesi nedeniyle yeniden Kuzey Grubu emrine girmiş oldukları anlaşılmaktadır. 20 Ekim’de Kuzey Grubu Kumandanı Şevki Bey, 5. Tümen Kumandanlığı’na 14. Alay’ın yerini, 23 Ekim’de yeni gelen 136. Alay’ın alacağını, 14. Alay’ın da 5. Tümen’in toplanmakta olduğu Kayaltepe’ye gidip, bütün bu hareketlerin yapılması sırasında da hem gruba hem de 5. Tümen’e bilgi verilmesi gerektiğini bildirmiştir⁵⁴⁸. Ancak ertesi gün gelen emirde bu alay mübadelesinin ertelendiği bildirilmiş⁵⁴⁹, ancak yine de 14. Alay yerinden ayrılmış, 24 Ekim’de Kanlısırt’ta gelmiş ve burada beklerken birkaç günlüğüne 16. Tümen emrine girmiştir. Yapılan araştırmalarda Hasan Cevdet Efendi’nin yazdıkları haricinde 16. Tümen emrine girildiğine dair bir bilgi ulaşılamamıştır⁵⁵⁰.

Diğer yandan askeri kaynak kitaplarda 5. Tümen’in eski alaylarını toplayarak 30 Ekim 1915’te Keşan’a hareket ettiği bilgisi bulunmaktadır⁵⁵¹. Tekrar Hasan Cevdet Efendi’nin günlüğünde yazdıklarına dönüldüğünde, 14. Alay’ın 30 Ekim’de

⁵⁴⁶ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.436.

⁵⁴⁷ ATASE, TSK414, **14. Piyade Alayı Tarihçesi**, s.41.

⁵⁴⁸ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D: H9, F:001-008.

⁵⁴⁹ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D: H9, F:001-009.

⁵⁵⁰ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.73. Hasan Cevdet Efendi’nin verdiği bu bilgi başka kaynaktan doğrulanamasa da yanlış bilgi olduğu zannedilmemektedir. Sadece bulunulan mevki nedeniyle kısa süreli bir durum olduğu düşünülmektedir.

⁵⁵¹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.436.

hareket etme emri aldığını ve 31 Ekim’de yola çıktığını belirttiği görülmüştür⁵⁵². Böylece 3 Ekim ile 30 Ekim 1915 arasında 5. Tümen’in eski kuruluşunu yeniden oluşturduğu ve cepheden çekildiği anlaşılmaktadır. Bu konudaki belgeler incelendiğinde 29 Ekim 1915’te 5. Tümen kumandanlığından 14. Alay’ı da kapsayacak şekilde kuruluşunda bulunan diğer alaylar olan 13. ve 15. Alaylar’a yürüyüş emri verdiği ve böylece eski alaylarını bünyesinde topladığı görülmüştür⁵⁵³.

Dönüş yolunda tümen Karapınar yakınlarında iken ordu ve kolordu kumandanları tarafından teftiş edilmiştir⁵⁵⁴. 30 Ekim 1915’te Çanakkale Cephesi’nden ayrılan 14. Alay, 18 Ocak 1916’da İstanbul Maltepe’ya varmıştır⁵⁵⁵. Dönüş yolu 3. Bölüm’de incelenecektir.

Görüldüğü gibi 14. Alay, Çanakkale Muharebeleri’nin Kuzey Cephesi’nde gerçekleşen kısmında çok etkin bir şekilde yer almıştır. Genelde kendi tümeni haricinde, başka tümenlerin emir komutasında bu çarpışmalarda yer almış olması belki bir şanssızlık olarak değerlendirilebilir ancak bu, yaptıklarının önemini azaltmamalıdır. İşte bu nerede boşluk varsa oraya gönderilen, çilekeş ihtiyat birliğinin cephe gerisinden aldığı destek 3. Bölüm’ün konusu olacaktır.

⁵⁵² Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.73.

⁵⁵³ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D: H9, F:001-015.

⁵⁵⁴ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D: H11, F:001-012.

⁵⁵⁵ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.78.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

14. PİYADE ALAYI'NIN ÇANAKKALE SAVAŞI'NDA GÖREV YAPTIĞI MINTIKALARDA ASKERİ VE LOJİSTİK DURUM

3.1. CEPHEDEKİ ASKERİ KUVVETLERİN MUKAYESESİ

Çanakkale muharebeleri esnasında Gelibolu yarımadası üzerindeki kuvvetlerin miktarı hakkında farklı kaynaklarda muhtelif sayılar görülebileceği gibi aynı kaynağın değişik bölümlerinde bir öncekini tutmayan sayılara dahi rastlanabilmektedir. İngiliz kaynakları açısından genel kabul 75.000 kişilik bir kuvvetin Hamilton'un emrinde olduğuydu. Oysa daha 8 Ocak 1915'te Kitchener "Gelibolu yarımadasını ele geçirmek için 150.000 asker gerektiğini" söylemişti¹. Nisan'da ise Albay White sadece Seddülbahir'e çıkacak gücün 150.000 kişilik bir kuvvet olması gerektiğini iddia ederek çıkarma planının başarısız olacağı düşüncesini ileri sürmüştü². Türk kuvveti olarak ise askeri kaynaklara göre 18 Mart 1915 tarihinde "Çanakkale Harekât Alanındaki Birliklerin Toplamı" 93.512 askerdi. Bu rakama 1887 mevcutlu subay ve askeri memur kadrosu eklendiğinde asker sayısı 95.399 kişiye ulaşıyordu. Bu kuvvetin 50.000 neferlik kısmı ise Müstahkem Mevki komutanlığı yetkisi altındaki bölgedeydi³.

3.1.1. İtilaf Kuvvetleri'nin Kuzey Cephesi'ndeki Askeri Gücü

Kuzey Cephesi'nde Türk askerinin karşısında bulunan esas kuvvet İngiltere'dir. İngiltere, 1. Dünya Savaşı başladığında dominyonlarından yardım olarak askeri gücünü takviye etmek istemiştir. Bunun üzerine 1913 Ağustosunda Avustralya'nın Avustralya Kraliyet Donanması yanı sıra 20.000 kişi, Yeni

¹ Aspinall- Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.137,163; Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.70, 102.

² Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.230.

³ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, Çizelge 12, s.246. Kadri Perk ise 5. Ordu mevcudunun 84.000 kişi olduğunu belirtmiştir. Bkz.: Kadri Perk, **a.g.m.**, s.22.

Zelanda'nın ise Yeni Zelanda Deniz Gücü ile 8.000 kişi verebileceği ilan edilmiştir. Avustralya Kraliyet Kuvvetleri olarak biraraya gelen bu yapıyı Avustralya 1. Tümen Komutanı olan General Bridges kurmuştur. Bu kuvvetin yapısına bakıldığında, yarısının yirmi yaşının altında olduğu ancak diğer yarısının da Güney Afrika Savaşı gibi bir takım savaşlarda tecrübe kazanan kişilerden oluştuğu dikkati çekmektedir⁴. İşte bu kuvvet İngiltere'nin Çanakkale Savaşı'nda kuzey cepheye yönlendirdiği kuvvetlerinin en büyük kısmını oluşturmuştur. Bu birliklere sonradan Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu (ANZAC, ANZAK) adı verilmiştir⁵. İtilaf Kuvvetlerinin Kabatepe mıntikasına çıkarmayı düşündüğü askeri gücü oluşturan Anzak ordusu Tablo 3.1'de gösterilmiştir.

Bu yapıdaki tugaylar sayı olarak, başka bir orduda bir alayı ancak karşılamaktadır. Detaylı olarak incelendiğinde her bir tugayın dörder taburdan oluşması bunların alay niteliğinde olduğunun bir göstergesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bir tabur 1023 askerden oluşmuştur⁶. Böylece her tugay 5.000'e yakın asker barındırmaktadır. Bu bilgiye dayanarak Kuzey Cephesi'ne çıkartma yapan kuvvetin 25.000 mevcutlu olduğu söylenebilir. Bizzat savaşa katılmış Mehmet Şevki Yazman da ANZAK Kolordusu'nun 25.000 kişiden oluştuğunu belirtmiştir⁷. Ancak Moorehead kesin sayı vermemekle birlikte "yaklaşık" olduğunu belirterek bunun 30.000 kişilik bir kuvvet olduğundan bahsetmiştir⁸. Aspinall-Oglander'in Mısır'dan ayrılan kuvvetlerin listesi üzerinden ulaştığı rakamlara göre ise ANZAK kuvveti 30.638 askere sahipti. Bunun yanı sıra 7618 hayvan ve 1418 araba mevcut

⁴ Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.28-37. Çalışmanın konusunu oluşturan kuzey bölgesinde savaşmadıkları için Kanada'nın rakamlarına değinilmemiştir.

⁵ "Australian and New Zeland Army Corps" tanımının baş harflerinden oluşan bu kısaltma önceleri "A & NZ Army Corps" olarak kullanılmıştır. Sonraları ise Komutanları General Birdwood'un aktardığı ve resmi tarih yazarı Charles Bean ile araştırmacı Robert Rhodes James'in de onay verdiği gibi merkezdeki bir memurun telgraf yazımı için daha kullanışlı bir kısaltma yapmak istemesi sonucu ANZAC şeklini almıştır. Bu kullanımın en erken örneklerinden biri 24 Nisan 1915'te görülmüştür. Bundan anlaşılacağı gibi bu kısaltma ilk olarak Gelibolu'da çarpışan Avustralyalı ve Yeni Zelandalı asker için kullanılmıştır. Ancak daha sonra 1. Dünya Savaşı'nda çarpışan her Avustralyalı ve Yeni Zelandalı asker için kullanılmaya başlanmıştır.Bkz.: <http://www.awm.gov.au>, 10 Kasım 2016.Terim Türkçeye de ANZAK olarak adapte edilmiş haliyle geçmiştir. Ancak savaş sırasında Türk tarafında bu asker gücünden "İngilizler" olarak bahsedildiği, Anzak teriminin kullanılmadığı dikkati çekmektedir.

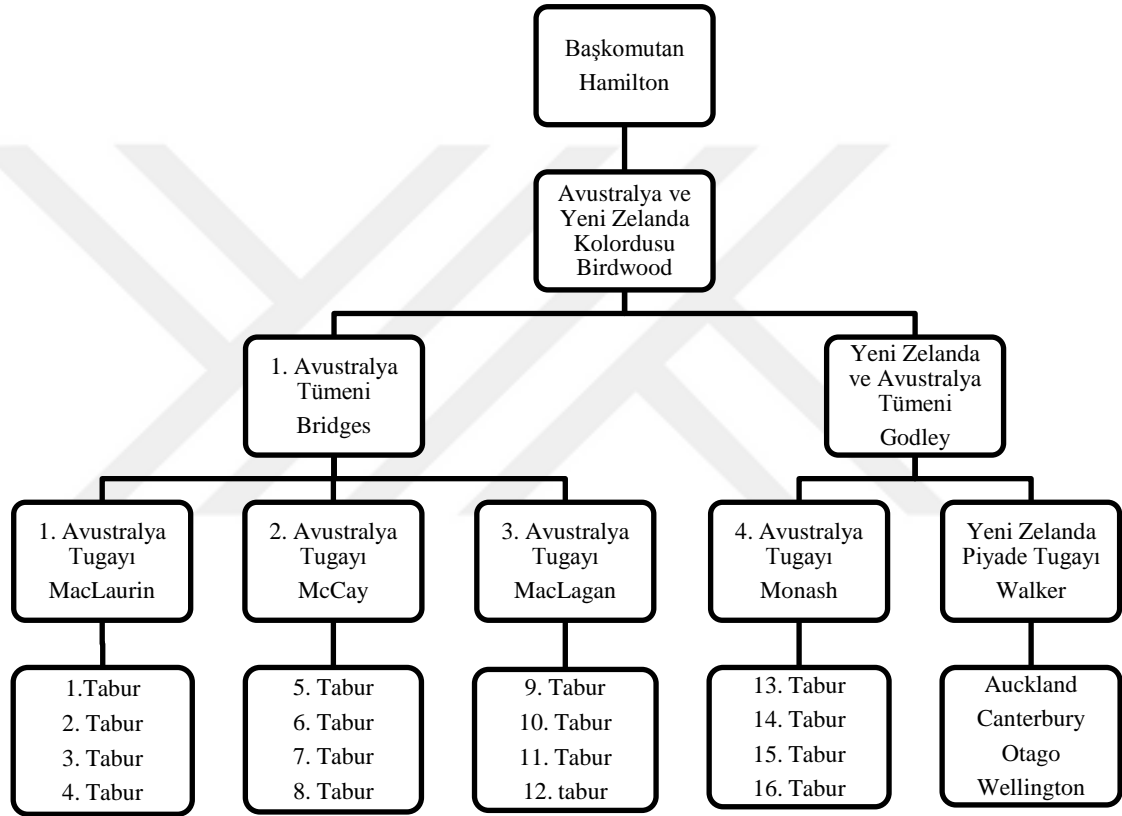
⁶ Charles Bean, **a.g.e.**,V:1, s. 37-38, 610; Peter Williams, **a.g.e.**, s.43.

⁷ Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.120. Anzakların 25.00 kişilik sayısına Kadri Perk de ulaşmış, ancak Avustralya Tümeni'ni 10.000, Avustralya ve Yeni Zelanda Tümeni'ni 15.000 kişi olarak kabul etmiştir. Bkz.: Kadri Perk, **a.g.m.**, s.22.

⁸ Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.102.

bulunmaktaydı⁹. İsmet Görgülü de bu rakamları aynen kabul etmiştir¹⁰. Charles Bean verdiği tabloda subaylar ve askerler olmak üzere toplam ANZAK kuvvetini 23.052 kişi olarak belirlemiştir. Sonradan ilk bir hafta içinde gelen destekle beraber bu sayının 26.942'ye çıktığını açıklamıştır¹¹. İşte bu mevcuda sahip ve muharebeler esnasında çeşitli birlikleriyle 14. Alay'ın karşısında bulunacak ANZAK Kolordusu'nun kuruluş yapısı aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3.1.
Avustralya ve Yeni Zelanda (ANZAK) Kolordusu Kuruluşu*

*Kaynak: [Peter Williams, **a.g.e.**, s.43. Alıntının yapıldığı kaynakta tabloda bu kuvvetlerin Z Plajına çıkacağı belirtilmiştir. Tablonun orijinalinde bu tabloda görülenin haricinde Kumkale'ye, Seddülbahir'e, Saroz Körfezi'ne de çıkacak kuvvetler de yer almıştır.]

Kabatepe çıkarmasını yapacak ANZAK Kolordusu'ndan ilk önce 1500 kişilik bir kuvvetin karaya çıkarılması planlanmıştır. Daha sonra 8 destroyerle 2500 kişi daha getirilmesi ve örtü kuvvetinin 4000 kişi olması düşünülmüştür. Bean'in

⁹ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.163.

¹⁰ İsmet Görgülü, **a.g.e.**, s.58.

¹¹ Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, [s.y.], Lists of Units and Details Landed at Anzac, 25th April to 1st May 1915.

verilerine göre bu sayı tam olarak 3.870 kişidir¹². Karaya çıkacak ilk kuvvet olarak 3. Piyade Tugayı olarak seçilmiştir. Örtü kuvveti görevini yaptıktan yani Maltepe'ye ulaştıktan sonra 1. Avustralya Piyade tümeninin tamamı ve Avustralya ve Yeni Zelanda Piyade Tümeni'nin [2. Tümen] karaya çıkarılması planlanmıştır¹³.

3.1.1.1. İtilaf Kuvvetlerinin Destek Unsurları

İtilaf kuvvetlerinin gücünü sadece çıkarma yapacak asker sayısı olarak düşünmek doğru olmayacaktır. Bu çıkarma için en başta Deniz Kuvvetleri'nin desteği çok önemli olmuştur. Ancak Birleşik Donanma'da bulunan uzun menzilli ağır toplar büyük zayiata yol açsa da siper savaşında etkili olamadığı ilk defa bu savaşla anlaşmıştır.

Kullanılan silahlar, bu silahlardaki teknolojik gelişmeler yani bilimden yararlanılması iki taraf arasında çok etkin bir fark ortaya çıkarmıştır. Bu sayede ilk defa bu cephede kullanılan icatlar söz konusu olmuştur. Örneğin Garland isimli bir asistan yeni bir bomba icat etmiştir. "Bomba topu"¹⁴ adı da verilen bu yeni bomba hemen haftada birkaç yüz tane imal edilmeye başlanmış ve Gelibolu'da kullanılmıştır. Bu gibi yeni silahlardan Hasan Cevdet Efendi de günlüğünde bahsetmiştir. Örneğin; havada "patlayarak çoğalan" gemi toplarının ne olduğunu anlayamamıştır ya da "alet ile atılan bombalar" onlar için yeni bir silah olmuştur¹⁵.

İngiliz karargâhından tel örgülerin çaresine bakacak yeni bir alet bulunması istenmiş ancak bunun için tahrip mermileri kullanılması cevabı alınmıştır¹⁶. Yine bu cephede ilk defa kullanılmak üzere aynalı tüfekler icat edilmiştir. Çavuş William Beach tarafından icat edilen bu tüfekler ilk olarak 22 Mayıs'ta Bombasırtı'nda yani 14. Alay cephesinde kullanılmıştır. Bu tüfeklerde biri namlu hizasına, bir de bundan yansıyan görüntüyü alacak şekilde daha aşağıya monte edilmiş iki ayna bulunmaktadır. Bu aynalar sayesinde siperden baş çıkarmadan ateş etmek mümkün olmaktadır. Özellikle Bombasırtı civarındaki çatışmalar incelendiğinde bu bölgedeki

¹² Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, [s.y.], Lists of Units and Details Landed at Anzac, 25th April to 1st May 1915.

¹³ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.173.

¹⁴ Bu silahtan Atatürk "bizce bilinmeyen" şeklinde vurgulayarak bahsetmiştir. Bkz.: Mustafa Kemal [Atatürk], **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, a.g.e., s.93.

¹⁵ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.27.

¹⁶ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.154-155.

siperlerin yakınlığı, siperden baş çıkarmanın anında vurulduğu düşünülürse bu yeni silahın, ihtiyacı tam olarak karşıladığı anlaşılmaktadır. ANZAK askerleri tarafından kullanıldıktan sonra birkaç hafta içinde Türklerin eline geçen bu tüfeklerin yapısı çözümlenerek aynen üretilmeye başlanmıştır¹⁷.

Bu yeni icatlar sadece silah olarak değil araç olarak da kendini göstermiştir. Bunlardan biri çıkartma gemisi olarak tasarlanan Beetle'dır. II. Dünya Savaşı'nda Normandiya çıkarmasında kullanılan çıkarma gemilerinin atası sayılan Beetle'lar, bizzat Fisher tarafından tasarlanmıştır. Beş yüz asker taşıma kapasitesi bulunan gemiler mermilere hedef olmamak için çelik levhalarla kaplanmıştır¹⁸.

Çıkarmaya Japonya da destek vermiş 2 Japon havanı ve 500 bomba yollamıştır. Ayrıca cephane olarak ise 18 funtluk bataryalar için 623 atımlık şarapnel bulunmaktadır. Ancak bu bataryaların kullanabileceği tahrip mermisi yoktur. Kaynaklarda bu kadar çeşitli mühimmatın yanında tahrip mermisinin olmaması çok önemli bir eksiklik gibi sunulduğu dikkati çekmektedir¹⁹.

Cephede susuzluk önemli bir tehlike olarak görülmüş ve bunun için Sion Katır Birliği (Zion Mule Corps) adında bir birlik kurulmuştur. Filistin'den Mısır'a gelen Rus asıllı Yahudilerden oluşan bu birlik ilk önce 29. Tümen bünyesinde kurulduysa da sonra ikiye ayrılarak bir bölümünün Anzaklara yardımcı olması kararlaştırılmıştır. Ancak burada birkaç hafta görev yapan birlik İskenderiye'ye geri gönderilmiştir. Bu birliğin Anzak cephesinde iyi yönetilemediğini savunan komutanı Patterson'ı Ogländer de doğrularcasına Anzak cephesinde katırların bile bir müddet Mısır'dan getirilen paralı Nil suyunu içtiğini belirtmiştir²⁰. Ancak Charles Bean bir casusluk söylentisi nedeniyle Zion Mule Corps'dan vazgeçildiğini iddia etmiştir²¹.

3.1.2. 5.Ordu'nun Kuzey Cephesi'ndeki Askeri Gücü

Birinci Dünya Savaşı'nda Alman Ordusu ile müttefik olunmuş ve Osmanlı Ordusu içinde üst düzeylerde bazı Alman subaylar bulunmuşsa da burada

¹⁷ Robert Rhodes James, **a.g.e.**, s.258; Haluk Oral, **a.g.e.**, s.184-185.

¹⁸ Alan Moorehead, **a.g.e.**, s.214.

¹⁹ Aspinall-Ogländer, **a.g.e.**, C:1, s.154-155.

²⁰ John Henry Patterson, **Sion Katır Birliği Komutanından Çanakkale Savaşı'nda Siyonistler**, Çev.: Ozan Kemâl Sarılioğlu, İst., Dün Bugün Yarın Yayınları, 2011, s.38-39; Aspinall-Ogländer, **a.g.e.**,C:1, s.156-157.

²¹ Charles Bean, **a.g.e.**,V:1, s.470.

incelenecek kuvvet asıl olarak Osmanlı askerî kuvvetidir. Çünkü Çanakkale’de savaşan birlikler tamamen Türk askerinden oluşmaktadır.

Çıkarma günü İngilizler tarafından havadan yapılan tespitlere göre Anafartalar ve Maydos arasında iki tümen, yani yaklaşık 20.000 kişilik bir kuvvet olduğu düşünülüyordu²². Buna karşılık 25.000-30.000 kadar bir kuvvetle karaya çıkmayı planlamışlardı.

25 Nisan çıkarmasından önce Kuzey Cephesi’nde bulunan 27. Alay, 7. Tümen, 5. Tümen ve 19. Tümen’in toplam kuvveti 47.500 olarak tespit edilmiştir. Yukarıda bahsi geçen Anafartalar-Maydos arasındaki kuvvetler, Arıburnu bölgesindeki kuvvetler olarak düşünüldüğünde bu sayı 19.250’ye düşmektedir ki İngilizlerin tahminin oldukça doğru olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu bölgede sadece 27. Alay ve 19. Tümen vardı, diğer iki tümen bölgenin dışında konuşlanmış durumdaydı. Hatta 19. Tümen’in Bigalı’da olması nedeniyle çok yakında olmadığı düşünülürse 25 Nisan çıkarmasını karşılayan 27. Alay, 1. ve 3. Taburları ihtiyatta olmak üzere, 2. Tabur’unun yaklaşık 2600 kişi mevcudu bulunmaktaydı²³.

3.1.2.1. Kuzey Cephesi Kuvvetleri İçinde 14. Piyade Alayı’nın Durumu

25 Nisan çıkarması sırasında 14. Alay’ın Saros bölgesinde olduğu hatırlanacaktır. Bulunduğu bölge pek çok belge ile tespit edilebilirken, asker sayısının belirlenmesi için yapılan arşiv çalışmalarında herhangi bir belgeye rastlanamamıştır. Bu nedenle dahil olduğu 5. Tümen üzerinden bir çıkarım yapılmaya çalışılmıştır. 18 Mart 1915 itibarıyla 5. Tümen’in kuvveti Tablo. 3.2’de görülmektedir.

Bu mevcudun 5. Tümen’in alayları olan 13., 14. ve 15. Alaylara dağılımı tespit edilememişse de eşit dağılım olması muhtemeldir. 13.254 kişilik asker

²² Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:1, s.196.

²³ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, Çizelge 12. Rakamlar bu çizelgeden derlenmiştir. Burada sadece tümenlere ait rakamlar olduğu ve alaylarla ilgili başka bir belgeye ulaşılamadığı için bundan sonra verilecek rakamlar ortalama tahminler olacaktır. Buna göre 9. Tümen mevcudu çizelgede 23.935 kişi gözüktüğünden yaklaşık 24.000 olarak kabul edilmiştir. Bu miktarın tümenin üç alayına eşit dağılım olduğu düşünülürse 27. Alay mevcudu 8.000 kadar, bir taburu da 2600 civarında askere sahip olmalıdır. Oysa taburların genelde en fazla 800 kişi olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca 19. Tümen mevcudu aynı çizelgede 11.235 kişi gösterilmiş, bu da yaklaşık 11.250 olarak kullanılmıştır.

mevcudu ile 231 subay ve memur kadrosu içinde tümen karagâhında bulunan kadro, erkân-ı harp kadrosu düşüldüğünde, 14. Alay'ın asker mevcudunun yaklaşık 4.400, subay kadrosunun ise 50-60 kişi olabileceği ortaya çıkmaktadır²⁴.

Tablo 3.2.

5. Tümen'in Kara Harekâtı Öncesinde Asker Sayısı*

Subay ve askeri memur	Astsubay	Teknisyen	Erat	Toplam Kadro	Yekun
230 (76 eksik)	491	45	12.718	13.254 (220 eksik)	13.484 (296 eksik)

* Kaynak: [Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, a.g.e. Çizelge: 12, [s.y].]

14. Alay'ın başlangıçta bu mevcuda sahip olduğunu destekleyebilecek bir bilgi savaş sırasında en fazla kaybın yaşandığı 1 Mayıs ve 19 Mayıs taarruzlarından sonra 14. Alay'ın gönderdiği bir raporda bulunmuştur. (Bkz.: Tablo 2.3) Buna göre 24 Mayıs 1915 itibarıyla 14. Alay'ın 27 subayı, 1906 neferi bulunmaktadır. Bu iki, çok kayıplı taarruz sonucunda kırıldıktan sonra mevcudun yarıyarıya inmiş olduğu düşünüldüğünde yukarıda tahminen ulaşılan sonuçlara yakın sayılar ortaya çıkmaktadır.

5. Tümen'in teçizat durumu da Tablo 3.3.'te verilmiştir. Bundan 14. Alay'ın yararlanacağı açıktır. Ancak teçizatın alaylara nasıl ve ne miktarda dağıtıldığı bilinmemektedir. Bu teçizat sayılarının yanısıra bir de tümenin elinde olmayan teçizatı da önemlidir. Çünkü bu tümenin kuvvetini azaltan bir durumdur. Bölgede bulunan diğer bazı birliklerde olduğu halde 5. Tümen'de olmayan bu silahlar; 87/24'lük mantelli top, 105'lik obüs, 150/14'lü top, 150/26'lık kızaklı top, nordenfeld topu olarak sıralanmıştır²⁵.

²⁴ Çanakkale Savaşı, subayların ve hatta başta 19. Tümen kumandanı Mustafa Kemal Bey'in olmak üzere üst düzey subayların savaş meydanında olduğu benzeri az görülen bir savaştır. Bu nedenle birlik mevcutlarında sadece er sayısı değil bütün kadronun göz önüne alınması daha doğru olacaktır.

²⁵ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, a.g.e. Çizelge: 12, [s.y].

Tablo 3.3.

5. Tümen'in Kara Harekâtı Öncesinde Teçhizat Durumu*

Tüfek ve Filinta	Tabanca	Kılıç	Ağır Makineli Tüfek	Sahra Topu	Dağ Topu	Hayvan	Araba
10.093	214	142	6	16	8	2.824	148

*Kaynak: [Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.** Çizelge: 12, [s.y].]

3.1.3. Nisan 1915'te Arıburnu Bölgesi'nde Bulunan Kuvvetler

1. ve 2. Bölümlerde verilen bilgiler dolayısıyla hatırlanacağı gibi 25 Nisan'dan 14. Alay'ın cepheye girdiği 30 Nisan'a kadar, bir ölüm kalım savaşı yaşanmış ve taraflar için tutundukları yerden geriye atılmamak çok önemli olmuştur. İşte bu süre zarfında 14. Alay cepheye savaştan taraflar arasında olmasa da, cepheye girdikten sonra karşısında olacak birliklerin durumunu kavrayabilmek için bu beş günlük dönemi anlamak önem taşımaktadır.

25 Nisan günü saat 10.15'te Türk tarafına gelen habere göre İngilizler karaya 3 tabur kadar kuvvet çıkarmıştır. Denizde 60 taşıt, yedi muhrip ve torpidobot, 10 kruvazör vardır. Bu deniz gücü 2. Filo olarak adlandırılmaktaydı.(Bkz.: Ek-65 ve ayrıca Ek-20) Ancak 19. Tümen kumandanı Yarbey Mustafa Kemal Bey'in saat 11.50'deki raporunda karaya çıkan düşman kuvvetinin iki alaydan fazla olduğunu, denizde ise görünürde 18 taşıt ve pek çok kayık bulunduğu bildirilmiştir. Bu taşıtlarla taşınan, karaya ilk olarak çıkması planlanan 3. Tugay ve sonrasında bütün 1. Avustralya Tümeni'ydi²⁶. Bu grupta beraber Hint Dağ Topçusu Batarya Taburu da karaya çıkmıştı²⁷.

Bu kuvvetin karşısında bölgeden sorumlu olan 9. Tümen'in 27. Alayı idi. Alay'ın 2. Taburu çıkarma yapılacak alanı gözetlemekteydi. Sorumluluk bölgesi Azmakdere ile Çamtepe arasını kapsayan oldukça uzun bir sahili barındırmaktaydı. 2. Tabur üç bölüğünü kıyılar üzerinde çok fazla yayılacak şekilde konuşlandırmış, 5.

²⁶ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.22-23, 64.

²⁷ Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.270.

Bölük'ü Kabatepe'nin doğusunda ihtiyat olarak tutmuştu. 6. Bölük, Çamtepe; 7. Bölük, Kabatepe tarafındaydı. 8. Bölük ise tam olarak çıkarma yapılacak alan olan Arıburnu'ndan sorumluydu. Sahile çıkanları ilk karşılayacak olanlar bu bölüğün Haintepe'de konuşlanmış olan 2. Takımı'ydı. Bölgeyi gözetleyen 2. Tabur'un ağır makineli tüfeği bulunmamaktaydı. Ağır makineli bölüğü Alay emrinde 1. ve 3. Taburlarla beraber geride, zeytinliklerdeydi. Geride kalan kuvvetin mevcudu ise 2.000 kişi kadardı. Bu durumda sahil kesiminde olup çıkarmayı karşılayabilecek yaklaşık 600 kişi olduğu söylenebilir ki bunlar da sahile çok yayılmış vaziyetteydi.

Silah kuvveti olarak ise 27. Alay'ın dört makineli tüfekten kurulu bir bölüğünün yanısıra bölgede üç batarya bulunmaktaydı. Birincisi 75mm'lik 7. Batarya Kanlısirt üzerine konuşlanmıştı. Bu batarya Kabatepe kıyılarını kuzeyden yan ateşine alabilecekti. İkincisi karışık cins ve çaplardan oluşan bir bataryaydı. İki mantelli top ve iki nordenfield'dan oluşan bu batarya Kabatepe'nin doğu eteklerindeydi. Bu bataryanın ateş menzili Arıburnu kıyılarıydı. Üçüncü batarya 150 mm'lik obüs bataryası Palamutluk sırtlarına mevzilenmişti. Bu batarya da Kabatepe-Çamtepe arasını görmekteydi. Bunlara daha sonra 57. Alay ile gelen ve Suyatağı'nda mevzilenen bir dağ bataryası da eklenmişti²⁸.

Bu kuvvetler arasındaki güç dengesi incelendiğinde 25 Nisan için şu sonuç ortaya çıkmaktadır: 27. Alay'ın 2. Taburu, 3. Avustralya Tugayı'nı karşılamıştı. Yani karaya ilk çıkan 1500 kişiye karşılık ağır makineli tüfeği olmayan yaklaşık 600 kişi söz konusuydu. Kısa süre içinde karaya çıkacak istilacı kuvvetin sayısının 4.000 olması planlanmıştı. Bunların kıyıya en yakın ilk sırtları tutmasından sonra, 1. Avustralya Tümeni tamamen karaya çıkacaktı ki bu yaklaşık 15.000 kişi demekti Bean'in verilerine göre bu miktar tam 13.233 kişiydi²⁹. Zaman ilerledikçe 27. Alay'ın ihtiyatı olarak cephe gerisinde bekleyen 1.ve 3. Taburların hemen bölgeye yöneldiği düşünülürse 27. Alay'ın 2.600 kişilik kuvveti tamamen savaşa girmişti. Ayrıca yardıma gelen 19. Tümen'in 57. Alayı'nın da yaklaşık 4.000 kişi mevcudu

²⁸ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.61-63, 73, 82.

²⁹ Charles Bean, **a.g.e.**,V:1, [s.y.], Lists of Units and Details Landed at Anzac, 25th April to 1st May 1915.

olduğu göz önüne alındığında 15.000 istilacı kuvvet karşısında 6.600 Türk askeri olduğu söylenebilir³⁰.

Mehmet Şevki Yazman da gerek kuvvet dengesizliğini vurgulamak ve gerekse 57. Alayın yardıma gelmesinin önemini açıklamak için benzeri bir karşılaştırma yöntemi kullanmıştır. Yazman, 1. Avustralya Tümeni'ninden karaya çıkan kuvveti 6.000 kişi olarak almış ve 27. Alay'ın 2.000 kişi ile bu ezici güç karşısında hiç bir mevcudiyet gösteremeyeceğini belirtmiştir³¹. Kuvvetlerdeki sayısal farkın yanısıra Yazman, karşılaştırmasında sadece 27. Alay mevcudiyetini düşünmüştür. Oysa çıkarmadan sonra birkaç saat geçmekle birlikte yardıma gelen 57. Alay da bu kıyas içine alınmalıdır. Çünkü karşı cepheyi oluşturan 1. Avustralya Tümeni de karaya tedrici olarak çıkmıştır. Bu nedenle karşılaştırmanın ya 3. Avustralya Tugayı ve 27. Alay ya da 1. Avustralya Tümeni ve 27. ile 57. Alaylar arasında yapılması daha doğru olacaktır. Bu doğrultuda yapılan kıyaslamalarda şu sonuçlara ulaşılmıştır: Karaya ilk çıkan 1.500 kişi karşısında, 27. Alay'ın 2. Taburu yaklaşık 600 kişi ile bulunmaktadır. Kısa süre içinde tamamlanan 4.000 kişilik istilacı kuvvet, araziye yayılarak 27. Alay'ın diğer taburlarıyla karşılaşmıştır. Bu da yine yaklaşık 2.600 kişi demektir. Böylece çıkarmanın ilk saatleri itibarıyla 4.000 kişiye karşılık 2.600 kişi olduğu görülmektedir. 57. Alay saat 10.00'da bölgeye geldiğinde, Türk askeri sayısı 6.600'e çıkmıştır. Ancak diğer taraftan, Anzaklar da karaya devamlı asker çıkardığından 1. Avustralya Tümeni 15.000 kişiye tamamlanmıştır. Bu miktar ilk gün için bu kadarla da kalmamıştır. Bean'in aktarımına göre saat 10.45 itibarıyla 1. Avustralya Tümeni artık tükendiğinden, 2. Tümen olan Yeni Zelanda-Avustralya Tümeni'nin çıkarılması için filoya haber yollanmıştır³². Bunun anlamı ise, öğleden sonra yapılan çarpışmalarda 27. ve 57. Alayların karşısında 15.000 kişiden fazla kuvvetin olması demektir³³. Bu sayıyı tam

³⁰ Tarafımızca bazı verilere dayalı olarak yapılan bu tahminler General Patton'ın tahminleriyle karşılaştırıldığında son derece benzeşmektedir. Patton'a göre; ilk çıkarma anında yani sabah 04.30'da 1.500 Anzak (kendisi İngiliz olarak ifade etmiştir) karşısında 700 Türk, çıkarma devam ederken saat 5. 30'da 4.000 Anzak karşısında halen 700 Türk, saat 10.00 yani Türk tarafına yardım geldikten sonra 8.000 Anzak'a karşılık 4.200 Türk, öğlen 12.000 Anzak karşısında 6.300 Türk ve akşam 22.000 Anzak'a karşı 8.400 Türk bulunmaktadır. George S. Patton, **a.g.e.**, s.32.

³¹ Mehmet Şevki Yazman, **a.g.e.**, s.137.

³² Charles Bean, **a.g.e.**,V:1, s.300. Saat 10.45'te askerler bu derece yorulmuşsa saat kaçta karaya çıktıklarını tahmin etmek çok zor değildir. En azından saat 10.00'dan önce olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

³³ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.79.

olarak tespit etmek Anzaklar için de güç olduğundan Bean anlatımında sadece; bu yeni grupta Yeni Zelanda taburlarından bir kısmının karaya çıktığını, yarıdan fazlası ve 4. Avustralya Tugayı'nın saat 16.00'da halen karaya çıkmamış durumda olduğunu belirtmiş, tam sayı vermemiştir³⁴.

Çıkarma gününden sonra Türk tarafında 26-29 Nisan tarihleri arasında bölgeye takviye olarak 64., 33. ve 125. Piyade alayları ile bir dağ topçu taburu gönderilmiştir. Yeni gelen dağ topçu taburu Kemalyeri tarafına yerleştirilmiştir³⁵. Böylece Nisan ayında Türk kuvvetlerinin olabileceği en yüksek rakama ulaşılmıştır. Burada dikkati çeken nokta, destek olarak gelen 64. Alay'ın iki taburlu olmasıdır. Ayrıca 27. Alay'ın da bir taburunun Kabatepe'de olması nedeniyle bu kuvvetler içinde sayılamayacağı ifade edilmektedir³⁶. Bu durumda sayıların çok tutarlı olmadığı düşünüldüğünde bir başka kıyaslama da tabur bazında yapılabilir. Buna göre Nisan ayında toplam (125. Alay da dahil olmak üzere) 19 taburluk bir kuvvet Arıburnu bölgesinde bulunmaktadır³⁷.

Buna karşılık İngiliz kuvvetleri için verilen bir tabloda yer alan 21 taburluk Anzak kuvvetleri dökümü içinde bulunan "Seylan Piyade Kıtası" ile kastedilen "Ceylon Planters Rifle Corps" ise, bu Birdwood'u koruyan 150 kişilik küçük bir birliktir³⁸. Diğer yandan 28 Nisan'da Kraliyet Donanması'ndan iki tugayın ikişer taburu destek olmak üzere gönderilmiştir³⁹. Bu durumda Anzak tarafında 24 taburluk bir kuvvet olduğu görülmektedir. Sonuç olarak Nisan ayında Arıburnu bölgesinde karaya çıkan düşman birliklerinde asker sayısı 26.258 subay sayısı 924 olarak tespit edilmiştir⁴⁰.

³⁴ Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.314.

³⁵ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.83-96.

³⁶ Buna karşın tez içindeki hesaplamalarda bu sayı toplam olarak ele alınmıştır. Çünkü ilk başta Kabatepe'de bir çatışma yoksa da Nisan içinde çatışmaların yönü buraya da dönmüştür.

³⁷ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.91,96.

³⁸ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.92; Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.524. Yabancı kaynaklarda topçu veya taşımacı (ulaştırmacı) olarak Hint birliklerine rastlanmıştır. 29. Hint Tugayı ise Ağustos ayında Anafartalar çıkarması yapılırken bölgeye gönderilecektir.

³⁹ Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, s.532.

⁴⁰ Charles Bean, **a.g.e.**, V:1, [s.y.], Lists of Units and Details Landed at Anzac, 25th April to 1st May 1915.

3.1.4. Mayıs 1915'te 14. Piyade Alayı ve Çarpıştığı ANZAK Birlikleri

Mayıs ayı, Türkler tarafından gerçekleştirilen ilk büyük taarruz olan 1 Mayıs taarruzu ile başlamıştır. Bu taarruzun planlanmasındaki etkenlerden biri destek kuvvet olarak gelen 5. Tümen'dir. Taarruzun planlama ve uygulanma şekline bakıldığında da 14. Alay'ın merkezde yer aldığı ve en vurucu görevi üstendiği görülmüştür. Bu noktadan hareketle 30 Nisan'da çatışma bölgesine gelen ve 1 Mayıs'ta doğrudan taarruza giren 14. Alay'ın daha önceki mevcudunda bir değişiklik olmayacağı açıktır. 14. Alay'ın mevcudu hakkında bir belge bulunamaması nedeniyle, 5. Tümen mevcudundan bir çıkarım yapmak söz konusu olabilmektedir. Buna göre 13.254 asker ile 231 subay ve memurdan oluşan 5. Tümen'in üç alayına eşit dağılım olduğunu varsayıldığında, 14. Alay'ın başlangıçta yaklaşık 4.450 kişilik bir mevcudu olabileceği, ancak büyük çarpışmalar geçirdikten sonra bu sayının 2000'lerin altına düştüğü yukarıda açıklanmıştır. 14. Alay'ın mevcuduna dair tesadüf edilebilen bir belgede zabıt sayısı, 4 Mayıs itibarıyla 18 olarak gözükmektedir⁴¹. 24 Mayıs mevcudunu gösteren bir belgede de 14. Alay erkânı ve makineli tüfek bölüğü de dahil olmak üzere mevcudu bir tablo ile verilmiştir. Buna göre 14. Alay'da 27 zabıt, 1906 asker bulunduğu anlaşılmaktadır. Tabloda sadece tabur mevcutlarına bakıldığında 1. Tabur'da 650, 2. Tabur'da 603 ve 3. Tabur'da yine 603 asker olduğu gösterilmiştir. (Bkz.:Tablo 2.3)

Buna karşılık 1 Mayıs'ta 14. Alay'ın karşısında olan kuvvet tespit edilmeye çalışıldığında, öncelikle bir "çarpışma mevki" tespiti yapılması gerekmektedir. Buna göre 1 Mayıs'ta 14. Alay'ın saldırısını yönlendirdiği bölge boyun noktası ve Bombasirtı olarak görülmektedir ki bunlar yabancı kaynaklarda Courtney's ve Quinn's olarak geçmektedir. Bu iki mevkiideki Anzak kuvvet yapısına bakıldığında 29 Nisan'dan itibaren Quinn's mevzisini 15. Tabur'un tuttuğu görülmüştür. Taburun mevcut kuvveti 220 er, 6 subaydır. Courtney's mevzisinde ise 14. Tabur yer almıştır⁴². Ayrıca Quinn's'in en kuzey siperlerini 13. Tabur'dan bir ekip ve biraz

⁴¹ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G: 7, BN:7-2.

⁴² Charles Bean, a.g.e., V:1, s.579; Charles Bean, a.g.e., V:2, s.90. Bean anlatımında 15. Tabur'un 220 er 6 subay olduğundan bahsetmiştir. Ancak bu rakam kendi verdiği rakamlarla çelişmektedir. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 3 Mayıs'ta yarı yarıya eriyen birlik 350 er, 8 subay mevcuda sahip olduğuna göre 1 Mayıs'ta bu mevcut 700 civarında olmalıdır. Bu makul bir rakamdır. Çünkü bu birlikler karaya çıktıklarında 934 kişi oldukları bilinmektedir.

daha kuzey ve doğusunu 16. Tabur tabur tutmaktadır. Böylece bu bölgenin 4. Avustralya Tugayı sorumluluğunda olduğu ortaya çıkmaktadır. 4. Tugay'ın 1 Mayıs taarruzunun hemen öncesinde 3.717 er , 100 subay olmak üzere 3.817 mevcudu olduğu tespit edilmiştir⁴³. Bu mevcut taarruzdan sonra neredeyse yarıyarıya eriyerek 3 Mayıs itibarıyla aşağıdaki tabloda yer alan rakamlara düşmüştür:

Tablo 3.4.

3 Mayıs 1915'te 4. Avustralya Tugayı'nın Mevcudu*

BİRLİK	SUBAY	DİĞER
13. Tabur	9	500
14. Tabur	15	620
15. Tabur	8	350
16. Tabur	9	300
4. Tugay -Toplam	41	1770

* Kaynak: [Charles Bean, **a.g.e.**,V:1, s.598.]

Burada ilginç olan bir konu da ANZAK'ların bu kadar kayıp vermelerine rağmen resmi anlatımlarında 1 Mayıs'ta gerçekleşen çarpışmalara neredeyse hiç değinmemiş olmalarıdır.

Mayıs başında Anzak kuvvetlerinin batarya gücü ise tümenlere şöyle dağılmıştır: 1. Avustarlya Tümeni'nin üç tugayında (1., 2., 3. Tugaylar) üçer batarya bulunmaktadır. Bu bataryaların her birinde dörder adet 18'lik top vardır. Bu toplamda 36 top anlamına gelmektedir. Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni'nde üç bataryada dörder 18'lik top, toplamda 12 adet top bulunmaktadır. Bu tümende ayrıca dört adet de Howitzer topu vardır. 26 Nisan'da Howitzerler, 27 Nisan'da Yeni Zelanda bataryalarından biri karaya inmişse de diğerleri henüz gemilerde bekletilmektedir⁴⁴.

⁴³ Charles Bean, **a.g.e.**,V:1, [s.y.], Lists of Units and Details Landed at Anzac, 25th April to 1st May 1915.

⁴⁴ Charles Bean, **a.g.e.**,V:2, s.57. Bu arada 7. Hint Dağ Topçu Tugayı'nın 21. ve 26. Bataryalarının çıkarmanın ilk günü karaya indirildiği hatırlanacaktır. Bu birliklerde altışardan 12 top bulunmaktadır. 21. Batarya Şarapnel Vadisi'ne, 26. Batarya Bolton's Ridge'e (Keltepe) konuşlandırılmıştır. Bkz: Charles Bean, **a.g.e.**,V:2, s.58.

1 Mayıs taarruzunda iki tarafın da büyük kayıp vermesi neticesinde destek kuvvetler gönderilmeye başlanmıştır. Anzaklar destek kuvvet olarak atlı birliklerden, arazi yapısı nedeniyle atsız olarak yararlanmayı düşünmüşlerdir. Bazı komutanlar buna itiraz etmiştir. Sonuçta destek kuvvet olarak 1. Avustralya Hafif Atlı Tugayı ve Yeni Zelanda Mounted Rifle Tugayı⁴⁵ gelmiştir. Hafif atlı birliklerin 500 kişiden, Yeni Zelanda Mounted Rifle Tugayı'nın ise 1500 tüfekten oluştuğu bilinmektedir. Bu iki birlik Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni'nin emri altında 12 ve 13 Mayıs'ta karaya çıkmaya başlamışlardır. Bu birlikler Quinn's civarında destek olan denizci birlikleri değiştirmişlerdir. 1. Hafif Süvari Tugayı'nın, 2. Alay'ı tam olarak Quinn's'i alırken, burada bulunan 13. ve 15. Taburlar bu siperi boşaltmıştır⁴⁶.

Türk tarafında ise önce 125. Alay'ı Arıburnu'na gelmiş olan 16. Tümen, 5 Mayıs'ta bütün birlikleriyle cepheye yanaşmıştır. Mayıs ayının ikinci büyük saldırısı da Türkler tarafından 19 Mayıs'ta gerçekleştirilmiştir. 1 Mayıs'ın 5. Tümen'in gelmesiyle yapılması gibi bu taarruz da 2. Tümen'in gelmesiyle kuvvetlenen Türk birlikleri tarafından gerçekleştirilmiştir. 2. Tümen'in cepheye varışı birkaç gün sürmüş ve 18 Mayıs'ta bütün birlikleriyle cephede toplanmıştır⁴⁷.

Bu saldırıda 14. Alay'ın görev alanı biraz daha güneye kaymıştır. 1 Mayıs saldırısında Bombasirtı asıl hedef iken bu defa boyun noktası ve Merkeztepe tarafı 14. Alay'ın hedefini oluşturmuştur. Ancak savaşın gelişimi incelendiğinde Bombasirtı'nın da 14. Alay sorumluluğunda olduğu anlaşılmaktadır.

Bu taarruza Kuzey Grubu olarak katılan birliklerin dökümü askeri kaynaklarda mevcuttur:

Tablo 3.5.

19 Mayıs Taarruzuna Katılan Birliklerin Mevcudu*

BİRLİK ADI	TABUR SAYISI	MEVCUT
19. Tümen	13	10.986
5. Tümen	8	6.000

⁴⁵ Hem silahlı hem de atlı olan bu birlik için Kadri Perk "Yeni Zelanda Tüfekendaz Tugayı" ismini kullanmıştır. Bkz.: Kadri Perk, **a.g.e.**, s.92.

⁴⁶ Charles Bean, **a.g.e.**,V:2, s.116-117, 595.

⁴⁷ Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.112,119,125.

2. Tümen	9	10.946
16. Tümen	12	13.400
77. Alay 3. Tabur	1	800
TOPLAM	43	42.112

* Kaynak: [Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.128.]

Bu tabloda görülen 5. Tümen'in altındaki 14. Alay'ın mevcudu ayrıca belirtilmemiştir. Tablodaki bilgilere göre 5. Tümen'in 8 tabura sahip olduğu dikkati çekmektedir. Bir alayda normalde üç tabur ve dolayısıyla da bir tümende dokuz tabur bulunmalıdır. Buradaki durumda bir tabur ihtiyatta tutulduğu için mi listeye girmemiştir yoksa kayıplar nedeniyle mi bir tabur eksilmiştir herhangi bir açıklamaya rastlanamamıştır. Ancak askeri belgelerden yola çıkarak hazırlanan bu tablonun verilerinin doğru kabul edilmesi gerekmektedir. Buna göre alaylara eşit dağılım olduğu tezinden yola çıkılırsa 14. Alay mevcudunun 2000 civarında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha önce paylaşılan belgelerde 24 Mayıs itibarıyla bu rakamın 1906 nefere düştüğü anlaşılmıştı.

Karşı tarafta ise 1., 2., 3., 4. Avustralya Tugayları bulunmaktaydı. Mayıs ayında önemli bir taarruz fırsatı Türkler açısından kaçırılmış durumdaydı. Çünkü İngilizlere Seddülbahir tarafında destek olmaya gönderilen birlikler, 16 Mayıs'ta geri dönmüştü. Bu süre zarfında güneye gönderilen iki tugayın yerine gelen bahriye birlikleri bu sıralarda güneye gönderilmiş, ancak bu defa da yukarıda bahsedildiği gibi hafif atlı birlikleri destek olarak gelmişti⁴⁸. Bu durumda taarruz için 19 Mayıs beklenmeyip bir hafta önce atak gerçekleştirilse Anzaklar çok daha zayıf halde yakalanabilecekti. 16 Mayıs'ta Yeni Zelanda Tugayı hariç olmak üzere Avustralya Tugaylarına ait mevcut bilgisi aşağıdaki tabloda yer almıştır.

Tablo 3.6.

16 Mayıs 1915'te Avustralya Tugaylarının Mevcudu*

BİRLİK	MEVCUT
1. Tugay	2.700

⁴⁸ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.3,49,116.

2. Tugay	1.800
3. Tugay	2.900
4. Tugay	2.500
TOPLAM	9.900

*Kaynak:[Australian War Memorial (AWM),Collection, RCDIG0000104, imaj no:14.]

Ancak bu arada gelen birliklerle beraber toplamda dört Avustralya tugayı ve hafif atlı birlikleri ile asker sayısı 17.356, tüfek sayısı 12.540 olmuştu. Bunlara ek olarak hafif süvari tugayların makineli tüfek birlikleri de gelmişti. Ayrıca bölgede 43 top bulunmaktaydı⁴⁹.

Bunlardan 1. Hafif Süvari Tugayı'nın 2. Alay'ı, Quinn's'deki yani 14. Alay'ın taarruz bölgesindeki 13 ve 15. Taburları değiştirmiştir. (Bkz.: Ek-66) 19 Mayıs taarruzu sırasında Quinn's'de (Bombasırtı) 2. Hafif Süvari Alay'ı ve 15. Tabur bulunmakla beraber, taarruzun başlamasıyla 16. Tabur'dan iki bölük daha gelmiştir. MacLaurin's'de (Merkeztepe) ise 2. Tugay yer almıştır. Burası 14. Alay'ın karşına düşen mevzilerdendi. Burada konuşlanan 2. Tugay'ın 1 Mayıs'tan sonra mevcudu 1884'e inmişti ki bu rakamı 4. Tugay'ın 1770 kişi mevcuduyla doğrulamak da mümkündür. Courtney's (boyun noktası) 14. Tabur tarafından savunulmuştur. Bunlar Hafif Süvari Alayı ile desteklenince yaklaşık 3500 kişilik bir kuvveti oluşturdukları anlaşılmaktadır. Mayıs ayında gelen 2. ve 3. Hafif Süvari Tugayları ve Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni altında olacak şekilde gelen Yeni Zelanda Mounted Rifle birliği haricinde yeni bir kuvvet bölgeye gönderilmemiştir. Sadece güneye destek olarak gönderilen birliklerin geri dönmesi söz konusudur. 29 Mayıs'ta gerçekleştirilen saldırıda Quinn's bölgesinde yine aynı birlikler mevcuttur⁵⁰.

⁴⁹ Charles Bean, **a.g.e.**,V:2, s.139.

⁵⁰ Charles Bean, **a.g.e.**,V:2, s.41, 127-191. Savaş sırasında Courtney's'de bulunan ve buradan gördüğü kadarıyla günlük tutan asker Turnbull Quinn's'i 10. Hafif Atlı birliğinin desteklediğini ifade etmiştir. Bkz.: AWM, **Collection**, RCDIG0001106, imaj no:52.

3.1.5. Haziran - Temmuz 1915'te 14. Piyade Alayı ve Karşısındaki ANZAK Kuvvetlerinin Durumu

Çanakkale muharebeleri literatüründe Haziran ve Temmuz ayları sakin geçen aylar olarak tanımlansa da, özellikle lağım savaşları nedeniyle pek de sakin geçmediği önceki bölümlerde görülmüştü. Mustafa Kemal Bey ve Esat Paşa arasındaki Sazlıdere çekişmesi sonucunda kurulan Ağıldere Mıntika Kumandanlığı'nın başına 14. Alay kumandanı Ali Rıfat'ın getirilmesiyle alay bütün taburlarıyla Yaylatepe, Pilavtepe, Halıdırza Tepesi gibi önemli noktalar üzerinden bölgeye yayılmış vaziyetteydi. Haziran- Temmuz aylarında 14. Alay'ın bu bölgede belirli bir birlikle doğrudan sıcak çatışmaya girdiği tespit edilmemiştir. Çünkü 14. Alay'ın “Anzak cephesinin en kuzeyi” olarak belirlenen bu bölgedeki konuşlanmasının karşısında bir düşman birliği yerleşimi bu aylar boyunca söz konusu olmamıştır. Ancak savaş gemileri vasıtasıyla özellikle çok önemli görülen bu tepelerin rutin şekilde bombalanması gerçekleştirilmiştir. Bazen de çeşitli mevzilerden karşılıklı piyade veya top atışları olmuştur. Bunların hangi birlikler olduğuna dair bir bilgi ne yerli ne yabancı kaynaklarda mevcuttur⁵¹.

Bu geçiş döneminde İngilizler Anafartalar çıkarmasını planlarken “dinlendikleri” imajını vermek istemişlerdi. Örneğin 14. Tabur, Reserve Gully denilen bölgede dinlenmeye çekildiğinde aslında bu vadiyi tahkim etmekte, teraslama yapmaktaydı. Bunun gibi hazırlıklar Ağustos ayında yapılması planlanan çıkarma için sürdürülmekteydi. Ayrıca bu süreç destek kuvvetlerin gelmesiyle değerlendirilmiştir. Bunun için Haziran'ın ilk haftasına bakıldığında bir gün hariç her gün 100 ila 500 kişi civarında destek geldiği görülmüştür. Bunlar doğrudan Avustralya'dan geldikleri gibi hastanede tedavi görüp geri dönenler de olabilmekteydi⁵².

3.1.6. Ağustos 1915'te 14. Piyade Alayı ve İki Ayrı Mevzide Çarpıştığı ANZAK Birliklerinin Durumu

Anafartalar Bölgesi asıl çıkarma alanı olmak üzere Kuzey Cephesi'nde 6 Ağustos'tan itibaren başlayan çıkarmalar için İngiltere “Yeni Ordu” adıyla kurduğu

⁵¹ Bu bombalamalara dair belgeler de ikinci bölümde savaş anlatımı içinde sunulmuştur.

⁵² Charles Bean, *a.g.e.*, V:2, s.355, 448.

yeni birliklerini bölgeye göndermiştir. Bu yeni birlikler 13. Tümen, 10. Tümen ve 11. Tümen'lerdir ve 9. Kolordu adıyla birleştirilerek General Stopford komutasına verilmiştir. Ayrıca 29. Hint Tugay'ı da yine bu bölgeye ancak Anzak kuvvetleri dahilinde "Sarıbayır" çıkarması için yollanmıştır⁵³. Destek kuvvet olarak yeni gelen bu birliklerin yanısıra bölgede var olan ve Sarıbayır'da yapılacak asıl operasyon için kullanılacak kuvvet Godley'nin Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni idi. Bu tümende 25 Nisan'dan beri var olan Yeni Zelanda Piyade Tugayı ve 4. Avustralya Tugayı'nın yanısıra sonradan gelen 1. Avustralya Hafif Süvari Tugayı, 3. Avustralya Hafif Süvari Tugayı ve Yeni Zelanda Mounted Rifle Tugayı da bulunmaktaydı. Üç taburu eksik olmak kaydıyla 13. Tümen ve 29. Hint Tugayı, Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni'nin ihtiyatı, 13. Tümen'in geriye kalan üç taburu ile 10. Tümen'den bir tugay da [29. Tugay] Kolordu ihtiyatı olacaktı⁵⁴. Ayrıca 69. Obüs taburu da destek olarak gelmişti⁵⁵. Hepsi birleştiğinde 37.000 tüfek ve 82 top içeren bir kuvvet oluşmaktaydı. Çıkarmaya 2 kruvazör, 4 monitör ve 2 muhrip denizden destek verecekti⁵⁶.

9. Kolordu'nun Anzak Kolordusu'na ihtiyat olarak verilen birliklerinden geriye kalanlar ise Anafartalar tarafından karaya çıkacaktı. Bu yeni birliklerin asker sayısı da 25.000'di. Suvla'da karaya çıkacak olan birlikler 11. Tümen, 29. Tugay hariç 10. Tümen, Highland dağ topçu taburu ve Lowland obüs taburu olarak kararlaştırılmıştı⁵⁷.

Bu dönemdeki çarpışmalar Anafartalar Muharebeleri olarak adlandırılırsa da ilk çıkarmalar yine Arıburnu bölgesinden yapılmıştır. İngiltere Arıburnu bölgesine 3 Ağustos gecesi 10.000 kişi, 4 Ağustos gecesi 3.200 kişi, 5 Ağustos gecesi 2.800 kişi, 7 Ağustos sabahı 1.900 kişi olmak üzere 17.500 kişi çıkarmıştır. Bu kadar büyük bir kuvvetin Türkler tarafından fark edilmeden karaya çıkarılması ve üç gün boyunca saklanması anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü Düztepe'den bütün deniz yolu açıkça

⁵³ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.261-262, 271-272.

⁵⁴ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.454-455; Aspinall-Oglander 1. Avustralya Hafif Süvari Tugayı'ndan bahsetmemiştir. Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.203.

⁵⁵ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.564.

⁵⁶ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.277; Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.202.

⁵⁷ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.564; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.279, 357.

görülebilmektedir. Bu başarı İngilizler tarafından zaferin ilk adımı olarak görülmüştür⁵⁸.

Aspinall-Oglander ise aynı günleri sayısal olarak biraz daha farklı anlatsa da sonuç aynı olmuştur. 3 Ağustos sabahı itibarıyla 7000 erat, 40 top, önemli miktarda malzeme ve erzak karaya çıkmış ve üç gün boyunca da gizli kalabilmiştir. Bundan sonra 13. Tümen, 29. Tugay ve 29. Hint Tugayı'nın çıkarılmasına devam edilmiştir. 5/6 Ağustos gecesi yapılan taşımalarda 29. Tugay çıkarıldıktan sonra 29. Hint Tugayı'nın taşınması gün ağırdıktan sonraya kaldığı için Türk askeri tarafından görülmüş ve ateş yağdırılmaya başlanmıştır. Bu nedenle taşıma sonraya ertelenmiş ancak daha sonra Türklerin taarruzunun sebebinin bu taşımanın görülmesinin olmadığı anlaşılınca gece taşımalar devam etmiştir. 11. Tümen Suvla'ya 6 Ağustos günü, 10. Tümen'in bazı birlikleri de ertesi gün çıkmıştır⁵⁹.

İngilizlerin bu birliklerine karşılık, Ağıldere Mıntıka Kumandanlığı olarak 14. Alay, Anafartalar Mıntıka Kumandanlığı olarak da Alman subay Wilmer Bey'in birlikleri bulunmaktaydı. Bu birlikler ileri karakol görevi yapmaktaydı. Yani çıkarmayı yapacak düşman birliklerini karşılayacaklardı. Bunun haricinde 5. Tümen Kocadere tarafında kolordu ihtiyatı idi. Sazlıdere'nin solunda bölgeye en yakın konumda 19. Tümen onunda solunda 16. Tümen vardı. Azmakdere'nin güneyinde ise 9. Tümen bulunuyordu⁶⁰. Aspinall-Oglander Conkbayırı çıkarmasını yapacak olan birlikleri düşünerek Birdwood'un elindeki 37.000 kişilik kuvvete karşı bu bölgede bulunan 5., 16. ve 19. Tümenlerin 20.000 kişilik kuvvetleri ve 76 topları olduğunu belirtmiştir⁶¹. Ancak bu karşılaştırma belki 7 Ağustos için geçerli görülebilir. Çünkü detayları aşağıda verileceği gibi Arıburnu'ndan çıkarma yapan kuvvetin karşısında neredeyse sadece 14. Alay birlikleri vardı. 14. Alay'ın mevcudunun 2000'lerin altına düştüğü önceki bölümlerde aktarılmıştı. Bu mevcuda sadece 32. Alay'ın 1. Taburu eklenmişti ki bir tabur asker de en fazla 1000 kişi olabilirdi. Çıkarma ilerleyip Anzaklar Kayacıktepe'den Damakçılık'a doğru yayılmaya başlayınca Anafartalar Grubundan yardım almak söz konusu olabilirdi. Ancak onlar da Suvla'dan yapılan çıkarmayla uğraşmaktaydılar. Zaten onların da mevcudu 1800 civarındaydı.

⁵⁸ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.275, 282.

⁵⁹ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.172-178.

⁶⁰ **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, s.165-166; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.308.

⁶¹ Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.178-179.

Doğrudan 14. Alay bölgesine bakıldığında, Anzak birliklerinin sağ ve sol kol olarak ilerledikleri ancak bunların hepsinin 14. Alay bölgesinde kaldıkları anlaşılmıştır. Sağ koldan ilk ilerleyen birlik Yeni Zelanda Tugayı'nın Auckland⁶² taburu Halıdırza Tepesi'ni almıştı. Bunların arkasından Wellington Taburu da Sazlıdere içinden ilerleyerek Pilavtepe ve Keskin-tepe'yi ele geçirdi. O sırada Mahmuztepe'de (No:2 Outpost) Türk askeri geri çekilmek durumunda kaldı. Otago ve Canterbury Taburları Yaylatepe'ye taarruz ediyordu. Aspinall-Oglander'in belirttiğine göre Yaylatepe'deki büyük direnç Anzaklara çok vakit kaybettirmişti. Burada 14. Alay'ın 1. Tabur'u çekildikten sonra mevzilenen 2. ve 3. Taburlar bulunuyordu. Bütün bu kuvvetlerin yanında iki Maori Bölüğü de bulunmaktaydı. Anzak birlikleri ilerlerken önlerine çıkan dikenli tel engeli büyük ihtimalle 14. Alay tarafından döşenmişti.

Sol kolda 4. Avustralya Tugayı ve 29. Hint Tugayı Ağıldere tarafına doğru ilerlemekteydi. Hint Tugayı içinde Gurkhalar ve Sikhler bulunuyordu. 2. Gurkha Taburu Besimtepe'ye yollandı. Ayrıca 40. İngiliz Tugayı da bu bölgedeydi ve 13. Tabur bunlara yol açıyordu. Ancak bu birlikler bozguna uğramış ve Hint Tugayı da Besimtepe tarafında kaybolmuştu. Buraya kadar bahsi geçen birliklerle mücadele etmeye çalışan 14. Alay'ın 2. ve 3. Taburları'ydı. Ancak artık ANZAK birlikleri Conkbayırı'na doğru yaklaşmış, Otago taburu ise Şahinsırt'a gelmişti. Diğer Yeni Zelanda birlikleri de Conkbayırı'na yakın pozisyondaydı. Conkbayırı'nda ise 14. Alay 1. Tabur bulunmaktaydı⁶³.

Görüldüğü gibi İngilizlerin destek olarak getirdiği bütün yeni birlikler göz ardı edilse bile sağ koldan ilerleyen Yeni Zelanda Piyade Tugayı ile sol koldan ilerleyen 4. Avustralya Tugayı'na karşılık bölgede sadece 14. Alay ile 32. Alay'ın 1. Taburu bulunmaktaydı. Bu kuvvet farkını anlamak için 4. Avustralya Tugayı birliği olan 15. Tabur'un 6 Ağustos'ta mevcudunun 850 olduğunu belirtmek gerekmektedir. 8 Ağustos itibarıyla ise 10 subay ve 380 askerini kaybetmiş durumdaydı⁶⁴.

⁶² Ancak Charles Bean bu birliğin Auckland Mounted Rifles taburu olduğunu belirtmiştir. Bu tabur en baştan beri Gelibolu'da bulunan piyade taburu değil sonradan desteğe gelen atlı ama burada yaya olarak kullanılan taburlardandır. Bkz.: Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.568.

⁶³ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.569-585; Aspinall-Oglander, **a.g.e.**, C:2, s.206-215.

⁶⁴ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.664.

7 Ağustos'tan itibaren 19. Tümen, 9. Tümen, 4. Tümen ve zaman zaman bunların birine bağlı olacak şekilde 14. Alay bölgede bulunmaktaydı. Anzak taarruzunun sağ ve sol kol olarak bölünmesi gibi, Türk siperleri de birbirine dik açıyla konumlanmış iki mevziye ayrılmış durumdaydı. Birincisi olan Conkbayırı'nda 14. Alay 1. Tabur, 19. Tümen ve 9. Tümen ile çarpışırken sonradan 4. Tümen'in de bazı birlikleri yardıma gelmişti. İkinci mevzi olan Asmadere'de ise 14. Alay'ın 2. ve 3. Taburları bulunmaktaydı. 14. Alay açısından yaşanan bu bölünmüşlük durumu çok önemli çarpışmaların yaşandığı 8/9/10 Ağustos'u da içine alacak şekilde 13 Ağustos'a kadar devam etmiştir. Her ne kadar 9 Ağustos'ta 1. Tabur'un Conkbayırı'nda bir faaliyetine rastlanmamış ise de 10 Ağustos'ta yine en önde çarpışmalara katılmıştır. 2. ve 3. Taburlar Abdurrahman bayırındaki mevzilerini korurken, 13. Ağustos'ta bütün alay bu mevkiye birleşmiştir, ancak bundan sonra fiilen girişilen bir çatışma olmamıştır. Bu günler içinde bölgeye 7., 8. ve 12. Tümenler de gelmiştir.

Karşı tarafa bakıldığında ise 7 Ağustos sabahı saat 05.00'da Otago taburu Şahinsırta iken sonradan daha taze ve kayıpsız kuvvet olarak Wellington ve Auckland taburları öne geçerek Conkbayırı'na yaklaşmaya başlamıştı⁶⁵. 4. Avustralya Tugayı ise Asmadere'de 14. Alay'ın 2. ve 3. Taburu'yla çarpışmış ve püskürtülmüşlerdi⁶⁶.

Ağustos'un 8'inde Conkbayırı'na Wellington, Welch ve Gloucester taburları çıkmıştı. Auckland Mounted Rifle ve Maori kıtaları arkalarındaydı. Gloucester Conkbayırı'nın tepesi ve kuzey eğimini, Wellington ise güney eğimini hedeflemişti. Otago Taburu Apex'i tutuyordu. Tepedeki Türk hattına ilk ulaşan 100 Wellington askeriye ve gerideki 650 asker bunların arkasından siper kazmaya başlamıştı⁶⁷. Abdurrahman Bayırı'na saldıran birlikler ise başta 4. Avustralya Tugayı olmak üzere 38. ve 39. Tugaylar ile 29. Hint Tugayı'ndan oluşan birliklerdi.

9 Ağustos'ta 14. Alay 1 Tabur'un faaliyetine rastlanmamıştır. Ancak zaten gerek Conkbayırı gerekse Besimtepe tarafında ANZAK'ların bütün ilerleyişi durdurulmuş vaziyetteydi.

⁶⁵ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.637-646.

⁶⁶ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.326-327.

⁶⁷ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.666,671.

10 Ağustos'taki çarpışmalarla beraber 29. Tugay'ın tahmini subay kaybı 65, asker kaybı 1240 olmuştur. Geriye kalanlar 50 subay 2392 asker olduğuna göre başlangıçta 115 subay ve 3632 askere sahip olduğu anlaşılmaktadır⁶⁸.

Sonuç olarak burada da görüldüğü gibi İngiliz kaynakları da Türk kaynakları da birliklere ait mevcutları genelde tahminlere dayandırmaktadır. Bu nedenle karşılıklı çarpışmaya giren birliklerin hangileri olduğu bilinse bile, sayılar bazı çıkarımlar neticesinde anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma kapsamında da aynı yöntem kullanılarak birliklerin mevcutları anlaşılmaya ve çarpışmalar sırasında bir güç dengesi olup olmadığı tartışmasına 14. Alay açısından bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmıştır.

3.2 ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE 14. PİYADE ALAYI LOJİSTİK HİZMETLERİNİN YÜRÜTÜLMESİ

Askeri anlamda lojistik; strateji ve taktik dışında kalan askeri faaliyetlerden ikmâl, bakım, ulaştırma, sıhhi tahliye ve tedavi, inşaat, işçilik, veteriner ve diğer hizmet bölümleri ile bu hizmetleri yapan birliklerin tesis ve teşkillerinin sevk ve idaresidir. Daha kısa bir tanımlama ile lojistik; askeri gücü yaratma ve idame ettirme sanatı ve bilimidir⁶⁹. Bazı kaynaklarda bu fonksiyonlara haberleşmenin de eklendiği görülmüştür⁷⁰. Lojistiğin amacı ise muharip unsurlar için lüzumlu ve yerine uygun ikmal maddeleri ve hizmet desteğini tam yerinde, en iyi hal ve şartlarda bulundurmaktır⁷¹.

Bir savaşın kazanılmasında çok önemli yeri olan lojistiğin, Osmanlı Devleti'nde var olduğu ismiyle Menzil Teşkilatı'nın iyi çalışmamasının sonuçları özellikle Balkan Savaşı'nda acı bir biçimde yaşanmıştır. Balkan Savaşı'na kadar menzil işleri ferman ve hükümlerle yürütülmüştür. Bundan sonra Almanlardan adapte edilen Menzil Hizmetatı Nizamnamesi'ne göre menzil teşkilatı idare edilmeye çalışılmış ise de seferberliğin ilanı ile aynı zamanda kurulduğu için yeterli süreye sahip olunamadığından, oluşamamış ve gelişmemiştir. Bu nedenle de ordunun

⁶⁸ Charles Bean, **a.g.e.**, V:2, s.713.

⁶⁹ **Karargah Subayı El Kitabı (Personel-Lojistik Konuları)**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 2003, 9-3.

⁷⁰ Ali Püsküllüoğlu, **a.g.e.**, s.1208.

⁷¹ Muhittin Yurdoku, **Lojistik Muhtırası**, Ank., Kara Kuvvetleri Özel Yayınları, 1967, s.307.

Balkan Savaşı'ndaki başarısızlığının en önemli sebebi olarak gösterilmiştir⁷². Balkan Savaşı'ndan sonra, kolordular emrinde olan Menzil Müfettişliği Karargâhları lağvedilmiş, buradaki bölümler fonksiyonlarına göre devlet dairelerine mesela Menzil Ulaştırma Komutanlıkları, Süvari Dairesi'ne; Menzil Sıhhiye Müfettişlikleri, Sıhhiye Dairesi'ne; Menzil İdaresi, Levazım Dairesi'ne devrolmuştur. Almanlardan alınan nizamname uygulanamasa da, Liman von Sanders'in de içinde bulunduğu Alman ıslah heyeti 14 Aralık 1913'te gelince, idari ve lojistik faaliyetlerin düzenlenmesiyle de ilgilenmeye başlamışlardır⁷³.

3.2.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı'nın ve 5. Ordu'ya Bağlı 5. Menzil Müfettişliği'nin Kuruluşu

Lojistik teşkilatı Osmanlı İmparatorluğu'nda öteden beri "Menzil" olarak adlandırıldığından Birinci Dünya Savaşı'nda da bu isimle kurulmuştur⁷⁴. 2 Ağustos 1914'te Birinci Dünya Savaşı nedeniyle seferberlik ilan edildikten sonra, Balkan Savaşı'nda uygulanamamış olan nizamname yeniden ele alınmış ve düzenlenmiştir. Başkomutanlık Menzil Müfettişliği'ne bağlı ordu ve kolordu menzil müfettişlikleri oluşturulmuştur. Bu kurumların yanısıra Harbiye Nezareti de bünyesindeki ilgili dairelerle (Ordu Dairesi, Harbiye Dairesi, Levazım Dairesi, Muhasebat Dairesi, Muamelat-ı Zatiye Dairesi, Sıhhiye Müfettişliği, Veteriner Müfettişliği vb.) beraber bu iki kurumla işbirliği içinde lojistik faaliyetler yürütülmüştür. Bütün bu kurumlar arasında koordinasyonu sağlamak ve idari ve lojistik faaliyetleri yürütmek üzere 5

⁷² Bülent Durgun, "Sefer Planlarında ve Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusunda Menzil Teşkilatı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S: XIV/29(2014- Güz), s.59,87.

⁷³ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., Ank., Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 1985, s.100-102.

⁷⁴ Menzil kelime anlamı olarak, konak, konaklama noktası anlamına gelmektedir. Osmanlı haberleşme sistemi, ulaklar vasıtasıyla yürütülüyordu. Bunun tam anlamıyla bir teşkilat haline gelmesi Kanuni Sultan Süleyman zamanında olmuştur. Belirli şartlara ve mesafelere bağlı olarak kurulan Menzil Konakları başlangıçta haberleşmenin seri şekilde yürütülmesi amacıyla oluşturulmuştu. Ancak kısa süre içinde savaş zamanlarında ordunun sevk ve iâşesi için de kullanılmaya başlanmıştı. Daha sonraları masrafların ve vergilerin artması, bazı kötü amaçlı kullanımlar gibi sebeplerle bu teşkilat 1829'da kaldırılmış ve yerine 1839'da modern anlamda bir posta teşkilatı oluşturulmuştu Yusuf Halaçoğlu, **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)**, [y.y.], PTT Genel Müdürlüğü Yayınları, 2002, s.17. Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı ve Yol Sistemi", (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Birimi, Doktora Tezi, 1982), s.2-30, 162-170. Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar", **Osmanlı Araştırmaları II**, s.123-132.

Ağustos 1914'te Menzil Müfettiş-i Umumiliği (Menzil Genel Müfettişliği) kurulmuştur⁷⁵.

Ordu bölgelerinde kurulan Ordu Menzil Müfettişlikleri, bölge müfettişlikleri, hat komutanlıkları, nokta komutanlıkları, konak komutanlıkları, yiyecek ve teçhizat ambarları, insan ve hayvan hastaneleri olarak teşekkül ve tesisler oluşturmuştur. Bunlar kolordular tarafından kademelere bölünerek daha alt teşekküller (Nokta komutanlıkları, istasyon komutanlıkları, hayvan depoları, ambar heyetleri gibi) oluşturulmuştur⁷⁶.

Menzil Hidematı Hakkında Talimatname'ye göre bir Menzil Nokta Komutanlığı'nın teşkilatında şu bölümler olmalıdır: Kıtalar için ordugâh mahalli, misafirhane, çeşme ve yalıklar, helalar, hastahaneler, park mahalleri, ahırlar ve hayvan depoları, ambar yerleri, iaşe depoları ve mutfaklar, menzil postası, amele taburları, imalathaneler⁷⁷. Talimatname'de bu yapıların inşa plânına varıncaya kadar detaylı bilgi verilmiştir. (Bkz.: Ek-67,68)

Menzil teşkilatının ordu ve kolordu bazında kurulmasından yola çıkıldığında, 14. Alay'ın Çanakkale Savaşı boyunca emri altında olduğu üç kolordu 2. Kolordu, 3. Kolordu, 15. Kolordu idi. 14. Alay savaş öncesinde ve savaş başladığı sırada 2. Kolordu'nun, sonra savaş sürecinde 3. Kolordu'nun, savaşın sonlarına doğru 14. Alay'ın savaş alanından uzaklaştığı dönemde bir ay kadar kısa bir süre 15. Kolordu'nun, dönüş yolunda ise yine 2. Kolordu'un emrinde olduğu daha önceki bölümlerde görülmüştü. Dolayısıyla bu kolorduların Menzilleri'nden faydalandığı açıktır. Bunlardan 15. Kolordu'ya dair bir bilgiye ulaşılamadıysa da diğer iki kolordu olan 2. ve 3. Kolorduların Menzil Teşkilatları'nın kurulduğu yerlere bakıldığında şöyle bir dağılım görülmektedir:

2. Kolordu: 4 adet Menzil Nokta Komutanlığı: Edirne, Dimetoka, Babaeski, Kırkkilise;

3 adet Menzil İstasyon Komutanlığı: Lüleburgaz, Alpulu, Çerkezköy;

⁷⁵ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.112-113. Bu kaynakta Menzil Genel Müfettişliği'nin 5 Ağustos 1914 tarihindeki genelge ile oluşturulduğu ve yukarıda bahsi geçen dairelerin müşterek çalışmasının bu genelge ile düzenlendiği bilgisi verilmiştir. Başka bir kaynakta ise Menzil Genel Müfettişliği'nin kuruluşu 5 Ağustos 1915 olarak verilmiştir. Bkz.: Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.227.

⁷⁶ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.231.

⁷⁷ **Menzil Hidematı Hakkında Talimatname**, Halep, 1331 [1915], s.15-29.

2 adet Menzil Ambar Heyeti : Dimetoka, Çorlu.

3. Kolordu: 4 adet Menzil Nokta Komutanlığı: Bandırma, Soma, Çanakkale, Mudanya;

3 adet Menzil İstasyon Komutanlığı: Uşak, Bandırma, Tekirdağ⁷⁸.

Bu birimlerin daha detayına inildiğinde 2. ve 3. Kolordu'ya ait hafif ve ağır erzak kollarının, bir seyyar hastahanenin, ayrıca 3. Kolordu'ya ait ambar ve imalâthanelerin savaş alanına oldukça yakın olan Gelibolu'da bulunduğu görülmüştür. Cephane kolları ise daha çok Tayfur ve Galata'da üslenmiştir⁷⁹. Bunlardan başka ekmekçi takımları, hayvan depoları, öküz depoları bulunmaktadır⁸⁰. (Bkz.: Ek-69) Bunların haricinde Çanakkale Savaşı'na 1. ve 4. Kolordular'dan da lojistik destek gelmiştir. Çünkü 1. Kolordu İstanbul, 4. Kolordu İzmir, Bandırma, Tekirdağ ve Lüleburgaz olmak üzere bölgeye en yakın yerlerde Menzil Nokta Komutanlıkları kurmuştur⁸¹.

5. Ordu'nun 24 Mart 1915'te kurulmasından hemen sonra, 27 Mart 1915'te Menzil Müfettişliği de kurulmuştur. İki ayrı kaynaktan yer almış olan kuruluş ve konuş şemalarında bazı farklılıklar varsa da, 1. ve 2. Ordu Menzilleriyle işbirliği halinde faaliyetlerin yürütüleceği anlaşılmaktadır⁸².

5. Menzil Müfettişliği'nin merkezi Gelibolu'daydı. Ancak ilerleyen zamanlarda savaş yoğunlaşınca 9 Mayıs 1915'te ileri kademesi Akbaş'a alınmış, geri kademesi de Lapseki'ye taşınmıştır. 5. Menzil Müfettişliği'nin kurulduktan altı ay sonra, Eylül 1915'teki kuruluşuna bakıldığında yapısal gelişimi açıkça görülebilmektedir⁸³. Böylece 14. Alay'ın da bulunduğu kesim olan Avrupa yakasındaki menzilin merkezi Akbaş olmuştur.

⁷⁸ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.115-121.

⁷⁹ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.231.

⁸⁰ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.23.

⁸¹ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.121.

⁸² **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.221; ATASE, Kol:BDH, Kls:3581, D:16, F:1; ATASE, Kol:BDH, Kls:3581, D:16, F:5. Bahsi geçen farkları görmek için bkz.: İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, Kuruluş-15 ve **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., Kurulu-8.

⁸³ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, Kuruluş-16.

Başlangıçta 5.Ordu'nun menzil sınırı Bandırma-Tekirdağ hattı'na kadardı⁸⁴. Daha sonra 2. Ordu ve 5. Ordu arasındaki menzil ara hattı Galata Köyü-Saz Limanı'na alınmıştır. Bundan sonra ara hat yine değişerek 5. Menzil'in bölgesi doğuda Podima-Silivri batıda Edirne olarak tespit edilmiştir⁸⁵.

İkmâl kaynakları anlamında 1915 yılında sadece ülke kaynaklarından yararlanılabileceği anlaşılmıştır⁸⁶. Çünkü Bulgaristan'ın savaşa İttifak Devletleri yanında girip, Avrupa'dan ikmal yollarının açılması cephenin kapanmasına yakın bir tarih olan Ekim 1915'i bulmuştur. Oysa özellikle savaş endüstrisi Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulmuş bulunmadığından tamamiyle dışarıya bağımlılık söz konusuydu. Bunun haricinde kalan asker ihtiyacı ve yiyecek gibi diğer levazım ihtiyaçları başta İstanbul olmak üzere Marmara Bölgesi'nden karşılanmıştır⁸⁷.

3.2.2. 14. Piyade Alayı'nın Asker İkmâli

Bütün bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi Birinci Dünya Savaşı sırasında birliklere ait lojistik faaliyetleri ordu ve kolordular tarafından yürütülmekteydi. Bu nedenle özellikle savaş sırasında devamlı yer değiştiren, bu sırada çeşitli tümenlerin komutası altına giren bir alay için ikmal faaliyetlerini takip edebilmek çok zor hale gelmektedir. Günümüzde dahi lojistik ile ilgili bilgilerin tümen ve daha üst komutanlıkları ilgilendirdiği, tümenden daha küçük birimlerde bu faaliyetlerin kendiliğinden yürüyeceği kanısı hakimken bu izi takip edebilmenin güçlüğü anlaşılacaktır. Bu nedenle incelemeler sırasında doğrudan 14. Alay konusunda bilgiye erişim zorluğu çekildiğinde Arıburnu bölgesi veya Kuzey Cephesi olarak 14. Alay'ın bulunduğu yere en yakın yaklaşım sağlanmaya çalışılmıştır.

Askeri birim olarak manga ve takımların lojistikle ilgili sorumlulukları vardır. Fakat lojistikle ilgili özel görevli bir personelin varlığı ilk defa bölükte ikmal çavuşu olarak karşımıza çıkmaktadır. Taburda ise karargâh subayı bu işlerle ilgilenmektedir. Ancak lojistikle ilgili bir kuruluşa sahip en küçük birim, alay olarak

⁸⁴ Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.273.

⁸⁵ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.484; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.221.

⁸⁶ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.230.

⁸⁷ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.** s.235. Özgür Keskin, "Çanakkale Muharebeleri'nde Türk Ordusunun Lojistik Faaliyetleri", (T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Malzeme Tedarik ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2007), s.29.

görülmektedir. İkmâl ve bakım takımı, lojistik işleri yürütmek üzere alay bünyesinde yer almaktadır. Lojistik faaliyetin en zor halkası alaydan ere uzanan ikmâl olduğu için bu zincirdeki komutanlar konuya tam hakim olmalıdır⁸⁸.

Daha önce 1. Bölüm’de de görüldüğü gibi 11 Aralık 1913’te yürürlüğe giren Teşkilât-ı Umumiye-i Askeriye Nizamnamesi dahilinde yapılan düzenleme ile askere alma işleri oniki nizamiye kolordusu tarafından kendi bölgelerinde gerçekleştirilecek şekilde değiştirilmişti. Kolordu Ahz-ı Asker (Asker Alma) Daireleri, kolordu kuruluşunda bulunan tümen sayısına göre Tümen Asker Alma Daireleri’ne ayrılmış, bunlar da Asker Alma Şube Daireleri’ne bölünmüştür. İlgili dönemde 14. Alay, 2. Kolordu 5. Tümen kuruluşunda bulunmaktaydı. Nizamname’de verilen listeye göre 2. Kolordu’nun Asker Alma merkezi Edirne’de iken, 5. Tümen’inki Fatih’te, 2. Kolordu’nun diğer tümenleri olan 4. Tümen’in Edirne’de, 6. Tümen’inki ise Selimiye’deydi⁸⁹.

14 Aralık 1913’te Liman von Sanders’in Alman ıslah heyetiyle beraber gelmesiyle ordu mevcudunun arttırılma çalışmaları başladı. Her kolordu bölgesinin kendine özgü özellikleri vardı. Bu nedenle kendi ihtiyat kuvvetlerini oluşturmaları uygun görüldü⁹⁰. Ancak buna karşılık 5. Ordu’nun Çanakkale cephesindeki savaşın başlamasından sonra oluşturulması nedeniyle asker ihtiyacı 1. ve 2. Ordular’dan ve özellikle de 1., 2. ve 5. Kolordular’dan karşılanmıştır. Bu orduların 5. Ordu’ya desteğinin büyüklüğünü anlamak için sadece Uzunköprü-Keşan yoluyla günde 2000 ikmâl erinin cepheye gönderildiğini bilmek açıklayıcı olacaktır⁹¹.

3.2.2.1. Subay İkmâli

Subaylar için Harbiye, Mühendishane, astsubaylar için küçük zabıt okulları ikmâl için önemli kaynaklardı⁹². Ancak bir süre sonra Çanakkale Cephesi’ndeki büyük kayıplar nedeniyle ikmâl yeterli gelmemeye başlamıştır. Bu nedenle emekliye

⁸⁸ Suat İlhan, **a.g.e.**, 1973, s.3-4.

⁸⁹ **Osmanlı Ordu Teşkilatı**, a.g.e., s.147-161.

⁹⁰ Şenol Çöklü, **I.Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Asker Alma Usulleri (Ahz-ı Asker)**, Ank., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014, s.61-63.

⁹¹ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.214; Şenol Çöklü, **a.g.e.**, s.100; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.496.

⁹² Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.247.

ayrılmış olanlar da görev başına çağırılmıştır⁹³. Seferberliğin ilanıyla beraber Harbiye ikinci sınıf öğrencileri teğmen, birinci sınıf öğrencileri zabıt vekili (asteğmen), yeni başlayacak olanlar ise subay namzedi olarak birliklere dağıtılmıştır⁹⁴.

3.2.2.2. Er İkmâli

Çanakkale cephesinde durumun ciddiyetinin görülmesi ve 5. Ordu'nun kurulmasıyla bölgeye genellikle daha eğitimli birlikler kaydırılmaya başlanmıştır⁹⁵. Çanakkale Cephesi'nin en önemli ikmâl merkezi olan İstanbul, aynı şekilde kadro ihtiyacının karşılanmasında da ilk sırada bulunmaktaydı. Askere almada her kolordu kendi bölgesinden sorumlu olduğu için, gelişmiş bölgelerin daha iyi eğitim görmüş personele sahip olması gibi bir dengesizlik ortaya çıkmaktaydı⁹⁶. Tümenler kendi bölgelerinden ikmâlde yetersiz kalınca diğer bölgelerden de er ikmâline başlanmıştır. Burada da yine 1. ve 2. Orduların katkısı görülmüştür. Sadece 1915 Nisanı'nın sonuna kadar yani kara savaşlarının ilk haftasında 1., 3., 5. Kolordu bölgelerinden 20.000 erin Gelibolu'ya gönderildiğini bilmek bu katkının büyüklüğünü anlamak için yeterli olacaktır⁹⁷.

Birliklerin er eksikliği, silah altına alınan acemi erler ve ihtiyat sınıfına ayrılmış erlerden karşılanmaktaydı. Ayrıca lağvedilen birlikler olursa, bu birliklerin erleri de ihtiyacı olan birliklere dağıtılmaktaydı. Seferberlikle beraber büyük kitleler halinde askere alınanları barındırmak ve bir yandan da acemi erleri eğitmek için depo birlikleri kurulmuştu. Piyade tümenleri için üçer depo taburu kurulmaktaydı⁹⁸. Depo taburlarında birlik ihtiyacının yüzde yirmi fazlası er bulunduruluyordu⁹⁹.

14. Alay için hem subay hem er anlamında bu ikmâlin bir kısmının 5. Depo Alayı 13. Tabur'dan yapıldığı anlaşılmıştır¹⁰⁰. Kara savaşları başlamadan önce 5.

⁹³ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.203; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.248.

⁹⁴ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.495.

⁹⁵ Şenol Çöklü, **a.g.e.**, s.99.

⁹⁶ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.40.

⁹⁷ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.214.

⁹⁸ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.247; Şenol Çöklü, **a.g.e.**, s.99; Mehmet Beşikçi, **Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Seferberliği**, İst., İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, **a.g.e.**, s.119.

⁹⁹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.495.

¹⁰⁰ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.21.

Depo Alayı'nın Demirtaş'ta¹⁰¹, savaş sırasında Karaağaç'ta¹⁰², 13. Depo Taburu'nun Tekirdağ'da olduğu¹⁰³ bilinmekteyse de, başka kaynaklarda 16 Mart 1915'te 5. Depo Alayı'nın İzmir'de¹⁰⁴, 13. Depo Taburu'nun ise Bandırma'da olduğu bilgisi verilmiştir¹⁰⁵.

Depo taburlarından başka acemi erler İstanbul'da açılmış olan ve savaştan sonra sayıları ve kapasiteleri arttırılan merkezlerde eğitilmişlerdir. İhtiyat Zabiti Mektebi, Umum Karargâh Muhafız Bölüğü Küçük Zabit Mektebi, Maiyet-i Seniye Bölüğü, Millet Meclisi Muhafız Bölüğü, İtfaiye Bölüğü, İmalat-ı Harbiye Muhafız Bölüğü, Beylerbeyi Sarayı Muhafız Bölüğü bunlar arasındadır. Üvezli, Soma, Akhisar, Karaağaç'ta da yeni merkezler kurulmuştur. Buralarda altı hafta eğitilen acemi erler daha sonra depo alay veya taburlarına gönderiliyordu. Başarı gösterenler ise onbaşı veya çavuş olarak seçiliyordu¹⁰⁶. Bu kurumlara bir örnek de Maltepe Endaht Mektebi gösterilebilir. 14. Alay'a en yakın konumda olan 13. Alay'a tayin edilen Sokrat İncesu'nun verdiği bilgilere göre, mektepten bir takım önce 5. Ordu Umumi Karargâhı'na tayin edilmiş, sonra da Akbaş'a gönderilerek 13. Alay'a katılmışlardır¹⁰⁷.

Eratın tertip ve dağıtımı Ordu Dairesi'nce yapılmaktaydı. Bu işin disiplin altına alınabilmesi için aynı birliğe atanan subay ve astsubaylarla beraber birliklerine gönderiliyorlardı. Yabancı uyruklu olup da silah altına alınanlar genelde amele taburu veya ulaştırma birliklerinde görevlendiriliyordu¹⁰⁸.

¹⁰¹ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.208.

¹⁰² ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-001a.

¹⁰³ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.208.

¹⁰⁴ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., Ek-21, s.649.

¹⁰⁵ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.497. Hepsi ATASE kaynaklı olan bu kitaplardaki çelişkili bilgilere belgeye ulaşmaktaki zorluklar nedeniyle malesef açıklık getirilememiştir.

¹⁰⁶ Şenol Çöklü, **a.g.e.**, s.102; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.496.

¹⁰⁷ Sokrat İncesu, "Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale-Arıburnu Hatıralarım", **Çanakkale Hatıraları**, C:1, Yay. Haz.: Metin Martı, İst., Arma Yayınları, 2001, s.303-307.

¹⁰⁸ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.204; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.248.

Muharebe sırasında ihtiyaç oldukça, savaşmayan erlerden olan sıhhiyeci ve teskereci erler, muharip er olarak gösterilmiş ya da ordular arasında olduğu gibi taburlar arasında da er kaydirmaları yapılmıştır¹⁰⁹.

3.2.2.3. 14. Piyade Alayı Askerlerinin Kökeni

Osmanlı Ordusu'nda Balkan Savaşları ardından uygulanan 1913 Teşkilât-ı Umumiye-i Askeriye Nizamname'sine göre tüm ülkeyi bir insan gücü havuzu olarak gören "usûl-i milli" yöntemi terkedilmiş, "usûl-i mıntıkavi" olarak adlandırılan yönteme geçilmiştir. Buna göre artık her kolordu kendi bölgesinden asker alacaktı. Bu yöntemin, savaşın artan insan ihtiyacını daha hızlı karşılayacağı düşünülmüştür. Çünkü o dönemde ikmal açısından karşılaşılan zorlukların başında ulaşım ve intikal sorunları gelmekteydi. Ancak bu yöntem yeterli olmayınca yine çeşitli bölgelerden alımlar veya kaydırmalar gerçekleşmiştir¹¹⁰. Bu nedenle bazı araştırmacıların savunduğu gibi Çanakkale Savaşı'nda yer alanların sadece bölge halkından oluştuğunu söylemek yanlış bir değerlendirme olacaktır. Bunun 14. Alay açısından tezahürü Tablo 3.7.'de görülmektedir. Elimizde, 14. Alay askerlerinin kökenleri hakkında bilgi edinilebilecek tek veri kaynağı olarak şehitler listesi bulunmaktadır. Bu nedenle, örnekleme metodu ile bir sonuca varılabileceği düşünülerek Tablo 3.7 oluşturulmuştur. Bu tablodan da anlaşılacağı gibi Çanakkale'de Osmanlı'nın dört bir köşesinden gelen askerler vatan için çarpışmıştır. Köken araştırmasının bir başka faydası Osmanlı Ordusu içinde varolan Türk, Arap ve Hristiyan askerlerin savaş performansının aynı olmadığı tezine¹¹¹ bir bakış açısı getirmek olabilecektir. Üçüncü bir faydası da ilk defa yapılan alay bazında askeri tarih araştırmasının bilgi yoğunluğunu arttırmak olacaktır.

Genel durum incelendiğinde 5. Ordu'nun ve 5. Ordu'ya destek veren 1. ve 2. Orduların asker alma bölgelerinin batı bölgeleri olduğu görülmektedir. 27. Alay Komutanı Şefik Aker de askerlerin büyük çoğunluğunun savaş bölgesine yakın yerlerden geldiğini ifade etmiştir¹¹².

¹⁰⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:4798, D: 13, F:10.

¹¹⁰ Mehmet Beşikçi, **a.g.e.**, s.128-129; Zekeriya Türkmen, **a.g.e.**, s.15-16; Carl Mühlman, **a.g.e.**, s.22.

¹¹¹ Carl Mühlman, **a.g.e.**, s.11.

¹¹²Şefik Aker, **a.g.m.**, s.92-93.

Buna karşılık Tablo 3.7, 14. Alay açısından mevcudun çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Bunu destekleyen bir başka bulgu da 14. Piyade Alayı tarihçesinde bulunan, muhtelif tarihlerde 14. Alay'ın tabur ve bölük komutanlarının adları listesidir. Tablodan sonra yer alan bu listede de görüldüğü gibi erler arasındaki çeşitlilik subaylar arasında da mevcuttur.

Tablo 3.7.

14. Piyade Alayı Askerlerinin Kökenleri*

ŞEHİR	DOĞUM YERİ (kişi)	ASKERLİK ŞUBESİ (kişi)	ŞEHİR	DOĞUM YERİ (kişi)	ASKERLİK ŞUBESİ (kişi)
Adana	2	2	Kayseri	8	4
Afyon	22	21	Kırıkkale	2	2
Aksaray	11	7	Kırklareli	4	1
Ankara	20	19	Kırşehir	3	6
Antalya	34	34	Kocaeli	5	6
Aydın	4	5	Konya	31	33
Balıkesir	25	25	Kosova	1	
Bartın	1	1	Kudüs	1	1
Bayburt	3	2	Kütahya	22	22
Bilecik	25	24	Malatya	14	6
Bingöl	1	1	Manastır	3	
Bitlis	3	1	Manisa	24	22
Bolu	49	46	Mersin	3	3
Bulgaristan	1		Midilli	1	1
Burdur	4	4	Muğla	2	2
Bursa	15	11	Nevşehir	17	14
Çanakkale	4	4	Niğde	8	5
Çankırı	17	12	Ordu	1	1
Çorum	11	11	Rize	13	10
Denizli	7	7	Sakarya	18	18
Diyarbakır	1		Samsun	3	1
Edirne	28	28	Selanik	2	
Elazığ	19	13	Sinop	5	4
Erzincan	15	9	Tekirdağ	10	10
Erzurum	9	4	Tokat	5	3

Eskişehir	11	7	Trablusgarp	2	
Giresun	7	4	Trabzon	11	6
Halep	4	4	Tunceli**	3	1
Hatay	1	1	Uşak	4	2
Isparta	11	9	Van	4	4
İstanbul	136	205	Yozgat	4	4
İşkodra	2		Zonguldak	8	2
İzmir	19	18	KAYIT YOK	6	43
Karaman	7	5	TOPLAM	813	813
Kastamonu	36	32	-	-	-

*Kaynak: [MSB, Arşiv Müdürlüğü, 45012883-7940-995-16 no'lu yazışma.] **1915 yılında Tunceli'nin adı Dersim'di. Ancak yukarıdaki tabloda arşivden alınan bilgi değiştirilmeden aktarılmıştır. Dolayısıyla bilgilerin günümüz şehir merkezlerine göre düzenlendiği anlaşılmaktadır.

Bu tablo oluşturulurken askerlerin hem doğum yeri, hem de başvuruda buldukları askerlik şubesi gösterilmiştir. Çünkü özellikle küçük yerlerde yaşayanlar için büyük şehirlere göç söz konusudur. Bu nedenle kişi mutlaka doğduğu yerden değil, yaşadığı yerden de askere başvurabilmektedir. Tabloda görüldüğü üzere askerlik şubesi sayılarının doğum yerine göre az olmasının en önemli sebebi budur. Bunun aksine İstanbul örneğine bakılacak olursa, İstanbul'da doğan kişi sayısından çok daha fazlasının buradan askere alınmak üzere başvurduğu görülmektedir. İşte bu doğrultuda yanlış bir eğilim vermemek ve dağılımın çeşitliliğinden emin olmak için iki bilginin de tabloda aktarılması tercih edilmiştir. 1915'lerde de Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük şehri olarak İstanbul en fazla asker veren şehir olmuştur. 14. Alay'a asker verme açısından İstanbul'u Bolu takip etmektedir. Sonra gelen şehirler Kastamonu, Konya, Antalya olarak devam etmiştir.

Aşağıda subayların incelendiği liste ise 14. Piyade Alayı tarihçesinde bulunan, "14. Piyade Alayı'nda muhtelif tarihlerde bulunmuş olan tabur komutanları ve karargâh subayları" isimli listeden alınmıştır¹¹³. Bu kaynakta komutan isimlerin yanında kısa künyelerine de yer verilmiştir. Sicil numarası ve yer ismi olarak verilen bu bilgilerden yer isminin doğum yeri veya askerlik şubesi olup olmadığı belirtilmemişse de, çok küçük yerleşim birimlerinin de listede yer alması nedeniyle

¹¹³ ATASE, TSK414, 14. Piyade Alayı Tarihçesi, Ek-3.

bunların doğum yeri olduğuna kanaat getirilmiştir. Emin olmak için bir araştırma yapılamamasının sebebi bu gibi şahsi bilgilerin askeri arşivlerde bulunması ve sadece yakın ailevi bağı olanlara verilmesidir. Bazı isimlerin yanında ise herhangi bir yer ismine dair kayıt bulunmamaktadır. Ancak böyle bir liste çıkarılmışsa mutlaka bir dayanağı olduğu ve arşivler araştırmaya açılırsa daha detaylı bilgilere ulaşılabileceği düşüncesiyle böyle bir listeye yer verilmesi uygun görülmüştür.

Tablo 3.8

14. Piyade Alayı Birlik Komutanları ve İdari Kadrosunun Kökenleri*

14. Alay 1. Tabur Kumandanları	
Adı	Doğum Yeri
Binbaşı Reşit	Erzurum
Yüzbaşı Cevdet	İstanbul ¹¹⁴
Binbaşı Nizami	[yer ismi yok]
14. Alay 2. Tabur Kumandanları	
Binbaşı İbrahim Hakkı	Hasköy
Binbaşı Hüseyin Hilmi	İstanbul
Binbaşı Mehmet Kadri	[yer ismi yok]
14. Alay 3. Tabur Kumandanları	
Binbaşı Mahmut Nedim	Trabzon
Kıdemli Yüzbaşı Halit	Drağman
Binbaşı Selahattin	[yer ismi yok]
Binbaşı Hasan Şevki	[yer ismi yok]
14. Alay 1. Bölük Kumandanları	
Yüzbaşı Süleyman Veysi	Erzurum
Yüzbaşı Osman Nuri	[yer ismi yok]
Üsteğmen Cemal	İşkodra
Yd. Asteğmen Abdullah	Eğin ¹¹⁵
14. Alay 2. Bölük Kumandanları	
Üsteğmen Muhlis	Debre
Yd. Asteğmen Arif	İzmit
14. Alay 3. Bölük Kumandanları	
Üsteğmen Sadık	[yer ismi yok]
Yd. Asteğmen Necmettin	Filorina
Yd. Asteğmen İbrahim	Alaşehir
14. Alay 4. Bölük Kumandanları	
Üsteğmen Muharrem	Girit
Yd. Asteğmen Emin	Trablusgarp
Yd. Asteğmen Mehmet Arif	Konya
Yd. Asteğmen Emin	Söğüt
14. Alay 5. Bölük Kumandanları	

¹¹⁴ Tez içinde günlüğünden yararlanılan Hasan Cevdet Temizkanlı.

¹¹⁵ Bazı isimlerin yanında yedek anlamına gelebilecek (yd) kısaltması dikkati çekmektedir. Bütün unvanlar listeden aynen alınmıştır.

Üsteğmen Abdürrezzak	Van
Teğmen Tursun Avni	Zile
[14. Alay 6. Bölük listede yer almamıştır]	
14. Alay 7. Bölük Kumandanları	
Yd. Teğmen Hidayet	İstanbul
Yd. Asteğmen Memduh	Yozgat
Üsteğmen Mehmet Nuri	Çorum
Yd. Asteğmen Ali Rıza	Sındırgı
14. Alay 8. Bölük Kumandanları	
Yüzbaşı İbrahim Hakkı	[yer ismi yok]
Üsteğmen Cemal	Hamidiye
Yd. Asteğmen Niyazi	Halep
14. Alay 9. Bölük Kumandanları	
Üsteğmen Necati	[yer ismi yok]
Üsteğmen İhsan	Trablusgarp
Teğmen İbrahim Hakkı	İstanbul
14. Alay 10. Bölük Kumandanları	
Teğmen İhsan	[yer ismi yok]
14. Alay 11. Bölük Kumandanları	
Üsteğmen Abdullah	Şam
Yd. Teğmen Zihni	[yer ismi yok]
14. Alay 12. Bölük Kumandanları	
Üsteğmen Remzi	İstanbul
Üsteğmen Abbas	Bağdat
Üsteğmen Hamdi	İşkodra
Yd. Teğmen Mustafa Neşet	İstanbul
14. Alay 13. Bölük Kumandanları	
Yd. Asteğmen Abdülaziz	Sivas
14. Alay 14. Bölük Kumandanları	
Yüzbaşı Nesip	Şam
Teğmen Celal	Adana
Asteğmen Ahmet	Sivas
Asteğmen Hüseyin Avni	Beypazarı
14. Alay 15. Bölük Kumandanları	
Teğmen Ferit	Trabzon
14. Alay 16. Bölük Kumandanları	
Yüzbaşı Ömer Avni	Vidin
Bazı karargâh subayları ve askerleri	
Alay Ulaştırma Kumandanı Kıdemli Yüzbaşı Ahmet	İstanbul
Alay Emir Subayı Yd. Teğmen Hasan Sait	İstanbul
1. Tabur Doktoru Binbaşı Halil Rıfat	Edirne
1. Tabur Hesap Memuru Nurettin	[yer ismi yok]
3. Tabur Doktoru Yüzbaşı Arif	Halep
4. Tabur Doktoru Kıdemli Yüzbaşı İbrahim Ethem	Halep
1. Tabur İaşe Subayı Yd. Asteğmen Abdülaziz	Sivas
2. Tabur İaşe Subayı Yd. Teğmen Hüseyin Hüsni	İstanbul
3. Tabur İaşe Subayı Yd. Teğmen Celal	Adana
4. Tabur İaşe Subayı Yd. Teğmen İbrahim	Üsküdar

3. Tabur Hesap Memuru İbrahim Saadettin	Söğüt
14. Alay Makineli Tüfek Bölüğü Kumandanları	
Yüzbaşı Ahmet Hamdi	İstanbul
Teğmen Ahmet	Diyarbakır
Yd. Asteğmen Ferhat	Trablusgarp
Yd. Asteğmen Refit	İstanbul

* ATASE, TSK414, **14. Piyade Alayı Tarihçesi** [Basılmamış Daktilo Eser], Ek-3.

Benzer şekilde 17 Eylül 1915 tarihli bir belgede yer alan listeye de 14. Alay'ın bazı bölüklerinin başçavuşlarının nereli oldukları kayıt altına alınmıştır. Buna göre 1. Bölük başçavuşu Adapazarlı, 3., 5., 6., 10., 11. Bölük başçavuşları İstanbul'dur¹¹⁶. Mayıs ayında yapılan başka bir yazışmada ise 1. Bölük çavuşunun Kayserili, 2. Bölük çavuşunun Kırşehirli, 8. Bölük çavuşunun Akşehirli olduğu belirtilmiştir¹¹⁷.

Böylece 14. Alay asker mevcudunun Osmanlı coğrafyasının dört bir yanından temin edildiği anlaşılmaktadır.

3.2.3. 14. Piyade Alayı'nın Lojistik Destek Kolları ve Lojistik Madde İkmâli

Tümenlerden daha küçük birliklere, örneğin 14. Alay'a lojistik destek, muharebe ve eşya ağırlıkları tarafından sağlanmıştır¹¹⁸. Bunları taşıyan kollar ise erzak kolu veya cephane kolu olarak adlandırılmıştır. Bu kolların hangi birime hangi mazlemeyi kaç hayvanla taşıyabileceği belirlenmiştir. Muharebe ağırlıklarından, cephane, istihkâm edevatı, tamir ve tahrip edevatı, ecza ve su taşınırken, mesela bir piyade bölüğüne cephane götürecekse en fazla üç taşıma hayvanı, ecza götürecekse bir taşıma hayvanı kullanabilirdi. Benzer şekilde eşya ağırlıklarından taşınabilecekler de belirlenmişti. Bir eşya ağırlığından bölüğe veya tabur ve alay karargâhlarına yiyecek, yem, mutfak gereçleri, subay eşyası, kap kakak, çadır, tabur sandığı vb. taşınabilirdi. Bunları naklederken mesela yiyecek için dört hayvan

¹¹⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:20, F:001-001. Bu belgede 9. Bölük başçavuşunun memleketi okunamamıştır.

¹¹⁷ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10, BN:10-25a.

¹¹⁸ Ağırlık; muharebe görevinin ifasında derhal gerekli olabilecek araçlar ve bu araçlara refakat eden personelden oluşur. Muharebe ağırlıkları muharebe alanına, Sahra ağırlıklarından (Büyük ağırlık) daha yakın bir yerde kurulur. Bkz.: Suat İlhan, **a.g.e.**, s.7.

kullanılabilirken, mutfak gereçleri için bir hayvan kullanılabilirdi¹¹⁹. Bunlar küçük ağırlık kapsamında değerlendirilirken bir de savaş alanına daha uzakta kurulan büyük ağırlıklar (sahra ağırlıkları) kurulması emri seferberlik ilanı ile beraber gelmiştir. Seferberlik bölgesel usule göre yapılarak daha hızlı ikmâl imkânı sağlanmak istenmişse de menzil teşkilâtları yeniden kurulduğundan istenen sonuç alınamamıştır¹²⁰. Ancak yine de İstanbul'a yakınlık, Marmara denizinin ulaşımında kullanılması, dağıtım yapılan bölgenin darlığı gibi nedenlerle ikmâl işleri hiç bir zaman çok aksamamıştır¹²¹. 14. Alay'ın görev yaptığı Arıburnu bölgesi için Maydos-Kilye hattına dağıtım noktaları açılmış ancak bunlar düşman tarafından bombalanınca dağıtım Akbaş'tan yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca ileri dağıtım noktası olarak da 14. Alay'ın bulunduğu mevkinin oldukça yakınındaki Kocadere köyü seçilmiştir¹²². Çanakkale'de kaldığı müddetçe 14. Alay'ın çoğunlukla bağlı olduğu 5. Tümen'in lojistik teşkilleri Yeniköy ve Şarköy'de kurulmuştur¹²³.

3.2.3.1. Yiyecek ve Yem Maddelerinin İkmâli

Ordunun yiyecek ihtiyacı tekalif-i harbiye yöntemiyle bölgeden sağlanıyordu. Tekalif-i Harbiye Kanunu 27 Temmuz 1914'te uygulamaya konulmuştu ve devlete savaş durumunda halkın elindeki yiyecek maddelerine, hayvana, araç-gerece el koyma yetkisini tanımaktaydı¹²⁴. 5. Ordu için iâşe bölgesi İstanbul ve çevresiydi. Bu bölge aynı zamanda 2. Ordu için de iâşe bölgesi ve hatta 1. Ordu'nun da harekât bölgesi olduğu için depolarda bulundurulmuş tahsislerin karışmaması için özel işaretlerle ayrılmaktaydı¹²⁵. Ordunun olduğu kadar halkın da iâşesinin temini Harbiye Nezareti'ne bağlı olan Levazımat-ı Umumiye Dairesi tarafından

¹¹⁹ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.231-234. Eşya ağırlıklarının taşıma listesinde giyecek olmaması dikkati çeken bir konudur.

¹²⁰ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.39-40.

¹²¹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.483.

¹²² Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.273.

¹²³ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.483.

¹²⁴ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.236; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.483. İâşe genelde yurt içinden sağlanırken Romanya'nın da önemli bir tedarikçi olduğu unutulmamalıdır. Çünkü Romanya savaşına girdikten sonra iâşe temininde de sıkıntılar yaşanmaya başlanmıştır. Bkz.: Yavuz Selim Çeloğlu, "Çanakkale Cephesinde 5. Ordunun İâşesi", (T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013), s.61.

¹²⁵ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.241.

sağlanıyordu. İaşenin sevki ve bir vilayetten diğerine ihracı kolordu komutanlıklarınca onaylanmalıydı¹²⁶.

Daha önce bahsi geçtiği gibi savaş sırasında birliklerin sürekli yer değiştirmeleri nedeniyle esas ikmâl noktalarından ayrılmaları nedeniyle iaşe zorlaşmaktaydı. Bu nedenle tümenlerin erzak kollarıyla dağıtım yapmak yerine, birlikler iki muharebe grubuna ayrılmış ve iaşe dağıtımı bu gruplara göre yapılmaya başlanmıştır. 14. Alay'ın dahil olduğu 5. Tümen, 19., 16. ve 11. Tümenler'le beraber ikinci muharebe grubu'ndaydı. Bu muharebe grubunun kolları Akbaş'tan alacağı erzakı Bigalı ambarına getirecekti¹²⁷.

14. Alay'ın konumuna en yakın yerler olarak Kilye, Akbaş, Ilgardere'deki erzak ambarlarından, Kocadere'deki birlik depolarına yiyecek maddeleri aktarılmaktaydı. Bunlar birliklerin iki aylık ihtiyacına göre bir miktarda stoklanmaktaydı ve tümenler doğrudan buradan ikmâllerini yapmaktaydı¹²⁸. Bu konuda belgeler vasıtasıyla ulaşılabilen spesifik bir bilgiye göre; kuzey grubunun elinde 45.000 kilo tuz olduğu anlaşılmıştır. İlgili yazışmada bu kadar tuzun sahra ambarlarında saklanması zor olması sebebiyle diğer tümenlere dağıtılabilmek üzere kolordu ambarına teslim edilmesi rica edilmiştir¹²⁹.

Savaş ortamında en çok ihtiyaç duyulan ve kullanılan gıda maddesi ekmektir. Savaş bölgesine en yakın ekmekçi takımları Gelibolu'da bulunmaktaydı. Ancak 5. Tümen ve dolayısıyla 14. Alay savaşın başında Saros körfezi civarında iken ekmekçi müfrezesi Eksamil'in güneyinde konuşlanmıştı¹³⁰. Çayhaneler de önemli bir sosyalleşme ve dinlenme alanı idi. Ancak lojistikle ilgili bir krokide çayhanelerin savaş alanından, hatta Gelibolu'dan daha uzak noktalarda kuruldukları gösterilse de Akbaş ve Ilgardere'de çayhane olduğu bilinmektedir¹³¹.

¹²⁶ Yavuz Selim Çeloğlu, a.g.t., s.49-50, 77-78.

¹²⁷ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.259.

¹²⁸ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., s.486.

¹²⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:4534, D:30, F:1-8.

¹³⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:4799, D:4, F:008.

¹³¹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., s.485, Kroki-58. Nil Sarı, Zuhâl Özeydin, "I. Dünya Savaşında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Sağlık ve Sosyal Yardıma Katkıları", **II. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler İstanbul 20-21 Eylül 1990**, Ank., Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.166.

Büyük çaplı taarruzlardan önce askerin karnının iyi ve sıcak yemekle doyurulmasına önem verilmiştir. Bununla ilgili bir örnek olarak seçilen 19 Mayıs taarruzunu bildiren 18 Mayıs 1915 tarihli tümen emrinin ilgili maddesi aşağıda aynen aktarılmıştır:

“7-Efradın bu gece sıcak yemekle karnı doyurulmalı torbalarına ekmek ve katık ve mataralarına su koyulmalıdır. Efrad çantasız ve kaputsuz olmalı zabitan harita ve evrak-ı resmîye gibi şeyleri üzerlerinde bulundurmamalıdır”¹³²

Arıburnu bölgesinde mutfaklar Maltepe, Bigalı hattının gerisine kurulduğu için sıcak yemek yiyebilmek mümkün olamıyordu. Bu sorunun giderilebilmesi için Kocadere köyü yakınında ileri dağıtım noktası kurulmuştu¹³³. Su, kuyular kazılarak elde ediliyordu. Çanakkale cephesinde askerin yiyeceği genelde tartışma konusu olan, bazı araştırmacıların çok yetersiz olduğunu, bazılarının ise çok iyi olduğunu iddia ettiği tartışmalı bir konudur. Bu konuda aynı çelişkiyi gösterecek şekilde bir askerî kaynak kitap “*Batı Anadolu’dan bol miktarda yiyecek gelebildiğinden askerin yiyeceği miktar ve çeşit açısından mükemmeldi*” bilgisi verilirken¹³⁴, aynı serinin diğer bir kitabında “*et, sebze ve meyve hariç sıkıntı yoktu*” açıklaması yapılmıştır. Bu kaynakta aynı zamanda bakliyatın bol olduğu taze sebzenin hemen hemen hiç verilmediği belirtilmiştir¹³⁵. Bir başka yaklaşıma göre ise Marmara Bölgesi’nin tarım açısından zengin olması nedeniyle cephede iâşe sorunu yaşanmamıştır¹³⁶.

Bu durumda en doğru bilgiyi harp ceridelerinden edinmek mümkün olacaktır. Nitekim 14. Alay’ın, 19. Tümen emri altında olduğu dönemde 19. Tümen’e ait Harp Ceridesi’nde 9-15 Mayıs arasında ve 14. Alay 3. Tabur 12. Bölük’e ait 1 Mayıs-10 Haziran 1915 sürecini kapsayan Harp Ceridesi’nde¹³⁷ 23 Mayıs-10 Haziran arasında

¹³² ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D: H5, F:001-028a.

¹³³ Yavuz Selim Çeloğlu, a.g.t., s.106.

¹³⁴ Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, a.g.e., s.273.

¹³⁵ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., s.488-489.

¹³⁶ Özgür Keskin, a.g.t., s.31.

¹³⁷ ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D:H1, F:001.

askere çıkan yemek not alınmıştır. Buradan elde edilen bilgiler Tablo 3.9 ve 3.10’da aktarılmıştır.

Tablo 3.9.

9-15 Mayıs 1915 Arasında 14. Piyade Alayı Yemek Listesi*

Tarih	Sabah	Öğle	Akşam
9 Mayıs 1915	Çay, ekmek, konserveli pirinç lapası	Zeytin tanesi, üzüm, fındık, hurma	Etli pirinç lapası, etli kuru fasulye
11 Mayıs 1915	Çay, konserveli pirinç çorbası	Ekmek, zeytin tanesi, üzüm, fındık	Etli kuru fasulye
12 Mayıs 1915	Çay, ekmek, konserveli pirinç çorbası	Zeytin tanesi, üzüm, fındık	Etli kuru fasulye
13 Mayıs 1915	Çay, ekmek, konserve çorbası	Üzüm, fındık	Etli kuru fasulye
14 Mayıs 1915	Çay, ekmek, konserve çorbası	Zeytin tanesi, üzüm, fındık	Etli kuru fasulye
15 Mayıs 1915	Çay, ekmek, konserve çorbası	Zeytin tanesi, üzüm	Etli kuru fasulye

* ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9, BN:9-4a; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9 , BN:9-14a; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10 , BN:10-6; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10 , BN:10-17; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10 , BN:10-22; ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10, BN:10-29.

Tablo 3.10.

23 Mayıs- 10 Haziran 1915 Arasında 14. Alay 3. Tabur 12. Bölük Yemek Listesi*

Tarih	Sabah	Öğle	Akşam
23 Mayıs 1915	-	-	Taze bakla
24 Mayıs 1915	Çay, konserve çorbası	Üzüm	Etli nohut
25 Mayıs 1915	Çay, konserve çorbası	Fasulye piyazı, üzüm	Etli fasulye
26 Mayıs 1915	Çay, konserve	Üzüm, fındık	Etli nohut

	çorbası		
27 Mayıs 1915	Çay, konserve çorbası	Peynir(?), badem	Zeytinyağlı taze bakla
28 Mayıs 1915	Konserve çorbası	Zeytin, üzüm, çiroz balığı, zeytinyağı, sirke	Etlı fasulye
29 Mayıs 1915	Konserve çorbası	Üzüm, zeytin	Etlı fasulye
30 Mayıs 1915	Konserve çorbası	Sardalye balığı, zeytinyağı, sirke, zeytin tanesi, üzüm	-
31 Mayıs 1915	Bulgur çorbası	Üzüm	Bulgur, pirinç, etli lapa
1 Haziran 1915	Konserve çorbası	Ekmek	Bulgur lapası
2 Haziran 1915	Bulgur çorbası	Üzüm	Zeytinyağlı bakla
3 Haziran 1915	Konserve çorbası	Zeytin, üzüm	-
4 Haziran 1915	Konserve çorbası	Üzüm	Zeytinyağlı bakla
5 Haziran 1915	Konserve çorbası	Üzüm	Etlı fasulye,ekmek
6 Haziran 1915	Konserve çorbası	Üzüm, ekmek	Zeytinyağlı bakla
7 Haziran 1915	Bulgur çorbası	Üzüm	Kuru bakla
8 Haziran 1915	Konserve çorbası	Ekmek	Kuru bakla
9 Haziran 1915	Zeytinyağlı bulgur çorbası	Üzüm, ekmek	Kuru bakla
10 Haziran 1915	Konserve çorbası	Ekmek	Zeytinyağlı fasulye

* Kaynak: [ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-002a; ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-003; ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-003a; ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-004; ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-004a.]

Bu listeyi doğrulayan bir bilgi, 14. Alay Kumandanı Ali Rıfat'ın 5. Tümen Kumandanlığı'na 24 Mayıs mütareke günü raporunu yazdığı rapordan da elde edilmiştir. Bu raporun bir maddesinde Ali Rıfat Bey, yukarıdaki listenin 24 Mayıs

gününde yer aldığı gibi askere “sabahleyin, çay, konserve çorbası; öğlen, fındık,üzüm; akşam, etli fasulye, etli nohut verildiğini” bildirilmiştir¹³⁸.

Harp Ceridelerinden çıkan başka bir bilgi de askere zaman zaman Müdafai Milliye Cemiyeti tarafından sigara ve sigara kağıdı ile şeker dağıtılması olmuştur. Yine bu belgeler arasında hem yemek hem de sağlık konularıyla ilgili dikkatli yaklaşıma bir örnek de tespit edilmiştir. Buna göre 31 Mayıs'ta dağıtılan ekmeğin küflü olduğu görülmüştür. Küflü ekmek hemen doktora gönderilmiş, doktor da bir raporla beraber alaya bildirimde bulunmuştur¹³⁹.

Savaşın başlangıcında bir neferin tayını belirlenmiş günde 3.000 kalori alması esası kabul edilmişse de¹⁴⁰ ilerleyen zamanlarda bahsi geçen zorluklar nedeniyle buna uyulamadığı aşikârdır. Ancak yine de Tablo 3.9 ve Tablo 3.10'dan görüldüğü gibi askerin yemek durumu üstelik çarpışmaların yoğun olduğu bir dönem olmasına rağmen çok kötü durumda değildir. Burada yapılabilecek en doğru tespit bu yemek listesinin ne çok iyi ne de çok kötü olduğunu belirlemektir. Savaş şartları içinde yapılabilecek olanın en iyisinin yapıldığı görülmektedir.

Birliklerin yaşayabileceği yiyecek ve yem sıkıntısının yetersizlik veya birliklere ulaştıramama gibi sebeplerden başka bir sebeple de oluşabileceği belgelerden edinilen bilgiler sayesinde anlaşılmıştır. Taarruzların ani ve çok olduğu dönemlerde emir-kumanda zincirinde gerçekleşen karışıklıklara daha önceki bölümlerde değinilmişti. Aşağıda aktarılan belge ile bu karışıklığın iaşe lojistiğiyle ilgili bölümü ortaya konulmuştur:

“5-6-331 [18 Ağustos 1915]
Dördüncü fırka kumandanlığına
Mıntıkamızdaki otuzüçüncü alayın birinci taburu efrad ve hayvanatın iaşesi için icap eden erzak ve yemi almak üzere dördüncü fırka idaresine müracaat etmiş tabur-ı mezkûr

¹³⁸ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 5, F:009.

¹³⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-003; ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D: H1, F:001-003a. Başka bir belgede sigara gönderen cemiyetin ismi Muavenet-i Milliye Cemiyeti olarak yer almıştır. Bunun bir yazım hatası veya derneğin isminin yanlış hatırlanması nedeniyle oluşmuş bir hata olduğu düşünülmektedir. Ancak eğer böyle bir cemiyet bulunuyorsa mutlaka araştırılması gerekmektedir. Bkz.: ATASE, Kol:BDH, Kls:4534, D:30, F:13-12.

¹⁴⁰ Yavuz Selim Çeloğlu, a.g.t., s.85-86, 100-101.

hesab-ı memuriyetine firka idaresi tarafından erzak ve yem verilemeyeceği bildirildiği 1. Tabur mezkûr kumandanlığına işar edilmektedir. Bu taburun iaşesinin ne suretle temin edileceğinin emri maruzdur.

A. 14 kumandanı

kaymakam

Ali”¹⁴¹

Belgeden anlaşıldığı gibi Anafartalar çıkarması sırasında 14. Alay’ın Abdurrahman sırtına çekildiği dönemde, bu mıntıkadaki 14. Alay’ın ve dolayısıyla 4. Tümen’in kumandası altında olan 33. Alay 1. Tabur’un lojistiğinin hangi tümen üzerinden gerçekleşeceği kesinleşmemiştir. Bu açığa kavuşuncaya kadar birliğin bir iaşe sıkıntısı çektiği açıktır. Bazı yazışmalarda saat olmadığından ne zaman yapıldığı tam açıklığa kavuşturulamasa da, yine 18 Ağustos’ta yazılan bir tümen emrinde 4. Tümen mıntikasında bulunan bütün kıtaların iaşesinin 4. Tümen tarafından sağlanacağı belirtilmiştir¹⁴².

Askerin iaşesi gibi, savaş alanında çeşitli nedenlerle kullanılan hayvanları yemi de harekât alanlarına yakın bölgelerden temin edilmiştir¹⁴³. 14. Alay’ın cepheden geri dönüş yolunda yaptığı bir yazışmada yem konusuna tesadüf edilmiştir:

“Davudludan

7/10/331 [20 Aralık 1915]

A. 14 kumandanlığına

Taburumuzda mevcut bin(?) saka hayvanatına üçer kıyye mısır kırması ile birer buçuk kıyye kepek beş kıyye pancar koparması mekkâri hayvanatına beherine üç kıyye mısır kırması ile birer buçuk kıyye kepek dört kıyye pancar koparması verildiği maruzdur.

T.3 k.

Mahmud Nedim”¹⁴⁴

¹⁴¹ ATASE, Kol:BDH, Kls:4796, D: 3, F:6-1.

¹⁴² ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 4, F:008-001a.

¹⁴³ Özgür Keskin, a.g.t., s.31.

Belgeden anlaşıldığı gibi, savaş şartlarına göre hayvanlar da iyi beslenmekteydi. Ayrıca bu belgede, sadece 14. Alay'ın 3. Taburu'na ait "1.000 saka hayvanı" olması bilgisi ilginçtir. Bir taburun sahip olması için tahmin edilenden daha fazla gözükün bu rakamı, bu konuda başka veriye tesadüf edilemediği için kontrol etmek mümkün olmamıştır.

3.2.3.2. Giyim-Kuşam Maddelerinin İkmâli

İkinci Sınıf lojistik madde olarak geçen ikmâl maddelerinin en önemlisi giyisi ise de bunun haricinde battaniye, çadır, mutfak gereçleri gibi malzemeleri de içermektedir¹⁴⁵. Osmanlı Ordusu'nun giyim ihtiyacı büyük ölçüde İstanbul'dan, ayrıca İzmit ve İzmir'deki birkaç fabrikadan sağlanmaktaydı. Seferberlikle beraber ordunun giyim ihtiyacı karşılanamayınca evlerdeki dokuma tezgâhları bile kullanılmış, halktan yardım alınmış, yurt dışından karşılanmaya çalışılmış yine de giyecek ihtiyacı tamamen giderilememiştir. Özellikle havaların soğumasıyla giyecek ihtiyacını karşılamak daha zorlaşmıştır¹⁴⁶.

Eşya dağıtımı Menzil Genel Müfettişliği'nce yapılmaktaydı. Dikimevlerinde hazırlanan giyim-kuşam malzemeleri Menzil Müfettişliği ambarlarına gönderiliyor, buradan da ordu ihtiyaçlarına göre dağıtılıyordu. 14. Alay bölgesinde Gelibolu'da, Akbaş'ta ve Kilye'de birer eşya ambarı bulunmaktaydı¹⁴⁷. Ancak diğer yandan eşya ağırlıklarının taşıma listesinde giyecek olmadığı dikkati çekmiştir¹⁴⁸. Bu konuda askeri kaynaklarda verilen bilgi kolorduların, erleri tüm eksiklerini ikmâl ederek yerlerine intikal ettirdikleri doğrultusundadır¹⁴⁹. Örneğin; 5. Ordu'ya gönderilen erler 2. Kolordu bölgesindeki askeralma şubelerinde giydirilip, donatılıp cepheye gönderilmekteydi. İstanbul'dan yollanan askerler ise 1. Kolordu tarafından giydiriliyordu¹⁵⁰. Bu iki bilgi, daha sonra giyecek ikmâli yapılmadığı kanaatini

¹⁴⁴ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 6, F:001-11.

¹⁴⁵ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, a.g.e.,s.237.

¹⁴⁶ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.263-268.

¹⁴⁷ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.264; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., s.489-490.

¹⁴⁸ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, a.g.e.,s.233-234.

¹⁴⁹ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.268.

¹⁵⁰ Şenol Çöklü, a.g.e., s.100; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.206.

uyandırmaktadır. Bu bilgiden yola çıkarak, kolordular tarafından yapılan donatımlar yeterli olmadığında veya sonradan yıpranan malzeme ikmâl edilmek istendiğinde eksiklerin çeşitli dernekler tarafından kapatılmaya çalışılması veya askerin kendi mahalli giyisilerini giymek durumunda kalmasının nedeni de ortaya çıkmış olmaktadır¹⁵¹. Askerin kendi elbiselerini giymesi hakkında bir bilgiye, dönüş yolunda verilen emirler arasında rastlanmıştır. Bu belgede yer alan emirlerden birinde, yapılacak olan muayene ve teftişe “milli elbiseli ve kundurasız” erlerin de getirilmesi gerektiği bildirilmiştir¹⁵². Giyecek ihtiyacı bu şekilde kapatılmaya çalışılırken, bir istihkâm malzemesi olan kum torbasının bile gerektiğinde giyisilerin tamiri için kullanıldığı olmuştur¹⁵³. Bazen de akerin yazlık üniforma ile devam etmesi söz konusu olmuştur¹⁵⁴.

Ancak askerin kolordular tarafından giydirilmesi bilgisine karşılık, Hasan Cevdet Efendi'nin doğrudan yaşayarak aktardığı bilgi, cepheye beraber geldiği askerlerin Lapseki'de giydirildiğidir. İstanbul'dan yola çıkan vapur önce Lapseki'ye uğramış, asker burada giydirilmiş, bundan sonra Akbaş'a geçerek cepheye gidilmiştir¹⁵⁵. Böylece bir yandan da askerin cepheye daha yakın olan Akbaş veya Kilye'deki eşya ambarlarında değil, Lapseki'deki eşya ambarından giydirilebildiği de ortaya çıkmıştır¹⁵⁶.

3.2.3.3. Yakıt-Akaryakıt Maddelerinin İkmâli

Birliklerin odun-kömür ihtiyacı Çanakkale'nin Anadolu kesiminden sağlanıyordu. Buradan elde edilen yakacak maddeleri mavnalarla karşı sahile taşınmaktaydı. Ayrıca Küçük Anafarta'da Müstahkem Mevki Komutanlığı tarafından işletilen bir linyit ocağı bulunmaktaydı. Bu yakacaklardan odun özellikle yemek pişirme, çamaşır yıkama, hamam ve kışın da soba için kullanılmaktaydı. Kömür ise ayrıca tren ve gemilerin çalışması için önemliydi. Akaryakıt ve gaz ihtiyacı ise

¹⁵¹ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.238.

¹⁵² ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D: H11, F:001-012a.

¹⁵³ Liman von Sanders, **a.g.e.**, s.105.

¹⁵⁴ Özgür Keskin, a.g.t., s.79.

¹⁵⁵ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.22.

¹⁵⁶ Özgür Keskin, a.g.t., s.79.

Başkomutanlık Vekâleti Levazım Dairesi Başkanlığınca Avusturya-Macaristan'dan getirtilip, ihtiyaca göre dağıtılıyordu¹⁵⁷.

3.2.3.4. İstihkâm ve Muharebe Malzemelerinin İkmâli

İstihkâm ve muharebe malzemelerinin yurt içindeki az sayıda fabrika ve imalathaneden sağlanması mümkün olmadığı için yurt dışından tedarik edilmeye çalışılıyordu. Çanakkale'deki birlikler 5. Menzil Müfettişliği'ne başvurarak, bu maddelere dair ihtiyaçlarını Akbaş ve Bigalı'daki istihkâm depolarından kendi imkânlarıyla almaktaydılar. Pek çok malzemenin arasında kum torbasının önemi büyük olmuştur. Daha önce bahsi geçen Arıburnu bölgesinde ve özellikle 14. Alay'ın mevzisi olan Bombasirtı'nda siperlerin birbirine çok yaklaşması nedeniyle siper savaşlarının başlamasıyla kum torbasına olan ihtiyaç çok artmıştır¹⁵⁸. Bu konuda Mustafa Kemal Bey'in 5. ve 19. Tümen İdare Başkanlıkları'na yazdığı yazıda çuval temininin en yüce hizmet olduğundan bahsedilmiştir¹⁵⁹. Özellikle 14. Alay'ın siperleri ANZAK'lara en yakın siperler olduğu için, siperden başını çıkan efrad vurulmaktadır. Bu nedenle bu siperlere mazgal yapılması şarttır. Mazgal için ise kullanılması gereken malzeme kum torbasıdır. 14. Alay ve Merkez Kuvvetleri Komutanı olan Ali Rıfat Bey bir yazışmasında bu sebepleri belirterek 400 çuval istemiş, buna karşılık 775 çuval gönderilmiştir¹⁶⁰.

Bunun haricinde çeşitli inşaat malzemeleri de bu sınıfa girmektedir. Demir, çimento ve bir bölümü bölgeden karşılanırsa da kereste deniz yoluyla İstanbul'dan gönderilmekteydi¹⁶¹. Kerestenin gerektiği zaman bölgeden karşılandığı ve 14. Alay'ın istihkâm bölüğünün Ağıldere'de tel örgü döşediğini gösteren bir belge aşağıda aynen verilmiştir:

“Abdurrahman bayırından

8/5/331 [21 Temmuz 1915]

¹⁵⁷ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.491-492; Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**, s.238. Özgür Keskin, a.g.t., s.85-86.

¹⁵⁸ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.490.

¹⁵⁹ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:8, BN:8-6a.

¹⁶⁰ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10, BN:10-22a.

¹⁶¹ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.238.

Tabur 1 kumandanlığına

Ağıldere de yapılacak tel örgüsü mevaki için ağaca lüzum görüldüğünden pek kalın olmamak üzere her tabur on büyük ağacı kat' ve tedarik etdirerek yarın akaşama kadar behemehal Ağıldere de ki istihkâm bölüğüne teslim edecek ve oradan bir vesika alacaktır.

14. Alay kumandanı kaymakam

Ali Rıfat¹⁶²

14. Alay'ın istihkâm bölüğünün Yaylatepe'de bulunduğu ve kumandanının Yahya Hayati olduğu yapılan yazışmalardan anlaşılmıştır¹⁶³. İstihkâm bölüğünün yaptığı işlere bir örnek olarak harp ceridesinde bulunan bir rapor aşağıda aynıyla verilmiştir:

“ Ağıldere mıntıkası kumandanlığına

Yaylatepeden

2/5/331 [15 Temmuz 1915]

Saat 12 sonra

1-Halid ve rıza tepesiyle keskintepe arasındaki irtibat hendeğinin 160 adımlık kısmı bağlandı ise de bazı mahallerde fazla (?) kök çıkmasına ve piyadelerin bizden bir buçuk saat sonra ameliyata iştirak edip yirmi dakika evvel paydos yaptırılmasından başlanılan kısmında ikmal edilemedi.

2- Alionbaşı sırtında siperlerin 18 metrelik bir kısmı 30 santimetre derinleştirildi.

3-Alionbaşı sırtında irtibat hendeklerinden birisinde bir ara siperi yapıldı. Yine bu sırta bir makineli tüfek siperi piyade siperine tahvil edildi. Buradaki tarassud mahallinin solundaki üç mangalılık siper birleştirilmek üzere iki mangalılık siper başlayıp elli santimetre tamik edildi.”¹⁶⁴

¹⁶² ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 2, F:010.

¹⁶³ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 3, F:001-025.

¹⁶⁴ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 3, F:001-029.

Bu raporda görüldüğü gibi çeşitli siperler ve hendekler açılmaktaydı. Daha önce bahsi geçen diz siperi, boy siperi gibi siperlerin yanısıra makineli tüfek siperi, ara siperi, irtibat hendeği, avcı hendeği, nöbetçi kuyusu oluşturmak için farklı boyutlarda kazıların yapıldığı anlaşılmaktadır¹⁶⁵. Ayrıca sahte siperler de yapılmaktadır. Azmakdere ile Ağıldere arasındaki 14. Alay bölgesinde bu sahte siperlerden yapılmıştır. Bunların yanı sıra mahall-i mahfuz ya da mestur mahal denen üstü kalaslarla örtülü korunaklı siperler de yapılmaktadır¹⁶⁶. Keskin-tepe ile 72. Alay arasında bir irtibat hendeği açılmak istendiyse de 125 adımlık kısmında zeminin taşlık olması nedeniyle ancak 60 ila 120 santimetre derinleştirilebilmesi, Damakçılık bayırında 32 metre uzunluğunda, 20 santimetre derinliğinde bir irtibat hendeği, Halid ve Rıza tepesinden Çatlakdere'ye inen bir irtibat hendeğinin 40 metrelik kısmı, Keskin-tepe'de 6 mangalılık siperler üç-dört gün içerisinde yapılanlar arasındadır¹⁶⁷.

Amale taburları ise Burgaz'da, Ilgardere'de, Çorlu'da bulunmaktaydı. Ayrıca Ilgardere'de bir de köprücü takımı vardı¹⁶⁸. Bu birlikler özel ihtiyaç zamanlarında birleştirilerek kullanılmaktaydı. Mesela Anafartalar'da gerçekleşen 21 Ağustos taarruzunda Kocaçimen Mıntıka Kumandanı olan Miralay (Albay) Ali Rıza Bey, 4. Tümen kumandanlığından “ilgili mıntıkalarda çalışan istihkâm bölükleri amele bölüklerinin kuvvetlerini bünyelerinde toplayarak bu mıntıka kumandanlıkları tarafından birleştirilmeleri” talebinde bulunmuştur¹⁶⁹.

Silah üretimi açısından durum pek iyi değildi. Bir tek İmalat-ı Harbiye Merkezi vardı. Ayrıca Almanya'dan getirtiliyordu. Silah depoları Akbaş ve Bigalı'nın kuzeyinde olacak şekilde savaş alanına oldukça yakındı. Ayrıca silahların tamiri de önemli bir işti. Bunun için Gelibolu ve Bigalı'daki tamirhaneler yeterli olmadığına bozuk silahlar İstanbul'a gönderiliyordu¹⁷⁰.

Bu cephede piyade tüfekleri olarak; mavzer, martin, vinçester, şınayder, makineli tüfek olarak da nordenfeld ve maksim kullanılmıştır. Bu cephede 25

¹⁶⁵ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 3, F:001-029a; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 3, F:001-043a.

¹⁶⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:024-005; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:027-004.

¹⁶⁷ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 3, F:001-038a; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 3, F:001-034; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 3, F:001-043a; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 3, F:001-044.

¹⁶⁸ Mustafa Şahin, “Çanakkale Cephesi'nde Türk Ordusunun Menzil Teşkilatı ve Askeri Ulaştırma Hizmetleri”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, S:18(Bahar 2015), s.283.

¹⁶⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:4798, D: 13, F:8.

¹⁷⁰ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, *a.g.e.*, s.491.

Nisan'daki ilk çıkarmayı karşılayan Türk birliklerinde makineli tüfek olmadığı bilinmektedir. Sonradan ikmâl olarak gönderilen ve sayısının azlığı dikkat çeken şekilde yedi makineli tüfek ve üç maksim tüfek bilgisi de bunu desteklemektedir. Ancak başlangıçta durum böyle idiyse de sonradan savaşın gidişatı nedeniyle destek önceliği 5. Ordu'ya verilmiş ve diğer bütün ordulardan fazla olacak şekilde 161.071 tüfek ve 143 makineli tüfeği kullanma imkânı bulmuşlardır¹⁷¹. 14. Alay'ın makineli tüfek bölüğü ya da diğer adıyla mitralyöz bölüğü üç adet maksim tüfekten oluşmuştur¹⁷².

3.2.3.5. Cephane İkmâli

Cephede özellikle topçu cephanesi temininde sıkıntı vardı. Çünkü bu tip cephane dışarıya bağımlılık söz konusuydu. Bununla birlikte 14. Alayı ilgilendiren piyade cephanesi için hızlı, devamlı, yeterli bir ikmâl yapılabilmekteydi¹⁷³. Çünkü bunların imalathaneleri İstanbul'daydı. Grup komutanlıkları ihtiyaçları olan cephaneyi Menzil Müfettişliği'nden talep ederek, kendi cephane kollarıyla cepheye gerisinde bulunan cephane parklarına getiriyorlardı. 14. Alay'a en yakın cephane depoları Akbaş, Ilgardere, Gelibolu ve Burgaz'daydı¹⁷⁴. Asıl sorun top mermilerinde olsa da piyadeler için de mermi sarfiyatının tamamıyla karşılanamaması problemi savaş ilerledikçe söz konusu olmuştu. Bu nedenle mermi tasarrufuna çalışılmıştır¹⁷⁵. Buna rağmen bizzat savaşın en kritik bölgesinde bulunan 4. Tümen komutanı Cemil Bey'in raporuna göre savaşın en önemli günlerinden biri olan 7 Ağustos'ta piyade cephanesi gelmiştir. Bu, tüm zorluklara rağmen cephane ikmâlinin aksatılmadan yürüdüğünü göstermektedir ki aynı raporda Cemil Bey kıta kumandanlarını özellikle cephane ikmâline dikkat etmeleri konusunda uyarmıştır¹⁷⁶. Cephane ikmâline dikkat edilmesi veya hemen ikmâlin yapılması gibi uyarılar özellikle yapılması planlan taarruzlardan önce hiç ihmal edilmemiştir¹⁷⁷. Bu konudaki önemli bir uyarı da 19

¹⁷¹ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.273-276.

¹⁷² ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D: H11, F:001-007a; Gültekin Yıldız, **a.g.e.**, s.60-61.

¹⁷³ Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.273.

¹⁷⁴ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.485, Kroki58.

¹⁷⁵ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.493; **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.281.

¹⁷⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:4568, D: 54, F:001-45.

¹⁷⁷ ATASE, Kol:BDH, Kls:4568, D: 54, F:001-49.

Mayıs taarruzu için 5. Tümen komutanlığından tümen emri olarak gelmiştir. Buna göre “...Kıta’at üzerinde ve muharebe ağırlıklarında bulunması lazım gelen nizami cephane şimdiden celb ve ikmâl edilmelidir”¹⁷⁸ kesin emri verildiği dikkat çekmektedir. İşte bu kıtada ve ağırlıkta bulunması gereken cephane nefer başı 210 fişek olarak hesap edilmiştir¹⁷⁹. Yine bu konuyla ilgili olan başka bir belgede de 14. Alay’ın cephane mevcudu ve ihtiyacı tespit edilmiştir. Bu belgede tarih olmadığı halde 14. Alay kapsamında 11. Alay birliklerinin de bulunması nedeniyle 21 Ağustos kuruluşundan sonraki bir döneme rast geldiği anlaşılmaktadır. Belgenin içerdiği bilgiler Tablo 3.11’de aktarılmıştır.

Tablo 3.11.

14. Piyade Alayı’nın Cephane Durumu*

Kıtanın İsmi	Halen mevcut cephanesi [sandık]	Tabur efradı üzerinde bulunan nizami(?) [sandık]	Taburda bulunacak nizami cephane [sandık]	Noksan [sandık]	Fazlası [sandık]	Noksanı nereden ikmal edilecek [sandık]	Fazlası hangi kıtaya gidecek [sandık]
A.11 müretteb T.1	54	122	48	116		A.14T.182 A.14T.2 8 A.14T.3 6 firkadan20 116	
A.11 müretteb T.4	104	76	30	2		firkadan 2	
1/33	43	80	32	69		1/12’den27 Firkadan22	
A.14 T.1	159	55	22		82		A.11 müretteb T.5
14/2	45	27	10		8		“
14/3	56	34	12		6		“
yekûn				187	96		
32/1	120	66	27		27		33/1 5

* Kaynak: [ATASE, Kol:BDH, Kls:4798, D:13, F:2-7.]

Bir başka tür cephane olan bombanın da yeteri kadar bulunmaması nedeniyle dikkatli kullanılması istenmekteydi. Bu nedenle Eylül ayı itibarıyla savaş alanından

¹⁷⁸ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D: H5, F:001-028.

¹⁷⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:4, F:002-018.

iyice uzaklaşan 14. Alay'da, savaşan asker oranında bomba bulundurulması için düzenleme yapılmasını içeren şu emir gelmiştir:

“A.11 ve 14 kumandanlıklarına

21/6/331 [3 Eylül 1915]

Onbirinci ve ondördüncü alaylarda halen mevcut bulunan bombanın taburlar muharip efrad mevcudu nisbetinde taksim ve tevzi takarür etmiş ve bu esasa göre taburlarda bulunacak bomba miktarı atıye derc olunmuştur:

aded

A.11 müretteb T.1 : 300

A.11 “ T.4 (?): 175

A.14 T.1 : 145

A.14 “ T.2 : 170

2- bunun için ondördüncü alay onbirinci alaya üç sandık 30 aded ki minhaysel mecmu' (180) bomba teslim edecektir.

3- otuzikinci alayın birinci taburunda [200] ve otuzüçün birinde (150) bomba bulunacaktır.¹⁸⁰

Yine çok önemli muharebelerden biri olan 29 Mayıs'taki taarruz sırasında da 14. Alay'a 75 bomba, 500 kum torbası yollandığı, yani kıt olsa bile en zor zamanlarda dahi gerekli lojistik maddelerin ikmâl edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır¹⁸¹.

İstihkâm malzemelerinden kum torbası ihtiyacında olduğu gibi, siper muharebesi cephane ihtiyacını da etkilemiştir. Savaşın siper muharebesine dönmesiyle el bombası ihtiyacı çok artmış ve bu artan ihtiyaç karşılanamaz olmuştur. El bombası ihtiyacı ancak Bulgaristan'ın savaşa girip, Almanya'dan getirilebilmesiyle kısmen çözümlenmiştir¹⁸². Cephane ihtiyacının giderilmesindeki

¹⁸⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:4798, D: 13, F:2-6.

¹⁸¹ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 5, F:013.

¹⁸² İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., s.494.

bir kaynak da yaralı ve şehitler olmuştur. Savaş sırasında bunların üzerindeki cephane toplanarak kullanılmıştır¹⁸³.

3.2.4. Ulaştırma ve Haberleşme Kolları Lojistiği

14. Alay'ın da bulunduğu Gelibolu bölgesinin ulaşım ve ikmâli üç farklı yoldan sağlanabiliyordu. Bu yollardan biri İstanbul-Uzunköprü arasında tren yolu ile gerçekleştirilen ulaşımdı. Ancak Uzunköprü'den sonra yaya olarak devam etmek gerekiyordu. Buradan sonra Keşan-Bolayır-Gelibolu-Bigalı olarak devam eden karayolu Seddülbahir'e kadar gidiyordu. İkinci ve İngilizlerin denizaltı saldırılarıyla hep caydırmaya çalıştığı ulaşım deniz yolu kullanılarak yapılmaktaydı. Denizden yapılan ikmâller için yarımada tarafında Akbaş, Kilye, Maydos, Bigalı, Kilitbahir, Galata, Ilgardere, Gelibolu ve Şarköy iskeleleri bulunmaktaydı. Üçüncü yol ise yine deniz yolu içinde sayılabilecek ama doğrudan İstanbul'dan değil de Anadolu yakasından gelen ikmâlin deniz yoluyla Gelibolu yarımadasındaki bahsi geçen iskelelere aktarılması şeklinde kullanılıyordu. 5. Menzil'e ait kollar, bahsi geçen noktalara gelen maddeleri birliklerin yakınında bulunan depolara ulaştırıyordu. Buradan da birlik kolları cephedeki birliklere dağıtım yapıyordu. Daha önce bahsi geçen amele taburları da bu esnada oluşan indirme-bindirme faaliyetlerinde kollara yardımcı oluyordu¹⁸⁴. Akbaş'ta iki adet hamal taburu bulunmaktaydı¹⁸⁵. Yabancı uyruklu olup da silah altına alınanlar genelde amele taburu veya ulaştırma birliklerinde görevlendiriliyordu¹⁸⁶.

Nakliye kolları taşımayı yapan aracın cinsine göre örneğin öküz arabaları fazla ağırlık taşıdığından ağır erzak veya ağır cephane kolu, diğerleri hafif erzak veya hafif cephane kolu olarak adlandırılmaktaydı. 5. Ordu'nun Menzil Kolları yetersiz kaldığında 2. Ordu'nun Menzil Kolları'ndan yardım alınıyordu¹⁸⁷. Ayrıca ordu hizmetlerine uygun özellikteki araçlarıyla orduya katılanlara menzil kollarında görev

¹⁸³ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:6, BN:6-14a.

¹⁸⁴ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.498. Özgür Keskin, a.g.t., s.52.

¹⁸⁵ Mustafa Şahin, **a.g.m.**, s.283.

¹⁸⁶ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.248. Buna benzer ancak bir yandan da yol yapımından bahsederek istikâm birliklerini kast ettiği anlaşılan farklı bir açıklamaya General Patton'ın incelemesinde rastlanmıştır. Buna göre yol yapımında çalıştırılanlar Ermeni, Rum ve Yahudilerden oluşan işçi taburlarıdır.Bkz.: George S. Patton, **a.g.e.**, s.19.

¹⁸⁷ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.499.

verileceği duyurulmuştu¹⁸⁸. 14. Alay'ın savaş sırasında dahil olduğu iki tümen olan 4. ve 5. Tümenler'in erzak nakliye katarları Biga'da bulunmaktaydı¹⁸⁹.

Birlik kolları hakkında bilgi edinilmek istendiğinde kaynaklarda sadece kolordu ve birkaç tümen bazında incelendiği görülmüştür. Alay bazında hiçbir bilgi bulunamamıştır¹⁹⁰. Buna karşılık arşiv belgelerinde yapılan incelemelerde 14. Alay'ın 4 Eylül 1915 günü elinde bulunan hayvan ve araba dökümü elde edilebilmiştir. Buna göre 14. Alay erkânı ağırlığında bulunan 18 hayvan için seyis ve mekkârici olarak 11 nefer bırakmıştır. Bunun yanı sıra 1. Tabur'un 97 hayvanı için 66 nefer, 2. Tabur'un 105 hayvanı için 62 nefer, 3. Tabur'un 96 hayvanı için 50 nefer daha bırakılmıştır. Alay'ın Anadolu'da terk edilmiş hayvan bulunmamaktadır. Ayrıca 1. Tabur'da çift atlı üç, tek atlı bir; 2. Tabur'da çift atlı iki, tek atlı bir; 3. Tabur'da çift atlı üç, tek atlı bir araba mevcuttur¹⁹¹.

Birliklerin nakliyesi incelendiğinde 14. Alay'ın asker ikmâli için 5. Depo Alayı 13. Tabur'dan gerçekleşen ikmâlde, 13. Tabur Tekirdağ'da olmasına rağmen önce İstanbul'a gelindiği görülmüştür. İstanbul'dan Yörük vapuruyla (Bkz.: Ek-70), Yedigâr-ı Millet torpidosunun koruması altında önce Lapseki'ye ulaşılmıştır. Bundan sonra Akbaş'a geçilmiş ve askerler birliklerine dağılmıştır¹⁹². Böylece deniz ulaşımı için kaynaklarda adı geçen Gülcemal, Gülnihal vapurlarının yanısıra, Yörük vapurunun da kullanıldığı ortaya çıkmıştır¹⁹³.

En son Asmadere'de bulunan 14. Alay, her ne kadar geri çekilme emri gelmese de, savaş alanından uzaklaşmaya Kanlısirt'a gelerek başlamıştır. Geri çekilme emri resmen burada iken, 29 Ekim'de gelmiştir. Bu yürüyüş emri önemli bilgiler içerdiğinden aşağıda aynıyla aktarılmıştır:

¹⁸⁸ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.483.

¹⁸⁹ Mustafa Şahin, **a.g.m.**, s.283.

¹⁹⁰ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.500.

¹⁹¹ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4798, D: 13, F:10.

¹⁹² Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.21-22.

¹⁹³ 1885 yılında İngiltere'de inşa edilen ve Seyr-i Sefain İdaresi tarafından kullanılan Yörük vapuru 1913'te tamirden geçirilmiştir. Bkz.: Türkiye Denizcilik İşletmeleri, **Türk Deniz Ticareti ve Türkiye Denizcilik İşletmeleri Tarihçesi 2**, Der.: Şükrü Yaman, İst., Türkiye Denizcilik İşletmeleri Kültür Yayınları, 1999, s.25,142.

“16 Teşrin-i evvel 331 [29 Ekim 1915]

Kayaltepesi

Yürüyüş emri

1- Fırka 17/8/331 [30 Ekim 1915] Cumartesi günü atideki tarzda Yalova'ya hareket ve o civarda hareket edecektir.

a) Onüçüncü alay istihkâm T.2 B.2 telgraf B.2 takım 4 fırka karargâh ağırlığı A.13 kumandanı kaymakam Ali Rıza Bey'in kumandası altında öğleden sonra saat 5. 30'da ordugâhdan hareketle Köprüceköy-Bıgalı-Yalova yolunu

b) A.15 öğleden sonra saat 5. 30'da ordugâhından hareketle Örüceköy-Bıgalı Yalova yolunu

c) A.14 öğleden sonra saat 6'da ordugâhından hareketle Kurucaköy-Bıgalı-Yalova yolunu

d) dokuzuncu alay B.7 cebel saat 5.30'da ordugâhından hareketle Maydos-Kilye-Bıgalı-Yalova yolunu

h) sıhhiye bölüğü mızıka bölüğü saat 5.30'da ordugâhından hareketle Bıgalı-Yalova yolunu takib edecektir.

2- Her bölüğün muharebe ağırlığı bila fasıla tabur gerisinde yürüyecek ve alayın büyük ağırlıkları müctemian ve mesafesiz alayı takib edecektir

3- Ordugâh mahalleri firkaca irae edilecektir. Her alay ve müstakil kıtatından bir zabıt ordugâhını öğrenmek üzere 17/8/331 öğleden sonra saat 4'de Yalova köyünde bulundurulacaktır.

4- Yürüyüş esnasında 5/8/331 tarihli ordu emirnamesinde zıkr olunan mevada riayet ederek gerek efradın ve gerek diger mekarilerin (?) muntazaman yürümesine aleddevam kıta kumandanlarının dikkat etmesi muktezidir.

5-Kıta'at Yalova'ya muvasalatlarını firkaya bildirecektir.

Beşinci Fırka Kumandanı

Hasan Basrı

Tarz-ı Tebliğ:

piyade A.13,14,15, A.3, süvari B.2,

Topçu,istihkâm,sıhhiye,telgraf,

Seyyar hastahane karargâh idare

Bu emirde görüldüğü gibi “30 Ekim öğleden sonra saat 6’da” hareket edilmesi istenmiştir. Hasan Cevdet Efendi’nin günlüğüne yazdıkları içinde de 30 Ekim gününde aynı notun bulunduğu görülmüştür: “30 [Ekim]: Bugün akşam saat 6’da hareket etmek üzere emir aldık”¹⁹⁵. Cepheye gelirken tren ve vapur kullanılarak yapılan asker nakli bu defa İstanbul’a kadar yürüyüşle gerçekleşmiştir. 30 Ekim akşamı saat 6’da yola çıkan 14. Alay’ın 1. Tabur’u bir saat yürüyüşle Yalova köyüne gelmiştir.

5. Tümen ve 2. Kolordu’ya ilişkin olarak İstanbul’a dönüş yoluyla ilgili cetvel şeklinde düzenlenmiş belgelerde açıklayıcı bir başlık bulunmadığı için, bu belgelerin yürüyüşün planlanmasına dair mi oldukları ya da gerçekleşen yürüyüşü mü gösterdikleri açık değildir. Bu ayrıntının anlaşılmaya çalışılmasının sebebi bu belgelerle, diğer kaynaklar arasında yol boyunca varılan noktalarda ve Maltepe’ye varış tarihinde farklılıklar görülmüş olmasıdır. Bu farklılıkları içeren Hasan Cevdet Efendi’nin günlüğündeki bilgiler ve arşiv belgelerinden derlenen tarihler, varılan yerler karşılaştırmalı olarak aşağıdaki Tablo 3.12’de gösterilmiştir.

Tablo 3.12.

14. Piyade Alayı’nın Çanakkale Cephesi’nden Çekilme Yolu*

TARİH	HASAN CEVDET	ATASE
30 Ekim 1915	Kanlısirt - Yalova	Kurucaköy – Bigalı - Yalova
31 Ekim 1915	Yalova	Yalova
1 Kasım 1915	Bayırköy	Bayırköy
2 Kasım 1915	Gelibolu	
3 Kasım 1915	Eksamil	
4 Kasım 1915	Kadıköy	
5/6 Kasım 1915	Kadıköy	Kilimli?
7/8/9/10/11/12/13 Kasım 1915	Bayramiç	Kilimli?
14 Kasım 1915	Mahmut Köyü	
15 Kasım 1915	Paşayığit	

¹⁹⁴ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H9, F:001-015.

¹⁹⁵ Hasan Cevdet Temizkanlı, a.g.e., s.74.

16 Kasım 1915	Harmanlı, Çavuşlu	Kadağala
3 Ocak 1916	Kırköy	Malkoç
4 Ocak 1916	Zalof [Kırcasalih]	Malkoç
5 Ocak 1916	Babaeski	Malkoç
6 Ocak 1916	Lüleburgaz	Malkoç
7 Ocak 1916	Lüleburgaz	Zalof
8 Ocak 1916	Lüleburgaz	Babaeski
9 Ocak 1916	Mısırlı	Lüleburgaz
10 Ocak 1916	Çorlu	Lüleburgaz
11 Ocak 1916	Çanta	Lüleburgaz
12 Ocak 1916	Celaliye	Lüleburgaz
13 Ocak 1916	Celaliye	Lüleburgaz
14 Ocak 1916	Kalokratya [Mimarsinan]	Küçükçekmece
15 Ocak 1916	Küçükçekmece	Yedikule-Silivri[kapı?]
16 Ocak 1916	Yedikule	Yedikule- Silivri[kapı?]- Üsküdar
17 Ocak 1916	Üsküdar	Fenerbahçe-Bostancı- Maltepe
18 Ocak 1916	Maltepe	

*Kaynak: [Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.73-79; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H11, F:001-015; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H11, F:001-021; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H9, F:001-016; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H9, F:001-016a; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H9, F:001-026; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H11, F:001-003; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H11, F:001-007a; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H11, F:001-022; ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H11, F:001-008.

14. Alay bu yolu 4. ve 5. Tümenlerin karargâhları ile 10., 11., 12., 13., 14. ve 15. Alaylar, sıhhiye ve mızıka bölükleri, lojistik kolları ile beraber yürümüştür. Bu nedenle birlikler arasında çakışma olmaması için bazen güzergâh bazen de tarihler önlü-arkalı olacak şekilde düzenlenmeye çalışılmıştır. İstanbul'a yaklaşıldığında 14. Alay'ın yanında fırka karargâhı, sıhhiye bölüğü ve mızıka bölüğü olduğu dikkati çekmektedir¹⁹⁶. Bütün bu birliklerin aynı zamanda belli bir yere sığabilmeleri için bölgeye yayılmalarının doğal olduğu ve yer isimi farklılıklarının bundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Buna bir örnek vermek gerekirse; bu yürüyüşe katılan 2. Kolordu Kumandanlığı, 5. Tümen ve hatta 14. Alay'ın 3. Taburu tarafından yapılan yazışmalarda bulunulan yer isimi olarak Kadağala [Kadiağılı] ve Davudlu isimleri verilmiştir¹⁹⁷. Oysa aynı günlerde 14. Alay 1. Tabur'un Harmanlı'da olduğu bilinmektedir. Bunu doğrulayan 18 Kasım 1915 tarihli bir krokide 14. Alay'ın 1. ve 2. Taburları Harmanlı'da, 3. ve 4. Taburları da Çavuşlu'da gözükmektedir¹⁹⁸. Bu

¹⁹⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H11, F:001-021.

¹⁹⁷ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H11, F:001-012; ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:6, F:001-11.

¹⁹⁸ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H11, F:001-008.

yerlerin hepsi aynı bölgede Paşayığit ile Uzunköprü arasındadır. Ayrıca 4. Ağır Erzak Kolu'nun da bu yürüşe katıldığı tespit edilmiştir. 3 ile 14 Ocak 1916 arasında yapılmış olan yürüyüşü gösteren bir başka belgede yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi daha farklı bir güzergâha daha rastlanmıştır. Buna göre; Kırkkavak, Zalof, Babaeski, Lüleburgaz, Karışdıran, Çorlu, Kepenekli, Bigados, Kalikratya, Küçükçekmece yolu takip edilmiştir¹⁹⁹. Ancak gerek çekilme yolunu gösteren tablodan ve gerekse eklerdeki krokilerden anlaşıldığı gibi en doğru bilgi, bu güzergâhı bilfiil kateden Hasan Cevdet Efendi'den alınmıştır. (Bkz.: Ek-71,72,73)

Bu güzergâhta kıtaların birbirine karışmaması veya birbirini engellememesi için dikkatle hazırlıklar yapılırken, Silivri'den sonra bir de 5. Kolordu kıtalarının da aynı yolu izleyeceği haber gelmiştir. Bu nedenle Silivri'den sonra, belirlenen konaklardan başka mahallerden yararlanılamayacağı uyarısı yapılmıştır²⁰⁰. Sonunda 18 Ocak 1916'da İstanbul'a varılmış ve bir hafta sonra Doğu Cephesi'ne yola çıkmak için kısa bir dinlenme ve hazırlık dönemine girilmiştir.

Haberleşme konusu ise iki açıdan ele alınabilir. Birincisi birliklerin kendi arasında askeri anlamda haberleşmesi, ikincisi ise askerlerin aileleriyle haberleşmesi. Bu açıdan moral kapsamında incelenebilecek haberleşme konusunda ilk önce belirtilmesi gereken 5. Menzil Müfettişliği'nin bir telgraf müfrezesi ve bir sahra posta bölüğü olduğudur²⁰¹. 5. Tümen'in telgraf takımının ilk önceleri Eksamil'de olduğu tespit edilebilmiştir²⁰².

İkmâl olarak dağıtılan kablo ve telefon miktarları incelendiğinde diğer ordulara kıyasla 5. Ordu'ya sayıca daha fazla bütünleme yapıldığı görülmüştür. Bu miktarlar 1. Ordu'ya 332 makara kablo, 24 adet telefon; 2. Ordu'ya 168 makara kablo, 56 adet telefon; 5. Ordu'ya 400 makara kablo, 90 adet telefon olarak gerçekleşmiştir²⁰³. 10 Eylül 1915 tarihinde bu miktarlar içinde 14. Alay'ın ihtiyacı olan kısmı Tablo 3.13'de görülmektedir.

¹⁹⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H11, F:001-017.

²⁰⁰ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H11, F:001-016a.

²⁰¹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.484.

²⁰² ATASE, Kol:BDH, Kls:4799, D:4, F:008.

²⁰³ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.285.

Tablo 3.13**10 Eylül 1915'te 14. Piyade Alayı'nın Çeşitli Muhabere Araçları
Mevcudu ve İhtiyacı***

	Santral	Seyyar telefon	Mefruş kablo metro	İhtiyat kablo metro	helyosta	Telgraf bölüğünden haric efrad
Kıtanın Malı	-	3	800	-	2	5
Suver-i muhtelifede tedarik edilen	-	-	-	-	-	-
Kıtanın elinde müstamel olan	-	-	-	-	-	-
Harice verilip istirdadı kabil olmayan	-	-	-	-	-	-
Harice verilip istirdadı kabil olan	-	-	+1700	-	-	-
ihtiyac		2		+700		3

Mülâhazat +: Abdurrahman bayırından Kocaçimenin şarkındakidereye kadar tefriş edilmiş olub şimdi dördüncü fırka tarafına istimal edilmektedir. Mülâhazat+: bu ihtiyac buradaki mevzide muhabereyi temin edecek surettedir. * Kaynak: [ATASE, Kol:BDH, Kls:4796, D:3, F:107-2.]

Menzil postanesi veya sahra postanesi, Akbaş'ta bulunmaktaydı²⁰⁴. Bu "Maydos Postahanesi" olarak anılmaktaydı. Ayrıca Çanakkale ve Gelibolu'da posta merkezleri vardı²⁰⁵.

Menzil postanesine gelen emanet akçeler [aileler tarafından askerlere yollanan paralar] tümen mutemeti yapılmış olan, tümenin sahra posta memuru tarafından kıta mutemetlerine teslim edilecekti. Bu para alma-dağıtma işleri sırasında posta memuruna bir süvari de koruma sağlamaktaydı. Mayıs ayında 5. Tümen'in

²⁰⁴ Hasan Cevdet Temizkanlı, a.g.e., s.28.

²⁰⁵ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:4, F:002-018.

sahra posta memuru Burhanettin Efendi'ydi.²⁰⁶ Diğer yandan bu işlemin tersi de olabilmekteydi. Yani asker de biriktirdiği parayı evine gönderebilmekteydi²⁰⁷. Sahra telgraf merkezi ise başlangıçta Galata'da iken 10 Mayıs'tan sonra Yalova'daki ordu merkezine alınmak üzere çalışmaları başlamıştır²⁰⁸.

Harp sahasındaki haberleşmenin önemli bir kısmı da gazeteler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Örneğin, 4 Haziran'da Przemysl kalesinin düştüğü²⁰⁹, 22 Ağustos'ta İtalyanların resmen harp ilan ettiği haberi²¹⁰, 27 Ağustos'ta Brestlitowsk'un düştüğü²¹¹, 15 Ekim'de Bulgarların Sırlara harp ilanı²¹² gibi olayların gazetelerden günü gününe takip edildiği Hasan Cevdet Efendi'nin günlüğü vasıtasıyla anlaşılmaktadır.

3.2.5. Sağlık ve Veterinerlik Hizmetleri

5. Ordu kurulduğunda 2. Menzil'in sağlık tesisleri 5. Ordu'ya bırakılmış, 2. Ordu'nun diğer ordulardan faydalanması istenmişti²¹³. Sağlık işlerinde personel ve malzeme anlamında bazı yetersizlikler kısa sürede tamamlanmış ve 4 Mayıs 1915'te tam olarak sağlanmıştı. Askeri tabip ve eczacılar Askeri Tıbbiye ve Darülfünundan sağlanmaktaydı. Yine aynı tarih itibarıyla 5. Ordu'nun yararlanacağı hastaneler Tekirdağ, Şarköy, Gelibolu, Lapseki, Ezine, Dümrek²¹⁴, Dimetoka'da toplam 5050 yatak olarak belirlenmiştir. Gelibolu'daki hastane bombardımandan sonra bölünerek Şarköy ve Tekirdağ'a taşınmıştı. Gelibolu'da acil durumlar için sadece 150 yatak bırakılmıştı²¹⁵. Bunlara daha sonra Mürefte, Galata, Karainbeyli de eklenmiştir.

²⁰⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:4799, D:4, F:009-09a.

²⁰⁷ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.28.

²⁰⁸ ATASE, Kol:BDH, Kls:3540, D:77, F:6-3.

²⁰⁹ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.35; "Pirezemzel'in istirdadı", **İkdam**, 22 Mayıs 1331, s.1.

²¹⁰ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.61; "İtalya Kat'-ı münasebet etmiş", **İkdam**, 9 Ağustos 1331, s.1.

²¹¹ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.62; "Brest-litovsk kal'ası düştü", **İkdam**, 14 Ağustos 1331, s.2. Brest Litovsk, Almanlar tarafından 25 Ağustos 1915'te ele geçirilmiştir. Bkz.: İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.446. Ancak haberin gazetelere yansımaları daha sonra olmuştur.

²¹² Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.72; "Bulgaristan ilan-ı harb etdi", **İkdam**, 2 Teşrin-i evvel 1331, s.1.

²¹³ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.223.

²¹⁴ Bu yer ismi Demerek veya Dümerek olarak da kullanılmıştır. Bkz.:İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.502; Mustafa Şahin, **a.g.m.**, s.283.

²¹⁵ Her ne kadar Genelkurmay yayınlarında Hastanenin bir kısmının Lapseki'ye taşındığı belirtilmişse de en azından bir kısmının da Şarköy'e gittiği iki ayrı kaynaktan doğrulanmıştır. Kızılay arşivinde

Menzil Müfettişliği hastanelerinden başka bir de kolordu ve tümenlerin seyyar hastaneleri de bulunmaktaydı. Bunlar da Arıburnu bölgesi için Kocadere ve Akbaş'ta toplanmıştı. Akbaş iskelesi yaralıların yurt içi hastanelere taşınması için kullanılırken bazen yığılmalar da oluyordu²¹⁶.

Ayrıca sargı yerleri, harp hastaneleri, Kızılay hastaneleri, mevki hastaneleri²¹⁷ ve hastane gemileri bulunmaktaydı. Sargı yerleri birliklerin büyüklüklerine ve savaş alanına yakınlıklarına göre adlandırılmaktaydı. Taburların yaralılarını tedavi ettiği yere kıta sargı yeri denirken, tümenlerinkine büyük sargı yeri denmekteydi. 14. Alay daha savaş alanına girmemişken 24 Nisan'da tümenin sıhhiye bölümü ikinci Kavak köprüsünün doğusunda iken, ilgili hastane olan 4. Seyyar hastane de Yeniköy'de konaklamaktaydı²¹⁸. Bunun arka planındaki sevkiyat 14. Alay için şöyle işlemekteydi: Hastalar önce Bayramiç'e gönderiliyor, buradan sıhhiye bölümü tarafından Yeniköy'e sevk ediliyorlardı. Hastanın tedavisi için gerek duyulursa buradan Şarköy'e gönderilebileceklerdi²¹⁹. Fakat savaşın ilerleyen zamanlarında 4. Seyyar hastahanenin Akbaş'a alındığı anlaşılmaktadır²²⁰. Buna karşılık dönüş yolunda 5. Tümen'in yararlanacağı hastane, 200 yataklı Kadağala'da [Kadıoğlu] kurulmuş 5. Seyyar hastane olarak belirlenmişti²²¹.

Savaş alanına girdikten sonra ise 14. Alay yakınlarındaki büyük sargı yerleri Kocadere ve Matikderesi'nde bulunuyordu. 14. Alay'ın dahil olduğu 5. Tümen'in sıhhiye bölümü Kocadere'nin batı yamacında, seyyar hastanesi ise Bigalı deresinin kuzeyindeydi²²². Büyük saldırılardan biri olan 19 Mayıs taarruzunda 5. Tümen'e ait birliklerin kıta sargı yerlerinin Çataldere'de kurulduğu tespit edilmiştir. Bu taarruz

bulunan bir belgede 19 Nisan 1331'de (2 Mayıs 1915) yapılan bombardıman neticesinde Gelibolu Hilal-i Ahmer Hastanesinin bir kısım kadrosunun Şarköy'e gittiği anlaşılmıştır. Bir başka rapor neticesinde de burada en az iki ay kalındığı belirlenmiştir. Kızılay, 523/45, 20 Haziran 1331. Kızılay, 523/44, 15 Temmuz 1331. Daha sonra Şarköy'deki kısım da Tekirdağ'a taşınmıştır. Kemal Özbay, **Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri**, İst., Yörük Basımevi, 1976, s.232. Ayrıca bkz.: Nil Sarı, Zuhal Özaydın, **a.g.m.**, s.162; Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, s.274.

²¹⁶ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.247; İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.504.

²¹⁷ Örneğin Maydos Hastanesi bir mevki hastanesiydi. Bkz.: Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.243.

²¹⁸ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4799, D:4, F:008.

²¹⁹ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:4, F:002-002.

²²⁰ ATASE, Kol: **ATA-ZB**, Kutu:41, G:7, BN:7-3a.

²²¹ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D:H11, F:001-012.

²²² İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.501-505.

için sıhhiye bölüğünün teskereci takımı da alaylara muavenet etmek üzere Çataldere'ye celp edilmiştir²²³.

Bunun haricinde daha önce aktarıldığı gibi Çanakkale cephesinde iken zaman zaman dahil olduğu tümenlerden 9. ve 4. Tümen'lerin seyyar hastaneleri Ağadere bölgesinde, 19. Tümen'in seyyar hastanesi 5. Tümen'in seyyar hastanesiyle aynı bölgede Bigalı deresinin kuzeyinde kurulmuştu²²⁴. 5. Tümen'in seyyar hastanesi hafif yaralı, ayakta tedavisi mümkün olanlar için, 19. Tümen'in seyyar hastanesi ise Akbaş'a aktarılacak yaralı ve hastalar için kullanılmaktaydı²²⁵. 7 Ağustos için Cemil Conk'un aktarımına göre 4.Tümen'in faydalanacağı büyük sargı mahalli Kurtderesi'ndeydi. Aynı yer 19. Tümen için de sargı mahalliydi. 4. Tümen Conkbayırı Savaşı öncesi bu mevkiye geldiğinde başhekimi bölüğü ile beraber derhal bu sargı yerine gönderilmişti²²⁶.

Bu adı geçen hastanelerin bazılarının taşındığı bilinmekle beraber Ek-74'te verilen, 5. Ordu'nun sağlık teşkilatının Ağustos ayındaki yayılımını gösteren haritada Gelibolu yarımadasında sadece Galata yakınında bir hastane görülmektedir. Her ne kadar Ağustos ayının sonuna doğru bir tarih için bu harita yapılmışsa da Gelibolu yarımadasında menzil teşkilatının tek bir hastanesinin olması mümkün görünmemektedir. Bu haritadaki aksaklığı sebebi tespit edilemese de, bir araştırmacının karşılaşılabileceği şaşırtıcı belgelere örnek olmak üzere eklerde yer verilmiştir.

Çanakkale Savaşı'nda çok yaralı verilmesi nedeniyle menzil hastanelerinin ve yakın mevki hastanelerinin dolması sonucunda yaralılar Tekirdağ, İstanbul, İzmir, Bandırma gibi merkezlere aktarılmıştır. 14. Alay'ın yaralılarının gönderildiği bu hastanelerin dökümü Tablo 3.13'de görülmektedir. Ancak buradaki yaralılar sonradan şehit oldukları için bu tespit yapılabilmıştır. Yaralı sayısının ve dağılımının hepsini yani şehit olanların yanısıra iyileşenleri de gösteren bir çalışma bugüne kadar yapılmamıştır. Bu bilgilerin bulunduğu MSB Arşiv Müdürlüğü'nde sivil araştırmacının çalışma imkanı bulunmadığından, doğrudan MSB Arşiv

²²³ ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-028.

²²⁴ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.505.

²²⁵ Kemal Özbay, **a.g.e.**, s.231.

²²⁶ ATASE, Kol:BDH, Kls:4568, D: 54, F:001-45.

Müdürlüğü'nden alınan liste üzerinde çalışılarak oluşturulan yaralı askerlerin aktarıldığı hastaneler listesi aşağıda yer almaktadır.

Tabloda yer alan 221 şehidin vefat ettiği hastaneler ismen görülmektedir. Ancak 16 şehit için herhangi bir kayıt tutulmamıştır. Yaralandıktan sonra çeşitli hastanelere sevk edilen askerlerin gönderildiği hastaneler incelendiğinde, doğrudansavaş alanındaki veya bu bölgeye çok yakın hastanelere sevk edilenlerin sayısı 106 iken, İstanbul'a sevk edilenlerin 113 kişi olduğu görülmektedir.

Tablo 3.14

14. Piyade Alayı Yaralı Askerlerinin Aktarıldığı ve Şehit Olduğu Hastaneler*

Hastane İsmi	Şehit
Şimal (Kuzey) Grubu Ağır Mecruhin (Yaralı) Seyyar Hastanesi	32
3. Harp Hastanesi	4
Dimetoka 3. Menzil Hastanesi	4
1. Menzil Hastanesi	4
4. Tümen Sıhhiye Bölüğü	2
5. Tümen Sıhhiye Bölüğü	1
10. Tümen Sıhhiye Bölüğü	2
11. Tümen Seyyar Hastanesi	2
Cenup (Güney) Grubu Mecruhin Hastanesi	3
Akbaş Hastanesi	11
Gelibolu Menzil Hastanesi	9
Eriklice Hafif Mecruhin Hastanesi	1
Çanakkale Merkez Hastanesi	5
Karabiga Hastanesi	3
Lapseki Harp Hastanesi	4
Mürefte Menzil Hastanesi	1
Tekirdağ Merkez Hastanesi	16
Yeniköy Hastanesi	1
Ezine Hastanesi	1
Erdek Hastanesi	1

Bandırma Hastanesi	1
İzmir Merkez Hastanesi	1
Bakırköy Gaziler Hastanesi	1
Yedikule Ermeni Hastanesi	1
Bakırköy Hastanesi	1
Şehremaneti Çapa Hastanesi	4
Hilal-i Ahmer Beyoğlu Hastanesi	6
Hilal-i Ahmer Taksim Hastanesi	1
Hilal-i Ahmer Kadirga Hastanesi	3
Hilal-i Ahmer Tıp Fakültesi Hastanesi	8
Hilal-i Ahmer Mekteb-i Sultani Hastanesi	1
Hilal-i Ahmer Cağaloğlu Hastanesi	1
Gülhane Hastanesi	14
Haseki Nisa Hastanesi	1
Maçka Hastanesi	1
Rami Hastanesi	1
Mekteb-i Harbiye Hastanesi	10
Şişli Etfal Hastanesi	1
Gümüşsuyu Hastanesi	16
Kuleli Hastanesi	2
Gurebayı Müslimin Hastanesi	2
Yıldız Hastanesi	1
Sen Jozef Hastanesi	1
Pangaltı Hastanesi	1
Feriköy Mecruhın Hastanesi	1
Taşkışla Hastanesi	2
Muhtar Hastanesi	1
İplikhane Hastanesi	1
Defterdar Hastanesi	1
Bahriye Merkez Hastanesi	1
Moda Darülmualimin Hastanesi	2
Fenerbahçe Mevki Hastanesi	2
Haydarpaşa Hastanesi	12

Maltepe Hastanesi	11
Kayıt yok	16
Toplam	237

*Kaynak: [MSB, Arşiv Müdürlüğü, 45012883-7940-995-16 no'lu yazışma.]

Yaralıların bakımı haricinde savaşan askerlerin de sağlıklarına dikkat edilmesi, koruyucu tedbirler alınması gerekmekteydi. Bu nedenle kolera, tifo, çiçek hastalıklarına rastlandığı için aşı yapılmasına da özen gösteriliyordu. 14. Alay'ın birliklerinin harp cerideleri incelendiğinde bazen çiçek ve kolera, bazen de çiçek, kolera ve tifo aşılarının beraber uygulandığı anlaşılmıştır²²⁷. Bu gibi bulaşıcı hastalıkların ve diğer hastalıkların önünü almak için alaylarda her gün sağlık jurnali tutulmaktaydı. “Yevmiye vukuat-ı sıhhiye jurnali” adı altında taburlardan gelen bilgiler 14. Alay'ın doktoruna (tababet) aktarılmaktaydı. Bu raporda; doktora başvuran kişi adedi, bunlardan istirahat verilmiş olanlar ve hastaneye sevk edilmiş olanlar ile basit hastalık (emraz-ı adiyе) ve bulaşıcı hastalık (emraz-ı sariye) görülenlerin sayısı bulunmaktaydı²²⁸. Bu raporlara bir örnek vermek gerekirse; 22 Temmuz'da 14. Alay doktoruna yollanan bir raporda 61 müracat olduğu, bunlardan 41'inin istirahat aldığı, 2'sinin hastaneye gönderildiği, bulaşıcı hastalığın ise hiç olmadığı kaydedilmiştir²²⁹.

Bitlenmeye karşı giyisiler etüvden geçiriliyor, hatta etüv işlemi yapılamayacaksa eşyalar fırınlarda sterilize edilmeye çalışılıyordu. Ayrıca bit kontrolleri, bit kırma işlemi ve erlerin haftada bir yıkanabilmesi için yunaklar kurulması istenmişti²³⁰. Birkaç gün arayla da olsa askere sabun dağıtılmaya çalışılmış, böylece askerin çamaşırlarını yıkaması sağlanmıştır²³¹.

Savaşa katıldığı ilk zamanlarda 5. Tümen askerlerine özel bir rahatsızlığın ortaya çıkmış olması ilginç bir gelişmedir. Bu dönemde 5. Tümen askerlerinin kazdığı siperlerin derin olması nedeniyle rutubetli hatta ıslak olması bu birliğin askerlerinin arasında ishal hastalığının yayılmasına yol açmıştır. Dizanteri veya

²²⁷ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5316, D: H1, F:001-004a.

²²⁸ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:2, F:003; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:2, F:003-001.

²²⁹ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5315, D:2, F:011-005.

²³⁰ Kemal Özbay, **a.g.e.**, s.237.

²³¹ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5316, D: H1, F:001-003; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:5316, D: H1, F:001-003a.

koleraya benzemeyen bu hastalığın yemek nedeniyle oluşmadığı, askerin siperden çıkınca geçtiği görülmüştür. Bu nedenle hastalığın o dönemde 5. Tümen'in başında olan Sodenstern'in çok derin kazdırdığı siperler nedeniyle olduğu düşünülmüştür²³².

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilaç sektörü gelişmediği için dışa bağımlılık söz konusuydu. En çok kullanılması gereken tentürdiyot savaşın daha başından itibaren sıkıntısı çekilen malzemelerdendi²³³. Sıhhi malzeme depolarından ilaç, sıhhi araç gereç sağlanmaktaydı. En büyük yokluk sargı bezinde çekilmekteydi²³⁴.

Ordu'da hasta taşımaya özel bir araç olmadığı için hastalar nakliye arabaları veya kollarıyla naklediliyordu. Ancak belgeler incelendiğinde bazı hasta nakil taşıtlarının bulunduğu fakat bunların Anadolu yakasında kullanıldığı görülmüştür. Ulaştırma başlığı altında da görüldüğü gibi yerli halk da bu taşımaya kendi arabalarıyla yardımcı oluyordu. Arıburnu bölgesindeki yaralılar Kemalyeri-Kocadere-Bigalı veya Kemalyeri-Kilye yolları kullanılarak geriye gönderilmekteydi. Memleket içindeki hatanelere gönderilecek olanlar, ulaştırma başlığı altında da bahsedilen iskeleler içinde sadece Maydos ve Akbaş iskelelerinden aktarılmaktaydı²³⁵. Yaralı ele geçen düşman askerleri de ihmal edilmemiş hemen sargı yerine sevk edilmişlerdir²³⁶.

Tedavileri tamamlanıp geri gönderilen askerlerin ise bazen yanlış kıtaya sevk edildiği ve bu yanlışlığa rağmen askerin o kıtada istihdam edildiği görülmüştür. Ancak asker ihtiyacı nedeniyle de olsa bu durum uygun görülmemiş ve askerlerin kendi kıtalarına iade edilmesi istenmiştir²³⁷.

Sağlık konusuna verilen önem dönüş yolunda dinlenme amacıyla durulan bölgelerde hemen bir hastane kurulmasından da anlaşılmaktadır. 5. Tümen için 200 yataklık bir hastanenin 5. Seyyar hastane adıyla kurulması 10 Aralık 1915'te 2. Kolordu kumandanlığı tarafından emir verilerek gerçekleştirilmiştir²³⁸.

²³² Kemal Özbay, **a.g.e.**, s.236-237.

²³³ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.245.

²³⁴ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.491.

²³⁵ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.506; Kemal Özbay, **a.g.e.**, s.230.

²³⁶ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4568, D: 54, F:001-48.

²³⁷ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4799, D:4, F:009-09; ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4799, D:4, F:009-09a.

²³⁸ ATASE, Kol:**BDH**, Kls:4805, D: H11, F:001-012.

Savaşta kullanılan hayvanlar için de veteriner hizmeti verilmeye çalışılıyordu. Arıburnu bölgesi'ne en yakın hayvan depoları Pazarlı, Burgaz ve Keşan'da idi. Aşuları ve bakımları yapılmış hayvanları ihtiyaca göre ordulara dağıtan Harbiye Nezareti Baytar Müfettişliği'nin hayvan deposu ise Uzunköprü'de idi. Bu da Çanakkale cephesi için kaynaklara yakınlık, kolay erişim anlamında bir göstergedir. Bu bölgenin hayvan hastaneleri de Münipbey Çiftliği ve Ilgardere'de kurulmuştu²³⁹. Kuzey Grubu'nun Yalakabat'ta, 3. Kolordu'nun Çardak'ta bulunan beygir depoları da hastaneye çevrilmiştir²⁴⁰.

3.2.6. 14. Piyade Alayı Askerlerinin Moral Durumu

Askeri başarılar haricinde askerin moralinin yüksek tutulmasının çeşitli yolları mevcuttur. Bunların başında yukarıda incelenen lojistik hizmetlerin aksamadan yürümesinin sayılabileceği gibi, askerin dinlenmesinin, eğlenmesinin ve özellikle ailesiyle haberleşmesinin de rolü büyüktür.

Bu açıdan incelendiğinde kara çıkarması başlayıncaya kadar 14. Alay'ın Saros'ta yaptığı gibi, kıyı gözlemesi ve savunması yapan birliklerin zamanında değiştirilerek dinlenmelerinin sağlanmasına dikkat edildiği görülmüştür. Her ne kadar savaş sırasında bu dinlenmelerin sağlanması zorlaşsa bile konu anlatımı içinde de görüldüğü gibi yeri geldiğinde 14. Alay'ın 5. Tümen'in diğer birlikleriyle veya 14. Alay içindeki taburların birbirleriyle değiştirilmişlerdir. Bunun en dikkat çekici örneği Conkbayırı savaşları sırasında görülmüştür. Hatırlanacağı gibi 6 Ağustos'tan itibaren hep en önde savaşan 14. Alay 1. Tabur, 9 Ağustos'ta kayıt ve haritalardan çıkmış ancak 10 Ağustos'ta yine yerini almıştı. Bunun sebebinin birliğin dinlenmek üzere geri çekilmiş olduğu açıktır. Ancak durumun çok karışık olduğu dönemlerde ve başka birlik kumandanlarının altında görev yaparken bu dinlenme meselesinin biraz sekteye uğradığı da belirtilmelidir. Örneğin; 72. Alay'ın 3. Taburu'na geçici olarak verilmiş olan 2. ve 3. Bölükler'in hep siper içinde tutulduğu, dinlendirilmedikleri ve hatta düzenli şekilde işe de alınmadıkları nedeniyle iadeleri 14. Alay ve Merkez Grubu Komutanı Ali Rıfat Bey tarafından istenmiştir²⁴¹.

²³⁹ İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.511.

²⁴⁰ **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X., s.303.

²⁴¹ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:9, BN:9-13a.

Birliklerin dinlendirilmesinin yanı sıra askerlere izin verilmesi, evlerine, ailelerine bir müddet de olsa kavuşup hasret gidermeleri de önemli bir motivasyon sebebidir. Ancak Hasan Cevdet Efendi örneğinden yola çıkarak bunun pek uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Hasan Cevdet Efendi bütün savaşı cephede yaşadktan sonra, geri dönüş yolunda Harmanlı'da uzun bir konaklama yapıldığı sırada altı günlük bir izin alarak evine gitmiştir²⁴².

Bir başka motivasyon aracı milli ve dini duyguların harekete geçirilmesidir. Böylece askerlerin vatan savunmasındaki etkinliklerinin artması sağlanmaktaydı. Bu durumu somut olarak destekleyen, verilen madalyalar olmuştur²⁴³. Madalya ile şerefendirilmenin yanısıra savaşta yapılan yararlıklara göre kıdem zammı veya rütbe yükseltilmesi gibi ödüllendirilmeler de tespit edilmiştir. Bununla ilgili olarak 14. Alay'a 5. Tümen Kumandanlığı'ndan yollanan bir yazı aşağıda aktarılmıştır:

“ Matikdere

3-4-331 [16 Haziran 1915]

14. Alay kumandanlığına

Madde1- muharebenin bidayetden beri taht-ı kumandanızda bulunan ve bulunmuş olan ümera ve zabitanın muharebedeki hidemat-ı fevkaladelerine binaen terfiyen veyahud kıdem zammı suretiyle taltif ve küçük zabitanın zabıtlığıne terfiye layık gördüklerinizi müşir bir defterin serian tanzimiyle fi 4 haziran 331 saat 2 sonraya kadar fırkaya irsali matlubdur.

Mecruhan geri giden zabitanında bu suretle şayan-ı taltif olanların dahi dahil edilmesi lazımdır.

Madde 2- şimdiye kadar müteferrik suretde gönderdiğiniz inhalar kolorduya takdim edilmiş ise de henüz icra emri gelmediğinden tekid edilmiş olmak üzere bunların da tekrar deftere idhali ve fakat ve fakat evvelki inha tarihlerinin ilavesi icab eder.

Madde 3-alel usül kıdemen ve nizamen terfi edecek zabıt vekilleri ve zabıt namzedlerinin bu defterlere idhallerine lüzum yoktur. Bunlar için fevkennizam olarak terfi-i muktezi görülenler olursa onlar dahil edilmelidir.

²⁴² Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.76.

²⁴³ Muhterem Saral, Alpaslan Orhon, Şükrü Erkal, **a.g.e.**,s.248.

Madde 4- defterlerin mümkün mertebe merbut teklif listesi tarzında tanzimi ve salnamedeki sicil numaraları ve esbab ve suretli taltifi musarrah olmalı ve yarın saat 2 sonraya kadar behemahal fırkaya irsal olunmalı ve sunuf-ı muhtelifenin defterleri ayrı ayrı yapılmasına ve zirinin musaddak bulunmasına itina olunmalıdır.

Beşinci Fırka Kumandanı Kaymakam

Hasan Basri²⁴⁴

Bunun gibi ciddi ödüllendirme baş vurularının yanısıra 14. Alay Komutanı tarafından “şevk ve gayreti arttırmak için” bazı bölük çavuşları ve bir askerin taltifini istediği de tespit edilmiştir²⁴⁵. Konu içinde geçen, üst düzey komutanların o gün yapılan çarpışmalar nedeniyle yayınladıkları teşekkür ve taktir mesajları hatırlanacaktır. Hatta böyle bir mesajı alamadığı için birlikleri adına Ali Rıfat Bey’in Mustafa Kemal’e yazdığı sitem kokan mektup ta hatırlanacaktır. Bu mektup beklenen teşekkürü alamayan askerlerin moral durumunu göstermek adına yazılmış iyi bir örnektir.

Bu ödüllendirmelerden savaştan sonra gerçekleşenler de olmuştur. Burada verilecek örneği gaziler için askeri kıyafet kararnamesindeki değişiklik olarak yorumlamak da mümkündür. Çanakkale’de 14. Alay 1. Tabur 4. Bölük komutanı olan Hasan Cevdet Efendi için savaş sırasında aldığı harp madalyasının²⁴⁶ yanı sıra tam on sene sonra yapılan bir değişiklikte “Çanakkale Bombatepesi’nde yaralandığı için” sol koluna iki adet şerit takılması emri verilmiştir. (Bkz.: Ek-75)

Diğer taraftan moral gücü arttırmak için özel günlerde biraraya gelerek yapılan toplantılar önemli olmuştur. Hasan Cevdet Efendi’nin aktardığına göre 14. Alay’ın cepheden biraz uzaklaştığı günlere denk gelen 11 Haziran 1915’te Miraç Kandili vesilesiyle bir araya gelinmiştir. O günlerde 14. Alay ordugâhı Matik deresindeydi. Buradaki bir düzlükte biraraya gelen birçok asker Cuma namazı kılmış ve bu namaz Alay kumandanı Ali Rıfat Bey tarafından şehitlerin ruhlarına ithaf edilmişti. Sonra Mevlid okunmuştu. Alayın müftüsü Şevki Efendi erlere gaza

²⁴⁴ ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D: 5, F:016.

²⁴⁵ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10, BN:10-25a.

²⁴⁶ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.39. Ayrıca Ek-75’te görülen belgedeki Bombatepesi isimin yanlışlıkla Bombasırtı yerine yazıldığı açıktır. 19 Şubat 1925’te savaşa oldukça yakın bir dönemde hazırlanan bu belgedeki yanlışlık insanımızın bölgeyi iyi tanımayışına bir örnektir.

hakkında etkili bir konuşma da yapmıştı. Bunun sonrasında ise 1. Tabur doktoru Feyzi Bey sağlık ve temizliğe dair bir konferans vermişti²⁴⁷. Görüldüğü gibi kandil münasebetiyle biraya gelen 14. Alay erlerine hem manevi hem maddi bilgiler verilmiştir.

Bunun gibi bir başka toplantı 18 Haziran 1915'te gerçekleşmiştir. Bu toplantı daha çok eğlenceye yönelik olmuştur. Hasan Cevdet Efendi tümen mızıka birliğinin “Karmen vesaire gibi güzel parçalar” çaldığı belirtmiş ama bunların hangi eserler olduğu açıklamamıştır. Bir tiyatro sahnesi hazırlanmış “ Sahte Esirci” isimli bir piyes oynanmıştır. Sonrasında halat çekme, çuval ve yumurta koşuları yapılmıştır. Kazananlara başta sigara olmak üzere çeşitli ikramiyeler verilmiştir²⁴⁸.

Bir başka moral verme yöntemi ise bu defa asker için değil, halka yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Şimdiye kadar pek duyulmayan bu yöntemin özellikle 14. Alay komutanı tarafından gerçekleştirilmiş olması daha da ilginçtir. Muharebe sırasında ganimet olarak ele geçenlerden çeşitli eşyalar seçilerek İstanbul'a yollanmış ve burada teşhir edilmiştir²⁴⁹. Böylece 14. Alay sosyal faaliyetler anlamında da “bilinmeyen bir öncü” olduğunu göstermiştir. Hatta Bahriye Müzesi'nde sergilenmek üzere düşmandan kalan silah, cihaz, elbise istendiğinde²⁵⁰ gönderilen örneklerin bunların arasından seçilmiş olması ihtimal dahilindedir.

Askerin biraraya toplandığı biraz dinlenip rahatladığı ortamlardan biri de çayhanelerdi. Bunlar cepheye gönderilen veya cepheden geriye çekilen askerin uğrak noktasıydı. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından açılan bu çayhanelerin kuzey cephesine en yakın olanları Akbaş ve Ilgardere'de bulunmaktaydı. Çayhanelerde çayın yanısıra ekmek dağıtıldığı da oluyordu. Bu çayhaneler nispeten savaş alanı dışındaydı ancak siperdeki askere de seyyar çayhanelerle hizmet edildiği özellikle Arıburnu ve Anafartalar cepheleri için tespit edilmiştir²⁵¹.

Cephedeki durgunluğu dağıtmak üzere muharebelerin en sakin geçtiği dönem olarak bilinen Temmuz ayında Heyet-i Edebiye olarak adlandırılan dönemin meşhur

²⁴⁷ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.38.

²⁴⁸ Hasan Cevdet Temizkanlı, **a.g.e.**, s.40-41.

²⁴⁹ ATASE, Kol:BDH, Kls:5316, D:H1, F:001-001a.

²⁵⁰ DMA (Deniz Müzesi Deniz Tarihi Arşivi), Katalog: **Gemiler, Erkân-ı Harbiye, Tersane, Limanlar ve Daireler**, Bölüm: Daireler1, Dosya:57, Sayfa: 15-18,15-18a, Tarih: 27 Aralık 1915.

²⁵¹ Nil Sarı, Zuhâl Özeydin, **a.g.m.**, s.166.

yazar, şair, ressamlarından oluşan bir grup cepheyi ziyarete gelmiştir²⁵². Bu grubun amacı “*askerin cevherine ve milletin kabiliyetine dair hakiki tasvirleri*” gelecek nesillere aktarmaktı²⁵³. Heyet, günü tam belirtilmese de 11 Temmuz ve 19 Temmuz 1915 arasındaki günlerden birinde Arıburnu cephesini ziyaret etmiştir. Bundan başka Anafartalar Cephesi de bir Suriye heyeti tarafından ziyaret edilmiştir. Ancak bu heyetin cepheyi ziyaret tarihi 21 Ekim olduğu için, 14. Alay’ın Abdurrahman bayırında, geri planda olduğu bir tarihe rastlaması nedeniyle heyetle bir temasları olmadığı düşünülmektedir²⁵⁴.

Moral konusu başka bir açıdan ele alındığında Türk askerinin moralini yüksek tutmak üzere yapılanlardan başka karşı taraftaki askerinin moralini kırmak için de çeşitli yöntemler uygulandığı görülmüştür. Bunlardan biri 14. Alay cephesinde gerçekleşmiştir. Bu konudaki yazışma aşağıda verilmiştir.

“Tarih:30/2/331 [13 Mayıs 1915]

Saat,dakika: 6.20 sonra

İkamet Mahalli: Merkez Grubu Tarassud Mahallinden

F. 19 [19. Fırka] Kumandanlığına

Gönderilen İngilizce beyannameler düşmanın muhtelif siperlerine atılmış kenara düşenler dahi düşman tarafından alınarak görülmüş olduğu maruzdur.

Merkez Grubu Kumandanı Kaymakam Ali²⁵⁵

Daha önce bahsi geçmiş olan, Türk askerinin moralini kırmak üzere yollanan çeşitli beyannamelerin uçaklardan atıldığı hatırlanacaktır. Bu yöntemin benzeri bir şekilde, ancak yazışmadan anlaşıldığı kadarıyla, ANZAK siperlerine uçaklarla değil de doğrudan askerinin yaklaşarak beyannameleri atmasıyla gerçekleşmektedir. Bu İngilizce beyannemeler de düşman askerini savaştan vazgeçirmeye yönelik yazılar

²⁵² İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, s.512-513.

²⁵³ İbrahim Alâettin Gövsa, **Çanakkale İzleri -Anafartalar Müebbet Kahramanına-**, 2.bs., [y.y.], Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1993, [s.y.].

²⁵⁴ İzzettin Çalışlar, **a.g.e.**, s.154.

²⁵⁵ ATASE, Kol:ATA-ZB, Kutu:41, G:10, BN:10-17.

içermektedir. İşte yukarıda bahsi geçen 13 Mayıs'taki bu olayda atılan beyannemelerin orjinalinde, büyük ihtimalle aynı gün sol cenah siperlerinden de atılan beyannamelerle aynı içerik bulunmaktaydı. Komutan Şefik Bey tarafından sol cenah askerlerinin dağıtması için hazırlanan bu beyannamelerde bütün düşman askerlerine yönelik bir hitapla “*Türklerin esirlerine kötü davranmadığı, bütün muamelelerin uluslararası hukuka uygun olduğu*” belirtildikten sonra “*Fransa, İngiltere ve Rusya'nın Avrupa'da büyük yenilgiler aldığı*” aktarılmıştır²⁵⁶. Böylece kuvvetlerinin başarısız olduğu inancını yayarak teslim olmaya ikna etmek amaçlanmıştır.

İmperial War Museum tarafından Gelibolu Cephesi, sinek sürüleri, tatsız ve zevksiz az çeşitli yemekleri, susuzluk, bir gün içinde yaşanan farklı hava koşulları, bitlenme, cesetlerin ortada kalıp çürümesi, dizanteri salgını, tuvalet sorunu ve zor arazi şartlarıyla Birinci Dünya Savaşı'nın en kötü cephelerinden biri olarak ilan edilmiştir²⁵⁷. Bu çalışma dahilinde incelenilmiş olan yazışmalarda, yukarıda sayılan sorunların hiç birine dair şikayetine rastlanmamış olan 14. Alay'ın bu cephedeki görevleri böylece sona ermiştir.

²⁵⁶ Haluk Oral, **a.g.e.**, s.144-149.

²⁵⁷ <http://www.iwm.org.uk/history/9-reasons-why-gallipoli-was-one-of-the-worst-fighting-fronts-of-the-first-world-war>, 1 Kasım 2016.

SONUÇ

Çalışmamız, 14. Piyade Alayı'nın Çanakkale Savaşı süresince faaliyetlerini detaylı incelemek üzerine yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda Çanakkale Muharebelerine dair bugüne kadar değinilmemiş, üzerinde durulmamış veya göz ardı edilmiş pek çok vaka, faaliyet ve şahıslar incelendiği gibi, askerî ve harp tarihine dair bir takım önemli eksiklikler de ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tezimizde Çanakkale Savaşı öncesine dair bilgi aktarılırken ana hatlarıyla 14. Alay tanıtılmış, Çanakkale Savaşı'na gelinceye kadar hangi aşamalardan geçtiği üzerinde durulmuştur. Şu hususu belirtmek gerekir ki 19. Yüzyılda bilhassa 1826 Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı sonrası Osmanlı askerî birimlerin teşkilat yapısı ve numaralandırılma sistemini inceleyen yeni araştırmaların yapılması gerekliliği açıkça görülmüştür. Mesela 1832'den itibaren liva (tugay) bir askeri birim olarak oluşturulmuşken, Devlet Salnamelerinde alaylar livaların altında tanımlanmamış, doğrudan ordulara göre bir tasnif yapılmıştır. Bunun gibi tez çalışmamız içinde de değindiğimiz, bu döneme dair açık kalan bazı konular mikro bazda incelendiğinde önemli ilerlemeler kaydedileceği düşünülmektedir.

Osmanlı ordu teşkilatında 1913 yılından itibaren gerek Balkan Savaşı'ndaki eksiklerin giderilmesi ve gerekse dünyanın siyasi koşullarının gelişiminin Birinci Dünya Savaşı sürecini başlatmasıyla tekrar yapılanma sürecinin başladığı dikkati çekmektedir. Bu süreç sonunda ana konumuz olan 14. Alay'ın ve bağlı bulunduğu 5. Tümen'in de pozisyonu netleşmeye başlamıştır. Şöyle ki 2 Ağustos 1914'teki seferberlik ilanından sonra birkaç kez yapısal değişime uğrayan Osmanlı Ordusu'nda, en son Şubat 1915'te teşkilat düzenlemesi gerçekleşmiştir. Bu sefer 14. Alay'ın bağlı olduğu 2. Kolordu, 1. Ordu emrinden çıkarılıp, 2. Ordu bünyesine verilmiştir. Mart 1915'te Saros Körfezi'nin gözetlenmesi göreviyle Kadıköy'e gelen 14. Alay, Çanakkale Cephesi'ne 24 Mart 1915'te kurulan 5. Ordu bünyesine girmek suretiyle katılmıştır.

14. Alay, 1 Mayıs taarruzuna katılmak üzere 30 Nisan'da savaş alanına intikal etmiştir. Böylece ilk taarruzunu Mustafa Kemal Bey [Atatürk] komutasında gerçekleştirmiştir. Bu noktada 5. Tümen'in, 5. Ordu'nun ihtiyat tümeni olduğu belirtilmelidir. Bu nedenle 5. Tümen birlikleri arasında özellikle 14. Alay, sıklıkla 5. Tümen'den ayrılarak örneğin bazen 19. Tümen'in, bazen doğrudan Kuzey Grup Kumandanlığı'nın, bazen de 4. Tümen'in emri altına girmiştir. İşte bu komuta değişiklikleri takip edilerek 14. Alay'ın emrine girdiği tümenlerin, kolorduların komutanları olduğu kadar 14. Alay'ın bünyesindeki tabur ve bölüklerin de komutanları tespiti edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın en zor kısmının, bu isimleri ve görevde kalma sürelerini tespit etmek olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü 14. Alay'ın belli bir süre zarfında hangi birlik emrinde olduğunu bulmak başlı başına bir iş olduğu kadar, o birliğin komutanını pek çok çelişkili belge ve bilgi arasından tespit edilmesi meşakkatli mesai ile mümkün olabilmiştir. Bunun nedeni var olan kaynaklarda çelişkili ya da yetersiz bilgilerin bulunmasıdır. Bu nedenle birliklerin komutanlarına dair detaylı araştırmalar da başka çalışmaların konusu olmak üzere mutlaka yapılmalıdır. Çalışmamızda ulaşabilen belgeler vasıtasıyla bu çelişkiler açıklanmaya ve gerçeğe mümkün olan en yakın şekilde komuta kademesi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

14. Alay, Arıburnu Muharebesi olarak da isimlendirilen 1 Mayıs taarruzu için Saros bölgesine geldiğinde, Bombasirtı'na nakledilmiş ve Mayıs ayı boyunca da bu bölge ile özdeşleşmiştir. 1 Mayıs taarruzuna merkez kuvvet olarak 19. Tümen komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey'in komutasında giren 14. Alay'ın hedefi Bombasirtı ve boyun noktasının karşısında bulunan ANZAK'lara ait Quinn's ve Courtney's mevzileri olmuştur. Bu mevziler Mustafa Kemal Bey tarafından asıl hedef olarak belirlenmiş ve 14. Alay birliklerinin sorumluluğuna bırakılmıştır. Çok sayıda şehit verilmesine karşılık, elde edilen tek sonuç 14. Alay mevzilerinin ANZAK'lara en yakın siperleri oluşturmasıdır.

Çok sayıda kayıplara neden olan bu muharebeden sonra Çanakkale Savaşı bir siper savaşı niteliği kazanmıştır. Bu siperler içinde 14. Alay'ın konuşlandığı bölge olan Bombasirtı siperleri düşmana yakınlığı nedeniyle, ANZAK'lar tarafından da en önem verilen siperler haline gelmiştir. Mayıs ayında pek çok saldırıya maruz kalmasının sebebi konuşlanmış bulunduğu siperlerin önemiyle açıklanabilmektedir.

Alan gezilerinde ziyaretçilere mutlaka gösterilen bu siperlerin bundan sonra “14. Alay’ın siperleri” olarak anılması en büyük temennimizdir.

Düşman tarafından hiç bir zaman kesilmeyen bombardımanlar arasında Türk birlikleri tarafından düzenlenen büyük taarruzlardan ikincisi 19 Mayıs çarpışması olmuştur. Bu taarruzda 14. Alay askerleri ANZAK siperlerine girmişse de devamı gelmemiş, çünkü yeterli destek alınamamıştır. Bu nedenle de bir sonuç elde edilememiştir. Fakat özellikle 1 Mayıs muharebelerinde yaşanan büyük kayıplara ve diğer bütün olumsuz koşullara rağmen en önemli siperler üzerinden saldırıya geçen ve ilerleme kaydeden tek birliğin 14. Alay olması, alay mensuplarının vatan savunmasındaki azmini ortaya koyması bakımından kayda değer bulunmuştur.

19 Mayıs’a kadar olan çatışmalarda, 14. Alay’ın yan yana siperleri paylaştığı 27. Alay, 72. Alay ve 57. Alay ile ilgili karşılıklı şikayetlerin oluşması ve 14. Alay Komutanı Ali Rifat Bey’in askerlerinin yeteri kadar taktir görmediğini belirttiği, Mustafa Kemal’e yazılmış sitemkâr mektup araştırmalarımız sırasında karşımıza çıkan sürprizlerdir. Bunlar çatışmaların yoğunluğu ve stresi hakkında da ipucu veren konular olmuştur. İşte bu yoğun dönemde, 1 Mayıs’tan 19 Mayıs’a kadar devamlı çatışmalar, bombardımanlar arasında iki büyük taarruzla büyük kayıp veren birlikler için artık durma zamanı gelmiştir. Dinlenmek için olmasa bile, siperler arasında üst üste yatan şehitleri defnetmek için savaşın durması gerekmektedir. Ancak iki komutan da “ateşkes talep eden taraf” olmak istememektedirler. Fakat durum o kadar kötüdür ki, komutanlardan önce karşılıklı siperler arasında görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmelerden biri ve bilindiği kadarıyla ilki, 14. Alay siperlerinde gerçekleşmiştir. Bu durumu değerlendiren daha düşük rütbeli komutanların araya girmesi ve ortamı hazırlamasıyla ateşkes için bir görüşme ayarlanmıştır. Netice itibarıyla 24 Mayıs 1915’te, bu cephenin tek ateşkesi yaklaşık 10 saat gibi bir süreyle uygulanmıştır.

Ateşkesin bitmesiyle beraber hemen başlayan çatışmalar, özellikle 14. Alay cephesinde yine bir “ilk” oluşturarak lağım savaşına dönüşmüş, bu saldırılar çok yoğunlaştığı için bir çözüm bulunmak istenmiştir. Özellikle 14. Alay açısından önem taşıyan ve belki de bu sınırlılığı nedeniyle üzerinde fazlaca durulmayan 29 Mayıs taarruzu Çanakkale Savaşı’nın çok farklı bir yönünü ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Baskın tam olarak planlandığı gibi gitmese de patlamalardan sonra

Anzaklar siperlerinin tam önünde üç ayrı yapı keşfetmişlerdir. Büyük ihtimalle daha önceki patlamalardan sonra oluşan çukurlukların üzerine kalas ve kum torbalarıyla oluşturulan bu yapılar, 14. Alay cephesinde ve Çanakkale Savaşı incelemelerinde ilk defa bahsi geçen bir sığınak veya siper modelini oluşturmaktadır.

Çalışmamız içeriğinde, araştırmalarda pek bahsi geçmeyen iki silah çeşidi üzerinde de durulmuştur. Bunlardan biri düşman uçaklarından atılan “flaşet” adı verilen oklardır. Bir diğeri ise hiç bilinmeyen ancak önemli ana kaynaklarımızdan biri olan Hasan Cevdet Temizkanlı'nın günlüğünde değindiği bir silahtır. Kimyasal silah kullanımı açısından çok önemli görülen bu bilgi, tüm araştırmalarımıza rağmen başka bir bulguyla desteklenememiştir. Buna göre; düşman uçaklarından atılan zarflar, beyanname zannedilerek açılmakta, açıldığı anda oksijenle bir tepkime gerçekleşerek çıkan gaz, zarfı açan kişiyi zehirlemektedir. Bu konuda yabancı arşivlerden bir bilgi edinmek doğal olarak mümkün gözükmemektedir. Ancak arşivlerimizdeki tasniflerin ilerlemesiyle daha çok belge ulaşılabilir hale geldiğinde bu konuda bazı bilgilere ulaşılacağı ümit edilmektedir. Çünkü verdiği bütün bilgilerin doğruluğu anlaşılmış olan Hasan Cevdet Efendi'nin bu konuda da doğru bilgi verdiği düşünülmektedir.

Haziran'dan sonra 14. Alay, Ağıldere Müfrezesi adıyla savaşın gidişatında çok önemli olacak Sazlıdere bölgesinde görev yapmaya başlamıştır. Bu görev yine 14. Alay'ın İstanbul'un kaderi üzerinde hiç bilinmeyen rolünün başlangıcı olmuştur. Mustafa Kemal Bey ile Esat Paşa'nın gerilmesine yol açan Sazlıdere'nin kimin komutası altında olacağı meselesinde bölgenin 14. Alay sorumluluğuna verilmesi, bu birliğe güvenin bir ifadesi olarak yorumlanmıştır.

Ağustos ayı ise “kader ayı” olarak nitelendirilebilir. İstanbul'un önemi, Kilitbahir'in İngiltere'nin eline geçmesiyle İstanbul'un da düşecek olmasının kesin oluşu ile ortaya çıkan planlar, İngilizlere bir hamle daha yapma cesareti vermiştir. Bu defa Conkbayırı'na saldırılacak, akabinde Kocaçimentepe alınarak, Kilitbahir üzerinden Çanakkale Boğazına inilecektir. Ama 7 Ağustos'ta ANZAK kuvvetleri tepeye saldırıya geçtiğinde bu planları bozan, az kuvvetiyle direnen, düşmanı Conktepe'ye çıkarmayan bir “14. Alay 1. Tabur” bulunmaktadır. 14. Alay'ın diğer iki taburu Asmadere'de kalmış o yöndeki ANZAK kuvvetleriyle çarpışırken, 14. Alay 1. Tabur da sabahın erken saatlerinden itibaren Conkbayırı'nda yerini almış

diğer kuvvetler yetişinceye kadar düşmanı Conktepe'ye çıkarmamak için elinden geleni yapmıştır. 8 Ağustos'ta ise sabah şiddetli bir bombardımanla sırtı işgal eden ANZAK kuvvetlerini, yetişen diğer birliklerle beraber geriye atıp mevziyi tekrar ele geçirmişlerdir. Bu konu belki de bilinmediği için hiçbir incelemede üzerinde durulmamıştır. Ancak bundan sonra Conkbayırı'ndaki ilk müdafanın 14. Alay 1. Tabur tarafından yapıldığı tarih sayfalarında yerini alacak bilgilerden olacaktır. Bu başarının elde edilmesinde 14. Alay 1. Tabur askerlerinin yanı sıra 64. Alay'ın iki taburunun da payı olduğunu açıklayan Hasan Cevdet Efendi beraber çarpıştığı arkadaşlarının haklarını teslim etmiştir. Bu açıdan 64. Alay da incelenmesi gereken bir konu olarak beklemektedir.

Bu sırada 6 Ağustos'tan itibaren birlikleri ayrı bölgelerde kullanılan 14. Alay'ın önce 1. Taburu, sonrasında da bütün alayın 4. Tümen emrine verilmesi ve Anafartalar Grubu'na bağlanmasıyla 14. Alay birliklerinin hepsi Mustafa Kemal Bey emrine girmiştir. 10 Ağustos'tan sonra savaşta çok etkinliği olmayan 14. Alay, Ekim ayı içinde tekrar 5. Tümen kuruluşuna girerek 30 Ekim'de Çanakkale Cephesi'nden ayrılma yürüyüşüne başlamıştır.

Son olarak hem savaşı, hem de 14. Alay'ın savaş içindeki durumunu daha iyi algılayabilmek amacıyla lojistik imkânlar ortaya konmaya çalışılmıştır. Ancak Çanakkale Savaşı'nda lojistik kurulum, ordu ve kolordu düzeyinde gerçekleştiği için, takip edilmesi en zor konulardan biri olmuştur.

Lojistik inceleme sırasında en dikkat çeken konu depo birlikleri olmuştur. Cephedeki eğitimli asker ihtiyacını karşılamak üzere kurulan bu birliklerin de mutlaka ayrıca incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Asker ikmâli konusu araştırılırken yapılan çalışmalarda iki ayrı görüş ileri sürüldüğü dikkati çekmiştir. Bu görüşlerden biri Çanakkale Savaşı'nda asker kaynağı olarak bölge insanının kullanıldığını ileri sürerken, diğer görüş burada vatanın her bölgesinden askerin bulunduğunu iddia etmektedir. Bu doğrultuda 14. Alay mensupları üzerinden yapılan bir çalışma ile 14. Alay bünyesinde Osmanlı coğrafyasının dört bir tarafından gelen askerlerin çarpıştığı anlaşılmıştır.

Lojistik maddelerin ikmâline bakıldığında en önemli levazım maddesi yiyecek olarak karşımıza çıkmaktadır. Eldeki yaklaşık bir aylık yemek listesi üzerinden bir değerlendirme yapmak gerekirse sabahları, çay, ekmek ve içeriği tam

olarak bilinmeyen konserve çorbası; öğlenleri, zeytin, üzüm, fındık; akşamları, baklagil çeşitleri, çoğunlukla çıkan yemeklerdir. Bazı günler peynir, balık, zeytin yağlı taze fasulye gibi istisnalar verilse de yemek listesi çoğunlukla bahsi geçtiği gibi şekilde hazırlanmıştır. Böylece çok tartışılan yemek meselesi de harp cerideleri vasıtasıyla cepheden gelen doğru bilgi ile açığa çıkarılmıştır.

Alay bazında bir akademik çalışma ilk defa denendiği için her ne kadar konu Çanakkale Savaşı olsa da bu dönemi detaylı olmak üzere aslında bütün serüvenini ortaya koyarak tanıtmaya çalıştığımız 14. Alay, ordumuzdaki diğer tüm birlikler kadar önemli, mütevazı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında büyük katkısı olan askerlerimizden oluşmuştur. Ancak 14. Alay özelinde bu alayımızın ihtiyat birliği olması nedeniyle biraz daha çilekeş, biraz daha cepheden cepheye sürüklenen, birlikleri bölünerek ve farklı kumandanlar emrine verilerek kullanıldığı için biraz daha fark edilmeyen, başarılarının saklı kaldığı, yeteri kadar takdir görmediği bir birlik olduğu dikkati çekmektedir. Ancak öte yandan bu durumun birliğin askerlerini olumsuz etkilemediği bütün vazifelerini her zaman ve layıkıyla yerine getirmeye gayret ettikleri de anlaşılmaktadır. Bu da Türk askerinin fedakâr yapısını ortaya koymaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin doğrudan kendi bağımsızlık savaşını vererek kurulmuş bir devlet olması nedeniyle askeri tarihinin ve harp tarihinin mikro düzeyde incelenmesi siyasi tarihinin de daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Burada harp tarihi açısından ilk örneği verilen bu çalışmanın başka versiyonlarının çoğalarak artması, tarihi bilgilerin derinleşmesi açısından toplumun hafızasını güçlendirmekte rol oynayacağı muhakkaktır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

1. Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE):

Atatürk-Ziraat Bankası (ATA-ZB) Koleksiyonu:

<u>Kutu</u>	<u>Gömlek</u>	<u>Belge No</u>
41	5	5-3, 5-15a, 5-16a, 5-18, 5-18a.
--	6	6-3a, 6-12a, 6-13, 6-13a, 6-14a.
--	7	7-2, 7-3a, 7-8, 7-16, 7-19a.
--	8	8-6a, 8-20.
--	9	9-4a, 9-5, 9-8a, 9-9a, 9-12, 9-12a, 9-13, 9-13a, 9-14a.
--	10	10-6, 10-17, 10-22, 10-22a, 10-25a, 10-28, 10-29, 10-29a.
--	11	11-2a.
42	5	5-6, 5-6a, 5-15a.

Birinci Dünya Harbi (BDH) Koleksiyonu:

<u>Klasör</u>	<u>Dosya</u>	<u>Fihrist</u>
2000	452	001-001, 001-002.
3526	15	1.
3540	77	6-3.
3581	16	1, 5.
3583	8	1.
4529	7	001-03.
4530	11	10-17, 28-7.
4531	18	1-3.
4534	30	1-8, 13-12.
4557	4	037-30.
4558	6	002, 002-01.
4568	54	001-43a, 001-44, 001-44a, 001-45, 001-46, 001-47, 001-48, 001-48a, 001-49, 001-49a, 001-50.

4796	3	6-1, 50, 107-2.
4798	13	2-4, 2-6, 2-7, 8, 10.
4799	2	001, 017.
-----	4	008, 009-09, 009-09a.
4805	H4	001-027, 001-027a, 001-033a, 001-034, 001-043, 001-044a, 001-051, 001-053a, 001-054, 001-054a, 001-055, 001-55a, 001-056.
-----	H5	001-004, 001-028, 001-028a, 001-029, 001-029a, 001-030, 001-030a, 001-032, 001-032a, 001-033, 001-033a, 001-035, 001-050, 001-060, 001-060a, 001-061, 001-061a.
-----	H6	001-028, 001-028a, 001-029, 001-030.
-----	H9	001-008, 001-009, 001-010, 001-015, 001-016, 001-016a, 001-018, 001-021, 001-025, 001-026.
-----	H11	001-003, 001-007a, 001-008, 001-010, 001-012, 001-012a, 001-014a, 001-015, 001-016a, 001-017, 001-021, 001-022.
-----	H17	001-010.
-----	H20	001-002.
5315	1	001-002, 001-005, 001-023, 001-033, 001-052.
-----	2	002, 002-001, 003, 003-001, 010, 010a, 010-001, 010-001a, 011-001, 011-001a, 011-005, 012-004, 014-001, 014-001a, 014-002.
-----	3	001a, 001-001, 001-001a, 001-002, 001-002a, 001-008, 001-023, 001-025, 001-026, 001-028, 001-029, 001-029a, 001-034, 001-038a, 001-042a, 001-043a, 001-044, 001-049, 001-072, 001-072a, 001-073.
-----	4	002-002, 002-003, 002-003a, 002-018, 006, 006-001, 006-002, 006-003, 006-004, 006-005, 008-001, 008-001a.
-----	5	003, 009, 010, 013, 013-001, 013-002, 016, 017, 018, 019, 020, 024, 024-005, 027-004, 030, 059-001, 090.
-----	6	001-11.
-----	20	001-001, 002-001, 002-009, 003-001.
5316	H1	001, 001a, 001-001, 001-001a, 001-002, 001-002a, 001-003, 001-003a, 001-004, 001-004a.

14. Piyade Alayı Tarihçesi [Kurum Nüshası], TSK 414, [Ank], [Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları], 1973.

2. Australian War Memorial (AWM):

Collections: RCDIG0000104.
RCDIG0001106.
H15389.
H00356.

3. Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

BEO: 130/9742, (9/C/1310, 29 Aralık 1892).
C..AS..: 965/41992, (23/M1248, 22 Haziran1832).
517/21594, (8/Ş/1247, 12 Ocak 1832).
DH.MKT.: 2015/60, (5/R/1310, 27 Eylül 1892).
HAT : 298/17691, (29/Z/1242, 24 Temmuz 1827).
309/18250, (29/Z/1251, 16 Nisan 1836).
İ..AS..: 28/71, (29/Ra/1317, 7 Ağustos 1899).
30/3, (04/B/1317, 8 Kasım 1899).
İ..DH..: 824/66374, (29/Ra/1298, 1 Mart 1881).
933/73964, (06/S/1302, 25 Kasım 1884).
İ..HB..: 170/19-001, (2 Şaban 1333, 15 Haziran 1915). 170/19-002, (7 Şaban 1333, 20 Haziran 1915). 178/25-002, (5 Safer 1334, 13 Aralık 1915).
Y..MTV.: 51/4-001, (2/Za/1308, 9 Haziran 1891).
Y..PRK.ASK.: 102/35 (15/B/1312, 12 Ocak 1895).
143/102 (23/R/1316, 10 Eylül 1898).
123/45 (27/Za/1314, 29 Nisan 1897).

4. Deniz Müzesi Deniz Tarihi Arşivi (DMA):

<u>Katalog</u>	<u>Bölüm</u>	<u>Dosya</u>	<u>Sayfa</u>	<u>Tarih</u>
Gemiler, Erkân-ı Harbiye,	Daireler1	57	15-18,15-18a	27Aralık1915
Tersane, Limanlar ve Daireler				

5. Kızılay Arşivi:

523/45, 20 Haziran 1331.
523/44, 15 Temmuz 1331.
23/245, 16 Ağustos 1331.

6. Milli Savunma Bakanlığı Arşivi:

Hasan Cevdet Efendi'nin Mülazım-ı Sani Kaydı, [t.y.].

Hasan Cevdet Efendi'nin Mülazım-ı Evvel Kaydı, [t.y.].

Hasan Cevdet Efendi'nin Yüzbaşı Kaydı,[t.y.]

Hasan Cevdet Efendi'nin Binbaşı Kaydı, [t.y.]

Hasan Cevdet Efendi'nin Safahat Cetveli.

45012883-7940-995-16 No'lu yazışma.

7. Mutlu Karakaya Arşivi:

Hasan Cevdet Efendi'nin Savaş Günlüğü.

Hasan Cevdet Efendi ile İstanbul Merkez Komutanlığı Arasında Yapılan Yazışma,1937.

Hasan Cevdet Efendi'nin Muamelat-ı Zatiye Kaydı, [t.y.].

Hasan Cevdet Efendi'nin Not Defteri-1.

Belge No:1, 2, 3, 4, 5.

B. Basılı Kaynaklar

1- Düsturlar:

Düstur (zeyl 1,2,3,4), İst.,[y.y.], 1299-1302.

2-Salnameler:

Salname-i Askeriye 1282, İst., Mekteb-i Harbiye-i Şahane Matbaası, 1282.

Salname-i Askeriye 1293, İst., Ceride-i Askeriye Matbaası, 1293.

Salname-i Askeriye 1304, İst., Matba-i Ceride-i Askeriye, 1304.

3. Kitaplar:

Akcan, Erol:

“Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi”, Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle II.Türk-Alman İlişkileri Sempozyumu, [y.y], [y.y], 2013, s.13-35.

Akşin, Sina:

“Siyasal Tarih (1908-1923)”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Yay. yön.:Sina Akşin, 10.bs., İst., Cem Yayınevi, 2008.

Albayrak, Muzaffer:

10 Ağustos 1915 Conkbayırı Süngü Hücumu, Çanakkale, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, 2015.

Altay, Fahrettin:

“Çanakkale Hatıraları”, **Çanakkale Hatıraları**, C:2, Yay. haz.:Metin Martı, İst., Arma Yayınları, 2002, s.11-41.

Armaoğlu, Fahir:

Siyasî Tarih 1789-1960, Ank., Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1975.

Aspinall-Oglander, C.F.:

Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı, C:1, Yay. haz.: Metin Martı, 2.bs., İst., Arma Yayınları, 2005.

- : **Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı**, C:2, Yay. haz.: Metin Martı, 2.bs., İst., Arma Yayınları, 2005.
- Atacanlı, Sermet: **Arıburnu'nun İlk Müdafası**, İst., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Ataksor, Halis: **Çanakkale Raporu**, [Çev.: Ragıp Batumlu], İst., Eser Matbaası, 1975.
- [Atatürk], Mustafa Kemal: **Arıburnu Muharebeleri Raporu**, Yay. haz.: Suat Akgül, Hülya Toker, Sema Demirtaş, Ank., ATASE Başkanlığı Yayınları, 2011.
- : **Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe**, Yay. haz.: Suat Akgül, Hülya Toker, Sema Demirtaş, Ank., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Barak, Eitan: **Deadly Metal Rain: The Legality of Flechette Weapons In International Law**, Boston, Martiny Nijhoff, 2011.
- Bartlett, Ellis Ashmead: **Çanakkale Gerçeği**, Çev.: Yüzbaşı Rahmi, Haz.: Muzaffer Albayrak, 5. bs., İst., Yeditepe Yayınevi, 2007.
- Bean, Charles: **The Story of ANZAC**, V:1, 11.bs., Sydney, Angus and Robertson, 1941.
- : **The Story of ANZAC**, V:2, 11.bs., Sydney, Angus and Robertson, 1941.
- Beşikçi, Mehmet: **Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Seferberliği**, İst., İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
- Beydilli, Kemal: "Islahat", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C:19, İst., Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, 1999, s.170-185.
- : "Nizam-ı Cedid", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C:33, İst., Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, 2007, s.175-178.
- Bozdemir, Mevlüt: **Türk Ordusunun Tarihsel Kaynakları**, Ank., A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- Conk, Cemil: **Çanakkale Conkbayırı Savaşları**, Ank., Erkânıharbiye Umumiye Riyaseti Harp Tarihi Dairesi Yayınları, 1959.
- Corbett, Julian S.: **History of Great War Naval Operations**, V:2, London, Lonmans, Green and Co., 1921.
- : **History of Great War Naval Operations**, V:3, London, Lonmans, Green and Co., 1923.
- Çadırcı, Musa: **Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik**, Ank., İmge Kitabevi, 2008.

- Çalışlar, İzzettin: **On Yıllık Savaşın Günlüğü**, Yay. haz.: İzzettin Çalışlar, İsmet Görgülü, İst., Güncel Yayıncılık, 2007.
- Çöklü, Şenol: **I.Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Asker Alma Usulleri (Ahz-ı Asker)**, Ank., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2014.
- Diriker, Ahmet: **42. Alay Gelibolu 1915**, İst., Scala Yayıncılık, 2016.
- Eraslan, Cezmi: **II.Abdülhamit'in Çanakkale Savunması**, İst., Yitik Hazine Yayınları, 2014.
- : "I.Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrasında Osmanlı Devleti", **Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti**, Ed.: Ali Arslan, Mustafa Selçuk, İst., Kitabevi, 2015, s.13-21.
- Erickson, Edward J.: **Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu**, Çev.: Tanju Akad, 2.bs., İst., Kitap Yayınevi, 2003.
- : **I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu**, Çev.: Kerim Bağrıaçık, İst. İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Görgülü, İsmet: İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 Balkan-Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi**, Ank., Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- Gövsa, İbrahim Alâettin: **Çanakkale İzleri - Anafartalar Müebbet Kahramanına-**, 2. bs., [y.y.], Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1993.
- Halaçoğlu, Yusuf: **Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)**, [y.y.], PTT Genel Müdürlüğü Yayınları, 2002.
- Hall, Richard C.: **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, Çev.: M. Tanju Akad, İst., Homer Kitabevi, 2003.
- Hamilton, Ian: **Gelibolu Hatıraları 1915**, Çev.: Mehmet Ali Yalman, Nurer Uğurlu, 2. bs., İst., Örgün Yayınevi, 2006.
- Hart, B.H. Lidell: **History of the First World War**, London, Pan Books, [t.y.].
- Hayri Bey: **Çanakkale Cephesi Anafartalar Grubu Muharebatı**, İst., Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, 1336 [1920].
- Hickey, Michael: **Gallipoli**, London, John Murray, 1995.
- Hochwachter, Gustav von: **Balkan Savaşı Günlüğü "Türklerle Cephede"**, Çev.:Sumru Toydemir, 2. bs., İst., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Hülagü, Metin: **Türk Yunan İlişkileri Çerçevesinde 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2001.

- İlhan, Suat: **Piyade Alayı Lojistik Muhtırası**, Ank., Gnkur. Basımevi, 1973.
- İncesu, Sokrat: “Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale-Arıburnu Hatıralarım”, **Çanakkale Hatıraları**, C:1, Yay. Haz.: Metin Martı, İst., Arma Yayınları, 2001, s.299-353.
- James, Joll: **The Origins Of The First World War**, Ed.: Harry Header, Newyork, Longman, 1992.
- James, Joll; Matrel
- Gordon: **Birinci Dünya Savaşı Neden Çıktı?**, Çev.: Orhan Dinç Tayanç, İst., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- James, Robert Rhodes: **Gelibolu Harekâtı**, Çev.: Halûk V. Saltıkgil, Belge Yayınları, [t.y.].
- Kannengiesser, Hans: **Çanakkale’de Türklerle Beraber**, Çev.: Mehmet Serez, İst., Timaş, 2009.
- Karabekir, Kazım: **Günlükler**, Haz.: Yücel Demirel, C:1, İst., Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- Küçük, Cevdet: “Balkan Savaşı”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C:5, İst., Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, 1992, s.23-25.
- Moorehead, Alan: **Gelibolu**, Çev.: Ali Cevat Akkoyunlu, 7. bs., İst., Doğan Kitapçılık, 2007.
- Mülhman, Carl: **Çanakkale Savaşı**, Çev.: Sedat Umran, 9. bs., İst., Timaş Yayınları, 2009.
- Müller: **Çanakkale Harbinde Lağım Muharebesine Dair Elde Edilen Tecarib**, Dersaadet, 1332, Matba’a-i Askeriye.
- Okman, Cengiz: “İkinci Meşrutiyet Dönemi Dış Politika Ortamı ve Askeri Yapının Evrimi”, **Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildiriler**, Ank., Genelkurmay Basımevi, 1989.
- Oral, Haluk: **Arıburnu 1915**, İst., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- Ortaylı, İlber: **Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu**, 3. bs., İst., İletişim Yayınları, 2002.
- Örenç, Ali Fuat: **Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada**, İst., Doğu Kütüphanesi, 2006.
- : **Yakınçağ Tarihi [1798-1918]**, İst., Atı Yayınları, 2012.
- Özbay, Kemal: **Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri**, İst., Yörük Basımevi, 1976.

- Özcan, Abdülkadir: “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C:3, İst., Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, 1991, s.457-458.
- Patton, George S.: **Gelibolu Savunması**, Çev: İlker Can, [y.y.], [y.y.], [2016].
- Patterson, John Henry: **Sion Katır Birliği Komutanından Çanakkale Savaşı’nda Siyonistler**, Çev.: Ozan Kemâl Sarıalioğlu, İst., Dün Bugün Yarın Yayınları, 2011.
- Prigge, Erich R.: **Liman von Sanders’in Emir Subayı Binbaşı Erich R. Prigge’nin Çanakkale Savaşı Günlüğü**, Çev.: Bülent Erdemoğlu, İst., Timaş, 2011.
- Püsküllüoğlu, Ali: **Türkçe Sözlük**, 6. bs., İst., Can Yayınları, 2007.
- Renouvin, Pierre: **Birinci Dünya Savaşı 1914-1918**, 3. bs., Çev.: Adnan Cemgil, İst., Altın Kitaplar, 1982.
- Sabis, Ali İhsan: **Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi**, C:3, İst., Nehir Yayınları, [1990].
- Sağlam, Mehmet Hakan: **I. Tertip Düstur Kılavuzu (Osmanlı Devlet Mevzuatı) 1839-1908**, İst., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2006.
- Sanders, Liman von: **Türkiye’de Beş Yıl**, Çev.: Eşref Bengi Özbilen, 2. bs., İst., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Saral, Muhterem; Orhon, Alpaslan; Erkal, Şükrü: **Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi (Haziran 1914-25 Nisan 1915)**, C:5, K:1, Ank., Genkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Sarı, Nil; Özaydın, Zuhâl: “I. Dünya Savaşında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Sağlık ve Sosyal Yardıma Katkıları”, II. **Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler İstanbul 20-21 Eylül 1990**, Ank., Türk Tarih Kurumu Yayınları, [t.y.].
- Satan, Ali: **100 Soruda I. Dünya Savaşı**, Ed.: Ali Okumuş, İst., Rumuz Yayınevi, 2014.
- Shaw, Stanford J.: **Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu**, C:1, Çev: Beyza Sümer Aydaş, Ank., Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Stone, Norman: **Birinci Dünya Savaşı**, Çev.: Ahmet Fethi Yıldırım, İst., Doğan Kitap, 2010.

Süslü, Azmi; Balcıoğlu,

Mustafa:

Atatürk'ün Silah Arkadaşları Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri, Ank., Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 1999.

T.C.Milli Savunma

Bakanlığı:

Osmanlı Ordu Teşkilatı, Ank.,[y.y.], [t.y.].

Çanakkale 1915, Ank., [y.y.], [t.y.].

Tekşüt, İrfan; Ökse Necati:

Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi (04 Haziran 1915-09 Ocak 1916), C:5, K:3, Ank., Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2012.

Temizkanlı, Hasan Cevdet:

Kıyamet Koptuğunda Hasan Cevdet Bey'in Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü, Haz.: Mutlu Karakaya, İst., Yeditepe Yayınları, 2015.

Toker, Hülya:

Çanakkale Muhaberelerine Katılan Komutanların Biyografileri (Belge ve Fotoğraflarla), Ank., Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Yayınları, 2014.

Tuncel, Metin:

“Çanakkale”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C:8, İst., Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, 1993, s.197-199.

-----:

“Çanakkale Boğazı”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C:8, İst., Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, 1993, s.199-203.

Türkiye Denizcilik

İşletmeleri:

Türk Deniz Ticareti ve Türkiye Denizcilik İşletmeleri Tarihçesi 2, Der.: Şükrü Yaman, İst., Türkiye Denizcilik İşletmeleri Kültür Yayınları, 1999.

Türkmen, Zekeriya:

Çanakkale 1915 Türk Ordusunun Kara ve Hava Harekatı, 2. bs., Ank., Berikan Yayınları, 2010.

Uçarol, Rifat:

Siyasi Tarih (1789-2001), 7. bs., İst., Der Yayınları, 2008.

Uzdil, Mahmut Belig:

Balkan Savaşı'nda Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı, Yay. haz.:Özlem Demirdeğen,Nurcan Aslan, Ank., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 2006.

Ülman, Halûk:

Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş, 3. bs., Ank., İmge Kitabevi, 2002.

Ünaydın, Ruşen Eşref:

Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal İle Mülakat, İst., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

- Wallach, Jehuda L.: **Bir Askeri Yardımın Anatomisi**, Çev.:Fahri Çeliker, 2. bs., Ank., Gnkur. Askeri Tarih ve Startejik Etüt Bşk. Yayınları, 1985.
- Williams, Peter: **Çanakkale Savaşı, Kanlısirt Muharebesi**, Çev.: Zuhâl Bilgin, İst., Kitap Yayınevi, 2009.
- Yazman, Mehmet Şevki: **Bir Subayın Kaleminden “Türk Çanakkale” Cephaneniz Yoksa Süngünüz Var**, Yay. haz.: Tuncay Yılmaz, İst., Yeditepe Yayınevi, 2008.
- Yeşil, Fatih: “Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar”, **Dünya Savaş Tarihi Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, Ed.:Gültekin Yıldız, İst., Timaş, 2003, s.79-97.
- Yıldız, Gültekin: “Kara Kuvvetleri”, **Dünya Savaş Tarihi Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918**, Ed.:Gültekin Yıldız, İst., Timaş, 2003, s.35-77.
- : **Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)**, İst., Kitabevi, 2009.
- Yılmaz, Veli: **İnci Dünya Harbi’nde Türk-Alman İttifakı ve Askeri Yardımlar**, İst., [y.y.], 1993.
- Yiğitgüden, Ali Remzi;
Sara! Muhterem; Hallı,
Reşat: **Birinci Dünya Savaşı’nda Çanakkale Cephesi (25 Nisan 1915- 04 Haziran 1915)**, C:5, K:2, Ank., Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Yurdoku, Muhittin: **Lojistik Muhtırası**, Ank., Kara Kuvvetleri Özel Yayınları, 1967.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)**, C:3, K:5, Ank, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, 1978.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)**, C:3, K:6, Ank, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, 1971.
- Goltz Paşanın Hatırası ve Hal Tercümesi**, İst, K.K.K. İstanbul Askeri Basımevi, 1953.
- 1897 Osmanlı-Yunan Harbi**, Ank., T.C. Genkur. Bşk.lığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, 1965.
- Esat Paşa’nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, Yay. haz.: İhsan İlgar, Nurer Uğurlu, 2.bs., İst., Örgün Yayınevi, 2004.
- Miralay Süleyman Şakir Cepheden Hatıralar: Altıncı Fırka Çanakkale Harbinde**, Haz.: Servet Avşar, Hasan Babacan, [y.y.], Vadi Yayınları, 2006.

- Osmanlı Belgelerinde Çanakkale Muharebeleri I**, Yay. haz.: Muzaffer Albayrak vd., Ank., T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Enver Paşa'nın Anıları (1881-1908)**, Yay. haz.: Halil Erdoğan Cengiz, İst., İletişim Yayınları, 1991.
- Karargah Subayı El Kitabı (Personel-Lojistik Konuları)**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 2003.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik**, C:X, Ank., Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, 1985.
- Menzil Hidematı Hakkında Talimatname**, Halep, 1331 [1915].
- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 2. Ordu Harekâtı 1916-1918**, C:2 Kısım:2, Ank., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, 1978.
- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekâtı**, C:2, Ank., TC Genelkurmay Başkanlığı, 1993.
- Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918**, C:3 Kısım 2, Ank., Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2002.
- Abdullah Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı ve Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı**, Çev.: Hülya Toker, Sema Demirtaş, Mustafa Toker, İst., Alfa-Arşiv Yayınları, 2012.
- Cihan Harbinde Osmanlı Harekâtı Tarihçesi, Çanakkale Muharebatı**, 1. Cüz, Dersaadet, Matbaa-yı Askeriye, 1338.
- Çanakkale Muharebatı Cihan Harbinde Osmanlı Harekât-ı Tarihçesi** Yay. Haz.: Bülent Özdemir, Abdülmecit Mutaf, Ank., Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2012.
- Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları 1 (Balkan Wars In Ottoman Documents)**, İst., Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2013.

4. Makaleler:

- Aker, Şefik: “Çanakkale-Arıburnu Savaşları Ve 27. Alay”, **Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı**, S:40 (1 Birinci Kânun 1935), s.1-98.
- Akman, Mehmet: “Tanzimattan Cumhuriyete Osmanlı Hukuk Mevzuatı I, I. Tertip Düstûr'un Tarihi Fihrist ve Dizini”, **Türk Hukuku Tarihi Araştırmaları**, S:3 (Bahar 2007), s.67-208.
- Bartlett, Ashmead: “Turkish Losses In Gallipoli”, **The Times**, 23 June 1915, s.7.
- : “The Gallipoli Landing”, **The Times**, 25 August 1915, s.7-8.

- : "Guns' Day of Slaughter Among Turks", **Daily Mirror**, 3 September 1915, s.3.
- Baycan, Nusret: "Türk İstiklal Harbinde Terfi veya Takdirname İle Taltif Edilen Subaylar", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S:25 (Kasım 1992), s.127-280.
- Beşikçi, Mehmet: "Balkan Harbi'nde Osmanlı Seferberliği ve Redif Teşkilatının İflası", **Türkiye Günlüğü**, S:110 (Bahar 2012), s.27-43.
- Durgun, Bülent: "Sefer Planlarında ve Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusunda Menzil Teşkilatı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S: XIV/29 (2014- Güz), s.57-96.
- Genelkurmay Askeri
Tarih ve Stratejik Etüt
Başkanlığı: Belge No:2129, **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi** S:88 (Ağustos 1989), s.18-19.
Belge No:2139, **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi** S:88 (Ağustos 1989), s.45-46.
- Görgülü, İsmet: "Atatürk'ün 'Arıburnu Muharebeleri Raporu' ve 'Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe' Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, S:19 (Kasım 1990), s.93-118.
- Halaçoğlu, Yusuf: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar", **Osmanlı Araştırmaları II**, s.123-132.
- Hatip, S. Murat: "Birinci Dünya Harbi Çanakkale Savaşları'na Genel Bakış ve Az Bilinenler Çanakkale Savaşı Denizde mi Kazanıldı?", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Yıl: 13 (Bahar 2015), S:18, s. 161-194.
- Hayta, Necdet; Birdurak,
Tugay S.: "Çanakkale Savaşı'nda İtilaf Devletlerinin Sivil Hedeflere Yönelik Saldırısı", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl:2015/1-2, C:14, S:27-28, s.141-151.
- Karataş, Murat: "Çanakkale Muharebelerinde Lağım Muharebeleri", **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, S:6-7 (Bahar-Güz 2008), s.43-60.
- Perk, Kadri: "Çanakkale Savaşları Tarihi II. ve III. Kısımlar Büyük Harpte Çanakkale", **Askeri Mecmua'nın Tarih Kısım**, S:56, 1. Mart 1940, s.1-184.
- Şahin, Mustafa: "Çanakkale Cephesi'nde Türk Ordusunun Menzil Teşkilatı ve Askeri Ulaştırma Hizmetleri", **Çanakkale**

Araştırmaları Türk Yıllığı, S:18 (Bahar 2015), s.271-295.

- Türkmen, Zekeriya: “Büyük Harpte Makedonya Cephesinde Osmanlı Ordusu 20. Kolordu ve Bağlı Birliklerinin (Takviyeli 177. Piyade Alayı) Makedonya Cephesindeki Mücadelesi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, Yıl: 2015/1-2, C:14, S: 27-28, s. 211-232.
- Zeyrek, Suat: “I. Balkan Savaşı Öncesinde Osmanlı Askerinin Talim-Terbiyesi ve Sonuçları Üzerine Bir Deneme”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, S:1 (2012), s.275-311.

5. Süreli Yayınlar:

- “Tebli’-i Resmî”, **İkdam**, 1 Mayıs 1331, s.1.
- “Tebli’-i Resmî”, **İkdam**, 6 Mayıs 1331, s.1.
- “Tebli’-i Resmî”, **İkdam**, 13 Mayıs 1331, s.1.
- “Tebli’-i Resmî”, **İkdam**, 17 Mayıs 1331, s.1.
- “Pirezemizel’in istirdadı”, **İkdam**, 22 Mayıs 1331, s.1.
- “İtalya kat’-ı münasebet etmiş”, **İkdam**, 9 Ağustos 1331, s.1.
- “Brest-litovsk kal’ası düştü”, **İkdam**, 14 Ağustos 1331, s.2.
- “Bulgaristan ilan-ı harb etdi”, **İkdam**, 2 Teşrin-i evvel 1331, s.1.
- Harp Mecmuası**, Yıl:1, Sayı:3, Kânun-ı sani 1331, s.45.
- Harp Mecmuası**, Yıl:1, Sayı:5, Şubat 1331, s.71.
- Harp Mecmuası**, Yıl:1, Sayı:6, Şubat 1331, s.85.
- Harp Mecmuası**, Yıl:1, Sayı:8, Nisan 1332, s.127.
- “Ölüm İlanı”, **Cumhuriyet**, 15 Nisan 1939, s.4.
- “The Invasion of Gallipoli”, **The Times**, 11 May 1915, s.6.
- “ ‘Anzac’ Jacka’s V.C.”, **The Times**, 25 Eylül 1915, s.5.
- “H.M.S. Triumph Sunk”, **The Times**, 27 May 1915, s.8.
- “The Losses of Australia Officers”, **The Times**, 20 August 1915, s.6.
- “The Suvla Bay Landing”, **The Times**, 26 August 1915, s.6.
- “The Dardanelles, Soldiers Humor”, **The Midland Daily Telegraph**, 4 August 1915, [s.3].
- “Charge with Bayonet”, **Daily Mirror**, 28 May 1915, s.3.
- “In Gallipoli Substantial Progress”, **Manchester Evening News**, 10 August 1915, s.6.

C. Tezler

- Bingöl, Mehmet Ali: “Rus Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı”, (T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

- Çeloğlu, Yavuz Selim: “Çanakkale Cephesinde 5. Ordunun İaşesi”, (T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013).
- Halaçoğlu, Yusuf: “Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilatı ve Yol Sistemi”, (T.C. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Birimi, Doktora Tezi, 1982).
- Keskin, Özgür: “Çanakkale Muharebeleri’nde Türk Ordusunun Lojistik Faaliyetleri”, (T.C. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Malzeme Tedarik ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2007).
- Özen, Neslihan: “Türk Basımında (Tanin, İkdam, Tercüman-ı Hakikat, Vakit, Servet-i Fünun) Çanakkale Savaşları (1914-1918)”, (T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2004).
- Yıldırım, İbrahim: “Çanakkale Muharebeleri Otto Liman Von Sanders ve Mustafa Kemal”, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2015).

D. Elektronik Kaynaklar

<http://www.ttk.gov.tr>, 15 Aralık 2016.

<http://www.awm.gov.au>, 10 Kasım 2016.

<http://catab.kulturturizm.gov.tr/TR,162177/5-tumen-karargahi-ve-arif-bey-cesmesi-bulundu.html>, 1 Kasım 2016.

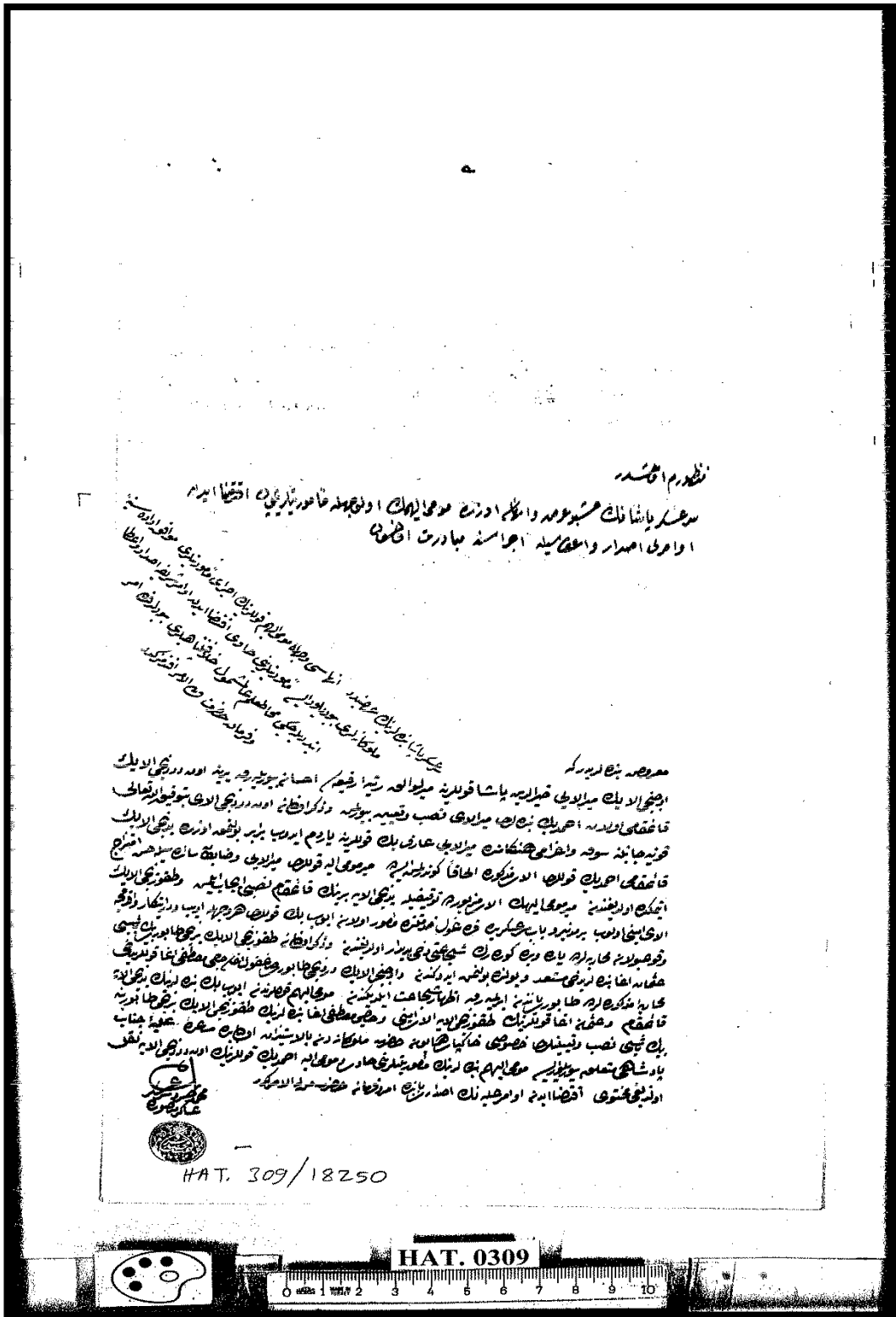
<http://www.iwm.org.uk/history/9-reasons-why-gallipoli-was-one-of-the-worst-fighting-fronts-of-the-first-world-war>, 1 Kasım 2016.

Necmettin Alkan, “Alman Kaynaklarına Göre Çanakkale Savaşı”, s.899-938, (Çevrimiçi) <https://www.academia.edu>, 20 Ocak 2017.

Osmanlıca Tapu Terimleri Sözlüğü, Haz.: Hayrettin Gültekin, (Çevrimiçi) <https://www.tkgm.gov.tr/tr/icerik/osmanlica-tapu-terimleri-sozlugu>, 1 Kasım 2016.

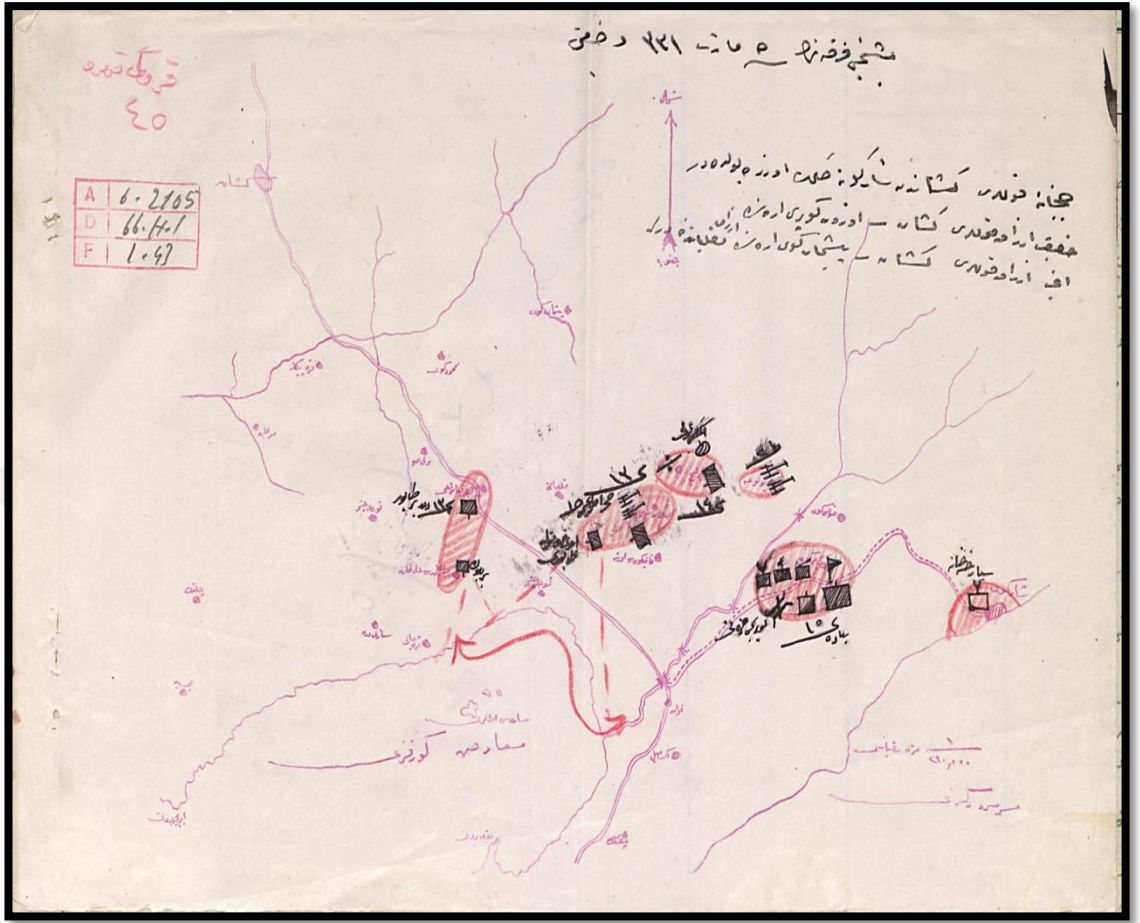
EKLER

14. Alay Kaymakamı Ahmet Bey'den bahseden 16 Nisan 1836 Tarihli Belge*

* BOA, HAT, 309/18250 (29/Z/ 1251, 16 Nisan 1836).

5.Tümen'in 5 Mart 1331 (18 Mart 1915) Vaziyeti*

*ATASE, Kol:BDH, Kls: 4805, D:H4, F:001-043.

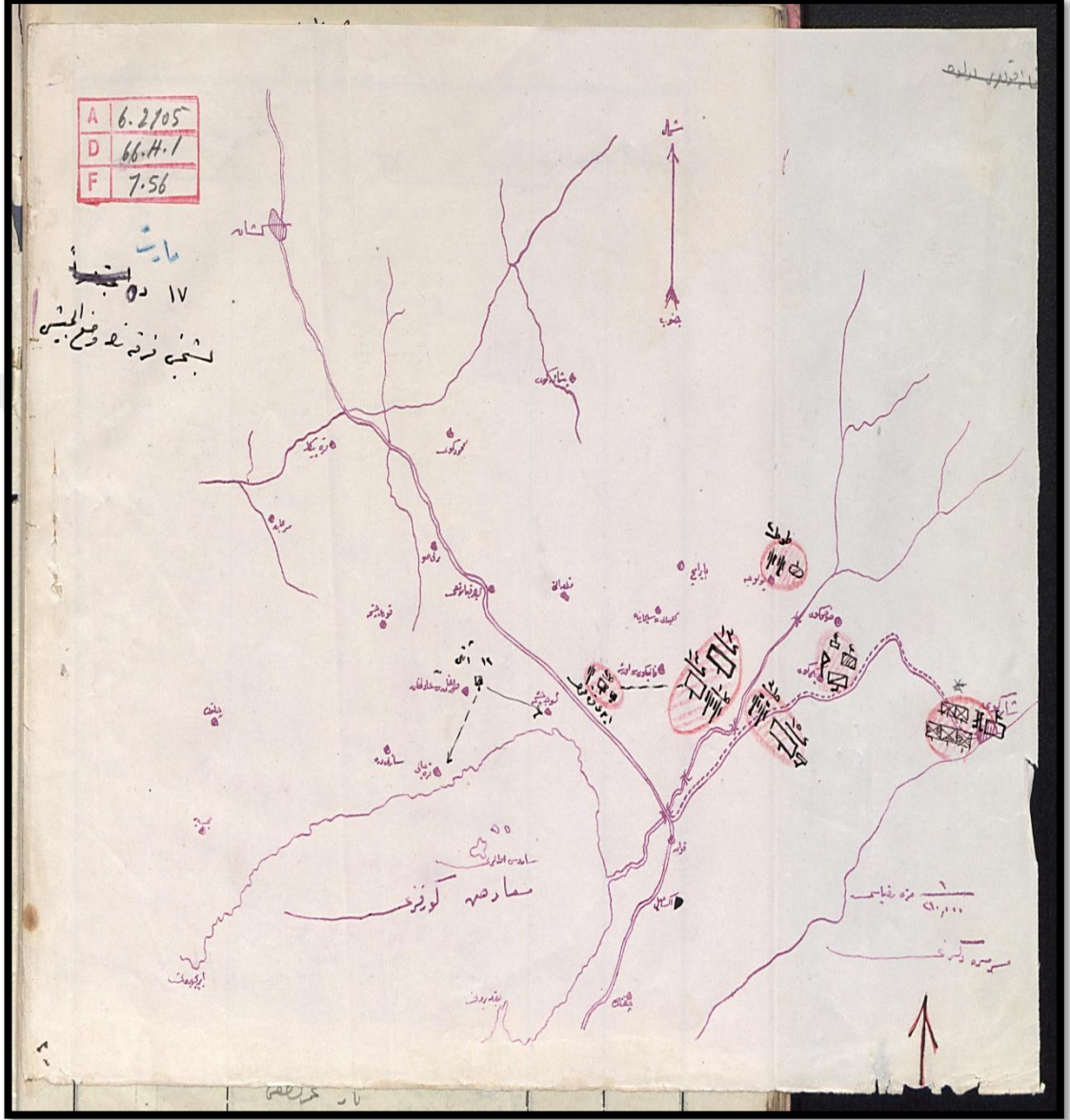
5.Tümen'in 5.Ordu emrine girdiğini gösteren harp ceridesi*

ملاحظات	وقوعات	اقامت محالاری	تاریخ
<p>A 6-2/05 D 66-44-1 F 1-51</p>	<p>دستک به عالی ریخته کور کرده دنه ریخته به کورکن غرضه صکده دیلایر حربه ساخت آمده در ک۴ قومانده عمرضا</p>	<p>بیگولی</p>	<p>۲۳۱ / ۱۴</p>
<p>X</p>	<p>سختی فرق قومانده وقته بر این روز سه اراقق ساریکوتنه دارج این اهلط اراقق اوردو کورمینه ارسی کورمانت حمید رناتینه یازم رخی اوردو قومانده ارین کاظم</p>	<p>بیگولی</p>	<p>۲۳۱ / ۱۴ رقناظ ارزام در ق</p>
<p>قرزونی سنی اوردو اهلط</p>	<p>سختی فرق قومانده اردو قارگاهی کبولیده در سختی اوردو قومانده نسیاه قومانده</p>	<p>بیگولی</p>	<p>۲۳۱ / ۱۴ ۱ صده</p>
	<p>د ۳ سختی فرق اوردو لسایه قومانده سنی اوردو قومانده تعبیه نتمه و سختی فرق اوردو نظام حربه کورسه اوردو قومانده</p>	<p>بیگولی</p>	<p>۲۳۱ / ۱۴</p>
	<p>سختی فرق قومانده ساروس کورقنده دیلایر دست قومانده ایکس لیدرکان ده دیلایر اهلط بومبارمانه ناسیوی دایره دایره آمده ارلدنیب قومانده یازم عمر لطف</p>	<p>بیگولی</p>	<p>۲۳۱ / ۱۴ ۲ صده</p>

*ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H4, F:001-051.

EK-4

17 Mart'da (30 Mart 1915) 5. Tümen'in Vaziyeti*

*ATASE, Kol: BDH, Kls: 4805, D: H4, F: 001-056

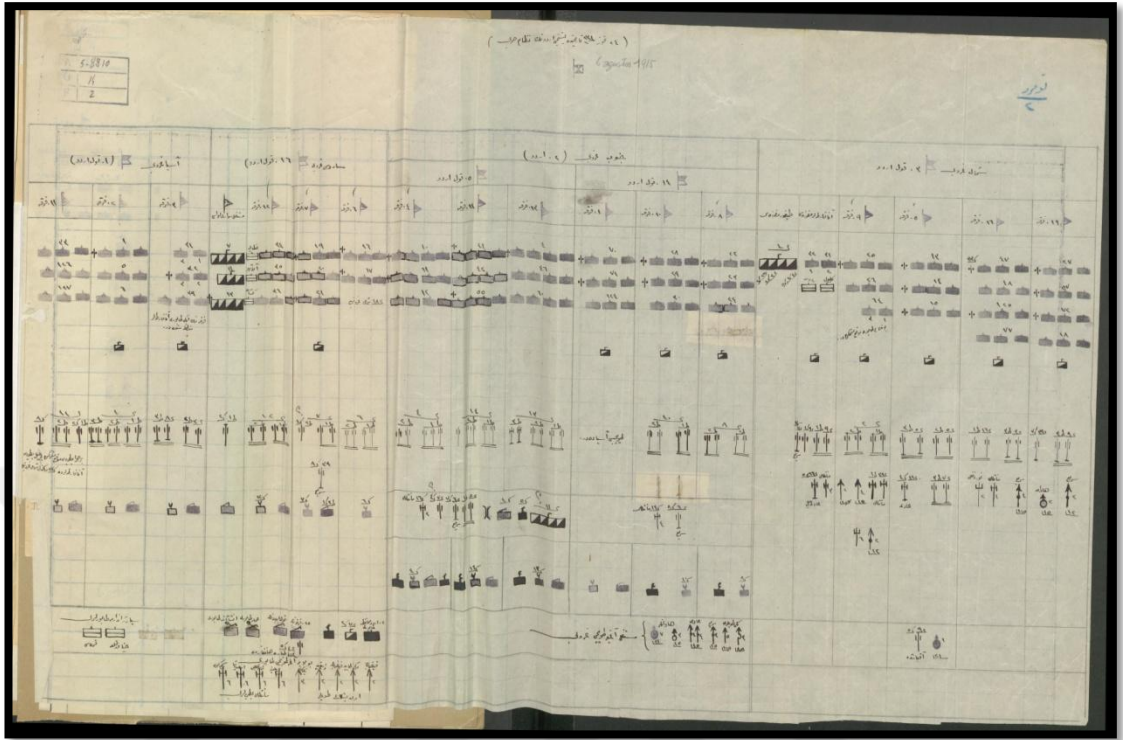
Esat Paşa'nın Arıburnu Grup Kumandanı olarak anıldığı fotoğraf*

*Harp Mecmuası, Yıl:1, Sayı:3, Kânun-ı sani 1331, s.45.

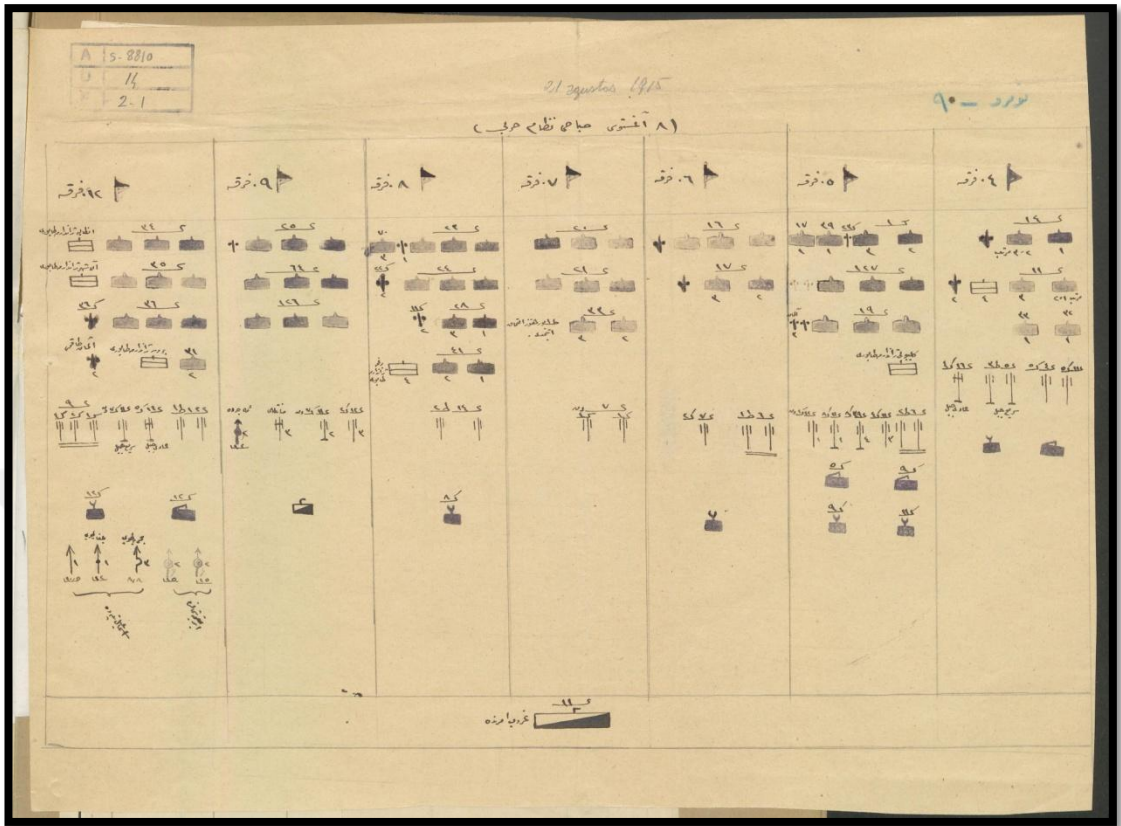
EK-6

24 Temmuz 1331'de (6 Ağustos 1915) 5.Ordu'nun Nizam-ı Harbi*

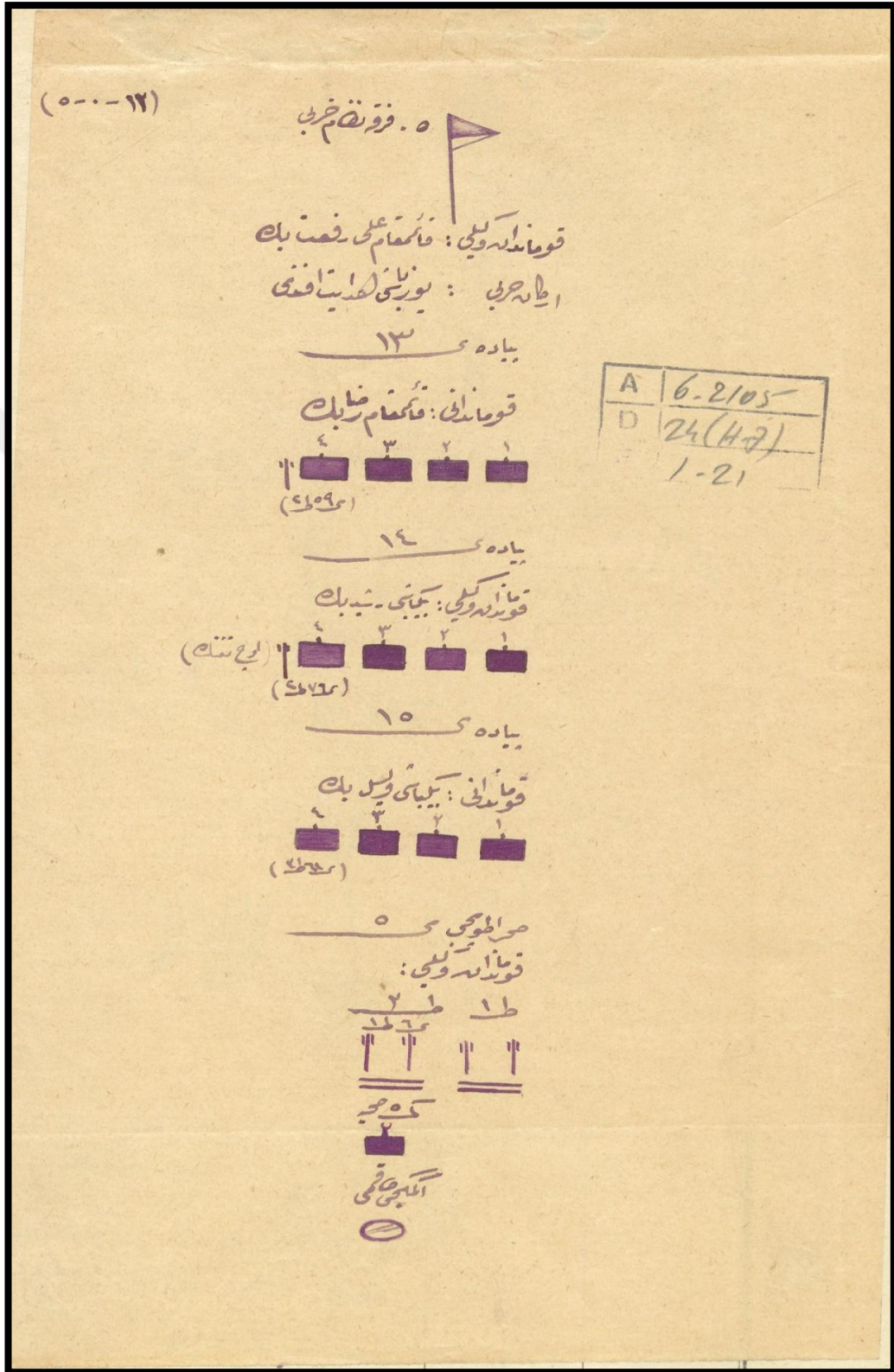

*ATASE, Kol: **BDH**, Kls: 4558, D: 6, F: 002.

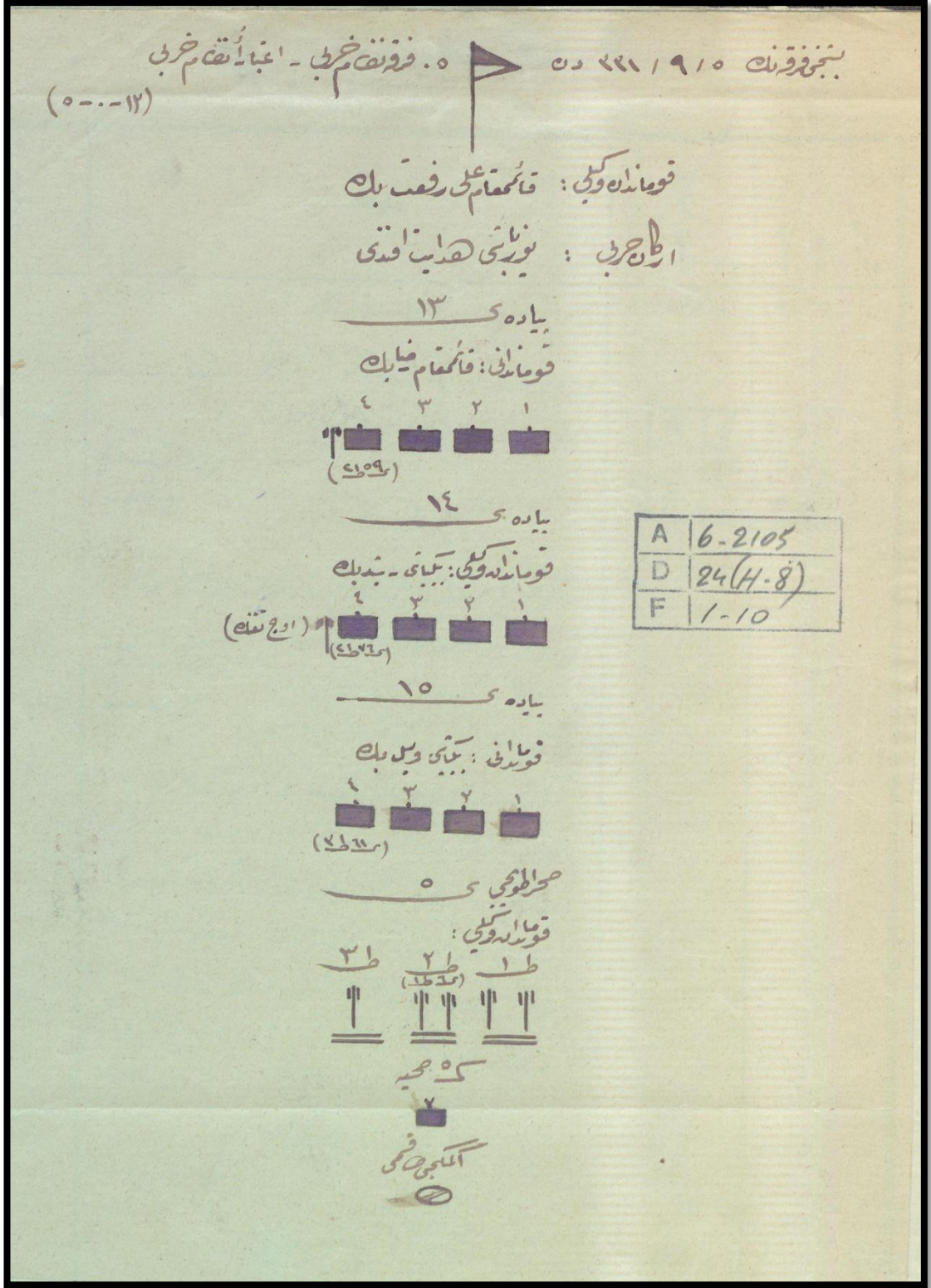
8 Ağustos 1331 (21 Ağustos 1915) sabahı [Anafartalar Grubu] Nizam-ı Harbi*

*ATASE, Kol:BDH, Kls:4558, D:6, F:002-01.

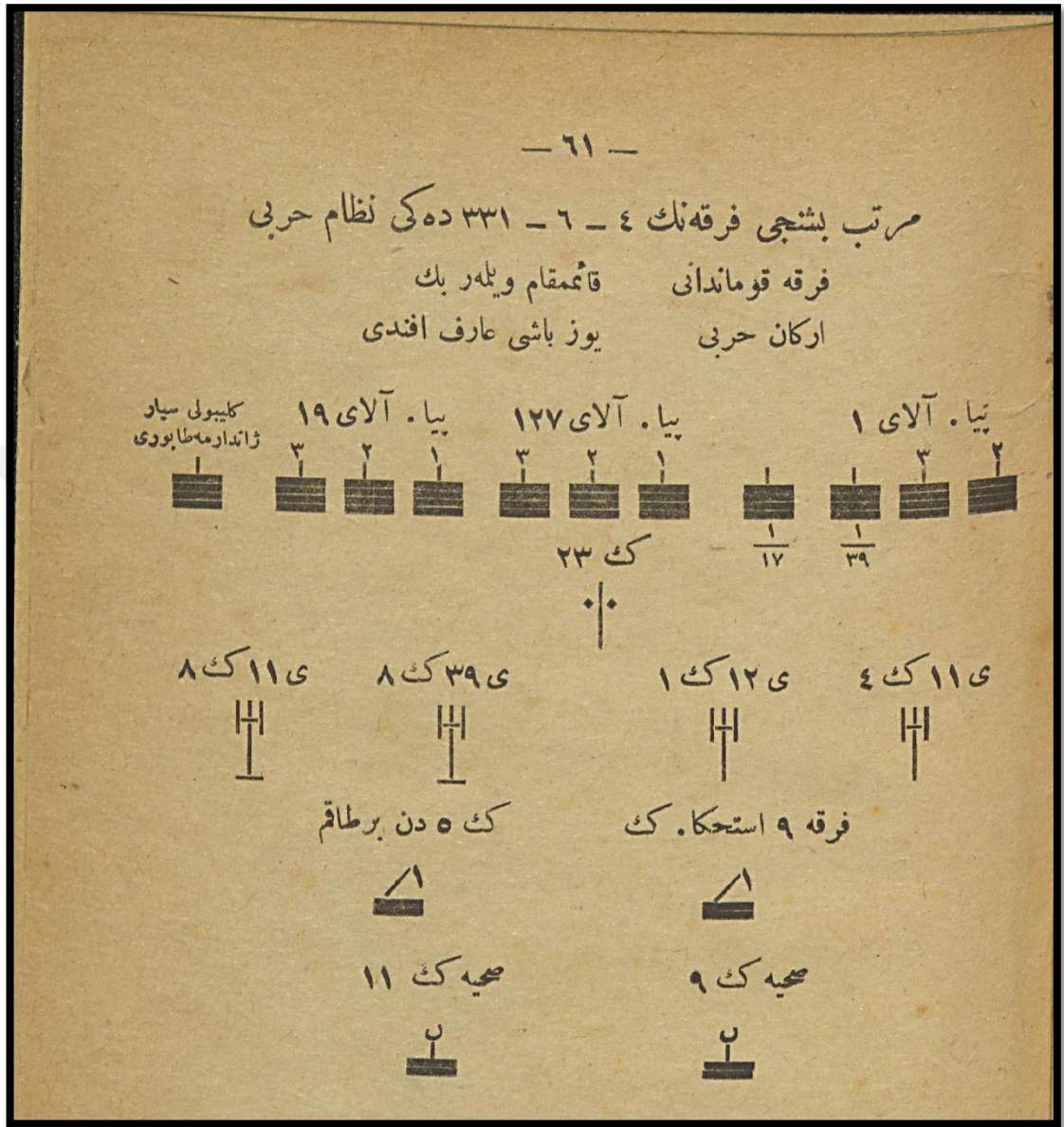

*ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H9, F:001-021.

*ATASE, K:BDH, KL:4805, D:H11, F:001-010.

Müretteb 5.Tümen'in 4/6/331'deki (17 Ağustos 1915) Nizam-ı Harbi*

*Hayri Bey, **Çanakkale Cephesi Anafartalar Grubu Muharebatı**, İst.,Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, 1336 [1920], s.61.

EK-11

Arif Bey eşmesi*

*Harp Mecmuası, Yıl:1, Sayı:5, Şubat 1331, s.71.

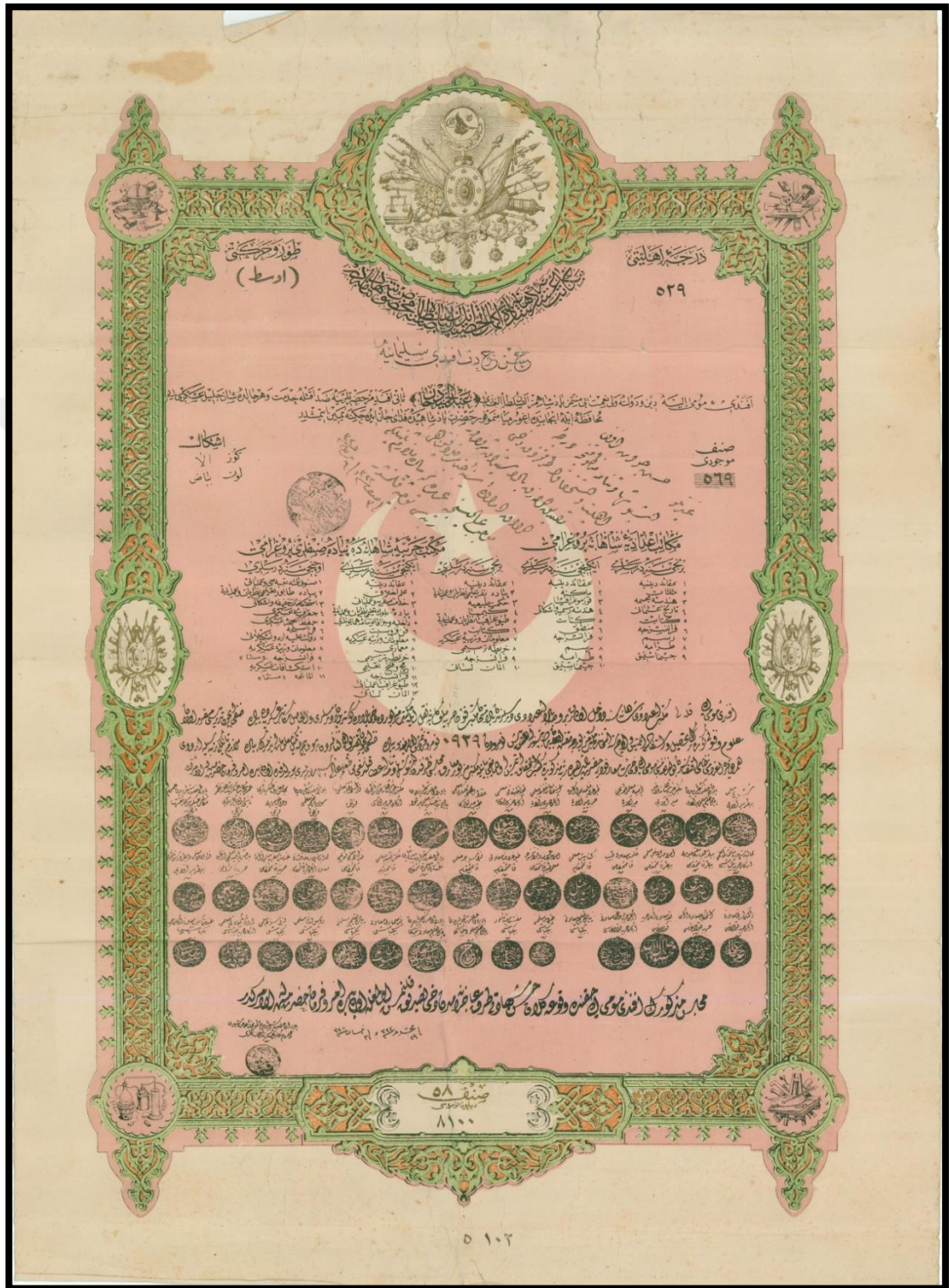
EK-12

14. Alay 1. Tabur 4. Bölük Komutanı Hasan Cevdet Temizkanlı'nın gençlik ve yaşlılık fotoğrafları*

*Mutlu Karakaya Arşivi, belge no:1-2.

Hasan Cevdet Temizkanlı'nın Harbiye Mektebi diploması*

*Mutlu Karakaya Arşivi, belge no:3.

Hasan Cevdet Temizkanlı'nın İstiklal Madalyası Belgesi*

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

İSTİKLAL MADALYASI BELGESİ

Numara
925

30 Mayıs 1926 gün ve 869 sayılı İstiklal Madalyası Kanunu gereğince Milli Orduda görev alan aşağıda kimliği yazılı Bnb.'nin kırmızı şeritli İstiklal Madalyası ile taltifi 21.2.1927 tarihinde Cumhurbaşkanlığınca onaylanmıştır.

MILLİ SAVUNMA BAKANI NAMINA
ASKERİ İLİM DAİRESİ BAŞKANI

Kıtası : Bandırma Şube Reisi
Rütbesi : P.Bnb.
Adı, Soyadı : H.Cevdet
Baba adı : Naim
Doğum yeri : İstanbul
Sicil veya Kayıt No. : (320-529)

İşbu 925 numaralı belge sahibi H.Cevdet 15.4.1939 tarihinde vefat ettiğinden, istek üzerine 525 sayılı Kanunun 2 nci maddesi gereğince oğlu Orhan TEMİZKANLI'ya intikal ettirilmiştir.

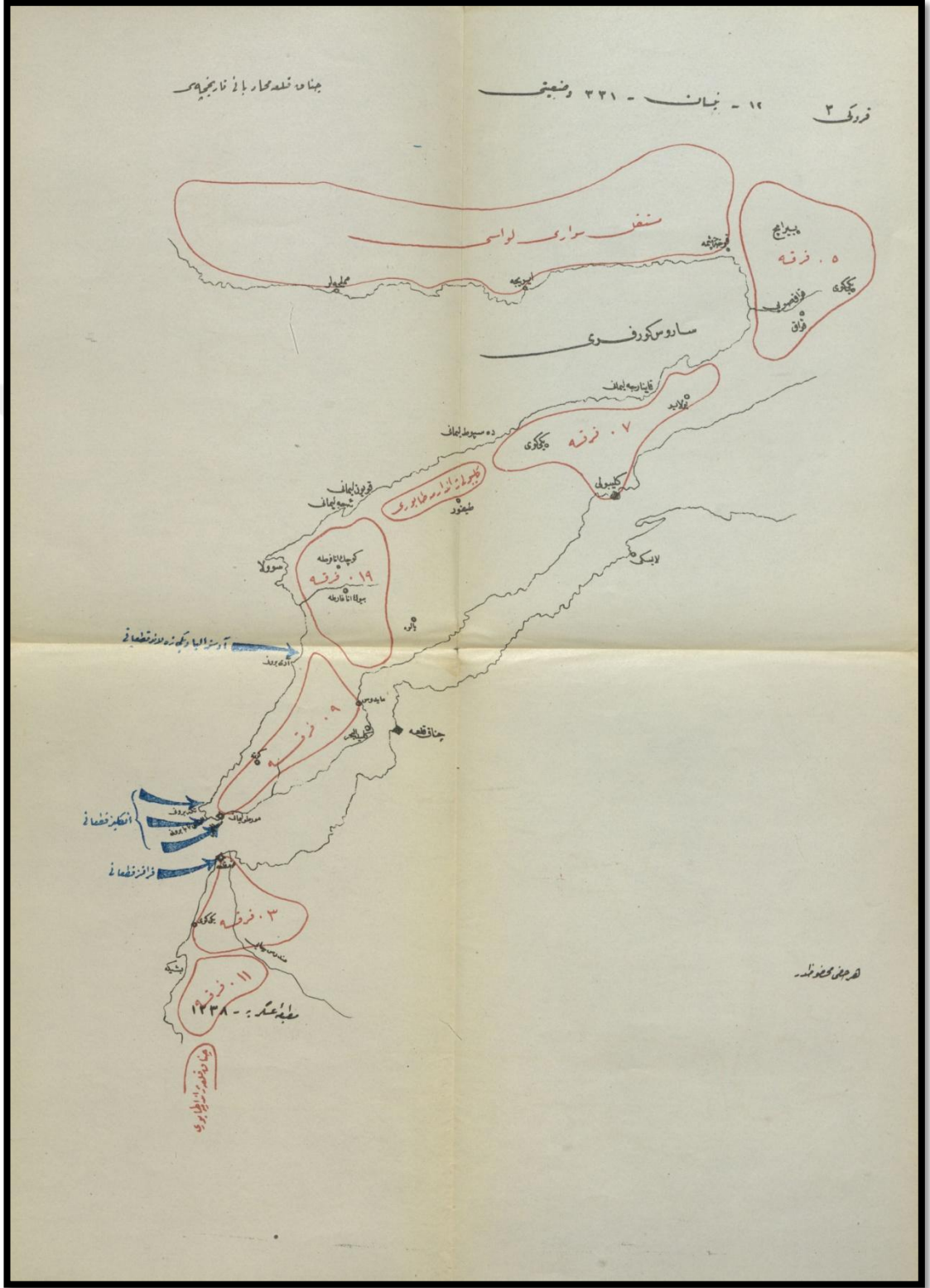
MILLİ SAVUNMA BAKANI NAMINA
ASKERİ İLİM DAİRESİ BAŞKANI

İbrahim AKINCI
Müfettiş

İbrahim AKINCI
Müfettiş

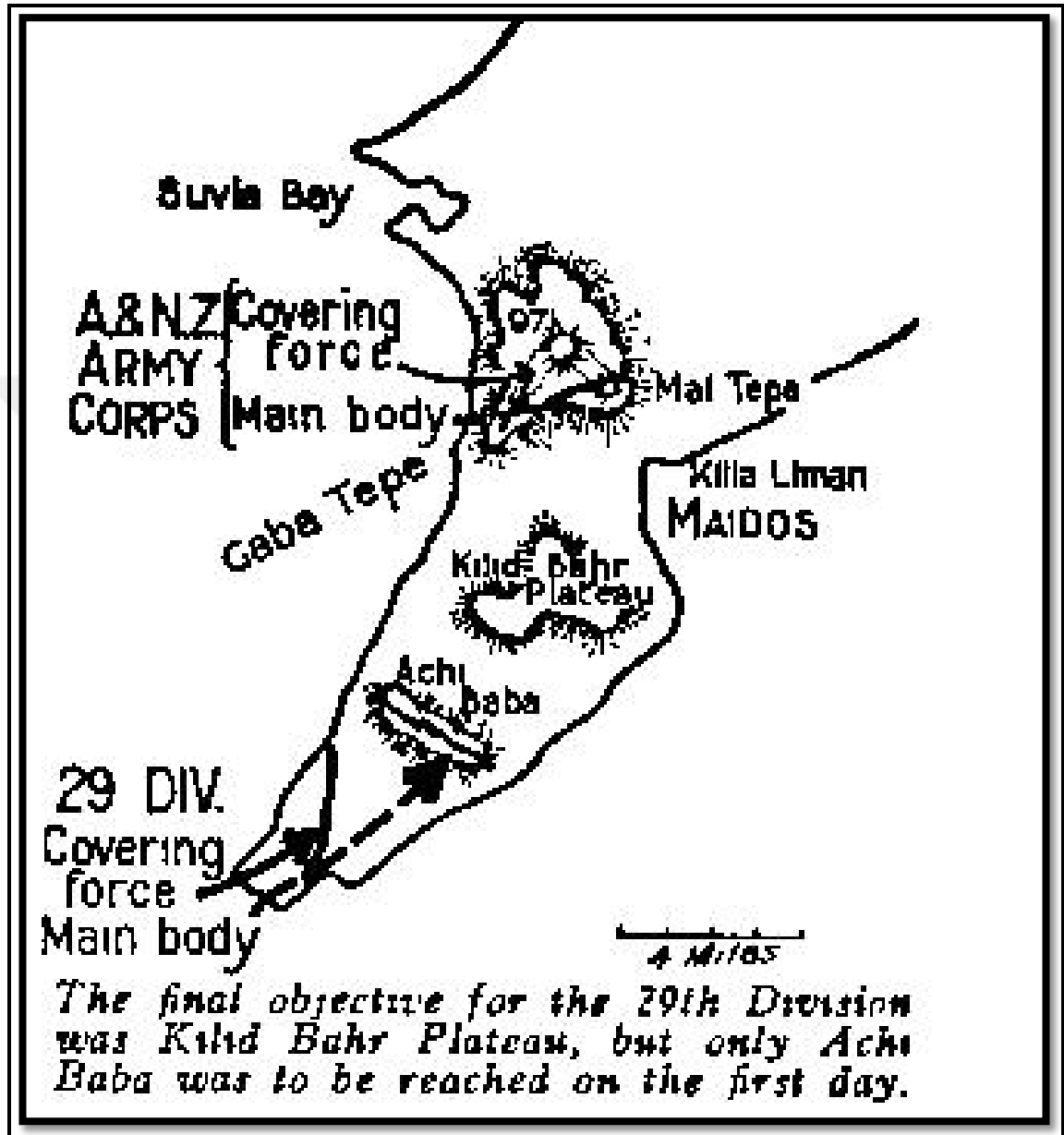
*Mutlu Karakaya Arşivi, belge no:4.

12 Nisan 1331 (25 Nisan 1915) Vaziyeti*

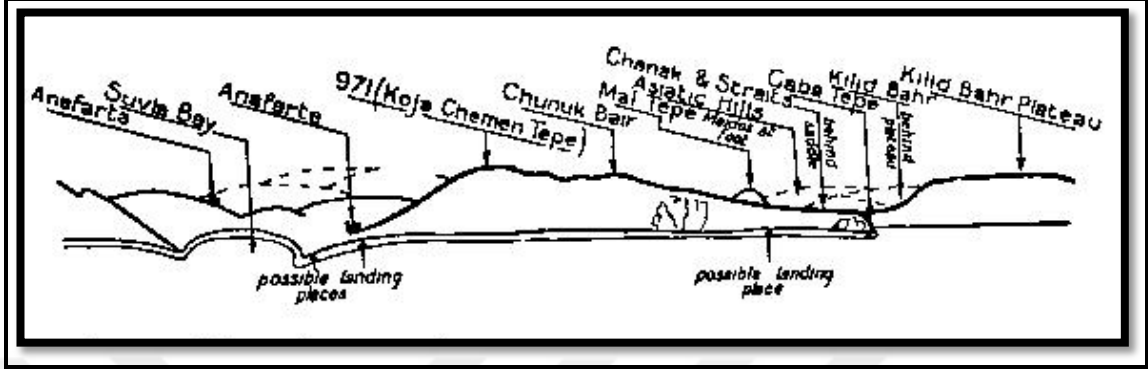
* Cihan Harbinde Osmanlı Harekâtı Tarihçesi, Çanakkale Muharebatı, 1. Cüz, Dersaadet, Matbaa-yı Askeriye, 1338, Kroki 3.

Kilitbahir platosunun konumu*

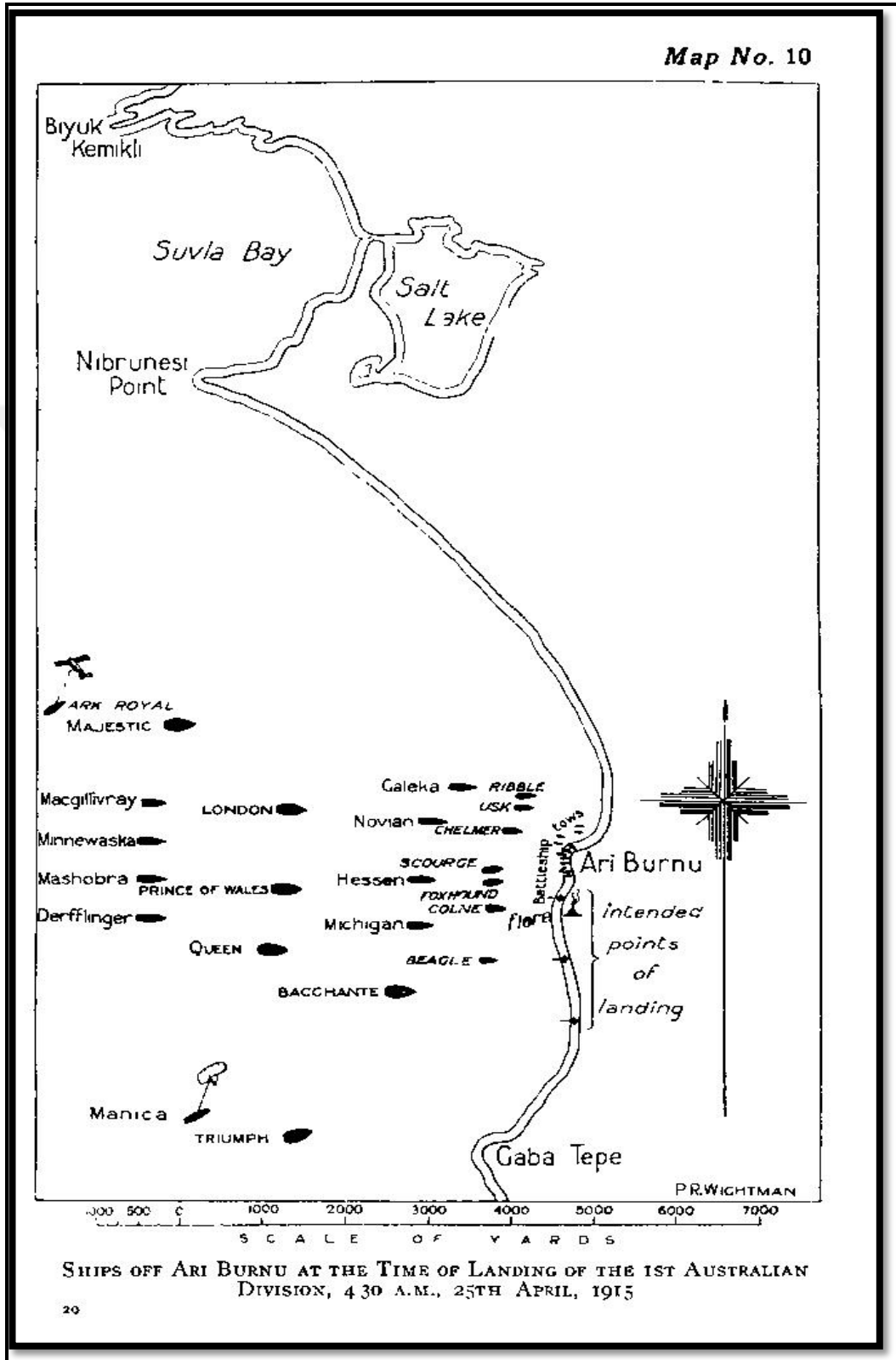
*Charles Bean, a.g.e., V:1, s.220.

Kuzey cephesinde ANZAK çıkarma noktalarına karar verilme sürecinde denizden görünüşü*

*Charles Bean, a.g.e., V:1, s.206,207.

25 Nisan 1915 Arıburnu çıkarması*

*Charles Bean, a.g.e., V:1, Harita No 10.

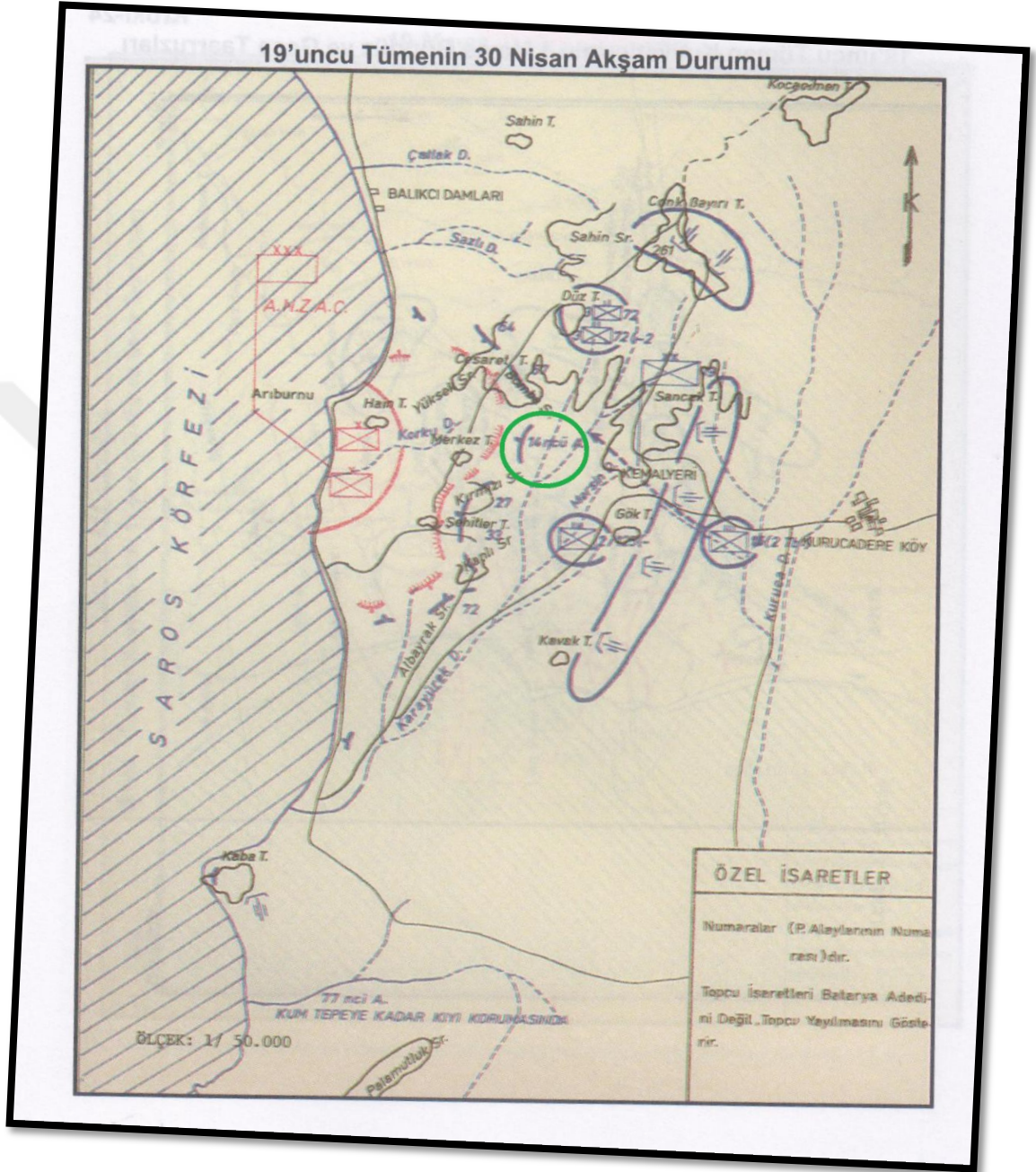
EK-21

Ordumuzu yıldırmayan 38'lik mermi*

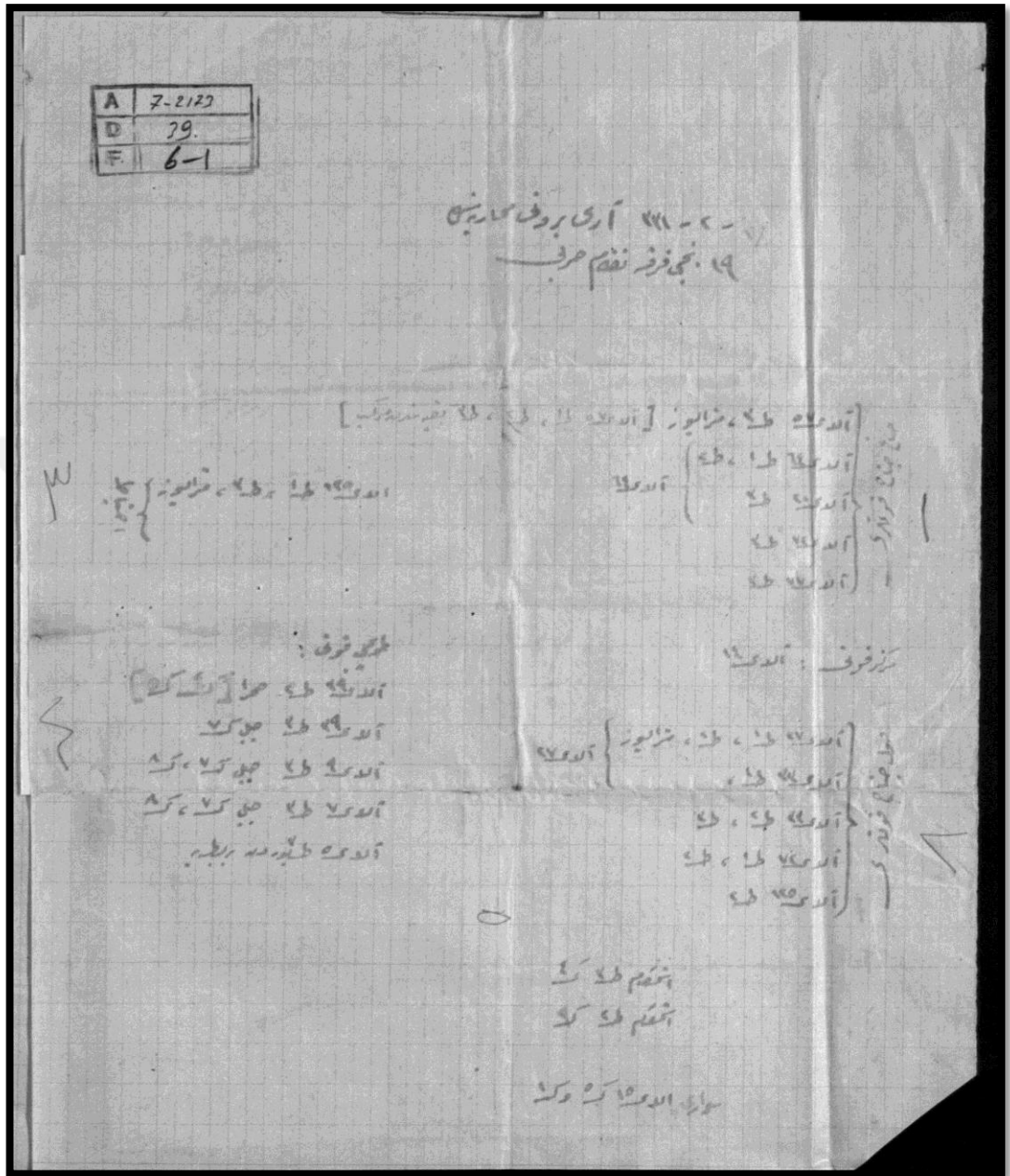
*Harp Mecmuası, Yıl:1, Sayı:5, Şubat 1331, s.71.

30 Nisan 1915'te 14. Piyade Alay'ın Vaziyeti*

*Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, a.g.e., Kroki-23.

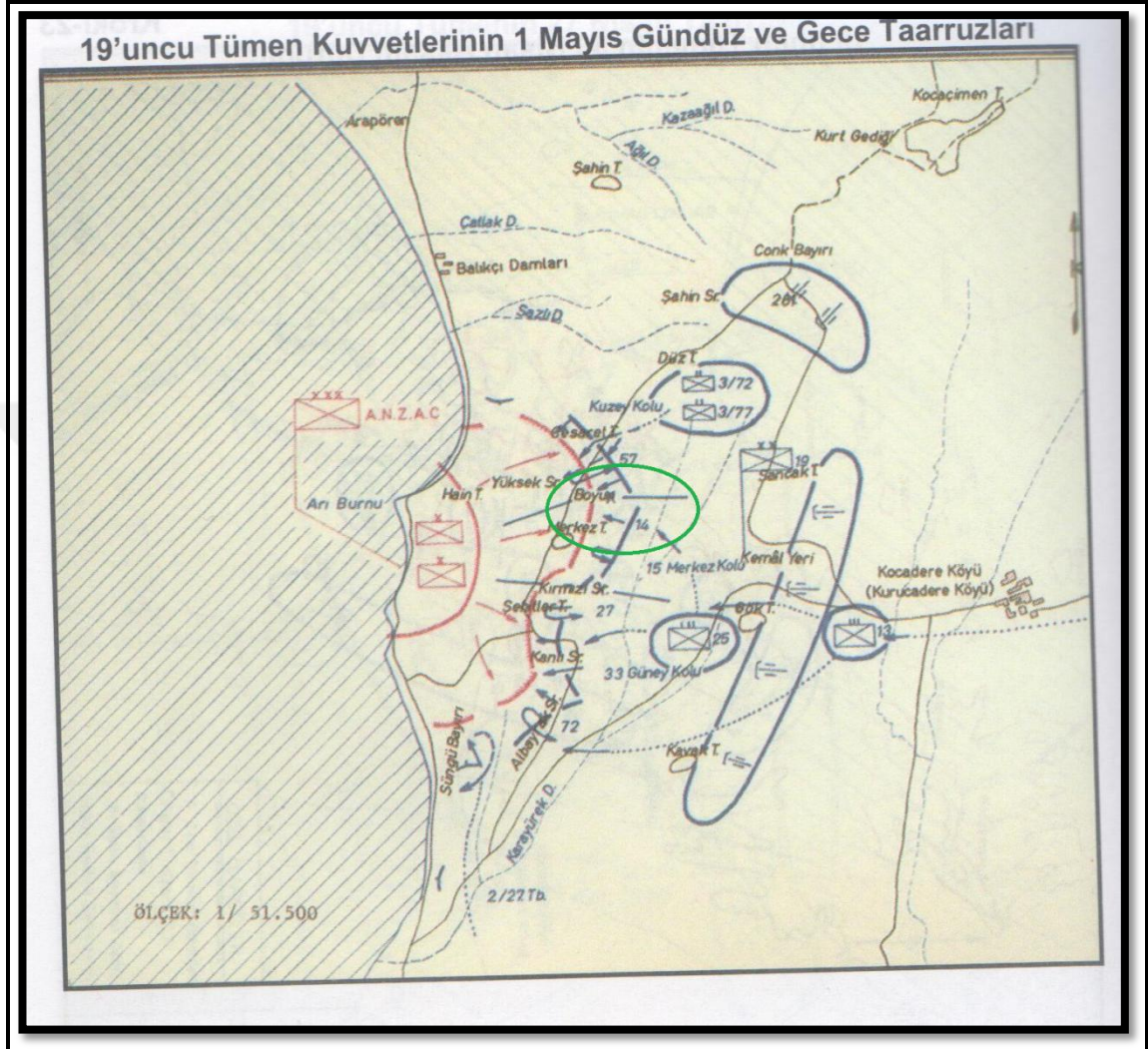
17 Nisan 1331 Arburnu Muharebesi 19.Fırka Nizam-ı Harbi*

*ATASE, Kol: **BDH**, Kls: 5315, D:4, F: 006-001.

EK-24

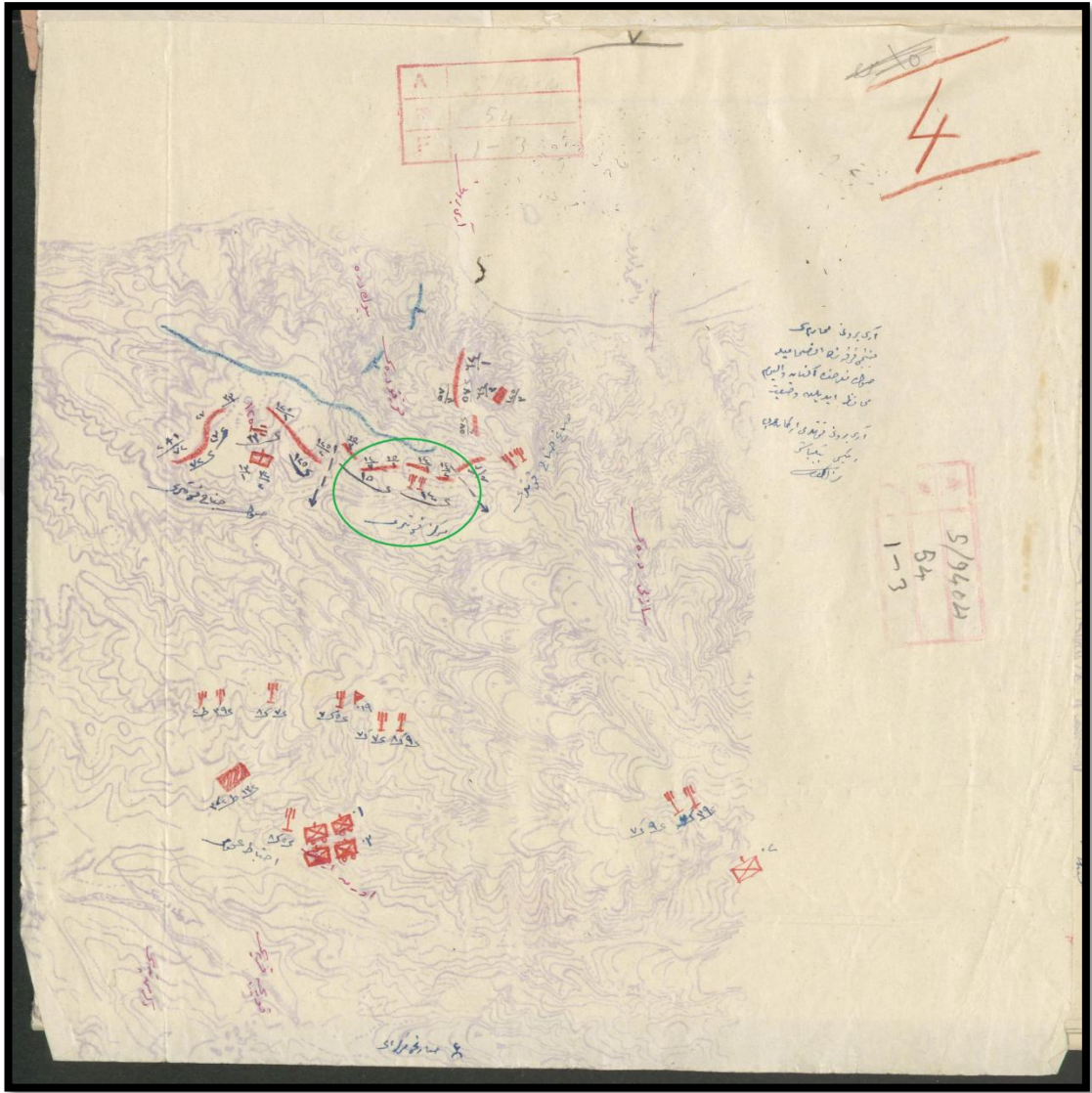
14. Alay'ın 1 Mayıs 1915 günü vaziyeti*

*Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, **a.g.e.**, Kroki-24.

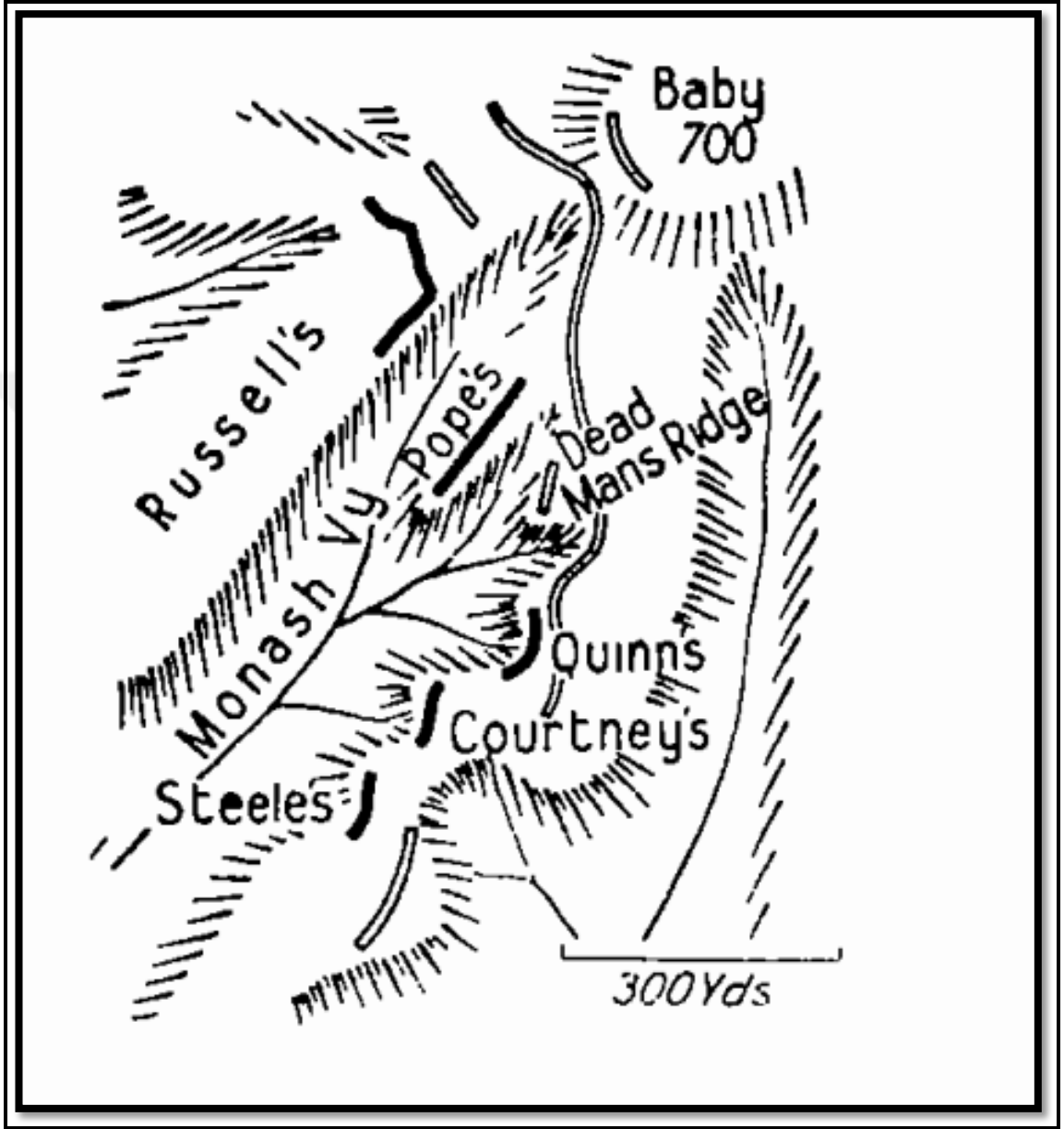
EK-25

Arburnu Muharebesi'ndeki vaziyet*

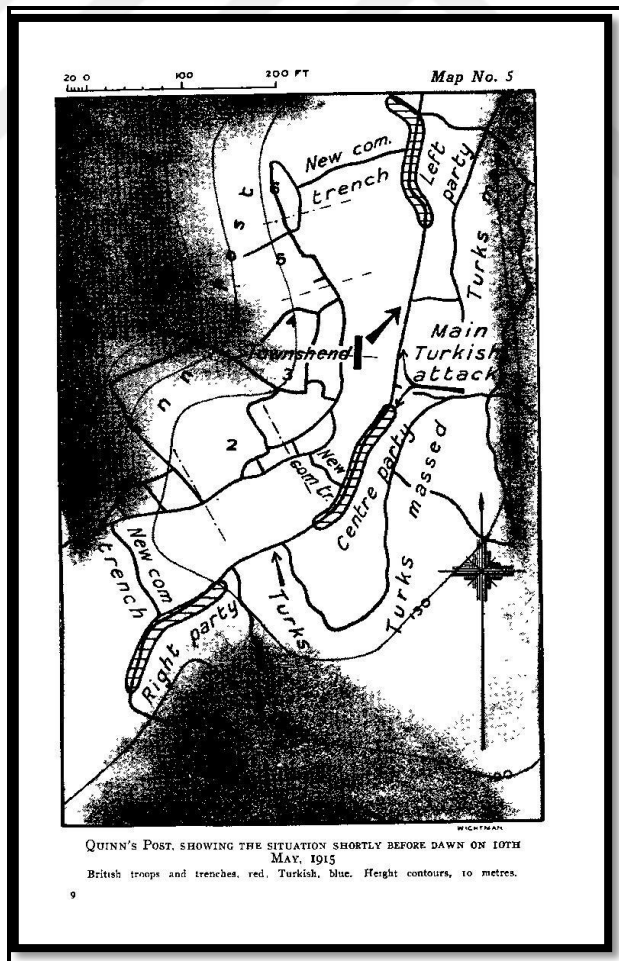
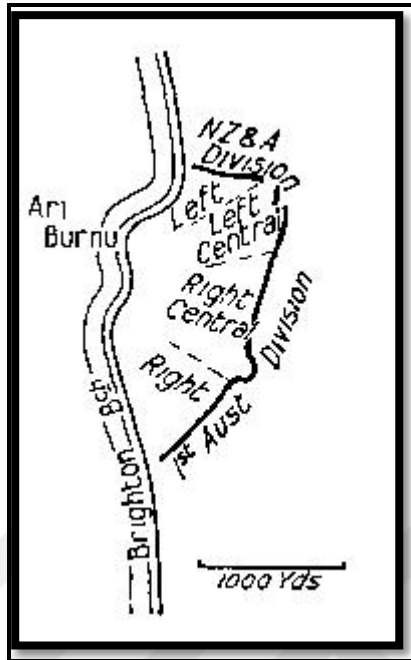
*ATASE, Kol: **BDH**, Kls: 4529, D:7, F: 001-03.

Quinn's /Bombatepe ve civarındaki siperler*

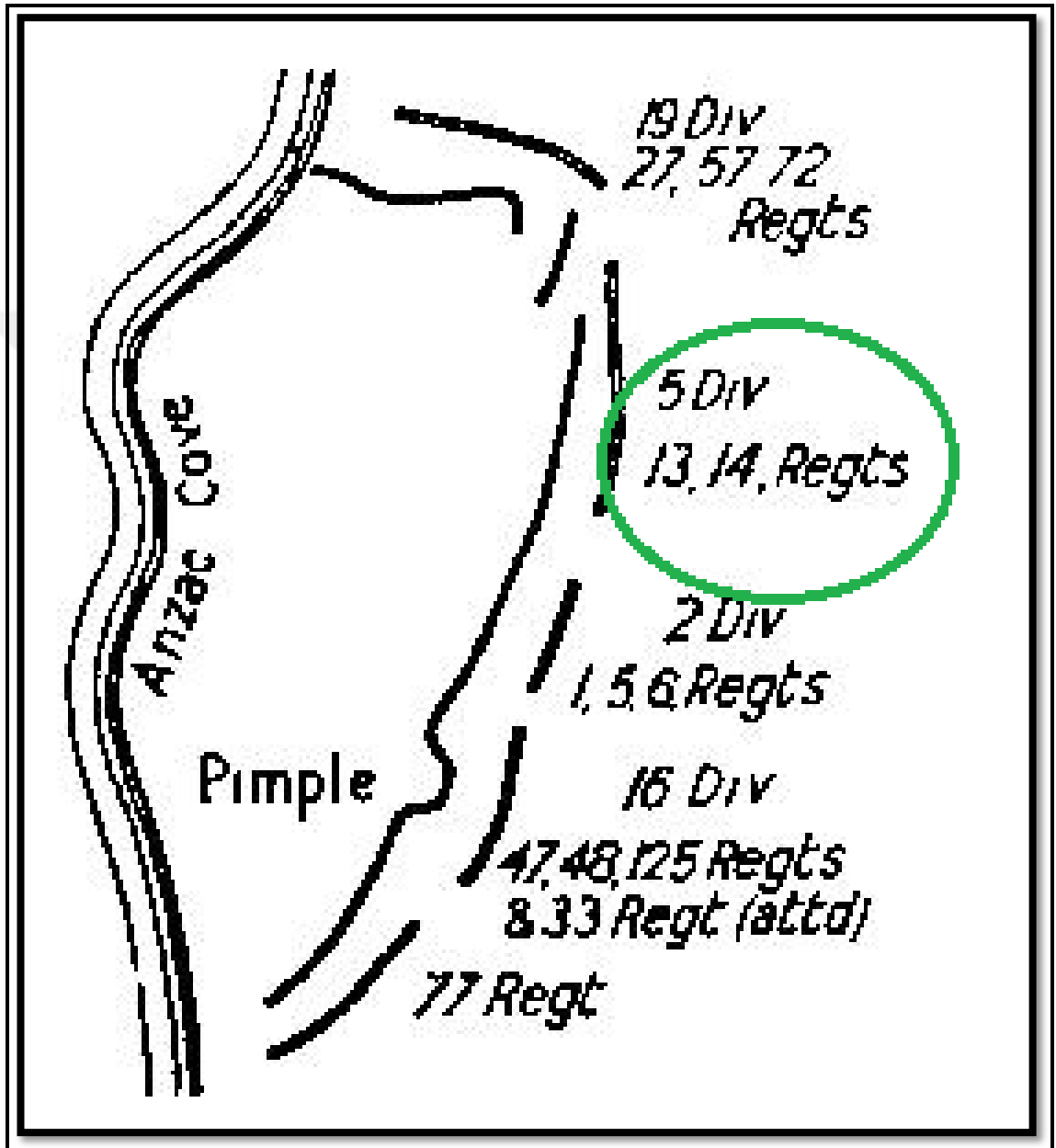
* Charles Bean, a.g.e., V:2, s.46.

Quinn's siperlerindeki bölümlendirme*

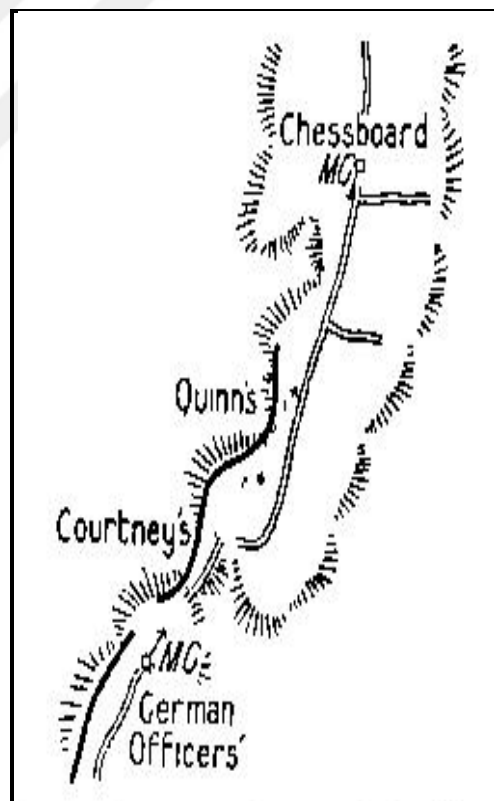
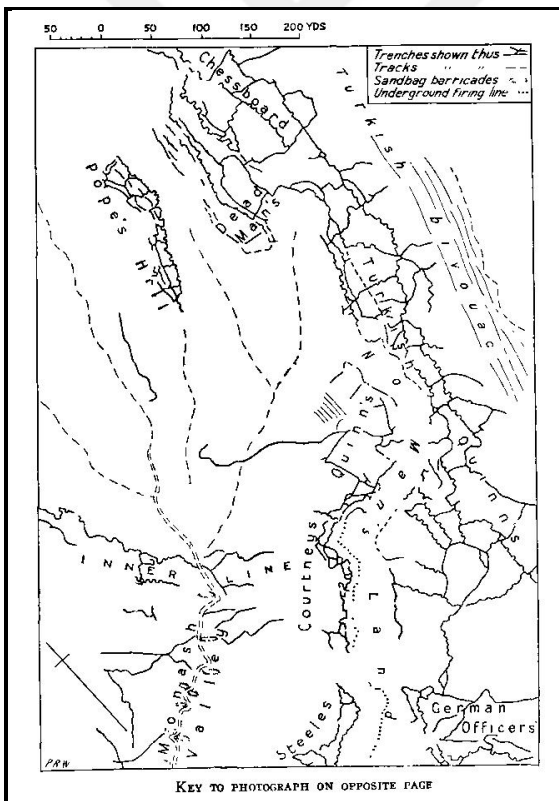
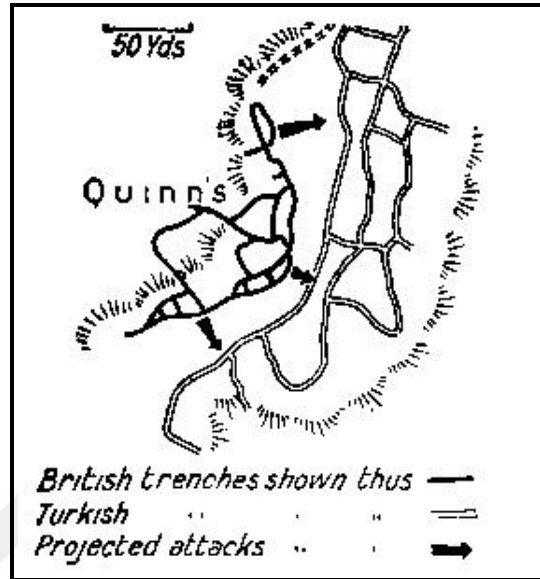
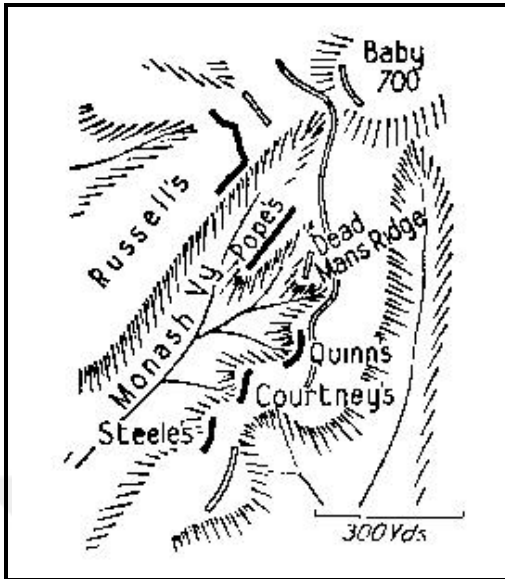
*Charles Bean, a.g.e., V:2, s.44, Harita No 5.

14. Alay'ın 19 Mayıs sabahı Bombasirtı'ndaki vaziyeti*

*Charles Bean, a.g.e., V:2, s.135.

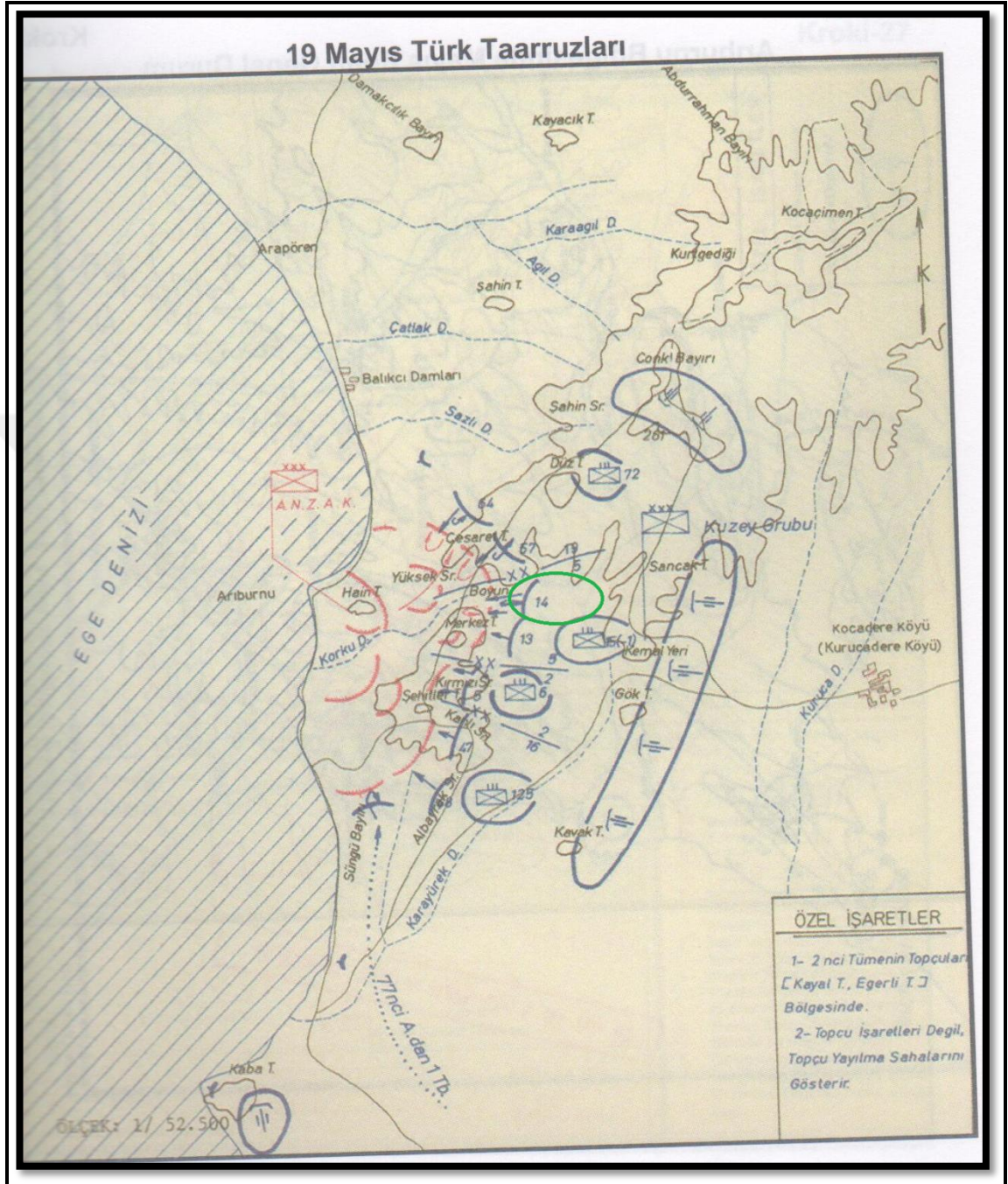
19 Mayıs'ta Türk siperlerinin (Beyaz Hatlar) durumunu gösteren krokiler*

*Charles Bean, a.g.e., V:2, s.86,101,122,124.

EK-30

19 Mayıs günü 14. Alay'ın vaziyeti*

*Ali Remzi Yiğitgüden, Muhterem Saral, Reşat Hallı, a.g.e., Kroki-25.

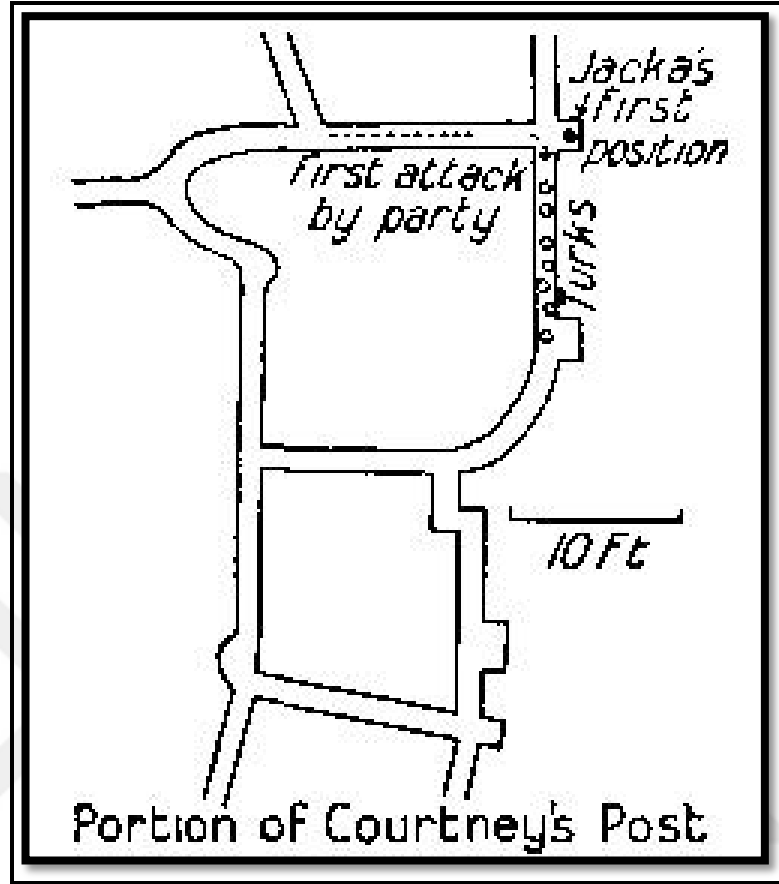
EK-31

19 Mayıs sabahı 14. Alay'ın taarruz ettiği Quinn's mevzisi*

*AWM, Colletions, H15389.

Er Jacka'nın 14. Alay askerleri ile karşılaştığı siper*

*Charles Bean, a.g.e., V:2, s.149.

14. Alay'ın 57. Alay'ın ateşinden ilerlemesi gerektiğini bildiren Harp Ceridesi*

تاریخ و وقت	ایقامت محارری	وقوعات	ملاحظات
۶/۶/۲۷ ۲۲.۴۰۲ ۷.۲۹	هنگال دره خرنبد	سختی فرزند خواندگان بکین زینیات آملای ایلمه با عقبه ابرو بکین ۱۳ فرزندانی قائم مقام عس	۶.۲۷۰۵ ۲۲.۴۰۲ ۷.۲۹
۶/۶/۲۷ ۶.۲۰	خرنبد دره	سختی فرزند خواندگان ۱- ادرخی طابور سر برده امر اولیا رفیق دره کعبه قالفا مضف ۲- ادرخی طابور سر برده اضابط کمد البت ۳- ادرخی طابور سر برده طابور کعبه اضابط کمد البت ۴- سر برده ادرخی رفیق دره کعبه ۵- سر برده کعبه با ادرخی	۱۳ فرزندانی قائم مقام عس
۶/۶/۲۷ ۶.۱۴	خرنبد دره	سختی فرزند خواندگان ۱۴ کک درسته سر برده کمد البت ادرخی ۱۵ فرزندانی قائم مقام عس	۱۳ فرزندانی قائم مقام عس
۶/۶/۲۷ ۶.۱۵	هنگال دره خرنبد دره	سختی فرزند خواندگان ۱۶ کک درسته سر برده کمد البت ادرخی ۱۷ فرزندانی قائم مقام عس	۱۳ فرزندانی قائم مقام عس
۶/۶/۲۷ ۶.۱۵	هنگال دره خرنبد دره	سختی فرزند خواندگان ۱۸ کک درسته سر برده کمد البت ادرخی ۱۹ فرزندانی قائم مقام عس	۱۳ فرزندانی قائم مقام عس

*ATASE, Kol:BDH, Kls: 4805, D:H5, F:001-029.

14. Alay'ın 57. Alay'dan yardım alamadıklarını ifade eden Harp Ceridesi*

ایالت	اقامت محالری	وقوعات	املا-ظلمات
۶/۶/۲۱ ع ۵۵۹	جنال در بجز تصدیق	فرمان شماره ۱۹ ۷۰۷ تن سرباز به عین بنی و سایر علی معاونتس قلابه ۱۶۰ تن در بجز ایروان مستلک اصلا شصت نفر برای سدهات عصر اول سختی وقت امکان هاجره	هاتمی ایروان هیچ اجاره مدینه شفا بن معاد اندر صحنه عطف است استر در کون با افره
۶/۶/۲۱ ع ۵۵۹		فرمان شماره ۱۹ سختی وقت فرمانده صدای برن سرفه که صدمه بولسان برس انتقال ایستاد فرمان شماره ۱۹ سختی وقت	
۶/۶/۲۱ ع ۵۵۹	فرمان شماره ۱۹	ارطاب در کافه ادبه در ریحی ایروان صلح جبهه و صدمه دارند در قوه ایروان کانه صبی بیسی مقدمات وقار ایروان سختی وقت فرمانده	
۶/۶/۲۱ ع ۵۵۹		سختی وقت فرمانده هاتمی طغنه کلمه اوله سختی واتی ایروان اساس سیده کماند - نامشده کجی بر خط ۱۲۰ تن سختی وقت فرمانده	
۶/۶/۲۱ ع ۵۵۹	منازل در بجز سختی وقت فرمانده	سختی وقت فرمانده صانع و حوینا فرود که خطماند ایروان طولی کشته بولینه کینه سوف اوله ارج بلو کینه صحنه بعد کینه صانع و حوین شما در اجاله ایروان نایه انشی نرسیده کمان کماند ارسه اولدین ریحی طایر فرمانده بلو بویو کماند انشمن ایروان و طویجر و اسامه کشته سرباز کله کینه در صحنه سختی وقت فرمانده	ارده جوشه ایروان سختی وقت فرمانده نرسیده ایروان صحنه اجاله نایه دو بار بیره در کانه ایروان ده اصل کینه کانه اردر کون با افره کوه سختی وقت فرمانده

*ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-030a.

14. Alay'ın düşman siperlerine girdiğini bildiren raporlar*

ملاحظات	وقوات	اقامت محللری	تاریخ و وقت
	ی ۱۴ قومانده	صالح دره خور ترصد موقعه	۶/۱/۳۰ ۱۰/۱۰
	گریه فوندرت خور - احسا طارک برقی خط دوقیفه آلامی بطور		
	ورد قومانده قاسم صالح		
	ی ۱۴ قومانده	صالح دره خور ترصد موقعه	۶/۱/۳۰ ۱۰/۱۰
	گریه فوندرت خور - احسا طارک برقی خط سورطن و دوقیفه آلامی بطور		
	سورطن قومانده قاسم صالح		
	سواک خور قومانده	ترصد موقعه	۶/۱/۳۰ ۱۰/۱۰
ساعت ۵ ارد دره خور استه کتادانه	دسته سربریک طوی ایام استه الله العالی اردی قومانده		
	قاسم صالح		
	سورطن قومانده	ترصد موقعه	۶/۱/۳۰ ۱۰/۱۰
في الراجح انه سحر الارب السنه الامشاج صبيحه صاعونه في نثار الينس الارب بكم حبه ره حبه ياخ نكاح صا ابره زوي	صبر زورک کک موقعه انه اولدند اجه صاف جنازه بولانه کک کک استه نثار اولقه در استه اولدند سریقا کک معاوتده بولونه		
	سورطن قومانده قاسم صالح		
	سورطن قومانده	ترصد موقعه	۶/۱/۳۰ ۱۰/۱۰
	ابجی طابورک سورطن موقعه ادر خطه تقوی اتمیوم ناقه قابله برقی طابورک ادری سورطن موقعه کک قومانده سورطن قومانده		
	قاسم صالح		
	۱ - عنایت - نالی ایام خطه ارد دره ادری سورطن قومانده	صالح دره خور ترصد موقعه	۶/۱/۳۰ ۱۰/۱۰

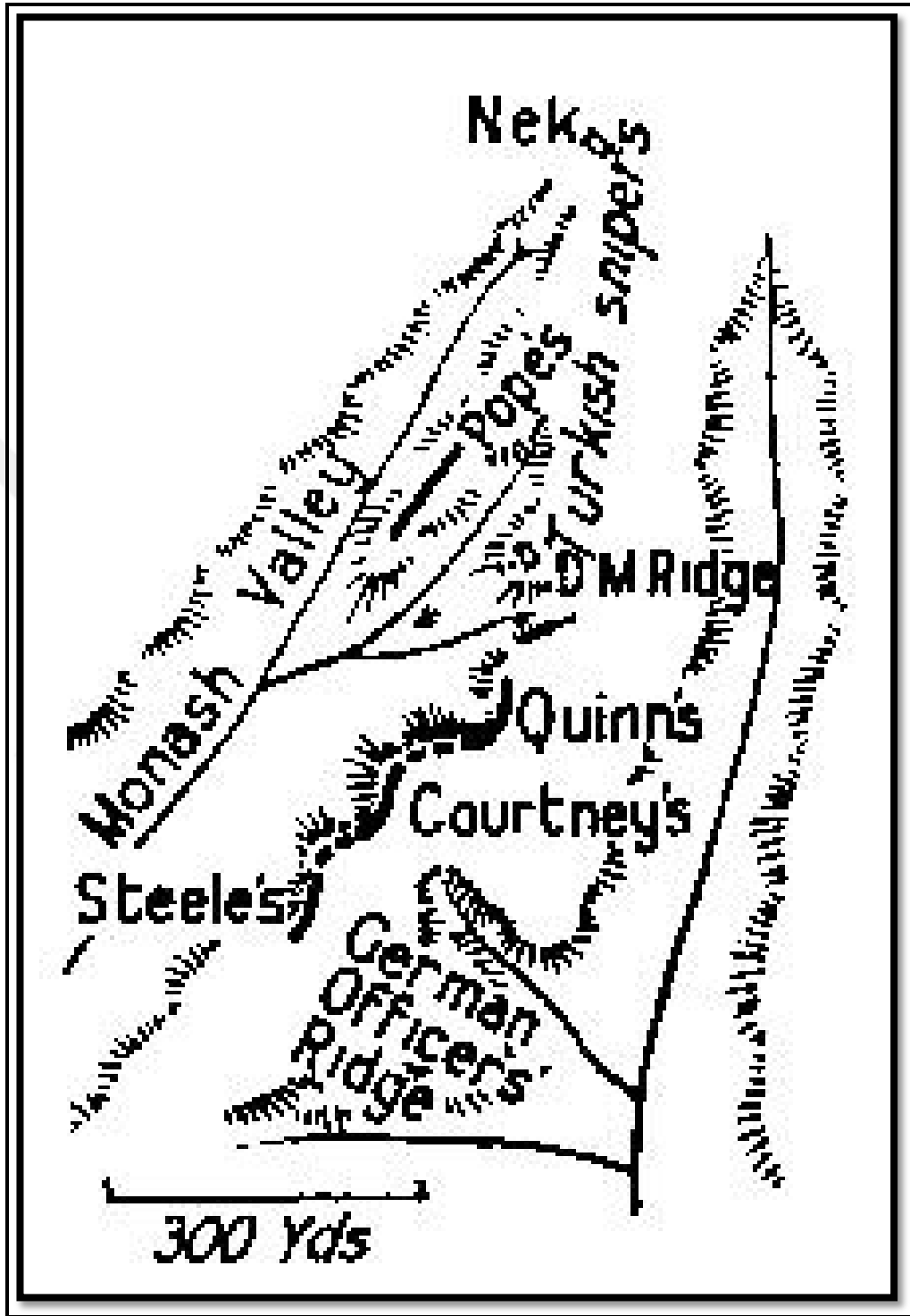
*ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-029a.

14. Alay'ın düşman siperlerine girdiğini bildiren raporlar*

ملاحظات	وقوعات	اقامت محاملری	تاریخ و وقت
	<div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;">6-2705</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;">22.4.2</div> <div style="border: 1px solid black; padding: 2px; display: inline-block;">F 1.70</div>		
<p>گرم سوله قدره بعد صافیه صده ۲۰ نفر در صافیه اعظم سوله گرم سوله واداره اداره</p>	<p>خط سوله ایستاد موقعه اوله ۱- بوابی بولک ۲- اولیه ۳- اولیه ۴- اولیه ۵- اولیه ۶- اولیه ۷- اولیه ۸- اولیه ۹- اولیه ۱۰- اولیه</p>		
	<p>۱- بوابی بولک ۲- اولیه ۳- اولیه ۴- اولیه ۵- اولیه ۶- اولیه ۷- اولیه ۸- اولیه ۹- اولیه ۱۰- اولیه</p>	<p>۱- بوابی بولک ۲- اولیه ۳- اولیه ۴- اولیه ۵- اولیه ۶- اولیه ۷- اولیه ۸- اولیه ۹- اولیه ۱۰- اولیه</p>	<p>۱- بوابی بولک ۲- اولیه ۳- اولیه ۴- اولیه ۵- اولیه ۶- اولیه ۷- اولیه ۸- اولیه ۹- اولیه ۱۰- اولیه</p>
	<p>۱- بوابی بولک ۲- اولیه ۳- اولیه ۴- اولیه ۵- اولیه ۶- اولیه ۷- اولیه ۸- اولیه ۹- اولیه ۱۰- اولیه</p>	<p>۱- بوابی بولک ۲- اولیه ۳- اولیه ۴- اولیه ۵- اولیه ۶- اولیه ۷- اولیه ۸- اولیه ۹- اولیه ۱۰- اولیه</p>	<p>۱- بوابی بولک ۲- اولیه ۳- اولیه ۴- اولیه ۵- اولیه ۶- اولیه ۷- اولیه ۸- اولیه ۹- اولیه ۱۰- اولیه</p>
	<p>۱- بوابی بولک ۲- اولیه ۳- اولیه ۴- اولیه ۵- اولیه ۶- اولیه ۷- اولیه ۸- اولیه ۹- اولیه ۱۰- اولیه</p>	<p>۱- بوابی بولک ۲- اولیه ۳- اولیه ۴- اولیه ۵- اولیه ۶- اولیه ۷- اولیه ۸- اولیه ۹- اولیه ۱۰- اولیه</p>	<p>۱- بوابی بولک ۲- اولیه ۳- اولیه ۴- اولیه ۵- اولیه ۶- اولیه ۷- اولیه ۸- اولیه ۹- اولیه ۱۰- اولیه</p>
<p>اداره اداره اداره اداره اداره اداره اداره اداره اداره اداره</p>	<p>۱- بوابی بولک ۲- اولیه ۳- اولیه ۴- اولیه ۵- اولیه ۶- اولیه ۷- اولیه ۸- اولیه ۹- اولیه ۱۰- اولیه</p>	<p>۱- بوابی بولک ۲- اولیه ۳- اولیه ۴- اولیه ۵- اولیه ۶- اولیه ۷- اولیه ۸- اولیه ۹- اولیه ۱۰- اولیه</p>	<p>۱- بوابی بولک ۲- اولیه ۳- اولیه ۴- اولیه ۵- اولیه ۶- اولیه ۷- اولیه ۸- اولیه ۹- اولیه ۱۰- اولیه</p>

*ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H5, F:001-030.

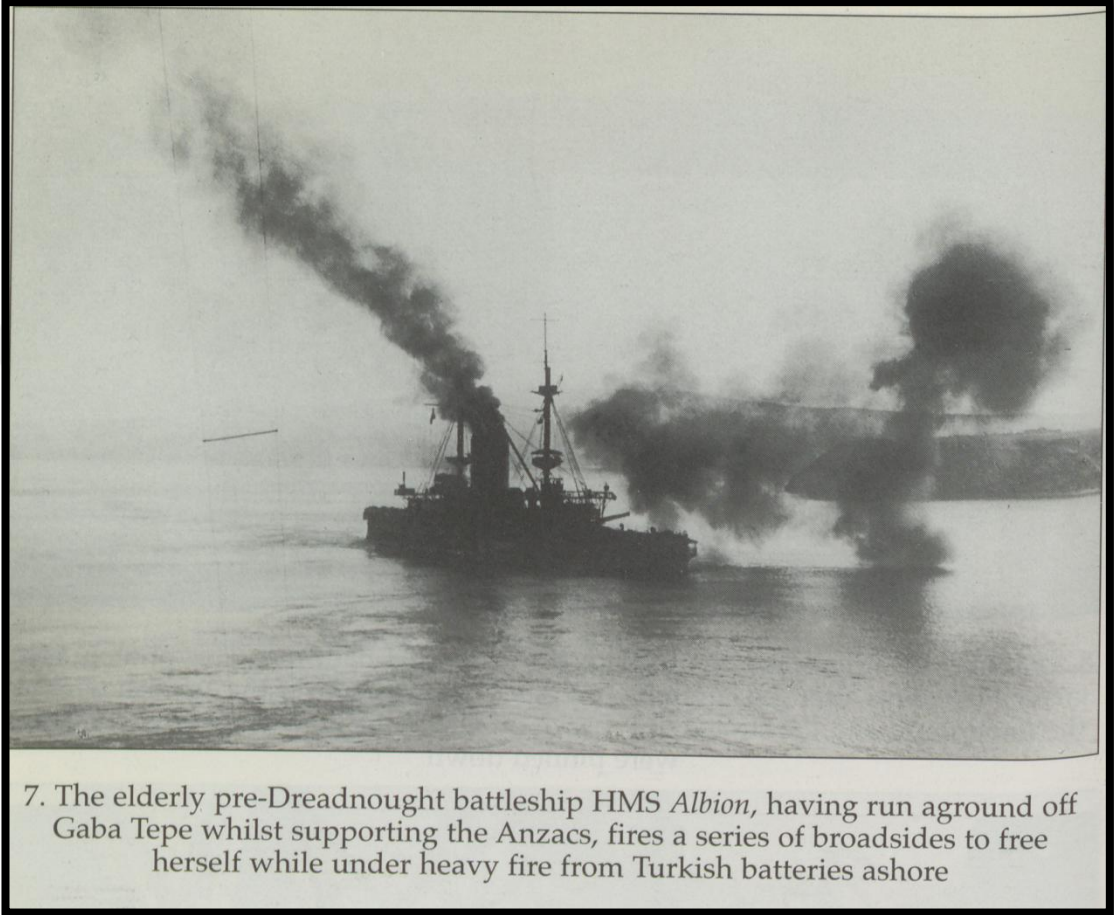
Cesarettepe tarafındaki Türk keskin nişancılarının konumu*

*Charles Bean, a.g.e., V:2, s.199.

EK-38

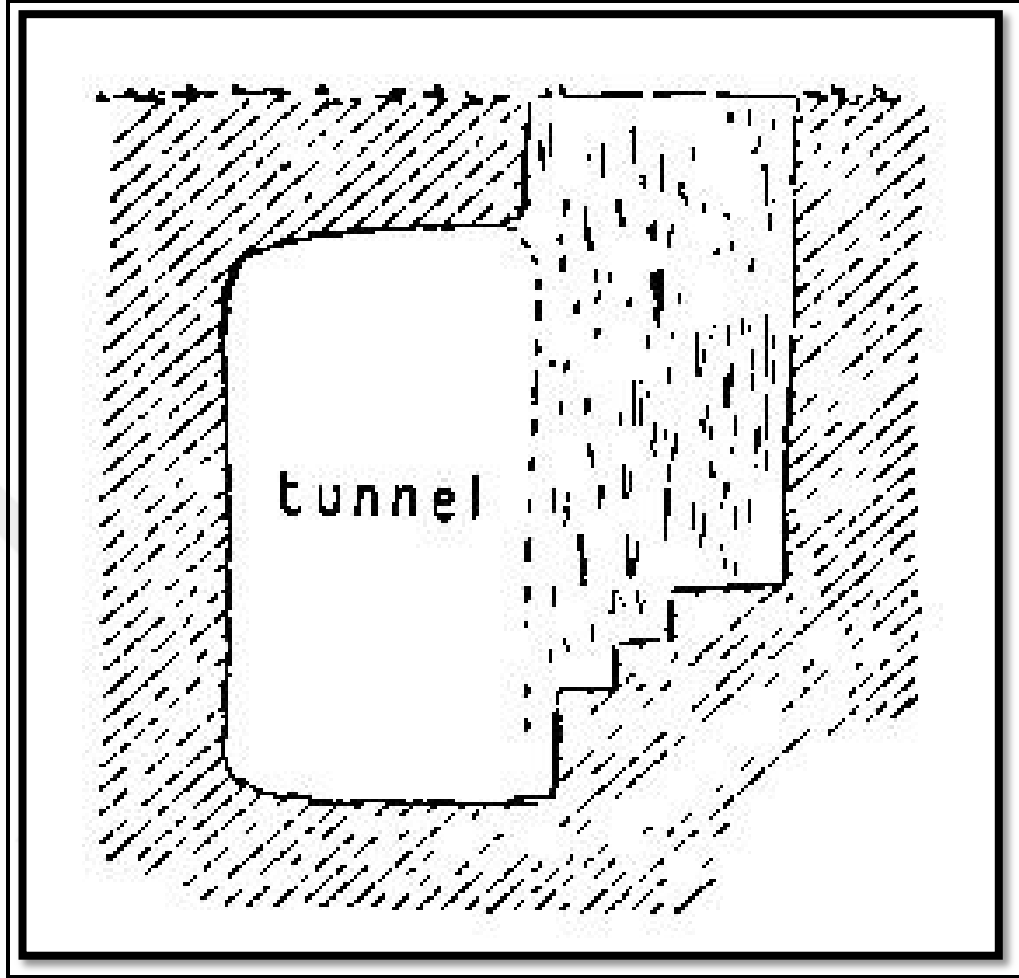
Albion'un vuruluğu*

*Michael Hickey, **Gallipoli**, London, John Murray, 1995, [s.y.].

EK-39

Lağım kesiti*

*Charles Bean, a.g.e., V:2, s.261.

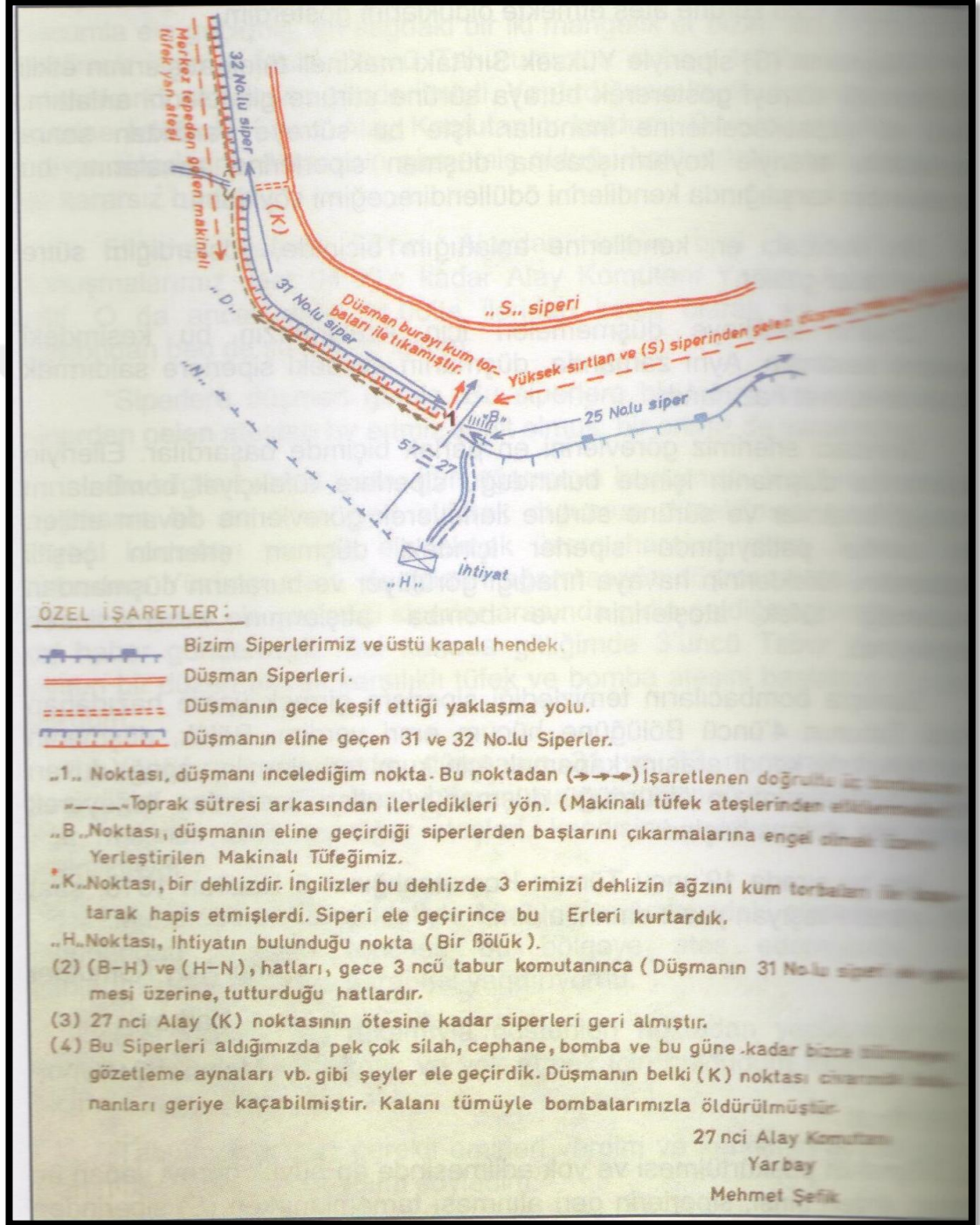
Konserve kutularına patlayıcı ve hurda metaller yerleştirerek el bombası üretimi*

25. A chronic shortage of grenades forced the British and Anzac troops to improvise by using precariously fuzed jam tins filled with scrap metal and an explosive charge. 'Grenade factories' such as this one at Anzac were set up. In this case the manufacturers, with cheerful disregard for any evident safety precautions, are using a metal punch and anvil to prepare the tins for filling, whilst a mule train passes close by, oblivious to the risk of spontaneous detonation

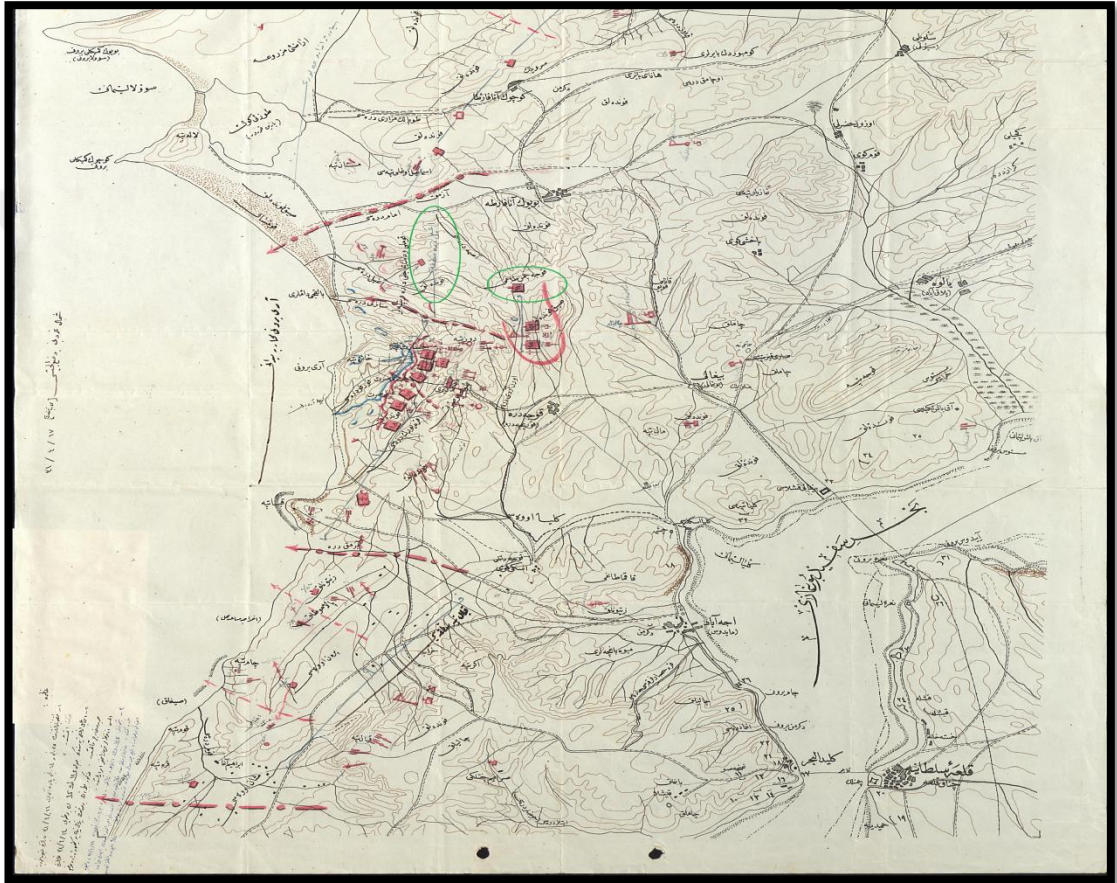
*Michael Hickey, **a.g.e.**, [s.y.].

14. Alay siperlerine dair kroki*

* İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., Ek-5.

17/4/1331'de (30 Haziran 1915) Şimal Grubu Birlikleri*

*ATASE, Kol:BDH, Kls:4531, D:18, F:1-3.

14. Alay Kumandanı'nın 5. Tümen Kumandanlığı'na verdiği gözlem raporu*

بشمور

A	7-2143	بشمور
D	39-A	
F	70	

عبدالله عیسی
۲۴/۵/۷۰

۶
۷
۸
۹

۱- دون قشام ۷ صده ده دشتک/عین جویسی
لجرته خالد ضایعینده بیه مرص انداقته اینجه ایسه
ایجه خدر ریسه

۲- ۷ صده ده برده طوریدوی شاهه نه به کدونی
انداقته اینجه برده ریسه

۳- ۷ صده اولده لمانه بولمانه زصد کیدرته برده دوش اولدوقله
آله لاسقانه کیده کورلر ایچنقا قوش تخمه اولدوقله

۴- آزمانه ده نهی ایچنقده ۷ صده اولده برده طوریدوی
جوتنه اینجه ایسه انداقته کز مرص انداقته اینجه ایسه

کوردکی قشامه اوزرینه جلیطری کتسه

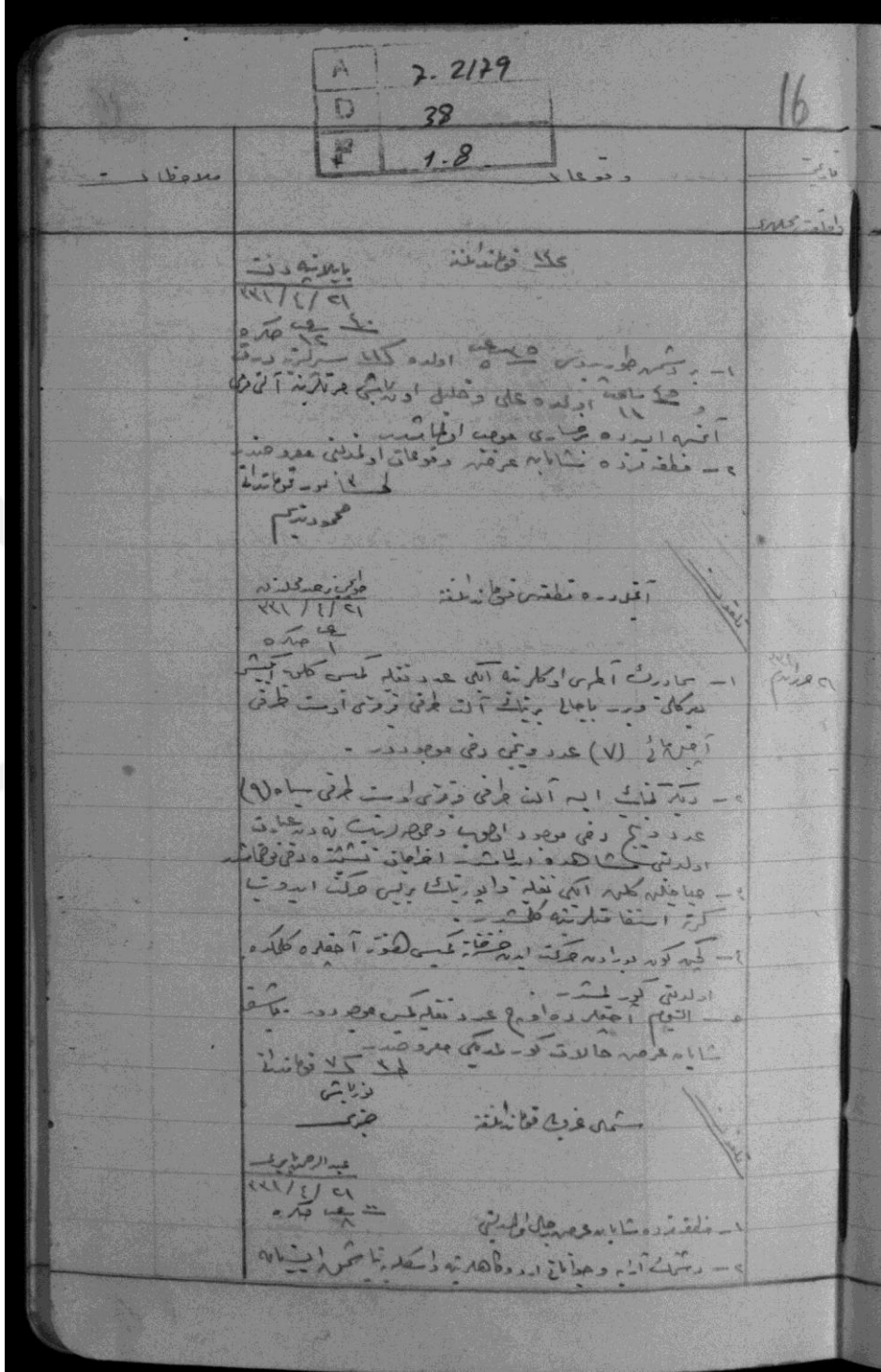
۵- قاشدومده دشتک ایله لوریدومع زصد برده قشامه کورلر
اولدوقله صده ده

آغدرده نهی قوش ایسه
کشمور

بشمور

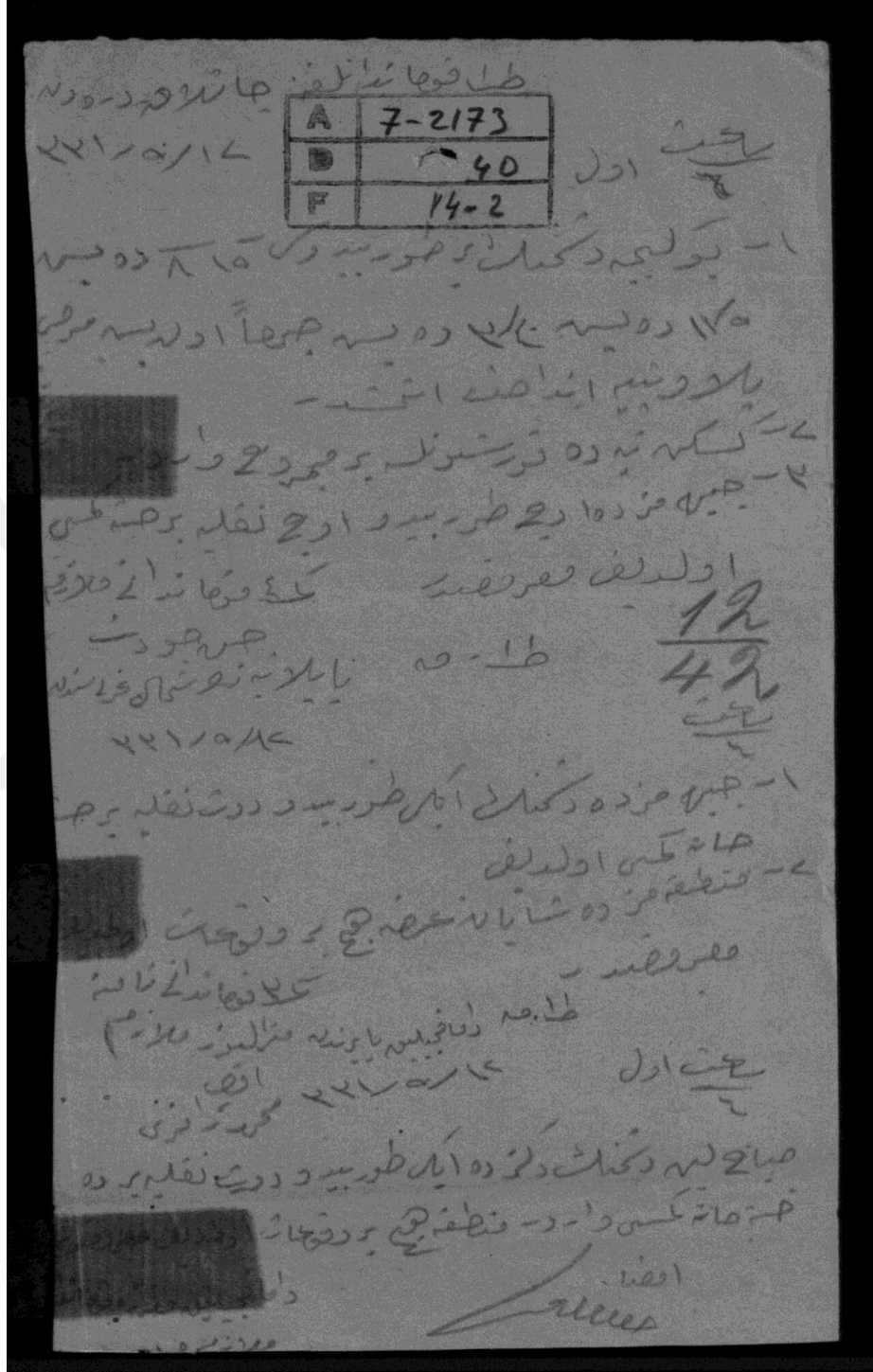
* ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:5, F:030.

Gözlem raporlarının yazıldığı Harp Ceridesi*

*ATASE, K:BDH, KL:5315, D:3, F:001-008.

14. Alay 1. Tabur Bölükleri'nin gözlem raporu*

*ATASE, Kol:BDH, Kls:5315, D:2, F:014-002.

EK-46

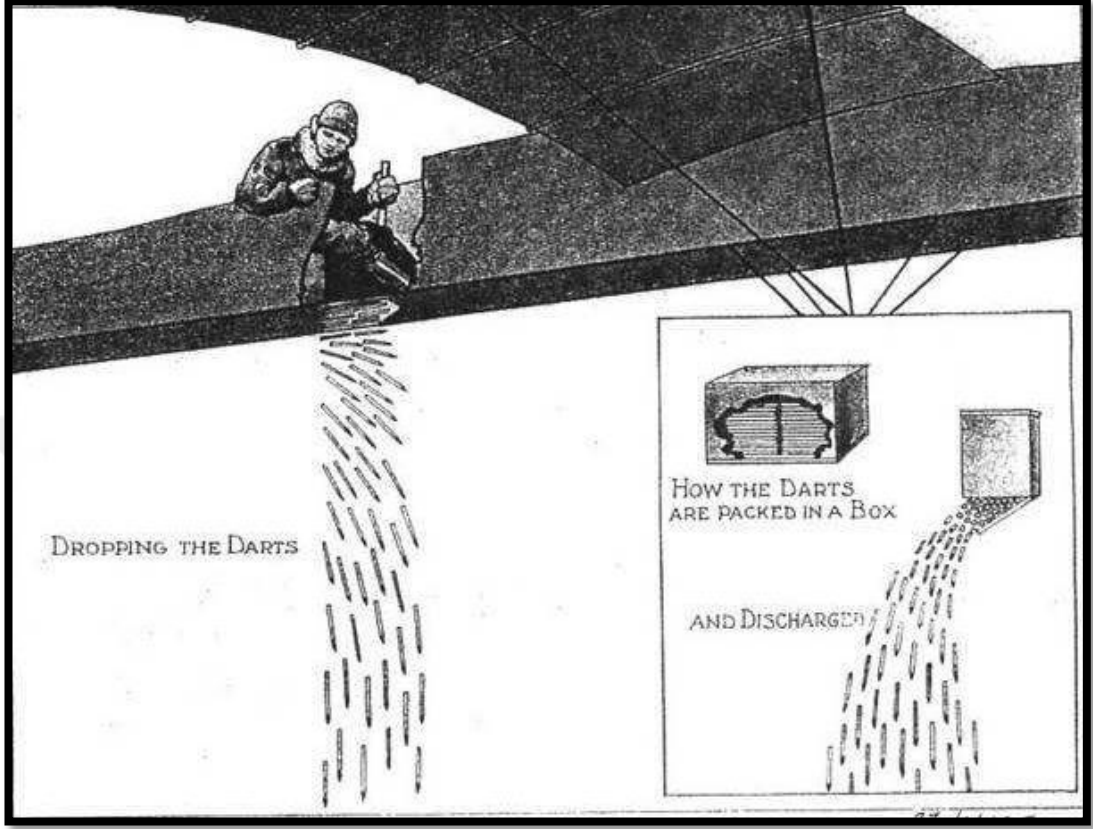
Düşman çekildikten sonra Haintepe'deki Ordugâhlarında Türk Askerleri*

* Harp Mecmuası, Yıl:1, Sayı:6, Şubat 1331, s.85.

EK-47

Uçaktan Flaşet (Flechette) atışı*

*Eitan Barak, **a.g.e.**, s.27

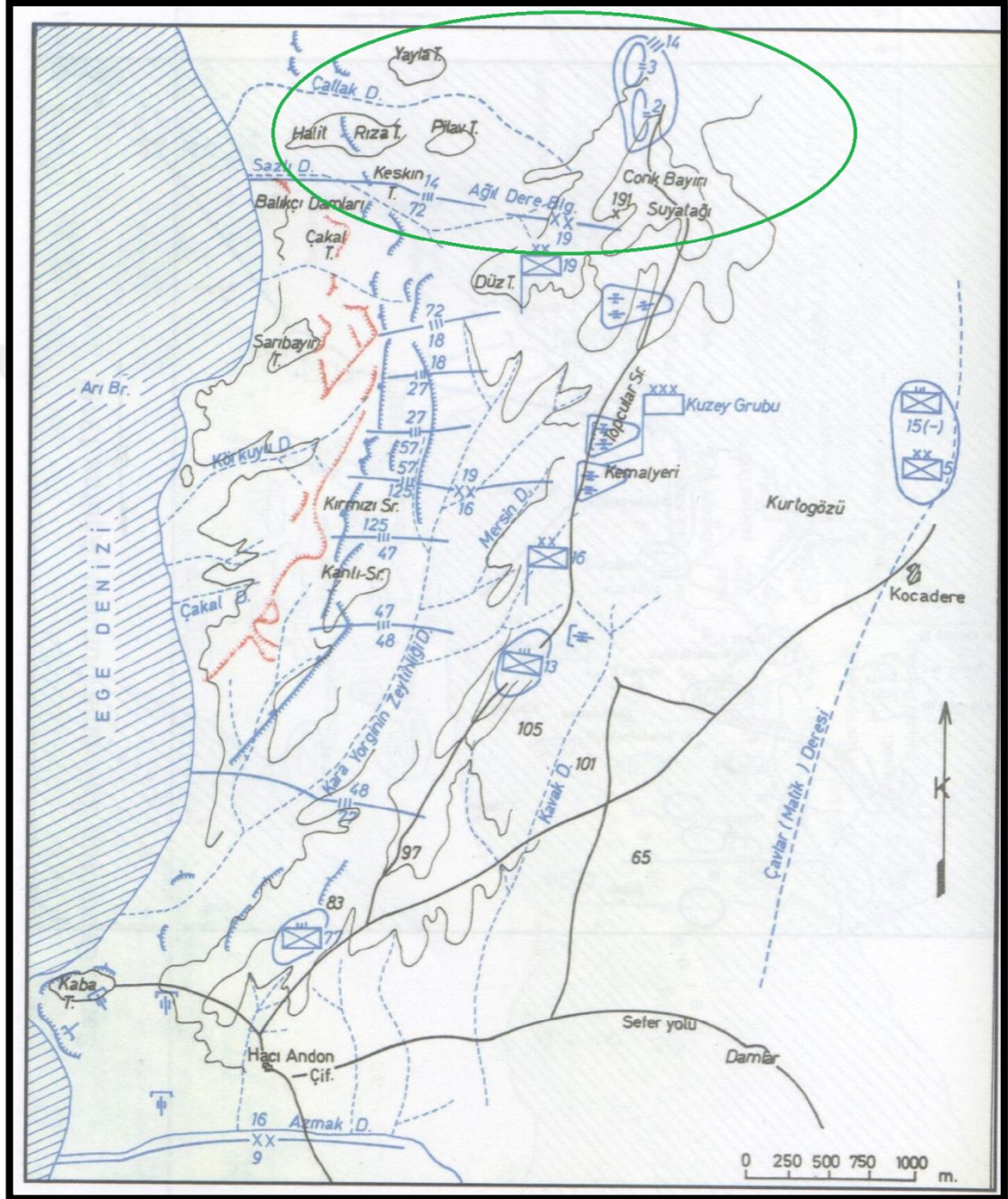
EK-48

6 Ağustos 1915'te 14. Alay'ın vaziyeti*

* İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, Kroki-27.

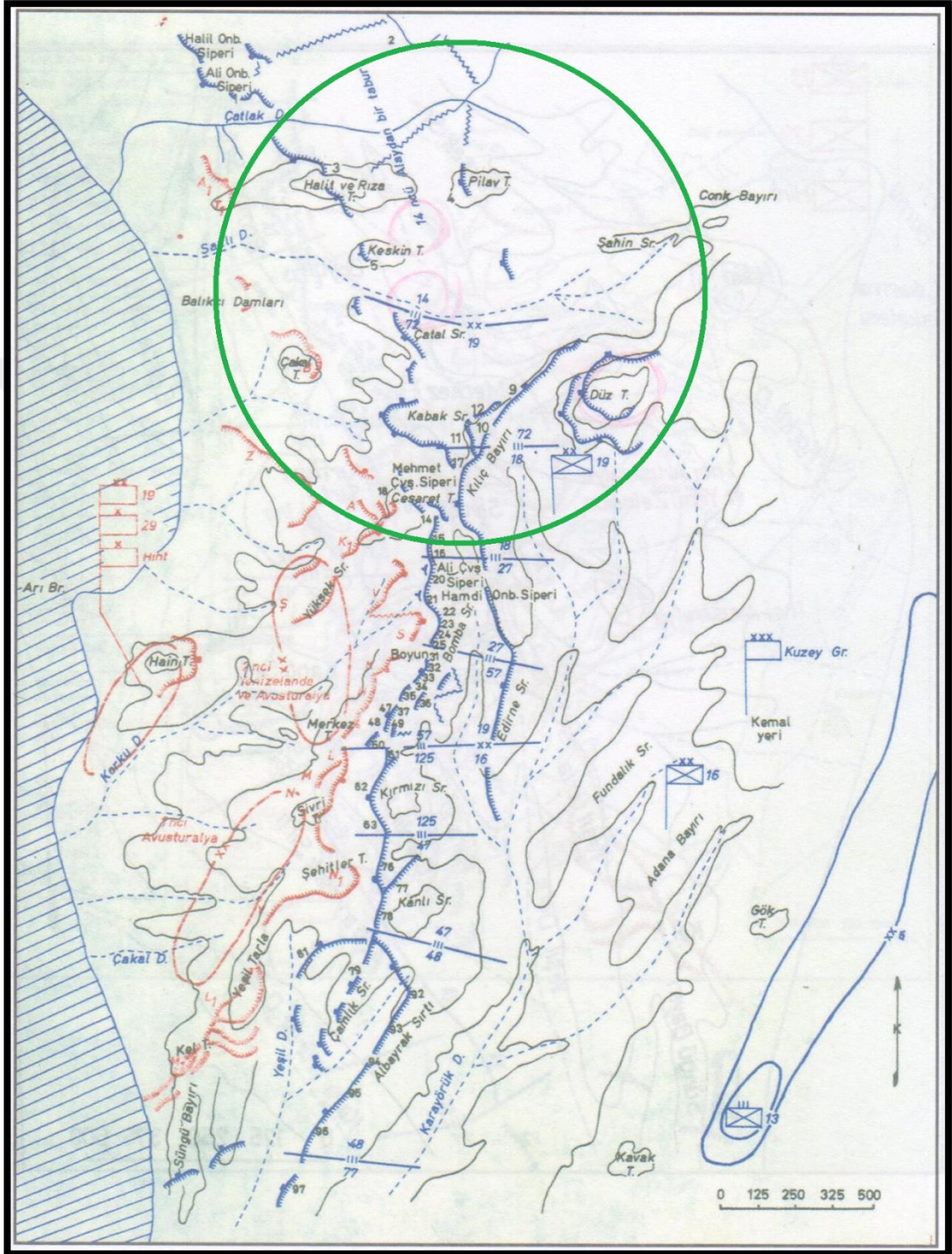
6 Ağustos 1915'te Kuzey Grubu ve 14. Alay'ın vaziyeti*

* İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., Kroki-28.

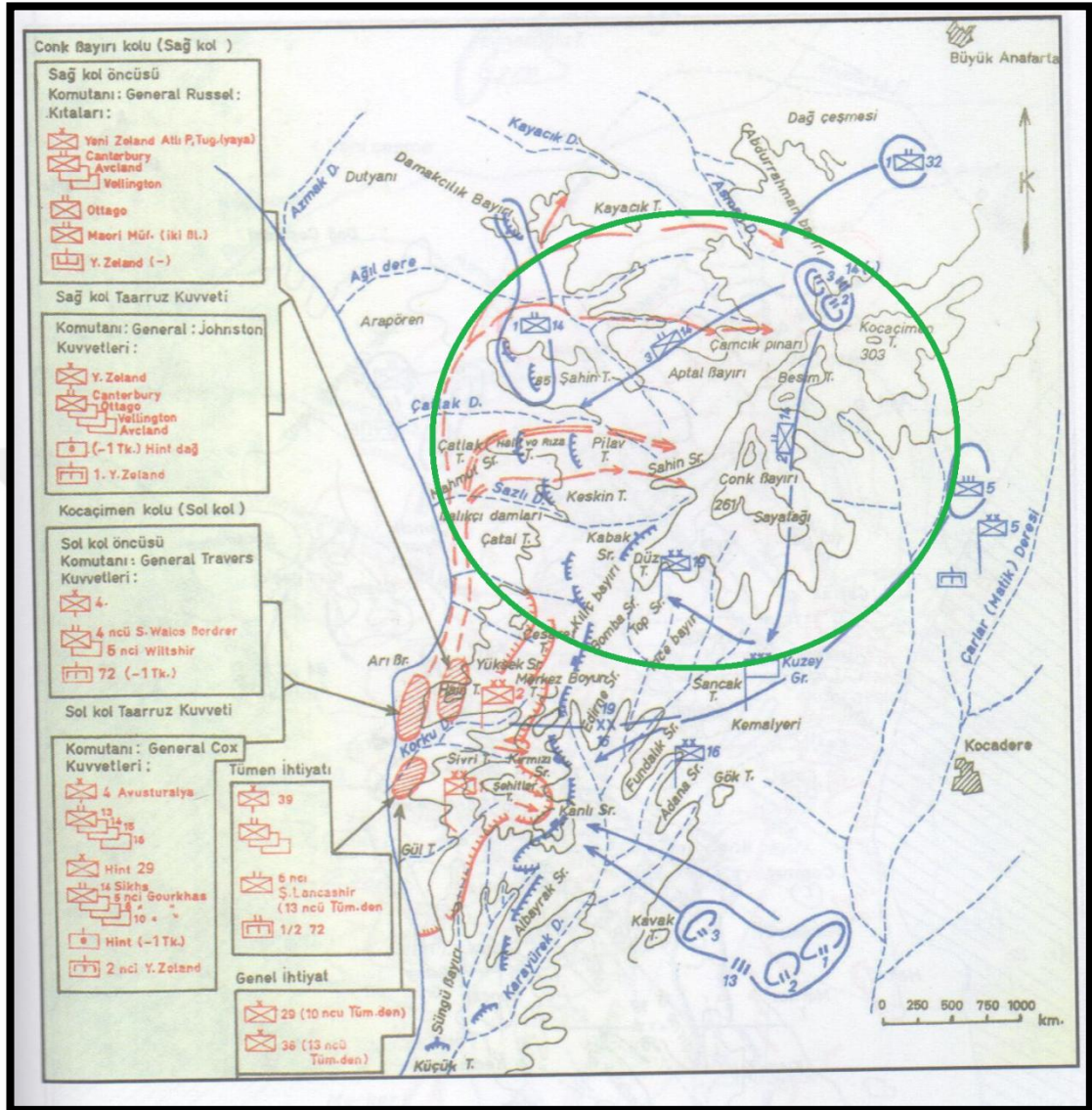
EK-50

6 Ağustos 1915'te 14. Alay'ın dahil olduğu Kuzey Grubunun savunma düzeni*

*İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., Kroki-35.

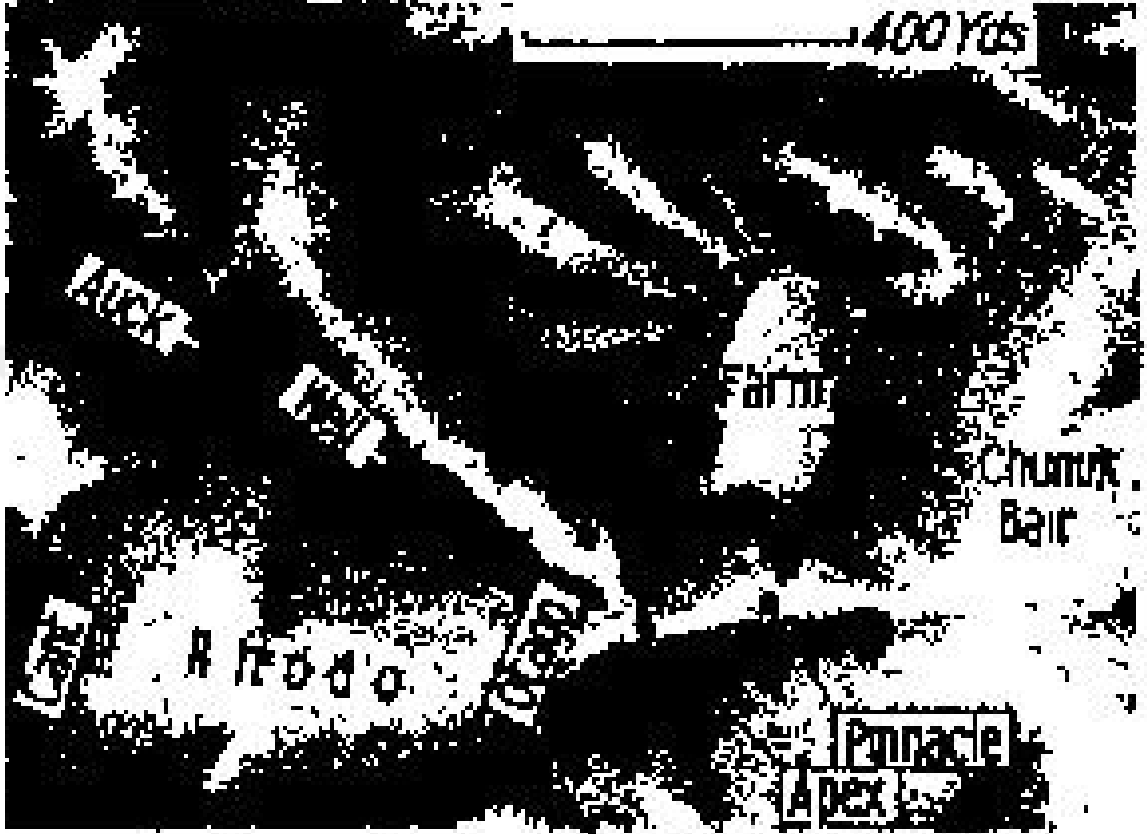
6/7 Ağustos 1915 gecesi 14. Alay birliklerinin hareketi*

* İrfan Tekşüt, Necati Ökse, **a.g.e.**, Kroki-37. (Oklar emredildiği belirtilen hareketi göstermektedir. Ancak fiiliyatta gerçekleşen 2. ve 3. Taburların Ağıldere'ye, 1. Tabur'un Kemalyeri'ne gitmesidir.)

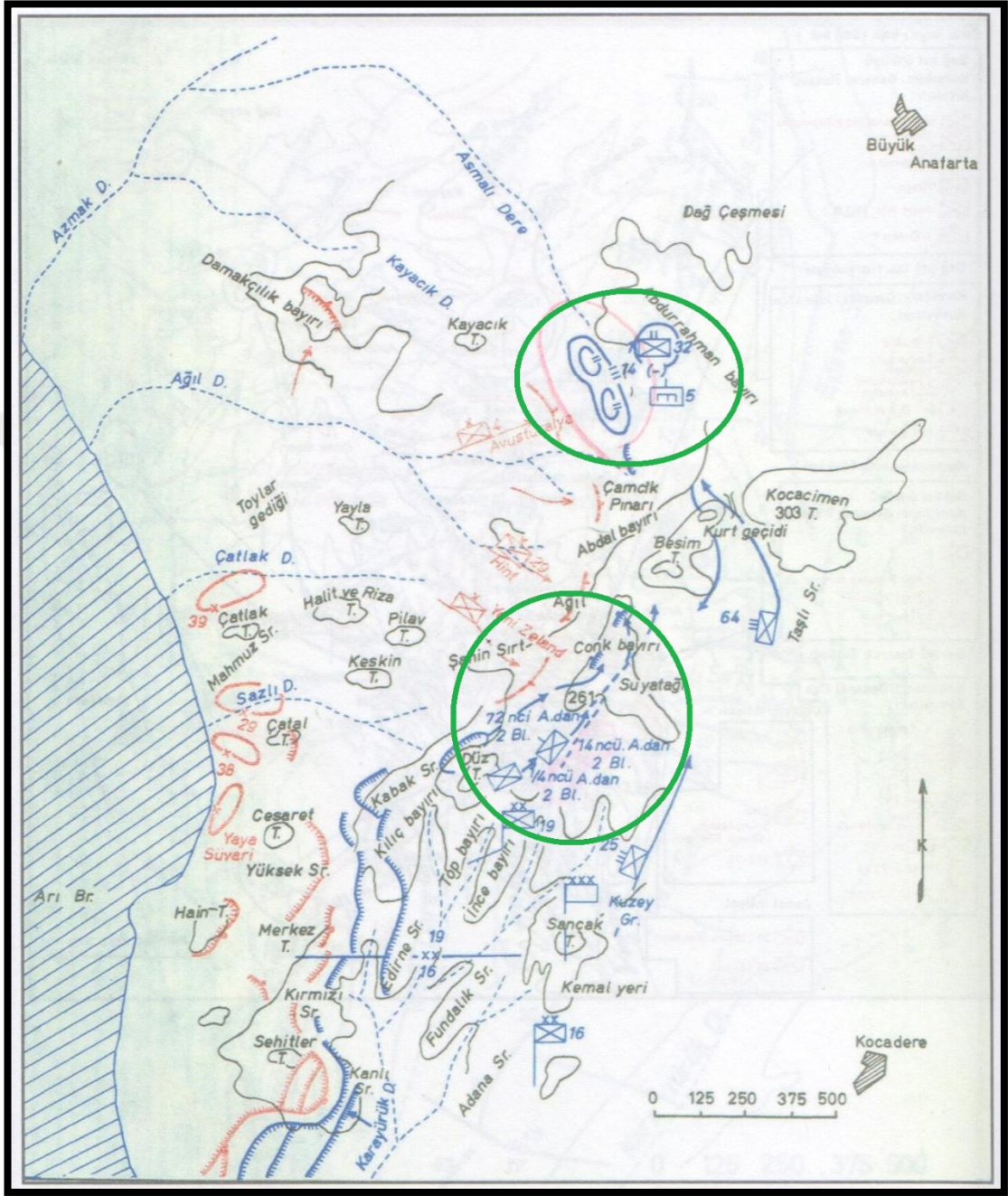
EK-52

7 Ağustos 1915'te Conkbayırına yaklaşan düşman kuvvetleri*

*Charles Bean, a.g.e., V.2, s.637.

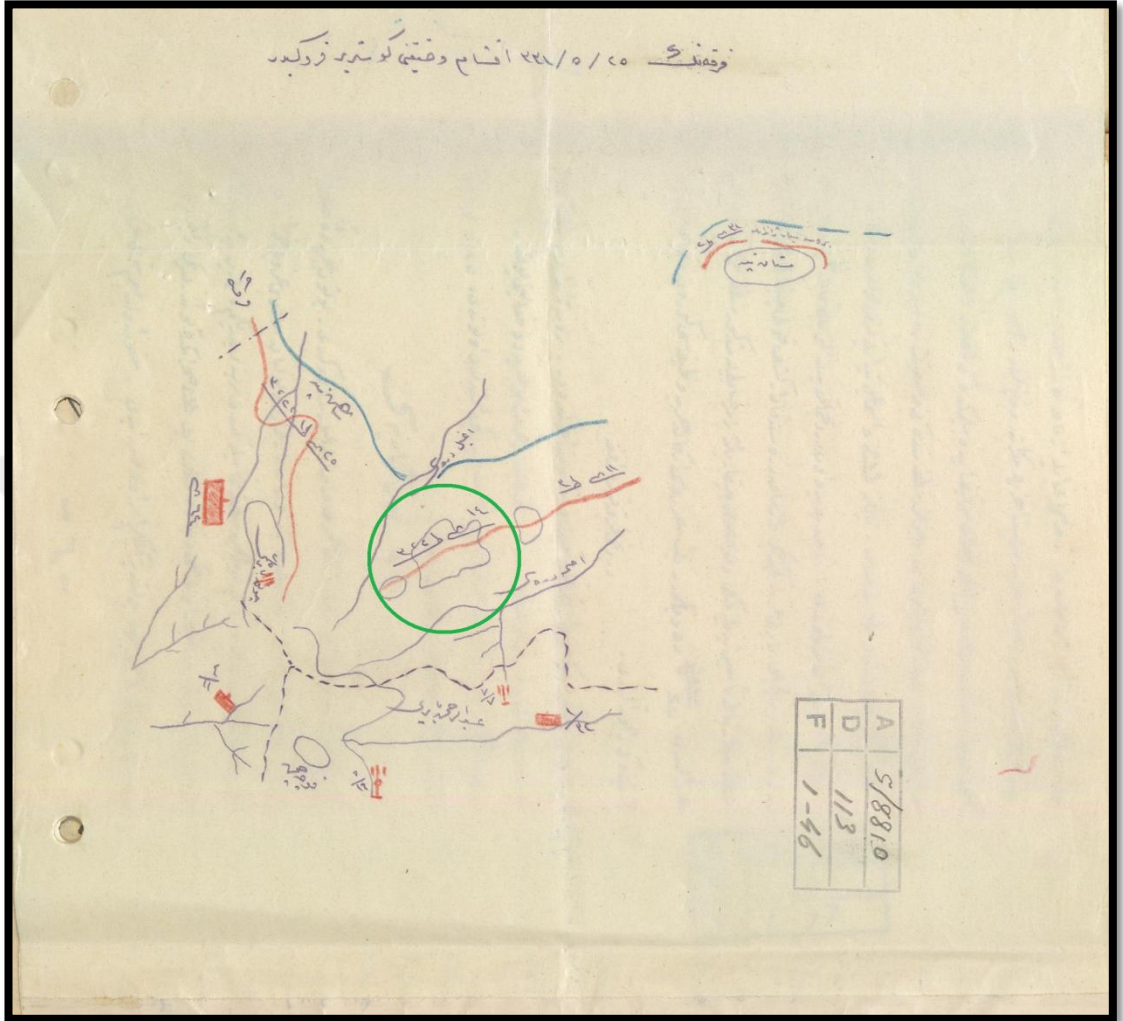
7 Ağustos 1915 sabahı 14. Alay birliklerinin vaziyeti*

*İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., Kroki-38.

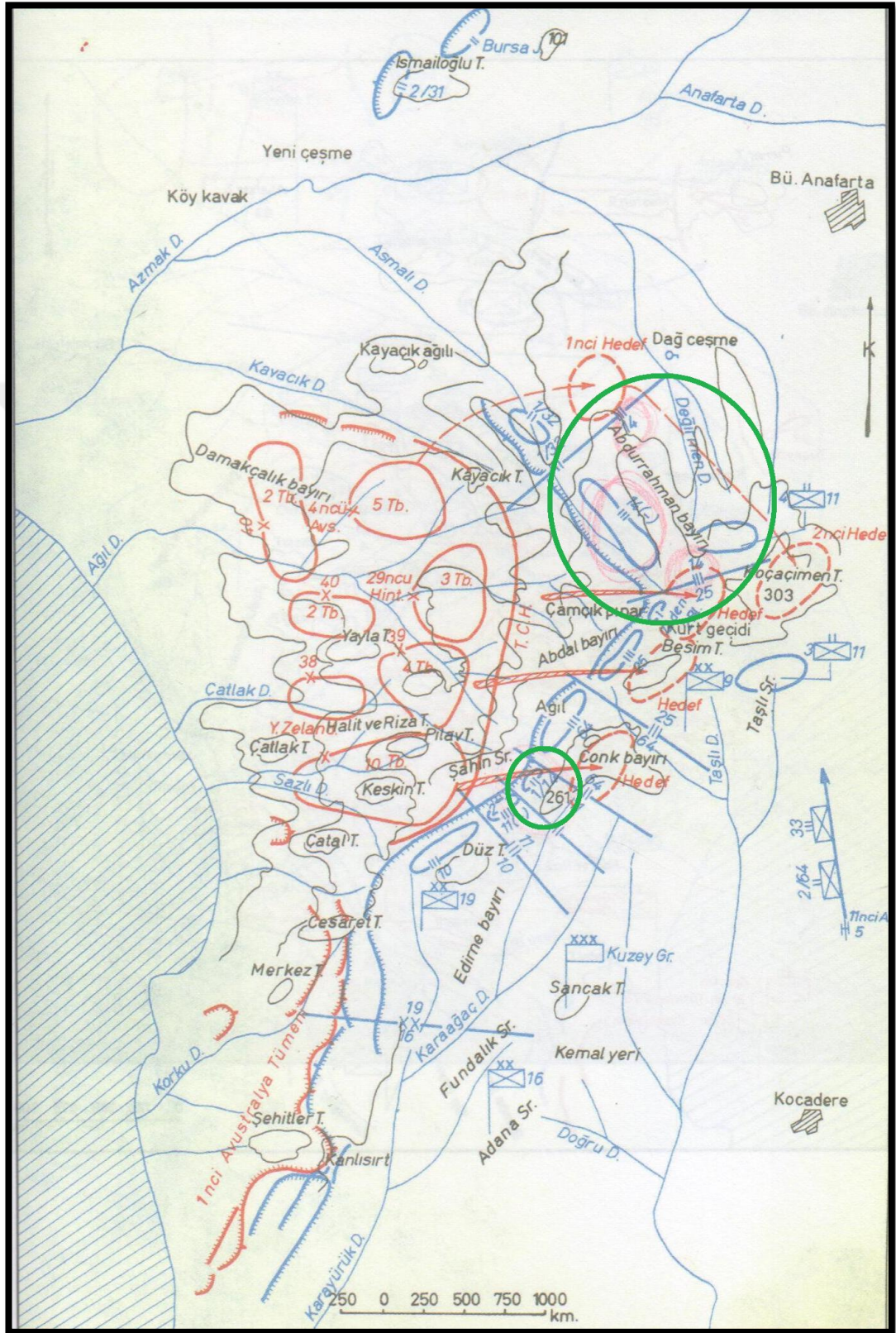
EK-54

5. Tümen'in 25/5/331 (7 Ağustos 1915) akşamı vaziyetini gösterir kroki*

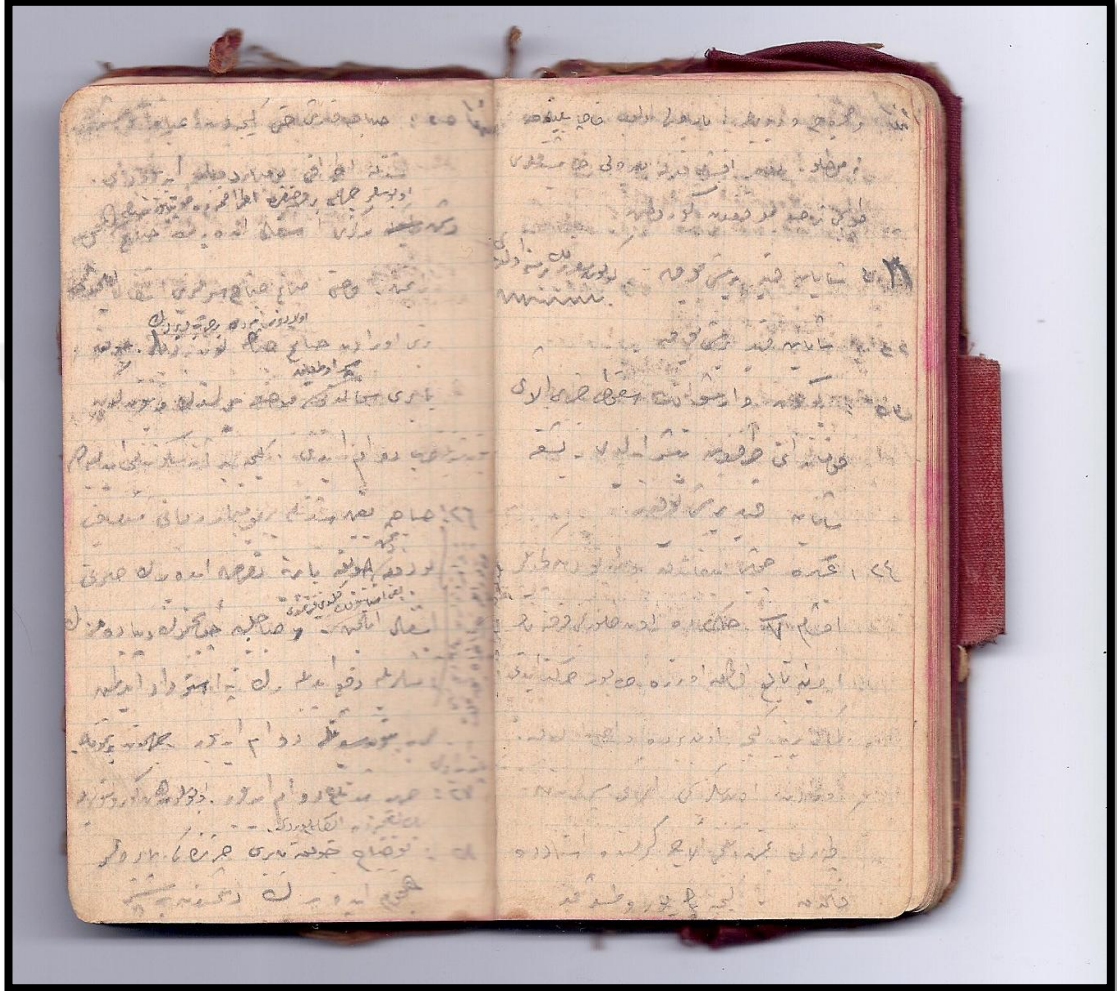
*ATASE, Kol:BDH, Kls:4568, D:54, F:001-46.

8 Ağustos 1915 sabahı 14. Alay birliklerinin vaziyeti*

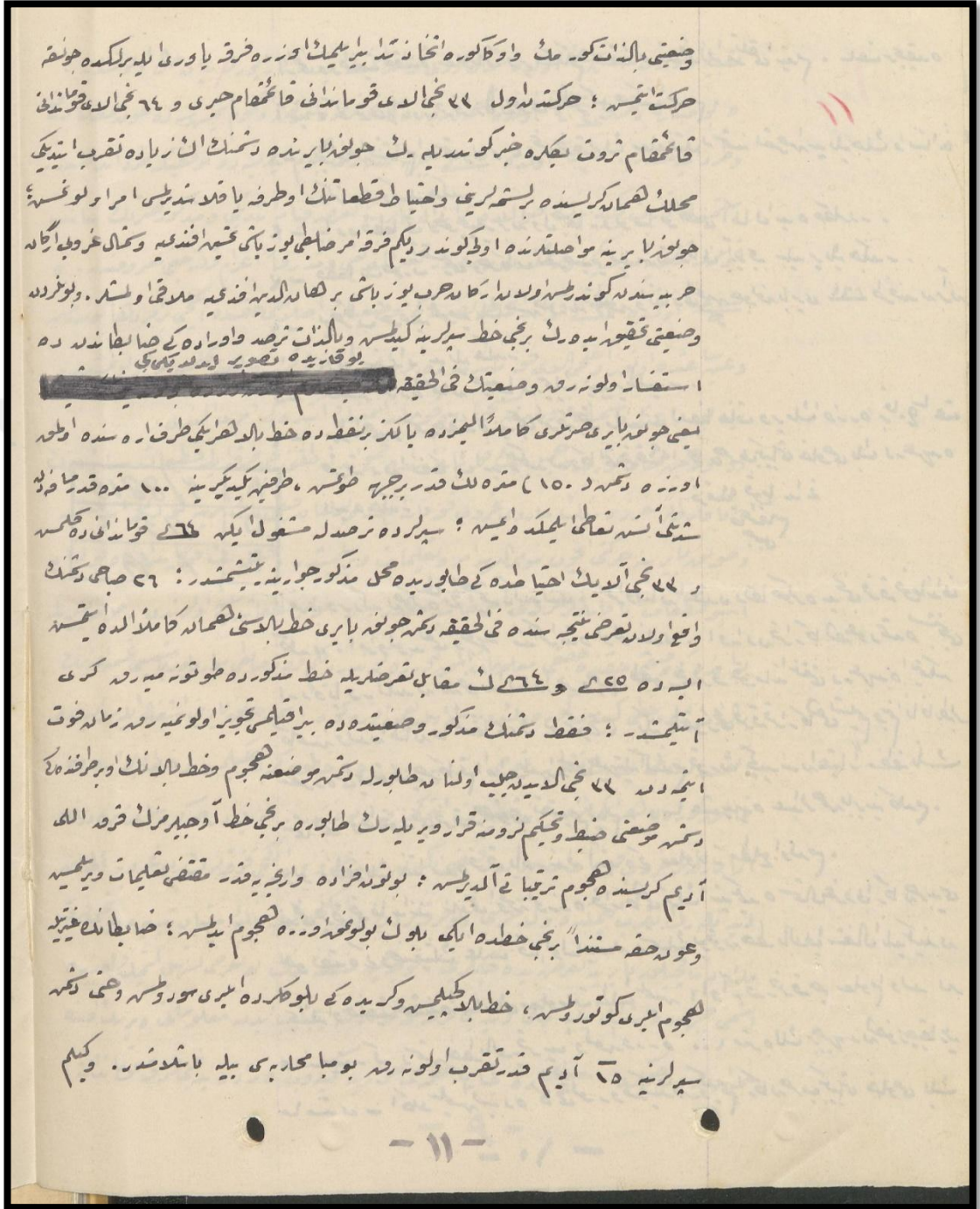
*İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., Kroki-39.

Hasan Cevdet Temizlanlı'nın Conkbayırı muharebesinden bahseden günlük sayfaları*

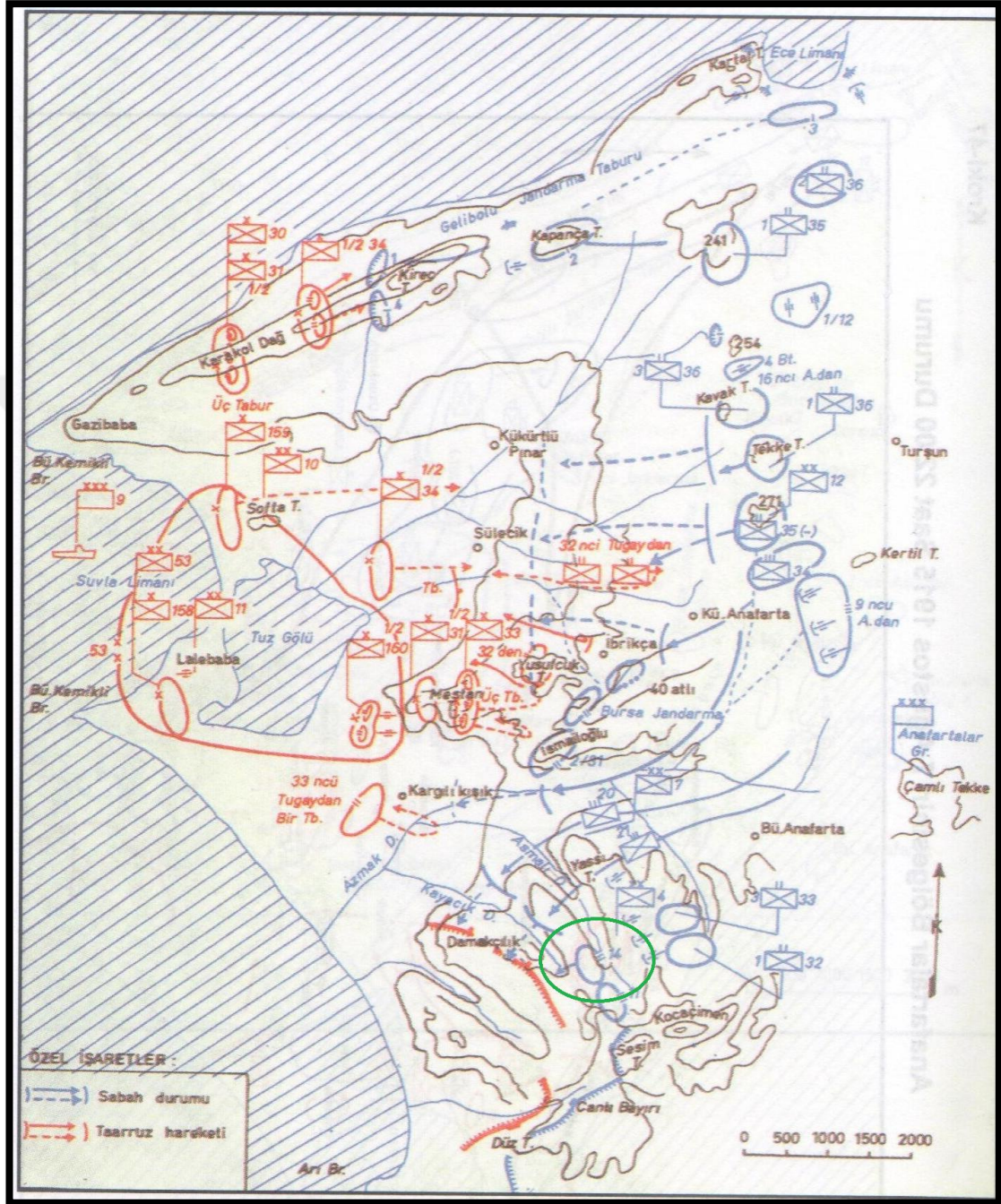
*MKA, Hasan Cevdet Efendi'nin Savaş Günlüğü, s.55.

Cemil Conk'un raporunda düşmanın Conkbayırı'ndaki durumunu anlatan sayfa*

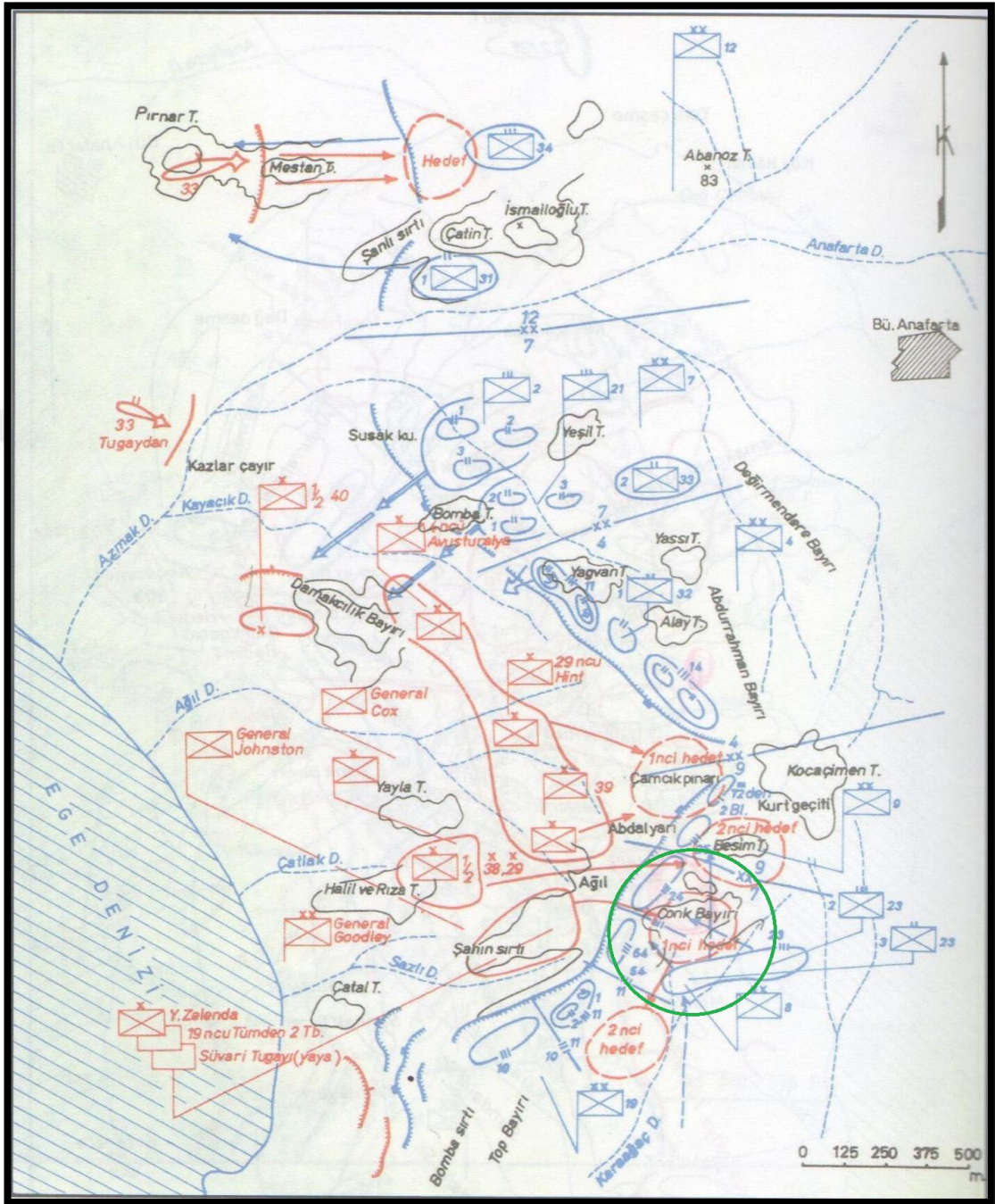
*ATASE, Kol:BDH, Kls:4568, D:54, F:001-49a.

9 Ağustos 1915'te Abdurrahman Bayırı'ndaki 14. Alay 2. ve 3. Taburlarının vaziyeti*

* İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., Kroki-48.

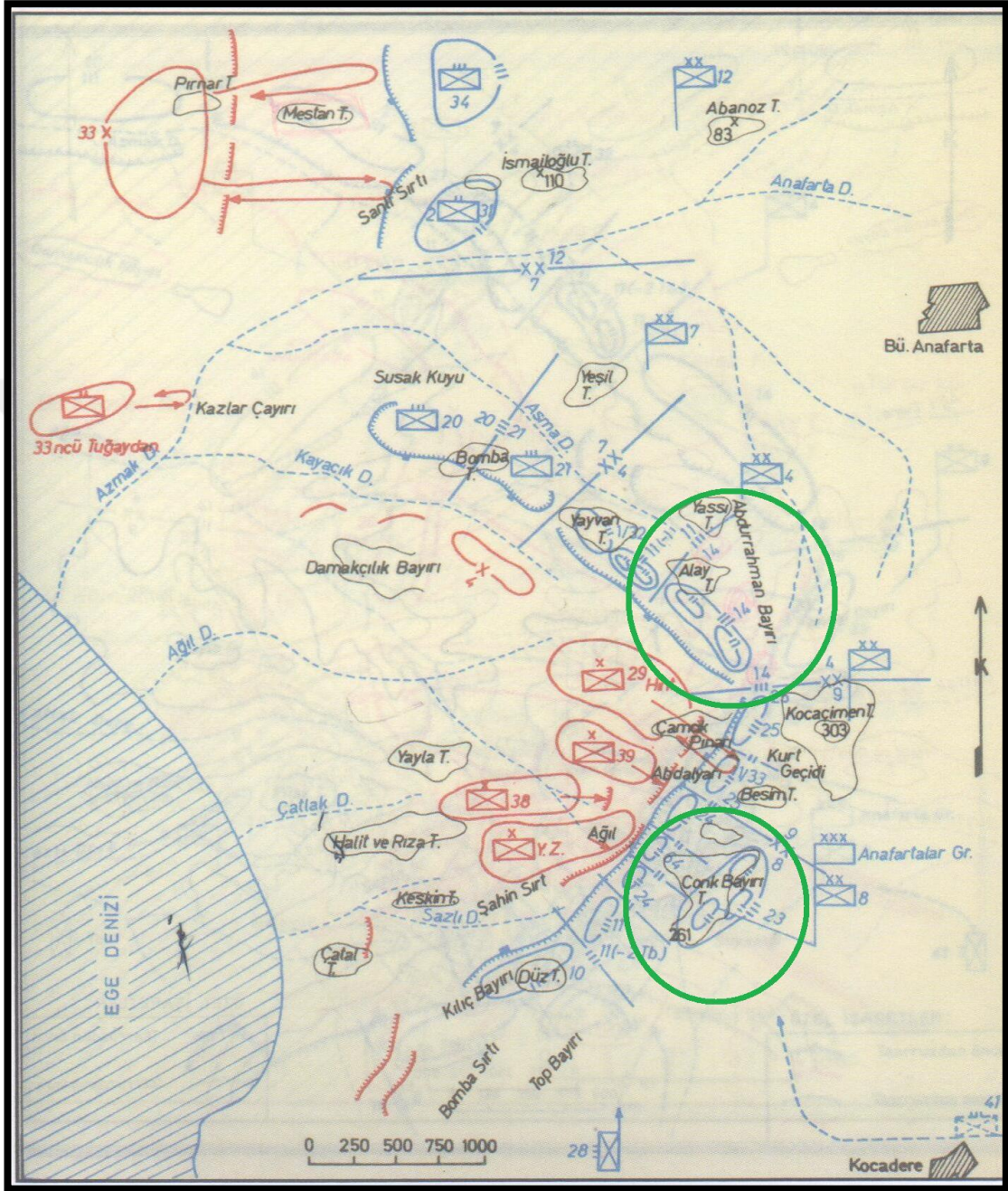
9 Ağustos 1915 sabahı 14. Alay'ın yer almadığı kroki*

* İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., Kroki-40.

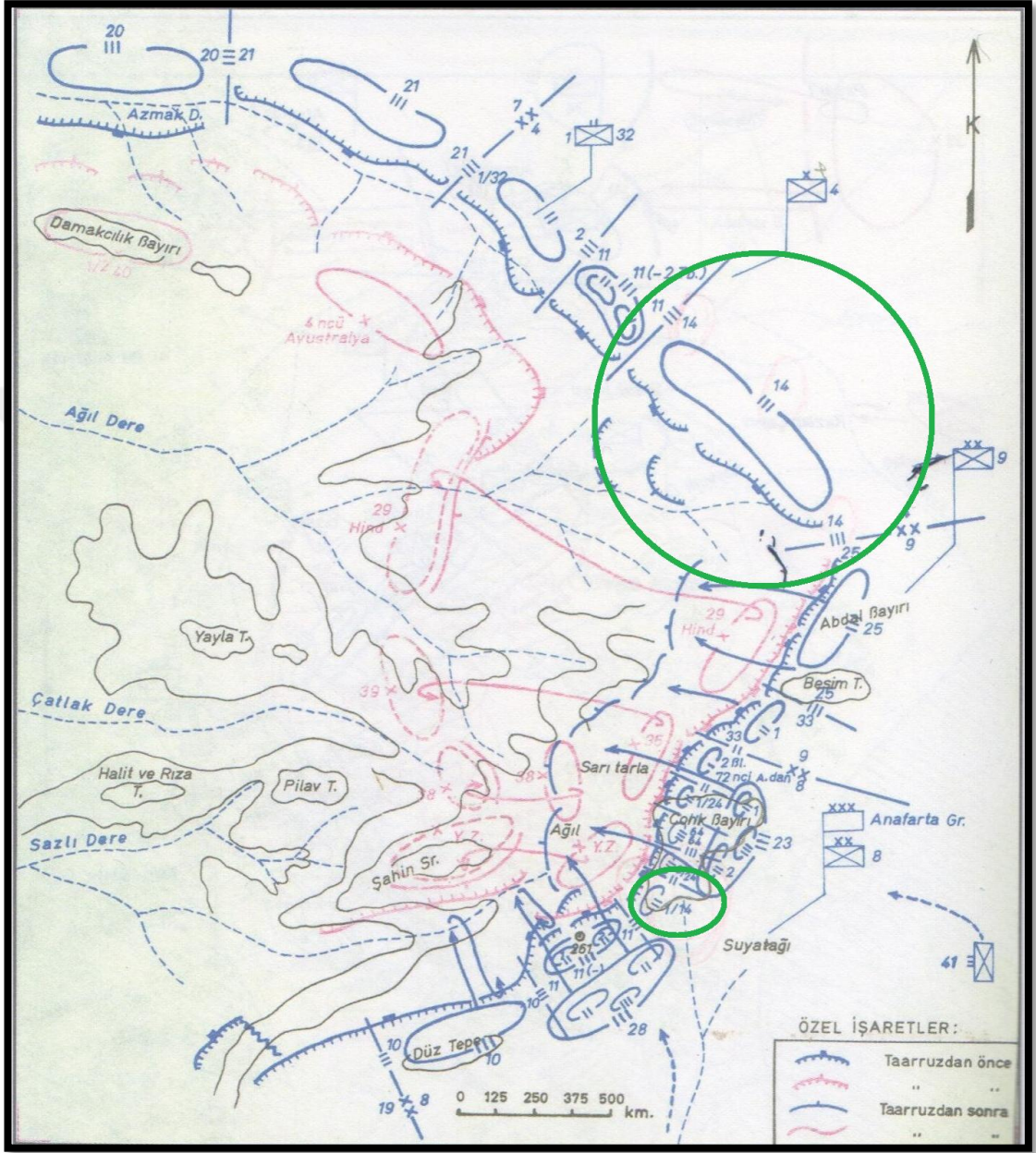
EK-61

9 Ağustos akşamı Abdurrahman Bayırı'nda 14. Alay'ın 2. ve 3. Taburları görülürken, Conkbayırı'nda 1. Tabur görülüyor.*

* İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., Kroki-41.

10 Ağustos 1915'te iki mevzide de görülen 14. Alay taburlarının vaziyeti*

*İrfan Tekşüt, Necati Ökse, a.g.e., Kroki-42.

EK-63

10 Ağustos 1915'te Conkbayırı'nda şehit olan 14. Alay 4. Bölük Mülazımı
Hasan Efendi*

*Haluk Oral, a.g.e., s.335

Çeşitli zamanlarda şehit olan 14. Alay mensupları*

حرب مجبوعہ
ياشا يان ثولولر
قزاقان ايلالار

صافی ۸

۱۰۹

ی ۴۱ ط ۱ ک ۱ قوماندانی یوز باشی
حسینی اوغلی محمد جلال الدین افندی
(۱۳ نیشان ۴۴۱)

ی ۳۱ ط ۱ قوماندانی یوز باشی
مصطفی اوغلی محمد خالد افندی
(۱۴ نیشان ۴۴۱)

ی ۲۵ ط ۱ قوماندانی قندلی یوز باشی
محمد اوغلی مصطفی وصق افندی
(۱۵ کوز ۴۴۱)

فرقه ۲ ارکان حربیہ سنہ مأمور
ارکان حربیہ یوز باشی کمال افندی
تاریخ شہادت: (۸ حزیران ۴۴۱)

ی ۷۲ ط ۲ ک ۷ قوماندانی ملازم اول
روسچاقلی امین اوغلی مصطفی حامد افندی
(۱۰-۸ کوز ۴۴۱)

ی ۷۷ ط ۱ ک ۲ احتیاد ایشاپاتریلی
حاجی حسن اوغلی حسین حسن افندی
(۲۶ تقصیرین اول ۴۴۱)

ی ۲۶ ط ۱ ک ۲ ملازم ثانی
محمد شاکر اوغلی حسن فواد افندی
(۲۵ مایس ۴۴۱)

ی ۱ ط ۲ ک ۲ قوماندانی ملازم اول
شیخا یاشا اوغلی فاضل افندی
(۶-۵ مایس ۴۴۱)

حصرا بلوی ی ۱۲ ط ۲ ملازم ثانی
معارف زئی احمد اوغلی حسن افندی
(۹-۱۰ آقستوس ۴۴۱)

ی ۲۵ ط ۲ ک ۲ ملازم ثانی
ظہار زولی احمد اوغلی خورشید افندی
(۲۶ کوز ۴۴۱)

ی ۲۴ ط ۲ ک ۲ ملازم اول کرملی
ابراهیم اوغلی عبد العزیز افندی
(۹ مایس ۴۴۱)

ی ۲۵ ط ۲ ک ۲ ملازم اول
احمد مجبور اوغلی عبدالله ثانی افندی
(۲۵ کوز ۴۴۱)

ی ۱۲ ط ۲ ک ۱۰ ماش چادش
اسکی زفرملی قارس اوغلی محمد تبارک افندی
(۱۶ نیشان ۴۴۱)

ی ۱۴ ط ۲ ک ۸ شاہپط وکیلی
اسکی زفرملی قارس اوغلی ہاشم افندی
(۲۷-۲۸ نیشان ۴۴۱)

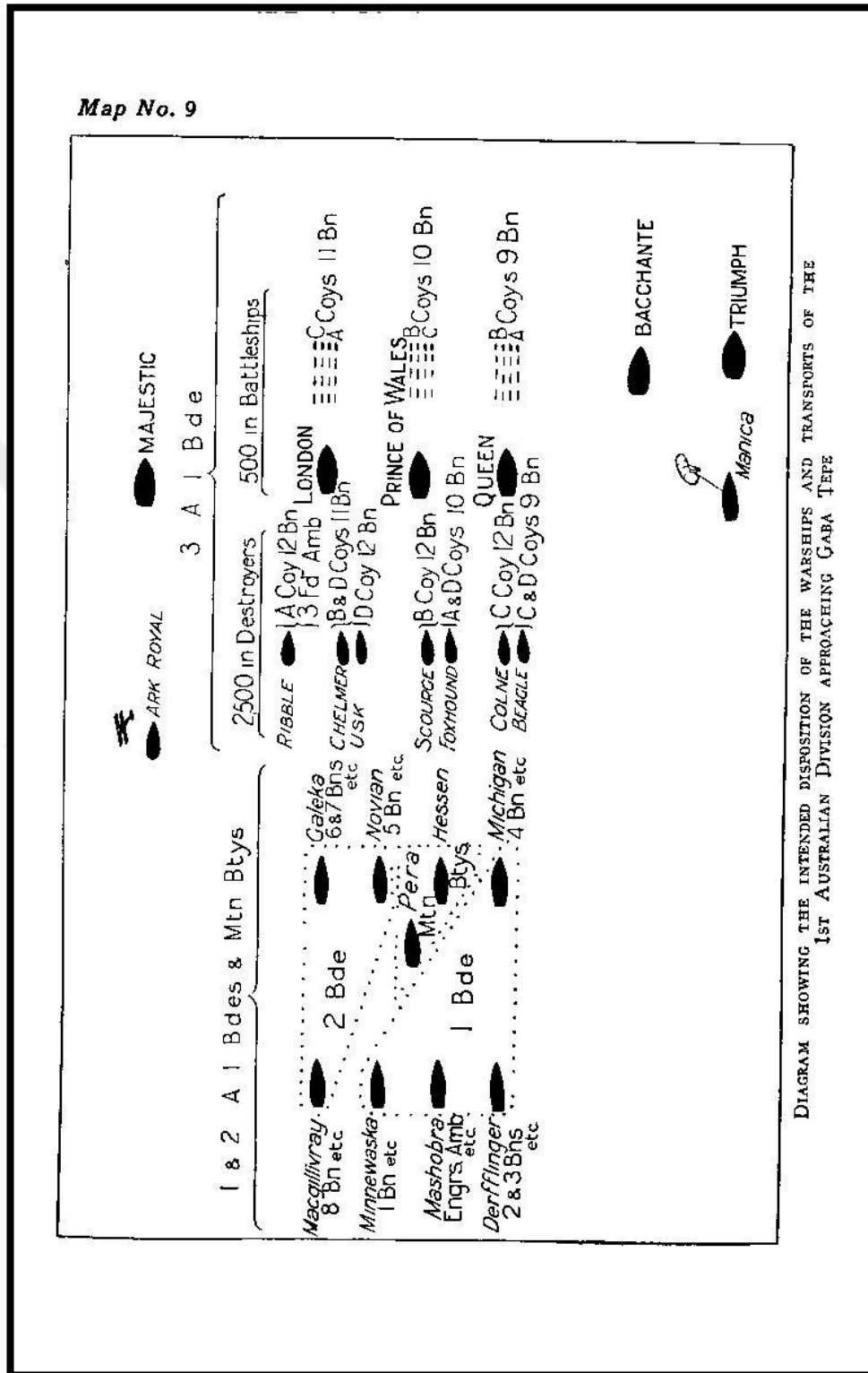
ی ۱۲ ط ۱ ک ۳ شاہپط وکیلی
اسکی زفرملی عثمان توری اوغلی احمد راجی افندی
(۲۲ نیشان ۴۴۱)

ی ۱ ط ۱ بلوی ۱ ک ۱ ملازم ثانی
اورنگ قبولی احمد اوغلی حسن قندلی افندی
(۵-۶ مایس ۴۴۱)

۴۶۰

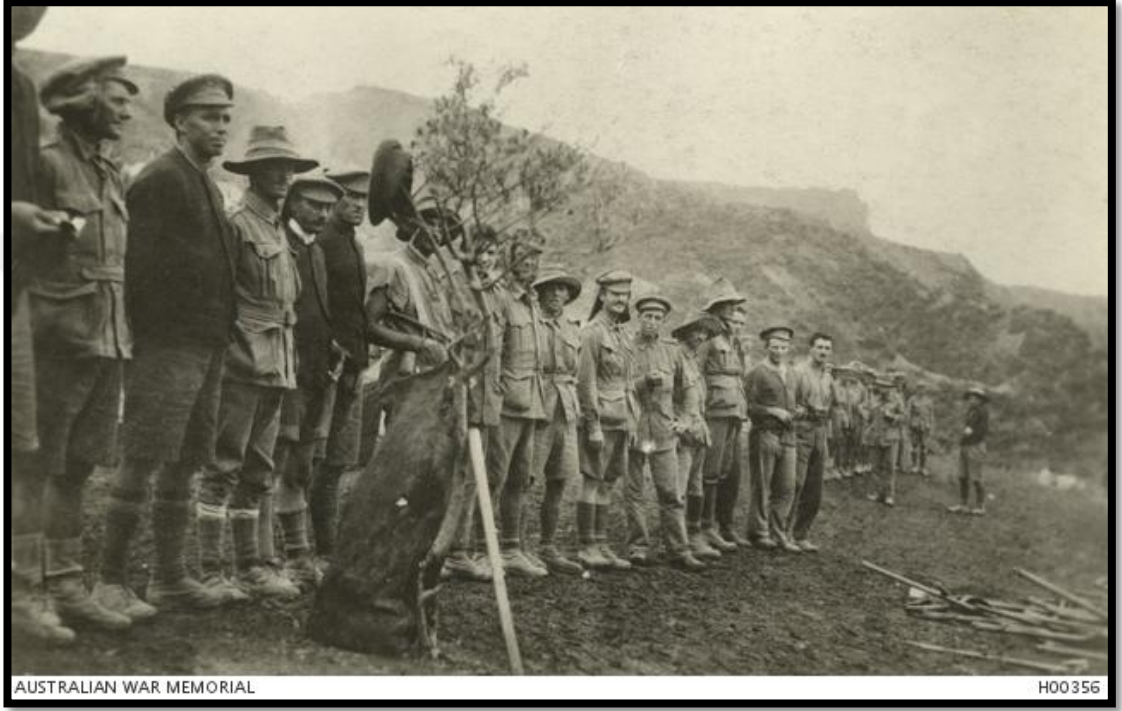
Arıburnu'ndaki kara çıkarmasına destek olan İngiliz donanma gücü*

*Charles Bean, a.g.e., V:1, Harita No 9.

EK-66

14. Alay'ın karşısında yer alan 1.Hafif Süvari Tugayı askerlerinden bir görüntü*

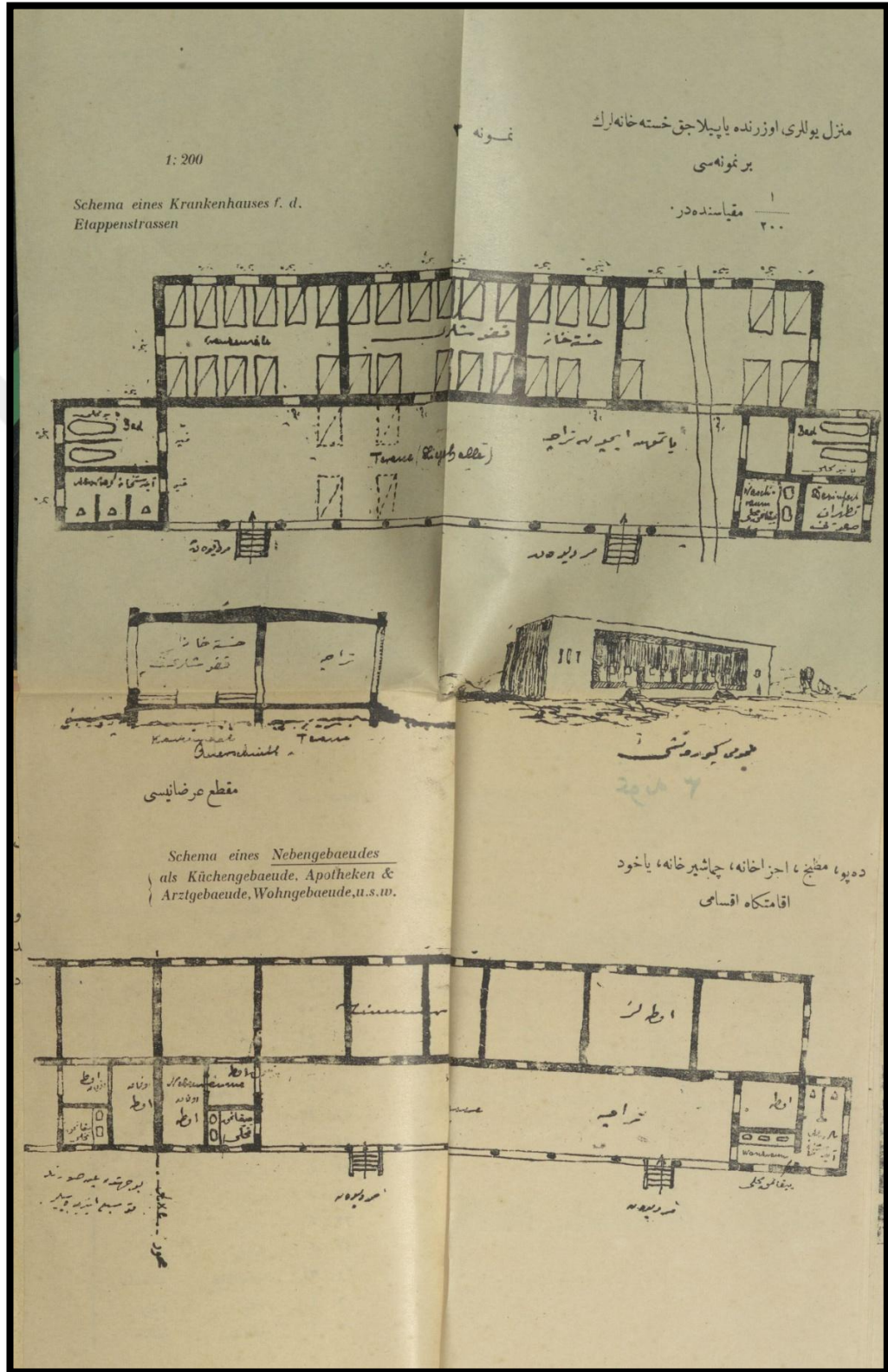
**AWM, Colletions, H00356.

Menzil Hidematı Hakkında Talimatname'ye göre menzil yollarında kurulacak yapılar*

*Menzil Hidematı Hakkında Talimatname, Ek-2.

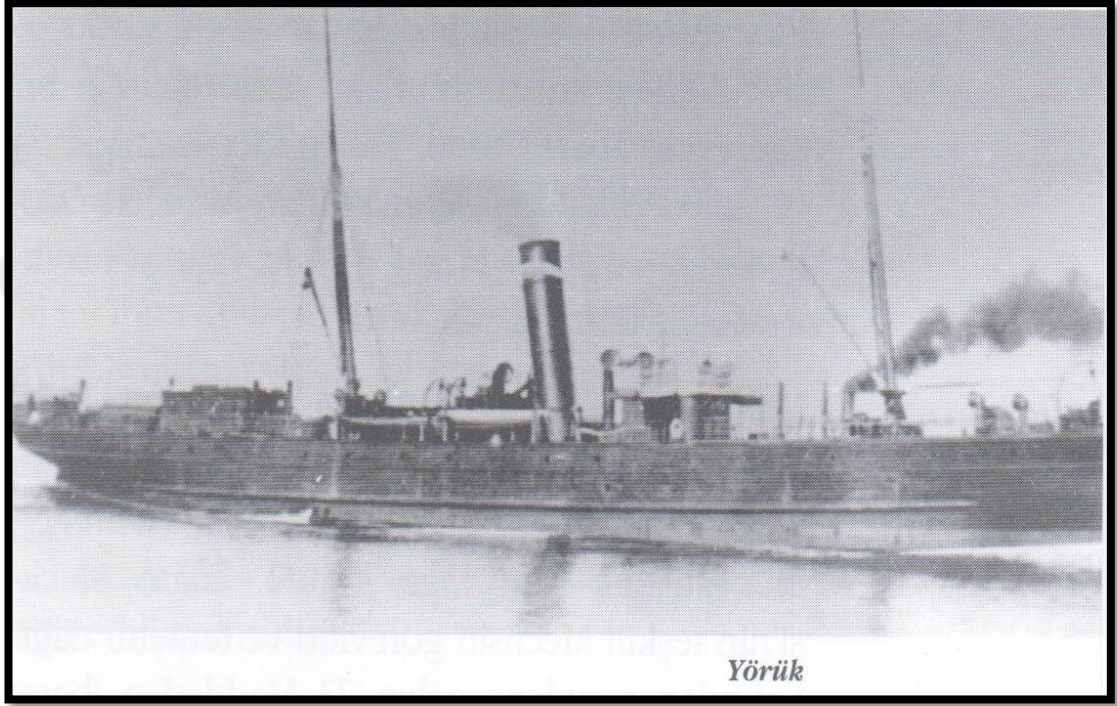
Menzil Hidematı Hakkında Talimatname'ye göre menzil yollarında kurulacak yapı planları*

*Menzil Hidematı Hakkında Talimatname, Ek-3.

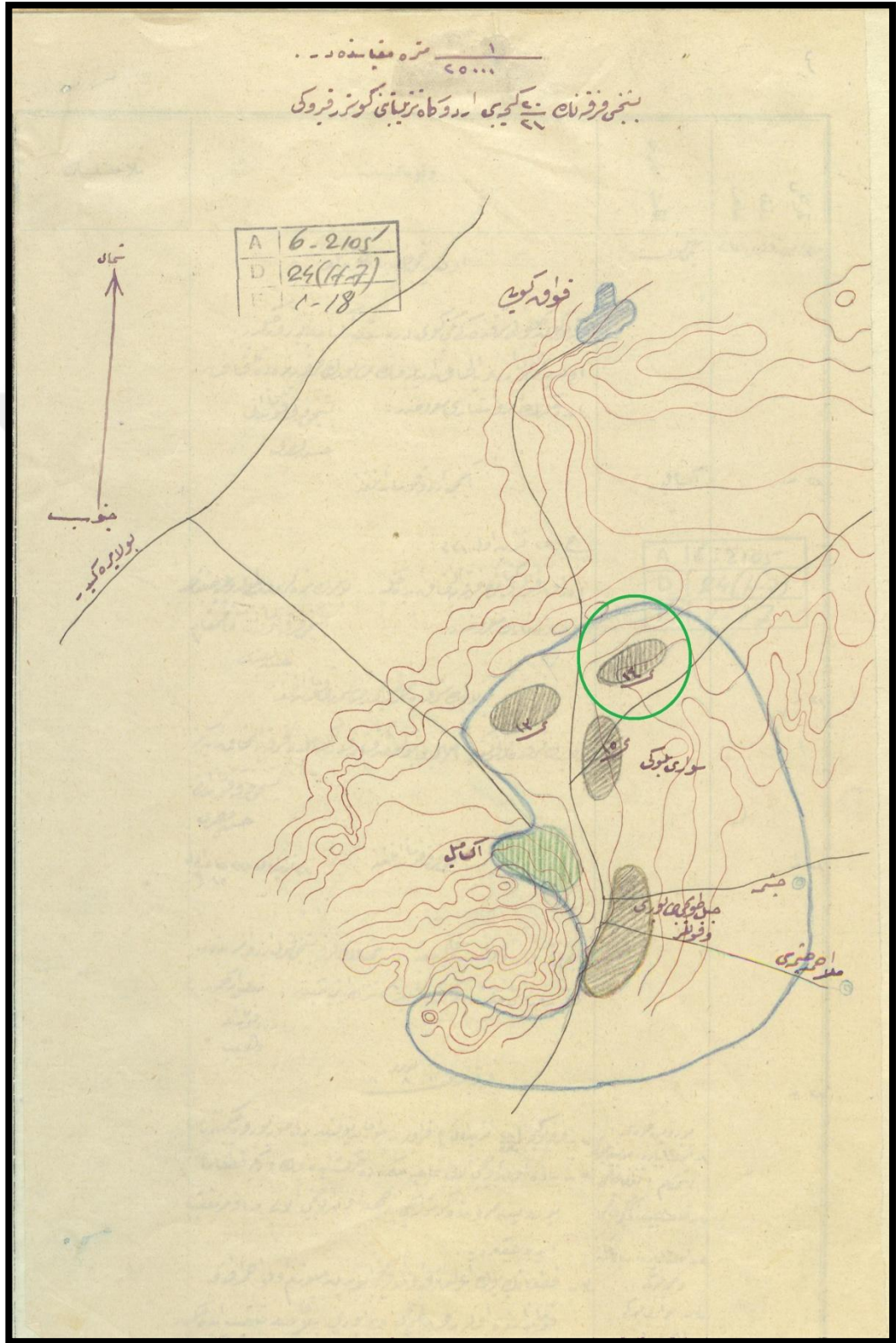
EK-70

Çanakkale cephesine asker ikmâli yapan Yörük vapuru*

***Türk Deniz Ticareti ve Türkiye Denizcilik İşletmeleri Tarihçesi 2**, der.:Şükrü Yaman, İst.,Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş Genel Müdürlük Kültür Yayınları, 1999, s.25.

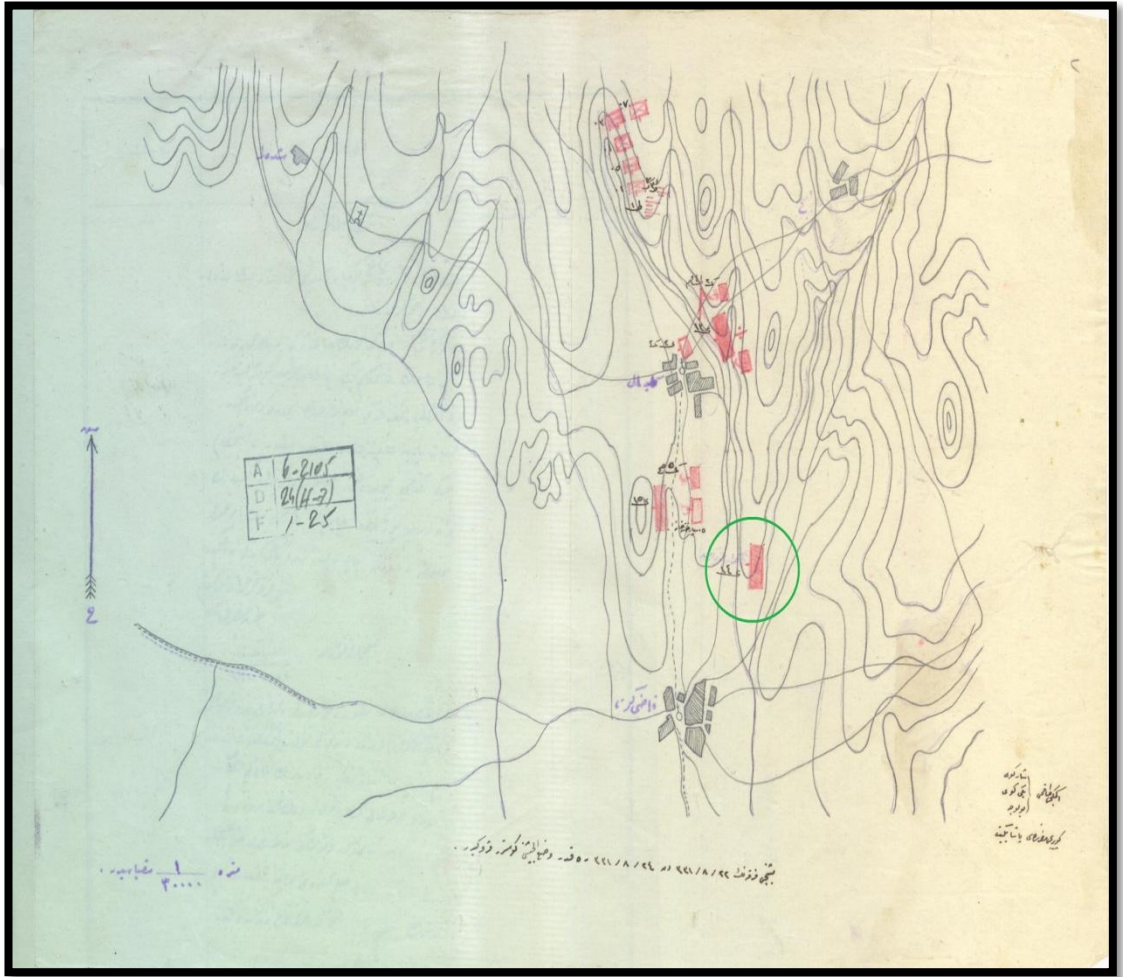
2/3 Kasım 1915 gecesi 14. Alay'ın Eksamil'de olduğunu gösterir kroki*

* ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H9, F:001-018.

EK-72

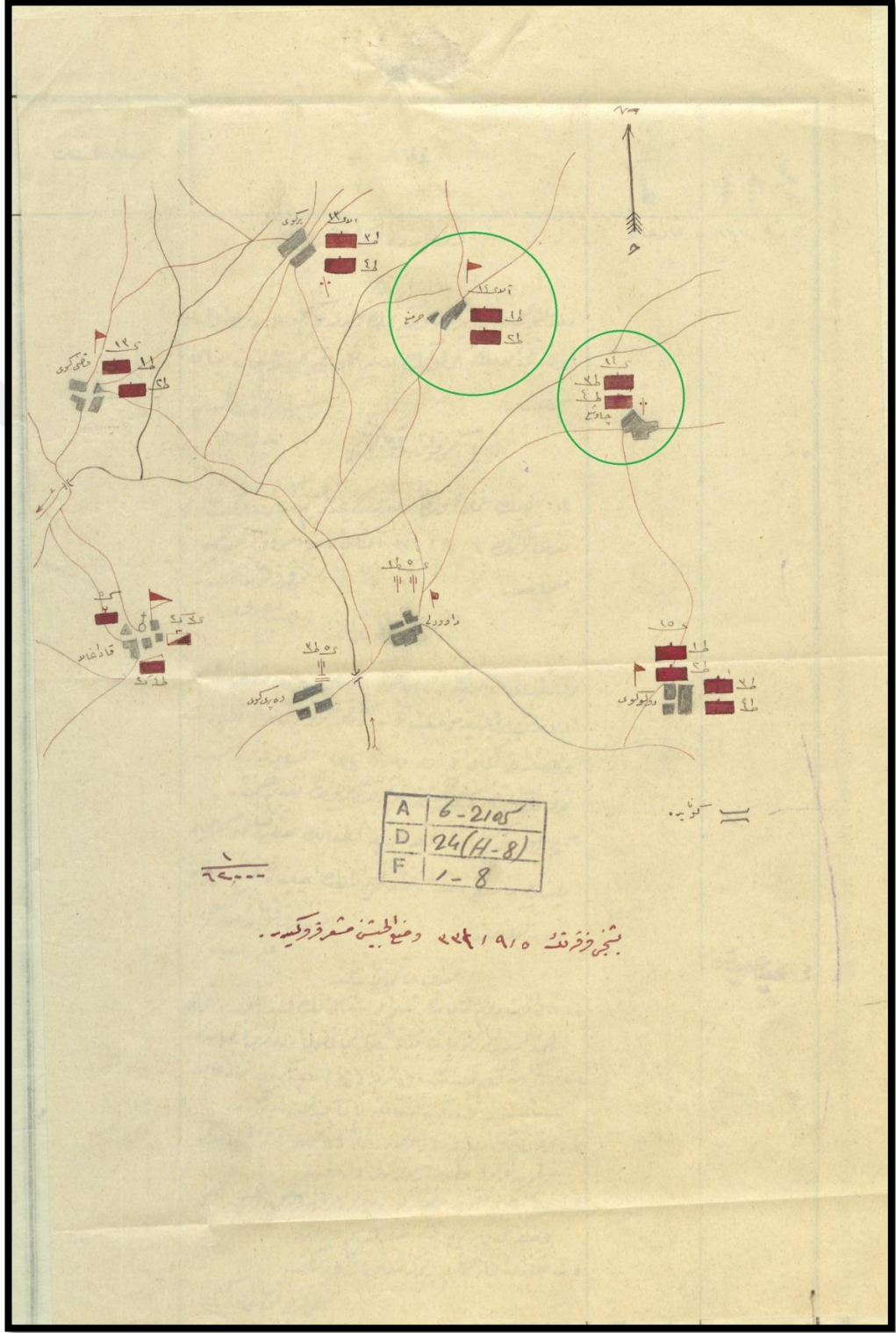
4 Kasım 1915'ten 6 Kasım 1915'e kadar 14. Alay'ın Kadıköy'de olduğunu gösterir kroki*

* ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H9, F:001-025.

EK-73

18 Kasım 1915'te 14. Alay'ın taburlarının Harmanlı ve Çavuşlu'da bulunduğunu gösterir kroki*

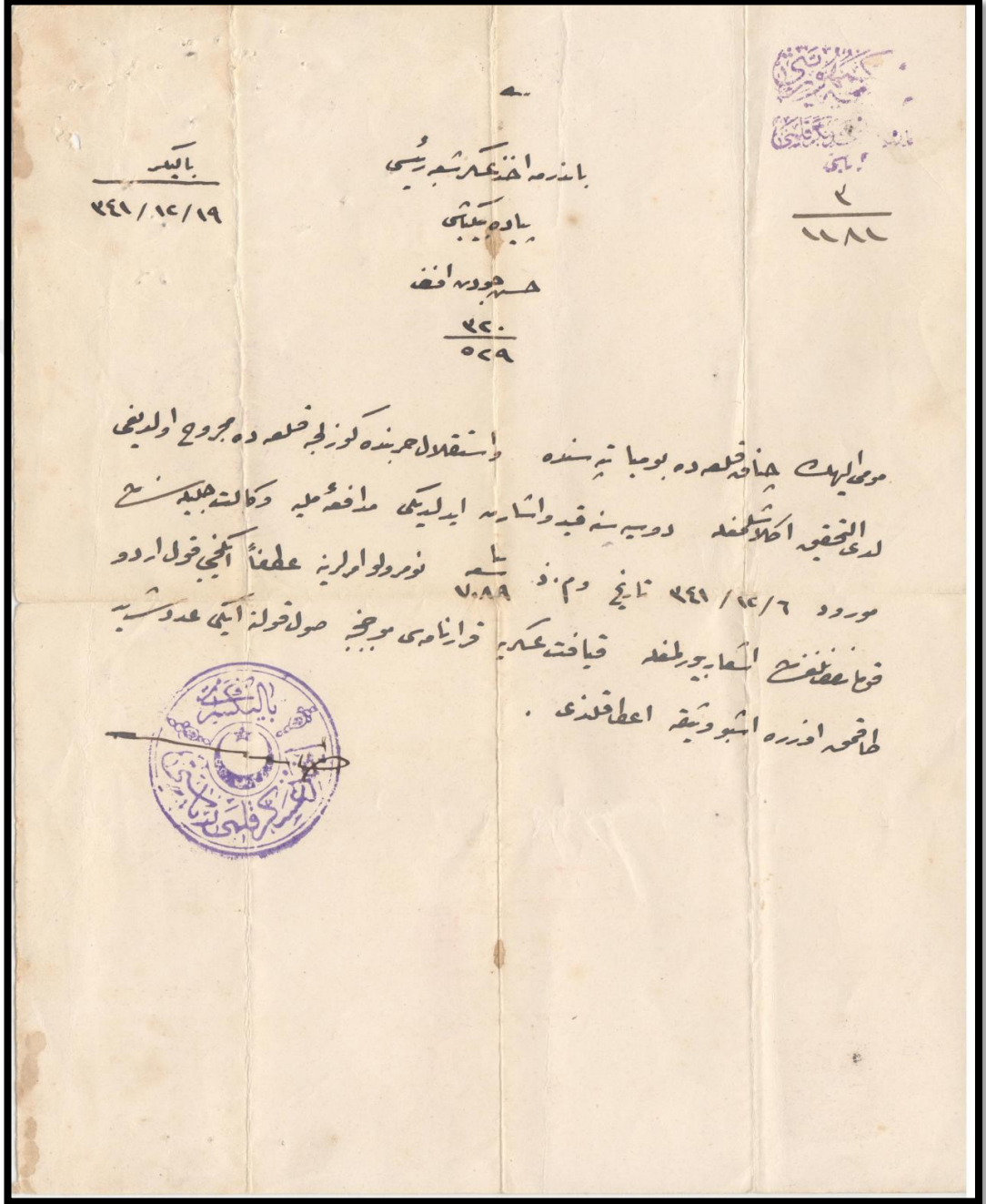
* ATASE, Kol:BDH, Kls:4805, D:H11, F:001-008.

23 Ağustos 1915'te 5. Ordu Sağlık Teşkilatı'na bağlı birimlerin konumları*

*ATASE, Kol:BDH, Kls:3583, D:8, F:1.

Hasan Cevdet Efendi'ye Çanakkale Savaşı'ndaki yararlılığı nedeniyle üniformasına iki kırmızı şerit eklenmesi ile ilgili yazı*

*Mutlu Karakaya Arşivi, belge no:5.

ÖZGEÇMİŞ

- Ad Soyad: Mürvet Mutlu Karakaya
- Doğum yeri, yılı: İstanbul, 1968
- Öğrenim: Beşiktaş Atatürk Lisesi, 1985
İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, 1989
İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2011
- Yabancı Dil: İngilizce, İyi
- Yayınlar: **Yüksek Denizcilik Okulu**, İst., Kastaş, 2011.
“Nutuk’ta Refet Bele Algısı”, **Türk Kamuoyu Algısında Nutuk**, Ed.: Eminalp Malkoç, İst., Derin Yayınları, 2014.
Kıyamet Koptuğunda: Hasan Cevdet Bey’in Çanakkale ve Doğu Cephesi Günlüğü, Haz.: Mutlu Karakaya, İst., Yeditepe Yayınları, 2015.
“Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Deniz Ticaret Mekteplerinin Gelişimi”, **Marmara Üniversitesi VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu: Montrö Antlaşmasının 80. Yılında Türk Boğazları, Marmara Denizi ve İstanbul**, 27-28 Mayıs 2016, Bidiriler Kitabı, s.111-124.
- Medeni Durum: Evli, 1 çocuk sahibi